

Наталія Бондар

**Вільнюські Євангелія
1575–1644 рр.**

**з фондів Національної
бібліотеки України
імені В. І. Вернадського**

**дослідження,
попримірниковий опис,
альбом ілюстрацій**

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
Інститут книгознавства

Наталія Бондар

**Вільнюські Євангелія 1575–1644 рр.
з фондів Національної бібліотеки
України імені В. І. Вернадського:
дослідження,
попримірниковий опис,
альбом ілюстрацій**

Київ, 2021

УДК 002.2(083.132)"15":027.021(477-25):01
Б77

Відповідальний редактор
д-р іст. наук, професор Г. І. Ковальчук

Рецензенти
канд. іст. наук, ст. наук. співробітник І. О. Ціборовська-Римарович,
канд. філолог. наук Р. Є. Кисельов

Затверджено до друку вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Бондар Н. П.

Вільнюські Євангелія 1575–1644 рр. з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : дослідження, попримірниковий опис, альбом ілюстрацій / НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; Інститут книгознавства; Відп. ред. Г. І. Ковальчук. Київ, 2021. 485 с. : іл. ISBN978-966-02-7751-9

Пропонована праця складається з дослідження, бібліографічного опису видань та примірників Євангелій, виданих у Вільнюсі упродовж 1575–1644 рр., та альбому ілюстрацій цих видань (130 зображень). До складу каталогу включено деталізовані описи 32 примірників чотирьох вільнюських видань Євангелій – друку П. Мстиславця 1575 р., Євангелій без сигнатур 1600 р. та з сигнатурами 1610–1620-х рр. друкарні Мамоничів та Святодухівського братства 1644 р., а також фрагментів невідомого в бібліографії вільнюського друку 20–30-х рр. XVII ст. Вільнюські видання Євангелій містять оригінальні за змістом власницькі й вкладні записи, вартісні оправи, відзначаються прикметною історією побутування. Публікація включає ґрунтовний науково-довідковий апарат, додатки з ідентифікаторами аркушів, схемою міграції примірників, таблиці розміщення філіграней. Роботу проілюстровано значною кількістю зображень варіантів друку, власницьких записів, фрагментів тиснення оправ, філіграней паперу описаних примірників.

Видання розраховане на фахівців гуманітарних галузей знань і широкий читацький загал, покликане сприяти подальшому введенню в науковий обіг та популяризації давньої кириличної друкованої спадщини.

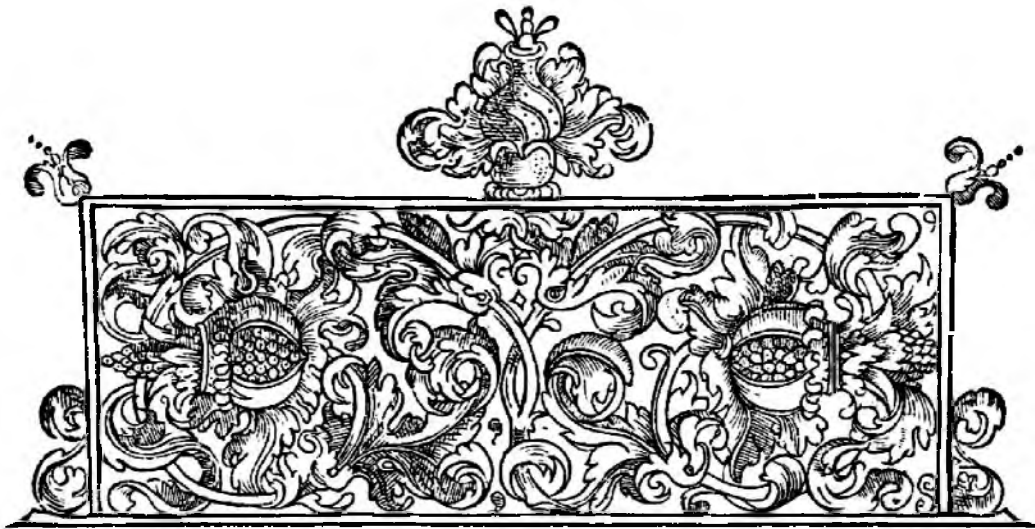
ISBN978-966-02-7751-9

©Бондар Н. П., 2021
©Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
НАН України, 2021

**Примірки видань
Євангелій 1575–1644 рр.
з фондів НБУВ:**

**засади бібліографування
та історико-книгознавче
дослідження**

1. Загальні засади підготовки публікації

1.1. Історія дослідження та бібліографування видань і примірників збірки НБУВ

Пропонована публікація є продовженням серії попримірникових каталогів із ґрунтовним дослідженням кирилических книжкових пам'яток зі збірки НБУВ, започаткованої випуском «Видання Івана Федорова та Петра Мстиславця», що вийшов друком 2012 р.¹ У його складі було об'єднано описи друків І. Федорова та П. Мстиславця, а також видань так званої анонімної друкарні. Попри локальний статус книги 2012 р., каталожна частина якої формально охопила примірники лише однієї бібліотечної збірки, вона також включила елементи науково-бібліографічного каталогу та монографічного дослідження, набувши синтетичного поліінформаційного призначення, оскільки стосувалася різних аспектів друку, оформлення, побутування, дослідження видань І. Федорова і П. Мстиславця, відтак представила вид наразі актуальних комплексних монографій-каталогів.

Робота «Вільнюські Євангелія 1575–1644 рр. з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» за задумом, змістом і наповненням є продовженням реалізації тих же комплексних підходів до вивчення й наукового опису стародруків, однак її розширено шляхом долучення детального представлення художнього оформлення видань із альбомом орнаментики, дослідження варіантності й публікації ілюстрацій з варіантами набору і друку, та детального опису філіграней видань і примірників з публікацією їхніх зображень.

Пропонована робота включає дослідження, бібліографічний опис видань та примірників чотирьох Євангелій, виданих у Вільнюсі упродовж 1575–1644 рр. Ідея її підготовки, зміст та склад постали внаслідок виявлення у фондах відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ оригінального незвичайного примірника, зібраного із фрагментів трьох видань Євангелій вільнюського друку, а також аркушів інакшого набору, в тому числі й таких, що не відповідають жодному зафіксованому в бібліографії виданню.

¹ Бондар 2012-1.

Йдеться про примірник Євангелія Кир.759 (№ 5, 3.1, 2.8, 1.9)². Особливості примірника, історію його побутування, аналіз складу, атрибуцію аркушів невідомого друку детально описано далі в окремих розділах. Спершу лише зазначимо, що саме ці особливості виявленого примірника спонукали до об'єднання в межах одного каталогу чотирьох видань Євангелія віленських друкарень П. Мстиславця, Зарецьких, Мамоничів та Святодухівського братства 1575 р., 1600 р. без сигнатур та із сигнатурами, надрукованого, вірогідно, двома десятиліттями пізніше, та 1644 р.

Наразі каталог містить описи 4 видань у 32 примірниках:

Євангелія (Вільнюс : Друк П. Мстиславця, 1575)³ (№ 1) – 8 примірників (№ 1.1-1.8) та 2 фрагменти (№ 1.9-1.10);

Євангелія (без сигнатур) (Вільнюс: Друкарня Мамоничів, 1600) (№ 2) – 6 примірників (№ 2.1-2.6) та 2 фрагменти (№ 2.7-2.8);

Євангелія (з сигнатурами) (Вільнюс: Друкарня Мамоничів, кінець 1610-х – початок 1620-х рр.) (№ 3) – 6 примірників (№ 3.1-3.6) та 1 фрагмент (№ 3.7);

Євангелія (Вільнюс: Друкарня братства, 1644) (№ 4) – 6 примірників (№ 4.1-4.6), а також комплексний опис збірного примірника Кир.759 з аркушами невідомого раніше в бібліографії вільнюського друку 30-х рр. XVII ст. (№ 5).

Досліджені та описані Євангелія були об'єктами вивчення й наших попередників. Історія бібліографування примірників Євангелій вільнюського друку в НБУВ в цілому повторює загальну історію опису кирилических стародрукованих пам'яток збірки. Наукові дослідження та каталогізація кирилических стародруків у стінах установи упродовж усього періоду діяльності від її заснування у 1918 р. як Всенародної бібліотеки України мають столітні вкорінені традиції. Безпосередньо наукове бібліографування кирилических видань розпочалося публікацією каталогу «Славянские книги кирилловской печати XV–XVIII в.» 1958 р.⁴, укладачами якого були співробітники відділу рідкісних та цінних книг тоді Державної публічної бібліотеки УРСР Степан Йосипович Петров, Яків Дементійович Бірюк та Тетяна Петрівна Золотар.

У цьому каталозі вказано шість примірників видання 1575 р., два з яких повні⁵, два інші екземпляри були долучені до фонду після його випуску. Тут же подано кілька записів у примірнику Євангелія 1575 р. з церкви села Іваничів (Кир.770, № 1.3). До каталогу 1958 р. включено також опис Євангелія 1600 р. без зазначення кількості примірників, лише із вказівкою про відмінності одного екземпляра (Кир.775, № 2.1) від інших⁶. Йдеться про

² Основну частину примірника складають 346 аркушів вільнюського Євангелія з сигнатурами 1600 р. (насправді кінця 1610-х – початку 1620-х рр.), 38 аркушів Євангелія без сигнатур 1600 р., 4 аркуші Євангелія 1575 р., та ще 16 аркушів інакшого набору, що відрізняються від усіх відомих кирилических стародрукованих видань. Усі ці аркуші об'єднані з аркушами видання з сигнатурами, внаслідок чого зібрано цілісний повнотекстовий примірник Євангелія.

³ Відмітимо, що далі по тексту ми будемо називати ці видання скорочено Євангеліями 1575 р. П. Мстиславця, 1600 р. без сигнатур та з сигнатурами, іноді не вказуючи, що друкування першого із видань було пов'язане не тільки із П. Мстиславцем, а і з Мамоничами та Зарецькими, а видання з сигнатурами вийшло друком не у 1600 р., а наприкінці другого чи на початку третього десятиліття XVII ст., про що йтиметься в окремому розділі «Час виходу та вихідні відомості Євангелій 1600 р. без сигнатур та сигнатурами».

⁴ Петров, Бірюк, Золотарь 1958.

⁵ Там само. С. 21–22, № 22.

⁶ Петров, Бірюк, Золотарь 1958. С. 29–30, № 40.

зафіксовані під однією позицією примірники двох різних видань Євангелій, позначених 1600 р. – без сигнатур та з сигнатурами, – нерозрізнення обох цих видань характерне для багатьох каталогів. Тут відмічено деякі видавничі особливості обох видань, зокрема, вказано, що перша літера на першому аркуші основного рахунку надрукована чорним (йдеться про Євангеліє 1600 р. без сигнатур) або червоним (у Євангелії з сигнатурами). Зазначено також, що в одному з видань слова надруковані без проміжків, в іншому – більш відокремлені одне від одного. Наведено й запис у примірнику Євангелія (з сигнатурами) Кир.772 (№ 3.2). Щодо Євангелія 1644 р. в каталозі 1958 р. вміщено його короткий опис із зазначенням у фонді 5 примірників (наразі їх 6)⁷.

Наступний етап вивчення кириличних видань пов'язаний із підготовкою нового каталогу кириличних стародруків XV–XVII ст. Наприкінці 90-х рр. XX ст. у відділі стародруків та рідкісних видань відповідно до карткового каталогу налічувалося 11 примірників Євангелія 1575 р. та 9 примірників 1600 р., останнє без розподілу на два видання. Перегляд й вивчення примірників *de visu* дозволили встановити, що три з одинадцяти Євангелій 1575 р. (шифри Кир.859, Кир.860 та Кол. Попова 86) виявилися виданням друкарні Мамоничів 1600 р. Примірники 1600 р. було розподілено на два видання – з сигнатурами та без сигнатур, і таким чином у збірці НБУВ було нараховано 8 примірників видання 1575 р. та по 6 примірників обох видань 1600 р. Оновлені дані було зафіксовано в друкованих каталогах⁸, насамперед у каталозі кириличних стародруків XV–XVII ст. збірки НБУВ 2008 р., підготовленому нами спільно з Р. Є. Кисельовим за участю Т. М. Росовецької⁹. Однак останнім часом кількість примірників, навіть порівняно з каталогом 2008 р., нам вдалося умовно «збільшити» за рахунок опису під окремими позиціями невеликих за обсягом фрагментів у вигляді вставок аркушів одних видань, виявлених у складі примірників інших. Вже у каталозі видань І. Федорова та П. Мстиславця вставні аркуші Євангелія 1575 р. були описані як окремі фрагменти, внаслідок чого кількість примірників та фрагментів цього видання збільшилася до десяти¹⁰.

Серед публікацій бібліографічно-археографічного характеру з описом видань і примірників збірки варто відзначити працю Маргарити Агапівни Шамрай 2005 р. «Маргіналії в стародруках кириличного шрифту 15 – 17 ст.» Тут опубліковано найцікавіші вкладні та власницькі записи чотирьох примірників вільнюського Євангелія 1575 р.¹¹ (№ 1.2, 1.3, 1.6, 1.7), трьох примірників Євангелія без сигнатур 1600 р.¹² (№ 2.2, 2.3, 2.4), чотирьох примірників Євангелія з сигнатурами¹³ (№ 3.1, 3.2, 3.3, 3.5) та трьох примірників Євангелія 1644 р.¹⁴ (№ 4.3, 4.5, 4.6).

Екземпляри вільнюських Євангелій збірки НБУВ у попередній період були предметом дослідження співробітника бібліотеки Миколи Захаровича Суслопарова (1901–1974)¹⁵. У звіті бібліотеки за 1947 р. згадуються і

⁷ Там само. С. 55, № 151.

⁸ Гусева 2003. С. 453, 1093, 1097.

⁹ Бондар, Кисельов 2008.

¹⁰ Бондар 2012-1. С. 199–150, № 4.1–4.10.

¹¹ Шамрай 2005. С. 87–89, № 110–112а.

¹² Там само. С. 89–90, 93, № 113, 114, 118 а.

¹³ Там само. С. 90–93, № 115–118.

¹⁴ Там само. С. 102–103, № 140–142.

¹⁵ Суслопаров Микола Захарович (1901–1974) – український бібліограф, мовознавець, книгознавець. З 1926 р. обіймав посади бібліотекаря, старшого бібліотекаря, заступника

підготовлена ним публікація про вільнюські видання друкарні Мамоничів, і виступ на засіданні відділу, присвячений цій тематиці¹⁶. Зібраний М. З. Суслопаровим матеріал з назвою «Віленські видання з друкарні Мамоничів 1590 та 1600 рр.» зберігся у вигляді рукопису в архіві НБУВ¹⁷. Це 21 сторінка тексту, переписаного акуратним почерком фіолетовим чорнилом, де автор висвітлює питання стосовно розрізнення двох видань 1600 р., які прийнято називати виданнями «з сигнатурами» та «без сигнатур», хоча дослідник ці дефініції не використовує. Він також прослідковує спроби розрізнення цих видань в бібліографічних джерелах. Євангеліє з сигнатурами М. З. Суслопаров класифікує як перший варіант набору, без них – як другий. Цікавими в цьому короткому тексті є активне вживання терміну «схедограма» як синоніму визначення бібліографічного запису, наприклад «А. С. Криловський вмістив дві такі схедограми». Окрім спостережень М. З. Суслопарова за особливостями видань Євангелій тут вміщено й аналіз примірника віленського Євангелія Кир.759 (№ 5, 3.1, 2.8, 1.9), зібраного із різних аркушів¹⁸. Збірний за складом примірник Кир.759 М. З. Суслопаров посторінково розписав у вигляді таблиці (с. 21), зафіксувавши в ньому 168 аркушів з одного видання 1600 р., 2 – з іншого, 1 аркуш з видання П. Мстиславця 1575 р., а також 12 аркушів, «походження яких не вдалося визначити» (с. 19). В цілому автор правильно атрибутував у складі Євангелія Кир.759 чотири різні групи аркушів, в тому числі й невстановленого походження. Проте наше дослідження і порівняння його з описом М. З. Суслопарова показало, що не всі аркуші ідентифіковані ним вірно (можна порівняти з посторінковим розписом аркуша примірника Кир.759 (№ 5, 3.1, 2.8, 1.9) і додатку 3.4). Дослідник не враховує й датовані власницькі записи у примірнику, також не аналізує філіграні його паперу. Залишається лише пошкодувати, що М. З. Суслопарову, як і багатьом іншим талановитим дослідникам, через ідеологічні заборони радянського періоду не вдалося реалізуватися в галузі історії книги і вивчення давніх кирилических стародрукованих пам'яток.

Принагідно відмітимо, що в іншому примірнику Євангелія з сигнатурами (Кир.1260, № 3.5) зберігся запис М. З. Суслопарова «Цю книгу поставлено на полиці Лаврської б-ки I 1/1 1950 р.».

В історії бібліографування Євангелій віленського друку варто вказати дві публікації кінця 80-х рр. ХХ ст. історика, книгознавця й бібліографа кирилических стародруків Георгія Яковича Голенченка, де він навів короткі відомості про кілька датованих записів кінця ХVІ – середини ХVІІ в. в білоруських стародруках, у тому числі в Євангеліях 1575–1644 рр.¹⁹, до яких білоруські дослідники традиційно прираховують й вільнюські кирилическі видання.

Окремі відомості про кількість примірників збірки НБУВ вільнюських Євангелій 1575 р. та 1600 р. та їхні шифри зафіксовано в «Предварительном списке старопечатных изданий кирилловского шрифта второй половины

директора ВБУ, під час окупації Києва працював у Краєвій бібліотечі. У 1946–1948 рр. був завідувачем філії № 1 – *Гарбар* 2017. С. 444.

¹⁶ Архів НБУВ. Оп. 1, № 684, арк. 76

¹⁷ Архів НБУВ. Оп. 2, № 42А. 21 арк. За інформацію про цю справу вдячна Г. І. Ковальчук.

¹⁸ Одразу ж відмітимо, що при атрибуції аркушів Євангелія ми не користувалися цим матеріалом, а ознайомилися з ним пізніше, вже провівши власне дослідження.

¹⁹ *Голенченко 1988; Голенченко 1989.*

XVI в.», укладеному Юрієм Андрійовичем Лабинцевим 1979 р.²⁰ в рамках роботи над проектом зі створення зведеного каталогу стародруків кириличного та глаголичного шрифтів. Значно розширені відомості про ці ж видання й примірники, їх кількість, шифри зберігання, окремі найдавніші та найцінніші записи знаходимо у фундаментальній роботі Олександри Олексіївни Гусевої «Издания кирилловского шрифта второй половины XVI века : Сводный каталог»²¹, що стала також одним зі зразків напрацювання методичних засад комплексного опису кирилических книг і створення зведених каталогів.

Долучитися до вивчення примірників вільнюських Євангелій збірки НБУВ намагалися й ми в публікаціях, присвячених провенієнціям цих видань та історії їх побутування у складі окремих збірок²², вивченню особливостей їх паперу²³, ілюстрацій²⁴ тощо. Внаслідок поаркушного дослідження їхніх філіграней вдалося ввести у науковий обіг інформацію про існування примірників Євангелія 1575 р., надрукованих на папері без сюжетних знаків²⁵, і продовжити пошук подібних примірників в інших збірках, про що детальніше йтиметься у розділі, присвяченому філіграням Євангелія 1575 р. Аналіз вставних аркушів із відбитками гравюр з Євангелія 1575 р. у примірнику острозької Біблії 1581 р. показав, що ці відбитки виконані пізніше, десь у 90-х рр. XVI ст., не виключено, що й в Україні²⁶. Нам вдалося атрибутувати аркуші невідомого вільнюського друку, відомості про які вперше було подано у публікації 2007 р.²⁷ Детальний опис видання Євангелія П. Мстиславця 1575 р. та його примірників включений до каталогу 2012 р. видань І. Федорова та П. Мстиславця²⁸, однак склад та зміст пропонованої зараз роботи вимагав долучення масиву цієї інформації. Порівняно з зазначеною публікацією 2012 р. нам вдалося суттєво розширити опис видання, додати ідентифікатори нижнього рядка, включити опис філіграней не тільки примірників, а й видання в цілому, збільшити кількість введених в обіг варіантів набору та друку, вмістити зображення філіграней та залучити елементи художнього оформлення видання 1575 р. до альбому ілюстрацій. Відтак опис Євангелія 1575 р. є значно доповненим порівняно з попередньою роботою.

Варто згадати у контексті формування та розвитку традицій підготовки наукових каталогів у НБУВ, зокрема, з попримірниковим описом стародруків, також друковані каталоги інкунабулів²⁹, палеотипів³⁰, альдин³¹, що містять описи цих груп видань, і використовувалися нами в якості взірців поєднання описів видань і примірників з елементами наукових

²⁰ Лабинцев 1979. С. 25, № 56; С. 41, № 161; С. 41–42, № 162.

²¹ Гусева 2003. С. 451–453, 1093, 1097.

²² Бондар 2008-3; Бондар 2008-1; Бондар 2010-2, Бондар 2012-1, Бондар 2013-1 та ін.

²³ Бондар 2007-1; Бондар 2008-2; Бондар 2010-3; Бондар 2013-5 та ін.

²⁴ Бондар 2005, Бондар 2006; Бондар 2007-3.

²⁵ Бондар 2007-1; Бондар 2008-2; Бондар 2010-3; Бондар 2013-5 та ін.

²⁶ Бондар 2005. С. 219–220; Бондар 2006. С. 12–14; Бондар 2007-3. С. 97–100 та ін.

²⁷ Бондар 2007-2.

²⁸ Бондар 2012-1. С. 119–150.

²⁹ Зданевич Б. І. Каталог інкунабул / ЦНБ АН УРСР ; укл. Б. І. Зданевич ; упорядн. Г. І. Ломонос-Рівна. Київ, 1974. 250 с.: іл.

³⁰ Шамрай М. А. Каталог палеотипов из фондов Центральной научной библиотеки им. В. И. Вернадского НАН Украины / сост. М. А. Шамрай, при участии Б. В. Грановского, И. Б. Торбакова. Киев, 1995. 550 с.: ил.

³¹ Шамрай М. А. Альдини в бібліотеках України / НАНУ; НБУВ. Київ: Академперіодика, 2008. 144 с.: іл.; Shamrai M. Aldines in libraries of Ukraine. Catalogue. Warsaw : IBI AL : DiG, 2012. 200 p.

досліджень – вивчення особливостей видань, варіантів, оправ, фіксації власницьких записів тощо. До речі, до каталогів інкунабулів та палеотипів увійшли описи й кириличних видань XV та першої половини XVI ст. Досвідом детального попримірникового опису став і каталог видань Ф. Скорини, бібліографічну частину якого було підготовлено І. О. Ціборовською-Римарович; робота вийшла друком 1991 р.³². Серію нових комплексних досліджень, що включають також бібліографічний опис видань та примірників, містять праці І. О. Ціборовської-Римарович з описом продукції бердичівської та луцької друкарень³³, каталог почаївських кириличних стародруків збірки НБУВ³⁴.

Звичайно, при підготовці каталогу й під час дослідження ми скористалися напрацюваннями й досвідом багатьох фахівців, праці яких зазначені далі в тексті. Посилання на використані нами в роботі каталоги кириличних стародруків вміщено в рубриці бібліографії в описі кожного з видань Євангелій.

1. 2. Методичні підходи до організації каталогу та структура бібліографічного опису

Структура уміщених у каталозі описів має дворівневий характер і складається із двох самостійних блоків – областей опису видання та примірника. Описи й видань, і примірників максимально деталізовані. Попри те, що, на думку фахівців, попримірникові каталоги окремих збірок покликані насамперед зосереджувати свою увагу на фіксації особливостей конкретних одиниць зберігання, ми включили до каталогу й розлогі описи видань, внівши до них окремі позиції, відсутні в інших каталогах або відмінні від них за методикою подання, оскільки вони доповнюють і розширюють відомості інших публікацій історико-книгознавчого та бібліографічного характеру.

Опис кожного з видань включив такі позиції, як «вихідні відомості», «склад видання», «організація видання», «характеристика друку», «художнє оформлення», «помилки в нумерації», «варіанти набору», «філіграні видання», «примірники», «бібліографія видання».

Вихідні відомості видань подано у відповідності з оригінальним написанням, – зі збереженням титлів, скорочень, виносних літер, знаків пунктуації, орфографією. Так само у рубриці «склад видання» передаються й назви структурних частин Євангелій.

В рубриці «організація видання» розміщено повну формулу, формат видання, відомості щодо фоліації та сигнатур, колонтитулів, кустодів, чистих видавничих аркушів, індексів на полях та виносів у тексті тощо. Оскільки в каталозі описані примірники лише чотирьох видань, ми намагалися максимально розширити ці описи. Наприклад, подано повний перелік сигнатур у виданнях Євангелія з сигнатурами кінця 1610-х – початку 1620-х рр. та Євангелія 1644 р. оскільки у дослідників, що працюють з

³² Ціборовська-Римарович І. О. Книги Франциска Скорини у зібранні Центральної наукової бібліотеки АН УРСР / укл. І. О. Ціборовська-Римарович, Ю. А. Лабинцев, І. В. Стадниченко. Київ, 1991. 78 с.: іл.

³³ Ціборовська-Римарович 2019; Ціборовська-Римарович І. О. Видання друкарні Луцького домініканського монастиря (1787–1836) у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Книгознавче дослідження. Попримірниковий опис. Київ : НБУВ, 2020. 128, [2] с. : іл.

³⁴ Заболотна Н. В., Железняк О. О., Кисельов Р. Є. Почаївські кириличні видання у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. В друці.

примірниками, не завжди є можливість скористатися таблицями для встановлення нумерації аркуша за сигнатурою, відтак повний перелік сигнатур спрощує це завдання.

До рубрики «характеристика друку» включено дані про кількість рядків на сторінці, розміри використаних шрифтів й дзеркала набору тощо. Перелічено особливості набору та друку, наприклад, крапки різних розмірів, використані для поділу тексту.

В каталожній частині детально описано художнє оформлення видань Євангелій – із зазначенням традиційних видів ілюстративного матеріалу, – фронтисписних гравюр, заставок, кінцівок, ініціалів, в'язі, рамок маргіналій, із зазначенням аркушів його розміщення та з відсилками до позицій альбому ілюстрацій. Детальніше про особливості ілюстрування Євангелій йтиметься далі в окремих підрозділах.

Повноцінним елементом бібліографічних описів видань в каталозі стали й такі компоненти, як «ідентифікатори», представлені двома окремими блоками – «Початкові літери аркушів», тобто початкові літери першого рядка тексту, та «Початкові літери останнього рядка», що містять ініціпіти вказаних рядків кожного з аркушів. Для зручності користування і з метою запобігання переобтяженню структури опису видань ці відомості були винесені до окремого додатку «Ідентифікатори початкових та кінцевих рядків Євангелій».

Попри досить критичну оцінку цієї методики А. В. Вознесенським у рецензії на згаданий каталог³⁵, де він вважає сумнівним функціональність та практичну користь ініціптарію, який, на його думку, загромаджує та переобтяжує бібліографічний опис, ми з ним не погоджуємось, оскільки активно працюємо за цією методикою при атрибуції дефектних аркушів, відтак і далі продовжуємо її удосконалювати, що не виключає можливості її подальшого удосконалення або переопрацювання.

Розпис початкових літер першого рядка тексту вже був апробований нами при укладанні каталогу видань І. Федорова та П. Мстиславця³⁶. У пропонованій роботі до розпису початкових літер кожної сторінки видання ми додали й розпис початкових літер останнього рядка, оскільки верхня частина аркуша суттєво частіше зазнавала втрат, аніж нижня, відтак через дефектність примірників не було можливості скористатися початковими словами тексту аркуша. Опис здійснений за такою методикою – до нього включено 7 початкових літер тексту без урахування проміжків між словами, розділових знаків та подвійних літер (ou, w̄), однак у випадку, якщо в слові залишалася ще одна літера (тобто восьма), її також зазначено. Знак «+» свідчить, що наступні літери надруковані без пробілу. При цьому варто мати на увазі особливості друку кириличних видань XVI – початку XVII ст., коли проміжки між словами були нерівними, в тому числі й дуже маленькими. Через це класифікувати відсутність / наявність пробілу іноді складно, оскільки незначний проміжок між літерами різних слів може сприйматися і як злитне, і як роздільне їх написання. Загалом у перших виданнях кириличного друку багато слів зовсім не відділялося одне від одного, з часом тенденція поділу на слова посилювалася, що демонструють описані в каталозі Євангелія.

При передачі початкових літер рядків фіксувалися такі елементи – наявність або відсутність проміжків між словами, великі / малі літери, титла,

³⁵ *Вознесенский 2015. С. 268.*

³⁶ *Бондар 2012-1.*

виносні літери, використання червоного друку, в'язь, заголовки, заставки перед текстом, розміщення тексту у нижніх або верхніх колонтитулах. Однак специфічні нарядкові знаки кириличного шрифту – камора, оксія, варія і т. д., – як правило, не передавалися через складність комп'ютерної адаптації та несистематичність їх використання у кирилических текстах. Також не враховано через складність графічної комп'ютерної передачі використання різних форм однієї й тієї ж літери – наприклад, «з», «8».

Розписи-ідентифікатори можна використовувати в роботі з дефектними примірниками або окремими аркушами видань із втраченою нумерацією, широко представленими у сучасних збірках. Вони дають можливість швидко і правильно атрибутовувати аркуші дефектного примірника без доступності оригіналу чи копії книги конкретного видання зі збереженою нумерацією для звірки, а також визначити аркуші різних видань у складі одного примірника, що актуально для вільнюських видань Євангелія, та й загалом для продукції друкарні Мамоничів. Проте для атрибуції схожих між собою видань окрім використання розписів початкових літер рядків варто залучати комплексний аналіз всіх особливостей їх складу, оформлення, сигнатур, помилок у нумерації, навіть водяних знаків.

Як ми вже відмічали, у пропонованій роботі описано три надзвичайно схожих між собою видання. Однак при близькості тексту в наборі і друці між цими виданнями фіксується доволі багато відмінностей. Оскільки найбільшу плутанину в розрізненні й досі викликають саме Євангелія 1575 та 1600 р. без сигнатур та з сигнатурами, далі в таблицях наведені приклади розбіжностей їхніх початкових та кінцевих рядків, які в подальшому можуть бути використані при атрибуції та ідентифікації кожного з цих видань. Відмітимо, що початкові літери останнього рядка містять більше відмінностей між цими трьома виданнями, аніж початкові літери верхнього рядка аркуша. Зрозуміло, що ні одна з груп ідентифікаторів, ні обидві не вичерпують відмінностей у наборі цих Євангелій.

Відмінності початкових літер першого рядка

№	аркуш	Євангеліє 1575 р.	Євангеліє 1600 р. (без сигнатур)	Євангеліє 1600 р. (з сигнатурами)
1	Ѓ = 4	Ѡгрѣхъи+	Ѡгрѣхъи+	Ѡ грѣхъ и+
2	Ѓи = 14	ѡковсакъ+	ѡко всакъ	ѡко всакъ
3	Ѡѣ = 45	лиегона+	ли егона+	ли его на+
4	Ѡг = 53	ноѠѣъмои+	ноѠѣъмои	но Ѡѣъ мои
5	ѠѠ = 59	ѠѠѡа моего	ѠѠѡа моего	ѠѠѡа моего
6	Ѡа = 71	глюѡвам', ѡко+	глюѡ вам', ѡко	глюѡ вам', ѡко
7	Ѡз = 77	трѣ юдоуже	трѣ юдоуже	трѣ юдоуже
8	Ѡа = 81	нбѣныхъ,	нбѣныхъ	нбѣныхъ
9	Ѡд = 94	видѣвъи+	видѣвъи+	видѣвъ и+
10	Ѡв = 102	ежеѠ мар+	ежеѠмар+	еже Ѡ мар+
11	Ѡзи = 117	слово, абіе+	слово, абіе+	слово, абіе
12	Ѡка = 121	именемѡиа+	именем'иа+	именемъ иа+
13	Ѡке = 125	галилеи+	галилеи+	галалеи+

14	рѠа = 134	глаимѣ. вы+	глаимѣ. вы+	гла имѣ. вы+
15	рѡз = 177	быхотѣль+	быхотѣль	бы хотѣль
16	рѡи = 180	имаемоуіѣ,	имаемоу іѣ,	има емоу іѣ,
17	рѡа = 181	иблѣвиа сі+	иблѣвиасі+	иблѣви а сі+
18	рѡз = 187	стьотебѣ+	стьотебѣ	сть отебѣ
19	сѠе = 235	глюжевамѣ,	глюжевамѣ,	глюже вамѣ,
20	сѡѡ = 259	сказапри+	сказапри+	сказа при+
21	сѡѡ = 289	имѣмирѣ. коѣ,	имѣмирѣ. коѣ,	имѣ мирѣ. коѣ,
22	тѡи = 316	днѣсть.	днѣ есть.	днѣ есть,
23	тѡв = 322	ѡко ты члѣкъ	ѡко ты члѣкъ+	ѡко ты члѣкъы
24	тѡв = 332	Вѣдыіѣ, ѡ+	Вѣды іѣ, ѡ+	Вѣдѣ іѣ, ѡко
25	тѡа = 334	иомочѣх+	иомочѣ х+	иомочѣх+

Відмінності початкових літер останнього рядка

№	аркуш	Євангеліє 1575 р.	Євангеліє 1600 р. (без сигнатур)	Євангеліє 1600 р. (з сигнатурами)
1	Ѡа = 4 І рах.	гна. маѣ, ми.	гна. ма, ми.	гна. маѣ, ми.
2	ѡ = 9 І рах.	ѣв ѡва.	ѣв ѡва.	дѣдва.
3	ѣ = 2	надавже	надавже	надаѣже
4	Ѡа = 4	гдѣ есть	гдѣ есть	гдѣ есть
5	ѡ = 9	пісанобо+	писанобо+	писано бо
6	ѣ = 5	ѡа своа, п+	ѡа своа, п+	ѡа своа, п+
7	ѣ = 7	доуѡа на+	доуѡа на+	доуѡа на
8	Ѡа = 24	ѡе. аѡеиз+;	ѡе. аѡеиз+	ѡе. аѡе из+;
9	Ѡз = 26	ивинопро+	ивино про+	и вино про+
10	ѣв = 62	чтоесми+	чтоесмѣ и+	что есмѣ и+
11	ѣѡ = 69	шедваѣна,	ше два ѣна,	ше два ѣна,
12	ѡѡ = 79	лъстатѣ+	лъстатѣ м+	лъстатѣ
13	ѡв = 82	мѣсвоимѣ+	мѣсвоимѣ	мѣ своимѣ
14	ѡз = 86	ѡимѡшѣ+	ѡимѡшѣю	ѡимѣ ошѣю
15	ѣв = 102	луѣ, кѣ. одѡе+	луѣ, кѣ. о дѡе+	лоуѣ, кѣ. одѡе+
16	ѣѡ = 109	ѡкоаѡехо+	ѡко аѡехо+	ѡко аѡе хо+
17	ѣи = 118	нѣѣнымѣ	нѣѣнымѣ ві+	нѣѣнымѣ
18	ѣв = 122	спитѣ. ироу+	спитѣ. ироу+	спитѣ. ироу+
19	ѣиѣ = 143	пію, икрѣѡе+	пію, икрѣѡе+	пію, икрѣѡе+
20	ѣиѠа = 154	кѣежепре+	кѣеже пре+	кѣеже пре+
21	ѣѡѡ = 179	демѣ дови+	демѣ дови+	демѣ дови+
22	ѣѣ = 190	мало. исѣѠа+	мало. исѣѠа+	мало. исѣдѣ+
23	ѣз = 196	вамѣ ѡбога+	вамѣ бога+	вамѣ бога+
24	сѠа = 201	домѣ оіѡан+	домѣ оіѡан+	домѣ оіѡан+

25	сї = 210	недооумѣ+	недоумѣ+	недоумѣ+
26	сѣс = 246	в'ставѣи+	в'став' иди,	в'став' иди,
27	сѣг = 253	ж'оутилѣ+	ж'оути лѣ+	ж'оу ти лѣ+
28	їг = 283	іваннѣ, г+	іванн', гла.	іванн', гла,
29	сїѳ = 289	сих'же прї+	сих'жепрї+	сих'же прї+
30	тѣи = 312	емоу, тыкто+	емоу, ты кто+	емоу, ты кто
31	тїи = 318	люего тво+	лю еготво+	лю его тво+
32	тѣд = 364	гла ^к , ѡ, ѡпо+	гла ^к , ѡ, ѡпо+	гл ^к , ѡ, ѡпо+;
33	тѣн = 378	пне ^а , ѣ. ева ^ф ѡма ^ѳ гла ^к ѣа (перша літ. черв.)	пне ^а , ѣ. ева ^ф ѡма ^ѳ гла ^к ѣа (перша літ. черв.)	пне ^а , ѣ. ева ^ф ѡлѣ ^к гла ^к ѣа (перша літ. черв.) ѡлѣ ^к – помилка, треба ѡма ^ѳ

До опису видання включено такий компонент, як фінгерпринт, тобто самобутній код, що представляє оригінальний ідентифікатор кожного давнього видання, і не може повторитися в іншому виданні. Методика формування фінгерпринтів для стародрукованих пам'яток застосовується вже упродовж півстоліття, однак їх формування лише поступово впроваджується на практиці ширше при укладанні електронних баз даних, менш активно – при укладанні друкованих наукових каталогів стародруків.

Загалом фінгерпринт складається з чотирьох груп літер передостаннього та останнього рядків різних аркушів, зазначення аркуша відомостей, року видання книги та літери, що вказує на позначення року, для кириличних видань «К».

Маємо відзначити, що ми скористалися досвідом, започаткованим литовськими колегами при укладанні каталогу збірки кириличних стародруків Вільнюського університету³⁷, які додали до усіх бібліографічних описів ідентифікатори-фінгерпринти. Фінгерпринти наведені й у каталогах кириличних стародруків XVI–XVII ст. збірки Центральної наукової бібліотеки імені Я. Коласа³⁸.

При цьому відмітимо, що для кириличних стародруків методика фінгерпринтування не зовсім пристосована, оскільки вимагає використання специфічних кириличних шрифтів, окремої форми передачі кириличних цифр, відтак наштовхується на технічні складності. Внаслідок цього фінгерпринти кириличних стародруків поки що виконують більше репрезентаційну, аніж пошукову й атрибутивну функції, демонструючи потрібність ідентифікації видань й значні складності у її практичному застосуванні. Однак напрацювання загальноприйнятих правил надання кириличним стародрукам фінгерпринтів як оригінальних ідентифікаторів видання можливе лише за умови накопичення досвіду практичного використання та відпрацювання методики, якого поки ще зовсім недостатньо. Можемо сказати, що така методика потребує удосконалення та уточнення шляхом врахування специфічних особливостей кириличних стародруків. Видається, що час електронних технологій вимагає від

³⁷ Kažuro 2013.

³⁸ Тутовец и др. 2017; Тутовец и др. 2019. С. 15–16.

дослідників стародруків розробки й інших нових підходів, що сприятимуть подальшому входженню дослідження і бібліографування кирилических книг в електронне середовище, подолання бар'єру неприйняття специфічних кирилических літер, нових можливостей розпізнавання тексту тощо.

Детально відображені в полі опису видання під окремою позицією й численні помилки у нумерації аркушів та інші особливості фоліації. Оскільки в одних випадках помилки фіксуються в усіх примірниках видання, а в інших були виправлені в процесі друку, позначено й інформацію щодо відмінностей у примірниках. Як правило, в сучасних дослідженнях помилки можуть зазначатися у формулі видання, що часто утруднює її використання, проте поза зацікавленням залишається та обставина, що часто помилки в нумерації (сигнатурах, колонтитулах) є в одних примірниках, і відсутні в інших. У формулу видання в описах помилки не вносилися.

Також детально описані варіанти набору, оформлення, внесення виправлень у текст, із зазначенням шифрів примірників, або вказівкою на те, що виправлення є в усіх примірниках. Детально про варіантність набору, оформлення, паперу йтиметься далі у окремих підрозділах. У структурі опису екземплярів у каталозі відомості про помилки в нумерації, варіанти набору й оформлення не дублюються.

Оскільки каталог задуманий насамперед як попримірниковий, опис кожного екземпляра вміщений під окремою позицією. Він включає повні відомості – шифр зберігання, інвентарний номер, розміри (висоту, ширину та товщину), а також розміри аркуша (першого або одного із початкових, якщо перший зберігся у незадовільному стані).

Максимальну увагу приділено фіксації провенієнцій, тобто ознак приналежності примірника. Термін «провенієнції» використаний для таких компонентів опису, як власницькі та вкладні записи, екслібриси, суперекслібриси, наліпки, штампи, печатки, шифри зберігання. З метою відтворення багаторічної історії побутування примірників разом із передачею записів здійснено спробу сучасної локалізації зазначених населених пунктів та прізвищ власників й інших осіб, згаданих в описах. В одних випадках така локалізація є беззаперечною, в інших має гіпотетичний характер, окремі населені пункти локалізувати, на жаль, так і не вдалося. Записи в примірниках подані зі збереженням оригінальної графіки та орфографії, що підвищує інформативність такого матеріалу та його наукову вартість, хоча спричиняє складності при підготовці публікацій до друку.

Окрім записів максимально повно зафіксовано шифри примірників, оскільки саме такі помітки дуже часто слугують чи не єдиними зачіпками щодо встановлення місцеперебування книг у складі певних збірок та переміщення з однієї книгозбірні до іншої. До бібліографічного опису включено також рубрику «походження примірника», де зазначено безпосереднє надходження книг до збірки НБУВ. Певною мірою цю інформацію доповнює Додаток 2 «Схема міграції примірників», що фіксує всі відомі за провенієнціями або документальними джерелами етапи переміщення книги за час її побутування.

При підготовці каталогу приділено увагу й опису оправ. Зазначено такі компоненти, як матеріал виготовлення (дошки, шкіра, картон), тиснення, вказано наявність застібок, фарбування обрізу, кількість бинтів на корінці. По мірі можливості охарактеризовано й папір форзаців, оскільки подеколи його датування надає інформацію про час виготовлення або поновлення вже існуючої оправ. Однак варто відмітити, що в багатьох випадках, як і

підготовці каталогу видань І. Федорова та П. Мстиславця, пошуки хоча б подібних філіграней не дали результатів. Особливо це стосується водяних знаків XVIII – початку XIX ст., що зайвий раз засвідчує поки недостатню вивченість паперу, зокрема, того, що побутував в українських та порубіжних із ними теренах.

Однією зі складових каталогу є опис філіграней паперу пробібліографованих видань та примірників. Відомості про філіграні включено окремою позицією в структуру опису видання з посиланням на номери зображень знаків в Альбомі філіграней. Розпис аркушів за філігранями додано до опису кожного з примірників, посилання на зображення тут не подаються. В окремих підрозділах далі по тексту детально охарактеризовано папір чотирьох видань Євангелій, філіграні естампних гравюр 1575 р. та особливості паперу збірного примірника Кир.759 з аркушами невідомого друку. В структурі роботи вміщено невеликий альбом із зображеннями філіграней із чотирьох описаних Євангелій, філіграней змішаного з різних аркушів примірника Кир.759, і естампних гравюр. Відсилки до опублікованих зображень знаків долучено до опису філіграней видань, вони наведені в текстових розділах, присвячених філігранологічному аналізу видань і примірників. Також у складі роботи у Додатку 3 опубліковано таблиці поаркушного розміщення філіграней у Євангеліях 1575 р., 1600 р. без сигнатур, з сигнатурами та у «збірному» примірнику Кир.759. Таблиці не тільки фіксують місцезосташування філіграней в описаних виданнях Євангелій, а й мають методичне значення для подальшого впровадження вивчення та опису філіграней стародруків.

Наприкінці описів видань розміщено загальну бібліографію, в якій зафіксовано використані нами в роботі зведені каталоги видань та інші бібліографічні джерела, які містять додаткову інформацію про Євангелія вільнюського друку. Долучено до бібліографії й каталоги збірок різних сховищ, у тому числі українських. Окрім загальної бібліографії подано й бібліографію кожного з описаних примірників. Її організовано за хронологічним принципом з метою відтворення історії введення в науковий обіг примірників Євангелій 1575–1644 рр. До бібліографії примірників включені публікації з відомостями про особливості конкретного екземпляра або ж зазначенням шифру його зберігання. Оскільки частина примірників має вже власну історію дослідження і згадується у багатьох публікаціях, ми не певні, що нам вдалося їх усі вичерпно врахувати.

2. Історико-книгознавче дослідження вільнюських Євангелій 1575–1644 рр. за примірниками з фондів НБУВ

2.1. Друкарня Петра Мстиславця, Зарецьких і Мамоничів у контексті публікації Четверосвангелія 1575 р.

Далі детальніше зупинимося на відомостях про кожне з чотирьох кириличних Євангелій, що вийшли друком у Вільнюсі впродовж 1575–1644 рр. видань в контексті діяльності друкарень, в яких вони були опубліковані. Одразу ж відзначимо, що історія друку цих Євангелій мало висвітлена насамперед через відсутність документів щодо історії їх публікації, і в більшості випадків дослідники володіють лише доволі обмеженою інформацією з авторських текстів їхніх передмов або післямов та формальних бібліографічних відомостей. Це стосується й друкарні

Євангелія 1575 р., яка започаткувала систематичне кириличне книговидання у Вільнюсі, і знаходиться в актуальному дискурсі комплексного вивчення руської спадщини Речі Посполитої³⁹, однак відомості про неї носять вкрай уривчастий й фрагментарний характер. Спробуємо проаналізувати її книжковий доробок, насамперед історію публікації Євангелія 1575 р.

Його друк, як зазначено в післямові (арк. 393–395 зв.), було розпочато у Вільнюсі 14 травня 7082 р. (тобто 1574 р.), і завершено 30 березня 1575р. Привертає увагу та обставина, що час початку та завершення роботи з незрозумілих причин вказані за різними календарними стилями, – початок за літочисленням від створення світу, а час завершення за датою народження Ісуса Христа. Якщо перевести першу з дат, то виходить, що книгу друкували впродовж більш ніж десяти місяців від травня 1574 р. до кінця березня 1575 р.

У післямовному тексті Євангелія зафіксовано, що друк було розпочато у Вільні в день пам'яті святого Ісидора «при державі» Генріха, короля Польського і Великого князя Литовського, та при митрополиті Київському Іоні (Протасовичі Островському). З цієї ж післямови ми отримуємо доволі нечіткі відомості про друкарню й друкарів видання. Зокрема, зазначено, що книгу розпочато «умишленієм і промишленієм» його милості пана скарбного старости Упіцького Івана Семеновича Зарецького і його брата пана Зенова Зарецького, бурмістра міста Віленського. Трудився над книгою многогрішний Петро Тимофієв «син Мстисловець», який просить молити Бога за тих, хто долучився до її випуску, – і вказаних Зарецьких, і панів Козьму та Лукаша Мамоничів, в домі яких здійснювався друк. Загалом Петро Мстиславець у Вільнюсі був причетним до публікації щонайменше трьох видань, – окрім Євангелія також і Псалтиря та Часослова⁴⁰.

У Псалтирі 1576 р. наведено такі ж розпливчаті за формулюванням відомості щодо друкарів та друкарні⁴¹. Тут так само, як і в Євангелії, післямову написано від імені Петра Мстиславця. Спершу згадано повеління на друк пана скарбного без зазначення імені (йдеться про Івана Зарецького), і пана Зенова Зарецького. Час друку позначено в обох літочисленнях – 16 січня 7083, тобто 1576 р. Вірогідно, тут вказано дату завершення роботи, час її початку невідомий. Зазначено, що друк цього видання, як і попереднього, відбувався в домі благочестивих мужів Козьми та Лукаша Мамоничів.

Третім виданням друкарні Зарецьких і Мамоничів за участю Петра Мстиславця вважається рідкісний недатований Часовник, надрукований, на думку бібліографів, приблизно у 1574–1576 рр. Часовник збережений у десяти примірниках, жоден із них не містить вихідних відомостей⁴².

Для цілісного уявлення про видавничу діяльність руської кириличної друкарні, що запрацювала у Вільні під протекцією Зарецьких та Мамоничів і опублікувала вказані вище видання, варто взяти до уваги й той факт, що Четвероєвангеліє стало не першим її друком. Раніше тут було опубліковано малоформатний Часовник без року виходу, який датовано фахівцями приблизно 1568–1572 рр.⁴³ Проте всупереч фактичному матеріалу в численних публікаціях саме Євангеліє 1575 р. традиційно класифікується як

³⁹ Jaroszewich-Piereslawcew 2003. S. 53–58; Тимошенко Л. В. Руська релігійна культура Вільня. Контекст доби. Осередки. Література та книжність (XVI – перша третина XVII ст.). Дрогобич: Коло, 2020. С. 208–210; Цітавець 2017.

⁴⁰ Гусева 2003. Кн. 1. С. 455–456, № 62; С. 451, № 59.

⁴¹ Там само. Кн. 1. С. 455–456, № 62, Рис. 62.6–62.7.

⁴² Там само. Кн. 1. С. 451, № 59.

⁴³ Бондар 2020. С. 260–264.

книга, що поновила вільнюське кириличне книговидання після друкування тут видань Ф. Скорини – збірки Акафістів та Канонів 1522 р., більш відомі дослідникам під назвою «Малої подорожної книжки», а також Апостола 1525 р.

У післямові Часовника, приблизно датованого 1568–1572 рр., зазначено його друк «въ славном месте Виленском, в дому, и власным накладомъ их м[и]л[о]сти пановъ Ивана а Зенова Зарецькихъ». Час виходу Часовника визначається за історичними реаліями в тексті, зокрема, зазначенням очільників тодішньої світської та духовної влади – польського короля Сигізмунда Августа та Київського митрополита Іони⁴⁴. Оскільки король Польський і великий князь Литовський Сигізмунд II Август перебував на престолі з 1544 р. до 7 липня 1572 р., а митрополит Київський, Галицький і всієї Русі Іона III (Протасович Островський) обіймав кафедру впродовж 1568–1577 рр., то ці згадки обмежують час друку книги проміжком від середини 1568 до середини 1572 рр.

Часовник 1568–1572 рр. зберігся до сьогодні у трьох рідкісних примірниках – у Бодлеянській бібліотеці (Оксфорд), Ягеллонській бібліотеці (Краків) та Російській державній бібліотеці (Москва)⁴⁵. Ми мали можливість попрацювати *de visu* з краківським примірником. Книжка надрукована доволі вправно та майстерно, за характером поліграфії не схожа на пробну роботу майстрів-початківців. При її друці використано заставки, ініціали різних розмірів та одну декоративну ілюстрацію, подібну до заставки. Привертає увагу активне художнє оздоблення тексту за допомогою виливних прикрас. Щодо техніки друку, то вжито друк з абзацу, назву винесено в колонтитул, використано фігурний набір на завершальних сторінках структурних частин. Всі ці особливості друку Часовника вказують на суттєву стилістичну відмінність його поліграфії від видань П. Мстиславця, в яких взагалі не було використано виливних прикрас, заставки мали відмінне художнє оформлення.

Хто безпосередньо друкував Часовник 1568–1572 р., не встановлено, теоретично це міг бути П. Мстиславець, оскільки в цей час він міг перебувати у Вільнюсі. Його ім'я зазначене поряд з Іваном Федоровим у заблудівському Євангелії учительному, яке публікувалося з 8 червня 1568 до 17 березня 1569 р., але вже в наступному друці – Псалтирі з возслідуванням, робота над яким тривала з 26 вересня 1569 р. до 23 березня 1570 р., вказано одноосібно Івана Федорова. Відтак у 1570 р. Петра Мстиславця вже не було в Заблудові. Думка про його участь у віленських кириличних проектах, зокрема, у видавничій діяльності Зарецьких, трапляється в публікаціях, зокрема, у А. В. Вознесенського⁴⁶. Проте ми вже вказали на занадто суттєві відмінності в стилістиці оформлення трьох віленських друків П. Мстиславця порівняно з Часовником 1568–1572 р., внаслідок чого дотичність П. Мстиславця до роботи над Часовником, на наш погляд, виглядає непереконливо.

У цей час кириличне книгодрукування руських теренів Речі Посполитої перебувало тільки на стадії становлення, відтак тут не було фахових кириличних друкарів окрім І. Федорова та П. Мстиславця. Ніяких джерел про роботу І. Федорова у Вільнюсі немає, стилістика оформлення Часовника так само відмінна й від видань І. Федорова, тому ймовірно тут

⁴⁴ Гусева 2003. Кн. 1. Рис. 45.8–45.9.

⁴⁵ Там само. Кн. 1. С. 362–363, № 45.

⁴⁶ Вознесенский А. В. Петр Тимофеев Мстиславец и его издания // Национальная библиотека. Санкт-Петербург, 2018. № 2(18). С. 35–36.

працював ще один фахівець, якого ми з урахуванням його художніх симпатій в оформленні видань назвали «майстром виливних прикрас». Ідентичні набірні орнаменти використано також у пізніших друках, виданих у Вільнюсі, наприклад, у Євангелії учительному 1580 р. та Октоїху бл. 1582 р. друку В. Гарабурди, в Збірнику повчань Геннадія Схолярія 1585–1586 рр. та Псалтирі з возслідуванням бл. 1593 р. друкарні Мамоничів⁴⁷. Відтак ми висловили обережне припущення про те, що цим майстром міг бути Даніель Ленчицький, який активно працював у друкарнях Несвіжа, Лоська та Заславля, а пізніше в кількох типографіях Вільнюса⁴⁸.

Привертає увагу і близькість передачі вихідних відомостей, зокрема, згадки про короля та митрополита, у Часовнику 1568–1572 р. та в заблудівському Євангелії учительному 1568–1569 рр. друку І. Федорова та П. Мстиславця.

Часовник (Вільнюс, 1568–1572 рр.)	Євангеліє учительне (Заблудів, 1569)
За позволеніє ^м цаствли/ваго панованіа нааснѣ/ишаго гѣдра / нашего. / Жикгимонта Авгѣста. / Бжїєю млѣтію, корола / польскаго и вѣликаго / кнѣза литовѣскаго, рѣсѣскаго, прѣсѣскаго, жомо/иѣцкаго, мазовеѣцкаго, / лиѠланьскаго, и иныхъ.	За цаствливаго панованіа нааснѣишаго гѣдра / нашего Жикгимонѣта Авгѣста, Бжїєю млѣтію / корола польскаго и великаго кнѣза литовѣскаго, рѣсѣскаго, прѣсѣскаго, жомо/иѣцкаго, мазовеѣцкаго, виѠланьскаго, и иныхъ.
И блѣвение ^м архиепископа / Ионы, Бжїєю млѣтію, / митрополита Кїевскаго / и Галиѣскаго, и всеа Рѣсії.	А прї архиепкѣпе Ионе, Бжїєю млѣтію митрополи/те Кїевскомѣ, и Галицкомѣ и всеа Рѣсії.

Майже повний збіг ужитих формулювань свідчить про те, що при друці одного з видань видавці використали інше, вірогідніше, примірник Євангелія учительного слугував взірцем для зазначення вихідних відомостей Часовника. А збіги текстів опосередковано засвідчують пов'язаність роботи друкарні під егідою Зарецьких із видавничим проектом І. Федорова та П. Мстиславця.

До відомостей про початковий період роботи вільнюської друкарні варто додати доволі скупі інформацію судової справи між Петром Мстиславцем і Мамоничами від травня 1577 р.⁴⁹ Позов до суду на Кузьму Мамонича подав П. Мстиславець. Йдеться про те, що роком раніше, у березні 1576 р., суд уже розглядав справу між обома сторонами, і постановив передати обладнання друкарні П. Мстиславцю, а тираж книг – братам Мамоничам⁵⁰. Мамоничі мали виплатити П. Мстиславцю також кошти в розмірі 30 коп грошей. Проте вони, схоже, ухвалу суду не виконали, й не передали опоненту ні друкарське устаткування, ні суму грошей, тому

⁴⁷ Гусева 2003. Кн. 1. Рис. 23.2, 23.4, 45.7, 85.4. Кн. 2. Рис. 87.4, 95.2, 127.1, 127.2.

⁴⁸ Бондар 2020. С. 260–264.

⁴⁹ Немировский 2007. С. 572; Немировский 1987. С. 33–41.

⁵⁰ Зернова 1964. С. 101.

останній вимагав від них ще й сплати штрафу в обсязі 100 коп. Подальший перебіг справи невідомий, проте ні шрифти, ні дошки ілюстрацій, заставок та ініціалів П. Мстиславця у виданнях друкарні Мамоничів більше не використовувалися, тобто відійшли П. Мстиславцю.

Матеріали цієї судової справи свідчать про те, що П. Мстиславець був власником чи співвласником обладнання – верстату, шрифтів, реманенту для друку орнаментики. Оскільки право на надрукований тираж книг отримали брати Мамоничі, логічно припустити, що вони надавали кошти для роботи друкарні та фінансували закупівлю витратних матеріалів, насамперед паперу. Подальшу долю Петра Мстиславця ми не знаємо, співпрацю з Мамоничами він припинив.

Варто згадати й про наступне доволі загадкове переміщення оснащення друкарні Євангелія 1575 р., – у середині 1590-х рр. воно раптом виринає в Острозі в друкарні В. К. Острозького. На цю обставину першою звернула увагу А. С. Зьорнова⁵¹ У надрукованій в Острозі «Книзі о постничестві» 1594 р. й інших пізніших місцевих виданнях використано шрифти та гравіровані елементи вільнюських видань 1570-х рр. Чи сам П. Мстиславець переїхав до Острога, чи хтось отримав у спадок або відкупив у власника його друкарське приладдя, ми не знаємо. Також стилістично близьким до гравюр євангелістів та Давида стало зображення Василя Великого, вміщене у «Книзі о постничестві» 1594 р., що дозволяє припускати, що усі шість гравюр різав один і той же майстер⁵². Можливо, дошка призначалася до іншого більш раннього видання, яке планувалося до друку П. Мстиславцем у Вільні, оскільки на гравюрі помітні видалені фрагменти тексту книги, що тримає в руках святий Василь, а також напис на картуші в рамці. Варто звернути увагу й наше припущення стосовно тиражування вільнюських гравюр з євангелістами в цей час ймовірно в Острозі, про що детальніше йтиметься далі в підрозділі про ілюстрації Євангелій.

Щодо початкового етапу роботи віленської кириличної друкарні, в якій було опубліковане Євангеліє 1575 р., до опосередкованих відомостей про неї можна залучити й лаконічну інформацію з післямови Службника 1583 р., що вважається першим самостійним виданням братів Мамоничів після розриву співпраці з П. Мстиславцем. У Службнику, на відміну від Євангелія 1575 р. та Псалтиря 1576 р., чітко зазначено, що книжка вийшла «з друкарни дому Мамоничов». Цікаво й те, що ні в цьому, ні в жодному іншому виданні друкарні Мамоничів, активна діяльність яких тривала до початку 1620-х рр., не вказані імена майстрів друкарської справи, що тут працювали, вони так і залишилися для історії анонімними.

Із викладених фактографічних відомостей можемо зробити висновки про те, що до започаткування та діяльності кириличної друкарні у Вільнюсі наприкінці 1560-х – у 1570-х рр., а по суті до її роботи як видавництва, були дотичні знатні містяни Іван та Зиновій Зарецькі та Кузьма і Лука Мамоничі. Документи свідчать, що Лука Мамонич доводився зятем бурмістру Віленському Зиновію (Зенову) Зарецькому, від нього перебрав посаду скарбного ВКЛ і права на володіння друкарнею разом із братом. Друкарня розміщувалася в кам'яниці Зарецьких, яку від З. Зарецького успадкував Л. Мамонич як посаг за дружиною, що була донькою Зарецького. Цікаво, що саме в цій кам'яниці, що перебувала тоді у власності віленського бургомистра Я. Бабича, займався друкарською справою Ф. Скорина. Зараз на

⁵¹ Зьорнова 1964. С. 103–104.

⁵² Там само. С. 103–104.

будинку, ідентифікованому дослідниками як будинок Бабичів, потім Зарецьких й Мамоничів, за сучасною адресою вулиця Діджойї 17/19, розміщено меморіальну дошку⁵³.

Перехід у власність Зарецьких кам'яниці, де колись розташовувалася друкарня Ф. Скорини, міг також стати поштовхом для запровадження ними власного книгодрукування. Прикметно, що у Часовнику 1568–1572 рр. використано орнаментику Ф. Скорини, зокрема, його ініціальні літери прямокутної форми. У наступних виданнях П. Мстиславця або Мамоничів ці ініціали не друкувалися. Яким чином елементи оформлення видань Ф. Скорини потрапили до друкарні Зарецьких, невідомо. Можливо, набуття устаткування та орнаментики відбулося разом із приміщенням друкарні.

Напевне безпосередньо в якості виконавців ні Зарецькі, ні Мамоничі друкарською справою, на відміну від П. Мстиславця, не займалися, будучи власниками друкарні, протекторами та фінансистами її роботи. Припускаємо, що старші за віком Іван та Зиновій Зарецькі мали лише номінальний стосунок до роботи друкарні. Про більш детальний розподіл участі у видавничому процесі між Зарецькими, Мамоничами та П. Мстиславцем за відсутністю документальних джерел можемо лише здогадуватися. Варто звернути увагу на ще один факт – і Петро Мстиславець, як одночасно й Іван Федоров, вдалися до організації друкарської справи при міщанських православних осередках великих міст Речі Посполитої, можливо, документально ще не оформлених, але самоорганізованих православних протобратствах. Репертуар обох видавців підводить до думки про те, що при цих осередках діяли гуртки освічених братчиків й освітні центри для навчання дітей грамоти, для потреб яких і здійснювався друк видань підручничового характеру – Часовників та Псалтиря у Вільні та Букваря у Львові. Дещо пізніше, у 1590-х рр. і у Львові, і у Вільнюсі розпочалася активна робота православних братств, при них запрацювали й друкарні, які публікували навчальну літературу.

Про пізніший етап роботи друкарні Мамоничів, пов'язаний з виходом у ній Євангелія 1600 р., йтиметься в наступному розділі.

2.2 Час виходу та вихідні відомості Євангелій 1600 р. без сигнатур та з сигнатурами. Історія друку Євангелія 1644 р.

Від часу публікації у 1583 р. Службника вільнюська кирилична друкарня стала функціонувати як родинне підприємство у власності братів Луки та Кузьми Мамоничів. Пізніше книговидавничою справою почав опікуватися також і син Кузьми Леон (Леонтій) Мамонич, який після смерті старших Мамоничів з 1607 р. став її одноосібним власником. Друкарня Мамоничів пропрацювала до середини 1620-х рр., ставши найпотужнішим тогочасним кириличним видавництвом Речі Посполитої⁵⁴. Мамоничі публікували й польськомовні видання, з початку XVII ст. саме вони склали їх основну продукцію⁵⁵. За увесь період діяльності з-під верстатів

⁵³ Історіографію питання про місцезнаходження друкарень Ф. Скорини, Зарецьких та Мамоничів детально висвітлено у публікації В. М'якішева – *Мякишев 2014*. С. 41–42.

⁵⁴ *Jaroszewicz-Piereslawcew 2003*. S. 59–79.

⁵⁵ *Вайткявичюте В.* Польские издания типографии Мамоничей в библиотеке Вильнюсского университета // Матэрыялы Х Міжнародных кнігазнаўчых чытаньняў «Кніжная культура Беларусі XVI – сярэдзіны XVII ст. : да 440-годдзя выдавецкай дзейнасці Мамонічаў» (Мінск, 17–18 красавіка 2014 г.). Мінск : Нацыянальная бібліятэка Беларусі, 2014. Р. 42–50.

підприємства Мамоничів вийшло більше 100 кириличних та латиношрифтих книг. Леон Мамонич підтримав унію і став греко-католиком, проте видані в друкарні кириличні книги літургійного вжитку активно використовувалися в православному, а пізніше й у старообрядницькому середовищах.

Помітне місце в репертуарі друкарні Мамоничів займали й видання Четвероевангелія, обидва вони традиційно позначалися 1600 р., відрізняючись лише датою друку. Спочатку в бібліографічних джерелах обидва видання не розрізнялися й здебільшого фіксувалися під однією позицією. Однак серед бібліографів XIX–XX ст. поступово затвердилася думка щодо існування двох різних видань, найсуттєвіші відмінності між якими полягали у відсутності сигнатур у першому із них та у використанні їх у другому. Внаслідок фіксації такої відмінності за виданнями закріпилися та увійшли в активний науковий обіг зручні для їх розрізнення назви – Євангелій «без сигнатур» та «з сигнатурами», якими активно користуємося й ми.

Обидва видання до останніх десятиліть у переважній більшості друкованих каталогів та наукових досліджень датуються одним і тим самим 1600 роком. Оскільки, починаючи від І. П. Каратаєва, стало відомо про два варіанти післямови, в одному із яких час виходу книги позначений 17 липня 1600 р., в іншому – 19 липня⁵⁶, для розрізнення видань стали використовуватися саме ці дати. Однак І. П. Каратаєв помилково вважав, що примірники без сигнатур містять післямову від 19 липня, а з сигнатурами – від 17 липня, позначення сигнатури він зараховував до варіантності друку видання 1600 р.

Якщо детально прослідкувати, як датування Четвероевангелія відобразилося в бібліографічних каталогах другої половини XX – перших десятиліть XXI ст., то обидва видання позначалися одним і тим же 1600 р., відрізняючись тільки назвами⁵⁷, місяцем видання – «липень – серпень»⁵⁸, примітками «невірно 17.07.1600»⁵⁹, «фактично дещо пізніше»⁶⁰, або коментарем про те, що «видання випущене пізніше вказаної в ньому дати, можливо, в кінці 1600 р., тобто не в липні, а в серпні»⁶¹.

У разі випуску обох видань впродовж одного року серед книгознавців закономірно мало б постати питання, з якою метою друкарня Мамоничів вдалася до такого швидкого передруку книги. Видання без сигнатур вийшло традиційно великим тиражем, хоча він не вказаний, судити про це можемо зі збереженої до сьогодні значної кількості примірників⁶². Передрук із сигнатурами виконаний суттєво гірше, із застосуванням меншої кількості орнаментики. Історія тодішнього книговидання свідчить про те, що потреба у передруку книг літургійного вжитку, в тому числі й Євангелія, мала стати актуальною щонайменше через одне-два десятиліття, коли вже були

⁵⁶ Каратаєв 1883. С. 292–293, № 162.

⁵⁷ Зернова 1959. С. 221; Половникова, Ситий 1998. С. 9, № 1; Żurawinska, Jaroszewich-Pierestawcew 2004. С. 36; Бондар, Кисельов 2008. С. 42, № 29; Kažuro 2013. Р. 182, № 60.

⁵⁸ Гусева 2003. С. 1096–1097, № 1704; Гордеева, Романова 2010. С. 137.

⁵⁹ Поздеева, Ерофеева, Шитова 2000. С. 69; Кириллические издания Пермской области 2003. С. 44; Кириллические издания Ростово-Ярославской земли 2004. С. 71.

⁶⁰ Галенчанка 1986. С. 80, № 56; Полегайлов 1999. С. 131, № 238.

⁶¹ Лукьяненко 1973. С. 158–159; Лукьяненко 1993. С. 280–281.

⁶² На основі відомостей зі зведеного каталогу О. О. Гусевої зазначимо, що сьогодні збереглося приблизно 110 примірників Євангелія 1575 р. (Гусева 2003. С. 453); 75 примірників Євангелія без сигнатур 1600 р. (Гусева 2003. С. 1093) та 70 примірників Євангелія з сигнатурами (Гусева 2003. С. 1097).

розпродані всі примірники попереднього тиражу. Закономірно за цей час частково зносилися й вийшла з ладу орнаментика, зазнали необхідності переливки шрифти тощо.

Попри датування обох Євангелій одним і тим же 1600 р. вже доволі давно були введені у науковий обіг відомості із визначенням альтернативного часу виходу Євангелія з сигнатурами, проте вони залишалися незалученими до книгознавчих розвідок та бібліографій стародруків. Йдеться про дослідження філігранолога Е. Лауцявічюса⁶³, який на основі датування водяних знаків обох Євангелій дійшов висновку, що Євангеліє з сигнатурами було надруковане не в 1600 р., а суттєво пізніше, між 1610–1624 рр., також він навів більш точне датування – 1619 р., однак без його пояснення. Євангеліє без сигнатур на основі філіграней він датував 1600 р. У своїх дослідженнях паперу двох Євангелій Е. Лауцявічюс не використовував дефініцій «без сигнатур» та «з сигнатурами», розрізняючи обидва позначених 1600 р. видання за видами використаного паперу.

Попри передатування за філігранями Євангеліє з сигнатурами традиційно у книгознавчих дослідженнях та наукових каталогах визначалося і описувалося як надруковане у 1600 р., що ми показали на прикладах. Однак поступово відомості про датування Євангелія з сигнатурами більш пізнім часом все ж почали відображатися в наукових дослідженнях та каталогах. Наприклад, ми зауважили це у публікації 2007 р.⁶⁴, присвяченій аналізу особливостей набору та водяних знаків паперу невідомих аркушів «вільнюського друку» 1620–1630 рр., використавши відомості Е. Лауцявічюса і провівши аналіз паперу примірників спочатку збірки НБУВ, а пізніше й стародруків з інших збірок. На інакше датування Е. Лауцявічюсом одного з вільнюських видань Євангелія 1600 р. звернув увагу також й Є. Л. Немировський у статті 2009 р., присвяченій датуванню Євангелія з сигнатурами⁶⁵.

Фронтальний огляд бібліографічних і книгознавчих досліджень Євангелія з сигнатурами наочно показав, що запропоноване Е. Лауцявічюсом дійсне датування Євангелія 1600 р. з сигнатурами не знайшло в них сприйняття, вірогідно, через відсутність аргументації філігранологічних даних за допомогою відомостей історико-книгознавчого характеру. У переважній більшості сучасних публікацій видання Євангелія із сигнатурами, що традиційно позначалося 1600 р., механічно залучалося до репертуару XVI ст.⁶⁶, навіть без застереження про можливу контрафактність дати його виходу. Під 1600 р. ми описали це Євангеліє у каталозі стародруків XV–XVII ст. збірки НБУВ, виданому 2008 р.⁶⁷ Проте пізніший час друкування Євангелія з сигнатурами поступово знаходив відображення у бібліографії. Так, у каталозі видань другої половини XVI ст. збірки РДБ 2009 р. вказано, що видання надруковане не раніше 1614 р.⁶⁸, на жаль, без зазначення джерел, на основі яких використано таке датування, зокрема, без посилання на дослідження Е. Лауцявічюса. У каталозі кирилических друків Центральної наукової бібліотеки ім. Я. Коласа видання Євангелія з сигнатурами описане у випуску видань XVI ст., хоча й позначене кінцем

⁶³ Лауцявічюс 1979. С. 15–16, 156–157.

⁶⁴ Бондар 2007-2. С. 38–39.

⁶⁵ Немировский 2009-1. С. 173–175.

⁶⁶ Гусева 2003. С. 1096–1097, № 170.

⁶⁷ Бондар, Кисельов 2008. С. 42, № 29.

⁶⁸ Немировский, Емельянова 2009. С. 245, № 147.

1610-х – початком 1620-х рр.⁶⁹, цей же опис із відповідним коментуванням повторено у каталозі видань збірки 1602 – 1620-х рр.⁷⁰

Надіємось, беззворотньому переміщенню Євангелія з сигнатурами, надрукованому, вірогідно, наприкінці 1610-х – у середині 1620-х рр., до репертуару видань XVII ст., й подальшим дослідженням з метою його більш точного датування, сприятиме й ця публікація.

Закономірно постає питання, чи Євангеліє з сигнатурами було видане взагалі без вихідних відомостей, або ж зумисно датоване невірно, відтак є видавничою контрафакцією, і з чим саме пов'язане таке датування. У контексті розгляду цього питання варто зауважити, що друкарня Мамоничів, виступає, напевне, лідером серед давніх видавництв за кількістю книг, виданих без вихідних відомостей або з невірно зазначеними відомостями, що й надалі вводить в оману бібліографів стародруків та істориків книги, і не дозволяє скласти об'єктивний репертуар випущених тут книг із хоча б більш-менш точним їх датуванням.

В ракурсі дослідження історії друку двох Євангелій 1600 р. цікаве вивчення феномену друку Мамоничами так званих видань-двійників або близнюків. У їхньому репертуарі серед двічі чи тричі опублікованих варто відмітити, окрім Четвероевангелія, також Євангеліє учительне, Апостол, Литовський Статут, Тріодь пісню, Псалтир, Часослов. За каталогом О. О. Гусевої найчастіше повторювані видання датовані таким чином – Статут Великого Князівства Литовського – три видання, всі три позначені 1588 р., друге видано 1592–1593 рр., третє – 1594–1595 рр.⁷¹; Апостол – три видання, перше з них позначене 1591 р., два наступні – без вихідних відомостей, датуються приблизно 1592 р. та після 1595 р.⁷²; Євангеліє учительне – два видання 1595 р., одне – з фоліацією, інше – без фоліації⁷³. Попри незначні відмінності в датуванні цих видань іншими книгознавцями та бібліографами проміжок часу між їх випуском теж обмежується усього кількома роками. Доволі часто передруковувалися друкарнею Мамоничів також Часослови й Псалтирі.

І якщо передрук Статуту ВКЛ можна пояснити необхідністю забезпечення розповсюдження публікації законодавчих актів, повторення видань Часословів та Псалтирів – попитом на них як на підручникову літературу для освоєння азів грамотності та забезпечення навчальними посібниками учнів працюючих шкіл, то новий передрук впродовж кількох років богослужбових або читальних текстів великого обсягу для церковного вжитку такого пояснення не знаходить.

Тиражі видань Євангелій, Апостолів, Тріодей були доволі великими, примірники продавалися не одразу, а впродовж тривалого часу, відтак через пару років потреби у передруку книги за відсутністю попиту на неї не було. Внаслідок цього кожен випадок швидкої повторної перепублікації кожного з перерахованих видань, насамперед богослужбового змісту, потребує дослідження шляхом залученням усього арсеналу книгознавчих методик вивчення шрифтів, орнаментики, філіграней, власницьких записів примірників тощо. Інша справа, що кожне уточнення таких відомостей щодо датування видань вимагає великої копіткої і не завжди одразу результативної роботи.

⁶⁹ *Титовец и др. 2017. С. 212–220, № 20.*

⁷⁰ *Титовец и др. 2019. С. 363–364.*

⁷¹ *Гусева 2003. С. 783–784, № 107; С. 819–820, № 121; С. 909–910, № 131.*

⁷² *Там само. С. 807–809, № 114; С. 815–817, № 119; С. 1010–1011, № 141.*

⁷³ *Там само. С. 915–918; № 135; С. 1000–1002; № 140.*

У такому ракурсі комплексне дослідження історії друку двох Євангелій 1600 р., одне з яких насправді публікувалося на два десятиліття пізніше від загальноприйнятої дати, має ще й методологічний характер для подальшого вивчення інших повторних видань у репертуарі як друкарні Мамоничів, так й інших давніх видавництв.

Ми провели також самостійний аналіз філіграней паперу Євангелій без сигнатур та з сигнатурами, результати якого викладені далі в окремих розділах, який вказує на час друкування видання Євангелія з сигнатурами на рубежі другого та третього десятиліть XVII ст., підкріплюючи і деталізуючи висновки дослідження Е. Лауцявічюса.

Максимально точні відомості про час друку Євангелія з сигнатурами за відсутності документів з історії його публікації надає й зіставлення датування видань за філігранями з найранішими виявленими провенієнціями у відомих примірниках. Комплексне дослідження всіх відомих екземплярів поки що також не проводилося. Така методика видається перспективною в подальшому, оскільки хоча б в одному зі збережених до сьогодні примірників тиражу кириличних стародруків, насамперед видань літургійного вжитку, вміщено дату, дуже наближену до часу друкування.

Щодо найбільш ранніх дат у записах, виявлених у примірниках Євангелія з сигнатурами, то у каталозі видань XVI ст. О. О. Гусевої в них зафіксовані провенієнції 1623 та 1627 рр.⁷⁴ З шести примірників зібрання НБУВ найраніший запис 1628 р. міститься в Євангелії Кир.773 (№ 3.3)⁷⁵. Таким чином записи вказують на друкування Євангелія з сигнатурами не пізніше 1623 р. Це не протирічить запропонованому Е. Лауцявічюсом датуванню цього видання за філігранями кінцем 1610-х – початком 1620-х рр. Якщо звернутися до вивчення датованих записів на примірниках вільнюського Євангелія без сигнатур, то найраніші записи припадають на 1601–1603 рр.⁷⁶ Найбільш ранній запис на Євангеліях без сигнатур збірки НБУВ міститься у примірнику Кир.859 (№ 2.2), він має дату 1606 р., однак його текст сильно затертий, через що майже не читається. Отже, і дослідження записів підтверджує об'єктивність відомостей про суттєвий проміжок часу майже у два десятиліття між друком Євангелій без сигнатур та з сигнатурами.

Варто зауважити, що друкарня Мамоничів на своєму прикінцевому етапі роботи не видавала друком великоформатних видань, що дало б можливість повноцінно порівняти водяні знаки кількох видань для більшого уточнення датування. Детальніше на окремих висновках, отриманих при порівнянні паперу Євангелія з сигнатурами та інших видань друкарні Мамоничів кінця першого – початку другого десятиліть XVII ст., зупинимось далі при розгляді філіграней цих видань.

Датування Євангелія з сигнатурами кінцем 1610-х – початком 1620-х рр. свідчить, що воно могло бути одним із останніх друків підприємства Мамоничів, оскільки вважається, що у 1623 р. друкарня вже припинила свою роботу⁷⁷. Прикінцевий період її діяльності, висвітлений у відомих зараз документальних джерелах вкрай сучасно, як і попередні. Останнім її датованим кириличним виданням вважається Граматика 1621 р., до того публікувалися видання Службника 1617 р., Часослова 1617 р., Граматики

⁷⁴ Гусева 2003. С. 1097, № 170.

⁷⁵ Шамрай 2006. С. 91, № 116.

⁷⁶ Гусева 2003. С. 1093; *Немировский, Емельянова 2009. С. 243–244, № 146.7, 146.8; Гордеева, Романова 2010. С. 132, № 58.1.*

⁷⁷ Зернова 1959. С. 167.

1618 р., Требника 1618 р.⁷⁸. Польськомовні друки Мамоничів датуються 1620-ми рр. Леон Мамонич у документах востаннє згаданий у 1626 р.⁷⁹ Точно невідома й доля устаткування та реманенту друкарні, історія її передавання іншим власникам тощо. Наприкінці першої чверті XVII ст. Леон Мамонич як член уніатського братства Святої Трійці, передав або продав свою друкарню віленським василіанам⁸⁰. Наводиться й дата продажу – 1624 р.⁸¹ На думку М. В. Ніколаєва, друкарня переїхала з кам'яниці Мамоничів до Троїцького монастиря⁸². Вважається, що першу книжку на устаткуванні Мамоничів братчики-уніати надрукували тільки у 1628 р.⁸³

Однак дослідники зауважують й на тому, що частина інвентаря друкарні, зокрема, дошки гравюр та орнаментики й шрифти, перейшли до друкарні Віленського Свято-Троїцького православного братства⁸⁴. Їх було використано при друці видань пізнішого часу, серед них і Євангелія 1644 р.

У контексті дослідження історії друку Євангелія з сигнатурами може постати й питання, чи передрукували пам'ятку все ще Мамоничі, чи вже котресь із братств, не маючи офіційних дозволів на друк, і скориставшись маркою Мамоничів.

Для висвітлення проблематики датування Євангелія з сигнатурами потребує уваги розгляд питання щодо його вихідних даних. Нам так і не вдалося розібратися, чи належить відома у кількох варіантах післямова суто до видання 1600 р. без сигнатур, і наскільки часто вона трапляється у примірниках з сигнатурами. У публікації А. С. Зьорнової, присвяченій виданням Мамоничів, зазначається, що післямови, позначені 17 липня 1600 р., однакові в обох виданнях⁸⁵. Серед представлених у збірці НБУВ 12 примірників Євангелія без сигнатур та з сигнатурами аркуш із післямовою зберігся лише в одному – Кир.759 (№ 3.1, 5), зібраному із уривків кількох видань, відтак описані у каталозі примірники не дають відповіді на це питання. Причому в примірнику Кир.759 аркуші [1] та [2] III рахунку склеєні, а не складають єдиний двоаркуш, перший із них належить до Євангелія з сигнатурами, що ставить питання про приналежність другого до Євангелія без сигнатур. Фото цього аркуша з вихідними відомостями (іл. 47) вміщено поряд з описом примірника 1600 р. без сигнатур, оскільки у вихідних відомостях вказано саме таку дату.

Залишається відкритим і питання про те, наскільки частотно представлена післямова у примірниках без сигнатур та з сигнатурами. До відповіді може наблизити лише фронтальне обстеження максимально великої кількості примірників обох цих видань.

Аналізуючи опис Євангелія 1600 р. в каталозі І. П. Каратаєва, ми вже зазначали, що післямова Євангелія без сигнатур відома у двох різних варіантах, один із яких стандартний, із зазначенням 17 липня 1600 р., другий – від 19 липня 1600 р., представлений єдиним примірником видання без сигнатур зі збірки Бібліотеки РАН у Санкт-Петербурзі, шифр 58сп⁸⁶. В дослідженнях А. В. Вознесенського зафіксовані відомості про існування ще

⁷⁸ Там само. С. 221.

⁷⁹ Мякишев 2014, С. 62; Iliaczewicz 1938. S. 98.

⁸⁰ Нікалаєв 2009. С. 210.

⁸¹ Альмес 2019. С. 301.

⁸² Нікалаєв 2009. С. 210.

⁸³ Альмес 2019. С. 301.

⁸⁴ Зернова 1959. С. 219.

⁸⁵ Там само. С. 210.

⁸⁶ Там само. С. 210; Гордеева, Романова 2010. С. 133, № 58.2; Гусева 2003. Рис. 168.7.

одного, тобто третього варіанту колофону 1600 р.⁸⁷, датованого 17 липня 1600 р., проміжного між першим та другим, оскільки в ньому не вказано участі бурмістра віленського Козьми Мамонича⁸⁸. Аркуш із цим колофоном зберігся у примірнику Євангелія з сигнатурами збірки Російської національної бібліотеки⁸⁹.

На фото, вміщених у каталозі О. О. Гусевої, добре видно, що кінцівка стандартних примірників Євангелія без сигнатур (альб. іл. № 54) знаходиться в нормальному стані збереження⁹⁰, це підтверджується й нашим примірником (Кир.759, № 3.1; іл. 47). У той же час у післямові 19 липня 1600 р. дошка кінцівки має втрати та ушкодження, зокрема, помітно відколотий лівий край⁹¹. Дефектність відбитка кінцівки у післямові 19 липня 1600 р. вказує на пізніший час її друку.

Проте, приймаючи датування Євангелія без сигнатур 1600 р., а Євангелія з сигнатурами – кінцем 1610-х – початком 1620-х рр., складно зрозуміти сенс тогочасного передруку післямови із зазначенням регалій короля Сигізмунда III, київського митрополита Іпатія (Потія), канцлера ВКЛ Леона Сапіги, і власника друкарні Лукаша Мамонича. Логічніше припустити, що при друці примірників Євангелія з сигнатурами або ж і пізніше при збиранні неповних примірників до видання долучалися аркуші з післямовою, що залишилися в друкарні ще з часів видання 1600 р. Підтвердженням такої гіпотези є й збірний примірник Кир.759 (№ 5), в складі якого й представлено колофон із вихідними відомостями.

Проведене нами дослідження показало, що не викликає сумнівів та застережень неправильність датування Євангелія з сигнатурами саме 1600 р. Точної дати виходу книги не встановлено, її було опубліковано суттєво пізніше, приблизно наприкінці 1610-х – на початку 1620-х рр., що потребує обов'язкового зазначення в бібліографічних описах видань при їх каталогізації та дослідженні. Науковцям варто зосередитися на проблематиці максимально точного датування Євангелія з сигнатурами за допомогою різних доступних даних, щоб спільними зусиллями з аналізу примірників різних сховищ, міст, країн підійти до максимально науково обґрунтованих результатів. Відкритим є й питання, чи дійсно це відбувалося в друкарні Мамоничів, чи за передруком стоїть одне з віленських братств, залучених до книговидавничої справи – уніатське чи православне.

У контексті історії друку Євангелія з сигнатурами зазначимо, що в каталозі описано й додруковані аркуші з використанням того ж євангельського шрифту, місце тиражування яких також невідоме. Їх додрукували пізніше від видання Євангелія з сигнатурами, але раніше від 1636 р., оскільки цим роком датовано вкладні записи у примірнику Кир.759 (№ 5). Детальніше про це йтиметься в окремому підрозділі далі.

Звернемося до історії підготовки та публікації Євангелія 1644 р. Це видання стало одним із останніх у репертуарі друкарні віленського Свято-Духівського братства, що діяла з кінця XVI ст. або при монастирі у Вільнюсі, або в Єв'є (зараз Вевіс), де працювала в маєтку покровителя

⁸⁷ Вознесенский А. В. О Евангелии, изданном в 1600 г. в Вильне в типографии Мамоничей // *Круги времен. В память Елены Константиновны Ромодановской*. Т. 2. Москва, 2015. С. 284–292. Висловлюю вдячність А. В. Вознесенському за надану інформацію.

⁸⁸ Вознесенский, Николаев 2019-1. Илл. 154.

⁸⁹ Вознесенский, Николаев 2019-2. С. 27, № 60а.

⁹⁰ Гусева 2003. Рис. 168.6.

⁹¹ Там само. Рис. 168.7.

братчиків Богдана Огінського при місцевому Успенському монастирі, уникаючи утисків. Після публікації Євангелія 1644 р. православним братством було надруковано лише кілька рідкісних видань невеликого формату й обсягу – серед них Буквар 1645 р., Часослов 1645 р., Полустав 1646 р., Буквар 1652 р., Молитвослов 1652 р.⁹² У 1649 р. помер покровитель друкарні Б. Огінський⁹³. Вважається, що після друку останнього з цих видань близько 1652 р. друкарня православного Віленського Святодухівського братства припинила свою роботу⁹⁴.

Основним джерелом інформації з історії публікації Євангелія є саме видання 1644 р. з його відомостями на титульному аркуші та у передмовних та післямовних текстах. На титулі зазначено, що книга була видана благословінням патріарха Парфенія, – йдеться про Константинопольського патріарха впродовж 1639–1646 рр. Парфенія I.

На останньому аркуші Євангелія 1644 р. вміщено перелік помилок у виданні, що потребують виправлення, який підписав євейський ігумен Гавриїл Іоаннович, названий «типографом общего житія», тобто керівником місцевої монастирської друкарні (іл. 74). Підпис засвідчує його участь у підготовці видання Євангелія, ім'я монастирського очільника Гавриїла вказано й в кількох інших тогочасних виданнях віленських братчиків.

2.3 Порівняльна характеристика Євангелій вільнюського друку

Спроба описати в межах одного каталогу, дослідження та ілюстративного альбому чотири Євангелія, що вийшли друком у Вільнюсі упродовж другої половини XVI – першої половини XVII ст., надає можливість провести порівняльний аналіз цих видань, на їх прикладі прослідкувавши характерні видозміни зовнішнього вигляду та художнього оформлення кирилических едіцій євангельських текстів, трансформацію їх структури, змісту та складу.

Перше видання Євангелія, надруковане в період від травня 1574 до березня 1575 р. Петром Тимофієвим Мстиславцем за участю Івана та Зиновія Зарецьких, а також Кузьми й Лукаша Мамоничів, можна вважати еталонним завдяки розробленості структури, відредагованості тексту, довершеності шрифту та форм оздоблення та ілюстрування не тільки для двох вільнюських видань друкарні Мамоничів 1600 р., а й для усіх наступних видань Євангелій литовського, українського та московського друку.

Дослідники багаторазово відзначали продуманість, гармонійність та дотримання єдиних засад в оформленні видань Івана Федорова⁹⁵, при цьому йшлося й про видання, як спільні з Петром Мстиславцем, так і самостійні. Ці ж характеристики притаманні й вільнюському доробку П. Мстиславця, який у своїй видавничій діяльності притримувався подібної концепції максимальної довершеності форми та змісту. Попри це, традиційно у фахових публікаціях розглядається окремий феномен І. Федорова, а видавнича діяльність його соратника П. Мстиславця стабільно залишається менш цікавою для книгознавчих досліджень. І цією, й іншими публікаціями

⁹² *Галенчанка 1986*. С. 114–116, 118, № 149, 150, 152, 158, 159.

⁹³ *Нікалаєў 2009*. С. 220.

⁹⁴ *Владимиров Л. И.* Всеобщая история книги: Древний мир. Средневековье. Возрождение. XVII век. Москва : Книга, 1988. С. 267.

⁹⁵ *Запаско Я. П.* Мистецтво книги на Україні в XVI–XVIII ст. Львів : Вид. Львів. ун-ту, 1971. С. 50 та ін. праці.

ми намагаємось довести необґрунтованість такого стереотипного сприйняття видавничої діяльності П. Мстиславця, і запровадити її розгляд в одній площині з поліграфічною практикою І. Федорова. Видається, що як спільна, так і одноосібна друкарська праця обох подвижників книги представляє спільний видавничий феномен, завдяки якому налагодилося стає кириличне книговидання у Москві, Львові, Вільнюсі та Острозі. Саме Євангеліє 1575 р. стало найяскравішим зразком самостійної видавничої діяльності П. Мстиславця. Попри те, що ми не знаємо, як розподілялися обов'язки між П. Мстиславцем та братами Мамоничами, і чи взагалі приймали участь тут Зарецькі, більш вірогідним виглядає вже висловлюване припущення, що Зарецькі й Мамоничі виступали як власники коштів, впливаючи на репертуар друку, тираж, можливо, художнє оформлення, проте практичними питаннями підготовки тексту до друку та безпосередньо його публікацією опікувався Петро Мстиславець.

Друк саме Четвероевангелія сприймався найбільш відповідальним порівняно з іншими книгами – Апостолом, Псалтирем, і відсутність цього видання в доробку Івана Федорова може показувати його обережне ставлення і небажання через певні причини йти на ризик, хоча євангельський текст був у складі острозьких Нового Завіту 1580 р. та повної Біблії 1581 р. До речі, обидва ці тексти потребують ґрунтовної зв'язки й між собою, й порівняння з іншими кириличними друками того часу, в тому числі вільнюським дітищем П. Мстиславця, Зарецьких та Мамоничів, якої поки не проведено та не зафіксовано в наукових дослідженнях.

Основний євангельський текст складається з чотирьох рівноправних частин, і цим обумовлюється схожість в їх оформленні між собою. У виданні 1575 р. зміст кожного з Євангелій відкривається чорно-білою контурною вузькою заставкою, передмова Феофілакта Болгарського – червоним ініціалом ломбардного типу із завитком, текст кожного із чотирьох Євангелій – більш пишною заставкою, заголовком у вигляді в'язі, та чорним ініціалом типу буквиці.

Ретельність підходів до процесу друку Євангелія 1575 р. засвідчує й старанна вивірка тексту та виправлення помилок. Про внесення окремих змін до тексту йтиметься при розгляді варіантів друку та набору. Тут відмітимо, що у примірниках видання 1575 р. доволі мало помилок у нумерації аркушів, що є рідкісним при друкуванні кириличних книг явищем. Ненумеровані пусті аркуші та вставні ненумеровані аркуші з гравюрами виникли не через недбальство друкарів, а внаслідок того, що вступні частини до євангельських текстів готувалися до друку та друкувалися окремо від самих євангельських текстів. Це засвідчує відсутність цілісного рукописного протографа і коректурного примірника, тобто повного сформованого тексту при друці Євангелія 1575 р.⁹⁶

Обидва наступні вільнюські Євангелія друкарні Мамоничів, датовані 1600 р., загалом повторили особливості видання П. Мстиславця, але не тому, що видавці так старанно ставилися до роботи над композиційною стрункністю, а через близьке копіювання видання 1575 р. Це давало можливість також не готувати коректуру, а використати для передруку видання 1575 р. Для декоративного оформлення Євангелій без сигнатур та з

⁹⁶ А. В. Вознесенський у публікації про московський період роботи І. Федорова та П. Мстиславця так само вказує на те, що для друку московського Апостола 1564 р. не був використаний один взірцевий рукопис, поширений в рукописній традиції – *Вознесенский А. В. Апостол 1564 г. и первые опыты книгопечатания в Москве // Национальная библиотека. № 1 (01), 2014. С. 54*

сигнатурами було виготовлено інші заставки, ініціали, рамки маргіналій та смужки в'язі, проте стилістично подібні до тих, що оздоблювали видання 1575 р. У Євангелії 1600 р. без сигнатур вже не бачимо контурних заставок на початку змісту кожного із Євангелій, їх замінено заставками так званого стародрукового стилю. Можемо вказати ще на деякі відмінності між Євангелієм П. Мстиславця і його «послідовниками» – у Євангелії без сигнатур на аркуші 155 рамка маргіналій надрукована червоним, тоді як у Євангелії 1575 р. всі рамки маргіналій чорні. В Євангелії з сигнатурами на цьому місці рамка маргіналій вже знову чорна. Помітні й дрібні відмінності між Євангелієм з сигнатурами та виданнями 1575 р. та без сигнатур, – на початку першого із Євангелій від Матвія ініціал К надрукований не чорним, як у його попередників, а червоним. Рамки маргіналій у Євангелії із сигнатурами дещо чіткіші та жирніші, ніж у Євангелії без сигнатур.

Окремо варто відмітити, що починаючи з Євангелія 1575 р., у наступних виданнях без сигнатур та з сигнатурами активно триває процес поділу тексту на окремі слова. В усіх трьох виданнях використані подібні між собою шрифти, хоча й друк загалом, і шрифт Євангелія 1575 р. відзначається більшою естетикою, досконалістю та гармонійністю, друк тексту Євангелія без сигнатур менш стрункий та рівний, в Євангелії з сигнатурами рядки ще більш скривлені, літери виступають з набору вгору та вниз. У Євангелії 1644 р. шрифт близький до попередніх, набір також виглядає доволі недбало. Однак варто зважити і на той факт, що в цей час в усіх кириличних друкарнях книговидавничий процес переходив на масове «конвеєрне» виробництво, що суттєво знизило вимоги до якості друку тексту та орнаментики, тому особливості вільнюських видань Євангелій без сигнатур, з сигнатурами та 1644 р. можна вважати доволі типовими.

Відмінністю трьох перших видань Євангелій від інших, у тому числі й 1644 р., можна також вважати використання літери «ж» (юс малий). Відзначимо, що цієї літери не було у виданнях І. Федорова, у тому числі надрукованих спільно з П. Мстиславцем. У виданні 1644 р. замість неї вживаються літери «у», «Ѹ» та «v».

Євангеліє 1644 р. надруковане суттєво більшим порівняно з попередніми вільнюськими Євангеліями розміром, за рахунок чого кількість аркушів у його складі скоротилася майже на чверть – з 408 до 308. Ми вже вказали, що малюнок його шрифту в цілому подібний до попередніх видань, однак використання значної кількості великих набірних літер, а не гравірованих ініціалів, робить набір аркушів дещо менш гармонійним. Інакший вигляд мають і аркуші, оскільки текст обрамлений лінійкою та трьома смужками із виливних прикрас.

Вільнюське братське Євангеліє 1644 р. принципово відрізняється від трьох попередніх не тільки розміром набірної шпальти, а й багатьма іншими особливостями поліграфії, відображаючи нові тенденції у розвитку кириличного книговидавництва середини XVII ст.

Зокрема, тут з'являється повноцінний титульний аркуш (іл. 72), якого не було у трьох попередніх виданнях. На титулі зазначено назву книги, вказано на благословіння Константинопольського патріарха Парфенія, друк «тщаніємъ Братства Ставроп[игийского] Храма Сошествіа Святаго Духа в Вилни» та час закінчення роботи 21 грудня 1644 року. Для його оздоблення використано складну рамку-фурту, однак не цілісну, а скомпоновану з різних елементів, – детальніше про особливості титульних гравюр йтиметься далі. Друк титулу двоколірний, червоною фарбою надруковано не тільки

частину тексту, а й меншу із рамок, що не було характерним для кириличного книговидання.

Серед особливостей Євангелія 1644 р. відмітимо активне використання прийомів обрамлення тексту кількома рядками виливних прикрас по периметру, комбінування традиційних гравірованих заставок та кінцівок горизонтальними та вертикальними смужками із виливних прикрас, активний двоколірний друк, у тому числі дрібних гравірованих оздоблень. Детальніше про виливні прикраси йтиметься в підрозділі, присвяченому ілюстративному оздобленню Євангелій.

Варто вказати й на близькість видання 1644 р. до видань Львівської братської друкарні, насамперед до першого із видань Євангелія, що вийшло друком у 1636 р. У 1644 р. було здійснено його передрук, були й пізніші перевидання 1670 та 1690 рр. Львівські братські видання Євангелій 1636 та 1644 рр. та вільнюське 1644 р. практично ідентичні за змістом та складом, окрім початкової молитви та кінцевих виправлень. Безсумнівно, вільнюські братчики скористалися виданням львівських колег. Зокрема, тут розміщено ідентичні тексти короткого вступного слова «Возлюбленный читателю» – у вільнюському Євангелії 1644 р. – арк. [3] зв. I рах., у львівських виданнях 1636 та 1644 рр. – арк. [4] зв. I рах., «Пристезенія» – у вільнюському Євангелії 1644 р. – арк. 286 зв., у львівських виданнях 1636 р. та 1644 р. – відповідно арк. 394 зв. – 395 та арк. 395 зв.

У вільнюському Євангелії 1644 р. на кінцевому аркуші вміщено «Исправленіє посползновеній в книзе сей», назва якого розпочинається зі слів «Ко читателю», з підписом «Гавріиль Іоаннович, Игумень Євейскій, Типограф общего житіа». Тут зазначено вісім помилок у тексті з їх виправленнями, а також вибачення перед читачами й за інші можливі огріхи в книзі. У попередніх виданнях переліку допущених помилок не було.

Якщо ширше розглянути питання про прототипи для вільнюських видань Євангелій, можемо зробити загальні висновки про те, що історія друкованого церковнослов'янського Євангелія у Литві тісно пов'язана з українськими виданнями, зокрема, едіціями львівського Успенського братства, оскільки прототипом для видання у Львові у 1636 р. Євангелія стали три попередні вільнюські друки – 1575 р. та 1600 р. без сигнатур та з сигнатурами. Львівське видання 1636 р. повторило текст вільнюських, однак було надруковане з деякими відмінностями, – мало вже оформлений титульний аркуш з гравюрою Вседержителя на звороті, молитву «К Вседержителю», коротку передмову до читача, в кінці покажчик євангельських читань та вже згадане «Пристезеніє». У Євангелії 1636 р. і наступних використані числені невеликі вкомпоновані в текст сюжетні ілюстрації, яких не було у вільнюських виданнях. Однак у загальних рисах, – у стилістиці, використанні заставок та кінцівок, типології шрифтів, орнаментики, в'язі, цільносторінкових гравюр із зображеннями євангелістів, – воно доволі близько повторює вільнюські видання 1575 та 1600 рр.

До тексту львівського Євангелія 1636 р. внесено окремі незначні зміни, зокрема, замінено архаїчну літеру «ж» (юс малий) переважно літерою «ѣ». Як ми вже відзначали вище, юс малий також вже не використовується і у тексті вільнюського Євангелія 1644 р. Таким чином трансформація структури та зовнішнього оформлення Євангелія для потреб православних Великого Князівства Литовського та Королівства Польського відбувалася безперечно на зразках вільнюських та львівського видань. Однозначно відповісти на питання, чи використовували для друкування вільнюського Євангелія 1644 р. виключно львівське видання 1636 р., чи також одне із

вільнюських 1575 або 1600 р., ми не можемо. Це питання може бути вирішене за допомогою спеціального дослідження шляхом порівняльного текстологічного аналізу цих пам'яток. Текстологічні дослідження євангельських текстів показують безперечний вплив на текст вільнюського Євангелія 1644 р. Євангелія львівського друку 1636 р., оскільки саме його віленські братчики використовували в якості взірцевого⁹⁷.

До вивчення взаємовпливів структури Євангелій останніх десятиліть XVI–XVII ст. та особливостей їх оформлення ми залучили й інші самостійні видання цього тексту на східнослов'янських територіях. У Москві Євангеліє видавалося, починаючи з так званих анонімних видань – «вузькошрифтного», «середньошрифтного» та «широкошрифтного». Оскільки ми не можемо однозначно стверджувати, що вони всі надруковані раніше від вільнюського 1575 р., не зовсім коректним виглядатиме дослідження ступеню впливу анонімних видань на вільнюське та навпаки. Однак можемо констатувати, що наступні видання Євангелій у Вільнюсі, Львові, Москві та Києві суттєво ближчі до вільнюського Євангелія П. Мстиславця 1575 р., аніж до трьох анонімних Євангелій гіпотетично московського друку.

Наступні московські видання від Євангелія 1606 р. О. Радишевського також подібніші й за зовнішнім виглядом, і за структурою та оформленням до видання П. Мстиславця, аніж до трьох анонімних видань. Московські Євангелія 1627, 1633 та 1644 рр.⁹⁸ також і зовні, й структурно ближчі до вільнюського видання 1575 р., аніж до анонімних, і вирізняються значно більшою архаїчністю та консервативністю порівняно з вільнюським 1644 р. та львівськими. У Києві в друкарні Києво-Печерської лаври Четверовангеліє вперше було надруковане вже доволі пізно, аж у 1697 р. Воно хоча й містить окремі відмінності від попередніх видань, зокрема, житійні вставки перед кожним із Євангелій, проте і у цьому виданні цілком видимі впливи вільнюських друків, більшою мірою видання 1575 р., як і пізніших львівських та московських. Результати порівняння структури та складу вільнюських, московських, львівських та київських видань представлені нижче у двох таблицях.

Порівняльна таблиця складу вільнюських, львівських та київського видань Євангелія

Євангеліє (Вільнюс, 1575)	Євангеліє (Вільнюс, 1644)	Євангеліє (Львів, 1636)	Євангеліє (Львів, 1644)	Євангеліє (Київ, 1697)
	Титул – арк. [1] I рах.	Титул – арк. [1] I рах.	Титул – арк. [1] I рах.	Титул – арк. [1] I рах.
		Гравюра «Вседержитель Гдь» – арк. [1] зв. I рах.	Гравюра Воскресіння Христове – арк. [1] зв. I	Гравюра «Успіння Богородиці» – арк. [1] зв.

⁹⁷ *Останчук Е.* Текстологические разночтения в списках евангельских глав – еще одна основа для отождествления подлинника Виленского Евангелия-тетр 1644 года // Язык, книга и традиционная культура позднего русского средневековья в науке, музейной и библиотечной работе : Труды III Международной научной конференции. Москва : Археодоксія, НКТ, 2019. С. 275–280.

⁹⁸ Склад видання Євангелія кінця 1610 рр., що вважається надрукованим або в Москві, або у Нижньому Новгороді, ми не аналізували, оскільки не мали можливості дослідити його примірники.

		(зворот титулу)	рах. (зворот титулу)	I рах. (зворот титулу)
				«Слово кь словѹ Бг҃ѹ ншѣмѹ Ійсѹ Хр҃ту» – [2–3] I рах.
				«Ѡ житіа ст҃го Євѣліста Матѳеа из Софрwnіа» – арк. [4–5] I рах.
Молитва «Г҃и Ісѣ Хѣ снѣ едїнорѡднѣи» – арк. 1 I рах.	Молитва «Преблагомѹ и всепокланяемо мѹ Вседержителю Бг҃ѹ» – арк. [1] зв. – [3] зв. I рах.	«Молитва, кь Вседержителю» – арк. [2–4] I рах.	«Молитва, кь Вседержителю Бг҃ѹ въ начатокь Книги сєа» – арк. [2–4] I рах.	«Млїтва пре ^д зачатїе ^м Євѣліа кь Гд҃ѹ ншѣмѹ Ійсѹ Хр҃тѹ» – арк. [5 зв.] I рах.
	Коротка передмова до читача «Возлюбленны й читателю» – [3] зв. I рах.	Коротка передмова до читача «Возлюбленный читателю...» – арк. [4] зв. I рах.	Коротка передмова до читача «Кь свашенно-читателемѹ» – арк. [4] зв. I рах.	
Зміст Євангелїя від Матвія «Єже ѿ Матѳеа ст҃го Євѣліа гл҃вы» – арк. 2–4 I рах.	Зміст Євангелїя від Матвія «Углавленїе еже ѿ Матѳеа стаго Євѣліа» – арк. [3]–[5] I рах.	Зміст Євангелїя від Матвія «Оглавленїе еже ѿ Матѳеа стаго Євѣліа» – арк. [5]–[7] зв. I рах.	Зміст Євангелїя від Матвія «Оглавленїе, еже ѿ Матѳеа стаго Євѣліа» – арк. [5]–[7] зв. I рах.	Зміст Євангелїя від Матвія «Углавленїе, израднѣиших веще ^н стаго Євѣліа ѿ Матѳеа ч:» – арк. [6]–[7] зв. I рах.
Передмова до Євангелїя від Матвія Феофілакта Болгарського «Ѳеѳилакта архїепѣпа Болгарскаго пре ^д слѡвіе, еже ѿ Матѳеа ст҃го Євѣліа» – арк. 4–9 I рах.	Передмова до Євангелїя від Матвія Феофілакта Болгарського «Предословіе, еже ѿ Матѳеа стаго Євѣліа. Написанное ѿ стаго Ѳеѳилакта, Архїепѣпа Болгарскаго» – [5] – [7] I рах.	Передмова до Євангелїя від Матвія Феофілакта Болгарського «Предословіе, еже ѿ Матѳеа ст҃го Євѣліа. Написа ^н ное ѿ стаго Ѳеѳилакта, Архїепѣпа Болгарскаго» – [8] – [12] I рах.	Передмова до Євангелїя від Матвія Феофілакта Болгарського «Предословіе, еже ѿ Ма ^т ѳеа ст҃го Євѣліа. Написа ^н ное ѿ стаго Ѳеѳилакта, Архїепѣпа Болгарскаго» – [8] – [12] I рах.	Передмова до Євангелїя від Матвія Феофілакта Болгарського «Ст҃го Ѳеѳилакта архїепѣпа Болгарскагѡ Предословіе на Євѣліе Хр҃тово ѿ с ^т : Ма ^т ѳеа списаное» – арк. [8–10] I рах.
Гравюра із зображенням Матвія – арк. 1 зв. II рах.	Гравюра із зображенням Матвія – [7] зв. I рах.	Гравюра із зображенням Матвія – [12] зв. I рах.	Гравюра із зображенням Матвія – [12] зв. I рах.	Гравюра із зображенням Матвія – [10] зв. I рах.
Євангелїє від Матвія «Ѡ	Євангелїє від Матвія «Ѡ	Євангелїє від Матвія «Ѡ	Євангелїє від Матвія «Ѡ	Євангелїє від Матвія «Ѡ

Матѳеа стѳе бл҃говѳствованїе» – арк. 2–101 II рах.	Матѳеа стѳе бл҃говѳстїе» – арк. [1] II рах. – 76 зв. II рах.	Матѳеа стѳе бл҃говѳстїе» – арк. I II рах. – 107	Матѳеа стѳе бл҃говѳстїе» – арк. I II рах. – 107	Матѳеа стѳе бл҃говѳствованїе» – арк. 1–109 зв. II рах.
				«Житїе ст҃го Євѳліста Марка, ѿ бл҃же҃наго Іеронїма списаное» – арк. 110–110 зв.
Зміст Євангелїя від Марка «Єже ѿ Марка ст҃го Євѳліа главы» – арк. 102–103 зв.	Зміст Євангелїя від Марка «Ѡглавленїе еже ѿ Марка ста҃го Євѳліа» – арк. 77–79	Зміст Євангелїя від Марка «Оглавленїе еже ѿ Марка ста҃го Євѳліа» – арк. 108–110	Зміст Євангелїя від Марка «Оглавленїе еже ѿ Марка ста҃го Євѳліа» – арк. 107 зв.–109 зв.	Зміст Євангелїя від Марка «Ѡ Марка ст҃го Євѳліа главы» – арк. 111–112 зв.
Передмова до Євангелїя від Марка Феофілакта Болгарського «Феофілакта архїєпѳпа Болгарскаго прѣсл҃вїе, еже ѿ Марка ст҃го Євѳліа» – арк. 104–104 зв.	Передмова до Євангелїя від Марка Феофілакта Болгарського «Предословіе, еже ѿ Марка ста҃го Євѳліа» – арк. 79 зв.–80.	Передмова до Євангелїя від Марка Феофілакта Болгарського «Предословіе, еже ѿ Марка ста҃го Євѳліа» – арк. [111]–112	Передмова до Євангелїя від Марка Феофілакта Болгарського «Предословіе, еже ѿ Марка ста҃го Євѳліа» – арк. 110–111	Передмова до Євангелїя від Марка Феофілакта Болгарського «Предословіе Євѳліа ста҃го ѿ Марка» – арк. 113
Гравюра із зображеннїем Марка – арк. 105 зв.	Гравюра із зображеннїем Марка – арк. 80 зв.	Гравюра із зображеннїем Марка – арк. 112 зв.	Гравюра із зображеннїем Марка – арк. 111 зв.	Гравюра із зображеннїем Марка – арк. 113 зв.
Євангелїе від Марка «Ѡ Марка стѳе бл҃говѳствованїе» – арк. 106–167 зв.	Євангелїе від Марка «Ѡ Марка стѳе бл҃говѳствованїе» – арк. 81–128 зв.	Євангелїе від Марка «Ѡ Марка стѳе бл҃говѳстїе» – арк. 113–177 зв.	Євангелїе від Марка «Ѡ Марка стѳе бл҃говѳстїе» – арк. 112–177 зв.	Євангелїе від Марка «Ѡ Марка стѳе бл҃говѳствованїе» – арк. 114–182 зв.
				«Житїе ста҃го Євѳліста Л҃҃ки, ѿ Собранїа Дѳродеа Мѳчника, Турскаго Епѳпа» – арк. 183
Зміст Євангелїя від Луки «Єже ѿ Луки ст҃го Євѳліа главы» – арк. 168–170 зв.	Зміст Євангелїя від Луки «Ѡглавленїе еже ѿ Л҃҃ки ста҃го Євѳліа» – арк. 129–132.	Зміст Євангелїя від Луки «Оглавленїе, еже ѿ Л҃҃ки ста҃го Євѳліа» – арк. 178–181	Зміст Євангелїя від Луки «Оглавленїе, еже ѿ Л҃҃ки ста҃го Євѳліа» – арк. [178]–181.	Зміст Євангелїя від Луки «Ѡ Луки ст҃го Євѳліа главы» – арк. 183 зв.–185 зв.
Передмова до	Передмова до	Передмова до	Передмова до	Передмова до

Євангелія від Луки Феофілакта Болгарського «Предислвїе, еже ѿ Лоуки стго Єваѣліа» – арк. 171–171 зв.	Євангелія від Луки Феофілакта Болгарського «Предословіе, еже ѿ Лѣки стаго Єваѣліа» – арк. 132 зв.–133	Євангелія від Луки Феофілакта Болгарського «Предословіе, еже ѿ Лѣки стаго Єваѣліа» – арк. 181 зв.–182.	Євангелія від Луки Феофілакта Болгарського «Предословіе, еже ѿ Лѣки стаго Єваѣліа» – арк. 181 зв.–182	Євангелія від Луки Феофілакта Болгарського «Предословіе ѿ Лѣки стго Євѣліа» – арк. 186–187
Гравюра із зображенням Луки – арк. [1] зв. після 171	Гравюра із зображенням Луки – арк. 133 зв.	Гравюра із зображенням Луки – арк. 182 зв.	Гравюра із зображенням Луки – арк. 182 зв.	Гравюра із зображенням Луки – арк. 187 зв.
Євангеліє від Луки «Ѡ Лѣки стое блговѣствованіе» – арк. 172–277	Євангеліє від Луки «Ѡ Лѣки стое блговѣствованіе» – арк. 134–215	Євангеліє від Луки «Ѡ Лѣки стое блговѣстіе» – арк. 183–295 зв.	Євангеліє від Луки «Ѡ Лѣки стое блговѣстіе» – арк. 183–295 зв.	Євангеліє від Луки «Ѡ Лѣки стое блговѣствованіе» – арк. 188–304.
				«Ѡ собраніа Дорѡеа Мѣника и Турскагѡ Епѣпа стѣм Іѡаѣнѣ Бгословѣ» – арк. 305
Зміст Євангелія від Іоанна «Єже ѿ Іѡанна стаго Євѣліа главы» – арк. 278–278 зв.	Зміст Євангелія від Іоанна «Оглавленіе Єже ѿ Іѡанна стаго Євѣліа» – арк. 215 зв.–216.	Зміст Євангелія від Іоанна «Оглавленіе Єже ѿ Іѡанна стаго Євѣліа» – арк. 296–296 зв.	Зміст Євангелія від Іоанна «Оглавленіе, еже ѿ Іѡанна стаго Євѣліа» – арк. [296]–297	Зміст Євангелія від Іоанна «Оглавленіе ѿ Іѡанна стаго Євѣліа израднѣишихъ вецей» – арк. 305 зв.
Передмова до Євангелія від Іоанна Феофілакта Болгарського «Преѣслвїе, еже ѿ Іѡанна стаго Єваѣліа» – арк. 279–280 зв.	Передмова до Євангелія від Іоанна Феофілакта Болгарського «Предословіе, еже ѿ Іѡанна стаго Єваѣліа» – арк. 216 зв.–218	Передмова до Євангелія від Іоанна Феофілакта Болгарського «Предословіе, еже ѿ Іѡанна стаго Єваѣліа» – арк. 297–299.	Передмова до Євангелія від Іоанна Феофілакта Болгарського «Предословіе, еже ѿ Іѡанна стаго Єваѣліа» – арк. 297–299	Передмова до Євангелія від Іоанна Феофілакта Болгарського «Предословіе Блженнагѡ Фешфілакта Архіпѣпа Болгарскогѡ, на Єваѣліе сѣ: Іѡанна» – арк. 306–307.
Гравюра із зображенням Іоанна – арк. [1] зв. після 280	Гравюра із зображенням Іоанна – арк. 218 зв.	Гравюра із зображенням Іоанна – арк. 299 зв.	Гравюра із зображенням Іоанна – арк. 299 зв.	Гравюра із зображенням Іоанна – арк. 307 зв.
Євангеліє від Іоанна «Ѡ Іѡанна стое блговѣствованіе» – арк. 281–	Євангеліє від Іоанна «Ѡ Іѡанна стое блговѣствованіе» – арк. 219–	Євангеліє від Іоанна «Ѡ Іѡанна стое блговѣстіе» – арк. 300–383 зв.	Євангеліє від Іоанна «Ѡ Іѡанна стое блговѣстіе» – арк. 300–383 зв.	Євангеліє від Іоанна «Ѡ Іѡанна стое блговѣствованіе» – арк. 308–

360.	278 зв.			394 зв.
«Соборникъ Ёі [= 12] мѣцеѣи сказѹа главы коемоужѹо Єѹѣлію» – арк. 361–374 зв.	«Соборникъ Ёі [= 12] мѣцеѣи сказѹа зачаломъ коемѹждо Єѹѣлію...» – арк. 279–285 зв.	«Соборникъ Ёі тим [= 12] мѣцаѣи сказаніе зачаломъ коемѹждо Єѹѣлію...» – арк. 384–393 зв.	«Соборникъ Ёі тим [= 12] мѣцаѣи сказаніе и зачаломъ къ коемѹждо Єѹѣлію...» – арк. 384–393 зв.	
	«Се же Єѹѣліа обща въ памати єдинымъ, и мнѹгиѣ стѣмъ: на Оутрнахъ и Лѹтѹргіахъ аще когда въсхощеши лѹтѹргисати» – арк. 286	«Се же Єѹѣліа обща, въ памати єдинымъ, и мнѹгиѣ стѣмъ: на Утрнахъ и Лѹтѹргіахъ...» – арк. 394–394 зв.	«Се же Єѹѣліа обща, въ памати єдинымъ, и мнѹги мъ стѣмъ: на Оутрнахъ и Лѹтѹргіахъ» – арк. 393 зв. – 394	
	«Пристезеніе» – арк. 286 зв.	«Пристезеніе» – арк. 394зв.–395	«Пристезеніе» – арк. 395 зв.	
Покажчик євангельських читанъ «Сказаніе како чтоутса Єѹѣліа» – арк. 375–392	Покажчик євангельських читанъ «Сказаніе извѣстно иже повсія дни зачаломъ. Како чтѹтса Єѹѣліа...» – арк. 287–299 зв.	Покажчик євангельських читанъ «Сказаніе извѣстно иже повсія дни зачаломъ. Какѹ чтѹтса Єѹѣліа...» – арк. 396–412	Покажчик євангельських читанъ «Сказаніе извѣстно иже повсія дни зачаломъ. Какѹ чтѹтса Єѹѣліа...» – арк. 396–412	Покажчик євангельських читанъ «Собраніе извѣстное зачалъ цѣрковныхъ...» – арк. 395–406
				«Сказанье сѹббѹтамъ и нѣламъ сѣ: Великагѹ Поста» – арк. 407–410 зв.
				«Єѹѣліа общіа стѣмъ имже егда творимъ слѹжбѹ» – арк. 411–413
				Гравюра Христос-Вседержитель – арк. 413 зв.
				«Соборникъ дванадесятимъ мѣцемъ» – арк. 414–438
Післямова «Похвално желаніе по-двигноули...» – арк. 393–				

Свангеліє від Матвія « $\overline{\text{W}}$ МатѠеа стое бл̑говѣствованіє» – арк. 2–101 II рах.	Свангеліє від Матвія « $\overline{\text{W}}$ МатѠеа стое бл̑говѣствованіє» – арк. 1–102 II рах.	« $\overline{\text{W}}$ МатѠеа стое бл̑говѣствованіє» – арк. 14–127 I рах.	Свангеліє від Матвія « $\overline{\text{W}}$ МатѠеа стое бл̑говѣствованіє» – арк. 16–136 зв.	Свангеліє від Матвія « $\overline{\text{W}}$ МатѠеа стое бл̑говѣствованіє» – арк. 14–131
Зміст Євангелія від Марка «Єже $\overline{\text{w}}$ Марка стго Єв ^р ліа главы» – арк. 102–103 зв.	Зміст Євангелія від Марка «Єже $\overline{\text{w}}$ Марка стго Єв ^р ліа главы» – арк. 103–104 зв.	Зміст Євангелія від Марка «Єже $\overline{\text{w}}$ Марка стго Єв ^р ліа главы» – арк. 128–130 I рах.	Зміст Євангелія від Марка «Єже $\overline{\text{w}}$ Марка стаго Єв ^р ліа гл̑вы» – арк. 137–139 зв.	Зміст Євангелія від Марка «Єже $\overline{\text{w}}$ Марка стаго Єв ^р ліа гл̑вы» – арк. 131 зв.–133 зв.
Передмова до Євангелія від Марка Феофілакта Болгарського « $\overline{\text{O}}$ ефілакта архієп ^с па Болгарського пре ^д сл̑віє, еже $\overline{\text{w}}$ Марка стго Єва ^р ліа» – арк. 104–104 зв.	Передмова до Євангелія від Марка Феофілакта Болгарського «Предисловіє, є ^к $\overline{\text{w}}$ Марка стго Єв ^р ліа» – арк. 105–106 зв.	Передмова до Євангелія від Марка Феофілакта Болгарського «Предисл̑віє, еже $\overline{\text{w}}$ Марка стаго Єва ^р ліа» – арк. 131–133 I рах.	Передмова до Євангелія від Марка Феофілакта Болгарського «Предисл̑віє, еже $\overline{\text{w}}$ Марка стаго Єва ^р ліа» – арк. 140–142	Передмова до Євангелія від Марка Феофілакта Болгарського «Предисл̑віє, еже $\overline{\text{w}}$ Марка стаго Єва ^р ліа» – арк. 134–136
Гравюра із зображенням Марка – арк. 105 зв.		Гравюра із зображенням Марка – арк. 134 зв. I рах.	Гравюра із зображенням Марка – арк. [1] зв. після 142	Гравюра із зображенням Марка – арк. 136 зв.
Свангеліє від Марка « $\overline{\text{W}}$ Марка стое бл̑говѣствованіє» – арк. 106–167 зв.	Свангеліє від Марка « $\overline{\text{W}}$ Марка стое бл̑говѣствованіє» – арк. 107–168	Свангеліє від Марка « $\overline{\text{W}}$ Марка стое бл̑говѣствованіє» – арк. 135–206 I рах.	Свангеліє від Марка « $\overline{\text{W}}$ Марка стое бл̑говѣствованіє» – арк. 143–216	Свангеліє від Марка « $\overline{\text{W}}$ Марка стое бл̑говѣствованіє» – арк. 137–201 зв.
Зміст Євангелія від Луки «Єже $\overline{\text{w}}$ Лоуки стго Єв ^р ліа главы» – арк. 168–170 зв.	Зміст Євангелія від Луки «Єже $\overline{\text{w}}$ Лоуки стаго Єв ^р ліа главы» – арк. [1]–[3] III рах.	Зміст Євангелія від Луки «Єже $\overline{\text{w}}$ Л̑ски стго Єв ^р ліа главы» – арк. 1–3 зв. II рах.	Зміст Євангелія від Луки «Єже $\overline{\text{w}}$ Л̑ски стаго Єв ^р ліа главы» – арк. 217–221	Зміст Євангелія від Луки «Єже $\overline{\text{w}}$ Л̑ски стаго Єв ^р ліа главы» – арк. 202–205 зв.
Передмова до Євангелія від Луки Феофілакта Болгарського «Пре ^д сл̑віє, еже $\overline{\text{w}}$ Лоуки стго Єва ^р ліа» – арк. 171–171 зв.	Передмова до Євангелія від Луки Феофілакта Болгарського «Пре ^д сл̑віє, еже $\overline{\text{w}}$ Л̑ски стго Єва ^р ліа» – арк. [1]–[3] III рах.	Передмова до Євангелія від Луки Феофілакта Болгарського «Предисловіє, еже $\overline{\text{w}}$ Л̑ски стаго Єва ^р ліа» – арк. 4–4 зв. II рах.	Передмова до Євангелія від Луки Феофілакта Болгарського «Предисловіє, еже $\overline{\text{w}}$ Л̑ски стаго Єва ^р ліа» – арк. 221 зв.–224	Передмова до Євангелія від Луки Феофілакта Болгарського «Предисловіє, еже $\overline{\text{w}}$ Л̑ски стаго Єва ^р ліа» – арк. 206–208 зв.
Гравюра із зображенням Луки – арк. [1] зв. після 171		Гравюра із зображенням Луки – арк. 5 зв. II рах.	Гравюра із зображенням Луки – арк. 224 зв.	Гравюра із зображенням Луки – арк. [209] зв.
Свангеліє від Луки « $\overline{\text{W}}$ Л̑ски стое бл̑говѣствованіє» – арк. 172–277	Свангеліє від Луки « $\overline{\text{W}}$ Л̑ски стое бл̑говѣствованіє» – арк. [7]–[110]	Свангеліє від Луки « $\overline{\text{W}}$ Л̑ски стое бл̑говѣствованіє» – арк. 6–125 зв.	Свангеліє від Луки « $\overline{\text{W}}$ Л̑ски стое бл̑говѣствованіє» – арк. 225–351	Свангеліє від Луки « $\overline{\text{W}}$ Л̑ски стое бл̑говѣствованіє» – арк. 210–

	III рах.	II рах.		321 зв.
Зміст Євангелія від Іоанна «Єже ѿ Іванна стаго Євѣліа главы» – арк. 278–278 зв.	Зміст Євангелія від Іоанна «Єже ѿ Іванна стго Євѣліа глвы» – арк. [111] III рах.	Зміст Євангелія від Іоанна «Єже ѿ Іванна стаго Євѣліа главы» – арк. 126–126 зв. II рах.	Зміст Євангелія від Іоанна «Єже ѿ Іванна стго Євѣліа глвы» – арк. 352–352 зв.	Зміст Євангелія від Іоанна «Єже ѿ Іванна стаго Євѣліа главы» – арк. 322–324 зв.
Передмова до Євангелія від Іоанна Феофілакта Болгарського «Преѣсловіе, еже ѿ Іванна стаго Євѣліа» – арк. 279–280 зв.	Передмова до Євангелія від Іоанна Феофілакта Болгарського «Преѣсловіе, еже ѿ Іванна стго Євѣліа» – арк. [111] III рах.	Передмова до Євангелія від Іоанна Феофілакта Болгарського «Предисловіе еже ѿ Іванна стаго Євѣліа» – арк. 127–130 II рах.	Передмова до Євангелія від Іоанна Феофілакта Болгарського «Предисловіе еже ѿ Іоанна стаго Євѣліа» – арк. 353–356	Передмова до Євангелія від Іоанна Феофілакта Болгарського «Предисловіе еже ѿ Іоанна стаго Євѣліа» – арк. 323–326
Гравюра із зображенням Іоанна – арк. [1] зв. після 280		Гравюра із зображенням Іоанна – арк. 131 зв.	Гравюра із зображенням Іоанна – арк. 356 зв.	Гравюра із зображенням Іоанна – арк. [327] зв.
Євангеліе від Іоанна «ѿ Іванна стое блговѣствованіе» – арк. 281–360	Євангеліе від Іоанна «ѿ Іѿна стое блговѣствованіе» – арк. [115]–[190] III рах.	Євангеліе від Іоанна «ѿ Іванна стое блговѣствованіе» – арк. 132–220 зв. II рах.	Євангеліе від Іоанна «ѿ Іванна стое блговѣствованіе» – арк. 357–450	Євангеліе від Іоанна «ѿ Іванна стое блговѣствованіе» – арк. 328–413
				Показчик євангельських читань «Сказаніе, еже како на всакъ днь должно естъ чести Євѣліе» – арк. 413–477 зв.
«Соборникъ ѿ [= 12] мѣцеѣмъ сказаѣа главы коемоужѣо Євѣлію» – арк. 361–374 зв.	Соборникъ ѿ мѣ [= 12] мѣцеѣмъ сказаѣа глвы...» – арк. [191]–[203] III рах.	«Соборникъ ѿ [= 12] мѣцеѣмъ сказаѣа главы...» – арк. 221–239 II рах.	«Соборникъ ѿ тим [= 12] мѣцаѣмъ» – арк. 451–470 зв.	«Соборникъ ѿ мѣ [= 12] мѣцеѣмъ сказаѣа...» – арк. 478–527 зв.
Показчик євангельських читань «Сказаніе како чтоутса Євѣліа» – арк. 375–392	Показчик євангельських читань «Сказаніе, еже како на всакъ днь должно естъ чести Євѣліе» – арк. [204] –[218] III рах.	Показчик євангельських читань «Сказаніе, како чтѣтса Євѣліа» – арк. 240–254 зв. II рах.	Показчик євангельських читань «Казаніе, еже како на всакъ днь должно естъ чести Євѣліе» – арк. 471–491 зв.	
Післямова «Похвално желаніе подвигноули...» – арк. 393–395 зв.		Післямова «Къ блговѣрномѣ, и православному...» – арк. 258–262 зв. II рах.	Післямова «Къ блговѣрномѣ и православному, всакаго чина возраста же и сана читателю...» – арк. 492–495	Післямова «Къ блговѣрномѣ и православному, всакаго чина, возраста же и сана читателеви» – арк. 528–531 зв.

Загалом порівняльний аналіз чотирьох видань Євангелій у Вільнюсі в останніх десятиліттях XVI – в середині XVII ст. як між собою, так і з іншими кириличними виданнями, попри те, що два із них є передруками, яскраво демонструє сталість книжної традиції, особливо коли йдеться про найбільш шановані сакральні євангельські тексти, а ще й у якісному та добротному виконанні, як у виданні 1575 р. При цьому відбувається поступова зміна уподобань видавців й читачів та актуалізація окремих складових книги, що є віддзеркаленням певних тогочасних тенденцій у друкованій продукції.

3. Варіанти набору та друку вільнюських Євангелій 1575–1644 рр.

3.1. Підходи до вивчення та опису варіантності стародруків. Видавничі варіанти Євангелія 1575 р.

У дослідженнях історії друку окремих видань та особливостей їхніх примірників значну увагу приділено детальному вивченню різних видів варіантності стародрукованих пам'яток. Група вільнюських Євангелій у сукупності чотирьох видань, їхніх примірників та вставних аркушів інакшого друку надала цікавий матеріал для дослідження різних варіантів набору та друку, виправлення помилок, відмінностей художнього оформлення, а також і варіантності паперу.

Перед тим, як перейти до детального аналізу виявлених варіантів набору та друку вільнюських Євангелій, маємо констатувати, що єдиний підхід до визначення і класифікації варіантів у книгознавчій науці досі не напрацьований. Найпростішим і найпоширенішим типом варіантності набору та друку можна вважати такий, коли аркуш / аркуші були через якусь причину заново перенабрані та вставлені в книгу. В цьому випадку ідентифікується початковий варіант, який зустрічається в частині примірників, та вже виправлений, із внесеними в його текст змінами, в іншій частині. Однак видовий діапазон можливої варіантності в різних кириличних стародруках XVI–XVIII ст. набагато складніший та різноманітніший, – окрім варіантності різних за обсягом фрагментів тексту трапляються відмінності художнього оформлення з її подальшим дробленням (ілюстрацій, заставок, ініціалів, кінцівок, в'язі, виливних прикрас), варіантність внесення правок у набір при друці, внесення виправлень у готовий текст (шляхом заклепки, забілювання, додруку на полях тощо), відмінності у наборі нумерації, сигнатур, колонтитулів, варіювання складу та структурних частин різних примірників видання, врешті навіть варіантність паперу. Однозначної позиції щодо оцінки та класифікації згаданих варіантів та засад їх передачі насамперед у наукових каталогах поки не напрацьовано. Не існує чіткої градації, що з перерахованих варіантів є предметом бібліографічного опису видання, а що належить до сфери особливостей окремого примірника. Крім того, на сучасному етапі дослідження кириличних стародруків ще триває емпіричне накопичення фактографічних відомостей про всі можливі варіанти друку різних видань. Для прикладу можемо вказати, що вже після виходу каталогу видань І. Федорова та П. Мстиславця⁹⁹ нам вдалося виявити додаткові варіанти набору та друку Євангелія 1575 р.¹⁰⁰, що вводяться в

⁹⁹ Бондар 2012-1.

¹⁰⁰ Бондар 2015-5.

бібліографічний опис видань саме цією публікацією, про всі виявлені варіанти детальніше йтиметься далі. І напевне, ми не вичерпали варіантності як цього, так й інших описаних тут видань.

Широке поле для подальших досліджень лежить як у площині максимально детальної звірки примірників між собою для виявлення їхніх відмінностей, так й у зміні та уточненні теоретичних підходів до визначень та характеристик усього спектру можливих варіантів набору, друку, художнього оформлення. На наш погляд, нез'ясованим залишаються доволі багато питань, наприклад, такі: 1) як визначається межа між варіантами одного видання й різними виданнями; 2) як класифікувати відмінності в тексті аркушів при однаковому наборі; 3) чи вважати варіантом набору верстку, до якої вносилися виправлення; 4) як класифікувати варіанти різнокольорового друку, виконаного із двох наборів у два прогони; 5) чи вважати варіантним набір ідентичного тексту видання на двох станах одночасно та багато інших. Доволі широкий видовий спектр варіантів фіксує й пропонується каталог. Окрім того, нечіткими і не вирішеними залишаються термінологічні питання – що таке, наприклад, варіанти видання / друку / набору / внесення виправлень / коректура / верстка.

Якщо спробувати коротко оглянути історію вивчення та опису варіантності кирилических стародруків, то найбільш широко цей матеріал представлено у публікаціях А. С. Зьорнової, В. І. Лук'яненко, А. В. Вознесенського. А. В. Вознесенський, посилаючись на концепцію одного з представників англо-американської дескриптивної (описової) бібліографії У. У. Грега, запропонував виділяти варіанти, що впливають на бібліографічний опис, тобто бібліографічні, і такі, що на бібліографічний опис не впливають¹⁰¹. Проте нам така концепція градації варіантів і включення їх до наукового каталогу не видається функціональною, оскільки не дає можливості чітко розрізнити види варіантності, і залишає поза межами бібліографічного опису фактографічну інформацію з історії друку видання, внесення виправлень при наборі або при його завершенні шляхом заміни аркушів тощо. Такий підхід не визначає чіткої межі, чи вважати окремими виданнями, чи варіантами такі, як відрізняються датуванням, при цьому мають ідентичний набір. Взагалі випадків суто бібліографічних варіантів суттєво менше, ніж таких, що не знайдуть відображення у бібліографічних описах видання.

Крім того, сьогоднішній день демонструє тенденції до укладання переважно не суто бібліографічних каталогів стародруків, а синтезованих праць, у складі яких об'єднуються каталожна частина з елементами різного ступеня деталізації бібліографічного опису, в тому числі й значно розширеного, і різноаспектне наукове дослідження¹⁰². Відтак кількість / широта залучення до бібліографічного опису видань та примірників спектру різних варіантів залежить виключно від мети укладачів, структури і наповнення таких праць. Напевне, в разі короткого фіксуючого опису відомості про варіантність набору будуть зайвими й переобтяжливими, хіба що якщо бібліографам вдалося виявити нові випадки відмінностей у наборі чи оформленні, і є потреба їх введення в науковий обіг.

¹⁰¹ *Вознесенский, Медведева 2013. С. 65.*

¹⁰² *Бондар 2012-1; Каژیро 2013; Вознесенский, Медведева 2013.; Титовец и др. 2017; Титовец и др. 2019; Ціборовська-Римарович 2019; Качур 2021 та ін.*

Ми надаємо перевагу якнайширшому опису різних варіантів, оскільки таким чином фіксується увесь діапазон максимально повних відомостей про видання та його примірники, які подеколи надають можливості встановлення окремих фактографічних подробиць тогочасної видавничої практики, недоступних за іншими джерелами та раніше невідомих фахівцям.

Сучасні дослідження підтвердили, що хибною є думка про те, що один варіант друку видання відобразився впродовж різних аркушів одного примірника, інший – іншого¹⁰³. Тобто варіантність набору й друку не вкладається в схему, при якій у примірнику умовного варіанту А будуть представлені варіантні аркуші з допущеними при наборі помилками, а у примірнику варіанта Б – текст із уже внесеними виправленнями. Звичайно, подібні випадки могли мати місце у книговидавничій діяльності, коли частину тиражу було випущено із невиправленими помилками, а в частині помилки були ліквідовані, і певну кількість аркушів було замінено або відкореговано. Однак набагато ширше розповсюдилася практика, коли в одному примірнику змішувалися й виправлені, і первісні невиправлені аркуші. Іноді при перенаборі йшлося не про виправлення тексту, а про покращення естетичного вигляду чи необхідність доповнення або вставки фрагменту тексту, технічну відсутність частини аркушів або їх втрату чи ушкодження, а іноді навіть про свідомий друк тексту у двох варіантах, як в єв'їнському Євангелії учительному 1616 р. в частині тиражу було використано літеру «шта», а в частині її було замінено буквосполученням «шт»), що продемонструвало варіанти правописної норми¹⁰⁴.

При дослідженні варіантів друку треба зважати на ту обставину, що папір був дорогим, на його закупівлю припадала основна частина собівартості видання, тому видавці при виявленні помилок не вдавалися до передруку аркушів та повної заміни в тиражі невиправленого варіанта набору виправленим. Частіше виправлення помилок відбувалося шляхом їх заклейки або забілювання з нанесенням зверху правильного фрагменту. Це яскраво демонструє дослідження примірників Євангелія 1644 р. (див. опис № 4).

Відтак, коли варіантність набору фіксується на кількох аркушах / групах аркушів, то не можна одні примірники за характером виправлень повністю віднести до групи А, інші – до групи Б, а навпаки, за виправленням на умовному аркуші 1 примірник буде належати до першої з груп, а на умовному аркуші 2 – до другої, а іноді й груп може бути більше двох. Найповніше варіанти вільнюських Євангелій, як і загалом кирилических стародруків XVI ст., відображені у каталогах В. І. Лук'яненко¹⁰⁵, однак використання нею методики віднесення примірника до групи за усіма варіантами ми вважаємо неправильним. Такий спосіб позначення варіантів значно утруднює посилання на підготовлені нею каталоги, оскільки на практиці у примірнику в одній групі аркушів є початковий варіант, в іншій – повторний, уже виправлений, тому інформація про віднесення всього

¹⁰³ Вознесенский А. В. [Рец. на кн.] Кириллические издания Ростово-Ярославской земли : 1493–1652 гг. : каталог / под ред. И. В. Поздеевой ; авт. коллектив : А. М. Белогорьев и др. Ярославль; Ростов, 2004. 632 с. // Книжная старина. Санкт-Петербург, 2008. Вып. 1. С. 258–259.

¹⁰⁴ Бондар Н. П. Унікальні варіанти друку Євангелія учительного (Єв'є, 1616) // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2017. Вип. 47. С. 99–117.

¹⁰⁵ Лук'яненко 1993. С. 148.

примірника до котрогось із варіантів не дозволяє зафіксувати всі варіанти виправлення/невиправлення в межах одного екземпляра.

Практика дослідження варіантів свідчить, що частіше різні аркуші одного й того ж примірника належать до різних варіантів, у друкованих каталогах із дворівневою структурою бібліографічного опису – видання і примірника, – варіанти можуть стати предметом фіксації на обох рівнях. Хоча при великій кількості виправлень їх зручніше зазначити на рівні опису видання із вказівкою шифрів примірників, в яких вони трапляються. Ми також намагалися застосовувати практику аналізу об'єднаних даних щодо різних варіантів. Маємо відзначити, що вже традиційним стало виявлення та дослідження різноманітних варіантів друку на матеріалі різних груп примірників кирилических стародруків збірки НБУВ¹⁰⁶.

Спробуємо детальніше проаналізувати варіанти набору й друку, що фіксуються у вільнюських виданнях Євангелій 1575–1644 рр. Вже під час роботи над цим каталогом нам вдалося суттєво збільшити кількість варіантів друку Євангелія 1575 р. порівняно не тільки із введеними в науковий обіг нашими попередниками, а й з тими, що ми нещодавно зафіксували у публікаціях, зокрема, у каталозі видань І. Федорова та П. Мстиславця¹⁰⁷.

З каталогу В. І. Лук'яненко 1993 р. відомий варіант набору в Євангелії 1575 р. аркушів 3/6 II рахунку¹⁰⁸. У публікаціях ми вказували на варіантність друку верхнього колонтитула на аркуші 20¹⁰⁹, також спробували поєднати з варіантним набором особливості паперу цього видання¹¹⁰.

У пропонованому каталозі фіксується сім варіантів набору на різних аркушах, а також варіантність паперу різних примірників. Серед виявлених варіантів заново перенабраний текст, по-різному надруковані колонтитули, виправлення, внесені в той самий набір після перевірки.

Оскільки ми класифікуємо як найсуттєвішу варіантність примірників їх друкування на двох різних типах паперу, – з сюжетними філігранями та без них, – спробуємо прослідкувати всі інші особливості набору, зіставляючи ці варіанти набору з типом використаного паперу. Докладніше про особливості паперу видання та детальний аналіз сюжетних філіграней йтиметься далі, тут же висловимо лише окремі зауваження про папір, необхідні для опису виявленої варіантності друку. В зв'язку з цим розглянемо варіанти не у порядку їх розміщення на аркушах видання, а у послідовності їх гіпотетичного внесення в набір.

Із описаних у каталозі восьми примірників чотири надруковані на папері з філігранями (Кир.749 (№ 1.1); Кир.756 (№ 1.2); Кир.770 (№ 1.3); Кол. Вітта 3 (№ 1.8)); інші чотири – на папері без сюжетних філіграней, однак з вержерами і понтюзо (Кир.771 (№ 1.4); Кир.779 (№ 1.5); Кир.4334п (№ 1.6); Кир.5231п (№ 1.7)). Зазначимо, що друк Євангелія 1575 р.

¹⁰⁶ Бондар, Кисельов 2008, С. 20–28; Кисельов Р. Є. Специфічні особливості розкриття фондів стародруків (на прикладі варіантів почаївського Трефологіона 1737 р.) // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2002. Вип. 9. С. 290–294; Заболотная Н. В. Варианты изданий и типографские дополнения как свидетельства корректорской и редакторской работы в типографии Почаевского Успенского монастыря XVIII ст. (на материалах фондов отдела старопечатных и редких книг Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского) // Федоровские чтения. 2009. Москва: Наука, 2010. С. 108–118 та ін.

¹⁰⁷ Бондар 2012-1. С. 14–17, 127–128.

¹⁰⁸ Лук'яненко 1993. С. 148.

¹⁰⁹ Бондар 2007-1, С. 320; Бондар 2012-1. С. 14–17, 127–128.

¹¹⁰ Бондар 2015-5, Бондар 2021.

здійснювався з двох наборів у два прогони. І у виданнях П. Мстиславця, як і в наступних виданнях друкарень Мамоничів та Святодухівського братства, спершу здійснювався набір тексту для друку червоним кольором, потім – чорним, тому інколи помітне накладання чорної фарби зверху на червону. Виявлені варіанти друку свідчать, що виправлення вносилися по мірі потреби в набори і чорною, й червоною фарбами.

Наша гіпотеза послідовності виникнення варіантів виглядає так, – друк тиражу розпочинався з аркушів паперу без філіграней, потім друкували аркуші на папері з філігранями. Далі ми детально зупинимося на тому, що аркуші з філігранями та без них відрізнялися розмірами, поки що зазначимо, що аркуші без сюжетних філіграней були дещо більшими порівняно зі звичними з водяними знаками.

При цьому аркуші без філіграней відділялися від аркушів з філігранями, оскільки були більшими, однак у межах обох масивів виправлені та невиправлені аркуші склалися довільно. При накладанні варіантності паперу на випадки відмінностей набору вдалося виявити окремі закономірності у розподілі варіантного друку між примірниками з філігранями та без них, таким чином відтворити деякі подробиці друкування тиражу. Здебільшого примірники розділяються за ознакою особливостей паперу, однак не у всіх випадках.

Найбільш чітко прослідковується відповідність одного із варіантів первинного набору примірникам без філіграней, а вже виправленого – примірникам з філігранями на прикладі відмінностей у друці червоною фарбою у верхньому колонтитулі аркуша 20¹¹¹. У першому варіанті текст надрукований із похибкою, – в слові «отцем» пропущено літеру «м»: «...ѡѣце. речеѣъ,...». У другому варіанті похибку виправлено – «...ѡѣѣмѣ. реѣѣъ,...», деякі виносні внесено в рядок. При цьому основний текст на аркушах обох варіантів ідентичний. На парному аркуші 21 відмінностей друку не виявлено. Перший варіант трапляється у чотирьох примірниках без філіграней Кир.771 (№ 1.4); Кир.779 (№ 1.5); Кир.4334п (№ 1.6); Кир.5231п (№ 1.7), другий – у чотирьох інших примірниках з філігранями Кир.749 (№ 1.1); Кир.756 (№ 1.2); Кир.770 (№ 1.3); Кол. Вітта 3 (№ 1.8). Можемо припустити, що виправлення відбулося на етапі закінчення роздруку аркушів без філіграней, та переходу до друку аркушів на папері з філігранями.

Так само демонструє поділ примірників за розмірами й папером варіантність друку червоним на аркуші 68 у нижньому колонтитулі. Спочатку у першому варіанті текст було набрано з помилкою: «...възвращса...». Далі пропущену літеру «ерь» було вставлено в набір, для ущільнення тексту рядка довелося замінити рядкову літеру «з» на виносну – «...въ^звращьса...». На парному аркуші 69 варіантного друку немає. Віднесений до першого варіанту набір фіксується у примірниках без філіграней Кир.771 (№ 1.4); Кир.779 (№ 1.5), Кир.4334п (№ 1.6); Кир.5231п (№ 1.7) та в одному примірнику з філігранями Кир.756 (№ 1.2). Другий варіант набору з виправленою помилкою є в трьох інших примірниках з філігранями Кир.749 (№ 1.1); Кир.770 (№ 1.3); Кол. Вітта 3 (№ 1.8). Відтак можемо припустити, що зміни в текст колонтитула були внесені в той час, коли вже була надрукована більша половина тиражу, тобто всі аркуші без філіграней, і розпочато друк аркушів з філігранями.

¹¹¹ Бондар 2007-1. С. 320.

Окремі зміни в наборі під час друку фіксують і варіанти друку окремих літер на аркуші 167. В рядку 11 слово «знаменіа» надруковане з початковою «з» (три примірники без філіграней – Кир.779 (№ 1.5); Кир.4334п (№ 1.6); Кир.5231п (№ 1.7)), далі її виправлено на «s» (всі інші примірники).

Відмінності основного набору виявлені нами й на парі аркушів 9/16. Вірогідно, це інший, однак дуже подібний набір усього тексту. На аркуші 9 в кінці 7 рядка у першому варіанті надруковано: «...прет⁴»; у другому – «...прет⁵»; у рядку 15 у першому варіанті – «па^а покло...»; у другому слова набрані суцільним друком без виносних – «падъпокло...». На аркуші 16 у кінці рядка 13 слово «...акож⁶» надруковане з виносною голосною «е» в кінці, у другому варіанті – без виносних. До першого варіанту належать два примірники без філіграней – Кир.4334п (№ 1.6); Кир.5231п (№ 1.7), а також вставний двоаркуш у складі збірного примірника Кир.759 (№ 1.10). Такий варіант друку вдалося виявити завдяки порівнянню цього аркуша з іншими примірниками. У шести інших примірниках набір інший, пізніший, тобто внесення виправлень відбулося в середині друку аркушів без філіграней, при роздруку початкової частини тиражу. У примірнику Кир.759 (№ 1.10) з першим варіантом друку на парі аркушів 9/16 є філігрань Топор у картуші під короною, в інших примірниках з другим варіантом набору фіксуються інші філіграні – Топор без картуша (Кир.749, № 1.1; Кир.770, № 1.3), Єліта в лінійному картуші (Кир.756, № 1.2) на аркуші 9, аркуш 16 замінений аркушем Євангелія без сигнатур. На сусідніх аркушах використаний папір з філігранями Топор у картуші під короною та Свенчиц без картуша, паперу Топор без картуша та Єліта в лінійному картуші на сусідніх аркушах немає. Тобто аркуші примірників другого варіанту були надруковані пізніше від сусідніх, замінивши аркуші з помилками.

Вперше фіксуються в цій роботі варіанти основного друку на аркуші 196 і на його звороті, виявлені тільки в одному примірнику Кир.4334п (№ 1.6) без філіграней. Варіантний текст на початку останнього 17 рядка аркуша 196 виглядає як «вам ъбогатым⁷», в інших семи примірниках помилку виправлено, літеру «ъ» зміщено до слова «вам», від якого вона відокремилася. Загалом же набір той самий, однак розмір його в нижній частині у примірнику Кир.4334п (№ 1.6) складає приблизно 116–117 мм і у інших, зокрема, Кир.5231п (№ 1.7) – 114 мм. При цьому помітно, що окремі літери віддруковані нечітко. На звороті аркуша 196 в кінці останнього рядка 17 після слова «твоа» коми немає у трьох примірниках Кир.771 (№ 1.4), Кир.779 (№ 1.5), Кир.4334п (№ 1.6), в інших п'яти кома є. Набір також ідентичний.

Спроба реконструкції внесення змін у набір на основі варіантів друку аркуша 196 також вказує, що спочатку друкувалися аркуші на папері без філіграней (тому в них практично немає включень аркушів паперу з філігранями), потім – з філігранями. У примірник Кир.4334п (№ 1.6) потрапили аркуші, надруковані на початковому етапі роботи, у примірники Кир.771(№ 1.4) та Кир.779 (№ 1.5) – аркуші з внесенням змін у цей рядок, однак без коми на звороті, у примірники Кир.5231п (№ 1.7) без філіграней та всі чотири примірники з філігранями Кир.749 (№ 1.1), Кир.756 (№ 1.2); Кир.770 (№ 1.3), Кол. Вітта 3 (№ 1.8) – із внесенням обох виправлень.

Під час підготовки каталогу було виявлено також варіант набору тексту на парі аркушів 128/133, відомості про який не фіксуються у бібліографії. Причому це не окремі внесені в зміни, а новий повторний набір усього аркуша червоним та чорним друком. Найбільше різниться набір двох

початкових рядків аркуша 128, далі немає відмінностей у тексті, однак помітні різні проміжки між словами, інакші форми крапок і ком, різна висота їх розташування відносно рядка тощо. Найсуттєвіші відмінності між варіантами полягають у розподілі слів між першим та другим рядками на аркуші 128 – у першому варіанті «...нараспоуті^х / полагахоу недоужня...», у другому «...нараспоуті/ихъполагахънедоужня...». Помітні відмінності між варіантами у друці червоним у верхньому колонтитулі аркуша 128 зворот – у другому варіанті в тексті «...въпрашахъ іса фа» в слові «іса» літера «а» пропущена і вписана вручну. На аркуші 133 зворот у другому варіанті на полі помилково ще раз надруковано номер глави «кг», однак він вже є на аркуші 133.

Оскільки при аналізі попередніх варіантів до першого варіанту ми відносили примірники переважно без філіграней, так ми позначили і варіанти в цьому випадку, хоча окремі відмінності вказують, що логічніше було б вважати першим варіант із помилками, а наступний – із виправленнями. До першого варіанту належать три примірники без філіграней Кир.779 (№ 1.5); Кир.4334п (№ 1.6); Кир.5231п (№ 1.7), до другого – всі чотири примірники з філігранями Кир.749 (№ 1.1); Кир.756 (№ 1.2); Кир.770 (№ 1.3); Кол. Вітта 3 (№ 1.8) та один примірник без філіграней Кир.771 (№ 1.4).

Найбільш відомим серед варіантів друку Євангелія 1575 р. є відмінності в наборі основного тексту на парних аркушах 3/6 II рахунку. Найсуттєвіші розбіжності в наборі зафіксовані у каталозі В. І. Лук'яненко¹¹². На наш погляд, названий укладачкою другим варіант є попереднім, а перший – наступним, тобто передрукованим, у такій послідовності ми внесли цю інформацію в бібліографічний опис видання Євангелія 1575 р. Цей варіант не кореспондується з розподілом примірників за ознакою наявності / відсутності філіграней. Відмінності тут не вносилися в набір, а увесь аркуш – і червоним, і чорним, вірогідно, перенабраний заново. Незначна зміна тексту при повторному наборі полягала у внесенні виносних у рядок й перерозподілі слів між рядками. Наприклад, на аркуші 3, рядок 1: у одному варіанті «іехоні^а», в іншому – «іехоніа»; аркуш 6, рядок 16: «въ егіпт^б» – «въ егіптъ». Фіксуються й інші дрібні відмінності – аркуш 6 зворот, рядки 10–11: «...прише^а / вселиса...» – «...прише/дъ вселиса...». Відрізняється й друк обох варіантів червоним кольором. Наприклад, у першому варіанті на аркуші 6 зворот, рядки 14/15 – «...младе/нцемъ...», в другому – «...младен^г/цемъ...». У нижньому колонтитулі у першому варіанті слова надруковані без коми: «...въ^гп^гпріиде...», в другому – з комою: «...въ^гп^г, пріиде...».

До першого варіанту належать п'ять примірників (Кир.756 (№ 1.2); Кир.771 (№ 1.4); Кир.4334п (№ 1.6); Кир.5131п (№ 1.7); Кол. Вітта 3 (№ 1.8)), до другого варіанту – два примірники (Кир.770 (№ 1.3), Кир.779 (№ 1.5)). У примірнику Кир.749 (№ 1.1) цих аркушів немає. В першій групі з п'яти примірників три – без філіграней (Кир.771 (№ 1.4); Кир.779 (№ 1.5); Кир.4334п (№ 1.6); Кир.5231п (№ 1.7)), у другій – один без філіграней (Кир.779 (№ 1.5)); та один – з філігранями (Кир.770 (№ 1.3)).

У цьому випадку ми не можемо сказати, чому обидва варіанти набору представлені примірниками обох груп – і без філіграней, і з філігранями. Філіграні в примірниках обох варіантів також відмінні між собою. Названий

¹¹² Лук'яненко 1993. С. 148.

першим варіант із помилками у примірниках Кир.756 (№ 1.2) та Кол. Вітта 3 (№ 1.8) надрукований на такому ж папері, що й сусідні аркуші – Абданк у модифікаціях без митри та з митрою. Виправлений варіант у примірнику Кир.770 (№ 1.3) надрукований на папері зі знаком Єліта у лінійному картуші. Папір із відповідним водяним знаком більшим масивом фіксується, починаючи з аркуша 337, тобто наприкінці роботи. Можливо, передрук відбувався не задля виправлення помилок, а через нестачу або втрату певної кількості цих двоаркушів, виявлену на початку брошурування тиражу, внаслідок чого довелося здійснити їх перенабір. А під час нового набору було виправлено й окремі похибки.

Не можна виключати вірогідність й подальшого виявлення інших варіантів набору й друку Євангелія 1575 р. Аналізуючи всі види варіантності в його примірниках, ми спробували об'єднати ці відомості у вигляді таблиці, позначаючи один із варіантів однією літерою, інший – наступною. Таблиця свідчить, що примірники в одних випадках належать до умовно названого першим варіанту, в інших – до другого. Як це здійснювалося технічно, поки що сказати не можемо, вірогідно, аркуші з різними варіантами змішувалися. Схожу ситуацію зі значно більшою кількістю виявлених варіантів бачимо при друці примірників острозької Біблії 1581 р.¹¹³ Як і в тому випадку, зведені в таблиці відомості вказують на випадкове співвідношення всіх варіантних складових у різних примірниках вільнюського Євангелія 1575 р. Однак при цьому за фактом більш «невиправленими» є примірники, надруковані на папері без філіграней, відтак є підстави для припущення, що тираж друкувався починаючи саме з аркушів без філіграней, потім тиражувалися аркуші з філігранями.

*Варіанти набору, друку та філіграней
примірників вільнюського Євангелія 1575 р.*

шифр	Філіграні а-б	арк. 3/6 в-г	арк. 9/16 д-е	арк. 20 П рах. ж-з	арк. 68 П рах. и-к	арк. 128/133 л-м	арк. 196 н-о	арк. 196 зв. п-р	формула за варіантами
Кир.771	без філігр. – б	І в. – в	П в. – е	І в. – ж	І в. – и	І в. – л	П в. – о	І в. – п	бвезилоп
Кир.779	без філігр. – б	П в. – г	П в. – е	І в. – ж	П в. – к	П в. – м	П в. – о	І в. – п	бгезкмоп
Кир.4334п	без філігр. – б	І в. – в	І в. – д	І в. – ж	І в. – и	П в. – м	І в. – н	І в. – п	бвджимп
Кир.5231п	без філігр. – б	І в. – в	І в. – д	І в. – ж	І в. – и	П в. – м	П в. – о	П в. – р	бвджимор
Кир.749	з філігр. – а	немає арк. – ?	П в. – е	П в. – з	П в. – к	І в. – л	П в. – о	П в. – р	а?езклор
Кир.756	з філігр. – а	І в. – в	П в. – е	П в. – з	І в. – и	І в. – л	П в. – о	П в. – р	авезилор
Кир.770	з філігр. – а	П в. – г	П в. – е	П в. – з	П в. – к	І в. – м	П в. – о	П в. – р	агезкмор
Кол. Вітта 3	з філігр. – а	І в. – в	П в. – е	П в. – з	І в. – и	І в. – м	П в. – о	П в. – р	авезимор

На початковому етапі роботи на основі аналізу меншої кількості варіантів набору ми припускали, що для друкування Євангелія без сигнатур 1600 р. використовувався примірник Євангелія 1575 р. з початковим

¹¹³ Бондар 2012-1. С. 18.

невиправленим варіантом тексту деяких аркушів, надрукований на папері без філіграней, а для Євангелія із сигнатурами – не примірник Євангелія без сигнатур, а також примірник Євангелія 1575 р. з більшою кількістю виправлень, однак також надрукований на папері без філіграней. Всі відомості про набір варіантного тексту зведені у таблиці. Однак збільшення кількості варіантів набору не дозволяє остаточно стверджувати, а лише припускати можливість використання в якості коректурного в обох випадках саме Євангелія 1575 р. Далі в таблиці для порівняння наведемо варіанти набору тексту Євангелія 1575 р. у співставленні з відповідними уривками тексту обох Євангелій друкарні Мамоничів.

*Варіанти набору Євангелій 1575 р.,
без сигнатур 1600 р. та з сигнатурами*

	розміщення варіантного набору	I варіант Євангелія 1575 р.	II варіант Євангелія 1575 р.	Євангеліє без сигнатур 1600 р.	Євангеліє з сигнатурами
1	арк. 3, рядок 1	іехоні ^а	іехоніа	іехоні ^а	іехоніа
	арк. 6, рядок 16	въ егіпт ^б	въ егіптѣ	въегіпт ^б ,	въегіптѣ,
	арк. 6 зв., рядки 10– 11	припше ^в / вселиса	припше/ дѣ вселиса	припше/ дѣ вселиса	припше ^в / вселиса
	арк. 6 зв., рядки 14– 15, друк червоним	...младен ^г /цемь...	...младе/нцемь...	...младе/нцемь...	...младен ^г /цемь...
2	арк. 9, рядок 7, кінець	...прет ^д	...претѣ	...претѣ	...претѣ
	арк. 9, рядок 15, початок	па ^д покло...	падѣпокло...	падѣпокло...	падѣ покло...
	арк. 16, рядок 13, кінець	...акож ^е	...акоже	...акоже	...акоже
3	арк. 20, верх. колонтит., друк червоним	...ѡіѣ. рече ^ж гѣ,...	...ѡіѣ ^з . рече гѣ,...	...ѡіѣ. рече гѣ,...	...ѡіѣ. рече гѣ,...
4	арк. 68, нижн. колонтит., друк червоним	...въ ^з вращса...	...възвращѣса...	...въ ^з вращса...	...въ ^з вращѣса...
5	арк. 128, рядки 1–2	...нараспоуті ^х / полагахоу недоужныя...	...нараспоуті/ ихъполагах ^л - недоужныя...	...нараспоуті/ их ^л полагах ^л не- доужныя...	нараспоуті/ ихъ полагах ^л ...
	арк. 128 зв., верх. колонтит., друк червоним	слово «іса» надруковане без пропусків	въпрапах ^ж ісафа (літера «а» пропущена, і вписана вручну)	...въпрапах ^ж ісафа	...въпрапах ^ж ісафа
	арк. 133 зв.	на березі номера глави «ѠГ» немає	на березі надруковано номер глави «ѠГ»	на березі надруковано номер глави «ѠГ»	на березі надруковано номер глави «ѠГ»
	арк. 167, рядок 11	...знаменіа...	...знаменіа...	...знаменіа...	...знаменіа...
	арк. 167 зв., рядок 10	...знаменми...	...знаменми...	...знаменми...	...знаменми...
	арк. 167 зв.,	...сѡтѣ.	...сѡтѣ ^лсѡтѣ.	...сѡтѣ.

	рядок 16				
6	арк. 196, рядок 17	вам ъбогатымъ,...	вамь богатымъ,...	вамьбогатымъ,...	вамь богатымъ,...
	арк. 196 зв., рядок 17	в кінці рядка після слова «ТВОА» немає коми	в кінці рядка є кома – «ТВОА,»	в кінці рядка є кома – «ТВОА,»	в кінці рядка є кома – «ТВОА,»

Представлені варіанти набору Євангелія 1575 р. надають цінний фактографічний матеріал для відтворення окремих деталей друку та редакції тексту цього видання. Широкий діапазон зафіксованих текстових варіантів та використання різних груп паперу показали складність та багатоскладовість процесів набору та друку. Крім того, внесення виправлень безпосередньо у набір свідчить про участь у роботі освічених фахівців, що володіли запасом знань та навичок для перевірки і вичитки тексту. Цілком вірогідно, що редагуванням та виправленням тексту Євангелія 1575 р. займався особисто Петро Мстиславець, так само як у власних виданнях його соратник Іван Федоров.

3.2. Варіанти набору та друку Євангелій 1600 р. без сигнатур та з сигнатурами та видання 1644 р.

На сучасному етапі дослідження дещо менше варіантів виявлено у примірниках Євангелія 1600 р. без сигнатур. Насамперед це варіант використання смужки в'язі на початку тексту Євангелія від Матвія на аркуші 2 другого рахунку. Впадає в око використання в різних примірниках двох відбитків, – меншого за розмірами й ошатнішого (альб. іл. № 74), відповідного до форми в'язі інших трьох Євангелій, та більшого, значно менш майстерно вирізаного, стилістично відмінного від інших (альб. іл. № 75). Перший варіант відповідає помилці в нумерації аркушів – замість «Б», тобто 2, надруковано «АБ». У другому варіанті помилку в фоліації ліквідовано. Варіант із традиційним зображенням в'язі та помилкою у фоліації фіксується в двох примірниках (Кир.860 (№ 2.3), Кир.4340п (№ 2.4)), зі зміненим – у інших чотирьох. У примірнику Кир.860 (№ 2.3) помітний брудний друк тексту чорним та відбитки деталей бруду на заставці. Подібних особливостей немає у примірнику Кир.4340п (№ 2.4). Чому друкарі вдалися до виготовлення нової смужки в'язі, залишається незрозумілим. Найпростішим виглядає припущення, що попередньо виготовлена форма, комплектна з трьома іншими, в процесі друку зазнала ушкоджень, внаслідок чого для її заміни спішно довелося виготовляти іншу.

Подальше вивчення численних помилок у нумерації в примірниках Євангелія 1600 р. без сигнатур надало можливість виявити ще один цікавий варіант набору основного тексту на парних аркушах 332 і 333, не відображений у дослідженнях наших попередників. Потекстова звірка дозволила встановити наявність певної кількості помилок у наборі обох парних аркушів тільки в одному примірнику Кир.859 (№ 2.2). З точки зору аналізу техніки друку та внесення коректив цікаво те, що аркуші не перенабиралися, а зміни було внесено в той самий набір, і в інших примірниках використано вже аркуші з виправленнями. Виявлено такі помилки в тексті – аркуш 333 зворот, рядки 7–8: «...ше / ж^хоч собою о^учици, недоо^умью» (помилки підкреслено), у виправлених примірниках «...ме / ж^хоу собою о^учици, недоо^умью». Далі по тексту помилки продовжуються – рядок 10: «...о^учникъ...» виправлено на «...о^учникъ...»;

рядок 12: «...семоч...» виправлено на «...семоу...»; рядок 13: «...очбо...» виправлено на «...оубо...».

На аркуші 332, рядок 4: у першому варіанті надруковано «...риси...», де замість літери «ы» набрано «ер» і «і», у другому – «...риси...»; рядок 16 (передостанній) – в слові «аце» літера «е» розміщується нижче рядка, в другому варіанті «е» на місці. Відмітимо, що на аркушах 332/333 доволі поганий друк, тому частини деяких літер не відбиваються. В даному випадку варіант набору співставний з відсутністю фоліації на аркуші 332 – у примірнику Кир.859 (№ 2.2) немає колонцифри «т□в»; у інших п'яти примірниках, що представляють набір другого варіанту, колонцифра є.

Аналіз варіантного тексту на парних аркушах 332/333 свідчить, що початковий набір виконувався малокваліфікованим безграмотним працівником, що не володів або володів погано церковнослов'янською та руською розмовною мовами (а можливо, взагалі толком не знав жодної мови). Схоже, з такого початкового набору текст роздруковувався на одному або кількох аркушах з метою вчитки та внесення виправлень. Можемо припустити, що набір поперемінно здійснювали дві людини – кваліфікований майстер і некваліфікований учень, за яким майстер перевіряв та вчитував текст і вносив правки, – тому численні помилки є на аркушах 332 і 333 зворот (набір здійснював учень), але їх немає на аркушах 332 зворот і 333 (набір здійснював майстер). Виявлення таких варіантів друку демонструє цікаві для подальших досліджень фактографічні відомості про те, як саме технічно здійснювалися набір та верстка кирилических стародруків.

Наступний варіант друку Євангелія без сигнатур 1600 р. виявлений на аркуші 362 (парний 365) тільки у збірному примірнику Кир.759 (№ 1.9, 2.8). У порівнянні з повними примірниками Євангелія без сигнатур на ньому немає фоліації, – ми вже відзначали варіанти друку на аркушах без фоліації або з помилками в фоліації. При цьому фіксується помилка в наборі, – у кінці рядка 12 надруковано «ѣъ», в той час як в усіх інших наших примірниках стандартного вигляду помилку виправлено і надруковано «ѣз». Тобто маємо первісний варіант аркуша 362, включений до тиражу Євангелія без сигнатур після виправлення. Про інші окремі особливості друку червоною фарбою та фоліації вміщено інформацію в розділі, присвяченому опису примірника Кир.759. При цьому загалом друк і червоним, і чорним ідентичний, тобто виправлення вносилися у той самий набір.

Сукупний аналіз варіантності набору та оформлення дещо привідкриває завісу невідомості щодо технічних секретів набору та роздруку тексту. Вірогідно, процес друку виглядав таким чином, що виконувався основний набір тексту, роздрук одного або кількох аркушів, які одразу ж вчитувалися, і в той самий набір при потребі вносилися необхідні корективи. Така ж практика вчитування тексту за роздруком із набору і внесення в нього виправлень ідентифікована у стрятинських виданнях за коректурними аркушами відмінного друку в одному з примірників Службника 1604 р. Кир.4474п збірки НБУВ¹¹⁴. Це демонструє технічні способи вчитки тексту на українських та суміжних теренах, зокрема, у вільнюській друкарні Мамоничів. Можемо навіть висловити припущення, що хтось із фахівців друкарні, а основним претендентом на цю роль є визначний український діяч Памво Беринда, перемістився з Вільнюса до Стрятина.

¹¹⁴ Бондар, Кисельов 2008. С. 20–23.

Ще одним варіантом друку Євангелія без сигнатур 1600 р. є наявність кількох варіантів колофону із вихідними відомостями на аркуші 2 III рахунку. Ми вже писали про варіантність післямови у розділі, присвяченому датуванню Євангелія з сигнатурами 1600 р. Тут лише ще раз зазначимо, що питання про те, внаслідок чого виникла потреба передруку аркуша з колофоном, заміна його датування, і чому аркуші не були використані в тиражі 1600 р., а пізніше долучалися й до примірників Євангелія з сигнатурами, залишається відкритим і потребує подальших досліджень.

Предметом вивчення стали й декілька варіантів друку Євангелія з сигнатурами. Якщо охарактеризувати їх у послідовності виявлення на аркушах видання, то розпочати варто з відмінностей у наборі тексту на аркуші 97. Цей варіант відзначений у каталогах збірки Російської національної бібліотеки В. І. Лук'яненко¹¹⁵ та Національної бібліотеки Польщі З. Журавінської та З. Ярошевич-Переславцев¹¹⁶. У названому бібліографами першим варіантом на аркуші 97 рядок 14 надрукований з помилкою «... ивѣрроуем' внего.». У другому варіанті помилку виправлено, з набору видалено зайву літеру «р» – «... ивѣроуем' внего.». Варіант з помилкою в примірниках збірки НБУВ не виявлений, вони всі належать до другого варіанту. Не маючи можливості дослідити оригінальні аркуші першого варіанту, можемо припустити, що це той тип варіантності, при якому виправлення вносилися безпосередньо в набір у процесі друку.

Варіантний набір польські колеги також фіксують у примірнику Національної бібліотеки Польщі на аркушах 361 та 370¹¹⁷. Варіант представлений відмінностями набору та оформлення, зокрема, використано різні заставки на аркуші 361, а також відсутні сигнатури на обох аркушах. У жодному з примірників НБУВ ні відмінні заставки, ні відсутність сигнатур не зафіксовані. Припускаємо, що варіант, позначений польськими бібліографами літерою С, відповідає набору тексту Євангелія без сигнатур, тобто в примірник Євангелія з сигнатурами вставлені аркуші або цілі зошити Євангелія без сигнатур. Те ж саме стосується й останнього аркуша [2], що також належить до Євангелія з сигнатурами.

Досліджуючи примірники Євангелія з сигнатурами, нам вдалося виявити та ввести в науковий обіг невідомі до цього часу варіанти набору та друку цього видання. Одним із варіантів вважаємо набір восьми аркушів 376–383 збірного примірника Євангелія Кир.759 (№ 5, 3.1). Оскільки тут нас цікавлять виявлені в його складі аркуші варіантного набору Євангелія з сигнатурами, спробуємо розглянути цей варіант під таким кутом зору. У розділі, присвяченому дослідженню особливостей складу примірника Кир.759 (№ 3.1), ми більш детально проаналізуємо причини виникнення варіанту та філіграні його паперу. Тут зазначимо, що аркуші 376–383 складають окремих 50-й зошит із сигнатурою «ИИ», де вміщено «Покажчик евангельських читань». Аркуші мають філіграні Бродич¹¹⁸, виробництво такого паперу обмежується дослідниками 1610–1624 рр., і цей аргумент використав Е. Лауцявичюс для встановлення дійсної дати цього видання Євангелія¹¹⁹, яку ми зараз визначаємо як кінець 1610 – початок 1620 рр. XVII ст. Зауважимо, що папір із водяним знаком Бродич використано при друкуванні стандартних кінцевих аркушів Євангелія з сигнатурами.

¹¹⁵ Лук'яненко 1993. С. 280, № 142.

¹¹⁶ Żurawinska, Jaroszewicz-Pierestawcew 2004. S. 37–38.

¹¹⁷ Там само.

¹¹⁸ Laucevicius 1967, atlasas. P. 243. № 1826–1629; Laucevicius 1967. P. 199.

¹¹⁹ Лауцявичюс 1979. С. 15–16, 157.

Відмінність цього варіанту набору на аркушах 376–383 полягає насамперед у виправленні помилок, допущених при друці тексту Євангелія з сигнатурами. Для порівняння наведемо набір із помилками стандартних примірників Євангелія з сигнатурами та виправлення у примірнику Кир.759, внесені в текст: арк. 377, рядок 1: «пне^д eva^г» – «пне^д, В eva^г»; арк. 378, рядок 17: «пне^д eva^г ѿЛѡ^к» – «пне^д eva^г ѿМа^о»; арк. 380, рядок 15: «eva^г ѿМа^р» – «eva^г ѿМа^о»; арк. 381, рядки 6, 15: «eva^г ѿМа^р» – «eva^г ѿМа^о». Відмітимо, що виявлення допущених у наборі стандартних примірників помилок полегшується рукописними виправленнями, в переважній більшості внесеними в текст його користувачами впродовж століть читання євангельських текстів. Фіксуються й варіантні відмінності, що не є виправленнями, а різним написанням слів: арк. 382, рядок 4: «eva^г ѿЛоу^к» – «eva^г ѿЛѡ^к»; арк. 383 зв., рядки 3,4: «eva^г ѿЛоу^к» – «eva^г ѿЛѡ^к».

Виявлення відкорегованого набору у вигляді передруку тексту у збірному примірнику Кир.759 спонукало нас до пошуку виправленого варіанту прикінцевих зошитів цього видання в інших примірниках збірки НБУВ. Своєрідним маркером став водяний знак Бродич, завдяки якому був ідентифікований варіант набору аркушів наступного 51-го зошита з сигнатурою «ІІ» (аркуші 384–391). Такий окремий варіант набору міститься у примірнику Євангелія з сигнатурами Кир.4339п (№ 3.6). В інших п'яти примірниках допущені помилки здебільшого виправлені вручну читачами. Наприклад, у примірнику Кир.759 помилку в наборі на арк. 384 у рядку 11: «...eva^г ѿма^о...» вручну виправлено на «...eva^г ѿлѡ^к». У примірнику Кир.4339п набір правильний – «...eva^г ѿлѡ^к гла^к...». Причому цей варіант набору, як і попередній, чітко накладається на відмінності водяних знаків. У примірнику Кир.4339п на інших трьох парах аркушів окрім вже вказаної однієї філіграні Бродич немає сюжетних філіграней, в інших примірниках, у тому числі й Кир.759, використано папір із філігранню Агнець¹²⁰, паперу без сюжетних філіграней та зі знаком Бродич немає. При цьому у примірнику Кир.4339п допущено нову помилку на аркуші 387, рядок 3: «...великоюу ре^ѡ...», в усіх інших примірниках текст надрукований без помилки «...великоюу сре^ѡ...».

У цьому ж зошиті на останньому аркуші 391 в обох варіантах виявлено помилку в рядку 7, кінець «гла^к ѡ» – мало б бути «гла^к ѡІ». Однак помилку в нумерації глави не виправлено ні одному, ні в другому варіантах. Ще раз відмітимо, що подібні огріхи друку здебільшого легко ідентифікуються завдяки рукописним виправленням читачів, – у даному випадку вони є в трьох примірниках (Кир.772 (№ 3.2), Кир.773 (№ 3.3) та Кир.1260п (№ 3.5)).

У виданні Євангелія 1644 р. варіанти набору з повним передруком тексту аркушів нам не трапилися. Схоже, практика перевірки тексту після роздруку та внесення виправлень при наборі видання не застосовувалася. При цьому аналіз корекції примірників видання вказує, що була проведена значно суттєвіша порівняно з попередніми Євангеліями редакційна робота з текстом вже по завершенні друку, зокрема, виправлення помилок шляхом заклеювання та забілювання слів чи окремих літер у тексті, внесення правок вручну в набір тощо. Дослідження примірників Євангелія 1644 р. та звірка їх між собою дозволили виявити більше двох десятків подібних коректур, здійснених у друкарні. Характер виправлення помилок зазначений при описі видання Євангелія 1644 р. (№ 4). Помилки, що виправлялися власниками

¹²⁰ Схоже на *Laucevicius 1967, atlasas. № 578–580. P. 115; Laucevicius 1967. P. 182.*

упродовж століть, не фіксувалися в полі опису видання, а здебільшого зазначалися як особливості окремих примірників.

До двох десятків випадків корегування набору, здійсненого переважно шляхом заклеювання помилкового тексту передрукованим. Друковані виправлення переважно однієї або кількох літер розміщені на невеликих приклеєних поверх тексту клаптиках паперу. В деяких примірниках мало місце й усунення цих же дрібних видавничих помилок вручну чорним чорнилом – чи після забілювання тексту, чи поверх помилково надрукованих літер без забілювання.

Близько половини всіх виявлених помилок однаково виправлені в усіх примірниках – частіше заклеюванням помилкового тексту відредагованим (арк. 61, рядок 1, арк. 88, верх. колонтит., арк. 225, рядок 13, арк. 237 зворот, рядок 17, арк. 259, рядок 17, арк. 259 зворот, рядок 8), також шляхом забілювання і виправлення поверху (арк. 38, рядок 12, арк. 104 зворот, рядок 14, арк. 185 зворот, рядок 6), в одному випадку (арк. 234, рядок 9) в слові «твори» «о» надписане чорнилом поверх іншої літери.

У деяких випадках помилку було помічено ще під час друку, і виправлення внесене в набір. Відтак, у частині тиражу вона є, в примірниках, надрукованих після виправлення, її в же немає – наприклад, аркуш 185 зворот, рядок 13: «Сре^А Рече же...», на заклеїці літера «Р» (Кир.4345п, № 4.4). У примірниках Кир.4343п (№ 4.2), Кир.4344п (№ 4.3), Кир.4347п (№ 4.6) заклеїки немає, оскільки помилку було усунено.

Подколи помилки виправлені не у всіх примірниках, наприклад, дві печатки на аркуші 295 зворот ліквідовано шляхом друкованої заклеїки у чотирьох примірниках (Кир.4343п (№ 4.2), Кир.4344п (№ 4.3), Кир.4346п (№ 4.4), Кир.4347п (№ 4.5)), шляхом рукописного виправлення – в одному (Кир.543, № 4.1), а в одному (Кир.4345п, № 4.4) вона залишилася.

Чи не найцікавішим є коректури на звороті аркуша 197 в рядку 13, у слові «ната» останньої літери «а», що є в усіх примірниках, причому в чотирьох різних варіантах внесення – вручну виправлено на «а» (Кир.4343п (№ 4.2); Кир.4346п (№ 4.5)); так само на «А» (Кир.4344п (№ 4.3)); зверху коми надруковано «А» (Кир.543 (№ 4.1), Кир.4347п (№ 4.7)); літера «А» на заклеїці (Кир.4345п, № 4.4).

В кінці Євангелія 1644 р. вміщено перелік допущених помилок «Ко читателю. Исправленіе поползновеній в книзѣ сей» (іл. 74), де зафіксовано 8 одруківок у тексті. Деякі помилки не були помічені при публікації, їх нескладно виявити, проаналізувавши рукописні виправлення читачів наступного часу. У примірнику Кир.543 (№ 4.1), на аркуші 30 зворот, рядок 1 – «рѣша» виправлено на «рѣкоша» синім олівцем почерком XIX–XX ст. В інших примірниках цього виправлення немає. У тому ж примірнику Кир.543 (№ 4.1) на аркуші 42 зворот, рядок 12, в тексті «/ѡ снѡвѣ ли ихъ,...» заклеєно слово «снѡвѣ», на заклеїці чорнилом написано «сынѡвѣ», в інших примірниках виправлення також немає. У іншому примірнику Кир.4343п (№ 4.2) на аркуші 289, в рядку 16, помилковий номер зачала **ѣ** [= 25] виправлений на **ѣ** [= 18], в інших примірниках цього редагування також немає.

Наведені випадки різної варіантності тексту вільнюських Євангелій 1575–1644 рр. свідчать про інформативність цього матеріалу та необхідність максимально повного його виявлення та введення його в науковий обіг при дослідженні примірників різних збірок та описуванні їх у попримірникових каталогах. Діапазон варіантів, їх різноманітність та різнорідність дозволяють

зробити окремі висновки або припущення щодо історії друкування видань. Описані нами варіанти друку та внесення виправлень в набір дають можливість проаналізувати динаміку зміни роботи з текстом. Три Євангелія, об'єднані походженням з друкарнею Мамоничів, хоч і відділяються більш ніж пів століттям перше від останнього, однак демонструють схожі доволі архаїчні способи друку та редакційної роботи з текстом. Євангеліє 1644 р. друкарні Вільнюського братства із великою кількістю друкарської корекції шляхом заклейки, забілювання та внесення змін у набір вже виступає зразком проведення видавничої правки нового етапу розвитку книговидавничого процесу середини XVII ст.

4. До історії побутування примірників Євангелій

Підготовка каталогу й дослідження передбачала ретельне вивчення власницьких і вкладних записів, екслібрисів, штампів, печаток, давніх шифрів. Саме комплекс таких ознак «володіння» примірником, для яких зручно використовувати термін «провенієнції», дозволяє відтворити історію побутування примірників упродовж століть через факти їх придбання, дарування, вклади до церков та монастирів й переміщення до сучасного місця зберігання.

Описані в каталозі стародруковані Євангелія вільнюського друку значною мірою представляють ті традиційні книгозбірні, які зараз представлені у фондах НБУВ. Велика кількість примірників походить зі збірок київських монастирів, церков та інших релігійних установ. Декілька екземплярів Євангелій зберігалося в бібліотеці Києво-Печерської лаври. У друкованому каталозі лаврської бібліотеки відзначений примірник вільнюського Євангелія 1575 р. П. Мстиславця (з відміткою «без заглавного листа», шифр зберігання I 2/14,) ¹²¹ та два примірники Євангелія друкарні Мамоничів (обидва також «без заглавного листа и выходных листов», шифр I 2/15) ¹²², тобто разом у печерській збірці вказано три примірники.

Нам не вдалося точно ідентифікувати серед стародруків НБУВ примірник Євангелія 1575 р., який пізніше відзначався у публікаціях П. М. Попова ¹²³ та В. І. Барвінка ¹²⁴. Можливо, йдеться про екземпляр вільнюського Євангелія без сигнатур 1600 р. Кир.860 (№ 2.3), раніше помилково описаний як видання 1575 р. Книга не має характерних шифрів та наліпок збірки КПЛ, однак на її корінці є тиснення «Евангіліє П. К. П. Л.» (вірогідно, Києво-Печерської лаври). На аркушах 2–11 основного рахунку примірник містить вкладний запис про те, Євангеліє було придбане по небіжчику Корнію Маловочці «до храму Преображения Господня села Ячничогъ и де же и сам тѣлом отпочивает при том же храмѣ, душа же его да наслаждается троичнаго немерцающаго свѣта почи от Господѣ 1714 лѣта в святой пост верховных святых апостоль».

Із двох відзначених у лаврському каталозі вільнюських Євангелій 1600 р. ідентифіковане одне – Євангеліє з сигнатурами Кир.1260п (№ 3.5), на верхньому форзацному аркуші якого розміщено згадуваний вище запис: «Цю книгу поставлено на полиці Лаврської б-ки I 1/1 1950 р. М. Суслопаров». Однак залишається незрозумілим, звідки книгу було взято, і чому постала потреба долучати її до історично збереженої у складі НБУВ

¹²¹ *Сист. кат. КПЛ 1908-1912*. Т. 1, С. 8, № 92.

¹²² *Там само*. С. 8, № 93.

¹²³ *Попов 1924*. С. 163.

¹²⁴ *Барвінок 1924*. С. 137–138.

збірки Києво-Печерської лаври. Цей примірник містить давні рукописні провенієнції про надання майна Михайлівській церкві у невказаному населеному пункті, а також шифри збірки КПЛ. Цікава його оправа із дощок, поволочених зеленим оксамитом, оздоблена металевими карбованими накладками, виготовленими в різний час різними майстрами. На верхній кришці зберігся великий овальний середник із рельєфним зображенням святого (чи Ісуса Христа?) у широкому плащі, поли якого підтримують ангели, біля ніг святого розміщуються постаті чоловіків у молитовних позах, його голову оточують ангели. У кутках кришки розміщені карбовані посріблені наріжники із зображеннями евангелістів в інтер'єрах, вірогідно, значно давніші. На нижній кришці стародрука міститься овальний карбований середник із постаттю Іоанна Хрестителя й чотири орнаментовані рослинним візерунком наріжники з восьмипелюстковими розетками посередині. Середник верхньої кришки виготовлений із жовтуватого металу (позолота), інші елементи оздоблення – з металу білого кольору. Обріз позолочений із тисненим орнаментом.

У складі Лаврської бібліотеки раніше перебував також й примірник Євангелія 1644 р. Кир.4344п (№ 4.3). В книзі є цікавий запис київського митрополита Філарета (Амфітеатрова) від 1847 р. із розпорядженням внести її до каталогу Лаврської бібліотеки «и хранить тщательно как книгу рѣдкую». На примірнику відчитується й давніший запис середини XVII ст., виконаний Зосимою Прокоповичем, першим православним єпископом Чернігівської єпархії після її повернення від греко-католиків, попередником Лазаря Барановича на чернігівській кафедрі. В ньому йдеться про надання Євангелія до Хрестовоздвиженського храму при Печерах преподобного Антонія.

Біографічні відомості про Зосиму Прокоповича свідчать, що він, посівши чернігівську кафедру в сані єпископа, через несприятливі обставини проживав не в Чернігові, а в Києві в Печерському монастирі, де був блюстителем печер св. Антонія. До речі, в недатованому записі Зосима Прокопович називає себе намісником Києво-Печерського монастиря, однак у відомих нам публікаціях не згадується, що він обіймав посаду лаврського намісника¹²⁵. Власноручні записи Зосими Прокоповича збереглися й на інших стародрукованих пам'ятках із фондів НБУВ.

Незрозуміло, цей чи інший примірник Євангелія 1644 р. описаний у друкованому каталозі лаврської збірки¹²⁶, оскільки на ньому мав би бути шифр I 1/21, однак його чомусь немає. При цьому такий самий шифр I 1/21 наведений й для видання Євангелія того ж 1644 р. друкарні Львівського братства¹²⁷ та фіксується й в примірниках цього львівського видання¹²⁸. Екземпляр вільнюського Євангелія 1644 р. бібліотеки КПЛ цікавий для дослідників ще й тим, що належить до небагатьох вцілілих під час сумнозвісної пожежі в Лаврі 1718 р., оскільки запис Зосими Прокоповича документує перебування Євангелія у Лаврі ще з середини XVII ст. Збережені примірники стародруків, у тому числі й цього Євангелія, доводять те, не всі книжкові пам'ятки було втрачено; зокрема, не постраждали стародруки з храмів Ближніх та Дальніх печер.

Примірники Євангелій вільнюського друку активно презентують й інші київські монастирські та церковні осередки, серед яких Києво-Софійський

¹²⁵ Кагамлик 2005. С. 346.

¹²⁶ Сист. кат. КПЛ 1908-1912. Т. 1. С. 9, № 121.

¹²⁷ Там само. С. 11, № 152.

¹²⁸ Євангеліє. Львів: Друкарня братства, 1644. Кир.4924п. Кир.4940п, Кир.5600п.

собор й кафедральний монастир, Києво-Михайлівський Золотоверхий монастир, Київський Пустинно-Микільський монастир, церква Миколи Притиска на Подолі. Примірник вільнюського Євангелія з сигнатурами 1600 р. Кир.773 (№ 3.3) походить із Михайлівського Золотоверхого монастиря в Києві, про що йдеться у записі від 6 жовтня 1628 р. Вкладниця – «сестра женского Михайловского монастыря... инока Панкратія Ермолловна Мартиновая з Могилева з дочкою своєю дѣвицею инокою Пелагією». Запис «завірів» «Іов Борецкий митрополит Киевский строител обители Михайловское в Киевѣ рукою власною». Відомо, що жіночий монастир при чоловічому Михайлівському (в різних джерелах називається також Федорівським та Йоанно-Богословським) існував за часів митрополита Йова Борецького, там постриженицею, потім ігуменею була його дружина Никифора Чеховичівна, владику пропонував стати його черницями доньці Євпраксії та племінниці Минодорі. Згідно зі змістом запису, інокія Панкратія Ермолловна Мартиновая вкладає Євангеліє «напрестолное, зовсѣм готовое, своим власным коштом купивши», до церкви архистратига Михаїла Золотоверхої, відтак воно потрапило і зберігалось впродовж століть у храмі Михайлівського Золотоверхого монастиря. Вкладний запис 1628 р. в примірнику цікавий тим, що документує функціонування в цей період жіночого монастиря при чоловічому Михайлівському, попри те, що в дослідженнях вказується відсутність свідчень про нього ¹²⁹.

В одному з примірників вільнюського Євангелія без сигнатур 1600 р. (Кир.4340п, № 2.4) відчитується доволі ранній власницький запис від імені ігумена Пустинно-Микільського монастиря Рафаїла Непитушого в Києві в 1618 р. У записі йдеться про те, що міщанин та райця київський Яків Чарнавський надав оксамит та кошти для опрацювання напрестольного Євангелія для монастирського храму, а саме два срібні гроші та десять золотих монет. За це ченці зобов'язувалися записати його з родиною до монастирського пом'яника, по смерті супроводити тіло Я. Чарнавського для поховання до Києво-Печерського монастиря та відслужити сорокоуст за померлим. У лівому верхньому кутку аркуша з записом зазначено «Копія». Напевне, оригінал документа з підписом та печаткою ігумена монастиря, про що йдеться в записі, був наданий Я. Чарнавському. Детальніших відомостей про київського райцю Я. Чарнавського розшукати не вдалося.

Цікава й особистість згаданого в записі пустинно-микільського ігумена Рафаїла Непитушого. Вірогідно, його можна ототожнити з представником дрібної волинської шляхти Романом Непитушим, що разом з іншими свідками приклав власну печатку до загальновідомого заповіту Василя Загоровського при внесенні його до Володимирських гродських книг у 1579 р. ¹³⁰. Адже наприкінці XVI – на початку XVII ст. простежується активна міграція до Києва освічених волинян та галичан. Примірник Євангелія без сигнатур 1600 р. Кир.4340п у подальшому потрапив до збірки Київської духовної академії.

Інший екземпляр Євангелія 1644 р. (Кир.4346п, № 4.5) походить зі збірки Києво-Софійського собору. До кафедральної софійської бібліотеки він потрапив разом зі старожитностями Куп'ятицького Введенського

¹²⁹ Сохань С. В. Київські Богословський та Йорданський дівочі монастирі XVI–XVIII ст.: сплетіння долі в історичному просторі // Рукописна та книжкова спадщина України. Київ, 2009. Вип. 13. С. 82.

¹³⁰ Українська література XIV–XVI ст. / авт. вступ. ст. і ред. В. Л. Микитась. Київ, 1988. С. 167, 182.

монастиря¹³¹. З цієї збірки до Києва були перевезені й інші храмові цінності, зокрема, знаменита чудотворна ікона Куп'ятицької Божої матері. Ікона являла собою невеликий мідний хрест-енколпійон часів Київської Русі із зображенням Богородиці з немовлям з однієї сторони та Розп'яттям з іншої. Реліквія з Куп'ятичів детально описана в давніших і сучасних дослідженнях¹³², однак ніде не зазначається факт перевезення разом із нею до Києва та зберігання в Софійському монастирі вкладного Євангелія, а можливо, й інших місцевих реліквій звідти.

На аркушах цього ж примірника Четвероєвангелія читається запис від імені войськового пінського Юрія Нелюбовича Тукальського, що придбав книгу у Вільнюсі в 1649 р. й вклав до монастиря в Куп'ятичах. Ім'я вкладника Юрія Нелюбовича Тукальського асоціюється з постаттю Київського митрополита у 1668–1676 рр. Йосифа Нелюбовича Тукальського. Попри незатвердження на київській кафедрі Московським патріархом та переслідування польською та московською владами владика Йосиф вважався одним із найвпливовіших єрархів православної Київської митрополії, був поборником ідеї української самостійності та виразником інтересів козацтва. Відомостей про походження митрополита Йосифа та його родичів, зокрема, Юрія, збереглося небагато, подеколи вони мають суперечливий характер. Згідно з публікацією А. Мироновича, пінський войський Юрій Нелюбович Тукальський був батьком митрополита Йосифа, останній носив в миру ім'я Анастасія¹³³. У сучасних українських довідкових виданнях ці відомості не зазначаються¹³⁴. Навпаки, у біограмі Йосифа Нелюбовича Тукальського в довіднику «Києво-Могилянська академія в іменах» вказано, що батьком митрополита Йосифа, ймовірно, був священником¹³⁵. У публікації В. Липинського зазначається, що православний Юрій Нелюбович Тукальський, що 1647 р. був послом на сеймі від пінської шляхти, владіці Йосифу доводився рідним братом¹³⁶.

Очевидно, що родовід київського митрополита Йосифа Нелюбовича Тукальського вивчений наразі недостатньо. Аналіз запису в контексті історичних реалій свідчить на користь того, що Юрій Нелюбович Тукальський, незалежно від того, доводився він батьком або братом майбутньому митрополиту, книгу отримав із Вільнюса через отця Йосифа, який у 1649 р. був намісником Віленського Святодухівського монастиря, при якому працювала друкарня.

У цьому ж примірнику на звороті останнього аркуша розташований розлогий польськомовний запис 1654 р. пінської обивательки Софії Пекарської Григорової Володковичевої про вклад до монастиря цінних предметів для облачення священнослужителів, серед яких єпитрахиль,

¹³¹ зараз с. Куп'ятичі Пінського р-ну Брестської обл. Білорусі.

¹³² *Петров Н. И.* Купятицкая икона Богородицы, в связи с древнерусскими энколпионами // Труды IX Археологического съезда в Вильне. 1893. Москва, 1897. Т. 2. С. 71–79; *Пуцко В. Г.* Київський енколпійон Куп'ятицька ікона Богородиці // Людина і світ. 1996. № 1–2. С. 21–24; *Сінкевич Н. О.* Реліквії та чудотворні ікони Софії Київської. Київ: Логос, 2011. С. 56–74; *Люта Т. Ю.* Куп'ятицький хрест-ікона: історія явлення, побутування, втрата та гіпотеза віднайдення // Київські збірники історії, археології, мистецтва та побуту. № 2(2). 2021. С. 199–229.

¹³³ *Mironowicz A.* Metropolita Józef Nielubowicz Tukalski. Białystok, 1998. <http://pdf.kamunikat.org/451-1.pdf>.

¹³⁴ *Енциклопедія історія України.* Т. 3: Е–Й. Київ: Наукова думка, 2005. С. 657–658; *КМА в іменах 2001.* С. 389–390.

¹³⁵ *КМА в іменах 2001.* С. 389.

¹³⁶ *Липинський В.* Україна на переломі: 1657–1659. Філадельфія, 1991. С. 246.

нарукавники, воздух та стихар. Ці її підношення присвячені Куп'ятицькій Богородиці, яку вкладниця просить про молитву за неї та її дітей. Запис виконаний, вірогідно, одним із іноків, а підписаний іншим почерком – самою Софією Володковичевою. Традиція вписування монастирських вкладів у напрестольні Євангелія має давнє коріння, доволі багато таких записів вміщувалося в рукописних Євангеліях, у стародрукованих книгах подібні надання фіксуються рідше. Про особу вкладниці вдалося розшукати небагато відомостей. Софія Пекарська була другою дружиною пінського шляхтича Григорія Володковича (?–1648), на час надання монастирю вкладу була вдовою та мала дітей. Відомі окремі факти про пожертви церквам та монастирям від її родичів. Її чоловік Григорій Мартинович Володкович у маєтку Грозові¹³⁷ фундував невеликий чоловічий Іоанно-Богословський монастир, наділив його землею та приписав до православного Вільнюського Святодухівського. У 1648 р. в маєтку Новий Двір¹³⁸ він також заснував Новодворський Успенський монастир, відомий чудотворною іконою Новодворської Богоматері. Наданнями православним монастирям був відомий і батько Григорія, мінський суддя Мартин Володкович. Попри протестантське віросповідання він виступав ктиторм Мінського Петропавлівського монастиря, якому в 1623 р. пожертвував землю на утримання.

У записі про пожертву від імені Софії Володковичевої Пекарської зазначено, що вклад здійснений за часів ігумена монастиря Макарія Токаревського та його намісника Панталамона Малашевського. Відомостей про останнього розшукати не вдалося. Згаданий куп'ятицький ігумен Макарій Токаревський (1605–1678) пізніше переїхав на українські терени, і став ігуменом Канівського Успенського монастиря, де був убитий турками при обороні своєї обителі. Він прирахований до лику православних святих у чині преподобномученика Макарія Канівського. На ігуменство в Канівському Успенському монастирі отець Макарій був висвячений київським митрополитом Йосифом Нелюбовичем Тукальським. Загалом Канівський монастир перебував під покровительством владики Йосифа й мав статус однієї з його резиденцій. Аналізуючи записи в Євангелії та вивчаючи біографи його вкладників та інших згаданих у тексті осіб, можемо припустити, що контакти між Йосифом Нелюбовичем Тукальським та Макарієм Токаревським зародилися ще на Пінщині, вірогідно, в Куп'ятицькому монастирі.

Провенієнції стародруків фіксують їхнє перебування й в інших храмових та монастирських осередках за межами Києва, а подеколи й України. Окрім київських у фондах НБУВ безпосередньо або опосередковано через інші збірки опинилися примірники із кількох десятків волинських монастирських осередків. Вони не дуже широко представлені серед Євангелій вільнюського друку. Зі збірки Милецького Миколаївського монастиря (с. Мильці Старовижівського р-ну Волинської обл.) походить примірник Євангелія 1644 р. (Кир.4347п, № 4.1). Як відомо, стародруки Милецького Миколаївського монастиря надійшли до національної книгозбірки у складі бібліотеки Київської духовної академії.

Поаркушний запис у Євангелії свідчить, що «Сіє Євангеліє, сооружися тщанієм висоце превелебного Его милости отца Стефана Горайна, архимандриты Мълецького, игумена Городискаго, року [1660], в которомъ

¹³⁷ зараз село Копильського р-ну Мінської обл. Білорусі

¹³⁸ зараз село Пінського р-ну Брестської обл. Білорусі.

гривен срібра [16], въ вѣчныи времена при святой обители Мѣлецкой zostавати маєть подне благословеніем святого архієрея Николаа». Тобто йдеться про коштовні срібні металеві прикраси оправы, якими традиційно оздоблювалися храмові напрестольні Євангелія. Вони не збереглися, книжка має оправу з дощок, обтягнених зеленим вицвілим оксамитом, на якому помітні лише сліди колишніх прикрас та дірочки від гвіздків, що їх тримали. На примірнику є шифри бібліотеки КДА «А П 1/8», «Аа 1421» «1885 XII/23». Останні цифри можуть бути датою надходження примірника до збірки КДА.

Нам не вдалося віднайти в публікаціях відомостей про Стефана Горайна як очільника Милецької Миколаївської обители¹³⁹. Навпаки, у фахових виданнях, зокрема, в сучасній монографії С. Горіна відмічено, що дослідникам невідомий наступний милецький архімандрит після Діонісія Балабана, який з 1657 р. став Київським митрополитом¹⁴⁰. Архівні джерела свідчать, що Стефан Горайн був милецьким архімандритом ще в 1670 р.¹⁴¹, а в 1695 р. до володимирських гродських книг був вписаний його тестамент без дати¹⁴², тобто в той час він уже помер.

Відтак, запис у примірнику вільнюського Євангелія 1644 р. чітко вказує, що наступним архімандритом Милецького монастиря був Стефан Горайн, одночасно він, як й інші монастирські очільники, титулувався також ігуменом Городиським. Подібні записи не тільки розкривають шляхи комплектування волинських монастирських бібліотек у середині XVII ст., а й надають історичні відомості подекуди й унікального характеру.

Побутовав на Волині упродовж кількох століть й примірник вільнюського Євангелія 1575 р. Кир.770 (№ 1.3) із великим вкладним записом подружжя шляхтичів Лавріна та Мотрони Іваницьких до Благовіщенського храму в Іваничах¹⁴³, датованим 6 травня 1579 р. Запис поділяється на чотири окремі частини, розміщені послідовно на початкових аркушах кожного із Євангелій, усього займає нижнє поле 57 аркушів друкованого тексту, ще кількох аркушів із записом бракує. В записі йдеться про те, що повелінням Лавріна Богушевича Іваницького та його дружини у Благовіщенську церкву в Іваничах було вкладено срібні «сосуди», келих, ложку і дискос, хрест «воздвигальний» дерев'яний у срібному окладі, дзвони та літургійні книги. Серед перерахованих у третій частині дарчого запису Іваницьких книг Євангеліє учительне, Апостол львівського друку, Псалтир друкований, Октоїх першогогласник, Октоїх п'ятигласник, дванадцять томів Міней, Тріоді цвітна та пісна, Устав Єрусалимський, маленький Требник зі святцями.

¹³⁹ У публікації Н. Яковенко «Джерела ідентичності» вміщено відомості про Стефана Івановича Горайна, молодшого сина кременецького земського підсудка Івана Богушовича Горайна, брата володимирського земського писаря Миколая Горайна, у 1615 р. учня Луцької єзуїтської колегії, що прийняв постриг у Луцькому домініканському монастирі. Яковенко Н. М. Джерела ідентичності: Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – початку XVIII ст. Київ: Laurus, 2012. С. 259, 273, 284, 286, 289. Однак незрозуміло, чи можна цього Стефана ототожнювати з архімандритом Милецького монастиря.

¹⁴⁰ Горін С. Монастирі Західної Волині: друга половина XVI – перша половина XVII століть. Львів: Місіонер, 2007. С. 204.

¹⁴¹ ЦДАК. Ф. 25, оп. 1, спр. 327, арк. 66–67 зв.

¹⁴² ЦДАК. Ф. 25, оп. 1, спр. 660 зв.–661. За інформацію з архівних документів вдячна І. А. Тесленку.

¹⁴³ смт Іваничі Волинської обл., Україна.

Вкладний запис загалом відомий дослідникам, він зафіксований у публікаціях¹⁴⁴ та каталогах¹⁴⁵. Інформацію про надання Іваницьких ми детально проаналізували в деяких статтях¹⁴⁶ та у каталозі видань І. Федорова та П. Мстиславця¹⁴⁷, ввівши в обіг останню частину запису, яка складно читається через погану збереженість, однак містить відомості про пожертву храмові дзвонів, та прослідкувавши та узагальнивши інформацію про різні культові предмети вкладу Іваницьких.

Вказаний у записі Апостол – це львівський Апостол 1574 р. друку І. Федорова, який зараз зберігається в бібліотеці Московського університету і також має підпис про вклад Іваницьких до Благовіщенського храму¹⁴⁸. Згідно з іншими провенієнціями цього ж примірника Апостола, він потрапив на російські терени ще у 1670 р. і продавався на Нижегородському макар'євському ярмарку.

Згадане Євангеліє учительне – напевне, заблудівського друку І. Федорова та П. Мстиславця 1569 р. або вільнюського В. Гарабурди бл. 1582 р., Псалтир – заблудівського друку І. Федорова 1570 р. або вільнюського П. Мстиславця 1576 р. Інші перераховані у вкладному записі книжки, зважаючи на датування вкладу, схоже, рукописні. Можливо, ці пам'ятки також постануть перед дослідниками у результаті подальших пошуків. Поки що відомо, що більшість із них попри плин часу та лихоліття ретельно зберігалися у місцевому храмі аж до останніх десятиліть ХІХ ст.¹⁴⁹, потім були передані до Давньосховища Володимирського братства у Володимирі-Волинському. Ці примірники описані у праці відомого дослідника волинських старожитностей М. І. Теодоровича¹⁵⁰. Окрім вільнюського Євангелія 1575 р. М. І. Теодоровичем зафіксовані ще декілька рукописних книг з Іваничівського Благовіщенського храму – Мінеї на липень-серпень та вересень-жовтень місяці, перша з вкладним записом Іваницьких 1547 р., друга – 1579 р., Типікон, писаний півуставом ХVІ ст., Октоїх із поаркушним вкладним записом Іваницьких¹⁵¹. Інтригуючою є інформація про рукописне Євангеліє, писане «крупным уставом 15–17 в.»¹⁵² з суперекслібрисом Іваницьких. Зазначено особливості пам'ятки: «В начале каждого Евангелия цветные с золотом заставки хорошо сохранились». Євангеліє зберігалось в шкіряній оправі з мідними наріжниками, на яких зображено євангелістів, на нижній кришці з 4 жуками (названо «пукли медныя») та середником із гербом Іваницьких. Якщо довіряти опублікованій М. І. Теодоровичем інформації, то маємо справу з одним із перших, якщо не першим православним суперекслібрисом з теренів України.

Запис Іваницьких 1579 р. вважається одним із найбільш ранніх серед усіх відомих у примірниках Євангелія П. Мстиславця 1575 р. Очевидно, Іваницькі попіклувалися й про виготовлення для Євангелія коштовного металевого окладу, від якого до сьогодні лишилися тільки сліди на

¹⁴⁴ Мицько 1990. С. 10; Ричков, Луц 2004. С. 163.

¹⁴⁵ Петров, Бирюк, Золотарь 1958. С. 21–22, № 22; Шамрай 2005. С. 88–89, № 112 а; Бондар 2012-1. С. 135–136.

¹⁴⁶ Бондар 2008-1. С. 123–125; Бондар 2008-3, С. 32–33.

¹⁴⁷ Бондар 2012-1. С. 24–28, 134–138, № 4.3.

¹⁴⁸ Поздеева, Кашкарова, Ленерман 1980. С. 35–36, № 18; Ісаєвич 1989. С. 55.

¹⁴⁹ Куль Л. З історії Іваничівської ікони Благовіщення пресвятої Богородиці / Л. Куль, Л. Куль // Волинська ікона: дослідження та реставрація: Матеріали ХV міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 25–26 вересня 2008: наук. зб. Луцьк, 2008. Вип. 15. С. 52.

¹⁵⁰ Теодорович 1893. С. 205, № 22.

¹⁵¹ Там само. С. 205.

¹⁵² Там само. С. 203.

вицвілому зеленому оксаміті. Олівцева замітка другої половини XIX ст. на верхньому форзаці: «Принадлежить церкви села Иваничъ Казанской» засвідчує, що книжка упродовж трьохсот років зберігалася у тих самих Іваничах. До аркуша 286 підклеєний клаптик паперу з іншим записом того ж часу: «Евангеліе из церкви с. Иваничъ Владимиро-Волын. уѣзда. Печатано Петромъ Тимофеевичемъ Мстиславцемъ. Владимиро-Волынск. братство». Ці записи та давні шифри свідчать про її приналежність до збірок давньосховища Володимиро-Волинського братства у Володимирі Волинському, а потім до Волинського єпархіального давньосховища у Житомирі. Внаслідок післяреволюційних перерозподілів фондів збірка Давньосховища опинилася в складі Волинського науково-дослідного музею (Житомир), у 1931–1932 рр. музейну збірку стародруків було передано до ВБУ (НБУВ)¹⁵³. Щодо долі інших книжок із вкладу Іваницьких до Благовіщенського храму Іваничів, окрім згаданих, то, вірогідно, їх варто шукати у Харкові, оскільки в 1915 р. житомирські старожитності внаслідок загрози наступу австро-угорських військ були евакуйовані до Харкова. Спочатку вони зберігалися у Харківському музеї церковних старожитностей, у післяреволюційні часи музей був реформований і отримав назву Музею українського мистецтва, перед війною у 1941 р. він мав назву Української державної картинної галереї. Рукописні книги та стародруки наприкінці 30-х – на початку 40-х рр. XX ст. були передані до фондів Харківської наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка¹⁵⁴. Поки що слідів церковних книг із вкладу Іваницьких у Харкові віднайти не вдалося.

Наша зацікавленість донаторською діяльністю Іваницьких дозволила узагальнити інформацію про збережені до сьогодні старожитності, вкладені подружжям до іваничівського храму та інших церковних або ж монастирських осередків¹⁵⁵. Насамперед це храмова ікона Благовіщення, написана майстром Федуском із Самбора на Перемишльщині 1579 р. із записом на позумі від імені Мотрони Іваницької. Унікальний образ Благовіщення з Іваничів класифікується фахівцями як один із найяскравіших зразків українського іконопису XVI ст.¹⁵⁶ Зберігся також кипарисовий хрест у срібній оправі з донаторським записом тієї ж та гербом Іваницьких, що вважається найдавнішим дерев'яним хрестом у музейних збірках України¹⁵⁷.

Подальші пошуки показали, що Іваницькі виступали донаторами й інших православних осередків, зокрема, Городиського (Городищенського) Успенського монастиря¹⁵⁸. Збереглася рукописна Мінея святкова (Трефологійон) із вкладним записом подружжя Іваницьких, однак більш раннього часу – від січня 1546 р. Таким чином дослідження побутування одного примірника вільнюського Євангелія 1575 р. розкрило не тільки донаторську діяльність окремої впливової шляхетської родини другої половини XVI ст., а й яскраво продемонструвало необхідність комплексного

¹⁵³ Дубровіна, Онищенко 1998. С. 160–161.

¹⁵⁴ Лосиевский 1987. С. 6.

¹⁵⁵ Детальніше про це Бондар 2008-1. С. 123–125; Бондар 2012-1. С. 24–36.

¹⁵⁶ Найповнішу бібліографію див. – Александрович В. Західноукраїнські малярі XVI ст. Львів, 2000. С. 158–159.

¹⁵⁷ Білоус Л. І., Пуцко В. Г. Хрест Ларіона Іваницького // 100 років колекції державного музею українського народного декоративного мистецтва: зб. наук. праць. Київ, 2001. С. 57–62.

¹⁵⁸ Кириличні рукописні книги у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України: Каталог. Т. 1. XI–XVI ст. / укл. Кольбух М. М. та ін. Львів, 2007. С. 272–273, № 209.

дослідження вкладних примірників стародруків як непересічних джерел вітчизняної історичної пам'яті, часто не збереженої в інших документальних формах.

Провенієнції вільнюських Євангелій збірки НБУВ представляють найрізноманітніші українські терени. Запис у примірнику Євангелія з сигнатурами Кир.772 (№ 3.2) виконаний у Каневі в 1635 р. запорозьким козаком Пилипом Якововичем із дружиною Василисою Лазорківною. Він свідчить про надання книжки «за отпущение грехов» до Троїцької церкви села Келебердієва за Дніпром, – йдеться про містечко на Канівщині з екзотичною назвою Келіберда¹⁵⁹ Нехарактерна для українських топонімів назва походить від імені татарського хана Керімберди, сина Тохтамиша, стоянка якого розташовувалася у цій місцевості.

Для Євангелія було виготовлено й оправу з чорного оксамиту зі срібними оздобами – «оправленое сребром и оксамитом чорнымъ крытым». Примірник до нашого часу зберігся в суцільнометалевій високохудожній оправі з жовтого металу, що є найошатнішою серед усіх описаних у каталозі Євангелій. У цьому ж примірнику вміщений ще один запис 1836 р. про реставрацію книжки коштом поручика Євдокима Михайловича Красовського з жінкою Катериною Іванівною, донькою Олександрою та зятем – поручиком Антонієм Ігнатовичем Середняцьким, за відпущення їхніх гріхів.

Доля одних примірників чітко прослідковується упродовж кількох століть, інших – залишається майже нез'ясованою, адже вони не містять провенієнцій. Не рідкісні випадки, коли в стародруках вказано назву населеного пункту або ж церкви, попри це їх не вдається локалізувати. Наприклад, довго не вдавалося встановити місцезнаходження «Городенської Свято-Лукінської церкви», в якій у XIX ст. зберігався примірник Євангелія без сигнатур 1600 р. (Кир.775, № 2.1), оскільки ми розшукували населений пункт на Волині із назвою Городня або Городенка з храмом св. Луки. Випадково нам трапилася інформація про село Городне (зараз Любомльського р-ну Волинської обл.), де з XVIII ст. була дерев'яна Лукінська церква, перебудована у XIX ст., яка збереглася до нашого часу й має статус пам'ятки архітектури місцевого значення. У дослідженні О. Цинкаловського вказано, що стара церква в селі існувала ще з XVI ст., і в ній зберігався примірник Апостола Ш. Фіоля в Кракові¹⁶⁰. Однак Ш. Фіоль у Кракові Апостол не видавав, про яку книжку йдеться, невідомо. На жаль, О. Цинкаловський не вказав джерело опублікованих ним відомостей.

Окремі описані у каталозі примірники Євангелій свідчать про їхнє активне побутування в середовищі старообрядців, які ретельно оберігали й зберігали давні книжкові пам'ятки, однак при цьому часто не залишали прямих документальних ознак свого користування у вигляді, наприклад, записів чи печаток. Про використання книжок старообрядцями можуть свідчити характерні оправы, виготовлені у XIX ст., що наслідують давні московські оклади до середини XVII ст., ретельне відтворення бракуючого тексту, специфічні коментарі та помітки на полях, сліди активного читання та коментування текстів почерками XIX–XX ст. За такими ознаками не виключене побутування у старовірському середовищі примірників Євангелія 1575 р. Кир.756 (№ 1.2) та Кол. Вітта 3 (№ 1.8).

¹⁵⁹ село Канівського р-ну Черкаської обл., Україна.

¹⁶⁰ Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся : Краєзнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 року. Т. 1. Вінніпег : Накладом т-ва «Волинь», 1984. С. 304.

У небагатьох випадках зберігання Євангелій у старообрядницьких осередках задокументоване у власницьких записах. Наприклад, примірник Євангелія без сигнатур 1600 р. Кол. Попова 86 (№ 2.6) походить зі збірки Климівського Покровського єдиновірчого монастиря¹⁶¹ – одного з провідних центрів старообрядництва. Цей стародрук, як й інші пізніші видання XVII ст. з цієї ж монастирської збірки, надійшов у складі великої приватної бібліотеки вже згаданого вченого та бібліофіла П. М. Попова. Свідченням про походження Євангелія з Климівського Покровського монастиря є підклеєні до примірників розписки стосовно купівлі цих книг П. М. Поповим у 1927 р. у Пилипа Євтуховича Пастухова, що проживав у Києві на вулиці Костельній. Примірник Євангелія має й давніші записи середини XVII ст., в одному з яких згадується дяк Василій Іванов, в іншому записі зазначено Симеона Акімова.

У поаркушному записі півустанов чорним чорнилом йдеться про те, що «подано сие Евангелие на престолное в поминовение романово борисоглебскаго купца Никиты Федоровича Селиверьстова в Покровской старообрядческой монастырь ...». Романово-Борисоглібськ – зараз (з 1918 р.) місто Тутаєв, райцентр Ярославської обл. Росії, утворився шляхом об'єднання населених пунктів Романова та Борисоглібська. Це один із відомих центрів російського старообрядництва. Вкладник Микита Федорович Селивестров (?–1823) був романово-борисоглібським купцем III гільдії, підприємцем, упродовж 1822–1823 рр. обіймав посаду міського голови, старообрядець.

Наступний запис на аркуші 2 II рахунку: «Сія книга Климовского Покровского Единовѣрческаго монастыря уделничій? ієродіаконъ Германъ». Щодо історії Климівського Покровського монастиря, то варто зазначити, що він після розгрому старообрядців Ветки, починаючи із останніх десятиліть XVIII ст., став основним центром старообрядницького руху в Росії, його впливи розповсюджувалися на Москву, Урал, Поволжя, Сибір та інші російські регіони. З 1848 р. монастир став єдиновірчим. Вже на початку XXI ст. розпочалося відродження потужного осередку старообрядництва. З тієї ж збірки до фондів НБУВ у складі колекції П. М. Попова потрапили Євангеліє учительне (Єв'є, 1616; Кол. Попова 25); Євангеліє учительне (Москва, 1629, Кол. Попова 87) «Мир з богом чоловіку» І. Гізеля (Київ, 1669, Кол. Попова 15); «Вінец Христов» А. Радивиловського (Київ, 1688; Кол. Попова 10).

Описані в каталозі Євангелія свідчать, що їх примірники були доволі добре представлені у книгозбірнях відомих навчальних закладів XIX – початку XX ст. Насамперед звернемося до книг, що походять зі збірки Київської духовної академії. Таких примірників щонайменше шість, і вони представляють усі чотири описаних в каталозі Євангелія.

У фонді Київської духовної академії, згідно з друкованим каталогом А. С. Криловського, раніше були представлені два примірники вільнюського Євангелія 1575 р. під різними шифрами, вони описані в різних томах каталогу¹⁶². Один із примірників Євангелія 1575 р. із шифром збірки КДА А XIII 2/52 надійшов серед стародруків князя Є. О. Львова (Кир.4339п, № 1.6), про збірку якого йтиметься далі.

¹⁶¹ зараз смт Климово Новозибківського р-ну Брянської обл., Росія.

¹⁶² *Крыловский 1890–1915*. Т. 1. Вып. 2. С. 250, № 4260 (ВХVI 2/5), Т. 5. Вып. 13. С. 12, № 30008 (АХII 2/52).

Другий примірник із шифром В XVI 2/5¹⁶³ перебував попередньо у Рославицькій Спаській церкві на Київщині, пізніше – у церкві Микола Притиска в Києві на Подолі (Кир.5231п, № 1.7). У примірнику зберігся давній запис, цікавий розташуванням не під друкованим текстом, а вверху над ним. У записі вказано, що в 1702 р. це Євангеліє з Рославичів було поновлене коштом ієромонаха Парфенія Родовича, киевософійського економа. Особа Парфенія Родовича відома, він був випускником Києво-Могилянської академії, по закінченні навчання в 1689 р. залишився в Академії на посаді викладача курсу поетики. Був людиною всебічно обдарованою, писав вірші та байки, при цьому був справним управителем монастирських володінь. Відомо, що на запрошення ректора КМА та одночасно ігумена Києво-Братського Богоявленського монастиря Йоасафа Кроковського отець Парфеній обійняв посаду економа цього монастиря, з 1696 р. – намісника, з метою покращення матеріального забезпечення академії та монастиря, з чим гідно справився¹⁶⁴. Як згадував Феофан Прокопович у листі до київського митрополита Рафаїла Заборовського 1736 р., за часів П. Родовича Братський монастир та Академія набули значних статків. Феофан Прокопович охарактеризував вже покійного отця Парфенія як людину «тверезу, працездатну, трудолюбиву, кмітливу і всьому тій посаді гідну»¹⁶⁵. Із Братського монастиря П. Родович був переведений економом архієрейського дому в Києво-Софійський монастир. На цій посаді він і згадується в зазначеному записі. Вказане село Рославичі до 1787 р. належало Києво-Софійському монастиреві, тому П. Родович й опікувався сільським храмом та забезпеченням його богослужбовими книгами. В історичних документах згадується, що Преображенська церква в Рославичах була збудована в 1721 р. священником Василем Куцевичем разом із софійськими ченцями¹⁶⁶. Запис на Євангелії 1575 р. свідчить, що сільська Спасо-Преображенська церква існувала щонайменше з кінця XVII ст., а у 1721 р. була, очевидно, перебудована або поновлена. Це яскравий приклад того, що нерідко записи на стародруках слугують своєрідними історичними документами, виступаючи унікальними джерелами відомостей про конкретних осіб, певні історичні події, населені пункти, церкви, монастирі тощо. Пізніший запис на цьому ж Євангелії свідчить про вклад книжки у 1797 р. Федором Гребелкою до церкви Миколи Притиска в Києві на Подолі, звідти вже вона й потрапила до бібліотеки Київської академії.

Примірники видань Євангелій 1600 р. без сигнатур та з сигнатурами збірки КДА описані під двома позиціями як Євангелія без місця видання 1618 р.¹⁶⁷. Дивне датування пояснюється тим, що в одному із примірників – у Євангелії без сигнатур 1600 р. (Кир.4340п, № 2.4)¹⁶⁸ зі збірки Київського Пустинно-Микільського монастиря, вже згадуваному нами, міститься запис 1618 р. Ідентифікувати примірник можна завдяки шифру КДА А XIII 2/48. Інший примірник із шифром КДА А XIII 2/49¹⁶⁹ належить до видання Євангелія з сигнатурами (Кир.4339п, № 3.6).

¹⁶³ Там само. С. 250, № 4260.

¹⁶⁴ КМА в іменах 2001. С. 457–458.

¹⁶⁵ Там само.

¹⁶⁶ Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии. Отд. II. Т. 1. Ч. 1. Киев, 1904. С. 184–185.

¹⁶⁷ Крыловский 1890–1915. Т. 5. Вып. 13. С. 12, № 30009 (АХП 2/48) та № 30010 (АХП 2/49).

¹⁶⁸ Там само. С. 12, № 30009.

¹⁶⁹ Там само. С. 12, № 30010.

Зі збірки КДА походять й два примірники вільнюського Євангелія 1644 р., також описані в каталозі А. С. Криловського під двома позиціями¹⁷⁰. Примірник із шифром КДА АП 1/8 (Кир.4347п, № 4.6) надійшов зі збірки Милецького Миколаївського монастиря. Другий примірник із шифром АХІІІ 2/53 (у каталозі Криловського помилково АХІІІ 2/33) (Кир.4343п, № 4.2) зберігався у Церковно-археологічному музеї при академії. В ньому є цікавий, однак дуже нерозбірливий запис про те, що «Владимировскої попь Прохоръ продал сие евангилие Курскому Бл[а]говъщенскому попу Ѳедору».

Із фондів багатой на кириличні стародруки Фундаментальної бібліотеки Волинської духовної семінарії походять два примірники вільнюського Євангелія 1575 р. (Кир.749, № 1.1; Кир.771, № 1.4). Ще один із примірників Євангелія 1644 р. (Кир.4345п, № 4.4) надійшов у червні 1938 р. зі збірки Полтавського краєзнавчого музею, про що йдеться в записі олівцем на початковому аркуші книжки. Запис виконаний Борисом Івановичем Зданевичем (1886–1966) – дослідником стародруків, багаторічним співробітником відділу стародруків, укладачем каталогу та дослідником інкунабул. Примірник надійшов до книгозбірні внаслідок активної кампанії з передачі книжкових пам'яток з музейних збірок до бібліотек.

Деякі відомі за бібліографією стародруки, що мали б опинитися у фондах НБУВ, нам виявити не вдалося. Наприклад, примірник вільнюського Євангелія перебував у збірці Давньосховища Подільського єпархіального історико-статистичного комітету у Кам'янці-Подільському. Детальний його опис включно з вкладними записами у 1902 р. виконав Юхим Йосипович Сіцинський (1859–1937), відомий історик, археолог, бібліограф, засновник та директор Кам'янець-Подільського історико-археологічного музею та бібліотеки¹⁷¹. Судячи з того, що автор вказує заставку перед Євангелієм від Матвія, на якій був награвірований 1599 р., йдеться про вільнюське видання Євангелія з сигнатурами. На жаль, такий екземпляр зараз не фіксується у фондах НБУВ.

Окремої уваги варті примірники вільнюських Євангелій 1575–1644 рр., що походять із приватних зібрань. Нерідко такі книжкові пам'ятки завдяки записам колишніх власників-бібліофілів стають цілими компендіумами відповідної інформації про видання, їх зміст та історію, друкарів, відомості в дослідженнях та бібліографії, перипетії побутування та придбання. У НБУВ до таких можна віднести стародруки зі збірок П. М. Попова, В. О. Вітта, Д. Г. Бібікова, Є. О. Львова, та деяких інших.

Серед описаних Євангелій два примірники видань 1575 р. (Кол. Вітта 3, № 1.8) та без сигнатур 1600 р. (Кол. Вітта 18, № 2.5) походять із приватної збірки Володимира Оскаровича Вітта (1889–1964), московського вченого та бібліофіла, частину якої було придбано у його нащадків у 1966 р. Як відомо, доля багатьох книжок зі збірки В. О. Вітта була пов'язана із побутуванням у старообрядницькому середовищі, на що вказують характерні ошатні шкіряні оправы, наліпки на корінцях, редакційні виправлення в тексті, замітки на полях. Однак, на жаль, здебільшого ці книги не містять конкретних відомостей про їхнє походження. Так само ми не маємо інформації про попередню історію побутування обох зазначених примірників вільнюських Євангелій.

¹⁷⁰ *Крыловский 1890–1915*. Т. 1. Вып. 1. С. 21, № 138 (АП 1/8); Т. 5. Вып. 13. С. 12, № 30011 (А ХІІІ 2/33).

¹⁷¹ *Сицинский 1902*. С. 4–5, № 3; *Сицинский 1904*. С. 4–5, № 3.

У складі величезної приватної книжкової збірки Павла Миколайовича Попова (1890–1971), члена-кореспондента АН УРСР, відомого вченого-книгознавця, літературознавця, мистецтвознавця та дослідника стародруків й бібліофіла, надійшов примірник вільнюського Євангелія без сигнатур 1600 р. (Кол. Попова 86, № 2.6). Про цей примірник, що походить зі збірки старообрядницького Климівського Покровського монастиря, вже йшлося вище.

Один із примірників Євангелія 1575 р. (Кир.4334п, № 2.6) належав до збірки Є. О. Львова¹⁷². Як відомо, князь Євген Олександрович Львов (1831–1878) був одружений із донькою київського генерал-губернатора, міністра внутрішніх справ Д. Г. Бібікова¹⁷³ Зоєю Бібіковою, в другому шлюбі графинею Кассіні. Обидві книжкові збірки Д. Г. Бібікова та Є. О. Львова наприкінці XIX ст. були перевезені З. Д. Кассіні разом із величезним батьківським архівом до Києва. За заповітом Є. О. Львова кириличні стародруки з його бібліотеки надійшли в дарунок Київській духовній академії¹⁷⁴, в той час як основний масив книжок обох власників був переданий до Київського університету св. Володимира, і в складі його фонду потрапив до Всенародньої бібліотеки України (тодішня назва НБУВ).

Деякі з приватних власників стародруків, в тому числі вільнюських Євангелій, у процесі роботи над каталогом були встановлені поки що гіпотетично. Наприклад, примірник Євангелія 1575 р. Кир.756 (№ 1.2), що має частково втрачений екслібрис Павла Шувалова, можливо, належав графу Павлові Петровичу Шувалову (1847–1902) – гвардії-полковнику, флігель-ад'ютанту, державному діячеві реакційного спрямування, що деякий час був власником містечка Тального, синові Петра Павловича Шувалова та Софії Львівни (ур. Нарішкіної), правнукові Станіслава Щесного Потоцького та Софії Потоцької. У 1900 р. у Тальному коштом його батьків було відкрито бібліотеку, в 1902 р. там само його коштом побудований Народний Дім. П. П. Шувалов був одружений з Єлизаветою Володимирівною, уродженою княжною Барятинською (1855–1938), дітей не мав, проживав і помер у Тальному. Документальні джерела свідчать, що 1923 р. до ВБУ з Тального було передано фонди Долгоруківської учительської семінарії, можливо, в їх складі надійшли й книжки з місцевої бібліотеки їх близьких родичів Шувалових¹⁷⁵. Однак поки що ми не можемо однозначно стверджувати, що цей екслібрис належить саме зазначеному П. П. Шувалову. У цьому ж примірнику є давній поаркушний запис 1580 р. про те, що василівський піп Петро Іванович вклав книжку до храму «на престол без выноса» в пам'ять «по своихъ родителех». На жаль, не вказано, до якого храму було зроблено цей вклад.

Шляхи переміщення примірників та надходження їх із різних збірок демонструє вже згадувана «Схема міграції примірників», розміщена в Додатку 2.

В цілому дослідження примірників вільнюських Євангелій показує широку сферу їх побутування, використання їх у православному, греко-католицькому та старообрядницькому середовищах як в Україні, так і за її межами, збереження в складі приватних бібліотек, збірок музеїв,

¹⁷² Львов Євген Олександрович (1831–1878) – підполковник, флігель-ад'ютант, зять Д. Г. Бібікова, чоловік його доньки З. Д. Бібікової.

¹⁷³ Бібіков Дмитро Гаврилович (1791–1870) – відомий суспільно-політичний діяч, київський генерал-губернатор (1837–1852), міністр внутрішніх справ.

¹⁷⁴ Коваль, Афанасьєва 2005. С. 235–236.

¹⁷⁵ Дубровіна, Онищенко 1998. С. 74

давньосховищ, навчальних закладів. Зі сторінок стародруків постають документальні відомості про вклади та вкладників, заснування та перебудову храмів, про імена священнослужителів, власників маєтків, що нерідко носять й унікальний характер, оскільки не відображені в інших джерелах.

5. Дослідження філіграней паперу вільнюських Євангелій 1575–1644 рр.

5.1. Філігранологічний опис видань і примірників як складова їх дослідження та бібліографування. Філіграні Євангелія 1575 р.

До складу описів видань і примірників Євангелій 1575–1644 рр. долучено й розпис їхніх філіграней. Вірцевим для нас став досвід дослідників та бібліографів стародруків, зокрема, І. Я. Лосієвського, започаткований ним у 1987 р. при укладанні каталогу видань І. Федорова та П. Мстиславця з харківських збірок¹⁷⁶. Практика поаркушної фіксації філіграней в описах примірників кириличних стародруків нами була апробована при укладанні каталогу видань І. Федорова та П. Мстиславця з фондів НБУВ¹⁷⁷. Хоч поки що залучення філіграней до вивчення чи бібліографування стародруків можна оцінювати радше як виключення, все ж варто звернути увагу й інші сучасні приклади таких бібліографічно-філігранологічних студій. Приємно відзначити серію каталогів кириличних видань XVI–XVII ст. Центральної наукової бібліотеки імені Я. Коласа НАН Білорусі, укладачі О. Й. Тітовець, О. О. Губанова, П. Д. Скурко¹⁷⁸, де до структури бібліографічного опису серед інших позицій залучено й розпис філіграней із зазначенням їх назв, аркушів розміщення та з посиланнями на альбоми з опублікованими зображеннями.

Відомості про філіграні паперу видань друкарні Шліхтинів у Львові знайшли своє відображення у публікації І. Б. Качур з дослідженням й каталогом видань і примірників цієї друкарні¹⁷⁹, де при описі видань вказано й виявлені філіграні з короткою характеристикою їхніх сюжетів, й вміщено їхні зображення. В книзі є покажчик філіграней, на основі їх аналізу для текстової частини дослідження підготовлено фактографічний розділ про папір видань друкарні Шліхтинів¹⁸⁰. Відтак філіграні паперу стародрукованих пам'яток як самотутнє джерело відомостей, поступово знаходять місце й у дослідженнях, й наукових каталогах з їхнім описом.

У структурі пропонованої публікації до опису кожного з видань включено розпис його філіграней з посиланнями на відповідники в Альбомі філіграней. В описі всіх примірників подано посторінкове розміщення виявлених водяних знаків. В Альбомі філіграней у вигляді протирок розміщено зображення водяних знаків чотирьох Євангелій, вставних аркушів з гравюрами П. Мстиславця та аркушів варіантного друку в примірнику Кир.759. У таблицях до альбому подано назви знаків та їхні

¹⁷⁶ Лосієвский 1987.

¹⁷⁷ Бондар 2012-1.

¹⁷⁸ Тітовець *и др.* 2017; Тітовець *и др.* 2019. Наступні випуски каталогу з описом видань XVII ст. готуються до друку.

¹⁷⁹ Качур І. Б. 2021. С. 447–450.

¹⁸⁰ Там само. С. 103–105, 373–376.

розміри, а також посилання на відповідники виявлених в Євангеліях філіграней в публікаціях переважно Е. Лауцявічюса та Т. В. Діанової.

Додаток 3 складають таблиці з поаркушним розписом філіграней Євангелій 1575 р., 1600 р. без сигнатур та з сигнатурами, за якими можна прослідкувати заміну одних видів паперу іншими в динаміці порівняння кількох примірників. Таблиці поаркушного розміщення знаків у Євангелії 1644 р. не додаються, оскільки екземпляри цього видання надруковані на папері з двома видами філіграней з суттєвим переважанням одного з них і розміщенням іншого виключно в початкових зошитах, відтак не є інформативними. Таблиці філіграней у складі змішаного примірника Кир.759 надають інформацію про послідовність розміщення аркушів різних видань та їхні знаки.

Окремі зауваження про філіграні паперу включено до розділів текстової частини, присвячених варіантам друку Євангелій, особливостям примірника Кир.759 та ілюстраціям Євангелія 1575 р., що тиражувалися пізніше у вигляді самостійних естампних гравюр.

Варто коротко зупинитися на поясненні використаних нами назв філіграней. Вони носять певною мірою умовний характер, в інших дослідженнях вони можуть бути сформульовані інакше, подані іншими мовами або в перекладах, відрізнитися транслітерацією. Проте назви знаків значно покращують інформативність відомостей і зручність їх використання порівняно із зазначенням номерів або позицій в альбомах. Ті водяні знаки, що відповідають за сюжетом гербам, переважно польським, отримали назви відповідно до більш поширених назв гербів в українській транслітерації. В цій області також немає відпрацьованої загальноприйнятної методики, і напевно чи вдасться тут досягти згоди дослідникам різних країн, мов і концепцій. Навіть у сучасних українських публікаціях попри незначну їх кількість помітний широкий діапазон вживаних назв або описових визначень, а подекуди вміщене лише посилання на номер альбому, що суттєво утруднює використання такого матеріалу. Назва філіграні може формулюватися відповідно до назви відповідного польського герба – Ястжембец, Топор (Топур), або може вживатися в українізованій формі – Яструбок, Сокира тощо. Іноді в якості назви використано сюжет зображення, наприклад, Підкова, Два хрести. Видається, що більшої уваги потребує зосередження зусиль не в напрацюванні загальноприйнятих назв філіграней, а в публікації їхніх зображень та досягненні чіткості описів з посиланнями на альбоми або інші публікації, що надало б дослідникам можливість однозначно ідентифікувати зафіксовані знаки і надалі залучати таку інформацію до інших історико-книгознавчих та джерелознавчих студій. І безперечно, філіграні з назвами суттєво більш інформативні, аніж їх глухі позначення за номерами альбомів, як Лауцявічюс № 2248 та Діанова № 32, – для порівняння, йдеться про знаки Леварт і Три корони.

Деякі виявлені в Євангеліях філіграні, які не були остаточно атрибутовані, отримали умовну назву, що коротко характеризує зображення і дозволяє іншим дослідникам так само ідентифікувати ті ж самі філіграні.

При описі філіграней ми намагалися зазначити такі елементи, як наявність / відсутність картуша, розмір знаку (більший, менший) у тих випадках, коли у тиражі видання використано папір одного й того ж сюжету в різних розмірах та компонованні. Вказувалася наявність корони, якщо картуш складався з елементів оздоблення, він класифікувався як бароковий, зазначалися супровідні до зображення літери або написи в малюнку філіграней. Оскільки видання супроводжується зображеннями виявлених у

складі примірників філіграней і посиланням на альбоми, в яких розміщено саме ті знаки, що виявлені на аркушах вільнюських видань Євангелій 1575–1644 рр., не було потреби в більш деталізованому їх описі.

Перейдемо до характеристики паперу першого з представлених у каталозі видань – Євангелія 1575 р., коротко звернувшись до історіографії дослідження філіграней цього видання. Вперше вони зафіксовані в альбомі К. І. Тромоніна. Тут вміщено знаки Кабан (№ 422, 423), Єліта у лінійному картуші (№ 1521), Свенчиц без картуша (№ 1522), Літера S (№ 1523), Труби (№ 1524), Ястжембец під короною (№ 1583), Риба у лінійному картуші із літерами CG (№ 1584), Топор у картуші під короною (№ 1585) ¹⁸¹.

Деякі зауваження щодо водяних знаків цього видання знаходимо у каталозі кириличних видань Віленської публічної бібліотеки, підготовленому О. І. Миловидовим: «Водяные знаки: 1) осьмиконечный крест, 2) подкова с 4-конечным крестом внутри и еще 2 неясных» ¹⁸². Помітно, що О. І. Миловидов не використав працю К. І. Тромоніна, він зафіксував лише два знаки паперу Євангелія 1575 р. – Свенчиц та Підкова з хрестом без обрамлення.

Найповніше філіграні видання Євангелія 1575 р. знайшли відображення у альбомі Е. Лауцявічюса. Тут зафіксовано філіграні 14 сюжетів – Труби (№ 1413), Топор у картуші під короною (№ 1654–1657) та без картуша (№ 1632), Свенчиц без картуша (№ 1792–1793), Єліта велика під короною (№ 1525), Підкова з хрестом без картуша (№ 2663), Кабан (№ 3665, 3678, 3689–3690), Голова блазня (№ 2623–2624), Абданк у колі під митрою (№ 1049), Абданк із завитками (№ 1029), Літера S у картуші під короною (№ 3398), Остоя в картуші з літерами МК (№ 2554–2556), Ястжембец у картуші під короною (№ 2699), Риба в колі з літерами CG (№ 4045), Два хрести у картуші під короною (№ 768), Герб С. Гурки в округлому картуші (№ 1163) ¹⁸³. Частина цих знаків не була включена Е. Лауцявічюсом до списку стародруків із зазначенням номерів філіграней ¹⁸⁴, однак їх приналежність до Євангелія 1575 р. вказано у покажчику номерів знаків ¹⁸⁵.

Варто зазначити наші публікації з цієї тематики, насамперед статтю 2007 р. із аналізом філіграней восьми примірників Євангелія 1575 р. збірки НБУВ ¹⁸⁶, де вперше охарактеризовано кількість використаного паперу та співвідношення різних його видів між собою, динаміку зміни знаків, висловлено зауваження щодо черговості друкування різних частин Євангелія, а також введено у науковий обіг інформацію про існування примірників, на аркушах паперу яких не фіксується сюжетних філіграней. У наступних наших публікаціях філіграні вільнюського Євангелія 1575 р. розглянуто на матеріалі більшої кількості примірників, також проведено порівняльний аналіз водяних знаків цього видання з іншими виданнями першодрукарів ¹⁸⁷. Дослідженню паперу вільнюських Євангелія та Псалтиря

¹⁸¹ Тромонин К. И. Изъяснение знаков, видимых на писчей бумаге / собрал и издал К. Тромонин. Москва : Тип. А. Семена, 1844. Табл. № 422–423, 1520–1524, 1583–1586, 1786–1795.

¹⁸² Миловидов 1908-1. С. 17, 18.

¹⁸³ Laucevicius 1967, atlasas.

¹⁸⁴ Laucevicius 1967. S. 246.

¹⁸⁵ Laucevicius 1967, atlasas. № 768, 1655, 1656, 1657, 3665.

¹⁸⁶ Бондар 2007-1. С. 307–324.

¹⁸⁷ Бондар 2008-2. С. 258–280; Бондар Н. П. Філіграні видань Івана Федорова і Петра Мстиславця як джерело історико-книгознавчих досліджень // Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаніка: історія і сучасність : Міжнар. наук. конф., Львів, 28–30 жовт. 2010 р. : доп. та повідомл. Львів, 2010. С. 158–159.

(разом із львівським Апостолом І. Федорова 1574 р.) присвячений розділ нашої кандидатської дисертації 2011 р.¹⁸⁸, там само в додатках опубліковано 23 зображення філіграней, відтворених методом протирки знаків, а також посторінковий та сюжетний розпис філіграней трьох примірників збірки НБУВ¹⁸⁹.

Додаткові відомості про папір примірників Євангелія 1575 р. вмістила публікація дослідження та попримірникового каталогу видань І. Федорова та П. Мстиславця зі збірки НБУВ, де в каталожній частині зафіксовано філіграні восьми примірників та двох фрагментів збірки із зазначенням сюжетів філіграней та аркушів їх розміщення¹⁹⁰, а в текстовій частині вказано на окремі особливості паперу Євангелія – існування примірників без філіграней, пар та масивів аркушів без філіграней у примірниках з філігранями¹⁹¹, а також на взаємозв'язок філіграней паперу з варіантами набору та друку¹⁹², про що детальніше йтиметься далі. У статті 2015 р., присвяченій аналізу варіантності друку Євангелія 1575 р. для атрибуції та опису варіантів набору та друку використано й елементи філігранологічного дослідження аркушів¹⁹³.

Серед найновішої історіографії дослідження паперу вільнюського Євангелія 1575 р., як і двох десятків інших стародруків XVI ст., варто вказати каталог збірки ЦНБ БАН Білорусі, що вийшов друком у 2017 р., укладачі описів О. Й. Тітовець, П. Д. Скурко, О. О. Губанова¹⁹⁴. У каталозі описано два примірники Євангелія 1575 р. мінської збірки, в структурі їх бібліографічних описів наведено й перелік філіграней кожного із примірників. Укладачами каталогу атрибутовано виявлені знаки, сформульовано їх назви, згруповано за сюжетами і видами, вказано аркуші їх представлення та посилання на найбільш близькі зображення в альбомах філіграней.

Перейдемо безпосередньо до аналізу паперу примірників Євангелія 1575 р. Основне дослідження було проведене шляхом аналізу описаних у каталозі примірників та фрагментів збірки НБУВ, проте загалом нами було вивчено папір 25 примірників з інших збірок Києва, а також Львова, Мінська, Вільнюса та Москви. Серед восьми примірників НБУВ чотири виявилися надрукованими на папері без філіграней (№ 1.4–1.7), до їх особливостей ми повернемося після характеристики паперу примірників з філігранями.

У примірниках з філігранями було виявлено папір 17 видів приблизно у такому співвідношенні: Труби в картуші – 35%; Топор у картуші під короною – 19%; Свенчиц без картуша – 10%; Підкова маленька з хрестом без картуша – 9%; Єліта менша в лінійному картуші – 5,5%; Кабан без картуша – 3%; Ястжембец у картуші під короною – 2%; Риба в колі з літерами CG – 1,5%; Абданк у колі під митрою – 1,5%; Абданк із завитками

¹⁸⁸ Бондар Н. П. Історико-книгознавче дослідження видань І. Федорова та П. Мстиславця: філігранологічний аспект: Дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук. Спеціальність 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство / Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Київ, 2011. С. 95–126, 199–200, 225–234.

¹⁸⁹ Бондар Н. П. Історико-книгознавче дослідження видань І. Федорова та П. Мстиславця: філігранологічний аспект: Дис... канд. іст. наук. С. 196, 213–216, 255–256.

¹⁹⁰ Бондар 2012-1. С. 130–131, 133–134, 137–138, 148–149, 290.

¹⁹¹ Бондар 2012-1. С. 52–54.

¹⁹² Там само. С. 52–54.

¹⁹³ Бондар 2015-5. С. 22–35.

¹⁹⁴ Тітовець і др. 2017. С. 60–63.

– 1,5%; Літера S у картуші під короною – 1,5%; Голова блазня без картуша – 0,75%; Сліта велика під короною – 0,75%; Топор без картуша – 0,5%; Остоя в картуші під короною – 0,5%; Герб С. Гурки в округлому картуші – 0,25%; Два хрести в картуші під короною – 0,25%; папір без філіграней – 3,5%; 4% знаків встановити не вдалося переважно через відсутність або дефектність аркушів. Зображення виявлених знаків вміщено в *Альбомі філіграней* (альб. філ. № 1.1-1.14).

Далі коротко проаналізуємо походження перерахованих філіграней, оскільки така інформація дає можливість не тільки встановити місце виробництва паперу, а й виявити варіантність друку, іноді відмінності в наборі, вставні аркуші, фрагменти з інших видань тощо. Підрахунки показали, що найбільше – десь на третину, для друкування Євангелія був використаний папір із філігранню Труби (альб. філ. № 1.1-1, 1.1-2) – зафіксовано від 71 до 74 на один примірник. Уперше цей папір з'являється, починаючи з аркуша 144, тобто із 20-го зошита – з середини Євангелія від Марка, використовується при друці Євангелія від Луки, на початку Євангелія від Іоанна, та в покажчику євангельських читань. Таким чином водяний знак Труби зафіксовано у зошитах із 20-го до 43-го, потім у меншій кількості у 45, 50, 51-му. Зошити 33–36-й надруковані на папері виключно з водяним знаком Труби. Походження філіграні Труби до цього часу дослідниками не встановлене¹⁹⁵. Філігрань містить девіз, що залишається нерозшифрованим.

Наступне місце по кількості використання належить групі філіграней з сюжетом у вигляді герба Топор у невеликому орнаментальному картуші під короною (альб. філ. № 1.2-1, 1.2-2). Усього зафіксовано від 30 до 45 знаків у межах примірника. Зустрічається ця філігрань у зошитах із 2-го (арк. 1–8 II рах.) по 20-й (арк. 143–150), тобто насамперед у початковій частині, – упродовж всього Євангелія від Матвія, і до середини Євангелія від Марка, потім ще декілька разів у 47-му, тобто наприкінці Євангелія від Іоанна. Походження філіграней з гербом Топор традиційно пов'язується з млинами Тенчинських під Краковом та в Любліні. Папір із водяним знаком у вигляді сокири у різних видозмінах був в останніх десятиліттях XVI – перших десятиліттях XVII ст. найбільш розповсюдженим на теренах Речі Посполитої.

У публікації Я. Сінярської-Чаплицької зазначено походження філіграні цього малюнку саме з люблінської папірні через значну кількість такого паперу в люблінських, белзьких, хелмських міських та монастирських актах¹⁹⁶. Кілька представників роду Тенчинських почергово обіймали посади люблінських старост, будучи таким чином протекторами люблінських маєтностей, де й вироблявся папір.

У примірниках Євангелія 1575 р. у незначній кількості зустрічається папір із зображенням сокири без картуша (альб. філ. № 1.2-3). Усього виявлено 1–2 таких знаки у 1-му, 3-му та 23-му зошитах, тобто у вступній частині від Матвія, на початку цього ж Євангелія та у вступній частині від Луки. Це підтверджує висновок про друкування вступних частин окремо від основного євангельського тексту. Знаки переважно зустрічаються на парах аркушів 1/9 I рах., 9/16 та 168/171 II рах., про варіантність набору яких вже йшлося. Походження філіграні Топор без картуша, як правило, пов'язується

¹⁹⁵ Лауцявичюс 1979. С. 106.

¹⁹⁶ Siniarska-Czaplicka 1969. S. 19–20.

зі згаданими вище підкраківськими папірнями Тенчинських у Тенчинеку та Кшешовіцах ¹⁹⁷.

Аналіз розміщення лише цих двох найуживаніших, тобто базових для Євангелія 1575 р. водяних знаків – Труби та Топор у картуші, – свідчить про те, що для друку частини тиражу видання із водяними знаками було придбано щонайменше дві великі партії паперу, заміна однієї з яких іншою була здійснена десь після 20-го зошита – усередині Євангелія від Марка. У першій партії переважав папір із водяним знаком Топор у картуші, у другій – Труби.

Третє місце по кількості належить паперу з філігранню Свенчиц у вигляді шестираменного хреста без картуша (альб. філ. № 1.4-1, 1.4-2). Цей водяний знак трапляється від 12 до 29 разів на примірник у зошитах з 2-го по 23-й, потім несистематично у 27-му, 50-му та 51-му зошитах. Щодо походження філіграні, то її пов'язують із найдавнішою польською папірнею монастиря св. Духу в Прондніку під Краковом ¹⁹⁸.

Питому вагу серед водяних знаків Євангелія 1575 р. становить папір, маркований філігранню у вигляді маленької підкови з хрестом без картуша (альб. філ. № 1.6-1, 1.6-2). Усього виявлено від 13 до 26 на примірник. Знак буває кількох різних розмірів і обрисів, виявлений у багатьох зошитах з 1-го до 51-го, найбільше – на аркушах 24–30-го зошитів. Складно встановити закономірності використання паперу з цією філігранню, можемо припустити, що у незначній кількості був у більшості партій. Походження філіграні не встановлене. Зафіксовано використання іншого знаку подібного сюжету з великою підковою та хрестом у картуші під короною. Наявність корони, що дозволяє встановити верх і низ знаку, показує, що це герб Ястжембец. Усього виявлено від 3 до 8 аркушів на примірник. Такі знаки трапляється у кількості одного-двох аркушів у зошитах 14 (арк. 98–103), 17 (арк. 119–126), 20 (арк. 143–150), 25 (арк. 180–187), 28 (арк. 204–210) та 49 (арк. 368–374).

Зіставлення обох типів водяного знаку Підкова або Ястжембец із однією або різними папірнями потребує подальшого дослідження істориків паперу. Точно не встановлене й походження філіграні Ястжембец. Зустрічаються відомості про виготовлення такого паперу в Оклесні під Краковом ¹⁹⁹.

Водяний знак Єліта виявлений у двох видозмінах – на невеликому щиті простого малюнку (альб. філ. № 1.14-1) та у великому картуші під короною (альб. філ. № 1.14-2). Герб має вигляд трьох перехрещених списів. Перший із варіантів філіграні дослідники вважають виготовленим папірнею у Вільковицях, власниками якої були краківські міщани Вільчковські ²⁰⁰. Філігранню Єліта також маркувала свою продукцію Лівчицька папірня під Львовом, що перебувала у власності С. Коритки гербу Єліта ²⁰¹, проте львівське походження цього виду паперу з урахуванням територій його використання викликає в нас серйозні застереження.

Філігрань Єліта у невеликому лінійному картуші зустрічається у 2-му, 3-му, 14-му, 51-му зошитах, дещо більше в 45-му та 46-му, і переважає в 48-му та 50-му. Виявлена всього від 7 до 15 разів у межах примірника. Знак Єліта у великому картуші під короною складає 0,7% від загальної кількості

¹⁹⁷ Там само. S. 19–20.

¹⁹⁸ Там само. S. 8.

¹⁹⁹ Мякишев 2005. С. 205.

²⁰⁰ Siniarska-Czaplicka 1969. S. 10.

²⁰¹ Мацюк 1994. С. 52–53.

використаного паперу, зустрічається 7-му, 13-му, 14-му та 15-му зошитах. Неспівпадіння по зошитах у виявленні обох типів філіграні Єліта свідчить на користь різного походження цих двох видів паперу.

На папері вільнюського Євангелія 1575 р. в незначних кількостях представлені також філіграні Риба, Кабан, Голова блазня, Абданк, Літера S, Остоя. Проте папір із цими водяними знаками не можна вважати випадковим для тиражу, оскільки він систематично трапляється приблизно в однакових кількостях у тих же зошитах та аркушах.

Філігрань Кабан (альб. філ. № 1.5-1, 1.5-2, 1.5-3) зустрічається від 3 до 9 разів на примірник. Папір з Кабаном використаний у тих зошитах, де розміщено вступні статті до трьох Євангелій – 1-му, 14-му, 23-му, крім того, у 43-му, 44-му, 47-му, 51-му. Отже, заміна однієї партії паперу сталася й після 42-го зошита. Вартий уваги той факт, що папір, маркований філігранню Кабан, переважає у наступному виданні П. Мстиславця – Псалтирі 1576 р.²⁰² Тому можна припустити, що папір Кабаном був придбаним наприкінці роботи над виданням 1575 р., коли друкувалися вступні тексти до всіх чотирьох Євангелій, очевидно, паралельно з основним текстом частини від Іоанна. Відтак папір з філігранню Кабан виступає своєрідним маркером визначення черговості друку частин Євангелія.

Походження знаку не встановлене. Варто вказати на його широке розповсюдження, особливо на теренах ВКЛ і домінування серед паперу рукописних книг Речі Посполитої. Папір із Кабаном у вільнюському Євангелії достатньо цупкий, сіруватий і не дуже якісний. Можливо, філігрань Кабан маркувала не певну папірню, а вид паперу, така практика була розповсюджена в другій половині XVI ст. – наприклад, папір книжковий.

Схожі закономірності використання паперу з філігранню Риба (альб. філ. № 1.12). Польська назва гербу Глаубич – це геральдичне зображення риби, здебільшого карпа. Філігрань Євангелія 1575 р. має вигляд кола, у яке вписано зображення риби, у верхній частині кола латинські літери «GC». У примірниках виявлено від 1 до 8 філіграней у зошитах починаючи з 43-го по 47-ий (арк. 321–360). Філігрань Риба належить до таких, що використовувалися для позначення певного виду паперу. Подібний папір набув значного розповсюдження у Литві. Походження його остаточно не встановлене. Таким знаком маркували свою продукцію папірні у маєтках Сапіг²⁰³. В. Будка вказує на виробництво паперу з рибою у Гданську, як і зі знаком Два хрести²⁰⁴.

Папір із філігранню з умовною назвою Літера S (альб. філ. № 1.11) має вигляд латинської літери або зігнутої стрічки у картуші під короною. Він трапляється у 40-му, 42-му, 43-му, 44-му та 49-му зошитах від 1-4 рази на примірник. Місце його виробництва невідоме. Варто взяти до уваги спроби пов'язати цей водяний знак із першодрукарем І. Федоровим, який використав подібну символіку у вигляді зворотнього зображення літери S (герб Шренява) у власній друкарській марці. Ні така атрибуція, ні версія О. Я. Мацюка про угорське походження відповідного паперу²⁰⁵ не знаходять підтвердження.

У незначній кількості виявлено папір з гербом Абданк (інакше Габданк, Скарбек, Три гори). Трапляються два його різновиди – у картуші з

²⁰² *Зернова 1964. С. 88–89.*

²⁰³ *Лауцявичюс 1979. С. 145.*

²⁰⁴ *Budka 2009. S. 298–299.*

²⁰⁵ *Мацюк 1964. С. 45.*

завитками (альб. філ. № 1.8-1) та в округлому картуші під митрою (альб. філ. № 1.8-2). Перший тип зустрічається в кількості 1-4 аркушів на примірник у зошитах 2, 3, 5, 7 та 43.

Водяний знак Абданк з зображенням зверху митри й посоха, у круглому картуші (альб. філ. № 16), зафіксовано від 1 до 4 разів на примірник у зошитах 2, 11, 15 та 18. Він є серед інших видів у партії паперу, використаній на початку книги і в партії, що починається з 43-го зошита. Походження знаку Абданк дослідники пов'язують насамперед з папірнями в Могилі під Краковом²⁰⁶. Хоча беззаперечно віднести увесь папір з таким знаком до могильської продукції немає аргументів, його могли виробляти й інші підприємства.

Філігрань Остоя (альб. філ. № 1.9), що має вигляд меча із двома півмісяцями по боках, поряд зі знаком розташовані літери М та К, що розшифровуються як ініціали Матвія Кавечинського. Знак трапляється 1-2 рази на примірник, зустрічається виключно 43 та 51-му зошитах, у кількох примірниках такого паперу немає. Його виробництво пов'язують із родиною Кавечинських. Їхні папірні діяли у Несвіжі та у маєтку Узда на Пінщині, випускаючи доволі багато продукції. Виявлені водяні знаки належать папірні в Узді, яка працювала з 70-х рр. XVI ст.²⁰⁷ і належала відомому протестантському діячеві та просвітителю Матвію Кавечинському.

Водяний знак Голова блазня (альб. філ. № 1.7) трапляється від 1 до 4 разів на примірник на кінцевих аркушах в останньому, 52-му зошиті, а також на парних чистих аркушах у 23-му зошиті (після арк. 167 та 171). У більшості примірників чисті аркуші не збережені, за умови врахування їх знаків відсоток представлення цього паперу збільшився б. Вочевидь, додатковий чистий двоаркуш був вставлений у 23-й зошит уже по закінченні друкування. Все це засвідчує про окреме походження подібного водяного знаку. Місце виготовлення паперу Голова блазня поки що не встановлене²⁰⁸. Спочатку філіграні з подібним сюжетом використовувалися німецькими папірнями. На час випуску Євангелія 1575 р. логічніше б припустити виготовлення цього паперу на теренах Польщі або Литви.

До рідкісних належить і водяний знак із чотириділним гербом С. Гурки. Філігрань трапляється не у всіх примірниках один або два рази, виключно на парах аркушів 228/235 та 239/240²⁰⁹ (відповідно 31-й та 32-й зошити). В інших примірниках на цих аркушах фіксується філігрань Труби. Відмінностей в наборі між аркушами з філігранями Герб С. Гурки та Труби не виявлено.

Водяний знак має вигляд округлого картуша, обрамленого вінком з листя та квітів. Внутрішнє зображення складається з чотиридільного герба з сюжетами Лодзя, Порай, Ястжембец та Наленч (альб. філ. № 1.13). Чотири складові гербу Станіслава Гурки відповідають родовому гербу Гурків (Лодзя), гербу його матері Барбари з Курозвеньк Порай, гербу його бабці по батькові Катажини з Шамотул Наленч та бабці по матері Софії Боровської Ястжембец²¹⁰. На думку дослідників, такий папір вироблявся в маєтку Гурків Мялла на річці Нотец²¹¹.

²⁰⁶ *Лауцявичюс 1979*. С. 99.

²⁰⁷ *Там само*. С. 76.

²⁰⁸ *Там само*. С. 127.

²⁰⁹ У примірниках Кир.770 (№ 1.3), арк. 235, 239; МКДУ 12346/СД 329, арк. 235; РДБ, інв. 6279 (5-й прим), арк. 240; НББ 12Рк28533к, арк. 240 та ін.

²¹⁰ *Siniarska-Czaplicka 1969*. № 663-668, 673; S. 14.

²¹¹ *Там само*. S. 16.

Найрідкіснішою є філігрань Два хрести (альб. філ. № 1.10), виявлена приблизно у половині примірників один чи два рази. Зустрічається вона виключно на парах аркушів 321/328 та 322/327. Варіантності в наборі цих аркушів не помітно. Знак зображує два розташованих один під одним хрести у бароковому картуші під короною. Походження філіграні, як і знаку Свенцич, про який йшлося вище, здебільшого пов'язують із найдавнішою польською папірнею монастиря св. Духу в Прондніку під Краковом²¹². Однак на малюнку чітку видно не подвійний хрест, а два окремі зображення, кожне в формі мальтійського хреста. В. Будка вказує на виробництво подібного паперу у Гданську, як і паперу зі знаком Риба з літерами CG²¹³.

Загалом аналіз розміщення водяних знаків у тій групі примірників, де вони є, дозволяє зробити ряд висновків й припущень стосовно окремих подробиць друкування Євангелія 1575 р. Примірники з філігранями чітко синхронно відображають заміну однієї партії паперу іншою. Поява у них рідких та випадкових філіграней фіксується у тих самих зошитах. Значна кількість виявлених водяних знаків свідчить, що папір для друкування Євангелія 1575 р. не був придбаний або виготовлений спеціально однією чи кількома папірнями, а закупувався у вигляді окремих партій. Придбання його відбувалося, користуючись сучасною термінологією, через посередника, тобто купця, який займався закупівлею у виробників та продажем, у даному випадку, книговидавця. Походження філіграней свідчить, що використовувався папір й місцевого, а здебільшого, малопольського (підкраківського) походження.

Крім того, особливості розміщення філіграней на аркушах свідчать, що вступні частини, – початкова молитва, чотири «Предісловія» Фефілакта Болгарського та «Оглавленіє» кожного з чотирьох Євангелій, – друкувалися окремо від основного євангельського тексту, вірогідніше, наприкінці роботи. Це підтверджує і склад видання, зокрема, десятиаркушний зошит на початку книги, наявність нумерованих аркушів усередині основної нумерації, в більшості чистих, саме в тих зошитах, де розміщено зазначені вище складові видання та ін. Також це вказує на факти того, що у видавців не було заздалегідь підготовленого до друку цілісного тексту рукопису, а його редагування відбувалося одразу перед друком. Тому спочатку було віддруковано увесь основний євангельський текст, а потім вже відбувалося редагування та друк вступних частин Фефілакта Болгарського та змісту кожного з Євангелій.

Прослідковується певна зміна великих партій паперу, зокрема, після 20-го та 43-го зошитів. Вочевидь, наприкінці роботи папір докуповувався меншими обсягами в залежності від потреб. У першій партії (зошити з 2-го по 20-й) переважає водяний знак Топор у картуші, також були представлені Абданк, Свенциц, Єліта двох видів, Ястжембец у картуші та без нього. У другій партії (зошити з 20-го по 43-й) домінував папір із філігранню Труби, якого у попередній партії не було. Разом із ним виявлені інші водяні знаки, що зустрічалися й раніше – Топор у картуші, Свенциц, Ястжембец, Єліта. Ще одну заміну паперу фіксуємо, починаючи з 43-го зошита. У ній змішано папір із філігранями Труби, Абданк, Свенциц, Ястжембец, Топор у картуші, Єліта, Риба, Літера S.

²¹² Там само. S. 8.

²¹³ Budka 2009. S. 298–299.

5.2. Варіантність видання Євангелія 1575 р., надрукованого на папері без сюжетних філіграней, і особливості такого паперу

Спробуємо проаналізувати групу примірників вільнюського Євангелія 1575 р., надрукованих на папері без філіграней. Це чотири з восьми примірників збірки НБУВ, на аркушах яких немає сюжетних зображень філіграней. Припущення про те, що примірники без філіграней мають бути так само широко представлені й в інших книгосховищах, не підтвердилися. При перегляді десяти Євангелій 1575 р. з фонду РДБ (Москва) вдалося виявити лише один примірник без філіграней (інв. 3613) (або майже без філіграней, оскільки він має 4 знаки), а також один змішаний примірник (інв. 6428), в якому аркуші без філіграней складають близько 60% усього використаного паперу. Такий само змішаний примірник, де папір без філіграней становить 55% від загальної кількості, був досліджений у збірці НБ ЛНУ (III-14219).

В опрацьованих фахових публікаціях факт існування примірників Євангелія 1575 р., надрукованих на папері без філіграней, широкого відображення не знайшов. Хоча окремі відомості все ж трапляються. Наприклад, у каталозі кириличних стародруків збірки Володимиро-Суздальського історико-архітектурного заповідника 1999 р., в кінці бібліографічного опису примірника Євангелія 1575 р. коротко зазначено його друкування на папері без філіграней²¹⁴, відтак описаний примірник можна долучити до вже виявлених нами.

Загалом папір без сюжетних філіграней доволі активно використовувався для книговидання у Литві та Польщі в середині XVI – на початку XVII ст. Проте питання щодо його виробництва та призначення мало висвітлене в публікаціях²¹⁵. Відомо, що філіграней не мав папір технічного призначення, тобто цупкий папір дуже низької якості, для визначення якого вживали назву «харта бібула», або скорочено «бібула». Проте папір без філіграней, виявлений у примірниках Євангелія 1575 р., не можна класифікувати як технічний, оскільки за характеристиками він доволі якісний і цілком відповідає звичайному книжному з філігранями.

Варто вказати також на відомий факт, що папір без сюжетних філіграней свого часу використав Ф. Скорина при друкуванні празьких видань, зокрема, окремих книг Біблії 1517–1519 р.²¹⁶ Проте скорининські видання друкувалися форматом у четвірку, де традиційний знак потрапляв на згин аркушів. Аналізуючи водяні знаки празьких видань Ф. Скорини, О. Я. Мацюк назвав використання паперу без сюжетних філіграней рідкісним явищем у книговидавничій практиці XVI ст.²¹⁷

²¹⁴ Гордеев С. П. Каталог фонда редкой книги: Книги кирилловской печати. Ч. 1. XVI век / Гос. Владимиро-Суздальский историко-архитектурный заповедник; Сост. С. П. Гордеев. Владимир, 1999. С. 12, № 5.

²¹⁵ Siniarska-Czaplicka J. Papier drukowy źródłem badań księgoznawczych // Dawna książka i kultura : materiały międzynarodowej sesji naukowej z okazji pięćsetlecia sztuki drukarskiej w Polsce. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1975. S. 136; *Лауцявичюс* 1979. С. 43; *Бондар* 2013-5; *Бондар* 2021.

²¹⁶ Немировский Е. Л. Франциск Скорина: Жизнь и деятельность белорусского просветителя. Минск, 1990. С. 273, 393 та ін.; *Бондар Н. П.* Особенности бумаги пражских изданий Франциска Скорины // Современные проблемы книжной культуры: основные тенденции и перспективы развития : материалы V Междунар. науч. семинара (Минск, 19–20 апр. 2016 г.). Минск ; Москва, 2016. С. 41–46.

²¹⁷ Мацюк О. Я. Заметки о бумаге пражских изданий Франциска Скорины // Белорусский просветитель Франциск Скорина и начало книгопечатания в Белоруссии и Литве. Москва : Наука, 1979. С. 189.

Принагідно відмітимо, що папір без сюжетних філіграней нам не трапився у жодному іншому виданні І. Федорова та П. Мстиславця. Зацікавившись цим питанням, ми намагались зібрати більш детальні відомості про застосування подібного виду паперу в інших рукописних та друківаних кирилических пам'ятках²¹⁸. Наприклад, можемо додати інформацію про папір без філіграней при друкуванні так званих «вільнюських аркушів»²¹⁹, додрукованих, можливо, Мамоничами близько 1595 р. з метою доповнення придбаних некомплектних примірників острозької Біблії 1581 р. Проте виявлений в останньому зошиті цього фрагменту-додруківки папір дійсно сирій і неякісний, можливо, йдеться про один із видів технічного паперу, купленого за низькою ціною.

Також папір без сюжетної частини водяного знаку ми виявили в складі Євангелія учительного, надрукованого В. Гарабурдою²²⁰. Видання не містить вихідних відомостей, вважається надрукованим близько 1582 р., вірогідно, у Вільнюсі. Проте його тираж не розділяється на дві варіантні групи за особливостями паперу, папір без сюжетних зображень використаний у кожному з переглянутих примірників впереміш з папером зі звичними філігранями. Підрахунки показали, що у трьох проаналізованих примірниках міститься 43% пар аркушів без водяних знаків. Такий папір значно переважає в другій половині книги, причому за якісними ознаками він цілком відповідає паперу з філігранями, тобто є помірно якісним книжним папером. Розміри аркуша в примірниках такі: НБУВ, Кол. Вітта 9 – 298 x 195 мм; РДБ, інв. 6466 – 295 x 183 мм; РДБ, інв. 8897 – 280 x 175 мм²²¹. Помітно, що аркуші книг друку В. Гарабурди суттєво менші порівняно з Євангелієм 1575 р. Перераховані приклади приводять нас до ймовірних вільнюських видань і прямо або опосередковано дотичні до друкарської діяльності Мамоничів.

Окремі факти про використання паперу без сюжетних водяних знаків відомі й з перших десятиліть XVII ст. – про його використання більш ніж на половині аркушів у примірниках Євангелія учительного Кирилла Транквіліона Ставровецького (Рохманів, 1619 р.) поряд зі звичним папером з філігранями пише О. Й. Тітовець²²².

Узагалі факт друкування примірників Євангелія 1575 р. на папері без філіграней та особливості такого паперу потребують подальшого вивчення, у тому числі з застосуванням інструментарію точних наук. Цей папір цупкий, із добре видимими на провіт вержерами та понтюзо. Іншим поясненням появи примірників з філігранями та без філіграней могла бути відмінність в якості паперу. Папір із філігранями видається дещо якіснішим, ніж той, що без філіграней.

²¹⁸ Бондар 2013-5; Бондар 2021.

²¹⁹ Бондар Н. П. До історії друкування «вільнюських аркушів» 1595 р.: філігранологічний аналіз примірників // Наукові праці Національної бібліотек України імені В. І. Вернадського. Київ, 2011. Вип. 31. С. 204–206, 213.

²²⁰ Бондар Н. П. Філіграні вільнюських видань В. Гарабурди // Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору : матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 21–23 жовтня 2014 р.). Київ: НБУВ, 2014. С. 99–102.

²²¹ Немировский, Емельянова 2009. С. 120–121.

²²² Титовец Е. И. Изучение особенностей издания Евангелия учительного (Рохманово, 1619) // Берковские чтения 2017. Книжная культура в контексте международных контактов. Материалы IV Международной научной конференции (Полоцк, 24–25 мая 2017 г.). Минск, Москва, 2017. С. 404–408.

Ще одну версію щодо особливостей «варіантного» паперу без філіграней Євангелія 1575 р. підказав нам А. В. Вознесенський²²³, визначаючи використаний папір як александрійський. Аналізуючи наші висновки щодо особливостей паперу частини тиражу Євангелія 1575 р., він зацентрував увагу на тому, що розміри примірників без філіграней більші порівняно з примірниками з філігранями. Визначення ним паперу як александрійського видається невдалим, а от його більші розміри аркушів примірників без філіграней порівняно зі стандартними з філігранями, напевне, відповідають дійсності. Щодо можливості класифікувати більший за звичайний папір як александрійський, то чіткості визначення особливостей такого паперу у відомих нам публікаціях немає²²⁴. Частіше званий александрійським папір пов'язують з грамотами східних патріархів, відповідно, він характеризується й великими розмірами, і кращою якістю, і місцем виробництва²²⁵. Папір більших порівняно зі звичайним розмірів, відповідно, був дорожчим. На александрійському папері публікували Євангелія, наприклад, надрукованим на такому папері вважається відоме московське Євангеліє 1689 р. величезного формату в одиницю²²⁶. Аркуші цього Євангелія через їх дуже великі розміри зшивали не у зошити, а прикріпляли до обрізу кожен окремо. Розміри аркушів примірника Євангелія 1689 р. НБУВ, Кир.998 становлять 650 x 445 мм, використаний тут папір цупкий, білого кольору, на ньому на просвіт добре видно великі сюжетні філіграні, а також чіткі вержери та понтюзо.

Повернувшись до примірників вільнюського Євангелія 1575 р., відзначимо, що його аркуші вдвічі менші порівняно з виданням 1689 р. Проте помітні відмінності у розмірах між екземплярами двох груп. Проте папір без філіграней не можна класифікувати й як суттєво якісніший порівняно з папером із філігранями, скоріше навпаки, він трохи поступається звичайному книжному паперу. За якісними характеристиками папір без філіграней не підпадає під визначення александрійського, тобто дуже якісного і занадто великого. Однак можливість використання варіантів паперу гіпотетично можна пов'язати з його розмірами. Далі для порівняння в таблиці наведені розміри аркушів спочатку примірників з філігранями, потім – без них.

1.1. Кир.749 з філ. 295 x 185 мм	1.4. Кир.771.без філ. 310 x 200 мм
1.2. Кир.756 з філ. 289 x 182 мм	1.5. Кир.779 без філ. 295 x 195 мм
1.3. Кир.770 з філ. 303 x 200 мм	1.6. Кир.4334п без філ. 325 x 215мм
1.8. К. Вітта 3 з філ. 282 x 178 мм	1.7. Кир.5231п без філ. 305 x 195 мм

Як бачимо, примірники без філіграней збірки НБУВ трохи більші порівняно з примірниками з філігранями. Найбільший аркуш примірника без філіграней має розміри 325 x 215 мм, з філігранями – 303 x 200 мм, що демонструє різницю в розмірі аркушів приблизно на 20 x 15 мм. Розміри московського примірника Євангелія 1575 р. без філіграней (інв. 3613) теж

²²³ *Вознесенский 2015. С. 270.*

²²⁴ *Столярова Л. В., Каштанов С. М. Книга в Древней Руси (XI–XVI вв.). Москва : Ун-т Дмитрия Пожарского, 2010. С. 116–118, 367.*

²²⁵ Вдячна за допомогу в пошуках відомостей про александрійський папір колегам Н. Морозовій та В. Ченцовій.

²²⁶ *Бондар Н. П. Вкладний примірник Євангелія 1689 р. до Благовіщенського храму Києво-Братського монастиря як джерело дослідження історії Києво-Могилянської академії початку XVIII ст. // Могилянські читання 2008: Зб. наук. праць. Київ, 2009. С. 17–24.*

доволі великі, хоча й менші порівняно з київським – 313 x 200 мм²²⁷, розміри змішаного примірника (інв. 6428) – 302 x 180 мм²²⁸. Для порівняння зазначимо, що ще один пререглянутий нами примірник збірки РДБ із сюжетними філігранями на всіх аркушах (інв. 3612) має теж доволі великі розміри аркушів – 315 x 203 мм²²⁹. Таким чином наведені відомості показують дещо більші розміри примірників без філіграней. Проте без перегляду їх паперу для встановлення наявності або відсутності сюжетного зображення візуально відрізнити примірники одного варіанту від іншого за розмірами або якістю паперу неможливо.

Певне підтвердження відсутності сюжетних філіграней на папері великого розміру надали й інші великоформатні видання. Наприклад, жодного сюжетного водяного знаку нам не вдалося віднайти у кількох примірниках берестейського видання Біблії 1563 р. М. Радзивіла та у краківських виданнях Біблії друкарні М. Шарфенберга 1575/1577 рр. Обидва видання повного тексту Святого письма мають колосальний обсяг і друкувалися, безперечно, доволі суттєвими тиражами, що вказує на виготовлення подібного спеціального паперу у великих кількостях. Видання берестейської Біблії 1563 р. друкарні М. Радзивіла складається з 740 аркушів, два примірники збірки НБУВ мають відповідно величезні розміри аркушів: In 338 – 380 x 258 мм; In 4513 – 375 x 263 мм. Папір характеризується чітко видимими вержерами та понтюзо. Такі ж великі обсяги мали й краківські Біблії 1575 р. та 1577 р. друкарні М. Шарфенберга, що по суті, є одним і тим самим виданням, в якому було замінено титул і кілька початкових аркушів. Видання містили по 780 аркушів, їх розміри за примірниками НБУВ – 1575 р.: In 5898 – 328 x 212 мм; In 5898 – 322 x 210 мм; 1577 р.: In 339 – 352 x 215 мм.

Визначення використаного для друку Біблій 1563 і 1575/1577 рр. та Євангелія 1575 р. паперу як александрійського викликає застереження, оскільки така дефініція спричиняє плутанину у характеристиці філігранологічного матеріалу. Як ми показали, папір стародруків, названий в дослідженнях александрійським, містив сюжетні філіграні. Тому більш відповідним видається визначення паперу частини тиражу Євангелія 1575 р. як «паперу більших розмірів без сюжетних філіграней». В описі примірників Євангелія 1575 р. збірки РНБ укладачі А. В. Вознесенський та М. В. Ніколаєв вжили розрізнення примірників не за наявністю / відсутністю філіграней, а визначили як надруковані на александрійському папері, віднісши такі примірники до першого виду друку, при цьому зовсім не відзначаючи відсутність сюжетних знаків на аркушах²³⁰. Тому їх опис можемо «розкодувати» як виділення із 15-ти примірників збірки РНБ 4-х примірників більших розмірів без сюжетних філіграней (№ 6.1; 6.7; 6.9; 6.13). Як бачимо, такі примірники складають теж не половину, а лише чверть від усіх.

Цікавими з огляду на виявлені примірники без сюжетних філіграней видаються відомості стосовно виробництва паперу видавцями Євангелія 1575 р. – і Петром Мстиславцем, і пізніше братами Лукою та Кузьмою Мамоничами. В літературі відомі деякі непевні свідчення про те, що П. Мстиславець у Вільні окрім книгодрукування намагався налагодити й

²²⁷ *Немировский, Емельянова 2009. С. 96.*

²²⁸ *Там само. С. 99.*

²²⁹ *Там само. С. 95.*

²³⁰ *Вознесенский, Николаев 2019-1. С. 24–26.*

виробництво паперу. Про це йдеться в публікації А. С. Зьорнової²³¹ із посиланням на роботу Т. Ільяшевича²³², де зазначено, що П. Мстиславець крім книгодрукування був зайнятий будівництвом папірні в передмісті, без посилання на джерела відомостей. Якщо першодрукар дійсно пробував сили у папірництві, ці спроби були зумовлені намаганнями здешевлення друкованих книжок. Із виготовленням паперу була тісно пов'язана й діяльність родини Мамоничів, адже пізніше вони активно виробляли папір на кількох місцевих млинах у Вільнюсі та його околицях. Саме Мамоничі намагалися приховати у тому числі й свої видання, – загальновідомі серед книгознавців та бібліографів суперечки навколо кількості видань Апостола, Литовського статуту, Євангелія учительного, Псалтирів, датування двох Євангелій 1600 р. тощо.

За відсутності будь-яких конкретних фактів можемо припустити, що Петро Мстиславець або брати Мамоничі могли вдатися до запровадження паперового виробництва саме для друкування власних книг, вочевидь, з метою зменшення їх собівартості, і зумисне без філіграней. Однією з причин невикористання сюжетних філіграней могли бути вимоги щодо якості друку, бо нерідко на місці розташування сюжетного водяного знаку при друкуванні фарба розтікалася, відрізнялася по кольору, утворювалися плями або й прориви аркушів. Окремі аркуші примірників кожного з видань І. Федорова та П. Мстиславця демонструють вади відтиску чи прориви паперу на місці розташування сюжетного знаку. Виготовлення немаркованого паперу також гіпотетично можна пояснити складністю в отриманні привілею на папірництво.

Варто звернути увагу й на те, що при поаркушному перегляді чотирьох примірників вільнюського Євангелія 1575 р. збірки НБУВ без водяних знаків не вдалося виявити жодного хоча б випадкового використання паперу з філігранями. Тобто видавці стежили за тим, щоб папір без філіграней не змішувався з іншим. Більші розміри аркушів без філіграней полегшували їх розрізнення. Однак у примірнику зі збірки РДБ інв. 3613 без філіграней ми виявили чотири водяних знаки. Вони розміщені в 46-му зошиті, що цілком кореспондуються з філігранями цього ж зошита в інших примірниках: арк. 346 – Підкова з хрестом без картуша, арк. 347 – Риба в колі, арк. 348 – Єліта у лінійному картуші, арк. 352 – Топор у картуші під короною.

У той же час доєднання аркушів без філіграней до примірників із філігранями доводить факт одночасного друкування примірників на папері з водяними знаками та без них. При звірці між собою примірників обох типів із метою встановлення можливої варіативності не вдалося виявити відмінностей в їхньому наборі. Папір без водяних знаків міститься у складі звичайних примірників з водяними знаками у вигляді й окремих пар аркушів, і кількох цілих зошитів. Усього в примірниках із філігранями зафіксовано більше 3% аркушів без філіграней (без урахування двох змішаних примірників). Кількість таких аркушів у різних екземплярах суттєво різниться, коливаючись від 38 аркушів (19 пар) до 4 (2 пари). Папір без філіграней у примірниках із філігранями систематично трапляється у зошитах 17, 44, 45 та 46, що відповідає текстам Євангелій від Марка та Іоанна. Окремі аркуші використано і в інших зошитах. Папір аркушів без філіграней, вставлених у примірники з філігранями, дещо гіршої якості, сіріший.

²³¹ Зернова 1964. С. 88.

²³² Іляшевич 1938. С. 42.

Притримуючись гіпотези про те, що папір без філіграней мав дещо більші порівняно зі стандартним розміри, мусимо врахувати й інші можливі пояснення варіантності паперу. Жодне інше видання І. Федорова та П. Мстиславця не містить аркушів паперу без філіграней. Проте примірники, наприклад, острозької Біблії 1581 р. надруковані на двох типах паперу. В контексті цих відомостей можна спробувати пояснити факт друкування частин тиражу і віленського Євангелія, і острозької Біблії паритетністю у відносинах між видавцями, – відповідно при друці Євангелія між П. Мстиславцем та Зарецькими з Мамоничами, при друці Біблії – між І. Федоровим та В. К. Острозьким. Тому папір міг бути придбаний чи виготовлений окремо кожним зі співвласників. Сутність стосунків між друкарями та видавцями до цього часу до кінця не розкрита за браком відповідних документів, про що вже йшлося. Із документальних джерел відомо, що Мамоничі та П. Мстиславець були компаньйонами²³³, кожен із яких розраховував на власний прибуток від книговидавничої діяльності, в тому числі й для погашення боргів. Папір у той час коштував дуже дорого, і основні витрати в процесі книговидання були пов'язані саме з його придбанням. Припустимо, йшлося про те, що частина тиражу, надрукована на папері з філігранями, припадала у власність братам Мамоничам, частина на папері без філіграней – П. Мстиславцю, або навпаки.

Перегляд інших тогочасних видань дав непевні, проте варті уваги відомості щодо «особливого» паперу, використовуваного у стародруках, – наприклад, фіксується папір з філігранями, розташованими по центру виливного аркуша. Традиційно сюжетна філігрань розміщувалася по центру одного із книжкових аркушів, відповідно, половини виливного аркуша. Проте, якщо розмістити знак посередині цілого паперового аркуша, то в цьому випадку при його згинанні вдвоє зображення потрапляло на середину, тобто при застосуванні для друку книг саме у корінець книги, відповідно не шкодило набору і візуальному вигляду аркуша. Такий папір нам трапився на двох двоаркушах на кілька десятиліть пізнішого видання М. Ніцоліо «Thesaurus Ciceronianus», опублікованого у Франкфурті на Майні в друкарні Г. Тампахія в 1613 р. Книжка великого обсягу, трохи менше 500 аркушів, аркуші у примірнику НБУВ зі шифром In 6383 мають розміри 358 x 225 мм. На парах початкових аркушів, що погано тримаються блоку (аркуші 5,6/7,8+17,18/19,20 та 9,10/11,12+13,14/15,16), видно вержери та понтюзо, а невелика сюжетна філігрань потрапляє в корінець. Аркуші, на яких не видно філіграней, зустрічаються й далі, при цьому інші аркуші поряд містять традиційно розташовані сюжетні філіграні по центру одного з них. Розміщення сюжетного знаку посередині двоаркуша, як і його відсутність, мало одну й ту ж мету – зменшити ушкодження набору тексту й естетично, і технічно. Відтак питання про європейський книжний папір зі специфічно розташованими сюжетними водяними знаками або взагалі без них потребує подальших практичних студій, оскільки стосується не тільки вільнюського Євангелія П. Мстиславця 1575 р., а й берестейської Біблії М. Радзивіла 1563 р., краківських Біблій М. Шарфенберга 1575 та 1577 рр. та інших тогочасних видань великого формату. Так само потребує подальшого вивчення й варіантність паперу інших стародрукованих пам'яток.

²³³ *Немировский 1987. С. 33–41.*

5.3. Філіграні примірників Євангелія 1600 р. без сигнатур

Не менш цікаві відомості надав аналіз філіграней Євангелія 1600 р. без сигнатур. Папір цього видання має суттєво біднішу історіографію дослідження порівняно з Євангелієм 1575 р. Його філіграні зафіксовані в альбомах Е. Лауцявічюса та Т. В. Діанової та проаналізовані у кількох наших публікаціях²³⁴. Е. Лауцявічюс вивчив його філіграні за матеріалом примірників зі збірок Вільнюса та Санкт-Петербурга²³⁵, виявивши 23 види водяних знаків. Він же підняв питання щодо розрізнення двох виданих майже одночасно Євангелій, позначених 1600 р., суттєво передатувавши Євангеліє з сигнатурами, про що вже йшлося.

Спробу зафіксувати водяні знаки Євангелія 1600 р. за примірниками Державного історичного музею (Москва) бачимо в альбомі Т. В. Діанової²³⁶. Проте, на жаль, тут не вказано кількість примірників, які було переглянуто. Аналіз опублікованого Т. В. Діановою матеріалу свідчить, що в межах одного опису виявились змішаними водяні знаки двох видань 1600 р. – без сигнатур та з сигнатурами. Тому не зрозуміло, йдеться про папір кількох різних примірників двох видань або про один примірник, зібраний з їхніх аркушів. Усього в публікації зафіксовано 30 видів філіграней, з них 20 належить до Євангелія без сигнатур, 6 – до Євангелія з сигнатурами, статус 4 інших нам незрозумілий.

Відомості про папір вільнюського видання Євангелія 1600 р. без сигнатур вміщено у монографії В. Мякішева²³⁷, проте автор аналізує виявлені знаки з метою підкріплення датування кількох видань Литовського Статуту 1588 р. В. Мякішевим наведені відсотки представлення різних філіграней паперу в примірнику Євангелія 1600 р. з посиланням знаків до позицій альбому Е. Лауцявічюса, проте не вказано, про які конкретно примірники йдеться, що ускладнює використання таких відомостей для аналізу паперу саме Євангелія без сигнатур.

Відомості про філіграні цього видання вміщено й у наших публікаціях. Насамперед йому було присвячено велику статтю 2014 р.²³⁸, де викладено представлений далі матеріал. В іншій уже згадуваній публікації ми намагалися порівняти папір Євангелія без сигнатур з трьома іншими віленськими друками Євангелія²³⁹, прослідкувавши на цьому матеріалі динаміку зміни паперового ринку Вільнюса продовж більше ніж 70 років.

Порівняльний аналіз показав, що саме видання Євангелія 1600 р. без сигнатур демонструє найбільший діапазон філіграней використаного паперу. Викладений далі матеріал став результатом детального вивчення водяних знаків описаних в каталозі шести примірників та двох фрагментів із фондів НБУВ, а також шести інших примірників збірок Києва, Мінська та Вільнюса²⁴⁰. Спочатку проаналізуємо філіграні примірників збірки НБУВ, оскільки вони демонструють однакові за назвами й розміщенням водяні знаки, в той час як окремі примірники інших збірок за папером суттєво відрізняються від них.

²³⁴ Бондар 2014-1; Бондар 2014-2.

²³⁵ Laucevicius 1967. S. 248.

²³⁶ Дианова 1993. С. 180, 183.

²³⁷ Мякішев 2014. С. 162.

²³⁸ Бондар 2014-1. С. 56–71.

²³⁹ Бондар 2014-2. С. 295–304.

²⁴⁰ Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого, шифр Є37-220.911, інв. 2627990; БВУ, шифри РК 51, РК 60; НББ, шифри 094/4071, 094/4072, 094/1к.

За підрахунками, здійсненими шляхом поаркушної фіксації та обліку філіграней, в складі Євангелія 1600 р. без сигнатур було виявлено папір майже двох десятків різних сюжетів. Він представлений водяними знаками приблизно у такому співвідношенні: Лис у колі з літерами LS – 53%; Любич у бароковому картуші – 13%; Леопард / Пів орла у бароковому картуші – 7%; Єліта в бароковому картуші – 5%; Вершник у колі – 5%; Три корони у лінійному картуші – 4%; Топор (кілька варіантів) – 2,25%; Ястжембец / Тупа підкова в округлому картуші – 2%; Лис у бароковому картуші – 1,5%; Гоздава (кілька варіантів) – 1,5%; Герб Бауцена в колі – 1,25%; Башти з півмісяцем без картуша – 1,25%; Долива в округлому картуші – 1%; Остоя в картуші під короною – 1%; Леварт у бароковому картуші – 0,75%; Колоски в бароковому картуші – 0,5%; Сліповрон у бароковому картуші – 0,5%; Трикутне зображення в колі з написом «Trissel» – 0,3%; Орел одноголовий у картуші під короною – 0,1%; Коло в хвилястому картуші – 0,1%; не встановлено знаків переважно через відсутність аркушів – 0,75%. Зображення виявлених знаків вміщено в *Альбомі філіграней* (альб. філ. № 2.1–2.25).

Тепер повернемося до відомостей про філіграні Євангелія 1600 р. без сигнатур, що надають альбоми Е. Лауцявічюса та Т. В. Діанової. Е. Лауцявічюс²⁴¹ відзначає не всі різновиди філіграні Топор (немає знаку Топор без обрамлення) та Гоздава (вказано лише філігрань Гоздава без картуша, в той час як знак трапляється в кількох видах картушів). Також не зазначено серед знаків філіграні Герб Бауцена, та три найрідкісніших – зображення в колі з написом «Trissel», Орел одноголовий у картуші під короною, Коло в хвилястому картуші. При цьому фіксуються не виявлені нами в стандартних примірниках філіграні Лис в округлому орнаментальному картуші з написом «Leo Sapiēha MDL Cancelar» (альб. філ. № 2.2), Риба в округлому картуші²⁴² та Кабан без картуша²⁴³. Стосовно знаків Риба й Кабан можна висловити обережне припущення про те, що у примірниках Євангелій 1600 без сигнатур використано аркуші Євангелія 1575 р., марковані цими знаками.

Публікація Т. В. Діанової²⁴⁴ не містить знаків Ястжембец / Тупа підкова, Сліповрон та Коло в хвилястому картуші. Проте в ній зазначено філігрань Орел одноголовий без обрамлення (№ 58), в той час як нам один раз трапився інший рідкісний знак сюжету Орел, розміщений у картуші під короною. Представлений і знак Риба в колі (№ 85), однак він має інші розміри та форму картуша, ніж у Е. Лауцявічюса. Не трапився нам і варіант філіграні Леварт у невеликому лінійному картуші (№ 41). Також в альбомі Т. В. Діанової зафіксовані сюжети знаків, не виявлені ні в складі Євангелія без сигнатур, ні в Євангелії 1600 р. з сигнатурами – зображення міфічної тварини в округлому картуші (№ 29), а також невеличке зображення оберненого вниз півмісяця, зверху з хрестом, у колі (№ 35).

З урахуванням досвіду дослідження водяних знаків стародруків другої половини XVI ст. – початку XVII ст. можемо зазначити, що філіграні, як правило, не були представлені у книжкових пам'ятках такою величезною кількістю сюжетів та різновидів, що складала продукцію більш ніж 20 різних папірень різних регіонів. Спробуємо припустити, що широкий спектр презентації сюжетів водяних знаків у Євангелії без сигнатур 1600 р. свідчить

²⁴¹ *Laucevicius 1967. S. 248.*

²⁴² *Схоже на Laucevicius 1967, atlasas. S. 535, № 4003. Laucevicius 1967. S. 229.*

²⁴³ *Схоже на Laucevicius 1967, atlasas. S. 505. № 3703. Laucevicius 1967. S. 225.*

²⁴⁴ *Діанова 1993. С. 180, 183.*

про складності у придбанні паперу під час друкування тиражу, адже у досить невеликий проміжок часу постала потреба у значних масивах паперу, придатного для поліграфії. Попри те, що випуск паперу в Європі суттєво нарощувався, очевидно, потреба у ньому, в тому числі й для книговидання, перевищувала пропозицію. Велика кількість різновидів паперу може свідчити й про значний тираж видання Євангелія 1600 р. без сигнатур та вірогідні наміри видавців його збільшення на початковій стадії роботи. Аналогії за значною кількістю сюжетів та різновидів можемо провести, наприклад, з виданням острозької Біблії 1581 р.²⁴⁵

Привертає увагу й те, що кількісно за відсотковими показниками у складі Євангелія 1600 р. без сигнатур переважає папір місцевого виробництва, – вільнюського й каунаського, репрезентативно (за кількістю назв знаків) – краківського. Далі коротко зупинимося на походженні виявлених філіграней. Тут доречно відмітити, що дослідники вже давно звернули увагу на те, що наприкінці XVI ст. у Литві відбувалася заміна паперу немісцевого, переважно польського виробництва місцевим²⁴⁶, що яскраво підтверджують водяні знаки й цього видання.

Наведений вище перелік філіграней показує, що у складі Євангелія без сигнатур 1600 р. переважає знак Лис в округлому картуші з літерами LS (альб. філ. № 2.1-1, 2.1-2, 2.1-3). Такий папір складає 53%, до нього можна додати 1,5% паперу з філігранню Лис у овальному бароковому картуші (альб. філ. № 2.3-1, 2.3-2). На усі інші сюжети філіграней припадає менша половина книги.

Вироблявся папір з гербом Лис на одній із місцевих папірень Сапіг або Мамоничів²⁴⁷, цей вид був базовим для видавців, на його використання вони насамперед і розраховували. Філігрань за основним зображенням відповідає однойменному гербу Лис (Лапе) у вигляді направленої вгору стріли з двома поперечинами. Цим гербом послуговувалися представники родини Сапіг. Насамперед йдеться про державного діяча і дипломата, канцлера ВКЛ Леона Сапігу (1557–1633). Герб Лис також був наданий представникам родини Мамоничів, і в філігранології затвердилася думка про те, що відповідний папір виготовляли саме папірні у власності Мамоничів²⁴⁸. На філігранях, що переважають у складі Євангелія, вміщено ініціали LS, що розшифровують ім'я вже згаданого канцлера Леона Сапіги. Відтак, папірня мала перебувати під його юрисдикцією, а не Мамоничів. Е. Лауцявичюс зазначає, що представники родини Сапіг, зокрема, найвпливовіший серед них у той час Л. Сапіга, не мали папірень у приватному володінні, а його канцлерським гербом із реквізитами (ініціалами, повним титулом) користувалися папірні Мамоничів²⁴⁹. Відмітимо, що питання щодо підпорядкованості папірень Сапігам або Мамоничам нечітко висвітлюється в доступних нам джерелах. Видається, що Мамоничі мали стосунок до роботи папірень, а відтак могли отримувати звідти безкоштовний або суттєво дешевший папір для власного книговидання. Однак навряд чи папірні перебували у приватній власності цієї родини, оскільки після 1606 р. Мамоничі не отримали спадкового права

²⁴⁵ Бондар Н. П. Філіграні острозької Біблії 1581 р. як унікальне джерело дослідження паперового ринку Краківського воєводства // *Nihil sine litteris scripta in honorem professoris Venceslai Walecki*. Kraków, 2017. S. 89–90, 107, 108.

²⁴⁶ Мякишев 2005. С. 208–210; Мякишев 2014. С. 179–180.

²⁴⁷ Лауцявичюс 1979. С. 114.

²⁴⁸ Там само.

²⁴⁹ Там само. С. 153.

використовувати реквізити Сапіг, а пізніше папір із гербом Лис активно вироблявся в родових маєтках Сапіг – Гольшанах та Рожані ²⁵⁰.

Використаний для друку Євангелія папір із філігранями Лис у колі непоганої якості, проте аркуші суттєво різняться між собою за щільністю. Помітне використання кількох дуже подібних різновидів водяного знаку, – йдеться про філіграні-близнюки, сенсу їх розрізнення для книгознавчих досліджень немає. Іноді трапляється занадто тонкий папір, внаслідок чого фіксуються часті його прориви, і перебивки друкованого тексту зі зворотнього боку аркуша.

Папір з філігранню Лис у овальному бароковому картуші (альб. філ. № 2.3-1, 2.3-2) трапляється у стандартних примірниках, до яких можна віднести всі примірники НБУВ, у кінцевій частині переважно на аркушах 347–352, рідше на аркушах 7, 18, 27. Виявлений щонайменше в двох подібних варіантах відмінних розмірів (альб. філ. № 2.3-1, 2.3-2). Папір зі знаком Лис у овальному бароковому картуші гірший за якістю порівняно з аркушами зі знаком Лис у колі.

Папір із філігранню Любич у бароковому картуші (альб. філ. № 2.5-1, 2.5-2, 2.5-3) займає друге місце, складаючи 13% від загальної кількості використаного при друкуванні Євангелія 1600 р. Зображення філіграні відповідає польському гербу Любич, що має вигляд оберненої кінцями вниз підкови із вписаним в неї хрестом, і таким само хрестом зверху. Герб розміщений у картуші з бароковим обрамленням. Філігрань виявлена у декількох схожих варіантах трохи відмінних розмірів (альб. філ. № 2.5-1, 2.5-2, 2.5-3), всі знаки походять з однієї папірні. Папір з порівняно меншим знаком цупкіший, із більшим – тонкий, внаслідок цього марковані таким знаком аркуші мають прориви та втрати фрагментів.

Точних відомостей про походження знаку Любич немає, однак не викликає сумніву його підкраківське виробництво, оскільки побідний папір доволі широко використаний у місцевих виданнях. В. Будка приписує його випуск млину у Грембеніце біля Прондніка неподалік Кракова, коли маєтність перейшла до нащадків Шимона Луковського гербу Любич ²⁵¹.

Філігрань Леопард / Пів орла (альб. філ. № 2.8) складає близько 7% від загальної кількості використаного паперу. Має вигляд овального щита у бароковому обрамленні, розділеного навпіл вертикальною лінією. В одній частині зображено половину орла, в іншій – тварину, що спирається на передні лапи, потрактовану як лев чи леопард. Зображує герб родини Чеків. У альбомі В. С. Позднякова ²⁵² з посиланням на дослідження Я. Сінярської-Чапліцької вказано, що ця філігрань відповідає гербу Яна Баптісти Чеки (Czeki), дворянина королеви Бони, такий папір вироблявся млином в його маєтку Чайовіце біля Кракова ²⁵³. Відбитки філіграні в усіх випадках мають доволі нечіткі обриси. Такий папір зустрічається в більшій кількості у зошитах 16–18 (аркуші 111–134), потім у зошиті 44 (аркуші 333–341), причому в зошитах 16–18 іншого паперу немає.

Філігрань Єліта в бароковому картуші, що складає 5% від загальної кількості паперу, трапляється щонайменше трьох загалом подібних різновидах (альб. філ. № 2.4-1, 2.4-2, № 2.4-3). Відповідний герб являє собою зображення трьох перехрещених загострених з двох боків списів. Папір

²⁵⁰ Там само. С. 115.

²⁵¹ Budka 2009. S. 280, 275.

²⁵² Поздняков 2013. С. 24, № 20–241.

²⁵³ Siniarska-Czaplicka J. Katalog filigranów czerpalni Rzeczypospolitej zebrany z papieru druków tłoczonych w latach 1500–1800. Łódź, 1983. № 251–259.

доволі якісний, цупкий, білий, на ньому не пробивається текст зі звороту. Найбільш вірогідним є походження знаку з папірні у Вільковіце під Краковом, власниками якої були краківські міщани Вільчковські, що отримали право користуватися гербом Єліта²⁵⁴. На українських землях папір зі схожими філігранями вироблявся у Лівчицькій папірні під Львовом, що перебувала у власності С. Коритки герба Єліта²⁵⁵. Документи фіксують Лівчицьку папірню починаючи з 1590 р.²⁵⁶, однак використання подібного паперу з-під Львова у Вільнюсі викликає серйозні застереження. У Львові була потреба у власному папері, місцеве виробництво якого було недостатнім, і везти його на продаж до Вільнюса не мало ніякої рації. Маркований водяним знаком Єліта папір вироблявся також у Чесанові Белзького воєводства²⁵⁷. Вірогідно, для друку Євангелія 1600 р. використовувався папір Єліта підкраківського виробництва, оскільки він переміщується в одних і тих же зошитах зі знаком Любич у бароковому картуші, що виготовлявся млинами у Краківському воєводстві.

У такій же кількості 5% представлений і папір із філігранню Вершник або Рицар (альб. філ. № 2.25). Зображення має вигляд кінного рицаря в округлому лінійному картуші. Маркований таким чином папір виготовлявся ковенською (каунаською) папірнею Г. Рейнера²⁵⁸, що почала працювати з 1577 р. Папір доволі високої якості, цупкий, білого кольору, гірший від паперу зі знаком Башти, однак значно кращий від паперу зі знаком Лис у колі. Зустрічається виключно у зошитах 43 та 44 (аркуші 321–336).

Папір із водяним знаком Три корони (альб. філ. № 2.15) складає 4% від загальної кількості, має вигляд лінійного картуша із зображенням трьох корон, дві з яких розміщено зверху та одну – внизу. Такий папір виявлений на початкових аркушах I рахунку, а також у прикінцевих зошитах 48–51 (аркуші 361–391). На початку книги він змішаний з папером зі знаками Остоя та Топор. Походження водяного знаку Три корони чітко не встановлене. Дослідження свідчать, що папір із такою філігранню виготовлявся папірнею краківського капітулу і, відповідно, маркувався гербом капітулу. Папірня розташовувалася в єпископських володіннях, однак її місцезнаходження чітко не локалізоване. Публікації вказують на папірню у місцевості Жабі Млин у Прондніку Бялому²⁵⁹. Місце розташування цього знаку в складі примірника свідчить про те, що папір був в одній або кількох останніх партіях, а оскільки він виявлений ще і на початкових аркушах, де вміщено вступні тексти до Євангелія, це вказує на друкування початкових аркушів на прикінцевому етапі роботи.

Філігрань Топор, що складає трохи більше 2% від використаного паперу, відповідає польському гербу із такою ж назвою та належить, як уже відзначалося, до найбільш розповсюджених у Речі Посполитій. Зображує сокиру без картуша або в картуші. Філігрань традиційно фіксується на папері стародруків у багатьох різних варіантах. Попри невелику кількість подібного паперу в примірниках Євангелія без сигнатур 1600 р., він виявлений у найбільшій кількості відмінних варіантів – без картуша

²⁵⁴ *Siniarska-Czaplicka 1969. S. 10.*

²⁵⁵ *Мацюк 1994. С. 52–53.*

²⁵⁶ *Мацюк О. Я. Папір та філіграні на українських землях: XVI – початок XX століття. Київ, 1974. С. 48.*

²⁵⁷ *Мацюк О. Я. Бумага заблудовских изданий // Иван Федоров и восточнославянское книгопечатание. Минск, 1984. С. 131–133.*

²⁵⁸ *Лауцявичюс 1979. С. 139, 72.*

²⁵⁹ *Мякшиев 2005. С. 205.*

(альб. філ. № 2.20), у картуші з завітками (альб. філ. № 2.19-2); під півмісяцем (альб. філ. № 2.19-1), у картуші під півмісяцем та орлом (альб. філ. № 2.19-3). Відзначений у Е. Лауцявічюса варіант Топор під півмісяцем без картуша²⁶⁰ нам не трапився.

Виробництво паперу, маркованого гербом Топор, на рубежі XVI–XVII ст. традиційно пов'язується з підкраківськими папірнями Тенчинських у їх маєностях Тенчинеку та Кшешовіце²⁶¹. Використаний при друкуванні Євангелія без сигнатур 1600 р. папір має беззаперечне підкраківське походження.

Філігрань Ястжембец / Тупа підкова в округлому картуші (альб. філ. № 2.6, 2.7-1, 2.7-2) складає 2% від загальної кількості паперу. Форма картуша не в усіх випадках дозволяє встановити верх та низ знаку. Якщо вважати підкову оберненою кінцями вгору, то філігрань відповідатиме гербу Ястжембец, кінцями вниз – гербу Тупа підкова. Один із різновидів знаку – в округлому картуші (альб. філ. № 2.6). Трапляється у всіх примірниках у зошиті 16 (аркуші 111–119), а також несистематично в інших. Походження знаку пов'язується з папірнями під Краковом, насамперед у Грембеніце²⁶². Також папір із філігранню Ястжембец вироблявся в Почесній на Варті на землях Ольштинського староства²⁶³.

Папір зі знаком Гоздава, що складає півтора відсотки від загальної кількості, представлений також у кількох варіантах сюжету: в лінійному картуші з рівним верхом (альб. філ. № 2.23-2), у лінійному картуші з хвилястим верхом (альб. філ. № 2.23-3), без картуша (альб. філ. № 2.22) та у великому картуші під короною (альб. філ. № 2.23-1). Частіше трапляється вид знаку Гоздава маленька без картуша. Цей папір найбільш якісний, білий та цупкий.

Варто зважити на те, що філігрань Гоздава зустрічається разом зі знаком Топор – у зошитах 20 (аркуші 143–150) та 48 (аркуші 360–367). Походження паперу Гоздава чітко не встановлене. Він вироблявся декількома різними млинами, серед яких папірні родини Бонарів у Бонарці під Краковом та Баліце над Рудавою²⁶⁴, а також у Нисі в Силезії²⁶⁵. Є відомості й про те, що у 1570-х рр. філігранню Гоздава маркувала свою продукцію папірня Каунаса, що знаходилася в маєності Я. Ходкевича, і була надана у володіння вже згадуваному папірникові Г. Рейнеру²⁶⁶. Однак ці відомості не видаються переконливими, використаний для друкування Євангелія без сигнатур 1600 р. папір має вірогідне підкраківське походження.

Філігрань Герб Бауцена (альб. філ. № 2.16-1, 2.16-2) становить дещо більше 1%, трапляється в кількох близьких варіантах. Знак маленький, нерівні контури свідчать про суттєву деформацію форми. За своїми характеристиками маркований цим знаком папір доволі цупкий, сіруватий, із розмитими погано видимими вержерами. Схоже, філігрань зображує міський герб із мурами. Походження знаку встановлюється за написом по колу філіграні «BVDISSIN». Е. Лауцявічюс зазначив, що продукція папірні

²⁶⁰ *Laucevicius 1967, atlasas. № 1684, P. 229; Laucevicius 1967. P. 197.*

²⁶¹ *Siniarska-Czaplicka 1969. S. 19–20.*

²⁶² *Budka 2009. S. 275.*

²⁶³ *Dąbrowski J., Siniarska-Czaplicka J. Rękodzieło papiernicze. Warszawa: Wyd. Czasopism i Książek Technicznych Sigma NOT, 1991. S. 260.*

²⁶⁴ *Лауцявічюс 1979. С. 115–116.*

²⁶⁵ *Там само. С. 116.*

²⁶⁶ *Амосов А. А. К вопросу о времени происхождения Лицевого свода Ивана Грозного // Материалы и сообщения по фондам Отдела рукописной и редкой книги Библиотеки АН СССР. Ленинград : Наука, ЛО, 1978. С. 11–13.*

саксонського міста Бауцена (або Будицина), локального місця проживання лужицьких сербів, активно використовувалася у Литві наприкінці XVI – на початку XVII ст.²⁶⁷.

Папір зі знаком Башти (або Вежі, Кріпосні ворота) доволі цупкий, дуже білий. Зображує дві вежі без обрамлення, між якими розташований півмісяць. Він виявлений в кількох близьких варіантах (альб. філ. № 2.14-1, 2.14-2, 2.14-3). Його можна вважати найбільш якісним серед використаних у Євангелії 1600 р. без сигнатур видів паперу. Вірогідно, і за ціною він мав би бути найдорожчим. Папір із зображенням башт вироблявся в Старчинові під Олькушем²⁶⁸, однак містить інше за малюнком зображення. Значне виробництво якісного паперу із баштами пов'язане з німецькими папірнями у Равенсбурзі та в Любеку²⁶⁹. Оскільки папір зі знаком Башти виявлений виключно у зошитах 20–21 (аркуші 143–158) разом із філігранями Топор та Гоздава, це ймовірніше свідчить про його польське, а не німецьке походження, однак для остаточних висновків недостатньо відомостей.

Папір зі знаком Долива в округлому картуші з літерами IR (альб. філ. № 2.17) складає 1% від загальної кількості паперу. Сюжет відповідає однойменному польському гербу, що зображує три троянди на перев'язі. Подібний папір виявлений виключно у зошитах 41–43 (аркуші 305–328) разом із іншими видами, такими як Єліта, Любич, герб Будицина. Папір не дуже якісний, доволі цупкий, сіруватий. Має польське походження, вироблявся в Мурованій Госьліні (зараз місто Познанського повіту Великопольського воєводства)²⁷⁰.

Папір зі знаком Остоя в картуші під короною (альб. філ. № 2.18-1, 2.18-2) також складає 1% від загальної кількості, виявлений у двох схожих варіантах. Папір використовується в усіх примірниках у початковому зошиті (аркуші 2–9 I рахунку), в окремих примірниках – на аркуші 28 (Кир.775, Кол. Вітта 18). В інших примірниках на парі аркушів 28/29 фіксується папір зі знаком Лис у колі, відмінностей в наборі на аркушах з різними філігранями не помітно. У примірнику Кир.775 двоаркуш 28/29 зі знаком Остоя має менші розміри порівняно з сусідніми, зокрема, значно коротший знизу. Виготовлення паперу, маркованого гербом Остоя, пов'язується переважно з папірнями Кавечинських в Узді та у Несвіжі²⁷¹. Однак таке походження паперу Євангелія без сигнатур 1600 р. викликає застереження. Воно підкріплюється його використанням разом зі знаками Три корони та Топор, які вироблялися млинами Краківського воєводства.

Менш ніж одним відсотком представлено ще одну групу із шести знаків – Леварт, Колоски, Сліповрон, Трикутне зображення в колі, Орел одноголовий і Коло в хвилястому картуші. Водяний знак Леварт зображує відповідний герб із півміфічною твариною у бароковому картуші. Трапляються два різновиди філіграні – вужча (альб. філ. № 2.9) та ширша (альб. філ. № 2.10). Філігрань другого виду має нечіткий малюнок, відтак знак можна сплутати зі знаком Леопард / Пів орла. Виробництво паперу пов'язане із родиною Фірлеїв, що володіли папірнями у Любліні та Коцьку²⁷². Папір зустрічається не у всіх примірниках по декілька разів несистематично у різних зошитах.

²⁶⁷ Лауцявичюс 1979. С. 104.

²⁶⁸ Budka 2009. S. 279.

²⁶⁹ Лауцявичюс 1979. С. 93–94.

²⁷⁰ Budka 2009. S. 297.

²⁷¹ Лауцявичюс 1979. С. 76.

²⁷² Siniarska-Czaplicka 1969. S. 12.

Водяний знак Колоски (альб. філ. № 2.11) трапляється не у всіх примірниках один або два рази на примірник, виключно в зошиті 43 на аркушах 338, 342 та 343. Філігрань зображує сніп із колосків у картуші з бароковим обрамленням. Дослідниками вважається, що такий папір виготовлявся упродовж 1585–1603 рр. папірнею у Мнішеку під Краковом, зображуючи герб настоятеля місцевого цистерціанського монастиря Станіслава Решки гербу Клоси²⁷³.

Філігрань Сліповрон (альб. філ. № 2.12) у бароковому картуші трапляється 1–2 рази на примірник виключно на аркушах 299–304 у 40-му зошиті, а також один раз на аркуші [1] III рахунку. Філігрань за сюжетом відповідає гербу Сліповрон, що зображує обернену вниз підкову з хрестом зверху, на якому сидить ворон з кільцем у дзьобі. Такий папір на рубежі XVI–XVII ст. широко побутував на литовських, білоруських та українських теренах. Вважається, що цим знаком маркувала свою продукцію папірня у Млодзейовіце під Краковом у власності Млодзейовських гербу Сліповрон²⁷⁴.

Інформації щодо походження інших трьох рідкісних знаків – Трикутне зображення в колі з написом «Trissel», Орел одноголовий у картуші та Коло в хвилястому картуші, нам віднайти не вдалося. Філігрань із девізом «Trissel» (альб. філ. № 2.13) виявлена в двох примірниках Кир.775 (№ 2.1) та Кир.860 (№ 2.3), в обох випадках на парі аркушів 305/312, Коло в хвилястому картуші (альб. філ. № 2.24) – у примірнику Кир.775 (№ 2.1) на аркуші 6 I рахунку, філігрань Орел в картуші під короною (альб. філ. № 2.21) нечітка, виявлена у примірнику Кир.4340п (№ 2.4) на аркуші 349.

Маємо констатувати, що не завжди вдається пояснити використання різних видів паперу на одних і тих же аркушах при ідентичності набору тексту. Наприклад, у примірнику Кир.859 (№ 2.2) на аркуші 41 (парний 48) виявлено знак Топор без картуша. В інших примірниках на цих двоаркушах розташовано знак Лис у колі з LS, як і на сусідніх аркушах. Відмінностей у наборі між аркушами 41/48 примірника Кир.859 та іншими не виявлено, хіба що в рядку 7 в слові «... и не вид...» немає піднятої над рядком літери «ѣ», яка є в усіх інших примірниках. Однак навряд чи такі дрібні відмінності можна класифікувати як варіант набору. Таку ж філігрань Топор без картуша на цій же парі аркушів бачимо у примірнику НББ (Мінськ) 094/1к.

Загальна динаміка зміни видів паперу під час друкування тиражу виглядає наступним чином, – спочатку для друку книжки було придбано папір зі знаком Лис у колі – з аркуша 1 II рахунку і до аркуша 60 II рахунку зустрічається тільки такий папір, але в усіх вивчених примірниках у 4-му зошиті (аркуші 17–24) з'являються й інші філіграні – Лис у бароковому картуші, Любич, Ястжембец. Можливо, початковий запас базового паперу після друкування трьох зошитів закінчився, і було придбано незначну кількість паперу для одного зошита, потім знову отримано папір з філігранню Лис. Після 9 зошита (аркуш 65) партія паперу зі знаком Лис знову закінчилася, і було придбано інший папір – зі знаком Любич, який використовувався включно до 14-го зошита (до аркуша 103). Далі його замінив папір зі знаками Леопард / Пів орла, Лис у колі, Ястжембец. В 19-му зошиті знову використано папір Лис у колі, в 20–21-му зошитах – кількох видів – Башти, Гоздава, з 22-го до 31-го включно – Лис у колі, з 32–34-му – Єліта, з 35-го зошита – Любич та Єліта, з 37-го – Лис у колі; з 40-го –

²⁷³ Там само. S. 11.

²⁷⁴ Там само. S. 18–19.

Сліповрон, Любич, Долива, Герб Бауцена, в 43–44-му зошитах – Вершник, з 45 – Любич, Колоски, Леопард / Пів орла, Лис в бароковому картуші, з 47-го – Лис у колі, з 48-го – Топор, Три корони, Гоздава, з 50-го – Лис у колі, з 51-го – Три корони. На аркушах першого зошита виявлено філіграні Остоя, Три корони, Лис у колі і Топор у картуші.

Залучення до дослідження ще двох фрагментів Євангелія без сигнатур 1600 р. друкарні Мамоничів збірки НБУВ надало можливість виявити нові варіанти філіграней, що не трапилися в повних примірниках. Один із фрагментів – це 40 вставних аркушів у складі збірного примірника Кир.759 (№ 2.8). Інший фрагмент (Кир.756(2), № 2.7) – це усього один аркуш 16, вклеєний у примірник Євангелія 1575 р. друку П. Мстиславця. На аркушах обох фрагментів окрім вже описаних філіграней вдалося виявити рідкісний водяний знак Лис в округлому орнаментованому картуші із написом «Leo Sapieha MDL Cancelar» (альб. філ. № 2.2). Філігрань має вигляд згадуваного герба Сапіг Лис у вигляді тонкої, направленої вверх стріли з двома поперечинами, вміщеної у коло з написом та орнаментом по зовнішньому периметру. Девіз дозволяє приписати знак тим же папірням, що і філіграні Лис у колі з літерами LS та Лис у бароковому картуші. Ця філігрань виявлена по одному разу в обох фрагментах – на аркуші 16 примірника Кир.756 і на аркуші 143 примірника Кир.759. Відмінностей у наборі між цими аркушами та аркушами стандартних примірників не виявлено, – друк ідентичний. У стандартних примірниках на парі аркушів 9/16 міститься знак Лис у колі, аркушах 143/150 – знаки Ястжембец, Гоздава, Башти. Припускаємо, що папір з філігранню Лис в округлому орнаментованому картуші з написом був більш якісним порівняно з іншими зазначеними видами паперу цих же зошитів. Ми вже відмічали, що цей знак фіксується Е. Лауцявічюсом у примірниках Бібліотеки Вільнюського університету.

Наше дослідження примірників цієї збірки з шифрами зберігання РК 51 та РК 60 показало, що вони за філігранями подібні між собою, однак абсолютно не відповідають тим водяним знакам, що демонструють шість повних примірників НБУВ. Насамперед у примірниках збірки БВУ РК 51 та РК 60 більше половини становить папір саме з філігранню Лис в округлому орнаментованому картуші з написом, якого, як ми показали вище, немає в жодному із шести комплектних примірників збірки НБУВ, тільки у двох фрагментах. Також у литовських екземплярах трапляється кількісно менше різновидів філіграней, хоча в цілому вони відповідають виявленим у стандартних примірниках НБУВ.

Для наочності наведемо опис водяних знаків примірників БВУ – РК 51: Лис в округлому орнаментованому картуші із написом «Leo Sapieha MDL Cancelar» – 57%; Лис у колі з літерами LS – 4%; Єліта в бароковому картуші – 22%; Три корони в лінійному картуші – 5%; Топор у картуші під короною – 2%; Башти із півмісяцем без картуша – 1,5%; Сліповрон у бароковому картуші – 0,5%; Ястжембец / Тупа підкова в округлому картуші – 1%; Гоздава маленька без картуша – 0,5%; Риба в колі: – 0,5%; Голова блазня – 0,5%; не встановлено знаків – 5,5%. Філігранологічний розпис примірника РК 60 має такий вигляд: Лис в округлому орнаментованому картуші із написом «Leo Sapieha MDL Cancelar» – 55%; Лис у колі з літерами LS – 4%; Єліта в бароковому картуші – 20%; Топор у картуші під короною – 3%; Три корони в лінійному картуші – 2,5%; Гоздава маленька без картуша – 1,5%; Башти із півмісяцем без картуша – 1%; не встановлено знаків – 13%. Відмітимо, що знаки Риба в колі та Голова блазня, що фіксуються у примірнику РК 51, вірогідніше, вказують на вставні аркуші з іншого

видання, – схоже, з вільнюського Євангелія 1575 р. друку П. Мстиславця, яке було взірцем для видання 1600 р. без сигнатур і містить папір із філігранями таких сюжетів ²⁷⁵.

Загалом можемо припустити, що для примірників РК 51 та РК 60 Бібліотеки Вільнюського університету був використаний більш якісний папір, відповідно, більш дорожчий, не виключено, що й дещо більших розмірів, однак це припущення потребує подальшої перевірки. Варто мати на увазі й те, що основну відмінність між примірниками становить папір з різними видами філіграні Лис, пов'язаної з папірнями Сапіг або Мамоничів. Можливо, ми маємо справу із паритетною закупівлею паперу співвласниками, з подальшим окремим розповсюдженням різних частин тиражу Євангелія 1600 р.

Відтак філігрань різних сюжетів Лис можна вважати розрізняючим знаком між двома варіантами паперу вільнюського Євангелія без сигнатур 1600 р. Вдалося виявити й інші примірники, в складі яких представлено обидва види філіграні Лис – у колі з літерами LS та в округлому орнаментованому картуші з девізом «Leo Sapieha MDL Cancelar». Наприклад, в одному з примірників Національної бібліотеки Білорусі (шифр зберігання 094/4072) виявлено такі знаки: Лис у колі з літерами LS – 40%; Лис в округлому орнаментальному картуші з написом «Leo Sapieha MDL Cancelar» – 10%; Любич у бароковому картуші – 12%; Єліта в бароковому картуші – 11%; Леопард / Пів орла в бароковому картуші – 4%; Три корони у лінійному картуші – 3%; Гоздава маленька без картуша – 2%; Башти із півмісяцем без картуша – 2%; Топор вузький у картуші без корони – 1,5%; Топор вузький у картуші під короною – 0,5%; Ястжембец / Тупа підкова в округлому картуші – 1,5%; Герб Бауцена в колі – 1%; Долива в округлому картуші – 1%; Остоя в картуші під короною – 1%; Сліповрон у бароковому картуші – 1%; Леварт у бароковому картуші – 0,5%; не встановлено знаків – 8%. Бачимо, що усі інші знаки, окрім філіграні Лис, типові для обох варіантів паперу Євангелія 1600 р. без сигнатур.

Цікаво, що в складі цього ж мінського примірника вміщено два зошити – 26 та 27 (аркуші 188–203) з видання Євангелія 1575 р. Вісім двоаркушів не мають жодного сюжетного водяного знаку, відтак представляють варіант видання 1575 р., надрукований на папері без філіграней ²⁷⁶. Виявлена вставка підтверджує й те, що примірник є збірним із кількох різнорідних фрагментів. В іншому примірнику НББ (094/4071) окрім 48% паперу з філігранню Лис у колі з LS міститься 2% паперу зі знаком Лис у картуші з написом «Leo Sapieha MDL Cancelar». На ще один екземпляр збірки РДБ (інв. 8007), у складі якого представлено 127 аркушів паперу з філігранню Лис з повним титулом Л. Сапіги, вказує В. Мякішев ²⁷⁷.

Відтак проведений аналіз 13 примірників та фрагментів Євангелія без сигнатур 1600 р. друкарні Мамоничів показав, що для його друку було використано папір більше двох десятків видів. Надзвичайно велика кількість філіграней, напевне, засвідчує значний тираж книги, на який розраховували видавці, а можливо, й плани щодо його збільшення, що постали одночасно з початком друкування.

Було встановлено, що для видання використовувався папір переважно місцевого вільнюського виробництва з філігранню Лис. Також було

²⁷⁵ Бондар 2007-1. С. 310.

²⁷⁶ Бондар 2012-1. С. 52–53; Бондар 2007-1. С. 317–319.

²⁷⁷ Мякішев 2014. С. 162.

закуплено багато паперу, виготовленого млинами Краківського воєводства, що було традиційним постачальником паперу для Вільнюса. Фіксується папір й іншого походження. Широкий спектр ринків закупівлі демонструє все ще не ліквідований на рубежі XVI–XVII ст. дефіцит паперу у Вільнюсі, зокрема, для друкування великотиражних видань. Значний діапазон представлення різних видів знаків, у тому числі й рідкісних, свідчить, що папір не замовлявся спеціально з певних млинів або через посередників, а викупувався той, що був у продажу. Внаслідок цього в примірник потрапляли дуже різні за якістю аркуші.

Можемо також припустити, що примірники комплектувалися з паперу різної якості і відповідно до різних видів закупленого паперу, а в їхніх межах відбиралися краще та гірше надруковані аркуші, з проривами, помилками в друці тощо. Динаміка зміни знаків свідчить, що папір, особливо немісцевого виробництва, закуповувався (або надходив до друкарні) невеликими партіями, розрахованими на друк одного-двох зошитів. Філіграні вказують на те, що початкові вставні тексти Євангелія традиційно друкувалися на прикінцевому етапі роботи, що було типовим для видань того періоду. Поки що дослідження водяних знаків вільнюського Євангелія 1600 р. без сигнатур друкарні Мамоничів не дало відповіді на всі актуальні питання, і це свідчить, що детального вивчення паперу потребують інші примірники цього видання.

5.4. Філіграні примірників видань Євангелій з сигнатурами та 1644 р.

На відміну від видань Євангелій 1575 та 1600 рр. без сигнатур філігранологічний аналіз Євангелія з сигнатурами набуває зовсім інакшого значення, оскільки його філіграні є засобом встановлення дійсного часу виходу книги друком. Саме в такий спосіб було здійснено передатування цього видання з 1600 р. на рубіж 1610-х та 1620-х рр., що ми вже зазначали в попередніх розділах.

Нагадаємо, що більш ніж півстоліття тому литовський філігранолог Е. Лауцявічюс, проаналізувавши водяні знаки паперу видання, дійшов висновку, що друк Євангелія з сигнатурами відбувався між 1610–1624 рр., також він навів кілька уточнень датування – 1614–1619 р.²⁷⁸, 1619 р.²⁷⁹ Як відомо, філігранознавчий метод, надаючи досить точні відомості в межах століття, півстоліття, або навіть кількох десятиліть друкування книжки, здебільшого не дає можливості точно встановити рік її виходу.

Попри загадковість датування видання Євангелія з сигнатурами до дослідження пам'ятки включно з її папером можна долучити незначну кількість публікацій. У альбомі Е. Лауцявічюса відзначено знаки Літера R у картуші під короною (№ 3268, 3274, 3275, 3278, 3280, 3282, 3283, 3285), Агнець у картуші з літерами SK (№ 580), Бродич без картуша (№ 1827, 1828), Риба в колі (№ 4098, 4099)²⁸⁰. У дослідженні Т. В. Діанової, як ми вже відмітили, в межах однієї позиції виявилися змішаними філіграні видань без сигнатур та з сигнатурами, схоже, нею досліджувалися примірники обох видань без їх розрізнення або примірник, зібраний із аркушів різних видань. Із зафіксованих тут до Євангелія з сигнатурами належать знаки шести сюжетів – Літера R у картуші під короною (№ 6–14), Агнець у картуші з

²⁷⁸ *Laucevicius 1967*. P. 248.

²⁷⁹ *Лауцявічюс 1979*. С. 15–16, 157.

²⁸⁰ *Laucevicius 1967*. P. 248; *Laucevicius 1967, atlasas*. № 580, 1827, 1828, 3268, 3274, 3275, 3278, 3280, 3282, 3283, 3285, 4098, 4099.

літерами SK (№ 2), Дві літери S у картуші під короною (№ 18, 113), Літера W маленька (№ 15), Бродич без картуша (№ 38) та Риба в колі (№ 85)²⁸¹.

Про папір Євангелія з сигнатурами йшлося і в наших публікаціях про зібраний з аркушів різних видань примірник Кир.759²⁸² та порівняння паперу чотирьох вільнюських видань Євангелій²⁸³. Філіграні одного примірника Центральної наукової бібліотеки імені Я. Коласа НАН Білорусі посторінково зафіксовані у каталозі кириличних видань XVI ст. цієї збірки²⁸⁴. Оскільки видання описане з датуванням кінцем 1610-х – початком 1620-х рр., його опис разом із посторінковою фіксацією філіграней білоруськими колегами повторено й у каталозі видань цієї збірки першої чверті XVII ст.²⁸⁵ Автори-укладачі каталогу використали наші дослідження паперу цього видання й описи примірників видань разом з їхніми філігранями, оскільки умовні назви водяних знаків Євангелія з сигнатурами ідентичні використаним у наших раніших за часом статтях²⁸⁶. Попри це серед серед дослідників філіграней, роботами яких користувалися автори, ці публікації не зазначені²⁸⁷.

Пропоноване дослідження паперу віленського видання Євангелія з сигнатурами побудоване на аналізі філіграней 5 повних примірників з фондів НБУВ, описаних у каталозі. Ми також переглядали папір ще кількох екземплярів збірок Києва і Мінська²⁸⁸. Загалом папір цих Євангелій подібний між собою, приблизно однаковим в їх складі є й співвідношення водяних знаків. Поаркушне дослідження показало, що у виданні Євангелія з сигнатурами різні філіграні представлені в таких пропорціях: Літера R у картуші під короною – 72%; Риба в колі – 10%; Агнець у лінійному картуші з літерами SK – 9%; Бродич без картуша – 5%; Літера W маленька без картуша – 1%; Дві літери S у бароковому картуші під короною – 0,8%; Орел у картуші під короною – 0,1%; 8. Чотиридільний герб під митрою – 0,1%; не встановлено знаків – 2%. Зображення виявлених знаків вміщено в *Альбомі філіграней* (№ 3.1-1–3.9).

Як бачимо, для друку Євангелія майже на три чверті було використано папір зі знаком у вигляді латинської літери R у лінійному картуші під короною (альб. філ. № 3.1-1, 3.1-2, 3.1-3, 3.1-4). Походження філіграней цього сюжету дослідниками не встановлене²⁸⁹. Можливо, папір вироблявся у Швейдніці (зараз Свідниця) в Нижній Силезії²⁹⁰. Однак велика кількість паперу, використана для друкування Євангелія, примушує припускати, що місце його виробництва було територіально ближчим до Вільнюса.

Водяні знаки у вигляді літери R у картуші під короною з альбома Е. Лауцявічюса, виявлені в інших документах, датуються 1604–1629 рр. Подібний знак із київського видання «Бесіди на 14 посланій святого апостола Павла» Іоанна Златоуста 1623 р. зафіксований в альбомі Т. В. Діанової²⁹¹. Чітко не встановлюється й походження інших

²⁸¹ Діанова 1993. С. 180, 183.

²⁸² Бондар 2007-2. С. 44–45.

²⁸³ Бондар 2014-2. С. 301–303.

²⁸⁴ Титовец и др. 2017. С. 213, 220.

²⁸⁵ Титовец и др. 2019. С. 363–364.

²⁸⁶ Бондар 2014-2. С. 300.

²⁸⁷ Титовец и др. 2019. С. 22–23.

²⁸⁸ Педагогічний музей України; Центральна наукова бібліотека ім. Я. Коласа НАН Білорусі, СР1762.

²⁸⁹ Лауцявичюс 1979. С. 70, 113.

²⁹⁰ Там само. С. 136.

²⁹¹ Діанова 1993. С. 15, № 39.

перерахованих філіграней Євангелія – Риба в колі, Агнець у лінійному картуші, Дві літери S, Орел у картуші під короною, Чотиридільний герб під митрою. Попри те, що відомості про місце виготовлення більшості цих видів паперу не фіксуються в доступних нам джерелах, безсумнівно, цей папір не є краківським, він виглядає більше схожим на місцевий чи наближеним до Вільнюса.

Варто відмітити й рідкісний факт використання підклеєного паперу в одному із примірників Євангелія Кир.774 (№ 3.4). Підклеєно аркуші 69 та 244, парні ім з філігранями Літера R у картуші під короною. Така «реставрація» паперу чи ще до продажу, чи в друкарні перед використанням свідчить про вартісність матеріалу, внаслідок чого й намагання його економити.

На 10% у виданні Євангелія з сигнатурами представлений папір із філігранню Риба (або Карась, Карп) у подвійному округлому лінійному картуші з нечітким написом по колу (альб. філ. № 3.3). Папір з філігранню Риба набув значного розповсюдження у Литві. Походження його чітко не встановлене. В. Будка вказує на виробництво маркованого знаком Риба паперу у Данцигу (Гданську)²⁹². Таким же знаком позначала свою продукцію й папірня у маетках Сапіг²⁹³. Варто звернути увагу на зафіксовані в альбомі Е. Лауцявічюса здвоєні філіграні Лис та Риба в лінійних картушах із написом по колу «PAWEL SAPIA». Зважаючи на використання великої кількості паперу з філігранню Риба у виданнях друкарні Мамоничів перших десятиліть XVII ст., варто придивитися до цієї гіпотези уважніше. Проте виявлений у Євангелії з сигнатурами знак більш схожий на філіграні, що містять напис «HEINRICH BREBSLY»²⁹⁴. Папірня родини Пробстлі діяла у Данцигу з 1594 р. до середини XVII ст., впродовж 1594–1616 рр. нею володів Генрік Пробстлі²⁹⁵. Відтак питання про походження паперу з філігранню Риба з Євангелія з сигнатурами залишається нез'ясованим.

Філігрань Агнець, інакше герб Юноша має вигляд лінійного фігурного картуша з літерами SK (альб. філ. № 3.9). Подібний папір був поширений у різних країнах, звідки міг надходити до Вільнюса. Схожі філіграні в подібних картушах із літерами SK фіксуються Е. Лауцявічюсом у документах 1614–1620 рр.²⁹⁶ Походження знаків дослідниками не встановлене²⁹⁷. Є відомості про виробництво маркованого гербом Юноша паперу папірнями у підпорядкуванні Гнезненського архієпископа Станіслава Карнковського в 1581–1601 рр.²⁹⁸ Папірня С. Карнковського розташовувалася у Кенсиде в Мазовії. Виявлені знаки маркують папір пізнішого часу, проте використання ініціалів SK дає можливість гіпотетично пов'язати походження паперу з давнішою папірнею.

Філігрань Бродич (альб. філ. № 3.5-1, 3.5-2) складає 5% від використаного паперу. З усіх виявлених у складі Євангелія 1600 р. це чи не єдиний водяний знак, місце виготовлення якого встановлюється доволі чітко. Джерела свідчать, що філігрань зображує герб родини Жуховських Бродич, або потрійний хрест. Водяний знак використовувала папірня у

²⁹² Budka 2009. S. 298–299.

²⁹³ Лауцявічюс 1979. С. 145.

²⁹⁴ Laucevicius 1967, atlasas. P. 540–541, № 4066, 4067, 4070, 4076.

²⁹⁵ Лауцявічюс 1979. С. 145.

²⁹⁶ Laucevicius 1967, atlasas. № 577–581. P. 114–115. Laucevicius 1967. P. 182.

²⁹⁷ Лауцявічюс 1979. С. 91.

²⁹⁸ Пазднякоў 2013. С. 42–43.

Павільнюсі. Підприємство, що спочатку належало Мамоничам, потім перейшло в спадок від Л. Мамонича до його доньки Барбари, одруженої з Володимиром Жуховським²⁹⁹. У період володіння папірнею Жуховськими місцева продукція маркувалася їхнім гербом Бродич. Е. Лауцявічюс зазначає, що цей водяний знак зустрічається на папері 1610–1624 р.³⁰⁰ Подібний водяний знак Бродич в альбомі В. Позднякова датований 1621 р.³⁰¹ Після смерті чоловіка Б. Жуховська у 1631 р. продала папірню мачусі княгині Б. Гедройц (уродженій Войні, в першому шлюбі Мамонич) та її чоловіку М. Гедройцу³⁰². Після цього папірня стала використовувати герб Гедройців Гіпоцентавр.

Один-два рази на примірник трапляється й папір зі знаком Літера W маленька без картуша (альб. філ. № 3.4). Ймовірним є його виробництво у Бреслау (Вроцлаві)³⁰³, оскільки ця літера була елементом міського гербу. Водяний знак у подібній модифікації фіксується тільки в альбомі Т. В. Діанової, більш розповсюдженими є варіанти з більшою або меншою літерою W під короною³⁰⁴, або зверху з головою Іоанна Хрестителя³⁰⁵. Можливо, філігрань погано фіксується у альбомах через зовсім маленькі в порівнянні з іншими знаками розміри, внаслідок цього нечіткість й малопомітність її відбитку при перегляді.

До рідкісних належить і філігрань, умовно названа Дві літери S³⁰⁶ (альб. філ. № 3.2). Знак у картуші з бароковим обрамленням під короною містить зображення у вигляді літери W або гербу Абданк знизу, зверху з вертикальною лінією по центру, з обох боків якої розміщено два зображення, схожих на літери S. Філігрань трапляється один-два рази на примірник. Місце виготовлення цього виду паперу невідоме.

Філігрань із зображенням герба під інфулою виявлена у двох із шести примірників (Кир.774 (№ 3.4) та Кир.759 (№ 3.1)), обидва рази на аркуші 188. На цьому аркуші в інших примірниках розміщені знаки Літера R та Риба в колі, відмінностей у наборі різних примірників непомітно. Філігрань має вигляд чотиридільного картуша видовженої форми під інфулою та посохом у бароковому обрамленні (альб. філ. № 3.6). У картуші вміщено чотири герби – по два однакові навкіс, один із них Наленч, сюжет іншого незрозумілий. Походження знаку невідоме, його аналогів в альбомах відшукати не вдалося. Гербом Наленч маркувала свою продукцію вже згадана вище папірня у Кенсице біля Ловича в Мазовії, що перебувала в підпорядкуванні архієпископів Гнезненських, оскільки кафедру в 1616–1624 рр. обіймав архієпископ Вавжинець Гембицький (1554–1624) гербу Наленч³⁰⁷.

Філігрань Орел має вигляд одноголового орла в овальному бароковому картуші під короною. Трапляється один раз у примірнику Кир.773 (№ 3.3) на аркуші 224. Дещо подібні за малюнком знаки вміщено в альбомі Е. Лауцявічюса³⁰⁸, де вони датуються 1590, 1600 та 1620–1621 рр. Точних

²⁹⁹ Лауцявічюс 1979. С. 70, 113.

³⁰⁰ Там само. С. 157.

³⁰¹ Позднякоў 2013. № 341, С. 184, 71.

³⁰² Там само. С. 70.

³⁰³ Там само. С. 35.

³⁰⁴ Laucevicius 1967, atlasas. № 1744, 1745, 3320–3333.

³⁰⁵ Laucevicius 1967, atlasas. № 3336–3338, 3832a–3837; Позднякоў 2013. С. 35.

³⁰⁶ Дианова 1993. С. 130, № 18.

³⁰⁷ Budka W., Siniarska-Czaplicka J. Papiernia arcybiskupów gnieźnieńskich w Kęszycach pod Łowiczem // Archeion. 42. 1965. P. 229–248.

³⁰⁸ Laucevicius 1967, atlasas. № 128–130, P. 131, Laucevicius 1967. P. 176.

відомостей щодо походження знаку немає, зображення гербового орла використовувалося підприємствами Радзивілів, зокрема, папірнею в Ковні (Каунасі) ³⁰⁹.

Відмітимо, що всі види паперу, використаного в тиражі видання Євангелія з сигнатурами, були малопоширеними у Вільнюсі. Загалом папір усіх примірників подібний між собою, приблизно однаково виглядає і співвідношення водяних знаків у кожному з примірників. Однак трапляються й випадки використання відмінного паперу, що не супроводжуються різницею в друці. Наприклад, із п'яти примірників у чотирьох у зошиті С = 20 (арк. 143–150) виявлено філігрань Бродич, а в одному (Кир.772, № 3.2) – по два знаки Літера R та Риба. Чому відбулася зміна паперу саме у цьому зошиті, незрозуміло. І філіграні Літера R та Риба, і філігрань Бродич ідентичні виявленим в інших зошитах.

Окремої уваги вимагають філіграні аркушів збірного примірника Євангелія Кир.759, що належать до видання Євангелія з сигнатурами. Однак, оскільки вони складають цілісний комплекс, більш детально вони будуть проаналізовані у розділі про особливості примірника Кир.759. Тут вмістимо кілька окремих зауважень про відмінності філіграней аркушів з видання Євангелія з сигнатурами, яких нараховується 346, тобто 85% від складу збірного Євангелія. Позошитно та поаркушно вони в цілому відповідають водяним знакам стандартних примірників Євангелія з сигнатурами, проте демонструють й окремі цікаві відмінності. Зокрема, тут виявлений різновид філіграні, відсутній в інших примірниках – Сліповрон (альб. філ. № 3.8). Крім того, окремі види філіграней, які є в інших примірниках, в цьому екземплярі трапляються в інших зошитах – Риба в колі та Бродич. Схоже, в обох випадках йдеться про папір гіршої якості, або спеціально придбаний для друку пробних аркушів, або відсортований через низьку якість у процесі підготовки до друку чи брошурування примірників.

Загалом можемо сказати, що переважна більшість використаного для друку Євангелія з сигнатурами паперу була нешироко розповсюджена в Литві, мала німецьке і непідкраківське походження. Це демонструє трансформацію вільнюського паперового ринку паперу, зокрема, для книгодруку, та урізноманітнення регіонів його постачання.

Як зазначалося, датування філіграней не дає можливості встановити вузький часовий проміжок друку Євангелія з сигнатурами, проте переважно вказує на рубіж першого та другого десятиліть XVII ст. На жаль, не проливає світла на датування Євангелія й порівняння його з іншими виданнями друкарні Мамоничів цього часу. Її продукцію у другій половині 1610 – на початку 1620-х рр. складають переважно латиношрифтні видання невеликого обсягу, надруковані форматом в четверту долю аркуша. Проаналізувати філіграні таких видань доволі складно. Більш-менш можна охарактеризувати та використати для порівняння папір кириличного Службника 1617 р. друкарні Мамоничів, – тут виявлений папір зі знаками Лис у колі з написом «PAWEL SAPIA» ³¹⁰ і Риба в колі. Загалом друкарня Мамоничів з останніх років XVI ст. і надалі активно використовувала у своїх виданнях папір зі знаком Лис, вироблений млинами у маєностях Сапіг. Вірогідно, і деякі філіграні з Рибою походять звідти ж, оскільки є парними до філіграней Лис і містять такий же напис «PAWEL SAPIA» ³¹¹. У

³⁰⁹ Лауцявичюс 1979. С. 83–84.

³¹⁰ Laucevicius 1967, atlasas. № 1877, 1878, S. 248.

³¹¹ Laucevicius 1967, atlasas. № 1879, 1880. S. 248.

Євангелії з сигнатурами паперу зі знаком Лис немає, відтак гіпотетично його було надруковано пізніше від Службника 1617 р.

На матеріалі шести примірників збірки НБУВ був проаналізований і папір Євангелія 1644 р., виданого у Вільнюсі друкарнею Святодухівського братства. Історія його дослідження нараховує зовсім небагато позицій. Насамперед філіграні цього Євангелія зафіксовані в альбомі Е. Лауцявічюса за двома примірниками збірки Бібліотеки Вільнюського університету³¹². Опубліковано виявлені знаки видання й у альбомі Т. В. Діанової³¹³. Про філіграні видання в порівнянні з попередніми віленськими кириличними Четвероєвангеліями йшлося і в нашій публікації³¹⁴.

У складі Євангелія 1644 р. було виявлено два різновиди паперу з гербом Лис родини Сапіг. Це філігрань із простим гербом Лис без картуша (альб. філ. № 4.1-1, 4.1-2), що складає 92% від загальної кількості, а папір із складним бароковим гербом Лис (альб. філ. № 4.2) – 8%. Як бачимо, кількість першого з видів значно переважає другий. Ми вже наголошували на більших порівняно із трьома попередніми виданнями розмірах Євангелія 1644 р., що й стало причиною використання для його друку лише певних видів паперу, більшого за традиційний, тобто такого, що своїми розмірами задовольняли потребам видання.

Однорідність паперу, що демонструється примірниками Євангелія 1644 р. братської друкарні, можна пояснити й кількома іншими чинниками. Одним із них, безперечно, стала певна стабілізація ринку паперу у Литві. Інший чинник – через великий формат видання (більший у порівнянні із трьома попередніми виданнями Євангелій) потреба у використанні паперу більших розмірів, що накладало обмеження на вибір видавців. Відтак було використано папір двох сюжетів із гербом Сапіг Лис. Обидва види паперу великого формату виготовляла папірня Казимира Леона Сапіги в Рожані³¹⁵.

Перший із зазначених водяних знаків має вигляд односкладового гербу Сапіг Лис без обрамлення (у вигляді стріли, направленої вгору, із двома поперечинами), із розташованими поряд літерами «PR», що розшифровуються як «Papirus Rosanensis»³¹⁶ (тобто «Рожанський папір»). Другий вид філіграні представляє чотиридільний герб К. Л. Сапіги у бароковому картуші, у його наверхі розміщено зображення лиса. Герб по периметру супроводжується літерами KLSMNWXLWLS, що дослідники розшифровують як «K(azimierz) L(eon) S(apieha) M(arszałek) N(adworny) W(ielkiego) X(ięstwa) L(itewskiego) W(ołpieński) L(uboszański) S(tarosta)». Обидва види паперу атрибууються ружанській папірні (зараз у Пружанському р-ні Брестської області Білорусі). Маєток Рожани (Ружани) перейшов у власність представників родини Сапіг у 1598 р., і отримав розквіт за часів К. Л. Сапіги. Вважається, що місцева папірня на річці Ружанці була започаткована у 1607 р., і діяла майже до середини XVIII ст.³¹⁷. Представники родини Сапіг папірню здавали в оренду, Е. Лауцявічюс вважає, що вони не отримували від неї прибутку, окрім орендної плати³¹⁸.

³¹² *Laucevicius 1967*, Р. 249; *Laucevicius 1967, atlasas*. № 2007–2009, S. 262–263; № 1948, S. 255.

³¹³ *Дианова 1993*. С. 31, 133, 137, № 27, 99.

³¹⁴ *Бондар 2014-2*. С. 301–303.

³¹⁵ *Лауцявічюс 1979*. С. 116.

³¹⁶ *Там само*. С. 116.

³¹⁷ *Там само*. С. 76.

³¹⁸ *Там само*. С. 76.

Другий вид паперу Лис зі складним гербом трапляється тільки у 3–9-му зошитах (аркуші 1–28 II рах.), тобто на початку основної текстової частини, з якої, як правило, і розпочиналася робота над книгою. Це свідчить, що спочатку було придбано папір із цим водяним знаком, потім його було змінено на інший. Чи зносилися філігрань, чи була потреба в удосконаленні технології виготовлення паперу, відомостей про це не збереглося. Обидва види великоформатного паперу (розміри аркуша 380 x 245 мм) переважно доволі хорошої якості. Проте трапляються окремі аркуші неякісного паперу заломами, плямами, нерівностями, навіть проривами й дірками, що виникали в процесі виготовлення (наприклад, Кир.4346п, арк. 48). Сусідні аркуші іноді суттєво відрізняються один від одного товщиною та кольором.

Відтак аналіз паперу чотирьох Євангелій 1575–1644 рр. попри невстановленість або нечітку локалізацію місця виробництва багатьох його видів засвідчує певну стабілізацію ринку паперу до середини XVII ст. порівняно із попереднім періодом, а також розширює наші відомості про місця закупівлі паперу для потреб друкарень Вільнюса, надає об'єктивні дані щодо трансформації місцевого ринку паперу упродовж більш ніж 70 років. Аналіз паперових масивів вільнюських видань Євангелій 1575, 1600, межі 1610/1620 та 1644 рр. підтверджує зміну локацій придбання паперу, її зміщення до Вільнюса або населених пунктів поблизу, що пояснюється поступовим розвитком місцевого паперового виробництва Великого князівства Литовського.

Відтак маємо надію, що детальне вивчення філіграней паперу стародрукованих пам'яток і як складової дослідження та опису видань та примірників, і як сфери самостійного вивчення отримає сучасне актуальне продовження.

6. Особливості «збірного» примірника Кир.759

6.1. Аналіз складу примірника та аркушів невідомого вільнюського друку

Про «збірний» примірник Євангелія з шифром Кир.759 (№ 5, 3.1, 2.8, 1.9), унікальні особливості якого стали поштовхом до підготовки цього дослідження та каталогу, вже йшлося. В цій публікації вміщено максимально детальний аналіз його особливостей, окремий опис аркушів різних видань в його складі (№ 3.1, 2.8, 1.9), характеристику виявленої варіантності набору, фіксацію філіграней його паперу, дослідження його побутування, публікацію знімків аркушів невстановленого друку (іл. 84–99) та зображень водяних знаків (альб. філ. № 5.1–5.2). В окремому Додатку 3.4 розміщено поаркушний розпис складу примірника Кир.759 із зазначенням його філіграней.

Основну частину примірника Кир.759 складають аркуші Євангелія з сигнатурами (№ 3.1), до якого додано аркуші видань Євангелій без сигнатур 1600 р. (№ 2.8), 1575 р. (№ 1.9) та інакшого набору, які, таким чином, утворюють повний примірник. Варто відмітити, що у книговидавничій практиці XVI–XVII ст. нерідким було явище змішування в межах одного примірника аркушів кількох видань та вставка окремих аркушів та фрагментів одного видання до іншого. І придбання паперу, і книговидавнича діяльність були справами коштовитратними, тому спонукали до економного використання залишків друкованої продукції. Внаслідок цього компоновання подібних збірників варто сприймати як явище типового та

закономірне, а не незвичне або унікальне. Причому змішування аркушів різних видань, пізніше додруковування аркушів до неповних примірників, створення контрафактів шляхом заміни титулу або частини аркушів, використання макулатурного друку було характерним не тільки для кириличної продукції, а й для європейської видавничої практики загалом.

Наведемо декілька прикладів. Свого часу ми атрибутували кілька своєрідних збірних примірників кириличних стародруків у фондах НБУВ. Серед них Євангеліє львівського друку, зібране з аркушів шести видань друкарень львівського братства та М. Сльозки XVII – початку XVIII ст. (Кир.5692п)³¹⁹, стрятинський Службеник 1604 р., скомпонований із аркушів стандартного та близько 100 аркушів коректурного набору (Кир.4474п)³²⁰. Користувалися практикою залучення аркушів давніших видань для більш нових, змішування аркушів кількох видань, додруку бракуючих аркушів і в європейських друкарнях, зокрема, в Речі Посполитій. Наприклад, у примірнику In 5430 Гербарія М. Сенніка, опублікованому в Кракові в друкарні М. Шарфенберга в 1568 р., було виявлено дві пари контрафактних аркушів (с. 493/494+495/496 та 544/545+546/547), відмінні за друком, датовані нами за папером 1590-ми рр. Схоже, вони додруковувалися для доповнення примірника з метою його продажу³²¹.

Далеко не всі подібні примірники введені у науковий обіг не тільки через складність атрибуції та ідентифікації вміщених в їх складі аркушів, а й здебільшого через недостатню розробленість методик, увагу бібліографів і оціненість потенціалу детального поаркушного аналізу особливостей збірних примірників і вставних аркушів.

Варто зважити й на те, що численні випадки змішування аркушів різних видань та включення до наступних видань уривків попередніх виглядає типовою практикою в роботі друкарні Мамоничів. На це вказують приклади атрибутованих збірних «гібридних» примірників. Наприклад, примірник Апостола НБ МДУ складається з аркушів трьох видань цього тексту друкарні Мамоничів, які, згідно з бібліографією, були надруковані один за одним у 1590-х рр. – тут переважають аркуші третього видання³²². Такий же конволют із аркушів трьох видань Апостола з переважанням третього зберігається в Національній бібліотеці Латвії, його склад нещодавно детально проаналізований Н. Морозовою³²³. Не зовсім зрозуміло з опису в науковому каталозі, з двох чи з трьох видань зібрано примірник Апостола збірки РДБ інв. 8536³²⁴. До одного з примірників третього видання Апостола збірки ЦНБ НАНБ вставлені аркуші 65–72 з попередніх

³¹⁹ Бондар, Кисельов 2008. С. 29.

³²⁰ Там само. С. 20–24; Бондар Н. П. Стрятинська друкарня Балабанів: редакційна робота з текстами за примірником Службеника 1604 р. Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Дрогобич : Посвіт, 2019. Вип. XXI. С. 411–418.

³²¹ Бондар Н. П. Філіграні примірників «Гербарія» М. Сенніка 1568 р. як джерело дослідження краківського паперу кінця 60-х рр. XVI ст. // Рукописна та книжкова спадщина України. Київ, 2015. Вип. 19. С. 293–294.

³²² Поздеева, Кашкарова, Ленерман 1980. С. 57.

³²³ Морозова Н. К истории экземпляра «Апостола» печати Мамоничей из фондов Академической библиотеки Латвийского университета // Rocznik Teologiczny. LXIII. 2021. Z. 3. S. 819; Морозова 2021. Р. 60–61. Вдячна Н. Морозовій за консультації з приводу «гібридних» примірників, пов'язаних із друкарнею Мамоничів.

³²⁴ Немировский, Емельянова 2009. С. 180, № 114.6.

видань, відмінні й друком, і філігранями³²⁵. Н. Морозова атрибує аркуші 67 та 70 до першого видання, аркуші 65, 66, 68, 69, 71, 72 – до другого³²⁶.

Відомі й збірні примірники інших видань друкарні Мамоничів. Наприклад, у складі Євангелія учительного 1595 р. без фоліації з Ярославського історико-архітектурного музею-заповідника (МЗ-57654) містяться аркуші 313–325 (2 зошити) Євангелія учительного з фоліацією³²⁷.

Використання залишків тиражу попередніх видань при підготовці наступних можемо прослідкувати й на прикладі трьох руських видань Литовського Статуту 1588 р. Для частини примірників другого видання Статуту було використано аркуші першого³²⁸. Наші дослідження примірників *de visu* показали, що по аналогії для окремих екземплярів третього видання було використано залишки аркушів другого³²⁹.

Практику виготовлення збірників-контрафактів, похідних з друкарні Мамоничів останніх років її діяльності, нам вдалося прослідкувати, вивчаючи два видання Службників 1617 р. – друкарень Мамоничів та Святодухівського братства. Критичний аналіз бібліографічних джерел і примірників показав, що Службник 1617 р. друкарні братства як самостійне повноцінне видання насправді не існував, – наразі відомі його окремі аркуші в складі кількох примірників Службника друкарні Мамоничів³³⁰. Цей факт є показовим для дослідження історії виготовлення аркушів невстановленого друку у складі Євангелія Кир.759, оскільки додрук аркушів Службника Мамоничів у друкарні братства відбувся в період закриття друкарні Мамоничів та ймовірного переходу частини її устаткування та залишків тиражів у розпорядження Святодухівського братства.

Змішуванню в межах примірника аркушів різних видань сприяло активне тиражування підприємством Мамоничів двох або трьох видань-близнюків з однаковими вихідними відомостями або взагалі й без них, зокрема, Апостолів, Євангелій учительних, Литовських Статутів, Псалтирів, Часовників. У цьому переліку чинне місце займають Євангелія 1575 р. та 1600 р. без сигнатур та з сигнатурами. Ми вже вказували на подібність всіх трьох видань між собою, внаслідок чого нерідкою відбувається плутанина при їхніх бібліографічних описах та дослідженнях. Відтак включення аркушів одного із видань до іншого доволі складно виявити.

Проаналізуємо кілька прикладів, що ілюструють широкий діапазон варіантів змішування в межах одного примірника аркушів різних видань цих Євангелій. Серед представлених у каталозі є примірник Євангелія 1575 р. (Кир.756, № 1.2) з вставним аркушем 16 з видання Євангелія без сигнатур 1600 р. (№ 2.7). Цей аркуш має суттєво менші розміри (270 x 170 мм) порівняно з аркушами Євангелія 1575 р. (290 x 180 мм), що полегшує його

³²⁵ *Титовец и др.* 2017. С. 187.

³²⁶ *Морозова* 2021. Р. 61.

³²⁷ *Кириллические издания Ростово-Ярославской земли* 2004. С. 61.

³²⁸ *Мякишев* 2005. С. 200; *Мякишев В. П.* Типографские уловки Мамоничей в «русских» (пере)изданиях Литовского статута // Федоровские чтения. 2007. Москва: Наука, 2007. С. 145–147.

³²⁹ *Бондар Н. П.* Некоторые замечания о бумаге кириллических изданий литовского Статута // Статут Вялікаго Княства Літоўскаго ў гісторыі культуры Беларусі: матэрыялы IX Міжнародных кнігазнаўчых чытанняў, Мінск, 18–19 красавіка 2013 г. Мінск, 2013. С. 80–81.

³³⁰ *Бондар* 2015-6. С. 142–144; *Вознесенский А. В.* Леон Мамонич, виленская братская типография и два «действительно странных» издания конца 1610-х гг. // Петербургский исторический журнал : Исследования по российской и всеобщей истории. 2018. № 2(18). С. 211–212.

ідентифікацію, демонструючи необхідність переатрибуції. На звороті аркуша 16 дописаний останній рядок, щоб його текст збігався з наступним аркушем видання 1575 р. Відмінний і вміщений на ньому водяний знак – Лис в округлому пишно орнаментованому картуші³³¹, який не трапляється на аркушах Євангелія 1575 р., і є характерним для видання Євангелія без сигнатур 1600 р. (альб. філ. № 2.2). Про специфіку використання цього виду філіграні вже йшлося.

Цікаво, що парний йому аркуш 9 другого рахунку належить до видання Євангелія 1575 р., він має філігрань Єліта в лінійному картуші, типову для стандартних примірників цього видання, обидва аркуші склеєні. Інших друкованих вставок у примірнику Кир.756 немає. Особливості примірника не дають можливості встановити, чи походить ця вставка з друкарні Мамоничів, чи є вторинною, й була виконана в наступні часи побутування примірника, наприклад, в старообрядницькому середовищі, де активно побутувала практика доповнення примірників аркушами з інших видань.

Вставку з «інорідних» аркушів було виявлено в примірнику Євангелія без сигнатур 1600 р. (Кол. Попова 86, № 2.6). Це чотири аркуші з гравірованими зображеннями євангелістів – [1 іл.] II рах. після 9 I рах., [1 іл.] перед 106, [1 іл.] після 171, [1 іл.] перед 281. Детальне вивчення гравюр показало, що вони належать до видання Євангелія з сигнатурами 1600 р. (№ 3.7). У примірнику вони підклеєні на фальц, парні їм аркуші належать до Євангелія без сигнатур. Приналежність аркушів з гравюрами в складі примірника Євангелія без сигнатур 1600 р. до пізнішого видання Євангелія з сигнатурами підтверджується й станом дефектності дошок, і філігранню Дві літери S на нумерованому аркуші перед 281 із зображенням Іоанна. На інших аркушах з гравюрами сюжетних філіграней немає.

Трапляються подібні примірники вільнюських Євангелій із вставними аркушами з інших видань і в інших збірках. Так, у каталозі НБ МДУ фіксується примірник, що має 9 початкових та 33 аркуші основного тексту Євангелія 1575 р. П. Мстиславця, далі розміщено аркуші 34–104, 106–390 із Євангелія без сигнатур 1600 р.³³². Наші дослідження дали можливість виявити в одному з примірників Євангелія без сигнатур 1600 р. Національної бібліотеки Білорусі (шифр зберігання 094/4072) два зошити – 26-й і 27-й (аркуші 188–203)³³³, що належать до видання Євангелія П. Мстиславця 1575 р. Ці вісім двоаркушів не містять жодного сюжетного водяного знаку, відтак представляють варіант видання, надрукований на папері без філіграней. У примірнику Євангелія 1575 р. збірки РДБ (інв. 3614) при аналізі філіграней його паперу ми виявили на аркуші 3 II рахунку філігрань Вершник в округлому картуші, характерну для паперу видання Євангелія без сигнатур 1600 р., можливо, він належить до цього видання. У каталозі збірки з описом примірників це не зазначено³³⁴. Припускаємо, що до інших видань належать аркуші з примірника Євангелія без сигнатур 1600 р. Бібліотеки Вільнюського університету РК 51³³⁵ – аркуш 158 з філігранню Голова блазня – до видання Євангелія 1575 р., аркуш 42 з філігранню Риба в колі – до видання Євангелія з сигнатурами.

³³¹ *Laucevicius 1967, atlasas*. Р. 247, № 1866, 1867.

³³² *Поздеева, Ерофеева, Шумова 2000*. С. 68, № 60.

³³³ Можливо, на цих аркушах є варіантний набір, оскільки ми описували варіант друку на аркуші 196.

³³⁴ *Немировский, Емельянова 2009*. С. 97, № 84.4.

³³⁵ *Kažuro 2013*. Р. 179.

Наведені приклади показують, що примірників видань, похідних з друкарні Мамоничів, і зібраних із аркушів двох або й трьох видань у різних пропорціях, доволі багато. Вони потребують додаткового уважного вивчення з урахуванням усього комплексу введених у науковий обіг відомостей. На цьому тлі примірник Євангелія збірки НБУВ Кир.759 виглядає характерним прикладом традиційної практики використання залишків тиражів різних видань. Однак унікальність йому надають саме аркуші іншого набору, що відрізняються від усіх відомих кирилических стародрукованих видань. Нагадаємо, що незвичайний примірник містить у своєму складі 346 аркушів Євангелія з сигнатурами, а також 38 аркушів Євангелія без сигнатур 1600 р., 4 аркуші Євангелія 1575 р., та ще 16 аркушів іншого набору, що відрізняються від усіх відомих кирилических стародрукованих видань. Тобто в складі примірника аркуші Євангелія з сигнатурами становлять приблизно 86%, а 58 аркушів іншого друку – 14%.

Усі аркуші з інших видань вставлені між аркушами Євангелія з сигнатурами 1600 р., і таким чином зібрано повнотекстовий примірник Євангелія, придатний для читання. Вставки мають вигляд двоаркушів, подеколи цілих зошитів, одноаркушевих вклейок немає. У примірнику немає також й жодного чистого видавничого аркуша, які були в усіх трьох Євангеліях стандартного складу. Оскільки три зазначені видання побачили світ в одній і тій самій вільнюській друкарні Мамоничів, і мають схожий вигляд, подібні шрифти, орнаментику, ілюстрації, виокремити аркуші різних видань у складі цього примірника вдалося лише шляхом звірки між собою автентичних аркушів усіх цих видань.

Спочатку проаналізуємо 16 вставних в примірник Кир.759 аркушів невідомого друку. За характеристиками друку та паперу ці аркуші неоднорідні, їхні особливості зумовили їх розділення на дві групи – першу (арк. 3–6, 146–147, 159, 166) та другу (арк. 376–383) за ступенем наближеності особливостей друку та філіграней паперу до інших вільнюських видань Євангелій, насамперед Євангелія з сигнатурами. Аркуші обох груп друкувалися в різний час, внаслідок різних причин, відтак потребують окремого аналізу.

Аркуші першої групи – 3–6, 146–147, 159, 166, – не відповідають за своїми видавничими параметрами жодному з відомих кирилических видань Євангелій XVI–XVIII ст. Близькі характеристики мають вільнюські видання 1600 та 1575 рр., найближчим є Євангеліє з сигнатурами. Використаний шрифт схожий на шрифт Мамоничів. Фіксуються й деякі спільні риси у видавничих особливостях аналізованих аркушів та вільнюського Євангелія 1644 р. Спостерігається схожість у начерку літер шрифту, частішому за попередні видання використанні доволі громіздких та неестетичних великих (прописних) літер.

Набір аркушів невідомого друку здійснений розміром в 17 рядків на сторінці, в два кольори, текст надрукований з винесенням початкових слів зачал у верхні та нижні колонтитули. Використано колонцифри та сигнатури. Розмір набірної шпальти, інакше дзеркало набору, на різних аркушах коливається в межах 209/210 на 110/115 мм, висота 10 рядків складає близько 129 мм. На аркуші 4 II рахунку допущено помилку в сигнатурі – замість «АД» надруковано «ДА», на аркуші 147 немає колонцифри. У стандартних примірниках видань Євангелій 1575 р., 1600 р. без сигнатур та з сигнатурами та 1644 р. таких похибок немає.

Друк аналізованих аркушів першої групи найбільш подібний, як уже зазначалося, до Євангелія з сигнатурами, він нерівний та достатньо

недбалий, однак порівняно з цим виданням іноді дещо рівніший та якісніший. При цьому варто відмітити невідповідність поаркушної розбивки тексту ні Євангелію з сигнатурами, ні виданням 1575 р. та 1600 р. без сигнатур. Відтак друкарі або не мали під рукою примірника жодного з цих видань, або, вірогідніше, не ставили за мету перекопіювання тексту, з якого здійснювався набір, рядок в рядок й літера в літеру. Це підтверджується й порівнянням окремих орфографічних та пунктуаційних особливостей. Можемо відмітити, що на аркушах невстановленого друку часто використано кому в тих випадках, де у тексті видань Євангелій 1575–1644 р. надрукована крапка. Частіше використовуються великі літери на початку власних імен, хоча далеко не у всіх випадках, переважно при називанні Ісуса Христа, в той час як у стандартних вільнюських виданнях Євангелій велика літера використовується тільки на початку речення. Фіксується, хоча й непослідовно, заміна «ж» літерами «у» або інколи й «ю». Виявлено також випадки заміни літери «ъ» літерою «о» в середині слова, тобто вокалізація голосних. Далі в таблиці наведемо декілька найбільш характерних відмінностей у наборі:

Аркуш, рядок	Варіант друку Кир.759	Євангеліє з сигнатурами [1610-1620] pp.	Євангеліє без сигнатур 1600 р.	Євангеліє 1575 р.	Євангеліє 1644 р.
Аркуш 3, рядок 4	...авіѸда, авіѸдъ...	...авіѿда, авіоуд ^ѿавіѿда, авіоуд ^ѿавіѿда, авіоуд ^ѿАвіѳода, Авівдъ... (арк. 1 зв., рядки 16/17)
Аркуш 4, рядок 15	...се волсви Ѡ востокъ /	...се вѡлсви Ѡ Вѡстокъ /	...се вѡлсви Ѡ Вѡстокъ /	...се вѡлсви Ѡ Вѡстокъ /	...Се Волсви / Ѡ Востокъ... (арк. 2 зв., рядки 15–16)
Аркуш 4, кінець рядка 17, продовження на звороті	...іюдѣй/скі й...	...іѡдѣи/скыйіѡдѣи/скыйіѡдѣи/ск ый...	...Іѡдѣискій ... (арк. 2 зв., рядок 17)
Аркуш 5, рядок 17	...принесо ша емѸ...	...принесош а емѸ...	...принесош а-емоу...	...принесо ша емоу...	...принесош ^ѡ / емѸ... (арк. 3 зв., рядки 6/7)
Аркуш 6, рядок 16	...іависа іосіфѸ въ егіптѣ, /	...іавіса іосіфѡ въегіптѣ, /	...іавіса іосіфѡ въегіптѣ ^ѡ , /	...іавісаіосі фѡ- въегіптѣ, /	...іавіса / ІѡсіфѸ въ Египтѣ,... (арк. 4, рядок 16)
Аркуш 159, рядок 17	...іюда...	...іѡда...	...іѡда...	...іѡда...	...Іѳуда... (арк. 122, рядок 4)
Аркуш 166, рядок 7	...и вѡѣзше вогробъ,...	...и вѡѣзше въгрѡбъ,...	...ивѡѣзше- въгрѡбъ,...	...ивѡѣзше- въгрѡбъ,...	И вѡедше въ гробъ, / (арк. 127, рядок 12)

Відмітимо, що невстановлені аркуші першої групи складають чотири пари, дві з яких (арк. 3/6, 4/5) розміщені на початку основного євангельського тексту, в 2-му зошиті, третя (арк. 146/147) – у 20-у зошиті,

четверта (арк. 159/166) – у 22-му зошиті, наприкінці Євангелія від Матвія. Для атрибуції та встановлення часу виходу були проаналізовані й їхні філіграні. Чотири пари аркушів містять три філіграні Орел у колі (арк. 3, 4, 147; альб. філ. № 5.2) та одну філігрань, яку умовно назвемо Олень (арк. 159; альб. філ. № 5.1). Обидва виявлених водяних знаки не відповідають водяним знакам жодного з чотирьох описаних в цьому каталозі Євангелій.

Перша з філіграней має вигляд орла в колі, з розміщеним на його грудях гербом Труби в картуші. Відповідний герб має назву «Радзивілівського орла», оскільки є складовою гербу роду Радзивілів. Геральдичний водяний знак вказує, що млин, що виробляв подібний папір, або належав представникам родини Радзивілів, або розташовувався в їхніх маєтностях. Ідентичної філіграні в альбомах виявити не вдалося, два дещо подібних знаки вміщено в альбомі Е. Лауцявічюса³³⁶, один із них датується 1633–1637 рр., зустрічається в документах із Тракая, Вільнюса, Новгорода, Расейняй, у могильовських виданнях Історії про Варлама та Іоасафа 1637 р. та Лексикону славенороського П. Беринди 1653 р. Друга філігрань датується 1650–1653 рр., виявлена в документах із Тракая, Расейняй, Вільнюса та Могильова.

Щодо іншої філіграні, із зображенням тварини, схожої на оленя чи козла, в картуші, то в альбомі Е. Лауцявічюса її виявити не вдалося, що свідчить про нешироке розповсюдження подібного паперу у Великому князівстві Литовському. Подібні, але zdeформовані філіграні є в альбомі І. Каманіна та О. Вітвіцької³³⁷, вони виявлені в документах 1625–1626 р. Тому філігранознавчий аналіз не дозволяє визначити час появи аркушів цієї групи більш чітко, ніж 1625–1653 рр.

Окрім вже зазначеної недбалості друку варіантних аркушів 3–6, 146–147, 159, 166 слід відзначити їх неякісний, дуже тонкий папір, а також перебивку фарби аркушів, окрім 146–147, як між собою, так і на попередні та наступні. Це свідчить, що невисохлі аркуші брошурувалися в зошити, тобто примірник було зібрано одразу ж після завершення їх друку. Враховуючи, що Євангеліє містить вкладний запис 1636 р., припускаємо, що книгу й було сформовано близько цього часу спеціально для продажу.

Заманливо було б виявити фрагменти Євангелія вільнюського друку 20-30-х рр. XVII ст., в силу якихось причин все ще не введеного у науковий обіг, однак досвід підказує вкрай малу вірогідність подібної гіпотези. Аналіз цих аркушів свідчить, що вони більше схожі на пробні початкові відбитки або на одноразову додруківку для того, щоб зібрати повний примірник. Час друку обмежений датуванням Євангелія з сигнатурами, тобто кінцем 1610-х – початком 1620-х рр., і 1636 р., тобто датою вкладного запису.

Аркуші другої групи невстановленого друку (арк. 376–383) складають окремих 50-й зошит із сигнатурою «ИИ». Тут уміщено «Покажчик євангельських читань». Аркуші мають три філіграні Бродич³³⁸ і одну пару аркушів взагалі без філіграней. Зважимо на те, що папір з водяним знаком Бродич використаний при друкуванні кінцевих аркушів Євангелія з сигнатурами (альб. філ. № 3.5-1, 3.5-2). Його виробництво обмежується дослідниками 1610–1624 рр., і цей аргумент використав Е. Лауцявічюс для встановлення дійсного часу друку цього видання Євангелія³³⁹, про що вже

³³⁶ *Laucevicius 1967, atlasas.* № 172, 173. Р. 33–34; *Laucevicius 1967.* Р. 176–177.

³³⁷ *Каманін, Вітвіцька 1923.* № 1155, 1157, 1158. С. 124, 026.

³³⁸ *Laucevicius 1967, atlasas.* № 1826–1629. Р. 243; *Laucevicius 1967.* Р. 199.

³³⁹ *Лауцявічюс 1979.* С. 15–16, 157.

йшлося. Гербом Бродич, що має вигляд потрійного хреста, послуговувався у філігранях власної папірні В. Жуховський, чоловік доньки Л. Мамонича Барбари. Він успадкував папірні тестя після його смерті в 1606 р. Після 1624 р. папірня Мамоничів-Жуховських уже не виготовляла паперу, маркованого цим водяним знаком.

Аркуші другої групи невстановленого друку, на відміну від аркушів першої, за видавничими особливостями дуже подібні до видання Євангелія з сигнатурами. Розмір набірної шпальти цих аркушів коливається в межах 204/205 на 111/114 мм, висота 10 рядків набору складає 124–125 мм. Для порівняння у Євангелії з сигнатурами розмір шпальти становить 205 x 114 мм, висота набору – 126 мм. Можливо було б припустити, що це видавничий варіант набору тексту. Однак такий варіант не трапився на аркушах інших примірників Євангелія з сигнатурами збірки НБУВ. Через близькість набору цього фрагменту до видання Євангелія з сигнатурами ми описали його особливості у розділі про варіанти друку цього видання (№ 3). Там детально відзначені ліквідовані в процесі друку помилки, які були допущені при друці останніх аркушів Євангелія з сигнатурами.

Аркуші 376–383 невідомого друку друкувалися одразу ж після закінчення друку Євангелія з сигнатурами чи не набагато пізніше. Чому друкарі вдалися до переддруку передостаннього зошита, при цьому не замінили переддрукованих аркушів в тиражі, або хоча б в його частині, залишається незрозумілим. Можливо, такий варіант трапиться дослідникам у складі примірників Євангелія з сигнатурами інших збірань, що підтвердить наше припущення про його класифікацію як варіантного набору. Нагадаємо, що атрибуція цих аркушів як варіанту з виправленнями Євангелія з сигнатурами спонукала нас до пошуку варіантності й на інших прикінцевих аркушах. І такий варіант був виявлений у наборі останнього зошита з сигнатурою «ІІ» (аркуші 384–391) у примірнику Кир.4339п (№ 3.6). На цих аркушах також розміщена філігрань Бродич, завдяки якій був ідентифікований цей варіант набору. Детальніше про це йшлося в розділі, присвяченому варіантам друку Євангелій 1600 р. та 1644 р.

Цікавий книгознавчий та філігранологічний матеріал надають і представлені в складі збірного примірника Кир.759 вставні аркуші Євангелій 1575 р., без сигнатур 1600 р. та з сигнатурами у порівнянні зі стандартними примірниками цих видань. Два двоаркуші видання 1575 р. – 9/16 та 278/279, що походять з різних частин основного євангельського тексту, на перший погляд видалися ідентичними аркушам стандартних примірників цього видання. Однак нам вдалося виявити відмінності основного набору на парі аркушів 9/16. Ми вже детально описали його як варіант набору видання у одному з попередніх розділів. Тут лише зацентруємо увагу на аспектах, дотичних до складу збірного примірника Кир.759. Спершу варіант із незначними відмінностями в наборі був виявлений при порівнянні вставних аркушів із кількома примірниками Євангелія 1575 р. Подальше дослідження показало, що такий же варіант друку є на аркушах ще двох примірників Євангелія 1575 р. – Кир.4334п (№ 1.6) і Кир.5231п (№ 1.7), надрукованих на папері без філіграней. У примірнику Кир.759 (№ 1.9) на парі аркушів 9/16 є філігрань Топор у картуші під короною, в інших примірниках з другим варіантом набору фіксуються інші філіграні – Топор без картуша (Кир.749, № 1.1; Кир.770, № 1.3), Єліта в лінійному картуші (Кир.756, № 1.2) на аркуші 9, аркуш 16 замінений аркушем Євангелія без сигнатур. На сусідніх аркушах використаний папір з філігранями Топор у картуші під короною та Свенчиц

без картуша, паперу Топор без картуша та Єліта в лінійному картуші на сусідніх аркушах немає. Тобто аркуші примірників другого варіанту були надруковані пізніше від сусідніх. Це свідчить, що аркуші 9/16 у початковому варіанті чомусь передруковувалися для заміни їх у тиражі. Відтак аркуші початкового варіанту, представлені у примірнику Кир.759, були вилучені з тиражу і зберігалися як макулатурні в друкарні Мамоничів упродовж майже півстоліття. Це вказує на правонаступництво Мамоничів над видавничою продукцією початкового періоду спільної діяльності з П. Мстиславцем, а також й на дбайливе ставлення навіть до залишків тиражів попередніх видань. Варіантного набору на парних аркушах 278/279 нам виявити не вдалося.

Як ми вже відмітили, у складі примірника Кир.759 нараховується тридцять вісім аркушів Євангелія без сигнатур 1600 р. – арк. 19–22, 34–35, 38–39, 43, 46, 65–67, 70–72, 97, 103, 130–131, 143–145, 148–150, 175–176, 268, 275, 289, 296, 361–367. Їх перелік вказує на приналежність їх до різних зошитів починаючи з 4-го зошита до 48-го. Деякі з цих аркушів надруковані на сіруватому доволі неякісному папері – пари аркушів 34/39, 35/38, 43/46, 65/72, 66/71, 97/103, 175/176, 268/275, 289/296. На аркушах 97/103 помітний брудний друк. На нижньому березі деяких аркушів є сліпий відбиток двох невеликих квадратних деталей. Таких відбитків не вдалося помітити у стандартних примірниках. На аркуші 19 відсутня фоліація, як і в усіх інших примірниках. Окремої уваги заслуговує аркуш 362, парний 365. У порівнянні з повними примірниками Євангелія без сигнатур на ньому немає фоліації – ми вже відзначали варіанти друку на аркушах без фоліації. При цьому фіксується помилка, – у кінці рядка 12 надруковано «ѣъ», в той час як в усіх інших наших примірниках стандартного вигляду помилку виправлено і надруковано «ѣз». Тобто маємо первісний варіант аркуша 362, включений до тиражу Євангелія без сигнатур після виправлення. Помітна ще одна похибка друку на цьому ж аркуші – на початку рядка 11 на червону літеру «и» накладається друк тієї ж літери чорним, у інших примірниках цей недолік друку виправлений. Є кілька невеликих плям друкарського бруду на обох парних аркушах 362 і 365. Також у колонцифрах «ā» та «ē» надруковано скошену риску замість позначення титла, в інших примірниках риску виправлено на титло. При цьому загалом друк червоним та чорним ідентичний, тобто виправлення вносилися в той самий набір.

Філіграні вставних аркушів примірника Кир.759, що атрибутовуються як аркуші видання Євангелія без сигнатур, в цілому відповідають філіграням відповідних аркушів та зошитів шести інших примірників цього ж Євангелія збірки НБУВ.

Серед особливостей примірника Кир.759 ще раз відзначимо наявність тільки в його складі аркуша 2 III рахунку із вихідними відомостями. Цього аркуша немає в жодному з інших примірників Євангелій без сигнатур та з сигнатурами збірки НБУВ. Ми вже детально описували варіантність післямови та зверталися до розгляду питання про те, для якого з видань – з сигнатурами або без сигнатур, і коли, друкувалися ці аркуші. Ще раз зауважимо, що це питання залишається відкритим і потребує подальших досліджень. Зокрема, парний аркушу 2 III рахунку аркуш 1, що зберігся лише частково, відноситься до Євангелія з сигнатурами. Обидва аркуші склеєні. На жаль, філіграні на жодному з них ідентифікувати не вдалося.

Перейдемо до аналізу аркушів Євангелія з сигнатурами, представлених у складі збірного примірника Кир.759. Цих аркушів 346, вони є базовими, оскільки складають основну частину примірника. Дослідження водяних

знаків їх паперу показало, що позошитно та поаркушно вони в цілому відповідають водяним знакам п'яти стандартних примірників Євангелія з сигнатурами збірки НБУВ, хоч і демонструють окремі відмінності.

Насамперед вдалося виявити папір зі знаком Сліповрон³⁴⁰ (альб. філ. № 3.8) на арк. 93, 151, 155, 157, 180–183 (відповідно 13, 21 та 25 зошити), яких немає у відповідних зошитах стандартних примірників Євангелія з сигнатурами. При цьому друк аркушів у примірнику Кир.759 та стандартних примірниках повністю збігається.

Знак являє собою овальний орнаментальний картуш із зображенням сюжету Сліповрон. Датовано папір доволі широко 1599–1621 рр., він виявлений на документах у Вільнюсі, Сморгоні, Тракаї, Ошмянах. Зафіксовано його використання у виданнях 1617–1621 рр., зокрема, у Службнику 1617 р.³⁴¹ Вважається, що таким знаком маркувала свою продукцію папірня у Млодзейовіце під Краковом у власності Млодзейовських гербу Сліповрон³⁴².

Припускаємо, що закуплений папір зі знаком Сліповрон був неякісним, занадто тонким, внаслідок чого проривався при друці, що візуально демонструють аркуші примірника Кир.759. З цих причин надруковані на ньому аркуші могли спеціально вилучатися з тиражу та відбраковуватися.

Крім того, в Євангелії Кир.759 на 25 аркушах різних зошитів (аркуші 27, 74, 76, 100, 108, 109, 112, 113, 115, 119, 121, 125, 128, 153, 163, 178, 190, 215, 253, 254, 256, 259, 260, 261, 264), виявлено водяний знак Риба в колі³⁴³ (альб. філ. № 3.3), представлений у складі стандартних примірників меншою кількістю, а у зошитах 5, 11, 29, 34, 35 незафіксований взагалі. У примірнику Кир.759 цей папір теж низької якості, як і Сліповрон.

На аркуші 199 вдалося виявити вже згадувану філігрань Бродич³⁴⁴ (альб. філ. № 5.3-1, 3.5-2), якої немає на аркушах цього зошита інших примірників. Папір знову низькоякісний. Ці особливості філіграней свідчать, що до складу примірника Кир.759 було включено значну кількість аркушів Євангелія з сигнатурами, надрукованих на неякісному папері, вірогідно, відбракованих при брошуруванні тиражу.

Щодо набору аркушів Євангелія з сигнатурами примірника Кир.759, то крім описаних особливостей набору аркушів 376–383 невідомого друку, інших відмінностей не виявлено. Це свідчить, що примірник збирався не із видавничої макулатури Євангелія з сигнатурами. Однак, характеризуючи філіграні примірника, ми вже вказували на низьку якість паперу. Частина аркушів тонкі, тому мають прориви, частина надрукована на сірому папері. В кількох випадках помітна перебивка фарби між сусідніми аркушами, і такі аркуші теж відбиралися за ознакою неякісності.

Загалом комплексний аналіз примірника продемонстрував широкий діапазон способів дослідження таких незвичайних збірників, дозволив вивчити багатий арсенал видавничих хитрощів кількох періодів, надав відомості щодо друкарських варіантів, виявлення видавничих похибок та способів їх виправлення, і показав особливості паперу тощо.

³⁴⁰ *Laucevicius 1967, atlasas.* № 3819–3821, P. 517–518; *Laucevicius 1967.* P. 227.

³⁴¹ *Laucevicius 1967.* P. 227.

³⁴² *Siniarska-Czaplicka 1969.* S. 18–19.

³⁴³ *Laucevicius 1967, atlasas.* № 4078, P. 540.

³⁴⁴ *Laucevicius 1967, atlasas.* № 1826–1829, P. 243; *Laucevicius 1967.* P. 199.

6.2. Побутування Євангелія Кир.759 у контексті дослідження місцевої мікроісторії

Оскільки внаслідок виявлених особливостей примірник Євангелія Кир.759 є унікальною книжковою пам'яткою, набувають актуальності різні аспекти його дослідження, серед яких і вивчення історії його побутування упродовж століть насамперед шляхом аналізу вміщених на його сторінках провенієнцій у вигляді вкладних записів, штампів, печаток, шифрів. На його аркушах є два доволі великих записи, один із яких, більший і детальніший розміщений наприкінці книги, на звороті аркуша 374 (іл. 101), інший – внизу під текстом на аркушах 105–113 (іл. 100, фрагмент). Записи розташовані на аркушах, що належать до видання Євангелія з сигнатурами. В обох записах йдеться про вклад Євангелія до храму архистратига Михаїла від імені мужів «бороцьких»³⁴⁵ у листопаді 1636 р. У більшому з текстів перераховано велику групу вкладників (приблизно 17 осіб), що надають до храму разом з Євангелієм Апостол та Требник «болший». Вірогідно, йдеться про вільнюські видання цих книг; виявити їх у фондах НБУВ нам не вдалося.

Підписав Євангеліє Андрій Єфимович (чи Єфимов?) Борецький «за панованя в державы его милост пана Станислава Олешка». У коротшому записі зазначено також ім'я місцевого священика отця Ігнатія.

Обидва записи виконані однаковим чітким добре поставленим почерком, подібним до почерків тодішньої актової документації. Вірогідно, Андрій Борецький мав досвід і навички писарської роботи. Мові запису притаманні українські риси. Прізвище Андрія Борецького викликає аналогії з його старшим сучасником київським митрополитом Йовом Борецьким. Однак родинні зв'язки Андрія Єфимовича Борецького з київським митрополитом не прослідковуються³⁴⁶. Можливо, прізвище цього Андрія Борецького пов'язане із назвою села Борки, частиною якого міг володіти він або хтось із його родичів, оскільки шляхетські прізвища нерідко були похідними від населених пунктів, якими ті володіли. Його особа вирізняється в записі й формою прізвища, зазначенням імені-по батькові, і письменністю та освіченістю, і тим, що він не є вкладником, а лише підписувачем книги. Цікаво, що Андрій Борецький названий Єфимовим чи Єфимовичем, в той же час на початку запису серед вкладників є Юхим Семенович, і таким чином фіксуються дві різні форми написання одного й того ж імені Юхим / Єфим. Можливо, така форма імені-по батькові Андрія Борецького вказує на його російське, а не українське походження.

Складність локалізації первинного місцезнаходження Євангелія полягала в тому, що географічну назву можна лише встановити через називання вкладників «мужами Бороцкими», «борчанами». Населених пунктів типу Борки, Борок і т. д. доволі багато на теренах України, Білорусі, Росії тощо. Копітки пошуки показали, що йдеться про населений пункт Борки (Бірки), який в радянські часи отримав назву с. Добре (Камінь-Каширського району Волинської області).

³⁴⁵ Шамрай 2005. С. 91–92, № 117.

³⁴⁶ Є непевні відомості про брата митрополита Йова Борецького Андрія Матвійовича Борецького, що мав контакти і з російською владою, і з козацькою Січчю – Шевченко І. Україна між Сходом і Заходом: Нариси з історії культури до початку XVIII століття Львів 2001. С. 192. Найдетальніше про численних родичів Йова Борецького йдеться у публікації Мицик Ю. А. Святий Петро Могила / Ю. А. Мицик, В. М. Нічик, З. І. Хижняк. Київ, 2014. С. 60–61.

Запис виконаний хоч і охайним, однак доволі складним для прочитання почерком. Попри зазначення прізвища власника маєтності, його відчитування виявилось проблематичним, оскільки ім'я «Станіслав» написано чітко, а прізвище потребувало розшифровки – могли бути варіанти, наприклад, «Остика», «Олешка», «Олеші» та тому подібне. Така непевність у правильності прочитання прізвища власника і назви маєтності спонукала до комплексного пошуку конкретного населеного пункту, вірогідніше, на Волині або Поліссі, та конкретного його власника. Врешті-решт нам трапилися відомості про Флоріана Олешку, що був власником с. Борок Володимирського повіту, зокрема, зазначення в документах «данини добрь Борокъ правомь леньнымъ Флоріану Олешку и речеи рухомыхъ по Барановскомъ Москвитине безплеменном»³⁴⁷.

Населений пункт Борки Ковельської волості вперше згадується у джерелах останніх десятиліть XVI ст.³⁴⁸, тоді село було надане князем А. Курбським одному зі своїх прибічників Андрію Барановському, що приїхав серед багатьох інших у свиті князя А. Курбського з Росії в Україну. Пізніше власником Борків став королівський писар Флоріан Олешко³⁴⁹, після батька його успадкував син Станіслав Олешко.

У подальшому вже у другій половині XIX ст. примірник Євангелія, вірогідно, з місцевого храму, потрапив до збірки Волинського єпархіального давньосховища у Житомирі, на що вказують відповідні шифри «П. 245, dubl. экз. 2». Аркуші примірника ушкоджені, забруднені, зі слідами замокання, із втратами фрагментів, відтак засвідчують активне використання Євангелія за призначенням упродовж кількох століть.

Книга має типову для напрестольних Євангелій оправу із дощок, поволочених зверху оксамитом, який з часом вицвів, змінивши колір із фіолетового на коричневий. З-під оксамиту проглядає інша раніша оправа з коричневої шкіри із тисненим золотом рослинним орнаментом, імовірно, виготовлена у XVII ст. Верхню кришку прикрашають металевий прямокутний середник і наріжники з білого металу з гравірованими зображеннями. На середнику вміщено сюжет Розп'яття Ісуса Христа із двома передстоячими, на наріжниках – образи апостолів Іоанна, Марка, Матвія, наріжник із зображенням Луки втрачено. До нижньої дошки прикріплено п'ять металевих жуковин. Від застібок у примірнику залишилися тільки металеві кріплення оригінальної серцеподібної форми. Обріз книги прикрашений тисненим рослинним орнаментом.

Власницькі записи примірника зафіксовані у публікації М. А. Шамрай «Маргіналії в стародруках кириличного шрифту 15–17 ст. з фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», однак через прикру помилку на початку опису зазначено, що в книжці є запис скорописом XVIII ст. «Из Библиотеки Киево-Катедральной»³⁵⁰, та інший про приналежність ієромонаху Димитрію Савичу, тобто Димитрію Тупталу Ростовському³⁵¹. Насправді таких провенієнцій у примірнику вільнюського Євангелія Кир.759 немає, ці провенієнції стосуються іншого стародрука і помилково потрапили до опису досліджуваного Євангелія. Відомості про цей же примірник подані в книжці В. Ульяновського та О. Кошіль про

³⁴⁷ Руська (Волинська) метрика 2002. С. 431.

³⁴⁸ Волинська область. Історія міст і сіл Української РСР: У 26-и тт. Київ, 1970. С. 267.

³⁴⁹ Кулаковський 2002. С. 147–152.

³⁵⁰ Шамрай 2005. С. 91.

³⁵¹ Там само. С. 92.

книгозбірню Києво-Михайлівського Золотоверхого монастиря³⁵². Автори скористалися публікацією М. А. Шамрай, в тому числі вміщеною у ній помилковою інформацією. Окрім того додали ще й свою помилку, зрозумівши під кафедральною бібліотекою не книгозбірню Києво-Софійського собору, а Києво-Михайлівського монастиря. Відтак внаслідок накладання неточностей у публікації В. Ульяновського та О. Кошіль зазначено, що мужі бороцькі, що є родичами київського митрополита Йова Борецького, вкладають книжку до Київського Михайлівського Золотоверхого монастиря, а не до Михайлівської церкви у Борках, як відбувалося насправді. При цьому автори ще й нечітко послалися на джерело, де вперше постала помилкова інформація, тобто на каталог М. А. Шамрай³⁵³.

Історія села Борків Володимирського повіту свідчить, що воно перейшло до Станіслава Олешка як спадщина від батька, королівського писаря Флоріана Семеновича Олешка (бл. 1565–1623)³⁵⁴. Він був постаттю більш відомою, упродовж тривалого часу обіймав посаду писаря Руської канцелярії (1583–1619 рр.), був війським володимирським. Ф. Олешко походив із путних бояр, осілих у Пирковичах Володимирського повіту (зараз с. Перковичі Ковельського р-ну Волинської обл.). Його протектором виступав впливовий політичний діяч того часу, коронний канцлер Януш Замойський, при дворі якого Ф. Олешко близько 1583 р. розпочинав кар'єру «служебника»³⁵⁵. Фіксуються його контакти з відомим дипломатом та книжником Михайлом Гарабурдою³⁵⁶.

Окрім обов'язків писаря Ф. Олешко активно займався дипломатичною діяльністю, зокрема, кількаразово успішно очолював посольства Речі Посполитої до Криму для вирішення питання виплати данини. Серед сучасників він набув визнання завдяки тому, що під час посольства 1607 р. на прийомі у кримського хана першим серед послів не став на коліна³⁵⁷.

За актовими матеріалами привілей на село Борки Флоріан Олешко отримав у 1588 р.³⁵⁸. Пізніше, у 1599 р. польський король Сигізмунд III надав це село йому з дружиною «до живота». У 1628 р. ті ж добра пожиттєво отримав син Флоріана Станіслав Олешко. Стосовно Станіслава відомо, що його матір'ю була Агнешки з Радзейовських, він мав брата Миколая та двох сестер³⁵⁹. Належав до католицького віросповідання (вірогідно, із православ'я в католицизм перейшов його батько), тому навряд чи опікувався православною Михайлівською церквою у Борках. Цікаво, що Станіслав разом із братом навчався у Замойській та Краківській академіях³⁶⁰, відтак були людьми високоосвіченими. Стосовно фундацій С. Олешка відомо, що у 1672 р. він надав римо-католицькому костелу св. Анни у Ковелі щедрі пожертви, зокрема, власний будинок та значну суму грошей – 7 тисяч злотих. Був двічі одружений – з Теофілою Ізабелою Білоблоцькою та

³⁵² Ульяновський, Кошіль 2008. С. 41–42.

³⁵³ Шамрай 2005. С. 91–92.

³⁵⁴ Кулаковський 2002. С. 149–150; *Urządnicy wołyńscy XIV–XVIII wieku. Spisy / opr. M. Wolski. Kórnik, 2007. S. 125.*

³⁵⁵ Кулаковський 2002. С. 147.

³⁵⁶ Кулаковський П. Гарабурда Михайло // *Острозька академія : Історія та сучасність культурно-освітнього осередку. Енциклопедичне видання. Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2019. С. 142–143.*

³⁵⁷ Кулаковський 2002. С. 149–150.

³⁵⁸ Руська (Волинська) метрика 2002. С. 431.

³⁵⁹ Кулаковський 2002. С. 147–150.

³⁶⁰ Кулаковський 2002. С. 152.

Іоанною Гораїнівною, однак нащадків не залишив. Помер С. Олешко навесні 1678 р., і був похований у Люблінському домініканському костелі св. Станіслава³⁶¹, якому також надавав пожертви.

У 1588 р. Ф. Олешко набув від короля «на праве ленном» згадані Борки і три дворища в сусідніх Мостиськах³⁶², що залишилися по померлому московитину Андрію Барановському³⁶³, одному із соратників князя Андрія Курбського. Від А. Курбського, що отримав від короля у володіння всю Ковельську волость, А. Барановський одержав у тримання село Борки із землями та селянами³⁶⁴. Саме з А. Барановським та з Борками була пов'язана страшна навіть для того жорстокого часу трагедія. 29 серпня 1588 р. кілька місцевих селян зумисне підпалили у власному будинку згаданого власника із родиною та челяддю. В пожежі згоріли сам А. Барановський, його вагітна дружина Каська Романівна, уроджена Велятицька та їх четверо малолітніх дітей. Тогочасна власниця маєтності, друга дружина покійного князя Курбського Олександра Петрівна Семашківна наказала затримати чотирьох підданих Барановського, вірогідно причетних до злочину, і звернулася до Володимирського гродського суду. Селян допитали, вони зізналися у скоєному, і через кілька днів були страчені. Причиною скоєного злочину вони назвали жорстоке ставлення А. Барановського до підданих, зазіхання на їхнє майно та земельні наділи, конфіскацію в них зароблених грошей, забирання у неволю їхніх дітей. Серед звинувачених у жорстокому вбивстві був Демид Пашкович. Цікаво, що в записі в примірнику Євангелія Кир. 759 серед інших вкладників вказані «Пашковичи Денис и Кузма», вірогідно, родичі, можливо діти або ж онуки звинуваченого у вбивстві Деміда. Таким чином запис на примірнику дозволив заглибитися в історію села Борки, в храмі якого впродовж кількох століть зберігалося Євангеліє.

Насамкінець висловимо припущення стосовно родоводу Флоріана Олешка. Як ми вже відмічали, у джерелах зазначено його походження з путних бояр Олешків із Пирковичів Ковельської волості³⁶⁵. У 1613 р. С. Олешко придбав Пирковичі у Маруші Желіборської. Окрім того, що він отримав у володіння Борки, історія фіксує його жваве зацікавлення іншими маєтностями Ковельщини. Зокрема, у 1596 р. йому вдалося виграти судовий процес проти Петра й Олександра Зубцовських стосовно сіл Дубна, Волохи та Дубенська Воля (зараз Дубове, Волошки та Воля Ковельського району Волинської області), оскільки обидва Зубцовські були звинувачені у вбивстві вітчима Яна Вишневецького³⁶⁶. Згадані маєтності також пов'язані з наданням князя А. Курбського іншому своєму соратникові Кирилові Зубцовському, крім того, А. Курбський спротегував його одруження із княжною М. А. Полубенською, матір'ю згаданих Петра та Олександра Зубцовських. 1599 р. Ф. Олешко опікувався долею названої М. А. Полубенської-Зубцовської-Вишневецької, зазіхаючи на її маєтки Любецька Волька і Підгайці³⁶⁷. Втім, попри вдалу кар'єру Ф. Олешка на

³⁶¹ За уточнюючі відомості про Ф. та С. Олешків вдячна колегам І. Тесленку та Б. Березенку.

³⁶² *Руська (Волинська) метрика 2002*. С. 431, № 7.

³⁶³ *Іванишев 1849*. Т. 1. С. 305–307.

³⁶⁴ *Там само*. Т. 1. С. 37, Т. 2. С. 197.

³⁶⁵ У 1613 р. С. Олешко придбав Пирковичі у Маруші Желіборської. – *Руська (Волинська) метрика 2002*. С. 562, № 8.

³⁶⁶ *Кулаковський 2002*. С. 148.

³⁶⁷ *Там само*. С. 149.

посадах писаря, потім посла, і обіймання інших посад, зокрема, на Чернігівському уряді, окрім володінь у Ковелі та інших маєтностей поблизу у спадкове володіння він не здобув і не передав дітям.

Зважаючи на зацікавленість Флоріана Олешка маєтностями Ковельської волості, можна припустити його власний особистий інтерес. У цьому контексті варто згадати документ 1579 р. «Реестр речей с коморы у Григория Федоровича от князя Андрея Курбского», у якому зазначено «по записке Олешка, по приказанью князя, его милость дано мыла брус за два гроша»³⁶⁸. Можливо, це просто збіг, ім'ям Олешко міг зватися один із слуг князя А. Курбського. З іншого боку, це може бути підтвердженням служби Флоріана Олешка або його родичів А. Курбському, що пояснило б його зятість у справі набування маєтків колишньої Ковельської волості. Це не протирічить його біографічним даним, оскільки на службі у Я. Замойського Ф. Олешко з'явився тільки у 1583 р., а в травні 1583 р. А. Курбський помер.

Відтак, комплексне дослідження історії побутування примірника Євангелія Кир.759, зібраного з уривків кількох видань, дало можливість висвітлити епізоди мікроісторії Михайлівського храму села Борків Володимирського повіту, що функціонував тут у 30-х рр. XVII ст., зафіксувати постаті його прихожан, церковних донаторів, а також власників маєтку, реконструювати події, пов'язані з цим населеним пунктом, що мали місце наприкінці XVI – у перших десятиліттях XVII ст.

7. Художнє оформлення видань вільнюських Євангелій 1575–1644 рр.

7.1. Гравюри Євангелій 1575, 1600 та 1644 рр. Використання ілюстрацій 1575 р. як самостійних естампних гравюр

Суто ілюстративний матеріал чотирьох Євангелій вільнюського друку складають по чотири гравюри в кожному з видань з цільносторінковими зображеннями апостолів, – легендарних авторів частин Євангелія, – Матвія, Марка, Луки та Іоанна. Ці ілюстрації виконані в техніці гравюри на дереві, розміщені у фронтисписах перед початком тексту кожного з Євангелій. Практика оформлення Євангелій фронтисписними зображеннями апостолів була поширеною й у попередній період розповсюдження рукописних книг, відтак подібні ілюстрації євангелістів можна класифікувати як традиційні для православних рукописів, у тому числі створених на українських теренах. Тут можна апелювати до численних кодексів Четвероевангелій, найвідомішим серед яких є Пересопницьке, створене на Волині у 1556–1561 рр.³⁶⁹

Розміщені у виданні вільнюського Євангелія 1575 р. гравюри поєднали художні ознаки й мистецтва книжкової гравюри, й іконопису, притаманні як пам'яткам православного середовища, так і європейським католицьким художнім взірцям. Своєрідна стилістична поліфонія художніх особливостей православного та католицького мистецького світосприйняття, напевне,

³⁶⁸ *Иванишев 1849. Т. 1. С. 37, 311.*

³⁶⁹ *Іванова О. А., Гальченко О. М., Гнатенко Л. А. Слов'янська рукописна кирилична книга XVI ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: наук. кат.: палеогр. альбом. Київ, 2010. С. 110–118, № 45; Пересопницьке Євангеліє 1556–1561 : дослідження, транслітерованій текст, словопоказчик. 2-е вид., доп. Київ, 2011.*

характеризує також й зображення євангеліста Луки у львівському виданні Апостола 1574 р. друку соратника П. Мстиславця І. Федорова.

Якщо розглядати видання Євангелія 1575 р. у контексті усього як спільного з І. Федоровим, так і самостійного доробку П. Мстиславця, то воно є найбільш ілюстрованим серед усіх їхніх друків. Хто був автором рисунків із зображеннями євангелістів, а потім вирізував за ними гравюри, ми не знаємо. Джерельних відомостей про це не збереглося, контекст вивчення діяльності П. Мстиславця більше вказує на те, що він не був ні майстерним художником, ні гравером. Проте у дослідженнях доволі часто автором ілюстрацій називають саме П. Мстиславця³⁷⁰. Його різцю приписується й зображення Луки у московському Апостолі 1564 р.³⁷¹, однак ці припущення не підтверджуються конкретними аргументами. Зокрема, у роботах О. О. Сидорова йдеться про те, що П. Мстиславець був більш фаховим гравером, і навчив гравірувальній справі І. Федорова, але це ніяким чином не пояснене³⁷².

В. Г. Пуцко, навпаки, не вважає П. Мстиславця автором зображень віленських євангелістів 1575 р., на його думку, над гравюрами працювали два різні майстри, оскільки він вбачає стилістичні відмінності між двома парами зображень, – Матвій та Марко вирізані більш яскраво та артистично, а Лука з Іоанном награвіровані менш впевнено та майстерно³⁷³. Проте ми не знаходимо суттєвих художніх відмінностей у стилістиці виконання усіх чотирьох гравюр, а також дотичних до них зображень Давида з віленського Псалтиря 1576 р. та Василя Великого з острозької «Книги о постничестві» 1594 р., – схоже, їх вирізував один і той же майстер. Можливо, до роботи над ілюстраціями Євангелія 1575 р. було залучено віленського гравера, хоча в цей час і місцева друкарська справа, й граверство тільки поставали, не набувши розвитку. Видавці могли вдаватися й до послуг німецьких, наприклад, краківських майстрів, як, гіпотетично, й І. Федоров для виготовлення ілюстрацій львівського Апостола 1574 р.

Загалом у художній стилістиці образів євангелістів видання 1575 р. добре помітні західні впливи. На думку мистецтвознавців, аналізовані ілюстрації виконані в естетиці маньєризму³⁷⁴. Саме в цей період відбувалося заміщення ренесансної реалістичної стилістики ускладненою ранньобароковою, або маньєристичною. До ренесансних сюжетів у зображеннях належать мотиви арки та колон в обрамленні постатей апостолів, ці ж архітектурні елементи присутні в гравюрах московського та львівського Апостолів 1564 та 1574 рр. Проте в порівнянні з євангельськими рамками 1575 р. вони конструктивно суттєво простіші, не містять значної кількості додаткових декоративних елементів. Рамки вільнюських євангелістів несиметричні, заповнені складними орнаментами і занадто насичені художніми деталями, вони утворюють цілісний простір з архітектурними елементами заднього плану³⁷⁵, в той час як на обох зображеннях Луки тло залишилося незадекорованим.

Окремої уваги варте питання щодо виготовлення гравірованих рамок у виданнях Апостола та Євангелія І. Федорова та П. Мстиславця як самостійних декоративних елементів. До його уточнення ми можемо підійти

³⁷⁰ *Зернова 1964. С. 78; Сидоров 1951. С. 113.*

³⁷¹ *Сидоров 1951. С. 113; Пуцко 2006. С. 8.*

³⁷² *Сидоров 1951. С. 113.*

³⁷³ *Пуцко 2006. С. 8.*

³⁷⁴ *Сидоров 1951. С. 120.*

³⁷⁵ *Там само. С. 120.*

якраз через аналіз ілюстрацій видання 1575 р. Як відомо, в обох гравюрах Апостолів 1564 та 1574 рр. вжито одну й ту ж саму рамку, її ж використано й для обрамлення герба Г. Ходкевича у львівському Апостолі 1574 р. У заблудівському Євангелії учительному 1569 р. вміщено інакшу гравюру з гербом Г. Ходкевича. Вважається, що в Москві єдина ілюстрація Апостола 1564 р. з конструктивних міркувань одразу ж виготовлялася у вигляді двох елементів, – окремо рамки, й окремо постаті Луки в інтер'єрі. Хоча ми припускаємо, що початкова московська гравюра з Лукою була цілісною, її збірний характер не був задумкою, проте дошка з невідомих причин зазнала ушкоджень у внутрішній частині, внаслідок чого Луку довелося механічно видалити, замінивши інакшим, а вцілілу рамку зберегти для подальшого використання. На користь існування спочатку цілісної гравюри свідчать елементи внутрішнього зображення, зокрема стільця, на якому сидить апостол Лука, на малюнок якого накладається горизонтальна поверхня однієї з перетинок колони. До речі, при друці львівського Апостола 1574 р. внутрішні виступи обох поперечин колони довелося підрівняти й обрізати.

Євангелісти 1575 р. представляють собою цілісні композиції разом із рамками. Якщо припустити функціональність та зручність використання техніки розбірних складних гравюр, то достатньо було б вирізати чотирьох святих й одну рамку для всіх, проте були награвіровані чотири великі окремі зображення у доволі відмінних стилізованих рамках. Також для створення зображень чотирьох євангелістів не було використано в якості взірця образи ні московського, ні львівського Луки. Помітна композиційна схожість обох ілюстрацій з Лукою з гравюрами євангелістів, проте Лука у Апостолі зображений без символічного крилатого тельця, але зі столиком для книг. На обох гравюрах Апостолів Лука тримає книгу, в Євангелії всі євангелісти, крім Іоанна, задіяні в процесі писання, Іоанн не пише, а вказує на книгу (Євангеліє). Для трьох видань Апостолів друкарні Мамоничів, що стали передруком московської едиції 1564 р., було виготовлено близьку копію Луки з цього видання.

Якщо звернутися до пошуку мистецьких прообразів євангелістів, то це перші їхні зображення у виданнях кириличного друку XVI ст. Великі цільносторінкові гравюри євангелістів не були поширеними в латинській книжній традиції. Більш ранні європейські Євангелія південнослов'янських та румунських друкарень також не містили фронтиспісних зображень апостолів. Вперше кириличне Євангеліє було видано друком в 1512 р. в Тирговіште, воно було прикрашене заставками та ініціалами балканського стилю і не містило сюжетних ілюстрацій, в тому числі євангелістів³⁷⁶. У 1537 р. Євангеліє було надруковане у монастирі Руйно типографом Феодосієм теж без ілюстрацій³⁷⁷. У 1546 р. Євангеліє було опубліковане у Сибіу в друкарні Лукаса Траполднера друкарем Филиппом Молдаванином із невеликими анфасними зображеннями євангелістів³⁷⁸, стилістично суттєво відмінними від образів гравюр 1575 р.

Четвероевангелія, видруковані у Сибіу бл. 1551–1553 рр., в Белграді бл. 1552 р., в Брашові бл. 1561–1562 рр. (2 видання), Мркшиній церкві бл. 1562 р., також не містили зображень авторів текстів. Так само не мали великих ілюстрацій і три так звані анонімні Євангелія гіпотетичного московського друку. Певну стилістичну подібність постатей апостолів

³⁷⁶ *Немировский 2009-2*. С. 259.

³⁷⁷ *Там само*. С. 482.

³⁷⁸ *Там само*. С. 518.

можна помітити при порівнянні ілюстрацій Євангелія 1575 р. з гравюрами Тріоди цвітної, виданої у Тирговіште у 1558 р.³⁷⁹, зокрема, подібність є у дещо схематичних видовжених постатях святих, хоча у зазначеному виданні немає окремих ілюстрацій із зображенням кожного з апостолів. Гравюри євангелістів зустрічаються у венеціанському кириличному Служебнику 1570–1580 рр.³⁸⁰, але це невеликі ілюстрації європейського типу, не подібні до фронтиспісів видань І. Федорова та П. Мстиславця.

Мініатюрні копії євангелістів з Євангелія 1575 р. вміщені у віленському виданні Нового Завіту з Псалтирем бл. 1596 р., ймовірно, друкарні Братства, виданому форматом у вісімку³⁸¹ Гравюри виконані іншим майстром. Цікаво, що в цих копіях прибрано всі химерні постаті (маски людей, два леви зверху над зображення Іоанна), а також внесено зміни в розміщення міфічних тварин поряд з євангелістами, – Марка зображено з левом замість мстиславцевого із орлом, Іоанна без тварини, а у гравюрі Євангелія 1575 р. він був із левом.

Ці ж ілюстрації використано у Новому Завіті пізнішого видання братства 1611 р. Оскільки перевидання здійснювалося вдвічі більшим форматом у четвірку, то зображення євангелістів були пристосовані до розміру книги шляхом доповнення рамками з виливних прикрас, відтиснутими червоною фарбою, – цей же прийом збільшення ілюстрацій за рахунок рамок буде використано при друці зображень євангелістів для Євангелія 1644 р. Загалом такий спосіб збільшення ілюстрацій був поширеним у практиці друку кириличних книг. У наступних виданнях Нового Завіту друку Віленського братства у вісімку 1623 р. та 1641 р. вжито інакші пізніші гравюри, за стилістикою ближчі до львівського Луки 1574 р. чи євангелістів різця П. Беринди, використаних у львівських виданнях Євангелій, починаючи з 1636 р.

Варта уваги й доля гравірованих дощок із зображеннями євангелістів П. Мстиславця 1575 р. У наступних віленських виданнях Євангелія, починаючи з 1600 р., їх не передруковували. Для цих видань у друкарні Мамоничів було вирізано доволі близькі копії, до аналізу яких ми звернемося далі. Зображення євангелістів 1575 р. не були використані і в інших кириличних виданнях, місцезнаходження дощок гравюр Євангелія 1575 р. після розриву співпраці П. Мстиславця з Мамоничами залишається невідомим.

Наші дослідження дозволили трохи пролити світло на подальше використання дощок із зображеннями євангелістів 1575 р. для друкування самостійних естампних картинок, тиражованих для продажу. Об'єктом дослідження стали гравюри у складі одного з примірників острозької Біблії 1581 р. збірки НБУВ Кир.762 (№ 1.10). Як відомо, острозька Біблія 1581 р. була надрукована без сюжетних зображень у тексті, тому нерідко читачі самостійно доповнювали її намальованими вручну мініатюрами або ж гравірованими ілюстраціями. Розміщені в складі примірника розфарбовані зображення євангелістів відтиражовані з дощок, виготовлених для Євангелія 1575 р. П. Мстиславця. Загалом вивчення окремих вставних ілюстрацій у складі стародруків є цікавим і перспективним напрямом студій з мікроісторії примірників як комплексних книжкових пам'яток. Випадки доповнення стародруків та рукописів книжними гравюрами, самостійними естампними

³⁷⁹ Гусева 2003. Рис. 8.1–8.12.

³⁸⁰ Там само. Рис. 52.1

³⁸¹ Там само. С. 1027–1029; № 150; Рис. 150.1–150.8.

картинками або малюнками можна охарактеризувати як доволі поширене в XVI–XVIII ст. явище. Попри це варто констатувати недостатню увагу фахівців до аналізу вставних естампних ілюстрацій в складі рукописних і стародрукованих книг.

Загалом у фондах відділу стародруків зберігається не один, а два примірники Біблії 1581 р. зі вставними цільносторінковими зображеннями євангелістів. У контексті дослідження вільнюської ілюстративної орнаментики нам цікавіший один із двох згаданих вище комплектів вставних естампних гравюр із Євангелія 1575 р., книгознавчі та філігранознавчі особливості яких ми розглянемо далі. Тут лише побіжно зупинимося на короткому аналізі іншого набору гравюр із примірника острозької Біблії Кир.651. Хоча вони й не стосуються безпосередньо вільнюських Євангелій, однак по суті є творчими копіями з них і служать практичним підтвердженням тези про тиражування ілюстрацій до кирилических стародруків одночасно в якості самостійних естампних картинок. У цей примірник Біблії вставлені гравюри (збереглося 3 із 4-х), уперше використані у львівському Євангелії 1636 р. друкарні Успенського братства³⁸². При цьому датування виявлених на них водяних знаків показало, що відтиски виконувалися не для тиражу Євангелія 1636 р., а кількома десятиліттями раніше. Історикам книги був відомий факт побутування цих дереворитів у вигляді самостійних роздруків ще у перших десятиліттях XVII ст., їх виготовлення пов'язується з діяльністю визначного українського друкаря й книжника Памви Беринди. До нашого часу відбитки гравюр євангелістів, вірогідно, різця П. Беринди збереглися переважно у складі тогочасних рукописних Євангелій³⁸³, яких відомо біля десяти примірників. Біблія Кир.651 збірки НБУВ засвідчила й можливість їхнього долучення до друкованих видань, і загалом підтвердила поширеність практики друкування книжкових гравюр для самостійного використання або ілюстрування інших рукописних чи друкованих пам'яток.

Загалом ці факти тиражування фронтисписних гравюр, пов'язаних з іменем П. Беринди, свідчать про вирізування дощок швидше не для друкованого видання, а для самостійного розповсюдження в якості картинок, побутування яких в XVII ст. було поширеним в Україні. Внаслідок цього ми припустили вірогідність аналогічного роздруку зображень євангелістів, співставних з Євангелієм 1575 р. П. Мстиславця. Ці гравюри мають власну історію побутування у «мистецькому середовищі», оскільки вставлені у примірник острозької Біблії Кир.762³⁸⁴ зі збірки Києво-Печерської лаври з власницьким записом визначного українського гравера Антонія Тарасевича. Відмітимо, що вклеєні у примірник ці чотири фронтисписні гравюри П. Мстиславця (описані в каталозі окремо під № 1.10, альб. іл. № 5–8) характеризуються значно більш зношеним станом збереження порівняно з сусідніми аркушами книжного тексту. Це вказує на їхнє використання спочатку як окремих ілюстрацій, а вже опісля долучення до примірника. Аркуші з гравюрами мають суттєві втрати паперу, заломи й плями бруду, сліди давньої реставрації шляхом підклейки фрагментів. Відбитки розфарбовані акварельними фарбами у доволі яскраві кольори – темно-зелений, насичено-червоний, коричневий та жовтий. Стан збереження

³⁸² Детальніше про це див.: *Бондар 2005*. С. 212–231; *Бондар 2006*. С. 11–18; *Бондар 2007-3*. С. 96–108.

³⁸³ *Запаско Я. П.* Пам'ятки книжкового мистецтва. Українська рукописна книга. Львів : Вид-во «Світ», 1995. С. 92, 407, 412.

³⁸⁴ Детальніше *Бондар 2012-1*. С. 207–212, № 6.7, С. 150, № 4.10.

дошок, наскільки дозволяють судити відбитки ілюстрації, добрий, приблизно такий самий, як і на гравюрах Євангелія 1575 р., без тріщин і втрат фрагментів.

До комплексного вивчення гравюр, тиражованих із дошок Євангелія 1575 р. П. Мстиславця, було залучено й аналіз їхніх філіграней, що приніс цікаві й неочікувані наслідки. На трьох із чотирьох аркушів виявлено подібні між собою водяні знаки Ястжембец (Підкова з хрестом) у округлому бароковому картуші з завитками³⁸⁵ (альб. філ. № 6.1-1, 6.1-2). У примірниках Євангелія 1575 р. жодного подібного водяного знаку не виявлено. Відтак вставлені у примірник Біблії 1581 р. гравюри П. Мстиславця не були механічно видаленими з примірника Євангелія 1575 р. або друкуватися одночасно з ним, а тиражувалися пізніше з метою продажу у вигляді окремих самостійних аркушів. Датування філіграней припадає приблизно на 1590-ті рр. Подібний папір має підкраківське походження, він вироблявся, вірогідно, в Оклесні під Краковом³⁸⁶. Він використовувався для друкування вільнюських видань, зокрема Литовського статуту 1588 р. Дуже подібна до виявлених на аркушах із євангелістами філігрань зустрічається серед філіграней «Книги о постничестві» Василя Великого острозького друку 1594 р.³⁸⁷, а також на форзацах примірника тієї ж «Книги о постничестві», що має оправу, можливо, виготовлену в Острозі³⁸⁸. Ідентифіковані філіграні не вказують на місце тиражування відбитків із євангелістами, оскільки подібний папір активно використовувався в різних регіонах Речі Посполитої – у Кракові, Вільнюсі, також і на українських та білоруських теренах.

При цьому відмітимо, що у сукупності з відомостями про те, що видавничі матеріали П. Мстиславця, – шрифти, заставки, ініціали, – загадково постали в Острозі, де були використані у місцевих виданнях³⁸⁹, зокрема, у згаданій вище «Книзі о постничестві» 1594 р., можна припустити велику вірогідність перевезення гравірувальних дошок разом із іншим друкарським та граверським приладдям із Вільнюса до Острога, відтак і тиражування естампних гравюр П. Мстиславця із зображеннями євангелістів тут-таки в Острозі. Чи сам першодрукар переїхав в Остріг, чи тут опинився хтось із його оточення разом із друкарським реманентом, наприклад, відомий за судовими справами Гринь Іванович, за браком документальних свідчень не встановлюється. Однак філіграні видання Василя Великого 1594 р. роблять гіпотезу щодо роздруку естампних гравюр із зображеннями апостолів П. Мстиславця саме в Острозі доволі переконливою.

Ще більше підкріплює це припущення виявлення подібного паперу на форзацах одного з примірників «Книги о постничестві» (Кир.1194п) збірки НБУВ, що, можливо, має місцеву острозьку оправу³⁹⁰. Всі ці факти, – і активне розповсюдження подібного паперу в Острозі, й перебування тут друкарських та оздоблювальних знарядь П. Мстиславця, – служать суттєвими аргументами на користь того, що гравюри із зображеннями євангелістів, вперше використані при друкуванні вільнюського Євангелія П. Мстиславця 1575 р., можна вважати гіпотетичними первістками

³⁸⁵ *Laucevicius 1967, atlasas.* № 2685–2687, P. 370; *Laucevicius 1967.* P. 212.

³⁸⁶ *Budka 2009.* S. 280, № 157, 158.

³⁸⁷ *Бондар 2013-4.* С. 104, № 10.

³⁸⁸ *Там само.* С. 110.

³⁸⁹ *Зернова 1964.* С. 103–104.

³⁹⁰ Детальніше про це *Бондар 2011-3.* С. 443–444.

української естампної книжної гравюри. І виявлені відбитки свідчать про їх роздрук кількома десятиліттями пізніше.

Як ми вже зазначили, дереворити із зображеннями апостолів з віленського Євангелія 1575 р. не використовувалися в наступних виданнях. Для Євангелія без сигнатур 1600 р. друку Мамоничів було награвіровано їхні досить подібні копії. Хто був їх автором, невідомо. Загалом Мамоничі у своїй видавничій діяльності не сповідували ідею друку кирилических богослужбових книг з якісними художніми ілюстраціями, для кількох видань було вирізано копії з попередніх едіцій інших друкарень. Ми вже згадували використання зображення Луки, що є копією московської гравюри 1564 р., у трьох віленьських виданнях Апостола. Виключенням є хіба що Статут ВКЛ, для якого було спеціально виготовлено ілюстрації з портретом короля та гербами, однак бажання видати ілюстровану книжку диктувалося її тематичним спрямуванням, покровительством Л. Сапіги тощо.

При порівнянні зображень зображень Євангелія 1600 р. без сигнатур з їхніми оригіналами Євангелія 1575 р. помітні відмінності в рисах обличчя євангелістів, зокрема, поглиблено їхні зморшки, променисті німби навколо ликів святих замінено округлими тощо. Зношеність дощок фіксується уже у виданні без сигнатур, наприклад, в зображенні Матвія добре видно брак фрагменту рамки в нижній лівій частині в усіх описаних у каталозі примірниках. Оскільки в попередніх виданнях гравюри не вживалися, то можна припустити використання цих дощок ще до підготовки тиражу Євангелія 1600 р. без сигнатур для друку картинок-ілюстрацій для продажу. Хоча випадки їх самостійного зберігання у колекціях гравюр або ж ілюстрування ними рукописів чи стародруків нам невідомі.

Ці ж дошки копій євангелістів, виготовлені для Євангелія без сигнатур, використані й у двох наступних віленських виданнях Євангелій – з сигнатурами друку кінця 1610-х – початку 1620-х рр. та 1644 р. У Євангелії з сигнатурами стан ушкодження дощок значніший порівняно з виданням без сигнатур 1600 р. Помітні суттєві втрати по лінії зовнішніх контурів рамок. Найбільші дефекти фіксуються у зображенні Матвія, наприклад, це кілька тонких довгих вертикальних тріщин у площині гравюри. Тріщини помітні на відбитках в усіх примірниках.

Таку особливість гравюри Матвія можна використати для атрибуції ілюстрацій у примірниках, оскільки практика показала окремі випадки використання в одному виданні відбитків з іншого. Наприклад, у примірник Євангелія без сигнатур Кол. Попова 86 (№ 2.6) вставлені чотири дереворити з євангелістами з Євангелія з сигнатурами, – вони описані окремо як фрагмент (№ 3.7). Аркуші підклеєні на фальц, за станом ушкодженості дощок ідентичні гравюрам у примірниках Євангелія з сигнатурами, зокрема, на зображенні Матвія помітні вертикальні тріщини, про які йшлося. Приналежність їх до видання з сигнатурами підтверджує й філігрань аркуша з Іоанном – Дві літери S (альб. філ. № 3.2), на аркушах з іншими гравюрами сюжетних філіграней немає.

Чому в даний примірник потрапили гравюри з наступного видання, теж невідомо, можливо, не всі примірники Євангелія без сигнатур виходили з друкарні з ілюстраціями, така практика задля здешевлення частини тиражу іноді застосовувалася при друці, проте всі інші примірники Євангелія без сигнатур збірки НБУВ містять автентичні видання зображення євангелістів. Можливо, котрийсь із власників примірника Кол. Попова 86 видалив ілюстрації, що не відповідали його вподобанням, – наприклад, також немає жодної гравюри у примірнику Євангелія 1575 р. Кир.4334п (№ 1.6). Напевне,

окремим користувачам книги гравюри віленських Євангелій видавалися занадто «латинськими» за стилем та іконографією, тому відомі кілька примірників із монастирських і церковних збірок, в яких зображення євангелістів були замінені мініатюрами російського походження³⁹¹.

Ті ж ілюстрації із зображеннями апостолів, вкомпоновані в рамки із кількох смужок виливних прикрас, використано у віленському Євангелії друкарні братства 1644 р. (альб. іл. № 17–20). Таким чином було й збільшено розміри ілюстрацій відповідно до більших порівняно з попередніми виданнями Євангелій розмірами едіції 1644 р., й додано до зображень нову стилістику, що художньо наблизила їх до тексту, також розміщеного у рамках із виливних елементів. Ушкодженість дощок гравюр по зовнішньому контуру ще трохи збільшилася, проте їхній стан і після публікації Євангелія 1644 р. залишився цілком придатним для тиражуванням відтисків. Однак більше у книжкових виданнях або у вигляді самостійних роздруків ці гравюри не виявлені, невідомою залишається й подальша доля цих дощок.

7.2. Ілюстративний матеріал вільнюських Євангелій 1575–1644 рр.

Окрему самостійну частину роботи складає невеликий альбом ілюстрацій та орнаментального оздоблення чотирьох вільнюських Євангелій. До цього часу орнаментика вільнюських видань друкарень Мамоничів та Святодухівського братства цілісно не публікувалася, хоча зображення заставок, кінцівок, ініціалів, виливних прикрас використовувалися в якості ілюстративного матеріалу для художнього оформлення і спеціальних досліджень, й інших видань доволі різноманітного характеру.

До складу Альбому ілюстрацій включено цільносторінкові фронтиспісні гравюри із зображеннями чотирьох євангелістів (альб. іл. № 1–4, 9–20), до них долучено фото відбитків, надрукованих із дощок Євангелія 1575 р. на вставних аркушах у складі острозької Біблії (№ 1.10; альб. іл. № 5–8). Опубліковано всі ілюстрації, хоча вони складають усього 8 відбитків, оскільки, як ми зазначали вище, дошки кожного з видань визначаються різним ступенем зношеності. Можливо, відбитки гравюр П. Мстиславця з видання 1575 р. та Мамоничів з Євангелій 1600–1644 рр. трапляться дослідникам у вигляді самостійних естампних картинок або у складі стародруків чи рукописів, і опубліковані зображення стануть їм при нагоді при їх атрибуції та ідентифікації. Крім того, ми зафіксували випадки укомплектування примірників Євангелія без сигнатур 1600 р. гравюрами з наступного Євангелія з сигнатурами (див. № 3.7, 2.6), що підтверджується і станом дощок, і водяними знаками паперу, відтак такі ж особливості можуть мати й примірники інших збірок, хоча фіксації таких випадків у наукових публікаціях нам теж не трапилося.

Вся інша орнаментика публікувалася здебільшого один раз, виключення складають кілька заставок, зображення яких подані у вигляді двох відбитків (альб. іл. 32а-б, 34а-б, 39а-б, 40а-б, 41а-б, 49а-б), що розміщені під однієї й тією ж позицією із літерним позначенням, оскільки дошки суттєво відрізняються одна від одної станом збереження, – помітними тріщинами, втратами частин тощо.

³⁹¹ Сидоров 1951. С. 307–308.

Звичайно, пропонований альбом далеко не охоплює усіх оздоблювальних засобів із художніх арсеналів вільнюських друкарень П. Мстиславця, Зарецьких, Мамоничів та Святодухівського братства, однак надає можливість прослідкувати певні еволюційні зміни у характері та стилістиці оформлення одного із найпопулярніших та найшанованіших видань в середовищі православних та греко-католиків – Четвероевангелія. Яскрава, різноманітна та зовні ошатна видавнича продукція вільнюських кириличних друкарень XVI–XVII ст. вимагає суттєво детальнішого вивчення усього використаного поліграфічного ілюстративного матеріалу з його публікацією у відповідних спеціалізованих альбомах.

Зразками при укладанні альбому орнаментики нам послужили дослідження і альбоми ілюстрацій кириличних стародруків наших попередників. Насамперед це робота відомого українського дослідника давніх стародрукованих та рукописних пам'яток Я. П. Запаска «Мистецька спадщина Івана Федорова»³⁹², до якої включено зображення всіх елементів мистецького доробку видань І. Федорова – ілюстрацій, заставок, кінцівок, титульних рамок, виливних прикрас. Публікація відзначається й безперечним науковим рівнем дослідження, й високою поліграфічною якістю опублікованих зображень. Доводиться лише пошкодувати, що Я. П. Запаско не залучив до вивчення й ілюстративні оздоби самостійних видань П. Мстиславця, що розширило б візуальну базу вивчення спільного й окремого доробку двох друкарів як цілісного явища в історії кириличної книги.

Ми використали також досвід укладання альбомів ілюстративного оформлення українських та російських видань, підготовлених свого часу фахівцями Державної бібліотеки СРСР імені В. І. Леніна. Фундаторкою та однією із виконавиць подібних досліджень стала А. С. Зьорнова. Упродовж 1952–1963 рр. були опубліковані два підготовлені нею альбомні видання із орнаментикою книг московського друку XVI – середини XVIII століть³⁹³. Ці традиції були продовжені Т. Н. Каменевою, О. О. Гусевою та І. М. Полонською у каталозі українських кириличних видань XVI–XVII ст. з фондів Державної бібліотеки СРСР імені В. І. Леніна із розписом та публікацією їх орнаментики. Три випуски-альбоми каталогу, що вийшли друком упродовж 1976–1990 рр., до сьогодні є актуальним джерелом вивчення мистецького оформлення українських видань XVI–XVII ст.³⁹⁴ Ці альбоми від каталогів орнаментики московських видань відрізняє вміщення в їх складі не тільки заставок, кінцівок, ініціалів, а також і сюжетних гравюр.

Для зіставлення ілюстрацій й орнаментики ми активно використовували працю О. О. Гусевої з описом видань другої половини XVI ст.³⁹⁵, до якої включено фантастично велику кількість зображень аркушів стародруків, у тому числі й з ілюстративним матеріалом.

Доволі репрезентативною підбіркою гравюр відзначається й каталог почаївських та унівських стародруків із колекції Музею книги і друкарства України³⁹⁶, опублікований у 2008 р., укладачі В. Г. Бочковська, Л. В. Хауха та В. А. Адамович, однак він не вичерпує усього багатства орнаментики почаївської та унівської друкарень. «Альбоми орнаментики» є складовою уже згаданої серії каталогів кириличних видань XVI–XVII ст. Центральної

³⁹² Запаско 1974.

³⁹³ Зьорнова 1952, Зьорнова 1963.

³⁹⁴ Каменева, Гусева 1976; Гусева, Каменева, Полонская 1981; Гусева, Полонская 1990.

³⁹⁵ Гусева 2003.

³⁹⁶ Бочковська, Хауха, Адамович 2008.

наукової бібліотеки імені Я. Коласа НАН Білорусі, укладачі О. Й. Тітовець, О. О. Губанова, П. Д. Скурко³⁹⁷, де опубліковані заставки, кінцівки та ініціали описуваних видань. Ілюстративний доробок друкарні Шліхтинів долучено до нової публікації І. Качур з дослідженням та каталогом видань цієї львівської офіцини XVIII ст.³⁹⁸

Ілюстративні матеріали зі стародрукованих пам'яток містять й нові публікації відділу стародруків НБУВ, підготовлені І. О. Ціборовською-Римарович, із дослідженням та каталогами Бердичівської друкарні монастиря босих кармелітів³⁹⁹ та Луцької друкарні домінікан⁴⁰⁰. Триває підготовка наукових каталогів з історико-книгознавчими дослідженнями почаївських, львівських, чернігівських, унівських та супрасльських видань, і маємо надію, наступним етапом у розробці пропонованих тем стануть альбоми із зображеннями багатющого художнього арсеналу перерахованих друкарень.

Безпосереднє звернення до ілюстративного матеріалу дозволяє встановити вплив стилістики оформлення попередніх видань на наступні, привнесення в них форм оздоблення з попередніх видань, а також міграцію аналізованого ілюстративного матеріалу, виготовлення його копій та виникнення інтерпретацій. Про основні засади оздоблення кожного із чотирьох видань Євангелій і їхні сюжетні гравюри вже коротко йшлося у попередніх розділах. Далі ми спробуємо прослідкувати долю окремих декоративних елементів – заставок, кінцівок, ініціалів, оскільки їх аналіз надає цікаві, подекуди недостатньо висвітлені факти видавничої діяльності друкарських підприємств П. Мстиславця, Мамоничів та Святодухівського братства.

Спершу проаналізуємо заставки, використані в усіх чотирьох виданнях вільнюських Євангелій. В альбомі відображено 33 різні заставки з цих видань (альб. іл. № 21–53), розташовані за хронологією видань, у виданнях – за послідовністю розміщення. Загалом заставки були найпопулярнішим елементом декорування кириличних стародрукованих книг. Вони розміщувалися зверху аркуша над текстом на початку окремих структурних частин книги. Ілюстрації-заставки увійшли в друковану книгу як характерний елемент кириличних рукописних пам'яток. Зважаючи, що Євангеліє П. Мстиславця стоїть біля початків сталого кириличного книговидання, його заставки разом з гравюрами та іншими декоративними елементами сформували художню «еталонність» чи «взірцевість» цього видання для багатьох наступних передруків.

Євангеліє 1575 р. прикрашене 11 різними гравірованими заставками-дереворитами (альб. іл. № 21–31) двох стилістичних типів – шість вужчих лінійних контурних прямокутних на трохи подовженій основі (альб. іл. № 21–26) та п'ять більш пишних, так само контурних, однак зі штриховкою та декоруванням зверху та з боків (альб. іл. № 27–31). Зараз така орнаментика сприймається як звична й типова для кириличних стародруків, однак цікаво, що за стильовими ознаками вона суттєво відмінна від використаної у спільних виданнях І. Федорова та П. Мстиславця, а також у самостійних виданнях І. Федорова. Це дозволяє припустити, що П. Мстиславець або ж сам розробляв, а можливо, й гравірував дошки для ілюстрацій, або ж за його замовленням їх виготовляв якийсь інший майстер.

³⁹⁷ *Тітовець* і др. 2017, С. 249–297; *Тітовець* і др. 2019. С. 418–503.

³⁹⁸ *Качур* 2021.

³⁹⁹ *Ціборовська-Римарович* 2019. Іл. між С. 218 і 219.

⁴⁰⁰ *Там само*. С. 121–129.

Три з використаних у Євангелії заставок (альб. іл. № 22, 26, 29) далі зустрічаємо у вільнюському Псалтирі П. Мстиславця та Мамоничів 1576 р.⁴⁰¹, тут же вміщено ініціали В, К, П з Євангелія 1575 р. (альб. іл. № 87, 89, 90). На жаль, відсутність у фондах НБУВ вільнюського Псалтиря 1576 р. не дає можливості повноцінного зіставлення його оздоблення з Євангелієм 1575 р. Ми скористалися при дослідженні зображеннями аркушів Псалтиря з заставками, вміщеними у каталозі О. О. Гусевої⁴⁰².

Усі заставки вільнюського видання 1575 р. більше не вживалися при публікації Євангелій у вільнюських друкарнях. Ми вже згадували факти їхнього переміщення десь на початку 90-х рр. XVI ст. разом зі шрифтами та орнаментикою до книговидавничого арсеналу Острозької друкарні⁴⁰³. Це свідчить на користь припущення, що виготовлена для спільних видань П. Мстиславця і Мамоничів орнаментика знаходилася не у власності Мамоничів, а у П. Мстиславця або перейшла до його правонаступників. Частину із заставок – всього чотири (альб. іл. № 22, 25, 27, 31) було використано у великоформатному виданні «Книги о постничестві» Василя Великого (Острог: Друкарня В. К. Острозького, 1594). Для цього ж видання або була привезена з Вільнюса, або ж виготовлена інша стилістично подібна орнаментика – заставки великих розмірів та великі орнаментальні літери-ініціали. Пізніше сім заставок вільнюського Євангелія 1575 р. (альб. іл. № 21–26, 28) використано при оформленні дерманського Октоїха 1604 р.

Цікаво, що одну з контурних заставок (альб. іл. № 22) зустрічаємо у Євангелії учительному 1619 р. Кирила Транквіліона Ставровецького, виданому в Рохманові, де її відтиснуто 13 разів⁴⁰⁴. Іншу заставку або її схожу копію використано у виданнях друкарні Львівського братства – Анфологіонах 1638 та 1643 рр.⁴⁰⁵ Копію однієї великої заставки Євангелія 1575 р.⁴⁰⁶ вміщено у львівських друках М. Сльозки – Апостолі 1639 р. (арк. 51, 58, 82, 87, 108, 141, 155, 174, 187, 201) та Тріоді пісній 1642 р. (арк. 126).

Оскільки орнаментальні оздоби Євангелія 1575 р. після розриву Мамоничів із П. Мстиславцем не залишилися в друкарні Мамоничів, для Євангелія без сигнатур 1600 р. видавці були вимушені використати інакшу орнаментіку. При оформленні цього видання вжито також 11 заставок, відтиснутих з 10 дощок (альб. іл. № 32–41). Серед них виділяються чотири великі пишні контурні гравюри на подовженій основі з оздоблювальними орнаментальними елементами зверху та з боків (альб. іл. № 38–41), що є близькими копіями оздоб Євангелія 1575 р. Інші заставки вужчі, виготовлені вже у так званому стародруковому стилі (альб. іл. № 12–17), коли орнаментика, переважно рослинного характеру, виконана білим штрихом на чорному тлі. Чотири з них мають форму прямокутників із наверхами (альб. іл. № 34–37), в двох фігурні верхні частини (альб. іл. № 32–33). Перша з заставок (альб. іл. № 32) є точною копією прикраси, використаної у виданнях І. Федорова – у московському Апостолі 1564 р. (арк. 1, 69, 88 зв.); заблудівському Євангелії учительному 1569 р. (арк. [1], 282) та львівському Апостолі 1574 р. (арк. 172 зв., 203, 210 зв.). Варіацію на тему такої ж

⁴⁰¹ Лукьяненко 1993. С. 153.

⁴⁰² Гусева 2003. Рис. 62.2–62.4.

⁴⁰³ Зернова 1964. С. 103–104.

⁴⁰⁴ Каменева, Гусева 1976. № 55, С. 88.

⁴⁰⁵ Там само. № 83, С. 95.

⁴⁰⁶ Там само. № 192, С. 119.

заставки бачимо у виданнях друкарні С. Соболя, зокрема, у київській Мінеї 1628 р. (арк. 1 III та 1 IV рахунків). Така орнаментика виглядала більш сучасною та актуальною на тлі оздоблення Євангелія 1575 р.

У виданні Євангелія з сигнатурами налічується 11 заставок, відтиснутих з семи дощок, серед них чотири були використані в Євангелії без сигнатур 1600 р. (альб. іл. № 32–34, 39–41), і одна інакша (альб. іл. № 42), що копіює заставку Євангелій 1575 р. (альб. іл. № 27) та 1600 р. без сигнатур (альб. іл. № 38).

Аналіз стану орнаментики, зокрема заставок, доводить пізніший час друкування Євангелія з сигнатурами в порівнянні з виданням без сигнатур 1600 р. Наприклад, на аркуші 106 Євангелія без сигнатур розміщено заставку (альб. іл. № 39а) зі збереженим правим краєм. У такому ж стані її надруковано у Тріоді цвітній (Вільнюс: Друкарня Мамоничів, 1609) на аркуші 370. У Євангелії з сигнатурами (альб. іл. № 39б) кінцеву частину правого нижнього краю гравюри втрачено.

Таку ж послідовність друку демонструє й інша заставка (альб. іл. № 34а, 34б). У Євангелії без сигнатур 1600 р. (аркуш 102) вона зі збереженою лівою нижньою частиною (альб. іл. № 34а). У Тріоді цвітній 1609 р. на аркуші 485 зв. вона вже з втратою фрагмента, у Євангелії з сигнатурами (альб. іл. № 34б) – без лівого нижнього краю. Цікаво відмітити, що цю ж заставку ми бачимо на звороті аркуша [86] у третьому виданні Апостола друкарні Мамоничів, датованому дослідниками близько 1596 р. Стан заставки більш дефектний, ніж у Євангелії без сигнатур 1600 р. та у Тріоді цвітній 1609 р., однак ще без остаточної втрати нижнього кінцевого лівого елемента. Відтак ступінь дефектності заставки ставить питання про можливе передатування третього видання Апостола друкарні Мамоничів часом після 1609 р.

Звернувшись до елементів оформлення Євангелія 1644 р. друкарні Братства, ще раз відмітимо, що це видання демонструє вже новий художній стиль, притаманний іншому історичному періоду розвитку книговидання, що показують і його заставки. Загалом їх використано 17 з 11-и дощок (альб. іл. № 43–53), серед яких 10 – з візерунком, виконаним білим штрихом на чорному тлі, і тільки одна контурна (альб. іл. № 47), виконана чорним по білому, вона є близькою копією заставок попередніх Євангелій.

Заставки Євангелія 1644 р, як й інші орнаментальні прикраси, демонструють строкатість і неоднорідність загальної стилістики художнього оформлення видання. Ретельне ставлення до добору ілюстрацій чи спеціальне виготовлення орнаментики навіть для такого шанованого видання, як Євангеліє, втратили в цей час свою актуальність. При оформленні книги вживалися художні оздоби, які вже були в арсеналі друкарні. Наприклад, три заставки крім елементів декоративного рослинного орнаменту містять сюжетні мотиви, що також притаманне орнаментіці вже нового часу. На двох із цих заставок (альб. іл. № 48–49) зображено Ісуса Христа, на одній – людські постаті (альб. іл. № 51). Деякі із заставок дефектні, з обрізаними краями (альб. іл. № 48, 51, 53), що вказує на їх значну зношеність внаслідок активного використання у попередніх виданнях. Наприклад, три прикраси (альб. іл. № 50, 52, 53) багаторазово використані при друці братського Євангелія учительного (Вевіс, 1616).

Найцікавішою виглядає доля найбільш дефектної заставки з людськими чи міфічними постатями (альб. іл. № 51). Її вдалося виявити у брестському виданні друкарні польського вченого та письменника, кальвініста Кипріяна Базиліка 1569 р. праці М. Барлетіуса (Barletius M.)

«Historia o zywocie y zacnych sprawach Jerzego Kastryota, ktorego pospolicie Szkanderbegiem zową, ksiązęcia Epienskiego». У цьому великоформатному виданні заставку віддруковано двічі, відтиск демонструє її суттєво менш дефектний стан. Яким чином художня прикраса потрапила до друкарні Святодухівського братства, невідомо.

При друці Євангелія 1644 р. більшість заставок застосовано один раз, деякі двічі чи навіть тричі. В окремих випадках помітні відмінності в зношеності дошки, – у заставки на аркуші 81 (альб. іл. № 49а) добре видно лише одну тріщину праворуч, відтиск її ж на звороті титулу (альб. іл. № 49б) має помітну тріщину ще й ліворуч, а також втрати крайніх фрагментів у правому верхньому кутку. Це свідчить про пізніший друк титульного аркуша порівняно з іншими, така практика була традиційною для кирилических видань.

Загалом помітно, що у виданнях Євангелій 1600–1644 рр. більше проглядає орнаментика видань І. Федорова, а не П. Мстиславця, зокрема, ошатні заставки стародрукового стилю, використані в Апостолах 1564 р. та 1574 р. та Євангелії учительному 1569 р. Правда, у розпорядженні друкарів опинилися не оригінальні дошки І. Федорова, а були виготовлені їхні близькі копії. Вірогідно, більш яскрава художня стилістика І. Федорова сприймалася більш органічною для ілюстрування православних кирилических видань, аніж та, яку ми атрибуємо П. Мстиславцю.

Деякі заставки є інтерпретаціями попередніх прикрас. Так, у Тріоді пісній друку Мамоничів близько 1609 р. використовується заставка (аркуш 272), подібна до прикраси Євангелія 1644 р. і попередньо Євангелія учительного 1616 р. (альб. іл. № 52), але вона вужча, з наверхам та прикрасами по кутках.

Звернемося до ще одного популярного елемента художнього оформлення кирилическої книги – кінцівок, тобто прикрас, що розміщувалися внизу після тексту. Кінцівки поряд із заставками стали одним із ключових оздоблювальних елементів кирилических друків XVII–XVIII ст. Однак вони не були характерними для східнослов'янських видань XVI ст., наприклад, продукції І. Федорова та П. Мстиславця. Загалом кінцівки набули більшого поширення у європейській поліграфічній традиції, їх бачимо і в українських рукописах. Однак у російських рукописних та першодрукованих книгах кінцівки не були поширеними. Їх немає в московському Апостолі 1564 р. (одна кінцівка виявлена в кількох примірниках, і її поява має, вірогідно, випадковий характер та потребує подальшого вивчення). У заблудівському Євангелії 1569 р. вжито вже кілька плетінчастих кінцівок, як і в самостійному виданні І. Федорова в Заблудові – Псалтирі з Часословом 1570 р. У Апостолі, надрукованому І. Федоровим 1574 р. у Львові, нараховується аж 47 кінцівок, відтиснутих із 11 дощок. Відтак можемо дійти висновку, що І. Федоровим кінцівки сприймалися як органічний елемент декорування кирилических стародруків.

У вільнюському Євангелії Мамоничів та П. Мстиславця 1575 р. кінцівки не використовувалися. Це свідчить, що видавцям не був до вподоби цей декоративний елемент, і вказує на індивідуальні особливості їхніх смаків в ілюструванні та оздобленні книг. Відтак можемо порівняти уподобання П. Мстиславця, що напевне був ідейним натхненником друку Євангелія 1575 р., та його колишнього співвидавця І. Федорова. Це порівняння вказує на дещо більш консервативні та стримані художні смаки П. Мстиславця, і новаторські підходи до оформлення книг, притаманні І. Федорову.

Немає кінцівок і у двох інших вільнюських виданнях, надрукованих П. Мстиславцем та Мамоничами – Псалтирі 1576 р. та Часовнику 1574–1576 рр., а також і у першому відомому самостійному виданні Мамоничів після розриву з П. Мстиславцем – Служебнику 1583 р. Однак у пізніших вільнюських кириличних друках кінцівки з'являються, оскільки стають невід'ємним елементом оформлення кириличних стародруків.

У виданнях Євангелія 1600 р. без сигнатур та з сигнатурами кінцівки теж не використовували, за винятком двох, розміщених на останніх аркушах [1] та [2] III рахунку (альб. іл. № 54–56), на першому з аркушів у двох варіантах. Три ці кінцівки двох видань стилістично відмінні одна від одної, що вказує на випадковий характер їх потрапляння до цих видань й одночасного використання.

Варто повернутися до аналізу кінцівки з аркуша з вихідними відомостями (альб. іл. № 54). У Євангелії без сигнатур 1600 р. у варіанті з іншою датою післямови (див. опис видання), вміщено таку ж кінцівку, але в дефектному стані, із втратою фрагмента лівого краю, що ми бачимо з ілюстрації, вміщеної в роботі О. О. Гусевої⁴⁰⁷. Дефектність відбитка кінцівки у післямові від 19 липня 1600 р. має свідчити про пізніший час друку цього аркуша. Окремі зауваження про цю кінцівку висловлені в розділі, присвяченому часу виходу вільнюського Євангелія з сигнатурами.

Дуже подібну кінцівку використано у двох вільнюських малоформатних виданнях друкарні Мамоничів попереднього періоду – у «Граматичі словенській» Л. Зизанія 1596 р. на аркуші [3] зв.⁴⁰⁸ та у «Молитвах на всяк день» того ж 1596 р. на аркуші [4] зв.⁴⁰⁹, в обох випадках кінцівка має втрату нижнього фрагмента. У Євангелії 1600 р. кінцівка без втрати. Можемо припустити, що йдеться про дві різні дошки, одну з яких було використано у «Граматичі» та «Молитві» 1596 р., іншу – в Євангелії без сигнатур 1600 р., інакше доведеться вдаватися до перегляду датування усіх трьох видань.

Ще одну подібну художню прикрасу таких же розмірів використано у двох невеликих виданнях 1620 р. аугсбургської друкарні Сари Манг, – в одному з видань її розміщено на титульному аркуші⁴¹⁰, в іншому – в кінці тексту⁴¹¹. Вона має несиметричну форму, однак трохи відрізняється малюнком від кінцівки віленського Євангелія і має інакші втрати в нижній частині орнаментики. Вірогідно, в Аугсбурзі в друкарні С. Манг у 1620 р. використовувалася інша дошка, однак дуже подібна до вільнюської, й виготовлена одним і тим же майстром або майстернею для продажу на потребу різних друкарень. Побутування кінцівки в Аугсбурзі є цікавим фактом. Вірогідно, подібні оздоблювальні елементи виготовляли в одному із великих європейських міст, і далі вони закупалися для роботи різних друкарень.

Щодо схожих кінцівок на ту, яку було використано на аркуші [2] третього рахунку Євангелія 1600 р. (альб. іл. № 54), то стилістично подібна орнаментика не сприймалася чужорідною для кириличної книги, зокрема, української. Наприклад, дві подібні кінцівки фіксуються в

⁴⁰⁷ Гусева 2003. Рис. 168.7.

⁴⁰⁸ Там само. Рис. 142.4.

⁴⁰⁹ Там само. Рис. 145.11.

⁴¹⁰ *Wentzel von Meroschwa. Copia vertrewlichen Schreibens an Johann Trauten Burgern zu Nürnberg. Augspurg : Nachgetruft bey Sara Mangin Wittib, 1620.*

⁴¹¹ *Bericht und Discurs über [Ludwigs XIII] in Frankreich glückliche Reiß vnd verrichtung in Bearen. Augsburg, Sara Mangin Wittib, 1620.*

українських виданнях XVII ст. – одна в друках Львівського братства, починаючи з «Книги о священстві» Іоанна Златоуста 1614 р.⁴¹² і до Уставу молитов 1670 р.⁴¹³, друга – у виданнях друкарні П. Домжива Людковича 1620-х рр.⁴¹⁴ Пізніше подібну трикутну кінцівку бачимо в почаївських виданнях, зокрема, Євангелії 1759 р.⁴¹⁵, Трефологоні 1777 р. Дещо менш подібна, однак композиційно близька трикутна кінцівка фіксується у чернігівських виданнях кінця XVII ст., зокрема, у Служебнику 1697 р.⁴¹⁶

Органічно вписалися в кириличну книгу плетінчасті прикраси, переважно кінцівки. У Євангелії без сигнатур 1600 р. на передостанньому аркуші [1] третього рахунку також використано кінцівку у вигляді плетінки (альб. іл. № 55), характерну для групи федорівських видань. Схожу кінцівку бачимо у львівському Апостолі І. Федорова 1574 р.⁴¹⁷ Дослідникам відомі європейські друки, зокрема, вроцлавські, в яких були використані плетінчасті кінцівки, подібні до тих, які вжиті у виданнях І. Федорова⁴¹⁸. Подібна орнаментика була характерною для східнослов'янської книги, відтак дошка федорівської кінцівки використовувалася у виданнях львівської братської друкарні до перших десятиліть XIX ст.⁴¹⁹

Як бачимо, кінцівки Євангелій без сигнатур та з сигнатурами можна віднести до категорії універсальних книжних прикрас, притаманних тодішній видавничій продукції різних країн. Подібні оздоби органічно впліталися у видання вільнюського, київського, заблудівського, львівського, та почаївського друку.

У Євангелії 1644 р. використано 15 гравірованих кінцівок, відтиснутих з 8 різних дощок (альб. іл. № 55, 57–63), а також одну комбінацію із виливних прикрас на аркуші 80, розміщених у формі трикутної кінцівки (альб. іл. № 130.4). Аналіз всіх гравірованих кінцівок показує стилістичну різноманітність цих оздоблювальних елементів, – вони плетінчасті, сюжетні, геометричні, барокові із зображенням маскарона. Такий різнобій художніх прикрас-кінцівок, так само, як й стилістика заставок цього ж видання, демонструє поширену традицію використання у друкарнях України, Литви, Білорусі усього арсеналу різностильових за технікою виконання та характером зображень елементів художнього оформлення, що були у розпорядженні. Деякі з кінцівок дефектні: в одній з них (альб. іл. № 58) бракує правого краю, в іншій (альб. іл. № 59) відбито нижній правий завиток, у третій (альб. іл. № 62) помітні втрати фрагменту лівого краю, в четвертій (альб. іл. № 63) втрачені два верхні бічні декоративні елементи.

Три із цих кінцівок плетінчастої стилістики тяжіють до видань І. Федорова (альб. іл. № 55, 61, 63). Одну з них (альб. іл. № 61) можна ототожнити з федорівською⁴²⁰, бачимо її у Апостолі 1574 р. Тільки одну із 8 дощок було використано у попередніх виданнях (альб. іл. № 55) – про її побутування ми писали вище.

Серед особливостей художнього оформлення вільнюського Євангелія 1644 р. варто відмітити й те, що у виданні не використано невелику гравюру

⁴¹² Каменева, Гусева 1976. С. 140, № 297, С. 53.

⁴¹³ Гусева, Полонская 1990. С. 53–54, № 297.

⁴¹⁴ Каменева, Гусева 1976. С. 141, № 307, С. 54.

⁴¹⁵ Бочковська, Хауха, Адамович 2008. С. 266, № 67.

⁴¹⁶ Гусева, Полонская 1990. С. 107, № 1902.

⁴¹⁷ Запаско 1974. С. 200, № 148.

⁴¹⁸ Там само. С. 47.

⁴¹⁹ Там само. С. 76.

⁴²⁰ Там само. С. 200, № 150.

з зображенням голгофського хреста зі знаряддями Страстей Христових, в той час, як такі зображення були типовими для видань Євангелій, і вони є в попередніх Євангеліях 1575 р. без сигнатур та з сигнатурами (альб. іл. № 67, 68а, 68б). Можливо, причиною невикористання традиційної гравюри стала відсутність в арсеналі друкарів необхідної дошки для друку цієї ілюстрації.

Традиційним елементом оформлення кириличних видань з останніх десятиліть XVI ст. стають й гравіровані рамки титулів, звані фортами. Як ми вже зазначали, титульний аркуш вміщено тільки у Євангелії 1644 р. (іл. 71). Для його оздоблення сформовано складну композицію з гравірованих та виливних елементів із сюжетними зображеннями.

Основну її частину складають дві окремі гравіровані рамки-форти (альб. іл. № 64-65), розміщені одна в одній. Більшу рамку зі вставками надруковано чорним, меншу – червоним. Композиція з форт та гравюр по зовнішньому периметру обрамлена кількома рядами різних виливних прикрас, застосованих з метою збільшення загальних розмірів декоративного оформлення титулу.

Обидві гравюри-форти друкувалися не цілісно, а компоувалися із декількох фрагментів, доповнюючись іншими декоративними складовими. Малюнок більшої з форт у вигляді двох колон, вазонів та елементів рослинного орнаменту стилістично доволі близький до гравірованої рамки І. Федорова та П. Мстиславця, використаної у московському та львівському Апостолах 1564 та 1574 рр., заблудівському Євангелії учительному 1569 р. та острозькій Біблії 1581 р. У попередніх виданнях вільнюських друкарень цей відтиск не використовувався. В нижній лівій частині цієї гравюри є напис «H:V 1593», напевне, це монограма гравера та рік виготовлення. Відомостей про майстра, якому належить цей підпис, ми не знайшли. В деяких публікаціях гравюра приписується Гриню Івановичу, але для цього немає фактографічних підстав⁴²¹.

Обидві рамки ушкоджені, з тріщинами та слідами видалених сюжетів. Вони механічно розділені на декілька частин з метою пристосування для потрібного розміру та компоування одна з іншою. В більшій із рамок видалено нижню частину посередині, яку замінено смужкою з іншої гравюри. У верхню покоеподібну частину цієї рамки вкомпоновано невелике зображення із сюжетом Трійці з літерами з боків БЦСД та БСДС (альб. іл. № 6б). Гравюру з Трійцею було використано у Псалтирі 1642 р.⁴²²

Менша рамка містить зображення двох колон, чотирьох євангелістів у круглих медальйонах по кутках, постатей Петра та Павла у середині обох колон, також двох фігур ангелів, що підтримують архітектурні елементи. Вона має збірний характер, і складається з чотирьох частин, оскільки цілісну рамку було розрізано з метою збільшення для пристосування до внутрішнього розміру більшої. В її бічні частини вкомпоновані зображення апостолів. У цілісному стані рамка була використана у виданні малоформатного Нового Завіту 1641 р. Судячи з наявності медальйонів з євангелістами, вона призначалася для оформлення титулів малоформатних текстів Святого Письма. Зображення апостолів Петра та Павла попередньо вміщені у виданні Полустава 1640 р.⁴²³ Пустоти посередині, що утворилися при розміщенні меншої рамки на титулі Євангелії 1644 р., були заповнені зверху та знизу виливними прикрасами.

⁴²¹ Вознесенский, Николаев 2019-2. С. 79.

⁴²² Мякишев 2014. С. 64.

⁴²³ Вознесенский, Николаев 2019-2. С. 79.

У всіх виданнях Євангелія, починаючи з 1575 р., було застосовано такий вид художнього оформлення кириличних книг, як в'язь, тобто декоративний заголовок із назвою структурної частини тексту, що утворювався шляхом переплітання і злиття літер. В'язь здавна, від кінця XIV ст. була поширеним оздоблювальним елементом кириличних рукописних книг⁴²⁴, відтак органічно перемістилася в друковані. Дошки для в'язі виготовлялися у техніці гравюри на дереві, на відміну від деяких попередників, зокрема, Ш. Фіоля, у виданнях якого декоративні смужки в'язі відтискувалися з металевих форм⁴²⁵.

У Євангелії 1575 р. використано п'ять смужок в'язі, надрукованих червоним кольором. Вони розташовані на початку кожного з чотирьох Євангелій, а також перед «Соборником 12 місяців». У всіх випадках гравіровані заставки, вкомпоновані у смужки в'язі назви розділів, гравіровані початкові ініціальні літери разом із двоколірним друком, а на початку Євангелій із фронтисписним зображеннями євангелістів, формують цілісні візуально-естетичні образи євангельського тексту.

Відзначимо, що в Євангелії 1575 р. вжито доволі просту за орнаментикою в'язь (альб. іл. № 69–73), як і у спільних виданнях І. Федорова та П. Мстиславця, зокрема, у московському Апостолі 1564 р. та заблудівському Євангелії 1569 р., і у наступних самостійних виданнях І. Федорова без участі П. Мстиславця. Порівняно з переліченими виданнями в'язь у Євангелії 1575 р. простіша, має більші розміри й чіткіші обриси, відтак сприймається гармонійніше. При цьому орнаментика в'язі відзначається більшою декоративністю деталей, яких немає у виданнях І. Федорова. Йдеться про невеликі оздоблювальні елементи у вигляді завитків початкових літер в усіх назвах, а також літери «з» у в'язі «Соборника». Відтак можемо пов'язати ці характерні елементи надання в'язі декоративності з естетичними вподобаннями саме П. Мстиславця, а не Мамоничів, оскільки наступні видання їхньої друкарні не демонструють ніяких високих естетичних вимог щодо випущених книг.

У Євангеліях без сигнатур 1600 р. та з сигнатурами використано подібну за малюнком в'язь. У Євангелії без сигнатур 1600 р. вжито п'ять однотипних її зразків (альб. іл. № 74, 76–79), що в цілому копіюють декоративні заголовки видань П. Мстиславця. При цьому щось трапилося зі смужкою в'язі, яка розпочинала перше з Євангелій – від Матвія, і її було замінено на іншу (альб. іл. № 75), значно менш естетичну, грубішу і доволі незграбну, що не гармоніювала із художніми заголовками інших розділів. Ми вже згадували цей факт при розгляді варіантів оформлення Євангелія без сигнатур 1600 р. Оскільки на аркушах з обома варіантами є й інші відмінності друку, мета їх перенабору незрозуміла. Якщо робити висновки тільки на основі факту заміни смужки в'язі, то логічним видається припущення про те, що при тиражуванні аркушів гравюру було ушкоджено до стану, коли її неможливо було далі використовувати, внаслідок чого терміново знадобилася її заміна.

Цікаво, що у Євангелії з сигнатурами 1610–1620-х рр. було застосовано ті ж дошки для в'язі (альб. іл. № 76–79), що і в Євангелії без сигнатур 1600 р., однак для Євангелія від Матвія було вирізано іншу, більш гармонійну та схожу на в'язь із заголовками інших Євангелій дошку (альб. іл. № 80). Відтак внаслідок, вірогідно, випадкових обставин для друкування

⁴²⁴ *Запаско 1974. С. 42.*

⁴²⁵ *Там само.*

двох Євангелій 1600 р. без сигнатур та з сигнатурами знадобилося три різні смужки в'язі з назвою Євангелія від Матвія (альб. іл. № 74, 75, 80).

У Євангелії 1644 р. також вжито також в'язь для заголовків чотирьох Євангелій та Соборника, для якої вирізані вже інші дошки (альб. іл. № 81–85). Їх малюнок подібний до попередніх видань, але дещо чіткіший та менш ускладнений, тому легше читається. У цьому ж виданні елемент в'язі використано й для передачі початкового слова назви на титулі видання в середині складної рамки (альб. іл. № 86), напевне, з метою збільшення візуалізації читацького сприйняття заголовка книги.

До обов'язкових елементів оформлення кириличних текстів належать й гравіровані заголовні літери, звані ініціалами. Ініціали Євангелія 1575 р. демонструють вже відзначену продуманість та гармонійність, притаманну видавничій манері, яку ми пов'язуємо більше з друкарським стилем П. Мстиславця, аніж братів Мамоничів. У цьому виданні налічується вісім ініціалів (альб. іл. № 87–94), як і в Євангеліях без сигнатур та з сигнатурами, з них чотири – ломбардного типу із завитками, інші чотири належать до типу буквиць.

Ломбардні ініціали И, Е, Л, И із завитками (альб. іл. № 91–94) надруковані червоним, вони розміщуються на початку передмов до Євангелій. Великі фігурні ініціали стародрукованого стилю К, З, П, В (альб. іл. № 87–90), оздоблені білим орнаментом на чорному тлі, оздоблюють початок кожного із чотирьох євангельських текстів. Ломбарди стилістично ближчі один до одного, буквиці – кожна із своїми особливостями, і складно сказати, чи ставив за мету гравер (або попередньо художник) внести в зображення євангельських літер якусь індивідуальну стилістику, чи такі особливості постали незумисне. Обидва типи ініціалів були поширеними при оздобленні рукописних книг. Ініціали стародрукованого стилю увійшли в обіг з орнаментикою І. Мекенема⁴²⁶, ініціали ломбардного типу були більш характерними для російських рукописних, а пізніше друкованих книг.

Варто відмітити, що дуже подібна до євангельської стародрукована літера П (альб. іл. № 89) була багаторазово використана у московському Апостолі І. Федорова та П. Мстиславця 1564 р.⁴²⁷ та у львівському Апостолі І. Федорова 1574 р., для останнього видання була також вирізана трохи змінена її копія⁴²⁸. Ініціал П в Євангелії 1575 р. став варіацією на тему фєдорівського, оскільки завитки по верхніх кутах були замінені елементами-листочками. Інші три ініціали К, З, В (альб. іл. № 87–88, 90) не знаходять аналогів у виданнях І. Федорова, відтак граверові довелося конструювати їх самостійно. Ініціал З має дещо більші розміри й доповнений стилістично іншими гілочками з листям (альб. іл. № 88). Дуже подібні заголовні літери, зокрема З, фіксуються у трьох анонімних виданнях Євангелій. Подібні ініціали бачимо й у російських рукописних книгах першої половини XVI ст.⁴²⁹ Цей же ініціал П використано у острозькому виданні «Книги о постничестві» Василя Великого 1594 р. разом із заставками та шрифтом П. Мстиславця. Ініціали ломбардного типу також широко вживалися у спільних виданнях І. Федорова та П. Мстиславця – у московських Апостолі

⁴²⁶ *Запаско* 1974. С. 48.

⁴²⁷ *Там само*. С. 207, 120, № 204.

⁴²⁸ *Там само*. С. 207, 120, № 207.

⁴²⁹ *Немировский Е. Л.* Возникновение книгопечатания в Москве: Иван Федоров. Москва : Книга, 1964. С. 169.

1564 р. та Часовнику 1565 р., у заблудівському Євангелії учительному 1569 р.⁴³⁰

Для Євангелія 1600 р. без сигнатур були вирізані дуже подібні копії буквиць та ломбардів, розміщені в тій же послідовності та надруковані в тих же кольорах, що й у виданні 1575 р.: ломбарди – червоним, буквиці – чорним (альб. іл. № 95–102). При цьому ініціал З (альб. іл. № 96) на початку Євангелія від Марка виявився завеликим і не вмістився в набір, унаслідок цього його довелося трохи підрізати у верхній частині зі сторони тексту. Таким же способом був зменшений також ініціал П з Євангелія від Луки (альб. іл. № 97). Ініціал В, що розпочинав Євангеліє від Іоанна, не підрізали, тому його верхній правий декоративний елемент при наклався на смужку в'язі.

У Євангелії з сигнатурами було використано ті ж самі ініціали (альб. іл. № 95–102). Однак ініціал К (альб. іл. № 95) на початку першого з Євангелій надрукований червоним кольором, а не чорним, як у двох попередніх виданнях, три інші ініціали надруковані чорним. При цьому від ініціалу П був відрізаний або відколовся внизу ще більший шматок правої ніжки.

У Євангелії 1644 р. налічується 10 ініціальних літер (альб. іл. № 103–112), відтиснених із 10 різних форм – сім з них типу буквиць (альб. іл. № 103–109) (три більші і чотири менші), три інші ініціали – в прямокутних рамках (альб. іл. № 110–112). Усі ініціальні літери надруковані червоним. Для видання було скопійовано подібні до попередніх Євангелій без сигнатур та з сигнатурами ініціали К (альб. іл. № 104), В (альб. іл. № 109) та З (альб. іл. № 106). Ініціал К чомусь має втрату у верхній правій частині. Для початку Євангелія від Луки вирізаний менший за розмірами, дещо простіший, але стилістично подібний до попередніх ініціал П (альб. іл. № 108). Через менші від потрібних розміри його довелося вмістити в рамку з виливних прикрас. Замість ініціалів-ломбардів, використаних у попередніх виданнях, було підготовлено стилістично інші, з білим малюнком на темному тлі. Вони менші за розмірами, такі ж як П, ініціали буквичного типу И, Є, Л (альб. іл. № 103, 105, 107), що розпочинали передмови до Євангелій, і зовсім стилістично незвичну для видань кириличного друку літеру И (альб. іл. № 110) із сюжетним зображенням у рамці. На початку «Соборника» вміщено маленький прямокутний ініціал С (альб. іл. № 111), білий на темному тлі із дрібненьким орнаментом, і такий же стилістично ініціал П (альб. іл. № 112) на початку «Пристезенія», що ніяк не гармоніюють із більшими заголовними літерами. Останні два ініціали С та П демонструють художню подібність до ініціалів острозької Біблії 1581 р. друку І. Федорова. Детальний аналіз ініціальних літер вільнюського Євангелія 1644 р. на практиці демонструє вже відмічену строкатість та різностильовість орнаментального оздоблення кириличних видань XVII–XVIII ст.

До традиційних елементів художнього оформлення Четвероевангелій належать і так звані рамки маргіналій, розміщені на полях, у яких розташовувалися позначення днів тижня для читання відповідних євангельських текстів. У Євангелії 1575 р. налічується 8 різних рамок (альб. іл. № 113–120), всі рамки надруковано чорним. Ту ж саму систему використано в Євангелії без сигнатур (альб. іл. № 121–129). Тут рамок 9, вони за формою близько наслідують відповідники видання 1575 р., рамку на

⁴³⁰ *Запаско 1974. С. 210–212.*

аркуші 155 надруковано червоним. У Євангелії з сигнатурами вжито усього дві рамки маргіналій із тих, що були у попередньому виданні (альб. іл. № 123; 11 відбитків) та (альб. іл. № 125; 5 відбитків), інші форми, очевидно, не збереглися. У першій з цих гравюр помітні втрати зовнішніх фрагментів. Варто зауважити й цікавий факт друкування однієї з рамок маргіналій із Євангелія 1600 р. без сигнатур (альб. іл. № 126) замість кінцівки у виданні Службника друкарні Мамоничів 1617 р. на сторінці 473.

Відмітимо, що для Євангелія 1644 р. не було виготовлено спеціальних форм для рамок маргіналій. Тому видавці вимушені були користуватися доступними їм підручними засобами, – їм довелося сформувати прямокутні рамки із набірних прикрас (альб. іл. № 130.4). Хоча в переважній більшості кириличних Євангелій цього періоду застосовувалися масивні декоративні рамки маргіналій. У той же час у кириличному книговидаванні переважала тенденція до активного використання усіх наявних в арсеналах друкарень та друкарів оздоблювальних елементів, і їх різноманітність та різностильовість не ставали цьому на заваді.

Розповсюдженим елементом оформлення кириличних стародрукованих видань були виливні прикраси. З досліджуваних Євангелій віленського друку виливні прикраси використано тільки у виданні 1644 р. У спільних виданнях І. Федорова та П. Мстиславця їх немає, в доробку першодрукарів вони вжиті лише в острозьких виданнях, зокрема, серед них і знаменитий херувим-українець. Із ранніх друків у великій кількості вони представлені у вже згаданому недатованому Часовнику близько 1568–1572 рр., який поновив друк кириличних видань у Вільнюсі після скорининського.

Виливні прикраси стали активним оздоблювальним елементом видання Євангелія 1644 р. у різних комбінаціях та композиціях (альб. іл. № 130.1-4). Тут активно використано прийоми обрамлення титулу (іл. 72), фронтиспісних гравюр (альб. іл. № 16-20) та тексту рамками із кількох рядків різних прикрас по периметру, доповнення традиційних гравірованих заставок та в'язі комбінаціями із рядків й груп виливних елементів. Для посилення естетичності у видання використано активний двоколірний друк, в тому числі й набірною орнаменту. В цей період у кириличній книжності, як в литовській, так і в українській, широкого розповсюдження набуло застосування обрамлювальних елементів у вигляді виливних прикрас. Ними було зручно користуватися, коли необхідно було збільшити розміри одного із оздоблювальних елементів – форти, кінцівки, ініціала. Також цей прийом вживався й для урізноманітнення художнього сприйняття тексту. У Євангелії 1644 р. можемо спостерігати поступове збільшення кількості обрамлювальних елементів у процесі друку. При потребі виливні елементи використано використано для обрамлення кінцівки, ініціалу, формування рамок маргіналій.

Хоч позначення виноски й не належить до елементів художнього оформлення тексту, варто зауважити й на ньому. У виданнях Євангелій знаком виноски позначалися місця в тексті, відповідні приміткам у вигляді євангельських читань⁴³¹. В аналізованих вільнюських Євангеліях 1575 р., 1600 р. без сигнатур та 1610–1620-х рр. з сигнатурами використано позначення виноски косою рисою з горизонтальним перекресленням. Косу розміщено над рядком тексту, надруковано червоним. Червоним також друкуються й відсилки до читань, розташовані у верхньому або в нижньому

⁴³¹ Гусева А. А. Идентификация экземпляров украинских изданий кирилловского шрифта второй половины XVI–XVIII вв. : метод. рек. / РГБ. Москва, 1997. С. 14.

колонтитулах. Іноді знак виноски пропущено. У вільнюському братському Євангелії 1644 р. виноска має вигляд восьмикінечної зірочки, що трактується як подвійний хрест⁴³². Її також надруковано червоним. У попередніх південнослов'янських виданнях позначення приміток знаком виноски взагалі не практикувалося. У виданнях анонімного, напевне, московського друку, використано позначення у вигляді звичайного, званого грецьким хрестика. Його ж бачимо у трьох едіціях Апостола друкарні Мамоничів.

Відтак художнє оформлення Євангелій вільнюського друку та їх орнамента були типовими для кириличних видань з текстами Святого Письма свого часу, їх аналіз демонструє сталість використання одних елементів і динаміку їх заміни іншими. Художнє оформлення Євангелій вільнюського друку потребує дослідження в комплексі вивчення всього дробку місцевих друкарень цього часу.

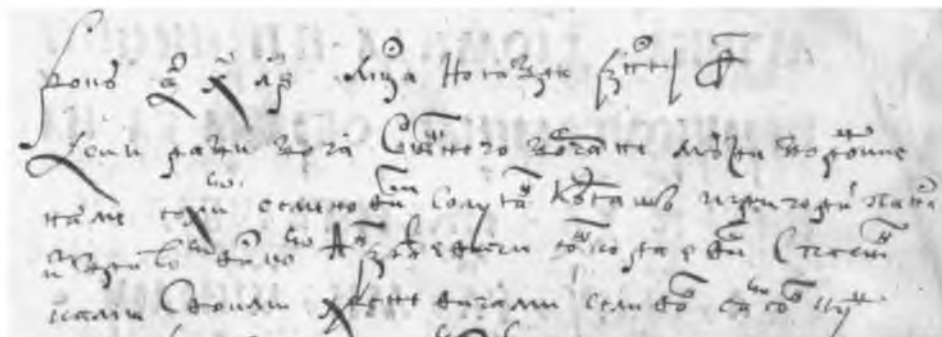
Насамкінець, користуючись нагодою, хочемо висловити вдячність за допомогу, підтримку та сприяння в підготовці роботи до друку всім колегам по підрозділу – відділу стародруків та рідкісних видань, та всім причетним до публікації співробітникам бібліотеки. Хочеться висловити вдячність відповідальному редактору Г. І. Ковальчук та рецензентам І. О. Ціборовській-Римарович і Р. Є. Кисельову. За допомогу у вичитуванні текстової частини вдячна Ю. К. Рудаковій. Також висловлюю вдячність за практичну допомогу у відчитуванні окремих записів польською мовою Ю. К. Рудаковій та кількох складних кириличних провенієнцій Д. В. Лукіну. Деякі відомості про осіб, що згадувалися в записах, надані колегами І. А. Тесленком та Б. А. Березенком.

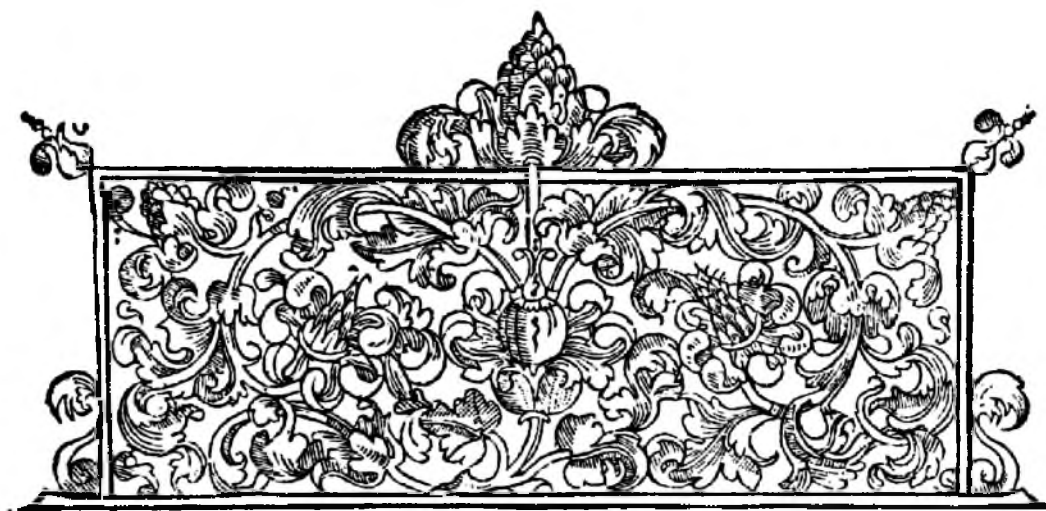
Загалом дякую всім тим, хто надавав відомості про примірники інших збірок, сприяв роботі зі стародруками багатьох бібліотек і музеїв, допомагав новими малодоступними виданнями та копіями фахових публікацій, інформацією про нові дослідження, можливістю виступити з повідомленнями на конференціях, попрацювати з фондами та опублікувати результати роботи у фахових збірниках, і підтримував у дослідженнях – О. О. Гусевій, Є. П. Демченко, Г. В. Кіреєвій, О. Й. Тітовець, З. Ярошевич-Переславець, І. В. Поздєєвій, А. В. Вознесенському, І. Б. Качур, О. М. Колосовській, С. В. Позіховській, О. М. Дзюбі, І. Кажуро, В. Галванускайте, С. Ранкелене, О. І. Груші, О. В. Стефановичу, О. О. Суші, Є. Остапчуку, Т. А. Сапезі, П. Д. Скурко, Н. Морозовій, Ю. Е. Шустовій, Д. Н. Рамазановій, Л. Й. Довнар, Л. А. Юрїній, В. Г. Бочковській, Л. В. Хаусі, І. К. Журавльовій, М. І. Бобровій, І. І. Кононенко, М. В. Алексеєнко, Л. С. Дзензелюк, С. В. Зінченко, В. Я. Фрис, І. А. Тесленку, М. М. Бендюку, І. З. Мицьку, Л. В. Тимошенку, В. Ф. Кметю, М. М. Ільківу-Свидницькому, Д. В. Лукіну, І. І. Альмесу, С. А. Волощенку, В. Валецькому, Т. Настульчику, Л. Ковкіль, М. Ковалевській, С. Богатирьову, І. Лемешкіну, Т. В. Корнілові та багатьом іншим.

За багаторічну підтримку і максимальне сприяння у роботі над книгою вдячна й моїй родині – чоловікові Андрію Бондарю та дітям Марії та Олегу.

⁴³² Там само. С. 14.

**Каталог
видань і примірників
вільнюських Євангелій
1575–1644 рр.
з фондів НБУВ**

1. Євангеліє. Вільнюс: Друк Петра Мстиславця, 1575.

Опис видання

Євангеліє = Євангеліє. Вільнюс: Видання Петра Мстиславця, за участю Івана та Зеновія Зарецьких, Кузьми та Луки Мамоничів, 14 травня [1574] – 30 березня 1575.

Вихідні відомості: «И начахъ сію / стоюю книгоу, ѿ [= 4] бл̄говѣстїе, / Матѳеа, Марка, Лоукоу, Іѡа // печатати в лѣто ҃з, ꙗ̄в, [= 7082 = 1574] го / в' преславоуцѣмъ граде Вилне, / м'ца майа, в' ѿи [= 14], на памать / ст̄го м'чнка Исидора. При др̄в'жавѣ гд̄ра нашего мл̄тїваго / Гендрика бжїею мл̄тїю корола / польскаго, и великаго кн̄за ли/тов'скаго, и при прес̄щенномъ / архїеп̄пе нашемъ Ионе митро/полите Кїев'скомъ, и Галицко^м и всеа Роусїи. Оумышленїемъ / и промышленїемъ его мл̄ти / пана скар'бнаго старосты оупи/ц'каго Ивана Семеновича Зарец'каго, и брата его пана Сенова боу/рмистра м'ста Виленскаго. / Молю же вы любовїю Дх̄а Г̄а наше^{го} // Іс̄а Х̄а давшего себе ѡ гр̄сѣхъ / нашихъ вси раби бл̄гословенаго / Бг̄а нашего, аще когда прилоучї/тсѧ комоу в сію стоюю книгоу / е^вльскоую внїкнути. Ть^м пре/ж^{дѣ}е всѣхъ виновникоу всѣмъ / бл̄гымъ и съдѣтелю жизни на/шеа Бг̄оу бл̄г̄ать давъ здавает'. / Потомже и^х мл̄ти паноу Іѡа, и / паноу Сеновїю, таже и Козмѣ / и Лоукашоу Мамоничамъ, съ / бл̄говоленїемъ насъ прїемлюци^и, / и почихнмъ в дѣмоу и^х сіе дѣло / строи^х... Но молимъ вы и насъ не за//бывайте троудившихсѧ мнѡ/го гр̄шнаго Петра Тимоѳеева / сн̄а М'стисловца, но и томоу ме/цїте оулмки дарованїи ваши^х дх̄вны^х...// Сьвершена бысть книга сіа е^влїе / в лѣто ѡ рж̄тва Г̄а нашего Іс̄а / Х̄а ҃а, ф̄бе [= 1575], го марта в', - [= 30] (арк. 393 зв.–395 зв.) (іл. 2–6).

Склад видання: Молитва «Г̄и Іс̄е Х̄е сн̄е єдїноро^дныи» – арк. 1 I рах.; Зміст Євангелїя від Матвїя «Єже ѡ Матѳеа ст̄го е^влїа гл̄вы» – арк. 2–4 I рах., арк. 4 зв. – чистий; Передмова до Євангелїя від Матвїя Феофілакта Болгарського «Ѳеѡфілакта архїеп̄па Болгарьскаго прес̄слвїе, еже ѡ Матѳе^а ст̄го е^влїа» – арк. 4–9 I рах.; арк. 9 зв. I рах., 1 II рах. – чисті;

Гравюра із зображенням Матвія – арк. 1 зв. II рах.; Євангеліє від Матвія « \bar{W} Матѡеа стое бл̄говѣствованіє» – арк. 2–101 II рах., арк. 101 зв. – чистий; Зміст Євангелія від Марка «Єже \bar{w} Марка ст̄го Єв^ѣліа главы» – арк. 102–103 зв.; Передмова до Євангелія від Марка Феофілакта Болгарського « \bar{W} Феофілакта архієп̄па Болгарьскаго пре^ѣслввіе, еже \bar{w} Марка ст̄го Єв^ѣліа» – арк. 104–104 зв.; арк. 105 – чистий; Гравюра із зображенням Марка – арк. 105 зв.; Євангеліє від Марка « \bar{W} Марка стое бл̄говѣствованіє» – арк. 106–167 зв.; Зміст Євангелія від Луки «Єже \bar{w} Лоуки ст̄го Єв^ѣліа главы» – арк. 168–170 зв.; Передмова до Євангелія від Луки Феофілакта Болгарського «Предислввіе, еже \bar{w} Лоуки ст̄го Єв^ѣліа» – арк. 171–171 зв.; арк. [1] після 171 – чистий; Гравюра із зображенням Луки – арк. [1] зв. після 171; Євангеліє від Луки « \bar{W} Лѹки стое бл̄говѣствованіє» – арк. 172–277; Зміст Євангелія від Іоанна «Єже \bar{w} Іванна ста̄го Єв^ѣліа главы» – арк. 278–278 зв.; Передмова до Євангелія від Іоанна Феофілакта Болгарського «Пре^ѣслввіе, еже \bar{w} Іванна ста̄го Єв^ѣліа» – арк. 279–280 зв.; арк. [1] після 280 – чистий; Гравюра із зображенням Іоанна – арк. [1] зв. після 280; Євангеліє від Іоанна « \bar{W} Іванна стое бл̄говѣствованіє» – арк. 281–360; 360 зв. – чистий; «Соборникъ \bar{w} [= 12] м̄це^ѣ сказѡга главы коемоуж^ѣо Єв^ѣлію» – арк. 361–374 зв.; Показчик євангельських читань «Сказаніє како чтоутса Єв^ѣліа» – арк. 375–392; арк. 392 зв. – чистий; Післямова «Похвално желаніє подвижноули...» – арк. 393–395 зв.

Організація видання: формула видання – 1, [1 чист.], 2–9, 1–101, [1 чист.], 102–104, [1 чист.], 105–167, [1 чист.], 168–171, [1 чист.], [1 іл.], 172–277, [1 чист.], 278–280, [1 чист.], [1 іл.], 281–360, [1 чист.], 361–395 арк. Формат 2°. Фоліація кириличними цифрами внизу аркуша на зовнішньому березі, під титлом. Зошити [1]¹⁰[2]⁸–[52]⁸. Сигнатур немає. Кустодів немає.

Колонтитули (нерегулярні) у вигляді скорочених назв чотирьох євангелій (м^ѡ, м^р, лу^к, іw) на звороті аркушів вверху ближче до зовнішнього берега, надруковані подеколи чорним, подеколи червоним.

Чисті видавничі аркуші – після I I рах., 101, 104, 167, 171, 277, 280, 360. Щодо того, що у кінці видання мали б бути 4 нумеровані аркуші, при перегляді примірників різних збірок це не підтвердилося.

На зовнішній берег винесені позначення (індекси) глав (друк чорним) та зачал (друк червоним). У тексті зачала позначені символом « \bar{x} ». У виносках (верхніх та нижніх колонтитулах) над або під основним текстом розміщені початкові слова зачал, надруковані червоним, друк тим же шрифтом.

Характеристика друку: рядків 17 + верхні та нижні колонтитули не на всіх аркушах, шрифт (10 рядків) = 126 мм. Дзеркало набору 207 x 112 мм. Друк двома фарбами у два прогони.

Особливості набору та друку: для поділу тексту використано крапки великого та маленького розмірів. Маленькі крапки розміщено внизу рядка на рівні літер, більші піднято над нижньою лінією рядка.

Художнє оформлення:

Ілюстрації – 5, з них 4 цільносторінкові зображення євангелістів: арк. 1 II рах. (Матвій, альб. іл. № 1); арк. 105 зв. (Марко, альб. іл. № 2); арк. [1] зв. після 171 (Лука, альб. іл. № 3); арк. [1] зв. після 280 (Іоанн, альб. іл. № 4); та невелика гравюра-медальйон «Хрест і знаряддя страстей» – арк. 334 (альб. іл. № 67).

Заставки – 11 з 11-и дощок: арк. 2 I рах. (альб. іл. № 21), арк. 5 I рах. (альб. іл. № 22), арк. 2 II рах. (альб. іл. № 27), арк. 102 (альб. іл. № 23), арк. 106 (альб. іл. № 28), арк. 168 (альб. іл. № 24), арк. 172 (альб. іл. № 29), арк. 278 (альб. іл. № 25), арк. 281 (альб. іл. № 30), арк. 361 (альб. іл. № 31), арк. 375 (альб. іл. № 26).

Ініціали – 8: (4 з 4-х дощок типу буквиць, друк чорним: арк. 2 II рах. (К; альб. іл. № 87); арк. 106 (З; альб. іл. № 88); арк. 172 (П; альб. іл. № 89); арк. 281 (В; альб. іл. № 90);

(4 з 4-х форм, типу ломбардів, друк черв.: арк. 5 I рах. (И; альб. іл. № 91); арк. 104 (Е, альб. іл. № 92); арк. 171 (Л; альб. іл. № 93); арк. 279 (И; альб. іл. № 94).

В'язь (черв.) – 5 смужок з 5 форм: арк. 2 II рах. (альб. іл. № 69), арк. 106 (альб. іл. № 70), арк. 172 (альб. іл. № 71), арк. 281 (альб. іл. № 72), арк. 361 (альб. іл. № 73).

Рамки маргіналій – (16 з 8-и форм): арк. 20 зв. (альб. іл. № 113), арк. 38 (альб. іл. № 114), арк. 60 зв. (альб. іл. № 115), арк. 80 зв. (альб. іл. № 116), арк. 117 зв. (альб. іл. № 117), арк. 130 (альб. іл. № 118), арк. 142 зв. (альб. іл. № 119), арк. 155 (альб. іл. № 120), арк. 192 зв. (альб. іл. № 113), арк. 214 (альб. іл. № 114), арк. 236 зв. (альб. іл. № 114), арк. 257 (альб. іл. № 119), (альб. іл. № 116), арк. 297 (альб. іл. № 117), арк. 312 зв. (альб. іл. № 119), арк. 327 (альб. іл. № 115), арк. 343 зв. (альб. іл. № 116).

Помилки в нумерації:

арк. 53 помилково пронумеровано замість **ѿг** як **ѿа** [= 41] (в усіх примірниках, у примірнику Кол. Вітта 3 (№ 1.8) нумерацію зрізано, у примірнику Кир.756 (№ 1.1) бракує аркуша);

арк. 82 помилково пронумеровано замість **ѿв** як **ѿе** [= 85] (в усіх примірниках);

арк. 260 помилково пронумеровано замість **сѣ** як **ѣѣ** [= 67] (в усіх примірниках);

арк. 360 помилково пронумеровано замість **ѿѣ** як **ѿѿе** [= 355] (примірники Кир.4334п; Кир.5231п. У примірниках Кир.749, Кир.756; Кир.771; Кир.779, Кол. Вітта 3 – помилки в нумерації немає, у примірнику Кир.770 втрата нижньої частини аркуша).

Варіанти набору:

1. варіант набору тексту:

арк. 3/6 II рах. (Лукьяненко 1993, С. 148):

найсуттєвіші відмінності:

арк. 3 II рах., рядок 1: I варіант «іехоні^а» – II варіант «іехоніа» (іл. 7–8).

арк. 6 II рах., рядок 16: I варіант «въ егіпт^б» – II варіант «въ егіптѣ» (іл. 11–12).

арк. 6 зв. II рах., рядки 10–11: I варіант – «прише/дѣ вселиса»; II варіант – «прише^а/ вселиса» (іл. 13–14).

рядки 14–15, друк червоним: I варіант – «...младе/нцемъ...»; II варіант – «...младен^а/цемъ...» (іл. 13–14).

I варіант – Кир.756 (№ 1.2); Кир.771 (№ 1.4); Кир.4334п (№ 1.6); Кир.5131п (№ 1.7); Кол. Вітта 3 (№ 1.8).

II варіант – Кир.770 (№ 1.3), Кир.779 (№ 1.5).

не встановлено за браком аркушів – Кир.749 (№ 1.1).

2. Варіанти основного набору арк. 9/16 (Бондар 2015-5, С. 29–30):

I варіант – арк. 9, рядок 7, кінець «...прет^д»; рядок 15 – «па^д покло...»; арк. 16, рядок 13, кінець «...акож^с» (іл. 15–16).

II варіант – арк. 9, рядок 7, кінець «...претъ»; рядок 15 – «падъпокло...»; арк. 16, рядок 13, кінець «...акоже» (іл. 17–18).

I варіант – Кир.4334п (№ 1.6); Кир.5231п (№ 1.7); Кир.759 (№1.10).

II варіант – Кир.749 (№ 1.1); Кир.756 (№ 1.2), Кир.770 (№ 1.3); Кир.771 (№ 1.4); Кир.779 (№ 1.5); Кол. Вітта 3 (№ 1.8).

3. Варіант друку червоним на аркуші 20 у верхньому колонтитулі (*Бондар 2007-1, С. 320*), (іл. 23–24):

I варіант – «...ѡѡѡѡ. речеѡѡ, ...», II варіант – «...ѡѡѡѡ. ре^ѡѡѡ, ... » (співпадають із варіантами паперу) (іл. 23–24):

I варіант – Кир.771 (№ 1.4); Кир.779 (№ 1.5); Кир.4334п (№ 1.6); Кир.5231п (№ 1.7).

II варіант – Кир.749 (№ 1.1); Кир.756 (№ 1.2); Кир.770 (№ 1.3); Кол. Вітта 3 (№ 1.8).

4. Варіант друку червоним на аркуші 68 у нижньому колонтитулі (*Бондар 2015-5, С. 29*) (іл. 25–26):

I варіант: «...възвраща...» – Кир.756 (№ 1.2); Кир.771 (№ 1.4); Кир.779 (№ 1.5); Кир.4334п (№ 1.6); Кир.5231п (№ 1.7);

II варіант: «...въ^ѡвраща...» – Кир.749 (№ 1.1); Кир.770 (№ 1.3); Кол. Вітта 3 (№ 1.8).

5. варіант набору тексту на аркушах 128/133 II рах. (*Бондар 2015-5, С. 30–31*):

найсуттєвіші відмінності:

а. арк. 128, рядки 1–2 (іл. 27–28):

I варіант «...нараспоутї^х/ полагахоу недоужныа...»;

II варіант «...нараспоутї/ихъполагах^ѡнедоужныа...»;

б. арк. 128 зв., верх. колонтит., друк червоним (іл. 29–30):

I варіант – у тексті «...въпрашах^ж іса^д фа» слово «іса» надруковане без пропусків;

II варіант – у тексті «...въпрашах^ж іса^д фа» літера «а» в слові «іса» пропущена, і вписана вручну;

в. арк. 133 зв.

I варіант – на березі номера глави «ѡѡ» немає.

II варіант – на березі надруковано номер глави «ѡѡ» помилково, оскільки воно є на полі аркуша 133.

I варіант – Кир.779 (№ 1.5); Кир.4334п (№ 1.6); Кир.5231п (№ 1.7).

II варіант – Кир.749 (№ 1.1); Кир.756 (№ 1.2); Кир.770 (№ 1.3); Кир.771 (№ 1.4); Кол. Вітта 3 (№ 1.8).

6. варіант набору тексту на арк. 167/167 зв. (*Вознесенский, Николаев 2019-1, С. 23*) (іл. 31–34):

I варіант – арк. 167, рядок 11 «знаменїа» – Кир.779 (№ 1.5); Кир.4334п (№ 1.6); Кир.5231п (№ 1.7).

II варіант – арк. 167, рядок 11 «снаменїа» – Кир.749 (№ 1.1); Кир.756 (№ 1.2); Кир.770 (№ 1.3); Кир.771 (№ 1.4); Кол. Вітта 3 (№ 1.8).

I варіант – арк. 167 зв., рядок 10 – «знаменми», рядок 16 – «сѡѡѡѡ.» – Кир.779 (№ 1.5); Кир.4334п (№ 1.6); Кир.5231п (№ 1.7).

II варіант – арк. 167 зв., рядок 10 – «снаменми»; рядок 16 – «сѡѡѡѡ.» – Кир.749 (№ 1.1); Кир.756 (№ 1.2); Кир.770 (№ 1.3); Кир.771 (№ 1.4); Кол. Вітта 3 (№ 1.8).

7. варіант набору тексту на арк. 196/196 зв.: (*Бондар 2015-5*, С. 30) (іл. 35–38):

I варіант – арк. 196, рядок 17: «вам ъбогатымъ!» – Кир.4334п (№ 1.6).

II варіант – «вамъ богатымъ!» – Кир.749 (№ 1.1), Кир.756 (№ 1.2); Кир.770 (№ 1.3); Кир.771 (№ 1.4); Кир.779 (№ 1.5), Кир.5231п (№ 1.7); Кол. Вітта 3 (№ 1.8).

I варіант – арк. 196 зв., рядок 17 – в кінці рядка після слова «ТВОА» коми немає – Кир.771 (№ 1.4), Кир.779 (№ 1.5), Кир.4334п (№ 1.6).

II варіант – арк. 196 зв., рядок 17 – в кінці рядка є кома – «ТВОА,» – Кир.749 (№ 1.1), Кир.756 (№ 1.2); Кир.770 (№ 1.3); Кир.5231п (№ 1.7), Кол. Вітта 3 (№ 1.8).

Варіанти паперу за філігранями:

I варіант (папір без сюжетних філіграней) – Кир.771 (№ 1.4); Кир.779 (№ 1.5); Кир.4334п (№ 1.6); Кир.5231п (№ 1.7).

II варіант (папір із сюжетними філігранями) – Кир.749 (№ 1.1); Кир.756 (№ 1.2); Кир.770 (№ 1.3); Кол. Вітта 3 (№ 1.8).

Початкові літери аркуша та останнього рядка див. Додаток 1. Ідентифікатори початкових та кінцевих рядків Євангелій. 1.1. Євангеліє (Вільнюс, 1575).

Фінгерпринт: жеъ, адо ава гаги С 1575К.

Філіграні видання:

Труби в картуші (альб. філ. № 1.1-1, 1.1-2); Топор у картуші під короною (альб. філ. № 1.2-1, 1.2-2); Топор без картуша (альб. філ. № 1.2-3); Свенчиц без картуша (альб. філ. № 1.4-1, 1.4-2); Підкова маленька з хрестом без картуша (альб. філ. № 1.6-1, 1.6-2); Сліта велика під короною (альб. філ. № 1.14-2); Сліта менша в лінійному картуші (альб. філ. № 1.14-1); Кабан без картуша (альб. філ. № 1.5-1, 1.5-2, 1.5-3); Ястжембец у картуші під короною (альб. філ. № 1.3); Риба в колі з літерами СG (альб. філ. № 1.12); Абданк із завитками (альб. філ. № 1.8-1); Абданк у колі під митрою (альб. філ. № 1.8-2); Літера S у картуші під короною (альб. філ. № 1.11); Голова блазня без картуша (альб. філ. № 1.7); Остоя в картуші під короною з літерами МК (альб. філ. № 1.9); Герб С. Гурки в округлому картуші (альб. філ. № 1.13); Два хрести у картуші під короною (альб. філ. № 1.10).

Примірники: усього відомо 110 примірників (*Гусева 2003*, С. 453).

Описано в каталозі 8 примірників: Кир.749 (№ 1.1); Кир.756 (№ 1.2); Кир.770 (№ 1.3); Кир.771 (№ 1.4); Кир.779 (№ 1.5); Кир.4334п (№ 1.6); Кир.5231п (№ 1.7); Кол. Вітта 3 (№ 1.8) та 2 фрагменти: Кир.759(2) (№ 1.9); Кир.762(2) (№ 1.10).

Три примірники (Кир.859 (№ 2.2), Кир.860 (№ 2.3), Кол. Попова 86 (№ 2.6)) були переатрибутовані до пізнішого вільнюського видання – Євангелія (без сигнатур) 1600 р. друкарні Мамоничів (див. № 2).

Бібліографія видання: *Ундольский 1871*, Стб. 13, № 76; *Гильдебрандт 1874*, С. 171, № 3; *Каратаев 1878*, С. 167–169, № 76; *Каратаев 1883*, С. 189–191, № 87; *Крыловский 1890–1915*, Т. 1, вып. 2, С. 250, № 4260 (ВXVI 2/5), Т. 5, вып. 13, С. 12, № 30008 (АХII 2/48); *Сист. кат. КПЛ 1908-1912*, Т. 1, С. 8, № 92 (I 2/14); *Родосский 1891*, С. 30–31, № 15; *Миловидов 1908-1*, С. 18–19, № 10; *Миловидов 1908-2*, С. 3, № 4; *Свенцицкий 1908*, С. 4, № 7(246); *Барвінок 1924*, С. 137–138; *Попов 1924*, С. 163, № 24; *Петров, Бирюк, Золотарь 1958*, С. 21–22; № 22 (6 прим.); *Зернова 1959*, С. 219, № 1; *Горфункель 1970*, С. 17–18, № 7; *Лукьяненко 1973*, С. 39–45, № 6; *Максименко 1975*, С. 107, № 751; *Лабынцев 1979*, С. 25, № 56 (8 прим.); *Поздеева, Кашкарова, Ленерман 1980*,

С. 37–39, № 22–23; *Галенчанка* 1986, С. 59, № 8; *Лукьяненко* 1993, С. 147–151, № 66; *Поздеева, Ерофеева, Шитова* 2000, С. 26–27, № 10–11; *Cleminson* 2000, P. 28–29, № 32; *Гадалова* 2002, С. 23; *Гусева* 2003, С. 451–453, № 60, іл. 60.1–60.13; *Кириллические издания Ростово-Ярославской земли* 2004, С. 34–38, № 5–10; *Шамрай* 2005, С. 87–88, № 110–112 а; *Юріна* 2005, С. 17–18, № 1; *Бондар, Кисельов* 2008, С. 40, № 19 (8 прим.); *Немировский, Емельянова* 2009, С. 94–101, № 84.1–84.10; *Гордеева, Романова* 2010, С. 58–59, № 20.1–20.2; *Немировский* 2011, С. 299–312, № 144; *Бондар* 2012-1, С. 119–150, № 4 (4.1–4.10); *Kažuro* 2013, P. 174–178, № 58; *Юріна* 2016, С. 211; *Титовец и др.* 2017, С. 51–65, № 3; *Вознесенский, Николаев* 2019-1, С. 23–26; № 6.

ПОХВАЛНО ЖЕЛАНІЕ ПОДВІГНОУАН
ЕСТЕ СЪБЛАГОУЕСТИВІИ БУЛЦЕХЪ,
НАКОЖЕ ПОЗНАВАЕМНѠ ПРЕЖЕ БЫ
ВШАГО БЕСѢДОВАНІА ОУСТЫ КЪ
ОУСТѠМЪ. НО СЕМЪ ВЕЛМИ БЛАГО
ДАРНИМЪ БѢА, НАКО НЕЩЕ ОБРѢТА
ЮТСА ИЗБРАННІИ БЖІИ, ПАЧЕЖ
БННѢШНЕЕ ВРЕМЯ ЛОУКАВОЕ ПО
СРЕДѢ РѠДА СТРОПТІВА, И РАЗБР
ЩЕННА. НО ПОНЕЖЕ ПОНОУДНАИ
ЕСТЕ НАСЪ НЕДОСТОИНЫ БЫШЕ НА
ШЕА МѢРЫ НАСІЕ ДѢЛО. АЗЖЕ
ЕСМЪ ЧЛКЪ ГРѢШЕН, И НЕМОЩЕН
БОЛСА НАУАТИ ТАКОВАА. КТО
МОУЖЕ СМОТРАА СВОЕ НЕПРНЛѢ
ЖАНІЕ ИЛѢНОСТЬ И НЕРАЗУМІЕ,
НАМНѠСѢ ѠЛАГАХЪ. ТѢМЖЕ

ТѢМЖЕ

1. Післямова Євангелія (Вільнюс, 1575).
Кир.4334п (№ 1.6). Арк. 393.

сѣоу за ради дѣобныа любве,
нмы оустремляемъ между соу
нымъ послушаніемъ баше за
повѣданіе сътворити. поспѣ
шествующимъ вамъ мѣтва
ми, нвѣрбавше. яко велико
повѣрбаше нкѣгоубоуднвѣмъ.
оубѣднхъ мже а насъ. не добо
лнне мы о себѣ помыслити чѣо
яко шсебе, но довольство наше
шѣга. сего ради аще не днѣ чѣа
лантѣ вѣрѣнѣ боудетѣ кѣо.
не лѣннѣ не лподоблетѣ но при
лѣжно дѣлати бо мѣ приказ
ни съкрывшаго. нмачхъ сѣю
сѣоую кннгоу, д. блговѣстїе,
матѣа. марка. лоукоу. іѣа.

2. Післямова Євангелія (Вільнюс, 1575).
Кир.4334п (№ 1.6). Арк. 393 зв.

Іса́ха да́вшего себѣ ѿгрѣше́хъ
нашихъ всѣхъ ра́внѣ блго́словаго
бгана́шего, аще́ когда́ прилоу́чи
те́ж ко́моу всѣю́ сто́ую кни́гоу
еу́льско́ую вни́кноу́ти. тѣ́ пре
же́ всѣ́хъ ви́новнико́у всѣ́мъ
блгы́мъ не́здѣ́телю жи́зни на
ше́ блго́ублгъ́ да́въ зда́ваетъ.
потомъ́ же́ и мѣ́ти па́ноу́и ѿ́а, и
па́ноу́ се́ноу́ю. та́ же́ и́ко змѣ́
и́лоу́кашо́у ма́моннѣ́мъ, съ
блго́волені́емъ на́съ прі́емлю́щн,
и́поучи́хъ мѣ́вдѣ́моу не́е́дѣ́ло
е́тронъ. и́вѣ́ все́мъ на́оу́по́кое́ва
хо́у мнѣ́го́лѣ́тнаго́ здра́вїа да
про́ситъ́ ѿ́ того́ же́ бгѣ́ да́вца
бгѣ́. но́ мо́лимъ́ вы́ и́на́съ не́за

4. Післямова Євангелія (Вільнюс, 1575).
Кир.4334п (№ 1.6). Арк. 394 зв.

БЫВАНТЕ ТРОУДНВШНХ СМНІО
ГО ГРѢШНАГО ПЕТРА ТИМОДЕЕВА
СНА МЕТН СЛОВЦА, НОН ТОМОУ МЕ
ЩІТЕ ОУЛОМІКН ДАРОВАНІН ВАШН
ДХОВНЫХ. НЗДАЛЕУЖЕТОМЩУ,
НАЛУЩОУ АГГЛЫСКАГО ХЛѢВА,
ИЖАЖОУЩУ ДХОВНАГО СЕГОПНВ.
ДА НЕ КЛННА ЗЪВАШН МН МЛТВА
МН ПОЛУЧЮ ШВЕЛНКО ДАРО ДАТЕ
ЛЖЕГАМТН, И ПРОЩЕНІЕ СЕУН
СЛЕНЫ СВОИ ГРѢХОВЪ. О СЛОМ
ХВЕШЕ НАШЕМ, ИВ КОУПЬ СРАСЛЕ
НОМЪ ИЖНВОТВОРАЩЕМЪ ДѢТЬ,
ИКО ТОМОУ СЛОМОУ БГОУ НАШЕ
МОУ СОУЩЕМОУ В ТРЦН СЛАВУТЬ
ДРЪЖАВА, В БЕСКОНЕЧНЫМ И НЕ
ОУСТАВНЫМ ВЪКН АМННЬ.

тѹс

Съвершена въсѣтъ книга сіа еуліе
вѣсто . ѿржѣтва ганашого іса
ха, ѿ, фѣе, го . мартѣ, в, л .

6. Післямова Євангелія (Вільнюс, 1575).
Кир.4334п (№ 1.6). Арк. 395 зв.

НІНЖЕ В АВУЛОНІ ТЪМЪ, ІЕХОНІ
РОДНІ САЛАДІНЛА • САЛАДІНЛА ЖЕ
РОДНІ ЗОРОБАВЕЛА • ЗОРОБАВЕЛ
ЖЕ РОДНІ АВІЖДА • АВІОУДЖЕ РОДІ
ЕЛІАКНМА • ЕЛІАКНМЪ ЖЕ РОДНІ
АЗОРА • АЗОРЖЕ РОДНІ САДОКА • СА
ДОКЪ ЖЕ РОДНІ АХІМА • АХІМЖЕ
РОДНІ ЕЛІОУДОУ • ЕЛІОУДЖЕ РОДНІ
ЕЛЕАЗАРА • ЕЛЕАЗАРЖЕ РОДНІ МАТ
ДАНА • МАТДАНА ЖЕ РОДНІ ІАКОВА •
ІАКОВЖЕ РОДНІ ІОСИФА, МОУЖА
МРІННА, НЗНЕАЖЕ РОДНІ ЕЛІ,
ГЛЕ МЫН ХЕ • РЕФУХЪ ЖЕ РОДНІ ВЪ
ШАВРААМАДОУДА, РОДОВЕЧЕТЫ
РН НАДЕСАТЕ • НШДОУДА ДОПРЕСЕ
ЛЕНІА В АВУЛОНЬСКАГО, РОДОВЕ
ЧЕТЫРН НАДЕСАТЕ • НШПРЕСЕ

Г

НІНЖЕБАВЎЛѠНСТѢМЪ, ІЕХОНІА
РОДНЕСАЛАДІНАМЪ • САЛАДІНАМЪЖЕ
РОДНЪЗОРОВАБЕЛА • ЗОРОВАБЕЛЬ
ЖЕРОДНАВІЖДА • АВІОУДЖЕРОДН
ЕЛІАКІМА • ЕЛІАКІМЪЖЕ РОДН
АЗОРА • АЗОРЖЕРОДНСАДОКА • СА
ДОКЪЖЕ РОДНАХІМА • АХІМЪЖЕ
РОДНЕСІОУДОУ • ЕЛІОУДЖЕ РОДН
ЕЛЕАЗАРА • ЕЛЕАЗАРЖЕ РОДНМАТ
ДАНА • МАТДАНАЖЕРОДНІАКОВА •
ІАКОВЪЖЕРОДНІОСІФА, МОУЖА
МОІННА, НЗНЕАЖЕ РОДНЕСІЕ,
ГЛЕМЫНХЪ • РЕВЪХЪЖЕРОДѠВЪ
ШАБРАМА ДОДѢДА, РѠДОВЕЧЕТЫ
РН НАДЕСАТЪ • НѠДѢДА ДОПРЕСЕ
ЛЕНІАБАВЎЛѠНЬСКАГО, РѠДОВЕ
ЧЕТЫРН НАДЕСАТЪ • НѠПРЕСЕЛЕ

Г

8. Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.779 (№ 1.5).
Другий варіант друку арк. 3 II рах.

М

ЗА
Б

нлоур, рш, хва. іу хво ршсгво,
ніа вавѣлѣнъскаго доха, рѣд:
вечетѣрннадесѣте. Нїсхво
ржтвѣсїцевѣ. обржченѣоубо
выкшнматернегѣмоїніосїфо
вн, прѣже даже не снїтнє слн
ма, обрѣтє слнмоуцн вѣурє
вѣшдхаста. носнфже моу
жвєа правєдєнѣсы, ннє хотє
єа облнчнті, вѣсхотѣтє ан
поуєтнтію. сїаже ємоу по
мыєлнѣшоу, сєагглѣгнѣвѣєн
нѣвнєлємоу, глє, носїфєснж
дѣдѣ, нєоубонє слпрїатнма
рїамѣ жєнытѣвєа. рѣжышєє
вѣслвнєн, шдхастѣсїа. ро
днѣтѣжєснєа, ннє рѣчєшннмє
ємоуіє. тѣвѣспєсѣтѣ блн днєвѣа

9. Євангелїє (Вїльнюс, 1575) Кир.4334п (№ 1.6).
Першїй варїант друку арк. 3 зв. II рах.

на оу р, рѡ, хва. іу хѡ рѡ ство,
 нїа ба вѣлѡньскаго доха, рѡ до
 ве четыири на десѣте. Нїе хѡ
 ржтѡ бо іцевѣ. обржченѣ бо оубо
 бывши матернею мрїи іосїфо
 ви, прїеже да же не снїт не ма
 ма, обрѣтє ея нмоу щн вѣуре
 вѣ шѡ да стѣ. носїфѣ же моу
 жь ея праведенѣ сы, нне хотѣ
 ея обанїтїи, вѣс хотѣ тїан
 поусїтїи ю. сїа же емоу по
 мыслн вшоу, се аггѣ гнѣ вѣен
 ѣв не дѣмоу, гла, носїфє ея ж
 двѣ вѣ, не оубо не а прїатїи ма
 рїамѣ жены твоея. рожьшее
 бо ея в неи, шѡ да стѣ стѣ. ро
 днїтѣ же сна, ннаречєши нма
 емоу іс. тѣ бо спєстѣ блудне бо а

10. Євангелїе (Вїльнюс, 1575) Кир.779 (№ 1.5).
 Другий варїант друку арк. 3 зв. II рах.

снѣмъ его . тогда и рѣчи бѣхъ ,
и како пороуганъ бысть ѿ блѣхъ ,
разгнѣвася сѣло . и посла въ ,
избѣнѣ дѣти , същѣмъ въ
длѣемъ , и въ вѣстѣхъ предѣлахъ
его , ѿ двои лѣтѣ оуни и жана ,
по времене же и зѣвѣтної спы
та ѿ блѣхъ . тогда съвѣсть сѣ
реченое іереміемъ прркомъ глаго
лющѣмъ , гла брамъ слышанъ бы
сть , плачь и рыданіе и вопль
многъ . рахна и плачущи сѣмъ
своихъ , и не хоташе оутѣши
ти сѣ , и конѣ жтъ . оумръ
ш же и роду . се а глаго гнѣво
и ѣмъ и сѣмъ іосифъ въ египтѣ ,
гла . въ сѣмъ помни оу роуа

Б

151

11. Євангеліє (Вильнюс, 1575) Кир.4334п (№ 1.6).
Перший варіант друку арк. 6 II рах.

снѣ моего . тогда и ро видѣвъ ,
яко пороуганъ бысть ѿ блѣхъ ,
разгнѣвася сѣло . и пославъ ,
изъвѣдѣти , ежша въ ви
дѣемъ , и въ вѣхъ предѣлахъ
его , ѿ двоюлѣтѣ оуни жанша ,
повремене же и зъ вѣстной пы
та ѿ блѣхъ . тогда бысть е
реченое ереліемъ прркомъ глѣ
шемъ , гла брамъ слышанъ бы
сть , плачь и рыданіе и бо пль
многъ . рахиль плачущи мѣжд
евоихъ , и не хогаше оутѣши
ти ея , яко не бѣ жтъ . оумръ
ш же и роду . и се аггъ гнѣ во
снѣ и вѣсноі фжвѣ египтѣ ,
гла . въ ставъ помни о троца

б

12. Євангеліе (Вильнюс, 1575) Кир.779 (№ 1.5).
Другий варіант друку арк. 6 II рах.

и мѣрего, и нѣднѣ землю и нѣ
 боу. и змроша бо и щѣщен
 дшѣ отрочаѣ. о нѣже въста
 въ, полѣтѣ отроча и мѣрего,
 и прѣиде въ землю и нѣ въ ж. слы
 шавъ же яко архелан цѣтѣ боуѣт
 въ и жденѣ мѣсто и рода шѣа во
 его, оубо и мѣтамо и тн. въ
 етѣ же прѣемѣ въ о нѣ, шѣнде въ
 предѣлы галилеи сѣа. и прѣше
 дѣ въ елиѣ въ градѣ нарицаем
 мѣ назаретъ, яко да боудетѣ
 еа реченое прѣкы, яко на зорен
 наричетѣа. ко, не, и младе
 нцемѣ. **В**зднѣ же оны прѣидѣ
 и ѡаннѣ крѣтитель прѣповѣдал
 въ поустыни и жденѣ тѣн, и гла.
 е ж, прѣпросѣ въ. въ шѣ прѣиде и ѡа

За
 1
 1
 Г

13. Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.4334п (№ 1.6).
Перший варіант друку арк. 6 зв. II рах.

и мѣре его, и нди в землю инле
 боу. и змроша бо ищжщен
 дшж отрочате. он же вѣста
 вѣ, поитѣ отроча и мѣре его,
 и прінде в землю инле в ж. слы
 шав же яко архелан цртвоует
 вѣжден в мѣсто народа шцево
 его, оубо еж тамо итн. вѣ
 сть же пріемъ востѣ, шнде вѣ
 предѣлы галленскіа. и прше
 в селне ж вѣ градѣ нарицаемѣм
 назаретѣ, яко да се боудет еж
 реченое прркы, яко назорен на
 речет еж. ко, не, и млadden
 цемъ. Вѣдн же шны прінде
 ішаннѣ кртитель проповѣдал
 в поустыни и денетѣи, и глѣ.
 еж, препросвѣ. вѣш, прінде ішл

34
 1
 2
 3
 4
 5
 6
 7
 8
 9
 10
 11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100

14. Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.779 (№ 1.5).
 Другий варіант друку арк. 6 зв. II рах.

ВЪСТЫН ГРА , И ПОСТАВИ ЕГО НА
КРНАЦЬ ЦРКОВИ МЪ . И ГЛА ЕМОУ .
АЩЕ СНЬ СЕНБЖИИ , ВРЪЗНЕ АИИ
ЗЖ . ПИСАНО БООЕТЬ , И КОАГГЛШ
СВОИМЪ ЗАПОВЪЕТЬ ОТЕВЪ СЪ
ХРАНИТИ ТЯ , И ИАРОУКАХЪ БО
ЗМОУТЪ ТЯ , ДА НЕ КОГДА ПРЕТ
КНЕСНО КАМЕНЬНО ГЖТВОЮ . РЕ
УЕЖЕ ЕМОУ ІС , ПА КЫ ПИСАНО БООЕТЬ .
НЕ И КОУЕНШН ГА БА СВОЕГО . ПА
КЫ ПОЖТЪ ЕГО ДІАВОЛЪ НА ГОРЖ
ВЫСОКУ СЪ КЛО , И ПОКАЗА ЕМОУ ВЕ
ЦРТВІА МИРА , И СЛАБОУИ , И ГЛА
ЕМОУ . СІА ВСА ТЕБЪ ДАМЪ , АЩЕ
ПА ПОКЛОНИШИСЯ . ТОГДА
ГЛА ЕМОУ ІС . И ДИ ЗАМНОУ СЯ ТЯ И .
ПИСАНО БООЕТЬ . ГОУБОУТВО ЕМОУ

15. Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.4334п (№ 1.6).
Перший варіант друку арк. 9 П рах.

ВЪСѢТЪ И ГОЛЪ , И ПОСТАВИ ЕГО НА
КОНЦѢ ЦРКОВИИ . И ГЛАЕМОУ ,
АЩЕ СЯ ЕСТЬ ЖЕНА , ВЪЗНЕСА НИ
ЗЖ . ПИСАНО БѢСТЬ , И КОАГЛЮ
СВОИМЪ ЗАПОВѢЮТЬ ОТЕКЪ СЪ
ХРАНИТИ ТЯ , И ИРОУКАХЪ БО
ЗМОУТЪ ТЯ , ДА НЕ КОГДА ПРЕТЪ
КНЕШНО КАМЕНЬНОЮ Ж ТВОЮ . РЕ
ЧЕ ЖЕ ЕМОУ СЕ , ПАКЪ ПИСАНО БѢСТЬ .
НЕ ИСКОУСИШИ ГА БА СВОЕГО . ПА
КЪ ПОЛЪТЪ ЕГО ДІАВОЛЪ НА ГОРЪ
ВЫСОКУ СЪБЛО , И ПОКАЗЕМОУ ВЕ
ЦРТВИ АМНА , НЕ СЛОВОУИ , И ГЛА
ЕМОУ . СІА ВЕДЪ ТЕБѢ ДАМЪ , АЩЕ
ПАДЪ ПОКЛОНИШИ МНЕСА . ТОГДА
ГЛАЕМОУ СЕ . И ДНЪ ЗАМНОУ САТАН .
ПИСАНО БѢСТЬ . ГОУ БОУ ТВОЕМОУ

16. Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.756 (№ 1.2).
Другий варіант друку арк. 9 II рах.

М

не, попросѣ. въ ѿ, слыша же,

поклонишися, и томоу единому
моу послужиши. тогда оубо

ви его діаволъ. и се агглан при
стоупиша неслужахоу емоу.

З
Н

ко, соу, покр. Слышав же

же, яко шаниъ преданъ бысть,

ѿнде в галлею, но ставъ на

заретъ, прише вселиша в капе

рнаумъ, в поморіе, в предѣ

лѣхъ заулѿннихъ и не фдали

манхъ, да сеждетъ реченое

и санимъ прркомъ глущемъ.

земля забулона, и земля

не фдалима, пѣть мѣра о

бонъ полъ іорданѣ, галлея и

сык, андіеѣдши въ тмѣ,

видѣша свѣтъ велїи. и се да

17. Євангеліє (Вильнюс, 1575) Кир.4334п (№ 1.6).
Перший варіант друку арк. 9 зв. II рах.

М

ЗА
Н

не, попросѣ. въ ѿ, слыша те,
поклонншея, и томоу единому
моу послужнши. тогда оубо
вн его дѣволъ. не е агган при
стоупиша не лоужахоу емоу.
ко, соу, покр. Слышавже
те, яко ѿ аннѣ преданъ кь естѣ,
ѿнде в галлею, но оставль на
заретѣ, прише всели ея в капе
рнлоумѣ, в поморіе, в предѣ
лѣхъ злоуловннхъ и не фдлан
млнхъ, длежде тѣ реченое
неанемѣ прркомѣ глущемѣ.
земля забвлона, и земля
не фдланмла, пжть моря о
конѣ полѣ іорданѣ, галлея
нсык, андїе едѣщенвѣтѣ,
вндѣшя свѣтъ велін. не бдѣ

18. Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.779 (№ 1.5).
Другий варіант друку арк. 9 зв. II рах.

ТѢБѢ ИВѢ · НѢГДА МОЛИШИСЯ,
НЕБЖДИ ЯКО ЖЕЛНЦЕМЪ РИ, ЯКО
ЛНБЛТЪ БШНМНШНХЪ, ПОУ
ТІН ІТО АЩЕ МОЛИТНЕСА, ЯКО
ДАНБАТСА ЧЛКШМЪ. АМННЬ
ГЛНБАМЪ, ЯКО ВЪ ПРІНМОУТЪ
МЗДУ СВОЮ · ТЫ ЖЕ ЕГДА МОЛИ
ШИСА, ВНИДН БІКЛѢТЬ СВОЮ, И
ЗАТВОРНЪ ДВЕРИ ТВОЯ, ПОМО
ЛНЕСАЩА ТВОЕМОУ НЖЕ ВЪТЛН
НѢ. ИЩЕ ТВОИ ДАНБАТЛНН,
БЪЗДАТЪ ТѢБѢ ИВѢ · МОЛА
ЩЕ ЖЕ ЖЕЛНШЕ ГЛНТЕ, ЯКО Ж
ЛЪСЫННЦЫ. МНЛТЪ БО ЯКО ВЪ
МНОГО ГЛНН СВОЕМЪ ОУСЛЫША
НН БЖДОУТЪ. НЕ ПОДОКНТЕСА
ОУКОИМЪ. ВЪ СІТЬ БО ІЩЕ ВАШЪ

51

19. Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.4334п (№ 1.6).
Перший варіант друку арк. 16

тѣбѣ ꙗвѣ . негда молниша ,
неждниако желцемъ рн , ꙗко
любятъ вешнмищнхъ , поу
тѣи стоаще молнтеня , ꙗко
да ꙗвѣтѣя члкъмъ . ѿмнн
глювамъ , ꙗко възпрїнмоутъ
мздоу свою . ты же егда молн
шеня , вниди вклѣтъ свою , и
затвори въдвери твоа , помо
ленѣщѣя твоемоу нже втан
нѣ . и щѣтѣи видѣнѣтѣи ,
въздаетъ тѣбѣ ꙗвѣ . мола
ще же елнеліше глнте , ꙗко же
лзычнцы . мнѣтъ бо ꙗко въ
мнѣго глннѣе во емъ оуслыша
ни бждоутъ . неподобнѣтѣя
оубо нмъ . вѣстѣ бо щѣвашъ

51

20. Євангеліе (Вильнюс, 1575) Кир.779 (№ 1.5).
Другий вариант друку арк. 16

МѠ

ЗІ
ЗІ

НХЪЖЕТРЕБОУЕТЕ, ПРЕЖЕПРОШ
 НІАВАШЕГО • СІЦЕОУКОМОЛІТЕСЯ
 БЫ • ОУЕНАШЬ, НЖЕЕСИНАКЕСЕ.
 ДАСТНТЕСЯИМАТВОЕ, ДАПРІИ
 ДЕТЪЦРТВІЕТВОЕ • ДАБЖДЕТЪ
 БОЛАТВОА, ІАКОНАБЕНИНАЗЕ
 МЛН • ХЛѢБЪНАШЪНАСЖЩНЫИ
 ДАЖЪНАМЪДНЕ • НОСТАВНАМА
 ДЛЪГЫНАША, ІАКОНАМЫОСТА
 ВЛАЕМЪДАЪЖНИКѠМЪНАШН.
 ННЕВВЕДНАСЪВНАПАСТЬ, НОН
 ЗБАВНАСЪѠЛОУКАБАГО • ІАКО
 ТВОЕЕСТЪЦРТВІЕ, НСИЛАНСАБА,
 ВЪВѢКЫ, АМННЬ • ІКО, ІЖ •
 ЯЩЕѠПЖЩАЕТЕУАКѠМЪСЪГР
 ШЕНІАНХЪ, ѠПОУЧЕНТЪНВА
 МЪѠЦЬВАШЪНБНЫИ • АЩЕАН
 НЕ, СЫРОПЖ . РЕЧЕГЪ, АЩЕѠПДЩА

21. Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.4334п (№ 1.6).
Перший варіант друку арк. 16 зв.

МѠ

31
51

ѿхъже тревоуеѣте, преже проши
 нѣвашего. сѣце оубо молите сѣ
 бы. оубо нашъ, иже еси на нбсе.
 да стѣнитъ нма твое, да прѣи
 детъ црѣтвѣе твое. да вѣдетъ
 вола твоя, яко на нбсе и на зе
 мли. хлѣбъ нашъ насѣщныи
 да жь намъ дне. не остави намъ
 длъгы наша, яко нмы оста
 вляемъ длъжникиѡмъ нашии.
 и не введи насъ въ напастъ, но и
 забави насъ ѿ лоукаваго. яко
 твое естъ црѣтвѣе, и сила слава,
 въ вѣкы, аминь. ко, еж.
 аще бо ѡпжщаете члкъѡмъ въ гр
 шенїа ихъ, ѡпоуститъ нва
 мъ ѡць вашъ небыи. аще ли
 не, сыропж. рѣгъ, аще ѡпжщѣ

22. Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.779 (№ 1.5).
 Другий варіант друку арк. 16 зв.

прѣвныи оце . речеъ , в желанка
нвыи , дастъ вѣга просѣщнм
оу него ; ко , пне . Рѣмоу бо елика
лице хощете да творитъ вамъ
уацы , та кон вы творите имъ .
секо есть законъ и пррцы . вни
дите жъ скымн браты , яко
пространна вратанши рѣкъ пж
вводан впагъ боу , нмнѡн
сжть вхощен имъ . что
жъ скаавратантъ сенъ пжть
вводанъ жнвот , нмалонестъ
нже обрѣтантъ его . Рнемлѣ
те же ѡлжн пррк , нже прнхѡ
да тък вамъ взодежа обутахъ ,
внѡтръ же сжть влѣцнхыщн
цы . ѡплнхъ познаетенхъ .
еда ѡбъемлютъ ѡтрнїа грѡ
вго , в . не . речеъ , внемлѣте ѡ

34
ка

34
ка

к

пръпенышцм . ретъ , велелника
ненын , дастъ блгапросѣшнм
оу него ; ко , пне . Рѣд оубо елика
аще хощете да творятъ вамъ
улицы , таконбы творитенмъ .
себо есть законъ и пррцы . вни
дѣте жзскимн браты , яко
пространна братанши рѣкѣ пж
вводан впагжбоу , нмнѣн
сжть вхощеннмъ . что
жзскаа братантѣсенъ пжть
вводан вжнвот , нмалон есть
нже обрѣтаютъ его . Рнемлѣ
теже ѡлжн пррк , нже прнхѣ
да тѣк вамъ вѣоде жловуахъ ,
внѣтръ же сжть влѣцнхыщн
цы . ѡплѣнхъ познаетенхъ .
еда ѡбземлютъ ѡтрѣнїа грѣ
вто , в . не . ретъ , внемлѣтѣ ѡ

Зак
ка

Зак
кв

к

ВѢДѢВШЕЖЕ АРХІЕРЕЕ НІКНІЖНІ
 ЦНЮДЕСАЖЕСЪТВОРН, ІОТРО
 КЫЗОВЖЩАВЦРКВН, ІГЛЮЩА,
 ОСАННАЕНЖДВВЖ. НЕГОДОВАШ,
 ІРѢШЛЕМЪ. СЛЫШНШНЛН, ЧТО
 СІНГЛЮТЪ; ІСЖЕРЕЧЕНМЪ, ЕН.
 НѢСТЕЛНЧЛННІКОЛНЖЕ; ІАКО
 НЗЪОУЕТЪМЛАДЕНЕЦ, НЕСОУЩН
 СЪВРШІЛЪЕСНХВАЛОУ; ЧТНПЛ.
 НОСТАВЛЕНХ, НЗЫДЕВОНЪНЗЪ
 ГРАДА ВВУДАНІЮ, НВОДВОРНСА
 ТОУ. КО, НЕ, ЦВѢ. ОУТРОЖЖЕ
 ВЪЗВРАЩЕСА ВЪГРАДЪ, ВЗАЛЪ
 КА. НОУЗРѢВЪМОКОВНИЦЖЕДІ
 НЪПРІПЖТН, ПРІНДЕКНЕН, ІНН
 ЧТОЖЕОВРѢТЕНАЕН, ТОКМОЛІ
 СЪВІЕЕДІНО. НГЛАЕН. ДАНИКОЛН
 ПНЕ, І, НЕ. ВЪШ, ВЪЗВРАЩЕСА ІЕ

ЗА
 ПА
 МЪ

ХН

25. Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.4334п (№ 1.6).
 Перший варіант друку арк. 68

ВѢДѢВШЕЖЕ АРХІЕРЕЕ НІКНІЖНІ
 ЦНЮДЕСАЖЕВЪТВОРН, ІОТРО
 КЫЗОВЩАВЦРКВН, ІГЛЮЩА,
 ОСАННАЕНЖДВВЖ. НЕГОДОВАШ,
 ІРѢШЛЕМЪ. СЛЫШНШНЛН, ЧТО
 СІНГЛЮТЪ; ІЕЖЕРЕЧЕНМЪ, ЕН.
 НБѢТЕЛНЧЛННІКОЛНЖЕ; ІАКО
 НЗЪОУЕТЪМЛАДЕНЕЦ, НЕСОУЩН
 СВЪРШІЛЪЕСНХВАЛОУ; УТНПЛ.
 НОСТАВЛЕНХ, НЗЫДЕВОНЪНЗЪ
 ГРАДА ВВУДАНІЮ, НВОДВОРНЕС
 ТОУ. КО, НЕ, ЦВѢ. ОУТРЖЖЕ
 ВЪЗВРАЩЕСА ВЪГРАДЪ, ВЗАЛЪ
 КА. НОУЗРѢВЪМОКОВНЦЖЕДІ
 НУПРІПЖТН, ПРІНДЕКНЕН, ІНН
 УТОЖЕОБРѢТЕНАЕН, ТОКМОЛІ
 СТВІЕЕДІНО. НГЛАЕН. ДАНИКОЛН
 ПНЕ, І, НЕ. ВЪΩ, ВЪВРАЩЕСАІС

ЗА
 ПД
 МЗ

ХН

26. Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.770 (№ 1.3).
 Другий варіант друку арк. 68

вѣграды, и ѿсеѣла, на распутии
полагаху недужныя, и мо
лаху его, да поне въскрѣси юри
зы его прикоснувшись. нелиц
ище прикасахуся емъ, епсаху
ся. не въбращаша к нему фар
исее, и не цѣи ѿ кнѣжнѣи при
шеши ѿ іерусалима. и не дѣвши
не кѣи ѿ ученикѣ его нечесты
ми рѣками, и рѣчь, не оумѣ
намни доущехлѣбы, ржгаху
ся. фарисее бо не иждее, аще
не трыюще оумыютъ ржкѣ, не
идадѣт, дрѣжаще преданіи стар
рецѣ. и ѿ трѣжнша аще не покѣ
пантѣся, не идадѣт. и намни ѿ
сѣтъ иже прѣаша дрѣжати.

ржкѣ

27. Євангеліє (Вильнюс, 1575) Кир.4334п (№ 1.6).
Перший варіант друку арк. 128

ВЪ ГРАДЫ, ИЛИ СЕЛА, ИЛИ СПОУТИ
ИХЪ ПОЛАГАХУ НЕДОУЖНЫЯ, И МО
ЛАХУ ЖЕГО, ДА ПО НЕ ВЪСКРИЛИЮ РИ
ЗЫ ЕГО ПРИКОСНОУТЕСЯ. НЕЛИЦН
АЩЕ ПРИКАСАХОУСЯ ЕМУ, СПЕАХОУ
СА. НЕ ВРАШАСА КЪ НЕМОУ ФА
РИСЕЕ, ИЛИ ЦИИШКНИЖНИКЪ ПРИ
ШЕШЕН ШЕРАМА. И ВИДѢВШЕ
ИШКНЫ ШОУЧНИКЪ ЕГО НЕЧНОТЫ
МИ РЪКАМИ, СНОРЪЧЪ, НЕОУМБЕ
НАМИ ДОУЩЕ ХЛѢБЫ, ОЖГАХУ
СА. ФАРИСЕЕ БОИВШИ И ЖДЕЕ, АЩЕ
НЕ ТРОЮЩЕ ОУМЫЮТЪ РЪЖКЪ, НЕ
ИДАТЪ, ДРЪЖАЩЕ ПРЕДАНИА СТА
РЕЦ. И ШТЪ РЪЖИЩА АЩЕ НЕ ПОКЪ
ПЛУТСА, НЕ ИДАТЪ. И НАМИ ШГ
СЖТЪ И ЖЕ ПРЕАША ДРЪЖАТИ.

РІСН

28. Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.756 (№ 1.2).
Другий варіант друку арк. 128

М

БГО, СІ,

НЕ. ВЪШ, ВЪПРАШАХЪ ЖЕ ІІА ФА

ПОГРОУЖЕНІА СІКЛАНИЦАМЪ
НУБАНШМ, НИКОТЛШМЪ НО ДРШ.

ЗА
КНИ
НИ

ПОТОМЪ ЖЕ ВЪПРАШАХЪ ЖЕ ЕГО ФАРИ
СЕНІКНИЖНИЦИ, ПОУТРОУЧНИЦИ
ТВОИ НЕ ХОДАТЪ ПО ПРЕДАНИЮ СІТ
РЕЦ, НО НЕ ОУМВЕНАМИ РОУКАМИ
И ДАДТЪ ХЛЪБ; ОНЪ ЖЕ ШВЪЩАВ,
РЕЧЕ НИМЪ. ІАКО ДОБРЪ ПРРЪ СІТВО
ВАНСА ІА ОБАСЪЛІЦЕМЪ РЕХ. ІАКО
ЕСТЬ ПИСАНО. СІН ЛЮДІЕ ОУСІТНА
МИМАУТРОУТЪ, СРЦЕЖЕНХЪ ДА
ЛЕЧЕ ШСТОНТЪ ШМЕНЕ. СЪЖЕЖЕ
УТЖТЪМА, ОУАШЕ ОУЧЕНІА СІА
ПОВЪДНУАУКЫ, ОСТАВЛШЕ БШ
ЗАПОВЪДЬ БЖІЮ, ДОУЖИТЕ ПРЕ
ДАНИА ЧАУКАА, КО, ПНЕ. КОЩЕ
НИАУБАНШМ, НИТКЛАНИЦАМ,

29. Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.4334п (№ 1.6).
Перший варіант друку арк. 128 зв.

М

НЕ . ВЪШ , ВЪПРАШАХ ЖЕ ЕГО ФА

ПОГРОУЖЕНІА СТИКЛАНИЦАМЪ
НУБАНШМ , НИКОТЛШМЪНОДРШ .

ЗА
КНИ
НИ

ПОТОМЖЕ ВЪПРАШАХ ЖЕ ЕГО ФАРИ
СЕЙНИКНИЖНИЦИ , ПОУЧТО ОУЧЕНИ
ТВОИ НЕ ХОДАТЪ ПО ПРЕДАНИЮ СТИ
РЕЦ , НО НЕ ОУМВЕНАМИ РОУКАМИ
И ДАТЪ ХЛѢБ ; ОН ЖЕ ШВѢЩАВЪ ,
РЕЧЕНМЪ . ТАКО ДОВРѢ ПРРЧЬСТВО
ВАНСА О ВАСЪЛНЦЕМЪ РЕХ . ТАКО
ЕСТЬ ПИСАНО . СІН ЛЮДІЕ ОУСІТНА
МИ МЛУТГОУТЪ , СРЦЕЖЕНХЪ ДА
ЛЕЧЕ ШСТОИТЪ ШМЕНЕ . СЖЕЖЕ
УТЖТЪМА , ОУАЩЕ ОУЧЕНІА ЗА
ПОВѢДНУАУКЫ , ОБТАВЛШШЕ БШ
ЗАПОВѢДЬ ВЖІЮ ДРЪЖИТЕ ПРЕ
ДАНІА ЧАУКАА , КО , ПНЕ . КРЩЕ
НІА ЧУБАНШМ , НИСТИКЛАНИЦАМЪ ,

30. Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.756 (№ 1.2).
Другий варіант друку арк. 128 зв.

и ннѣмъ вѣры іаша . послѣ
днже възлежашемъ нмъ , еді
помоу надеете . іавнѣмъ , нпо
носн невѣрствію нхъ нже ето
срдію , іаковндѣвшнмъ его вѣ
ста вша , не іаша вѣры . нрече
нмъ . шешемнрѣвесь , пропо
вѣднтееуліевсе нтварн . нже
вѣроунметъ нкртітємъ , епсе н
бждет . анженеметъ вѣроу ,
осоуженъ бждет . знаменіа
же вѣрѣ вавшнмъ іа послѣдѣ
ютъ . нменемъ монмъ вѣсы н
женютъ . асыкы вѣзглютъ
нѣвы . змїа возмоутъ . аще
нчто смртно не пїютъ , не вре
днтъ нхъ . на недоужныя рѣкы

123

31. Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.4334 (№ 1.6).
Перший варіант друку арк. 167

и ннѣма вѣры и шѣ : послѣ
днѣже вѣзлежащемъ имъ , еді
помоу надеете . и вѣнѣ , и по
носн не вѣрѣтвїю ихъ иже сто
ердїю , и ко вѣдѣвшимъ его вѣ
стѣвшѣ , не и шѣ вѣры : и рече
имъ . шесе в мнрѣ вѣсь , про по
вѣднѣтее влїе в снѣтвѣрн . и же
вѣроу и метъ и крѣтїтѣ , спсєн
бждет . а иже не и метъ вѣроу ,
осоуженъ бждет : снѣменїа
же вѣрѣ вѣвшимъ еїа послѣдѣ
ютъ . и менемъ монимъ вѣсы и
женотъ . а зыкы вѣзглютъ
нѣвы . змїа возмоутъ . аще
нѣто смртно не пїютъ , не вѣре
днѣтѣ ихъ . и ане доужны и рѣкы

рѣз

32. Євангелїе (Вильнюс, 1575) Кир.749 (№ 1.1).
Другий варїант друку арк. 167

ВЪЗЛОЖАТЪ, ИЗДРАБНЕЖДОУ
 ТЪ • ГЪЖЕОУБОПОГЛАНІІНЕГОКНИ
 МЪ, ВЪЗНЕСЕА НАНВО, ИСТЪДЕ
 ОДЕСНОУЮБА • ОНИЖЕНЗШЕ
 ШЕ, ПРОПОВѢДАШАВЕСЮ
 ДОУ. ГЪЖПОСПѢШЕТВОУ
 ЮЩОУ, НЕЛОВОУТЪВЕ.
 РЖАНЩОУ ПОСЛА
 ЕТВОУЮЩИМИ
 ЗНАМЕННИ,
 АМІНЬ •

СЪЖЕ ѠМАРКА СТОЕЕУЛІЕ, ИЗДА
 ЕТЪА ПОЛѢТЪ ДЕСАТИХЪ
 ХЪА ВЪЗНЕСЕНІА • СТИ
 ХѠВЪ, ТЫЕЖЩА
 ИШЕСТЬ СѠТЪ •

ВЪЗЛОЖАТЪ, ИЗДРАВНЕНДОУ
ТЪ. ГЪЖЕОУКОПОГЛАНІНЕГОКНИ
МЪ, ВЪЗНЕСЕАНАБѢ, НЕГДЕ
ОДЕСНОУЮБА. ОНИЖЕНЗШЕ
ШЕ, ПРОПОВѢДАША ВСЮ
ДОУ. ГЪЖПОСПѢШЕТВОУ
ЮЩОУ, НЕЛОВОУТВЕ
РЖАЮЩОУ ПОСЛѢ
СТВОУЮЩИМИ
ЗНАМЕННИ,
АМІНЬ.

БЖЕ ІОМАРКА СТОЕ СУЛІЕ, ИЗДА
ЕТЬСА ПОЛѢТѢ ДЕСЯТИХЪ
ХЪА ВЪЗНЕСЕНІА. СТИ
ХЪВЪ, ГЫЕЖЩА
ИШЕСТЬ СѢТ.

34. Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.749 (№ 1.1).
Другий варіант друку арк. 167 зв.

Ж, В,
НА ЗА Г ДІ . ННЕ В НА ПРЕ Г КС .

НЕХОЖАШЕНІЩЬАЛШЕВІА . ІКО,
УЕ . НІТЪ ВЪЗВЕДЪ УЧН СВОН НА
ОУЧНИКЫ СВОА , ГЛАШЕ . БЛЖЕНН
НИЩІН , ІАКО ВАШЕ ЄСТЬ ЦОТВІЕ
БЖІЕ . БЛЖЕННА ОУЩЕННІЕ,
ІАКО НАСЫТИТЕСЯ . БЛЖЕННА
ОУЩЕННІЕ , ІАКО ВЪСМЪТЕСЯ .
БЛЖЕНН БОУДЕТЕ ЄГДА ВЪЗНЕНА
БНДАТЪ ВАСЪ УЛЦН . НЕГДА РАЗА
УАТЪ ВЫ , Н ПОНОСАТЪ , Н ПРОНЕ
СОУТЪ НМА ВАШЕ ІАКО ЗЛО , ЄНА
УЛУКА ГОРАДН . ВЪЗРАДОУНТЕСЯ
ВЪТЪ ДНЬН ВЪЗЫГРАНТЕ . СЕБОМЪ
ВАША МНОГА НАНБЕН КО , ПА .

31

Н ПРПЕ . ПОСНМЪ БО ТВОРАХУ
ПРРКІ ОМЪЩЦЫНХ . О БАЧЕ ГОРЕ
ВАМЪ БОГАТЫМ , ІАКО ШЕ ТОНТЕ

32
КЕ

ПНЕ , Г , НЕ . РЕ ГЪ КЪ ПРИШЕШНМ
ІКНЕМОУ ІЖДЕШ . ГОРЕ

рѣс

НА ЗА Г ДІ . ННБ В НА ПРБ Г КС .

НЕХОЖАШЕНІЦЬ БЛАШЕВІА . КО,
ЧЕ . НТЪ ВЪЗВЕДЪ ШУН СВОИ НА
ОУУНКИ СВОА , ГЛАШЕ . БЛЖЕНН
НИЩІН , ЯКО ВАШЕ ЄСТЬ ЦРТВІЕ
БЖІЕ . БЛЖЕННА ОУЩЕННІѢ ,
ЯКО НА СЫТНІТЕСЯ . БЛЖЕННА ПЛА
ЮЩЕННІѢ , ЯКО ВЪСМѢТЕСЯ .
БЛЖЕНН БОУДЕТЕ ЄГДА ВЪЗНЕМА
ВНДАТЪ ВАСЪ ЧАЦИ . НЕГДА РАЗА
ЧАТЪ ВЪЫ , И ПОНОСАТЪ , И ПРОНЕ
СОУТЪ ИМА ВАШЕ ЯКО ЗЛО , ЄНА
ЧЛКА ГОРАДИ . ВЪЗРАДОУНТЕСЯ
ВЪТЪДНЬН ВЪ ЗЫГРАНТЕ . СЕБОМ ЗА
ВАША МНОГА НАБЕИ . КО , ПА .
И ПРБЕ . ПОСНМЪ БО ТВОРАХУ
ПРРКШМЪ ШЦЫНХ . О ВАЧЕ ГОРЕ
БАМЪ БОГАТЫМ , ЯКО ШЕ ТОНТЕ

ЗІ

ЗА
КЕ

ПНЕ , Г , НЕ . РЕ ГЪ КЪ ПРНШЕШНМ
КНЕМОУ ІЖДЕШ . ГОРЕ

Р҃҃҃

оутѣшенїа вѣшого • горевамъ
 насыщенїи нѣ , ѿковъ залучетъ •
 горевамъ смѣющимся нѣ ,
 ѿковъ зрыдающе вѣсплачутъ •
 горе егда добръ рекоутъ вамъ
 венуцы • поемъ бо творѣхъ
 лже прркъмъ шцынхъ • новамъ
 глаю слышашимъ . любите бра
 гываша . добро творите не на вѣ
 дущимъ васъ . бѣните клепоу
 щавы . и молитеся за творѣ
 щихъ вамъ обѣдоу • бѣюще моу
 тѣ влани тоу , подаждь и дрѣ
 гю . и швъ знающаго ти рѣ
 зѣ , не рачноу не вѣзбрани .
 великомъ же просѣще моу оутѣ
 бе , дан . и швъ знающаго твоя

37. Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.4334п (№ 1.6).
Перший варіант друку арк. 196 зв.

оутѣшенїа вѣшего • горевамъ
 насыщенїи нѣкѣ, ѿкобъ залучетъ •
 горе вамъ смѣющимъ се нѣкѣ,
 ѿкобъ зрыдаете нѣкѣ сплаете •
 горе егда добръ рекоутъ вамъ
 венуцы • поемъ бо творѣхъ
 лже прѣкомъ щынъ • но вамъ
 гла слышашимъ • любите вра
 гы вѣша • добротворите ненави
 дашимъ васъ • блвните клепоу
 щавы • и молите се затворѣ
 щнхъ вамъ бо вѣдоу • бїющемоу
 тѣвланнѣтоу, подаждь ндрж
 гжю • и ѿвзнимающаго тн рн
 зж, нерачнцоу не вѣзбрани •
 вѣкомъ же просящемоу оуте
 бе, дан • и ѿвзнимающаго тѣвоа,

38. Євангелїе (Вильнюс, 1575) Кир.770 (№ 1.3).
 Другий варіант друку арк. 196 зв.

Опис примірників

1.1. Євангеліс. Вільнюс, 1575.

1-й примірник
шифр **Кир.749**
інв. 4299 ст

Місце зберігання: відділ стародруків та рідкісних видань.

Формула: арк. 2–9, 1, 9–39, 41–71, 75–101, [1 чист.], 102–277, [1 чист.], 278–280, [1], 281–360, [1 чист.], 361–383, 385–390, 395.

Повнота / дефектність: бракує арк. 1 I рах., 2–8, 40, 72–74, [1 іл.] перед 172, [1 іл.] перед 281, 383, 391–394 II рах., чистих видавничих аркушів після 1 I рах., 104, 167, 171.

Стан збереження: аркуші пошкоджені, забруднені, зі слідами значного замокання, подекуди мікологічного ушкодження (дірки від шашеля на оправі, початкових та кінцевих аркушах). Деякі аркуші з втратами фрагментів, непрофесійно реставровані (арк. 61–65 II рах.).

Розміри: блоку книги по оправі 305 x 205 x 86 мм; аркуша 295 x 185 мм.

Провенісції:

Печатки, штамп: «ФУНДАМЕНТ. БИБЛІОТЕКА ВОЛЫНСК. ДУХ. СЕМИНАРИИ» (кругла печатка, фіолетове чорнило, арк. 2 I рах.).

«Державна / Публічна / БІБЛІОТЕКА / УРСР», під печаткою підписано «інв. 4299ст» (маленька прямокутна печатка внизу під текстом, арк. 2 зв. I рах., фіолетове чорнило).

«Центрально-наукова / БІБЛІОТЕКА АН УРСР / Інв. №», вписано «інв. 4299ст» (арк. 10 II рах., внизу під текстом, фіолетове чорнило).

Шифри, інші відмітки: «н. к. / № 11» (верхній форзац, червоне чорнило, шифр ФБ ВПДС); «№ 11» (арк. 2 I рах., навкіс внизу під текстом, олівець, шифр ФБ ВПДС); «Кир.749» (верхній форзац, вверху, червоний олівець, внизу те ж само, навкіс олівцем, сучасний шифр зберігання).

Наліпки: «Фунд. библи. / Волынской духовной / Семинарии. / Русск. отд. / № 18. э. 1» (верхній форзац, наліпка вверху, «18» та «1» вписано чорним чорнилом; поряд із наліпкою чорним чорнилом «экз. I»).

На верхній кришці давніша наліпка з втратами, запис стертий, зверху на ньому «749».

Інші особливості примірника: арк. 2–8, 40, 72–74, 392–394 II рах. замінені рукописними – копію виготовлено на початку XVII ст., відтворено заставки, в'язь, ініціал. Рукопис виконаний двома фарбами – червоним і чорним, із колонтитулами, маргіналіями на берегах. На вставних рукописних арк. 2–8, 40, 72–74, 392–394 II рах. – філіграні Гоздава маленька без обрамлення (схоже на *Каманін, Вітвіцька 1923*, № 600, 604, 605, 609 = 1613–1622 pp.) – арк. 2; Топор у картуші, зверху орел із півмісяцем (схоже на *Lausevicius 1967, atlasas*, № 1706 (1597 p.), № 1713 (1640 p.); *Каманін, Вітвіцька 1923*, № 568 (1612 p.) – арк. 3, 5, 8, 72, 392).

Оправа: картон у коричневій плямистій шкірі (XVIII–XIX ст.). Корінець із тисненням, ушкоджений, на чотири бинти. Обріз позолочений із тисненим орнаментом. Шкіра на корінці частково відокремилася. Оправа і початкові аркуші побиті шашелем. На корінці наліпка зі світлої шкіри «ЕВАНГЕЛІЄ / Новаго Завѣта». Верхній і нижній форзаці із паперу, вірогідно, XVIII ст., із вержерами та понтюзо, однак сюжетні філіграні невидимі.

Варіант паперу (за філігранями): I варіант.

Філіграні:

Труби в картуші: арк. 153, 163, 165, 166, 169, 171, 174, 178, 184, 187, 191, 193, 194, 195, 196, 199, 202, 213, 215, 217, 219, 221, 224, 225, 229, 230, 235, 236, 238, 240, 242, 244, 247, 249, 250, 253, 254, 256, 259, 260, 263, 265, 266, 272, 273, 274, 275, 276, 277, [1] після 277, 281, 282, 283, 285, 289, 290, 292, 294, 301, 303, 304, 305, 308, 310, 311, 313, 315, 316, 324, 376, 386 II рах. = 71.

Топор у картуші під короною: арк. 10, 14, 23, 24, 25, 31, 34, 42, 49, 52, 54, 55, 57, 61, 62, 63, 69, 70, 71, 75, 76, 83, 85, 87, 91, 93, 95, 99, 100, 103, 105, 106, 114, 116, 117, 118, 121, 125, 126, 132, 139, 140, 146 II рах. = 43.

Свечниц без картуша: арк. 12, 21, 22, 29, 33, 41, 81, 96, 131, 133, 135, 141, 144, 152, 155, 158, 164, 379 II рах. = 18.

Підкова маленька з хрестом без картуша: арк. 35, 36, 127, 145, 172, 175, 182, 198, 204, 207, 209, 210, 227, 232, 326, 353, 368, 369, 370, 372 II рах. = 20.

Єліта мениша в лінійному картуші: арк. 98, 279, [1] (після 360), 361, 362, 364, 378, 382, 388 II рах. = 9.

Кабан без картуша: арк. 3 I рах., 4 I рах., 7 I рах., 328, 355, 359 II рах. = 6.

Ястжембец у картуші під короною: арк. 122, 150, 186 II рах. = 3.

Риба в колі з літерами CG: арк. 322, 357 II рах. = 2.

Абданк у колі під митрою: арк. 79, 104 II рах. = 2.

Абданк із завитками: арк. 27, 46 II рах. = 2.

Літера S у картуші під короною: арк. 299, 314 II рах. = 2.

Голова блазня без картуша: арк. 395 II рах. = 1.

Єліта велика під короною: арк. 44 II рах. = 1.

Топор без картуша: арк. 9 I рах., 9 II рах. = 2.

Остоя в картуші під короною з літерами МК: арк. 385 II рах. = 1.

Без філіграней (пари аркушів): арк. 329/336, 330/335, 331/334, 332/333, 337/344, 338/343, 339/342, 340/341, 345/352, 346/351, 347/350, 348/349 = 12.

Не встановлено знаків: арк. [1]/8 I рах., 1/8, 2/7, 3/6, 4/5, 64/72, 73/80, [1] ч. після 104/109, 167/[1 іл.], [1] після 167/[1] після 171, 392/[4], 393/[3], 394/[2] = 13.

Поаркушний розпис філіграней примірника див. *Додаток 3.1.*

Походження: зі збірки Фундаментальної бібліотеки Волинської духовної семінарії (Житомир). Примірник надійшов до ВБУ у 1932 р. в складі масиву книжок Волинського науково-дослідного музею (Житомир) (*Дубровіна, Онциценко 1998, С. 160–161*).

Фото особливостей примірника – іл. 39.

Бібліографія примірника: *Тихомиров 1889, С. 5, № 11(42); Перетц 1911, С. 23, 136; Требин 1913, С. 7, № 11(42–43); Лабынцев 1979, С. 25; Гусева 2003, С. 453; Бондар 2007-1, С. 310, 320; Бондар 2007-2, С. 45; Немировский 2007, С. 538; Бондар 2008-2, С. 274; Бондар, Кисельов 2008,*

С. 40, № 19; *Немировский 2011*, С. 311; *Бондар 2012-1*, С. 128–131, № 4.1; *Бондар 2015-5*, С. 26, 28–33; *Бондар 2021*, С. 95–98.

1.2. Євангеліс. Вільнюс, 1575.

2-й примірник
шифр **Кир.756(1)**
інв. 4306ст

Місце зберігання: відділ стародруків та рідкісних видань.

Формула: арк. 2–9, 1–15, 17–391.

Повнота / дефектність: бракує арк. 1 I рах., 16 II рах. (замінений аркушем з Євангелія 1600 р. – див. *Інші особливості примірника*); арк. 392–395; усіх чистих видавничих арк. – після 1 I рах., 101, 104, 167, 171, 277, 280, 360.

Стан збереження: задовільний. Аркуші дещо забруднені, зі слідами замокання. Багато аркушів, особливо на початку книги, обрізано і доклеєно новим папером до корінця. Унаслідок чого деякі арк. – 3, 6, 16, 25, 26, 31, 32, 36, 100, – мають менші розміри. Аркуші 206, 209 не тримаються блоку.

Розміри: блоку книги по оправі 318 x 198 x 76 мм; аркуша 289 x 182 мм.

Провенісції:

Записи: «І по своїхъ ро^{дъ}телѣхъ / а п^дписыва^а по^пъ Васи^аевско^а // Петръ Иван^вичъ, лѣта // ꙗзъ восмѣде[сят] в^смаго [7088 = 1580] мѣа // ма^ѣта в ѣ [= 30] днь на пама^т // прп^дбнаго ѡца нѣша^г І^вна // списателя листвице. на пре^дст^вѣ^а бе^з выноса» (поарк. запис, арк. 384–391, внизу під друкованим текстом, чорне згасаюче чорнило) (фото – іл. 42).

Екслібрис: збережений із втратами, із тонкого рожевого паперу із зображенням голови однорога: «Paul Schouwal¹... / Ex libris comitis... / Б. н. № 22 / Шкапъ № / Полка № / Книга №», «22» вписано вручну. Під ним проглядає інший екслібрис менших розмірів із білого паперу в лінійній рамці.

Печатки, штамп: «Державна публічна / БІБЛІОТЕКА УРСР / Інв.», під печаткою підписано «4306ст» (арк. 1 зв. I рах., внизу під друкованим текстом, фіолетове чорнило).

«Національна бібліотека України / імені В. І. Вернадського / Відділ стародруків та рідкісних видань / інв. № », вписано «4306 ст» (арк. 9 II рах., внизу під друкованим текстом, синє чорнило).

Шифри, інші відмітки: «№ 2879» (верхній форзац, навкіс посередині арк., олівець); «Кир.756» (верхній форзац, навкіс внизу; теж саме – верхній контрфорзац, олівець; сучасний шифр зберігання).

Інші особливості примірника: вклеєно арк. 16 II рах. Євангелія без сигнатур 1600 р. (див. № 2.7). Аркуш має значно менші розміри порівняно із сусідніми – 270 x 169 мм. На звороті аркуша останній рядок дописано таким чином, щоб його текст збігався з виданням 1575 р.

Арк. 392–395 замінені рукописними, що майстерно імітують друкований текст. На початку і в кінці книги вставлено по 2 чистих аркуші, аркуш 2 на початку – літерна філігрань ГАМФ, інші – без філіграней.

Оправа: дошки у світло-коричневій шкірі з тисненим геометрично-рослинним орнаментом (XVIII–XIX ст., старообрядницька, московського

¹ Можливо, екслібрис належав гр. Шувалову Павлу Петровичу (1847–1902) – гвардії-полковнику, флігель-ад'ютанту, державному діячеві, що деякий час був власником містечка Тального – детальніше див. С. 66.

типу, імітація московських оправ І половини XVII ст.)². Верхня дошка із тисненням у вигляді двох рамок рослинного орнаменту, вверху і внизу відтиснено в'язку словесники «Кніга гл҃глемая», посередині кибалковий орнаментований середник. Тиснення на нижній кришці у вигляді поперечних і поздовжніх смужок рослинного орнаменту. Обидві кришки з частковими скосами по краям. Залишки від кріплень двох застібок-пробоїв зі шкіри та жовтого металу. Застібки прибиті кожна двома гвіздками, кріплення – одним. Корінець на чотири бинти. Каптал плетений чорною та білою нитками. Обріз фарбований коричнево-червоним. На корінці тиснення золотом «Евангѣл». Форзаци із машинного паперу без філіграней.

Варіант паперу (за філігранями): І варіант.

Філіграні:

Труби в картуші: арк. 152, 158, 159, 160, 164, 170, 174, 175, 179, 180, 181, 184, 192, 193, 201, 203, 204, 207, 209, 210, 212, 216, 217, 218, 221, 222, 223, 229, 232, 233, 235, 236, 237, 238, 239, 245, 246, 248, 251, 252, 253, 254, 255, 261, 264, 265, 267, 269, 271, 273, 275, 276, 281, 282, 285, 286, 289, 292, 294, 295, 297, 298, 299, 301, 307, 308, 311, 312, 313, 318, 319, 320, 383, 385, 389 II рах. = 75.

Топор у картуші під короною: арк. 15, 18, 19, 21, 30, 31, 32, 34, 40, 47, 50, 53, 59, 60, 64, 65, 66, 68, 76, 86, 91, 107, 111, 115, 116, 117, 131, 134, 140, 141, 355 II рах. = 31.

Свєнчиц без картуша: арк. 4, 10, 11, 12, 17, 29, 36, 43, 44, 48, 51, 58, 67, 78, 80, 84, 87, 92, 101, 129, 142, 145, 155, 156, 163, 167, 197 II рах. = 27.

Підкова маленька з хрестом без картуша: арк. 4 I рах., 35, 56, 90, 109, 138, 146, 178, 185, 188, 194, 200, 227, 323, 345, 353, 371, 373 II рах. = 18.

Єліта менша в лінійному картуші: арк. 9, 279, 337, 338, 339, 347, 349, 363, 365, 366, 367, 377, 380, 381 II рах. = 14.

Кабан без картуша: арк. 3, 7 I рах., 388 II рах. = 3.

Яст҃жембец у картуші під короною: арк. 99, 144, 150, 375 II рах. = 4.

Риба в колі з літерами СГ: арк. 341, 359 II рах. = 2.

Абданк у колі під митрою: арк. 8, 79, 104, 128 II рах. = 4.

Абданк із завитками: арк. 2, 3 II рах. = 2.

Літера S у картуші під короною: арк. 316, 325, 374 II рах. = 3.

Єліта велика під короною: арк. 89, 97, 108 II рах. = 3.

Топор без картуша: арк. 9 I рах., 171 II рах. = 2.

Остоя в картуші під короною з літерами МК: арк. 391 II рах. = 1.

Два хрести в картуші під короною: арк. 322 II рах. = 1.

Без філіграней (пари аркушів): арк. 81/88, 98/102, 119/126, 120/125, 121/124, 122/123, 321/328, 329/336, 330/335, 331/334, 332/333, 346/351, 356/357 II рах. = 13.

Не встановлено знаків: арк. [1]/8 I рах., [чист.] після 167/[чист.] після 171, 392/[4 чист.], 393/[3 чист.], 394/[2 чист.], 395/[1 чист.] II рах. = 6.

Поаркушний розпис філіграней примірника див. *Додаток 3.1*.

Походження: у 1923 р. до ВБУ з Тального (зараз місто, райцентр Черкаської обл.) було передано фонди Долгоруківської учительської семінарії, можливо, в їх складі й книжки з місцевої бібліотеки Шувалових (*Дубровіна, Онциценко 1998, С. 74*).

Фото особливостей примірника – іл. 41–42.

² Подібні оправы мають примірники Кир.4942п, Октоїх (Москва, 1638); Кол. Вігта 57, Часослов (Москва, 1652); Кир.2999п, Мінея, липень (б. м. і р. – старообрядн. вид. не раніше 1831 р.) та ін.

Бібліографія примірника: Лабунцев 1979, С. 25; Гусева 2003, С. 452–453; Шамрай 2005, С. 88, № 112; Бондар 2007-1, С. 310, 316, 320; Бондар 2007-2, С. 45; Немировский 2007, С. 538; Бондар 2008-2, С. 274; Бондар, Кисельов 2008, С. 40, № 19; Бондар 2010-3, С. 224; Немировский 2011, С. 311; Бондар 2012-1, С. 131–134, № 4.2; Бондар 2015-4, С. 411; Бондар 2015-5, С. 26–33; Бондар 2021, С. 95–98.

1.3. Євангеліс. Вільнюс, 1575.

3-й примірник

шифр **Кир.770**

інв. 4320 ст

Місце зберігання: відділ стародруків та рідкісних видань.

Формула: 1–9, 1–11, 14–391, 393–395.

Повнота / дефектність: бракує арк. 12–13, 392 II рах.; усіх чистих видавничих арк. після I I рах., 101, 104, 167, 171, 277, 280, 360 II рах.

Стан збереження: аркуші обірвані, пошкоджені, забруднені, пожовклі, непрофесійно реставровані, зі слідами замокання. Від арк. 360 втрачено половину, підклеєно іншим папером. Аркуші, особливо в кінці, мають сліди ентомологічного ушкодження – побиті шашелем).

На початку і в кінці книги вставлено по одному чистому аркушу з вержерами та понтюзо, але без сюжетних філіграней.

Розміри: блоку книги по оправі 320 x 225 x 83 мм; аркуша: 303 x 200 мм.

Провенієнції:

Записи: «Лѣта ѿ нарожде^на Исуса Христа сына Божья // ꙗ:ф:оѠ [= 1579] мѣца маѧ шостого дня При де^бжаве // нагасне^шого его мл^ти короля по^аского и великого кн^зѧ // литовского Стефа^{на} княжати Седмигра^аскаго³ // и при епископе Володимер^{ско}м^и и Бересте^{ско}м^и ки^Ѡ Феодосии⁴ // повеление^м и накладо^м п^нѧ Лаврина Богушевича Ивани^чкого⁵ // и ма^жо^нки его панее Матрены Семеновны Ивани^чкое⁶ // и д^ше^наго ради сво^ѣ спасения придана естъ сия книга // Ева^нгелие тетро ку це^бкви Бл^гговецениѧ пресвятое Богоро^дицы // Ѹ имении свое^м ѿчин^но^м Иванича^х⁷ в повете Володимер^{ско}мъ //... [бракує двох аркушів тексту, які зманено чистими рукописними] // и вси^м свѧты^м на веки вечные непорушно а не мае^т тоее // книги ни хто ничи^м дети и пото^мки н^шии ѿ сее це^бкви Божи^и // Бл^гговецениѧ преч^ѣтое ѿдалати а естли бы хто ме^а // тое Ева^нгелие ѿ це^бкви Божи^и ѿдалити то^т маеть / з нами су^а мети пре^а сыно^м Божи^м на страшно^м и нелице//м^ѣрно^м суде и ка^жды^и то чини^ти абы несме^а по^а кла^т вами // свѧты^х ѿ це^б кв^ѣ: п^ѣ: ѿ [= 388] иже во Никеи:» (арк. 2–20 II рах., поарк. запис внизу під друкованим текстом, чорне вицвіле чорнило).

³ Стефан Баторій (1533–1586) – 1571–1576 рр. – Семигородський (Трансильванський) князь, із 1576 р. – король Польщі, великий князь Литовський і Руський.

⁴ Феодосій Лазовський (?–1588) – єпископ Холмський і Белзький у 1552–1565 рр., Володимирський та Берестейський у 1565–1580 рр.

⁵ Іваницький Лаврентій Богушевич (?–1577) – волинський шляхтич, власник Іваничів.

⁶ Іваницька Мотрона Семенівна (? – не раніше 1590) – дружина Л. Іваницького.

⁷ В усіх записах йдеться про населений пункт Іваничі – зараз смт Іваничі Волинської обл., Україна.

«Повеление^м раба Божиа Ла^брина Богушевича п^{на} // Ивани^чкого и ма^жо^нки его пни^с Ма^трены Семено^бны // Ивани^чкое к ^{то}с же це^бкви Бл^гвещения пр^чтое Богоро^аицы // придали сосуды сребр^ьные келе^х сребр^ьны^с // дискось и ло^жку сре^бр^ьные // крестъ во^здвига^аны^с древа^ны^с ры^ты^с сребро^м // ѿправ^ны^с по^злотисты^с и не мае^т ты^х сосудо^б // ѿ на^ч ку ^{то}с це^бкви приданыхъ ниhto ничи^м дети // и пото^мки наши ѿ сее це^бкви Божи^с Благовещения пр^чтое // ѿдалиати навекъ веко^м непорушно, а естли бы хто м^б // тые сосуды сребр^ьные и вшелякие речи це^бковные ѿ це^бкви Божи^с // ѿдалиати, то^с мае^т мети с нами с^дь пре^а сыно^м // Божи^м на страшномъ и нелицем^брно^м с^де и чинити того // абы не сме^а подъ клятвами святыхъ ѿте^н // триста и ѿсемь на деса^т иже в Nikeи» (те ж само, арк. 106–120 II рах.).

«И к то^с же церкви мы пе^бвоменены з воли Божи^и // надали ку це^бкви Бл^гвещения пречистое Богородицы // и инши^х кни^г, которые книги зособна ка^ждага под име^{нем} н^ши^м // по^аписаны а тое^ст меновите: Ева^нгелие Ѹчите^аное // Апо^столь тетро друку лвов^ьского, Пса^аты^б друкованую // Ѱхта^с пе^бвогласникъ, Ѱх^ата^с п^атогласникъ, // Мине^с дванад^цать на двана^цати м^бс^ацев // Трех^а постнага, Трех^а цве^тнага, Ѹста^б ер^усали^мски^с // книжка малага Требникъ зъ свет^ьцами» (те ж само, арк. 172–180 II рах.).

«[початок запису втрачено через зношеність аркушів, часткове його заклеювання тощо] спасения... // к^з це^бкви Благ... // Ѹ имении свое... //... // рече^т к то^с це^бкви приданы^х дети и пото^мци н^ши и ниhto ни... // ѿ сее це^бкви божи^с Благовещения пр^чтое ѿдалиати... // на векъ векомъ не маеть а естли бы хто м^бль тые звонь // и вшелякие речи це^бковные ѿ це^бкви божи^с ѿдалиати // тот маети мети с нами с^дь пре^а сыно^м божи^м // на страшномъ и нелицем^брномъ с^де и чинити того абы не сме^а // по^а клятвами святыхъ ѿт^ьце^б триста // и ѿсемь надес^ать иже в Nikeи» (те ж само, арк. 281–295 II рах., запис згасающий, подекуди заклеений папером, напівстертий).

«XVI в. (1575 – марта 30). Евангеліе из церкви с. Иваничъ Владимиро-Волын. у^ьзда. Печатано Петромъ Тимофеевичемъ Мстиславцемъ. Владимиро-Волынск. братство» (клаптик паперу, підклеений знизу до арк. 286 зв.).

«Принадлежитъ церкви села Иваничъ Казанской» (верхній форзац, чорне чорнило, XIX ст.); «издана в 1574–1575» (там само, чорне чорнило).

Печатки, штампнi: «Державна публічна / БІБЛІОТЕКА / УРСР», внизу підписано «інв. 4320 ст» (арк. [1] зв., посередині, фіолетове чорнило).

«Національна бібліотека України / імені В. І. Вернадського / Відділ стародруків та рідкісних видань / інв. №», вписано «4320 ст» (чистий арк. після арк. 11 II рах., синє чорнило).

Шифри, інші відмітки: «II, 260 dubl. Экз. 2й» (чистий аркуш на початку книги, чорне чорнило, шифр ВЄД); «№ 10» (там само, синій олівець); «Вол. муз.» (там само, червоний олівець); «№ 5-й» (верхня кришка, на тканині оправи, фіолетове чорнило); «Кир.770» (верхній форзац, вверху, теж саме внизу навкіс, простий олівець, сучасний шифр зберігання).

Наліпки: на корінці давніша прямокутна наліпка зі згаслим написом.

Інші особливості примірника: замість бракуючих аркушів 12–13 II рах. вставлено чисті – папір XVIII ст. із філігранню герб Роголя в

бароковому картуші під короною, вторинний знак – літери «GS», схоже на *Lausevicius 1967, атлас, № 2940 (1736 р.), № 2941 (1792 р.)*.

Оправа: дошки в коричневій шкірі, зверху обтягнуті зеленим (або зелено-синім) вицвілим оксамитом. Шкіра із тисненням, зокрема, у вигляді тонких візерункових горизонтальних смужок на корінці. Шкіра та оксамит зі значними втратами. На обох кришках сліди від застібок-пробоїв. На оксамиті сліди від металевих прикрас, які не збереглися (великого ромбовидного середника, квадратних наріжників, кріплень до застібок). Корінець на три бинти. Обріз фарбований червоним. На корінці наліпка зі згаслим написом (Волинського науково-дослідного музею з Житомира?).

Варіант паперу (за філігранями): I варіант.

Філіграні:

Труби в картуші: арк. 144, 152, 154, 160, 164, 173, 175, 179, 180, 182, 183, 186, 191, 193, 194, 197, 201, 206, 208, 210, 216, 219, 223, 226, 233, 234, 238, 242, 243, 248, 249, 250, 251, 252, 254, 256, 258, 260, 263, 265, 266, 268, 270, 272, 274, 276, 277, 281, 282, 285, 286, 290, 293, 294, 296, 298, 301, 302, 304, 308, 310, 311, 312, 313, 315, 316, 319, 383, 386 = 69.

Топор у картуші під короною: арк. 4, 28, 31, 32, 35, 37, 42, 48, 52, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 69, 70, 71, 72, 75, 80, 81, 82, 83, 84, 90, 91, 93, 96, 99, 100, 106, 108, 112, 113, 118, 120, 121, 140, 141, 147, 148 II рах. = 43.

Свєнчиц без картуша: арк. 2, 10, 18, 20, 22, 24, 27, 34, 40, 43, 74, 76, 104, 119, 128, 129, 131, 142, 151, 156, 167, 170, 196, 379, 385 II рах. = 25.

Підкова маленька з хрестом без картуша: арк. 11, 114, 127, 138, 159, 174, 188, 200, 213, 214, 225, 227, 232, 352, 353, 356, 368, 370, 388 = 19.

Єліта менша в лінійному картуші: арк. 3, 279, 337, 342, 343, 349, 350, 362, 364, 366, 367, 381, 382 = 13.

Кабан без картуша: арк. 2, 3, 5, 8 I рах., 102, 168, 325, 359 = 8.

Ястжембец у картуші під короною: арк. 97, 123, 143, 204 = 4.

Риба в колі з літерами CG: арк. 330, 334, 336, 341, 346, 355 = 6.

Абданк у колі під митрою: арк. 1 II рах. = 1.

Абданк із завитками: арк. 322 II рах. = 1.

Літера S у картуші під короною: арк. 332, 369, 372 = 3.

Голова блазня без картуша: арк. 393, 395 = 2.

Єліта велика під короною: арк. 45 = 1.

Топор без картуша: арк. 1 I рах. = 2.

Остоя в картуші під короною з літерами МК: арк. 323 = 1.

Герб С. Гурки в округлому картуші: арк. 235, 239 = 2.

Два хрести в картуші під короною: 321 = 1.

Без філіграней (пари аркушів): арк. 162 / 163, 384 / 391 = 2.

Не встановлено знаків (пари аркушів): арк. 12 / 13, [1] після 104 / 109, [1] після 167 / [1] після 171, [1] чист. після 277 / 280, 392 / [1], 394 / [1] = 6.

Поаркушний розпис філіграней примірника *див.* Додаток 3.1.

Походження: примірник зі збірки Володимир-Волинського братства (Володимир-Волинський), з 1911 р. Волинського єпархіального давньосховища (Житомир) (*Требин 1913, С. 28*). Надійшов до ВБУ у 1932 р. з Житомира в складі масиву книжок Волинського науково-дослідного музею (*Дубровіна, Онщценко 1998, С. 160–161*).

Фото особливостей примірника – іл. 43.

Бібліографія примірника: *Теодорович 1893, С. 205, № 22; Требин 1913, С. 26, № 260; Петров, Бирюк, Золотарь 1958, № 22, С. 21–22; Лабунцев 1979, С. 25; Голенченко 1988, С. 9; Голенченко 1989, С. 264;*

Мицько 1990, С. 10; Гусева 2003, С. 453; Ричков, Луц 2004, С. 163; Шамрай 2005, С. 88–89, № 112 а; Бондар 2007-1, С. 310, 320; Бондар 2007-2, С. 45; Немировский 2007, С. 538; Бондар 2008-1, С. 123–125; Бондар 2008-2, С. 274; Бондар 2008-3, С. 32–33; Бондар, Кисельов 2008, С. 40, № 19; Бондар 2010-1, С. 160–161; Немировский 2011, С. 311; Бондар 2012-1, С. 134–138, № 4.3; Бондар 2012-2, С. 24–36; Бондар 2015-4, С. 411–412; Бондар 2015-5, С. 26–33; Вихованець 2015, С. 81, 85; Бондар 2021, С. 95–98.

1.4. Євангеліс. Вільнюс, 1575.

4-й примірник

шифр **Кир.771**

інв. 4321 ст

Місце зберігання: відділ стародруків та рідкісних видань.

Формула: арк. 3–9, 1–101, [1 чист.], 102–104, [1 чист.], 105–167, [1 чист.], 168–171, [1 чист.], [1 іл.], 172–277, [1 чист.], 278–280, [1 чист.], [1 іл.], 281–382, 393–395.

Повнота / дефектність: бракує початкових аркушів 1, [1], 2 I рах., 383–392, арк. [1 чист.] після 360.

Стан збереження: поганий, блок книги розбитий, аркуші не тримаються блоку. Аркуші ушкоджені, забруднені, із втратами фрагментів, зі слідами значного замокання. Сліди мікологічного ушкодження. Давня непрофесійна реставрація окремих аркушів. Аркуші 348–349 відокремлені від блоку і значно ушкодженіші порівняно з сусідніми. Аркуші 393–395 відокремлені від блоку.

Розміри: блоку книги по оправі 222 x 70x 55 мм; аркуша 310 x 200 мм.

Провенієнції:

Печатки, штамп: «Державна публічна бібліотека УРСР», вручну дописано «інв. 4321ст» (арк. 3 зв. I рах., внизу під друкованим текстом, сине чорнило).

«Національна бібліотека України / імені В. І. Вернадського / Відділ стародруків та рідкісних видань / інв. № », вписано «інв. 4321 ст» (арк. 10 II рах., внизу під друкованим текстом, сине чорнило).

Шифри, інші відмітки: «экз. 2-й / н. к. /№ 11» (арк. 3 I рах., вверху над текстом; червоне чорнило, шифр ФБ ВПДС); «Кир.771» (арк. 3 I рах., вверху, простий олівець, сучасний шифр зберігання).

Наліпки: «№ 11 / н. к.» (давня прямокутна наліпка на корінці, червоне чорнило, шифр ФБ ВПДС).

Маргіналії: «Четыре благовѣстія 1575 г. Вильна. Тип. Мамоничей. Издатель Петр Тимофеевич Мстиславецъ. Ф. Ч.» (арк. 3 I рах., вверху над текстом, сине чорнило).

Оправа: оправи бракує, лише незначні залишки шкіри на корінці. Блок книги укріплено за допомогою маленьких клаптиків із латинським рукописним текстом. Обріз позолочений із тисненим орнаментом. Корінець плетений на три бинти.

Варіант паперу (за філігранями): II варіант (без сюжетних філіграней).

Філіграні: примірник надруковано на папері без філіграней.

Походження: зі збірки Фундаментальної бібліотеки Волинської православної духовної семінарії (Житомир). Надійшов до ВБУ у 1932 р. в складі масиву книжок Волинського науково-дослідного музею з Житомира (Дубровіна, Онциценко 1998, С. 160–161).

Фото особливостей примірника – іл. 40.

Бібліографія примірника: Тихомиров 1889, С. 5, № 11 (43); Перетц 1911, С. 23, 136; Требин 1913, С. 7, № 11 (42–43); Лабынцев 1979, С. 25; Гусева 2003, С. 453; Бондар 2007-1, С. 310, 320; Бондар 2007-2, С. 45; Немировский 2007, С. 538; Бондар 2008-2, С. 274; Бондар, Кисельов 2008, С. 40, № 19; Бондар 2010-3, С. 220; Немировский 2011, С. 311; Бондар 2012-1, С. 139–140, № 4.4; Бондар 2013-5, С. 225; Бондар 2015-5, С. 26, 28–33; Бондар 2021, С. 95–98.

1.5. Євангеліс. Вільнюс, 1575.

5-й примірник

шифр **Кир.779**

інв. 4329ст

Місце зберігання: відділ стародруків та рідкісних видань.

Формула: арк. 3–9, 1–101, [1 чист.], 102–104, [1 чист.], 105–171, [1 чист.], 172–280, [1 іл.], 281–360, 369–391.

Повнота / дефектність: бракує початкових аркушів 1, [1], 2 I рах., гравюри із зображенням Марка (арк. [1 іл.] перед 172); арк. 361–368, 392–395, видавничих чистих після 167, 277, 280, 360.

Стан збереження: у 2010 р. у НБУВ примірник було відреставровано й виготовлено нову оправу. До реставрації примірник відзначався поганим збереженням аркушів, особливо початкових та кінцевих, забрудненням, плямами від воску, слідами ентомологічного ушкодження, подекуди непрофесійною реставрацією. Кінцеві аркуші розпадалися на шматки внаслідок деструкції паперу. Блок книги до реставрації був розбитий, аркуші розсіпані. Двоаркуш 84–85 до реставрації мав менші порівняно із іншими аркушами розміри.

Розміри: блоку книги по оправі 305 x 230 x 74 мм; аркуша 295 x 195 мм.

Провенісції:

Печатки, штамп: «Державна / Публічна / БІБЛІОТЕКА / УРСР», внизу дописано «інв. 4329 ст» (арк. 3 зв. I рах., арк. 11 II рах., внизу під друкованим текстом, фіолетове чорнило).

Шифри, інші відмітки: «Вол. муз.» (синій олівець; арк. 3 I рах. вверху, чорне чорнило); «II, 260. dubl. экз. 4-й» (там само; чорне чорнило, шифр ВЄД); «№ 7-й» (там само, фіолетовий олівець); «№ 10» (арк. 3 I рах. внизу, простий олівець) «Кир.779» (верхній контрфорзац, вверху; арк. 3 I рах., внизу навкіс, простий олівець, сучасний шифр зберігання).

Наліпки: «Четвероєвангеліє. / Вільно, 1575. / Прим. 2-й» на наліпці дописано «921» (простий олівець). Під наліпкою «Вол. муз.». (до реставрації наліпка була приклеєна арк. 3 I рах., тобто на початку книги, після реставрації – до верхнього форзацу).

Маргіналії: в книгу був вкладений клаптик паперу із написом «Четыре благовѣстія / 1575 г./ Издана Петр. Тим. / Мстиславцем в / Вильне. / Книга находилась среди / неопределенных по назв./нию и г. изд. книг. / Ф. Ч.» (чорне чорнило), який підклеєно до нижнього форзацу.

Маргіналії 1860 р. про читання текстів (простий олівець) – на полях арк. 2 II рах., 29, 63, 78 зв., 81, 87, 92, 101, 106, 135, 172, 204, 238–238 зв., 277 зв., 281, 334 та ін., олівцеві помітки на ін. аркушах.

Оправа: сучасна, виготовлена в НБУВ у 2010 р. – дошки в коричневій шкірі. Каптал плетений червоною та білою нитками. Корінець на чотири бинти. До реставрації примірник мав іншу оправу, відокремлену від книги,

він якої збереглися лише залишки коричневої шкіри з тисненим орнаментом з верхньої кришки і одна дерев'яна дошка. Обріз фарбований темним.

Варіант паперу (за філігранями): II варіант (без сюжетних філіграней).

Філіграні: примірник надруковано на папері без філіграней.

Походження: походить зі збірки Волинського єпархіального давньосховища (Житомир). Надійшов до ВБУ в 1932 р. з Житомира у складі масиву книжок Волинського науково-дослідного музею (*Дубровіна, Онищенко 1998*, С. 160–161).

Фото особливостей примірника – іл. 44.

Бібліографія примірника: *Требин 1913*, С. 26, № 260; *Лабьтцев 1979*, С. 25; *Гусева 2003*, С. 453; *Бондар 2007-1*, С. 310, 320; *Бондар 2007-2*, С. 45; *Немировский 2007*, С. 538; *Бондар 2008-2*, С. 274; *Бондар, Кисельов 2008*, С. 40, № 19; *Бондар 2010-3*, С. 220; *Немировский 2011*, С. 311; *Бондар 2012-1*, С. 140–141, № 4.5; *Бондар 2013-5*, С. 225; *Бондар 2015-5*, С. 26, 28–33; *Бондар 2021*, С. 95–98.

1.6. Євангеліс. Вільнюс, 1575.

6-й примірник
шифр **Кир.4334п**

інв. 16450ст

Місце зберігання: відділ стародруків та рідкісних видань.

Формула: арк. 1–9, 2– 277, [1], 278–280, [1 чист.], 281–360, [1 чист.], 361–395.

Повнота / дефектність: примірник неповний – бракує всіх гравюр із зображеннями євангелістів – арк. I Прах. (зображення Матвія), 105 (зображення Марка), [1 іл.] перед 172 (зображення Луки), [1 іл.] перед 280 (зображення Іоанна), а також більшості чистих видавничих аркушів – після I Прах., 101, 104, 167, 171, 280.

Стан збереження: аркуші забруднені, з плямами, деякі пошкоджені. Сліди ентомологічного ушкодження, особливо на початку та в кінці книги. Окремі аркуші, особливо початкові та кінцеві, відокремлені від блоку. Аркуші 356–357 дуже поживклі.

Розміри: блоку книги по оправі 348 x 220 x 74 мм; розміри аркуша 325 x 215 мм.

Провенісції:

Записи: «Церкви Рождества Прѣстыя Богородицы По[ч]ковской» (арк. I Прах., вверху над друкованим текстом.).

«Из книг церкви Рождества Пресвятыя Богородицы [Ивчковской?] < або Почковской – Н. Б.>» (арк. I зв.).

«Сию книгу на «ма рекоюу Теѣри Євѣліе // купи^а рабъ божи» Івань ізъ жоною своєю Шленою // и^з до^чкою Га^икою і Мариною за свое ѡпущение грѣхо^в // и родителе^в своихъ всѣхъ // и прида^а ей до храму стѣго Архистратига Миха^ала // вѣ^чними часи. Аби нѣхто не важи^аста ей ѡ того вишепомен^но... // храму ѡдалити, а нѣ продати и нѣяки^м ко^ве^к лука^вство^м // во^хитити а нѣ по^и и нѣ да^к и нѣ ѡ покри^ени^х мои^х // а нѣ ѡт дѣтимохъ. А хто би мѣль важитиса // ей ѡдалити ѡ помен^ного храму ѡки^м ко^ве^к способо^м // ѡ с такови^м пре^а нелицемѣрени^м судиею на ^страшномъ судѣ // кгди при^сде^т судити живи^х и ме^бтвухъ // стазатиса бѣду // и ана Thema неха^в буде^т прокла^т ѡ тѣи [= 388] ѡцъ // иже во Никеи и ѡ ма грѣшнаго и

недо^ѣто^ѣнаго // Ивана // и по^ѣторе и потрете анафематизаю непо^ѣлу^ѣно // А хто буде^ѣ на не^ѣстоє Єв^ѣліє читати // уклон^ѣо зпрошу за мене грѣш^ѣнаго Б^ѣга молѣте // дай Б^ѣгъ мира и лю^ѣви да буде^ѣ с вами Амѣнь // При с^ѣщенику кере Ѡедодору в ка^ѣнос^ѣувцѣ на циду^ѣцехъ // року б^ѣжого *ⲁⲭⲗⲁ* [= 1661] м^ѣца фѣвруариа д^ѣна *ⲕⲞ* [= 26] / иже во стѣхъ Ѡца нашего Порфириа» (поаркушний запис, арк. 2–22 II рах., внизу під друкованим текстом, чорне чорнило).

Екслібрис: «Bibliothèque du Prince E. Lwoff. Arm. 1. Ray 3. № 4» (зв. верхньої кришки оправи, вверху, наклеєний на дошку, цифри вписано вручну чорним чорнилом).

Печатки, штамп: «Центральна наукова / БІБЛІОТЕКА АН УРСР / Інв. №», вписано «16450 ст» (арк. I зв. I рах., посередині арк., теж саме – арк. 33 II рах., внизу під друкованим текстом, фіолетове чорнило).

«Національна бібліотека України / імені В. І. Вернадського / Відділ стародруків та рідкісних видань / інв. № », вписано «16450 ст» (арк. 9 II рах., на зовнішньому березі, фіолетове чорнило).

Шифри, інші відмітки: «КДА АХІІІ 2/52» (верхній форзац, вверху, чорне чорнило, шифр КДА); «Ее 3365» (арк. I I рах., вверху над друкованим текстом, олівець; теж саме, на екслібрисі, шифр КДА); «19.II.1901» (арк. I I рах., внизу під друкованим текстом, простий олівець); «К.4334п» (верхній форзац, вверху, фіолетове чорнило, сучасний шифр зберігання).

Наліпки: невелика прямокутна наліпка на корінці, вверху, із шифром КДА «Ее 3365. АХІІІ 2/52», вписаним чорним чорнилом.

Інші особливості примірника: у кінці книги вставлено чистий аркуш із філігранню Олень без обрамлення – аналогів в альбомах не виявлено.

Оправа: дошки в коричневій шкірі з тисненим орнаментом (сліпе тиснення, кілька тонких орнаментальних рамок та дрібних рослинних елементів), потерта, із втратами фрагментів шкіри. На верхній кришці відтиснено золотом два середники – верхній невеликий ромбовидний, нижній – овальний, вірогідно, із зображенням Ісуса Христа. На нижній кришці овальний середник. Також на кришках оправи сліди від металевих прикрас – великого прямокутного середника, квадратних наріжників, круглих жуковин. Залишки двох застібок зі шкіри та металу. Кріплення застібок (збережене одне із двох) із жовтого металу. Застібки прикріплені гвіздками із білого металу. Дошки обох кришок тріснуті навпіл. Форзацний папір відірваний, збережені лише окремі фрагменти. Обріз фарбований золотом із тисненим орнаментом. Корінець на три бинти.

Варіант паперу (за філігранями): II варіант (без сюжетних філіграней).

Філіграні: примірник надруковано на папері без сюжетних філіграней.

Походження: бл. 1898 р. примірник разом зі частиною стародруків із збірок Д. Г. Бібікова⁸ та його зятя Є. О. Львова⁹ надійшов у дарунок Київській духовній академії, тоді як основна частина книг – до бібліотеки Київського університету св. Володимира (*Коваль, Афанасьєва 2005, С. 235–236*). До ВБУ примірник надійшов 1923 р. у складі збірки КДА.

Фото особливостей примірника – іл. 45–46.

Бібліографія примірника: *Крыловский 1890–1915, Т. 5, вып. 13, № 30008; Барвінок 1924, С. 134; Попов 1924, С. 163, № 24; Лабунцев 1979,*

⁸ Бібіков Дмитро Гаврилович (1791–1870) – суспільно-політичний діяч, київський генерал-губернатор (1837–1852), міністр внутрішніх справ.

⁹ Львов Євген Олександрович (1831–1878) – підполковник, флігель-ад'ютант, зять Д. Г. Бібікова, чоловік його доньки З. Д. Бібікової.

С. 25; Гусева 2003, С. 453; Коваль, Афанасьєва 2005, С. 236; Шамрай 2005, С. 87–88, № 110; Бондар 2007-1, С. 310, 320; Немировский 2007, С. 538; Бондар 2008-2, С. 274; Бондар, Кисельов 2008, С. 40, № 19; Бондар 2010-3, С. 220; Немировский 2011, С. 311; Бондар 2012-1, С. 141–144, № 4.6; Бондар 2013-5, С. 225; Бондар 2015-5, С. 25–33; Бондар 2021, С. 95–98.

1.7 Євангеліє. Вільнюс, 1575.

7-й примірник
шифр **Кир.5231п**
інв. 17398ст

Місце зберігання: відділ стародруків та рідкісних видань.

Формула: 1–9, 1–171, [1 іл.], 172–280, [1 іл.], 281–395.

Повнота / дефектність: примірник повний, має всі аркуші з друкованим текстом, однак у ньому бракує всіх чистих видавничих аркушів після 1 I рах., 101, 104, 167, 171, 277, 280, 360.

Стан збереження: аркуші пошкоджені, забруднені, із плямами від значного замокання, подекуди зі слідами мікологічного та ентомологічного ушкодження.

Розміри: блоку книги по оправі 340 x 220 x 74 мм; аркуша 305 x 195 мм.

Провенієнції:

Записи: «РокѸ аѿѿв [= 1702] септемвриа ѿг [= 23] сіа Євангеліа // до храмѸ СтѸго Спаса в селѸ Роѿла//вичах¹⁰ ѿновлена коштомъ ерѸмъ: // Парфеніа Родовича, на тоѿ чаѿ економа // СтѸ Софиѿкого Кієвского.» (поарк. запис, арк. 2–6 II рах., зверху над друкованим текстом, чорне вицвіле чорнило).

«Сіа // книга // глаголемая // Євангеліє // куплена // рабомъ // божіимъ // Феодоромъ // Гребелкою // 1797-го // года // мая // 20-го до // церкви При-//тицкои¹¹ // на // вѣчніє // времена» (арк. 2–20 II рах., внизу під друкованим текстом, чорне чорнило).

На арк. 2 I рах. – 3 II рах. був запис, який на деяких аркушах вирізано, на деяких – витерто.

У кінці книги на чистому, відокремленому від блоку аркуші записи, які погано читаються: «Дано крестъ дѿла^н зѿбии своеи 7 1/2... / ценою по 18 ко: за рѸбля и 20 ко: оѿ работи»; «июня 22д [...] дано золотарѸ Михайлу / сребра своего фунтъ изъ золотымъ а проби десятокъ гробницъ въ 2 ру... за трѸда три рѸбля».

Печатки, штамп: «Центральна наукова / БІБЛІОТЕКА АН УРСР / Інв. №», вписано «17398 ст» (арк. 1 I рах., внизу під друкованим текстом, фіолетове чорнило).

«Національна бібліотека України / імені В. І. Вернадського / Відділ стародруків та рідкісних видань / інв. №» вписано «17398 ст» (арк. 8 зв. II рах., внизу під друкованим текстом, сине чорнило).

Шифри, інші відмітки: «С. 239» (верхній форзац, вверху, синій олівець; теж саме, арк. 1 I рах, вверху над текстом); «ВXVI 2/5» (верхній форзац, посередині, чорне чорнило, шифр КДА); «К.5231п» (верхній форзац, вверху, простий олівець, сучасний шифр зберігання).

¹⁰ Рославичі – с. Васильківського р-ну Київської обл., Україна.

¹¹ Церква Миколи Притиска у Києві на Подолі.

Налітки: на корінці більша прямокутна вверху, із шифром КДА «ВXVI 2/5», вписаним чорним чорнилом; під нею менша прямокутна, із шифром «С. 239», також вписаним чорним чорнилом.

Маргіналії: «Господи помилуй» (верхній форзац, вверху, чорне вицвіле чорнило).

«Евангеліє сіє писано въ Вильнѣ в цар/ствование короля польського, великого князя / Литовського Генриха¹², при митрополитѣ / Киевском Іоанѣ Зарецькомъ¹³ (слово закреслено) 1575 года / как значится на послѣднихъ двухъ стра/ницахъ сего Евангелія – этой книгѣ / тепер 307 лѣтъ» (арк. 1 І рах. зв., під друкованим текстом, фіолетове чорнило, запис 1882 р.).

Оправа: дошки, обтягнені грубою світлою тканиною (мішковиною) сіро-жовтого кольору, поверх залишки зеленого вицвілого оксамиту. Залишки застібок зі шкіри та металу. Шпеньки із жовтого металу. Корінець на п'ять бинтів. Обріз фарбований золотом з тисненим орнаментом. Обидва форзаци підклеєні аркушами з друкованим текстом, на сторонах, повернутих до дощок оправи.

Варіант паперу (за філігранями): ІІ варіант (без сюжетних філіграней).

Філіграні: примірник надруковано на папері без філіграней.

Походження: примірник надійшов до ВБУ у 1923 р. в складі збірки Київської духовної академії.

Бібліографія примірника: *Крыловский 1890–1915*, Т. 1, вып. 2, С. 250, № 4260 (ВXVI 2/5; Евангелие. – Вильно, 1574–1575); *Барвінок 1924*, С. 134; *Попов 1924*, С. 163, № 24; *Лабынцев 1979*, С. 25; *Гусева 2003*, С. 453; *Шамрай 2005*, С. 88, № 111; *Бондар 2007-1*, С. 310, 320; *Бондар 2007-2*, С. 45; *Немировский 2007*, С. 538; *Бондар 2008-2*, С. 274; *Бондар 2008-3*, С. 34; *Бондар, Кисельов 2008*, С. 40, № 19; *Бондар 2010-3*, С. 220; *Немировский 2011*, С. 311; *Бондар 2012-1*, С. 144–146, № 4.7; *Бондар 2013-5*, С. 225; *Бондар 2015-5*, С. 26, 28–33; *Бондар 2021*, С. 95–98.

1.8. Євангеліє. Вільнюс, 1575.

8-й примірник

шифр **Кол. Вігта 3**

інв. 1965-372-3

Місце зберігання: відділ стародруків та рідкісних видань.

Формула: арк. 1–9, 1–99, 101, 100, [1 чист.], 102–104, [1 чист.], 105–167, [1 чист.], 168–171, [1 іл.], 172–277, [1 чист.], 278–280, [1 чист.], [1 іл.], 281–360–389, 393–395.

Повнота / дефектність: бракує арк. 390–392, а також чистих видавничих після 1 І рах., 171, 360. Аркуші 100 та 101 переставлені місцями.

Стан збереження: аркуші пожовклі, zdeформовані, забруднені, ушкоджені, зі слідами воску та плямами від замокання. Сліди ентомологічного ушкодження. Аркуші підклеєні білим та голубим папером унаслідок кількох непрофесійних реставрацій різного часу. Нумерація на багатьох аркушах частково або повністю обрізана.

Розміри: блоку книги по оправі 305 x 200 x 90 мм; аркуша 282 x 178 мм.

Провенісції:

¹² Генріх III Валуа (1551–1589), король Польський і Литовський у 1573–1575 рр.

¹³ Переписувач помилково змішав в одній особі згаданих у вихідних відомостях Євангелія 1575 р. митрополита Київського Іону Протасовича Островського (?–1577) та скарбного, старосту упицького Іоанна Семеновича Зарецького.

Записи: давній запис на арк. 395 II рах. заклеєний папером під час непрофесійної реставрації.

Печатки, штамп: «Державна Публічна / БІБЛІОТЕКА УРСР / Інв.», вписано «65-3372-3» (арк. I зв. I рах., внизу під друкованим текстом, фіолетове чорнило).

«Національна бібліотека України / імені В. І. Вернадського / Відділ стародруків та рідкісних видань / інв. №», вписано «1965-3372-3» (арк. 8 II рах., внизу під друкованим текстом, сине чорнило).

Шифри, інші відмітки: «3./ 100 р.» (нижній форзац, вверху, простий олівець); «№ счета 21004» (нижній форзац, посередині, простий олівець); «отд. редкой кн.» (нижній форзац, внизу, простий олівець) – всі помітки стосуються отримання збірки В. О. Вітта у 1965 р.

«Кол. Вітта № 3» (верхній форзац, вверху, простий олівець, сучасний шифр зберігання).

Маргіналії: «Ко^н г. в во^кре^с/ и вознесенію на оу^тр:» (арк. 167 зв., півустан, посередині аркуша, чорне вицвіле чорнило).

Оправа: дошки у темно-коричневій шкірі з тисненим орнаментом. Орнамент у вигляді кількох рамок – лінійних, хвилястих та із рослинним орнаментом. Середнє поле зверху і знизу має по два прямокутники, розділені смужками навхрест. Середник – ромб, утворений із чотирьох квадратних басм наповнення, такі ж по кутках внутрішньої рамки. Нижня дошка має таке ж обрамлення, однак середнє поле розграфлене лінійками хрест-навхрест. Дві застібки-пробої зі шкіри та металу (одну втрачено). Металеві частини із жовтого металу. Застібки прибиті кожна двома гвіздками, шпеньки – одним. Обріз фарбований темно-синім. Корінець на 5 бинтів. Обидва форзаци із машинного паперу без філіграней.

Варіант паперу (за філігранями): I варіант.

Філіграні:

Труби в картуші: арк. 149, 153, 157, 159, 160, 161, 162, [2] після 172, 172, 177, 178, 180, 185, 191, 194, 196, 197, 200, 206, 208, 211, 212, 215, 224, 226, 228, 230, 232, 234, 236, 239, 241, 242, 244, 247, 249, 250, 252, 254, 255, 258, 260, 264, 265, 266, 269, 271, 273, 275, 276, 280, [1] ч. після 280, 282, 283, 284, 288, 289, 290, 291, 293, 298, 301, 302, 304, 305, 306, 307, 308, 313, 315, 316, 319, 335, 389 II рах. = 74.

Топор у картуші під короною: арк. 14, 20, 26, 29, 37, 38, 39, 41, 47, 49, 57, 60, 63, 65, 71, 75, 82, 84, 88, 89, 93, 94, 101, [1] чист. (після 104); 106, 118, 119, 121, 122, 125, 130, 137, 147, 148 II рах. = 34.

Свєнчиц без картуша: арк. 5, 8, 10, 18, 22, 24, 30, 32, 33, 51, 53, 55, 59, 67, 68, 73, 76, 86, 112, 113, 129, 135, 136, 155, 158, 169 II рах. = 26.

Підкова маленька з хрестом без картуша: арк. 5 I рах., 90, 97, 115, 127, 128, 138, 175, 184, 190, 195, 201, 210, 214, 218, 225, 227, 278, 323, 346, 360, 365, 370, 371, 374, 375 II рах. = 26.

Єліта менша в лінійному картуші: арк. 361, 363, 367, 377, 378, 380, 383, 388 II рах. = 8.

Кабан без картуша: арк. 1, 2, 6, 8 I рах.; 98, 325, 333, 354 II рах. = 8.

Ястжембєц у картуші під короною: арк. [1] після 100, 143, 181 II рах. = 3.

Риба в колі з літерами CG: арк. 327, 329, 331, 357, 358 II рах. = 5.

Абданк у колі під митрою: арк. 6, 74, 110 II рах. = 3.

Абданк із завитками: арк. 2, 13, 46 II рах. = 3.

Голова блазня без картуша: арк. [1] (після 167); 395 II рах. = 2.

Єліта велика під короною: арк. 44, 108 II рах. = 2.

Топор без картуша: арк. 168 II рах. = 1.

Остоя в картуші під короною з літерами МК: арк. 384 II рах. = 1.

Без філіграней (пари аркушів): арк. 9/16, 321/328, 337/344, 338/343, 339/342, 340/341, 345/352, 347/350, 348/349 II рах. = 9.

Не встановлено знаків (пари аркушів): арк. 385/390, 392/[4], 393/[3], 394/[2] = 4.

Поаркушний розпис філіграней примірника див. *Додаток 3.1*.

Походження: примірник походить із московської збірки В. О. Вітта¹⁴, придбаної у його нащадків у 1965 р.

Бібліографія примірника: *Мальшев 1965*, С. 384; *Лабьтцев 1979*, С. 25; *Гусева 2003*, С. 453; *Бондар 2007-1*, С. 310, 320; *Бондар 2007-2*, С. 45; *Немировский 2007*, С. 538; *Бондар 2008-2*, С. 274; *Бондар, Кисельов 2008*, С. 40, № 19; *Немировский 2011*, С. 311; *Бондар 2012-1*, С. 147–149, № 4.8; *Бондар 2015-5*, С. 26–33; *Бондар 2021*, С. 95–98.

1.9. Євангеліс. Вільнюс, 1575.

9-й примірник, фрагмент

шифр **Кир.759(2)**

інв. 4309 ст

Місце зберігання: відділ стародруків та рідкісних видань.

Повнота / дефектність: дві пари аркушів у складі збірного примірника, де переважають аркуші Євангелія з сигнатурами 1600 р. (№ 3.1), вставлені аркуші Євангелія без сигнатур 1600 р. (№ 2.8) та невідомого друку – детально особливості примірника, оправу, провенієнції, бібліографію подано під окремою позицією – див. № 5.

Формула: арк. 9, 16, 278, 279 II рах. = 4.

Філіграні:

Топор у картуші під короною: арк. 9 II рах. = 1.

Підкова маленька з хрестом без картуша: арк. 278 II рах. = 1.

Бібліографія примірника – див. опис № 5.

1.10. Євангеліс. Вільнюс, 1575.

10-й примірник, фрагмент

шифр **Кир.762(2)**

інв. 4312ст(2).

Місце зберігання: відділ стародруків та рідкісних видань.

Формула: чотири арк. з гравюрами євангелістів, що відповідають зображенням, розмішеним в складі Євангелія 1575 р.

Повнота / дефектність: чотири гравюри із зображеннями євангелістів, вставлені в примірник Біблії (Острог, 1581) Кир.762: Матвій – між аркушами Біблії 1 та 2 V рах. перед початком Євангелія від Матвія, Марк – між аркушами 16 та 17 V рах. перед початком Євангелія від Марка, Лука – між аркушами 26 та 27 V рах. перед початком Євангелія від Луки, Іоанн – між аркушами 23 та 24 VI рах. в складі Апостола текстом «Соборное посланіє Іванново второе».

Стан збереження: аркуші ушкоджені, з втратами фрагментів, папір зношений, давня непрофесійна реставрація шляхом підклейки. Стан їх

¹⁴ Вітт Володимир Оскарович (1889–1964) – російський вчений та бібліофіл, фахівець із коневодства, доктор сільськогосподарських наук (1935 р.), професор (1936 р.), чл.-кор. ВАСГНІЛ (1956 р.). Про його збірку див. С. 65.

збереження значно гірший, ніж аркушів примірника Біблії, у який їх вставлено.

Розміри аркуша: 288 x 188 мм.

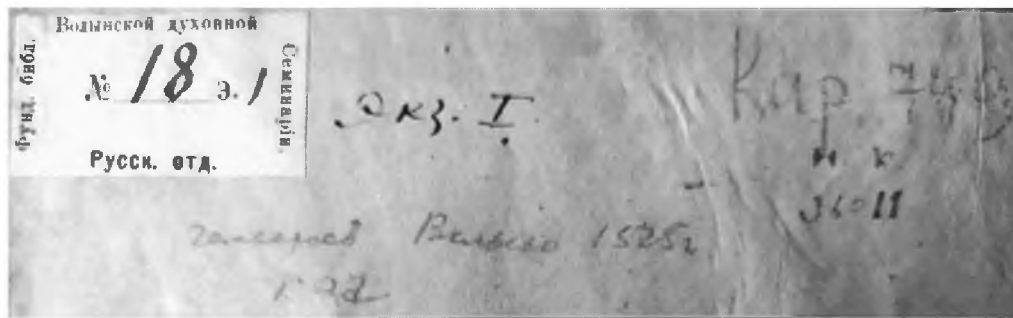
Інші особливості примірника: гравюри розфарбовані акварельними фарбами у темно-зелений, яскраво-червоний, коричнево-червоний та жовтий кольори.

Філіграні: гравюри Марка (арк. 105), Луки (арк. [1] після 171) та Іоанна (арк. [1] після 280) мають однакові філіграні Ястжембец (Підкова з хрестом) у округлому картуші з завитками (альб. філ. № 6.1-1, 6.1-2) – *Lausevicius 1967*: атлас, № 2685 (1595, 1598 р.); № 2687 (1596, 1599 р.). Аркуш з зображенням Матвія (1 І рах.) без філіграні.

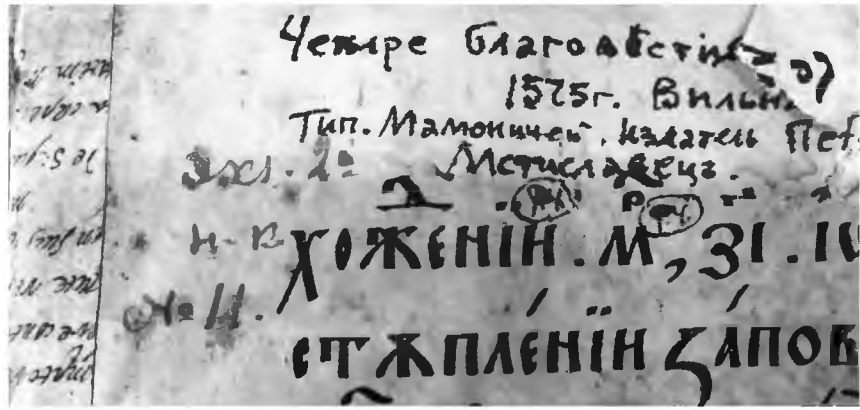
Походження: примірник Біблії (Острог, 1581), в який вставлено гравюри, надійшов до ВБУ в складі бібліотеки Києво-Печерської лаври у 1925 р.

Бібліографія примірника: *Бондар 2005*, С. 219–220; *Бондар 2006*, С. 12–14; *Бондар 2007-1*, С. 317; *Бондар 2007-3*, С. 97–100; *Бондар 2010-3*, С. 230–231; *Бондар 2011*, С. 440; *Бондар 2012-1*, С. 150, № 4.10; С. 207–212, № 6.7; *Бондар 2013-2*, С. 338–339; *Бондар 2013-3*, С. 120–121; *Бондар 2013-4*, С. 110–112; *Бондар 2015-4*, С. 413.

39. Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.749 (№ 1.1).
Давня наліпка, шифри. Печатка. Назва на корінці. Фрагмент
рукописної вставки. Філіграні паперу рукописної вставки

40. Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.771 (№ 1.4).
Фрагменти давніх шифрів, поміток, підклейка аркушів рукописами

41. Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.756 (№ 1.2).
Екслібрис П. Шувалова, верхня кришка оправи

і поєвоиу: рѣчѣи

а пѣти сѣва потіє в мѣккѣ

петрѣ в мѣккѣ. мѣккѣ.

мѣккѣ. в мѣккѣ. мѣккѣ.

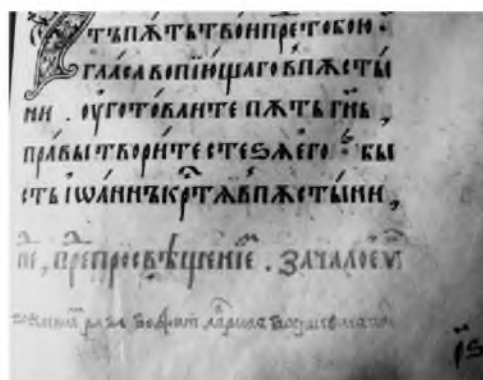
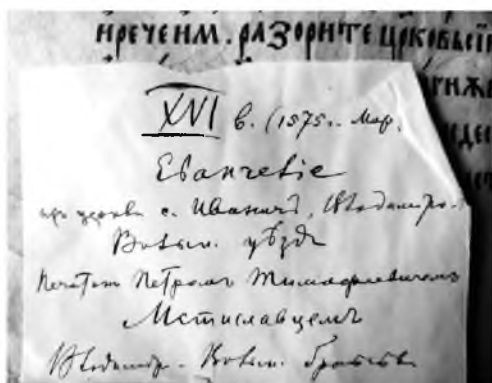
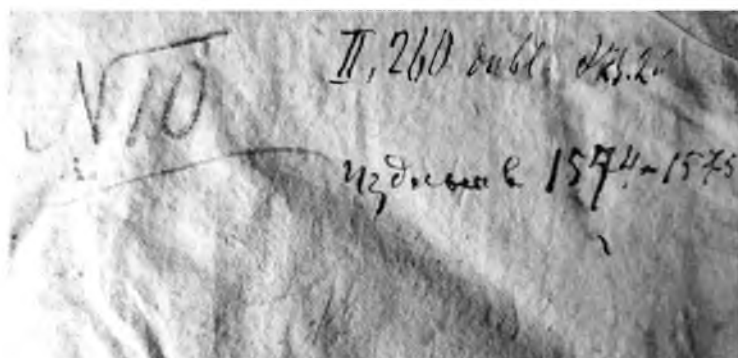
мѣккѣ. в мѣккѣ. мѣккѣ.

мѣккѣ. в мѣккѣ. мѣккѣ.

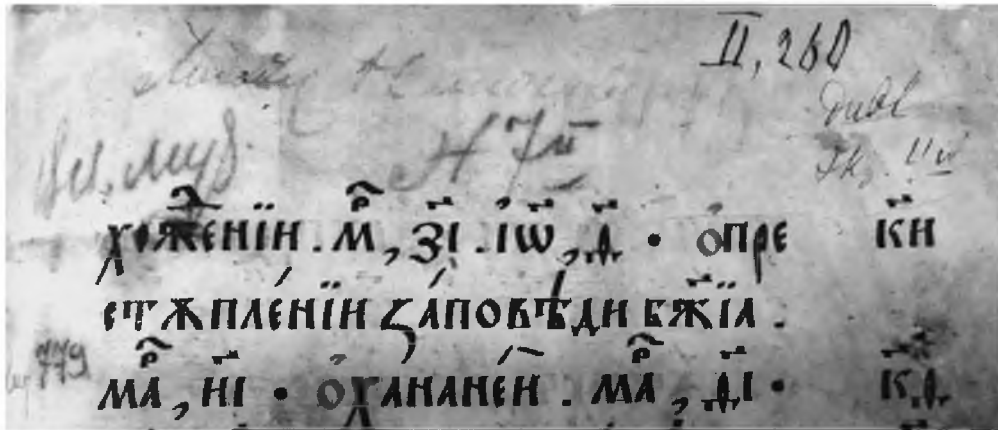
мѣккѣ. в мѣккѣ. мѣккѣ.

мѣккѣ. в мѣккѣ. мѣккѣ.

42. Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.756 (№ 1.2).
Поаркушний запис

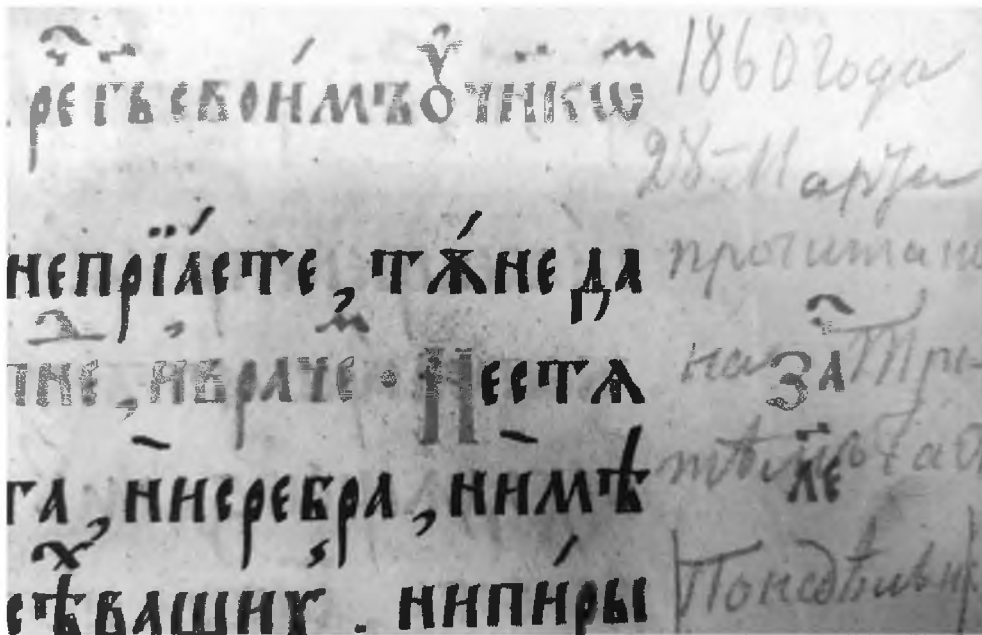

43. Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.770 (№ 1.3).
Давні шифри і підписи. Філігрань рукописних аркушів. Вклейка з відомостями про примірник. Фрагмент вкладного запису Іваницьких

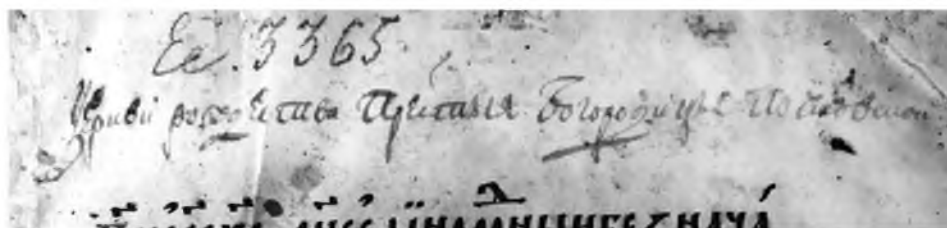
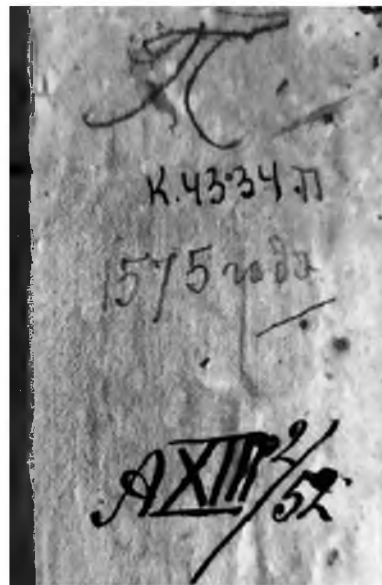
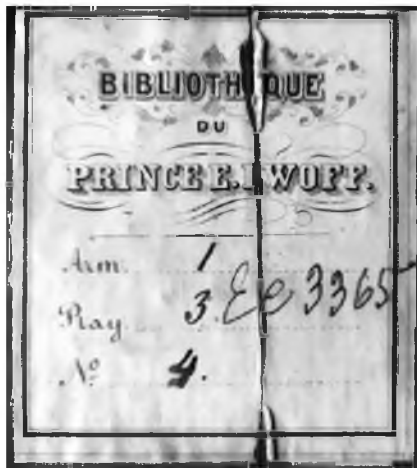

Четыре благовѣстія
 1575 г.
 Издаиа Петр. Тим.
 Мстиславцемъ в
 Вильна .
 Книга находилась среди
 неопределенныхъ по
 числу и г. нр. книгъ .
 97.

Четвероевангеліе.
 Вильно, 1575.
 № 97.

44. Євангеліє (Вильнюс, 1575) Кир.779 (№ 1.5).
 Давні шифри, помітки, маргінальні записи

45. Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.4334п (№ 1.6).
Екслібрис Є. Львова, давні шифри, провенієнції.
Філігрань чистого аркуша в кінці книги, тиснення обрізу

2. Євангеліє (без сигнатур). Вільнюс: Друкарня Мамоничів, 1600.

Опис видання

Євангеліє (без сигнатур). Вільнюс: Друкарня Мамоничів, 17 або 19 липня 1600 р.

Вихідні відомості: «При державе г^ѣдра наше^ѣ насне^ѣшо^ѣ, Жи/кгимонта третего, Б^жою мл^ѣтью корола По^ѣ/ско, и великого к^нса Литовського, р^ѣско^ѣ, / Пр^ѣского, Жомойского Мазове^ѣкого и Өлай/ского, и дедичного корола Шведського. И / при нареченномъ архієпископе Ипатію, / митрополите Киевском^ѣ, и Галицкомъ, / епи^ѣкопе, Володимерско^ѣ и Берестейскомъ / архимандрите Печерскомъ. /

За во/лею и позволе^ѣемъ, насневелможного пана / его мл^ѣти пана, Лва Сапеги, канцлера Ве/ликого князства литовського, Слони^ѣ/ского, Пернавського, Могилевського, старосты, и проча.

Стараньемъ и накладомъ, его мл^ѣти / пана Л^ѣшка Мамонича, скарбного Ве/ликого князства литовського, старосты Дисненського, и п^на Ко^ѣмы Мамонича бу^ѣр/містра Віле^ѣско^ѣ. Выдр^ѣкована бысть / сіа книга, в месте столечно^ѣ Виленско^ѣ. / в л^ѣто \bar{w} создания мир^ѣ $\times 3$, р^н [= 7108]. а \bar{w} во/площеніа Г^ѣ Б^ѣа, и Сп^ѣса нашего Іс^ѣ Х^ѣ. $\times 4$ [= 1600]. / м^ѣца июла, \bar{z} [= 17] дна.»; варіант «вл^ѣто \bar{w} создания мир^ѣ. $\times 3$, р^н. [= 7108 = 1600] М^ѣца / июла, Ө^ѣ [= 19], дна» (Післямова, арк. [2] III рах. – див. іл. 47).

Склад видання: Зміст Євангелія від Матвія «Єже \bar{w} Мат^ѣеа ст^ѣго Єв^ѣліа г^ѣлвы» – арк. 2–4 I рах., арк. 4 зв. – чистий; Передмова до Євангелія від Матвія Феофілакта Болгарського «Феофілакта архієп^ѣпа Болгарського пре^ѣслвїе, еже \bar{w} Мат^ѣеа ст^ѣго Єв^ѣліа» – арк. 4–9 I рах.; арк. 9 зв. I рах., 1 II рах. – чисті; Гравюра із зображенням Матвія – арк. 1 зв. II рах., Євангеліє від Матвія « \bar{w} Мат^ѣеа ст^ѣое бл^ѣгов^ѣствованіе» – арк. 2–101 II рах., арк. 101 зв. – чистий; арк. [1] після 101 – чистий; зміст Євангелія від Марка «Єже \bar{w} Марка ст^ѣго Єв^ѣліа главы» – арк. 102–103 зв.; Передмова до Євангелія від Марка Феофілакта Болгарського «Пре^ѣслвїе, е^ѣ \bar{w} Марка ст^ѣго

Єв^ѣліа» – арк. 104–104 зв.; арк. [1] після 104 – чистий; арк. [105] – чистий; Гравюра із зображенням Марка – арк. [105] зв.; Євангеліє від Марка « $\overline{\text{W}}$ Марка ст^оє бл^говѣствованіє» – арк. 106–167 зв.; зміст Євангелія від Луки «Єже $\overline{\text{w}}$ Лоуки ст^ого Єв^ѣліа главы» – арк. 168–170 зв.; Передмова до Євангелія від Луки Феофілакта Болгарського «Предисл^віє, еже $\overline{\text{w}}$ Лоуки ст^ого Єв^ѣліа» – арк. 171–171 зв.; арк. [1] після 171 – чистий; Гравюра із зображенням Луки – арк. [1] зв. після 171; Євангеліє від Луки « $\overline{\text{W}}$ Л^уки ст^оє бл^говѣствованіє» – арк. 172–277; арк. [1] після 277 – чистий; зміст Євангелія від Іоанна «Єже $\overline{\text{w}}$ Іванна ста^го Єв^ѣліа, главы» – арк. 278–278 зв.; Передмова до Євангелія від Іоанна Феофілакта Болгарського «Пре^ѣсл^віє еже $\overline{\text{w}}$ Іванна ста^го Єв^ѣліа» – арк. 279–280 зв.; арк. [1] після 280 – чистий; Гравюра із зображенням Іоанна – арк. [2] зв. після 280; Євангеліє від Іоанна « $\overline{\text{W}}$ Іванна ст^оє бл^говѣствованіє» – арк. 281–360; 360 зв. – чистий; арк. [1] після 360 – чистий; «Соборникъ $\overline{\text{B}}$ [= 12] м^ѣце^ѣ сказ^ѣ главы коемоуж^ѣо Єв^ѣлію» – арк. 361–374 зв.; Показчик євангельських читань «Сказаніє како чтоутсѣ Єв^ѣліа» – арк. 375 II рах. – [1] III рах.; арк. [1] зв. III рах. – чистий; Післямова «При дер^жаве г^ѣдра наше^ѣ на^ѣсне^ѣшо^ѣ, Жи/кгимонта третего» – арк. [2] III рах.

Організація видання: формула видання: 2, 3, 5, [1], 6–9, [1 іл.], 2–101, [1 чист.], 102–104, [1 чист.], [1 іл.], 106–171, [1 іл.], 172–277, [1 чист.], 278–280, [1 чист.], [1 іл.], 281–360, [1 чист.], 361–391, [1–2] = 408.

Формат 2°.

Фоліація кириличними цифрами на лицьовій стороні аркуша внизу на зовнішньому березі, під титлом.

Зошити – [1]⁸–[22]⁸, [23]⁶, [24]⁸–[51]⁸, [52]² (або [51]⁸⁺²). Сигнатур немає. Кустодів немає.

Чисті видавничі аркуші – після I рах., 101, 104, 277, 280, 360.

Колонтитули (нерегулярні) у вигляді скорочених назв чотирьох євангелій (м^о, м^р, л^у^ѣ, і^в) на звороті аркушів вверху ближче до зовнішнього берега, надруковані подеколи чорним, подеколи червоним.

На зовнішній берег винесені позначення (індекси) глав (друк чорним) та зачал (друк червоним). У тексті зачала позначені символом « \times ». У виносках (верхніх та нижніх колонтитулах) над або під основним текстом розміщені початкові слова зачал, надруковані червоним.

Характеристика друку: набір – рядків 17 (основний), 23 + верхні та нижні колонтитули не на всіх аркушах; шрифт (10 рядків) = 126, 82 мм. Дзеркало набору 206 x 111 мм. Друк двома фарбами у два прогони.

Особливості набору та друку: для поділу тексту використано крапки великого та маленького розмірів. Маленькі крапки розміщено внизу рядка на рівні літер, більші піднято над нижньою лінією рядка.

Художнє оформлення:

Ілюстрації – 5, з них 4 цілносторінкові зображення євангелістів: арк. I II рах. (Матвій, альб. іл. № 9); арк. 105 зв. (Марко, альб. іл. № 10); арк. [1] зв. після 171 (Лука, альб. іл. № 11); арк. [1] зв. після 280 (Іоанн, альб. іл. № 12); та невелика гравюра-медальйон «Хрест і знаряддя страстей» – арк. 334 (альб. іл. № 68а).

Заставки – 11 з 10-и дошок: арк. 2 I рах. (альб. іл. № 32а), арк. 5 I рах. (альб. іл. № 33), арк. 2 II рах. (альб. іл. № 38), арк. 102 (альб. іл. № 34а), арк. 106 (альб. іл. № 39а), арк. 168 (альб. іл. № 35), арк. 172 (альб. іл. № 40а),

арк. 278 (альб. іл. № 36), арк. 281 (альб. іл. № 41а), арк. 361 (альб. іл. № 41а), арк. 375 (альб. іл. № 37).

Кінцівки – 2 з 2-х форм?: арк. [1] III рах. (альб. іл. № 55); арк. [2] III рах. (альб. іл. № 54).

Ініціали – 8: (4 з 4-х дощок типу буквиць, друк чорним: арк. 2 II рах. (К; альб. іл. № 95); арк. 106 (З; альб. іл. № 96); арк. 172 (П; альб. іл. № 97); арк. 281 (В; альб. іл. № 98);

(4 з 4-х форм, типу ломбардів, друк черв.: арк. 5 I рах. (И; альб. іл. № 99); арк. 104 (Е, альб. іл. № 100); арк. 171 (Л; альб. іл. № 101); арк. 279 (И; альб. іл. № 102).

В'язь (черв.) – 6 смужок з 6 форм: арк. 2 II рах. (альб. іл. № 74 або 75), арк. 106 (альб. іл. № 76), арк. 172 (альб. іл. № 77), арк. 281 (альб. іл. № 78), арк. 361 (альб. іл. № 79).

Рамки маргіналій – (16 з 9-и форм): арк. 20 зв. (альб. іл. № 121), арк. 38 (альб. іл. № 122), арк. 60 зв. (альб. іл. № 123), арк. 80 зв. (альб. іл. № 124), арк. 117 зв. (альб. іл. № 125), арк. 130 (альб. іл. № 126), арк. 142 зв. (альб. іл. № 127), арк. 155 (альб. іл. № 128), арк. 192 зв. (альб. іл. № 123), арк. 214 (альб. іл. № 122), арк. 236 зв. (альб. іл. № 129), арк. 257 (альб. іл. № 129), арк. 297 (альб. іл. № 125), арк. 312 зв. (альб. іл. № 127), арк. 327 (альб. іл. № 123), арк. 343 зв. (альб. іл. № 129).

Помилки в нумерації:

арк. 4 I рах. помилково пронумеровано замість **Ѧ** як **Ѣ** [= 5] (в усіх примірниках).

на арк. 5 I рах. немає колонцифри **Ѣ** (в усіх примірниках).

на арк. 1 II рах. із зображенням Матвія на звороті немає колонцифри **Ѧ** (в усіх примірниках).

арк. 2 II рах. замість помилково пронумеровано замість **Ѣ** як **Ѧ** (у примірниках Кир.860, Кир.4340п); Немає помилки у примірниках Кир.775, Кир.859; Кол. Вітта 18, Кол. Попова 86. Фіксується варіант без помилки (Гордеева, Романова 2010, С. 133).

на арк. 7 II рах. немає колонцифри **Ѧ** (в усіх примірниках).

на арк. 8 II рах. немає колонцифри **Ѧ** (немає в примірниках Кир.860, Кир.4340п; є в примірниках Кир.859; Кол. Вітта 18, Кол. Попова 86; незрозуміло – Кир.775, варіантів друку не виявлено).

на арк. 19 немає колонцифри **Ѧ** (в усіх примірниках).

на арк. 105 (із зображенням Марка на звороті) немає колонцифри **Ѧ** (в усіх примірниках).

арк. 130 помилково пронумеровано замість **Ѧ** як **Ѧ** [= 101] (Гордеева, Романова 2010, С. 133), у примірниках НБУВ помилки не виявлено.

арк. 172 помилково пронумеровано замість **Ѧ** як **Ѧ** [= 170] (тільки у примірнику Кир.775; в інших примірниках помилки немає).

арк. 184 помилково пронумеровано замість **Ѧ** як **Ѧ** [= 182] (в усіх примірниках).

на арк. 233 колонцифра с-г надрукована в перевернутому вигляді – Кир.859; Кир.860; Кир.4340п; Кол. Попова 86; надрукована правильно – Кир.775; Кол. Вітта 18; варіантів набору тексту не виявлено.

арк. 278 помилково пронумеровано замість **Ѧ** як **Ѧ** [= 276] (в усіх примірниках).

на арк. 332 немає колонцифри **т-в** (у примірнику Кир.859 (див. варіанти набору); в інших примірниках колонцифра є).

на арк. 362 немає колонцифри **тѣв** (у примірнику Кир.759(3) – див. варіанти набору); в примірниках Кир.775, Кир.859, Кир.860, Кир.4340п; Кол. Вітта 18, Кол. Попова 86 колонцифра є).

на арк. 376 немає колонцифри **тбѣ** (в усіх примірниках).

на арк. 383 немає колонцифри **тпг** (немає – Кир.775, Кир.860?, Кир.4340п, Кол. Вітта 18; незрозуміло – Кир.859, Кир.860, Кол. Попова 86).

Інші особливості набору фоліації:

на арк. 9 I рах. – титло розташоване не над колонцифрою **Ѡ**, а зміщене вправо (в усіх примірниках).

на арк. 8 II рах. колонцифра **ѡ** розташована внизу під правим краєм тексту, а не у правому нижньому кутку, як на інших аркушах – Кир.859; Кол. Вітта 18, Кол. Попова 86, в частині примірників колонцифри немає – див. вище;

на арк. 36 колонцифра - **ѣ** надрукована під наголосом (оксією) «-ѣ'» (в усіх примірниках).

на арк. 127 в колонцифрі **рѣз** остання цифра «з» винесена над рядком (в усіх примірниках).

на арк. 290 колонцифра **сѣ** надрукована внизу під правим краєм тексту, а не у правому нижньому кутку, як на інших аркушах (в усіх примірниках).

на арк. 364 в колонцифрі **тѣд** «д» надруковано вище від «тѣ» (в усіх примірниках, у примірнику Кир.860 підйом літери «д» менший порівняно з іншими).

на арк. 19 (**Ѡї**), 26 (**ѣс**), 65 (**ѣѣ**), 111 (**рѣі**), 118 (**рѣи**), 121 (**рѣа**), 167 (**рѣз**), 170 (**рѣ**), 225 (**сѣѣ**), 278 (**сѣи**) у частині примірників на нижньому березі посередині сліпий відбиток однієї або двох квадратних форм (Кир.860, Кир.4340п).

на аркуші 47 вверху відбиток червоною фарбою однієї квадратної форми (Кол. Вітта 18), на аркуші 53 вверху відбиток червоною фарбою двох квадратних форм (Кол. Вітта 18).

Варіанти набору та друку:

1. варіант відбитка в'язі на арк. 2 II рах.:

I варіант – в'язь меншого розміру (Кир.860, Кир.4340п – відповідає варіанту з помилкою в нумерації) (іл. 48);

II варіант – в'язь більшого розміру (Кир.775, Кир.859, Кол. Вітта 18, Кол. Попова 86 – відповідає варіанту без помилки в нумерації) (іл. 49).

2. варіант друку арк. 332–333 зв. (не відзначений у бібліографічних джерелах, детальніше про відмінності в наборі див. в текстовій частині) (іл. 50–53):

I варіант (друк з помилками) – арк. 332, рядок 4 – «...ризы...»; рядок 16 (передостанній) – в слові «аце» літера «е» розміщується нижче рядка; арк. 333 зв., рядок 4 – «поелашаго...»; на аркуші немає фоліації (Кир.859);

II варіант (порівняно із першим у тому самому наборі виправлені помилки) – арк. 332, рядок 4 – «... ризы...»; рядок 16 (передостанній) – в слові «аце» літера «е» на місці, арк. 333 зв., рядок 4 – «пославшаго...», на аркуші є фоліація (Кир.775, Кир.860, Кир.4340п; Кол. Вітта 18, Кол. Попова 86).

3. варіант друку арк. 362 (парний 365) (*Бондар 2007-2*, С. 44, детальніше про відмінності в наборі див. в текстовій частині), (іл. 54–55):

I варіант – арк. 362, рядок 12, кінець «ѣъ», помилка (Кир.759(3));

II варіант – арк. 362, рядок 12, кінець «ѣз», помилку виправлено (Кир.775, Кир.859; Кир.860; Кир.4340п; Кол. Вітта 18, Кол. Попова 86).

4. варіант друку післямови [2] III рах. (*Гусева 2003*, С. 1092, № 168, іл. 168.6–168.7).

I варіант – арк. [2] III рах. – 19 рядків тексту, вихідні відомості «влѣто ѿ созданиа мирѣ ѣѣ, ѣи. [= 7108 = 1600] Мѣца / июла, ѿї [= 19], дна» (варіант збережений в примірнику Євангелія без сигнатур Б-ки РАН, 58сп – *Гордеева, Романова 2010*, № 58.2, С. 133; фото – *Гусева 2003*. Рис. 168.7).

II варіант – арк. [2] III рах. – 22 рядки тексту, вихідні відомості «... в лѣто ѿ созданиа мирѣ ѣѣ, ѣи [= 7108]. а ѿ во/площеніа Гѣ Бѣа, и Спѣа нашего Іѣ Хѣ. ѣѣ [= 1600]. / мѣца июла, ѣи [= 17] дна.» (варіант збережений в примірнику Євангелія з сигнатурами РНБ Х.3.10 – *Вознесенский, Николаев 2019-2*, С. 27, № 60а; *Вознесенский, Николаев 2019-1*, С. 79–80; Илл. 154).

III варіант – арк. [2] III рах. – 23 рядки тексту, вихідні відомості «... в лѣто ѿ созданиа мирѣ ѣѣ, ѣи [= 7108]. а ѿ во/площеніа Гѣ Бѣа, и Спѣа нашего Іѣ Хѣ. ѣѣ [= 1600]. / мѣца июла, ѣи [= 17] дна.» (Кир.759(3); іл. 56).

У примірниках Кир.775, Кир.859; Кир.860; Кир.4340п; Кол. Вітта 18, Кол. Попова 86 аркуша з післямовою бракує.

Фінгерпринт: д.ѣи бѣко ѣ.и.ж. седи С 1600К.

Початкові літери аркуша та останнього рядків див. Додаток 1. Ідентифікатори початкових та кінцевих рядків Євангелій. 1.2. Євангеліє (без сигнатур) (Вільнюс, 1600).

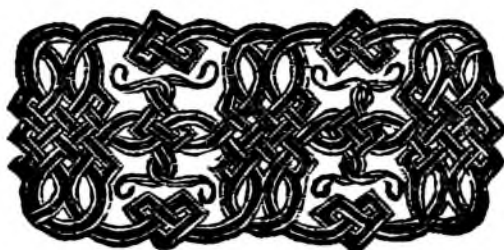
Філіграні видання:

Лис в округлому картуші з літерами LS (альб. філ. № 2.1-1, 2.1-2, 2.1-3); Лис у бароковому картуші (альб. філ. № 2.3-1, 2.3-2); Лис в округлому пишно орнаментованому картуші (альб. філ. № 2.2); Любич у бароковому картуші (альб. філ. № 2.5-1, 2.5-2, 2.5-3); Леопард / пів орла в бароковому картуші (альб. філ. № 2.8); Сліта в бароковому картуші (альб. філ. № 2.4-1, 2.4-2, 2.4-3); Вершник у колі (альб. філ. № 2.25); Три корони в лінійному картуші (альб. філ. № 2.15); Ястжембец / Тупа підкова в округлому картуші (альб. філ. № 2.6, 2.7-1, 2.7-2); Топор без картуша (альб. філ. № 2.20); Топор у бароковому картуші під короною (альб. філ. № 2.19-2); Топор у бароковому картуші під півмісяцем (альб. філ. № 2.19-1); Топор у бароковому картуші під півмісяцем з орлом (альб. філ. № 2.19-3); Годзава без картуша (альб. філ. № 2.22); Годзава в лінійному картуші (альб. філ. № 2.23-2, № 2.23-3); Годзава в великому бароковому картуші під короною (альб. філ. № 2.23-1); Герб Бауцена в колі (альб. філ. № 2.16-1, 2.16-2); Башти з півмісяцем без картуша (альб. філ. № 2.14-1, 2.14-2, 2.14-3); Долива в округлому картуші з літерами IR (альб. філ. № 2.17); Остоя в картуші під короною (альб. філ. № 2.18-1, 2.18-2); Леварт у бароковому картуші (альб. філ. № 2.9, 2.10); Колоски в бароковому картуші (альб. філ. № 2.11); Сліповрон у бароковому картуші (альб. філ. № 2.12); Трикутне зображення в колі з написом «Trissel» (альб. філ. № 2.13); Коло в хвилястому картуші (альб. філ. № 2.24); Орел одноголовий у картуші під короною (альб. філ. № 2.21).

Примірки: усього відомо 75 приміроків (Гусева 2003, С. 1093).

Описано в каталозі 6 приміроків: Кир.775 (№ 2.1); Кир.859 (№ 2.2); Кир.860 (№ 2.3); Кир.4340п (№ 2.4); Кол. Вітта 18 (№ 2.5), Кол. Попова 86 (№ 2.6); та 2 фрагменти: Кир.756(2) (№ 2.7) та Кир.759(3) (№ 2.8).

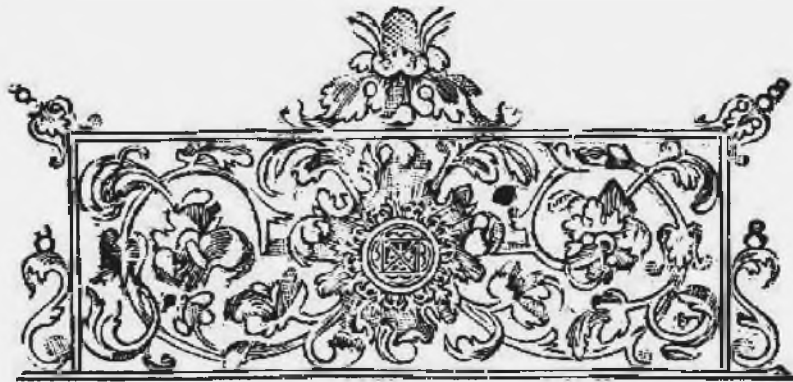
Бібліографія видання: *Ундольский* 1871, Стб. 23, № 141; *Гильдебрандт* 1874, С. 172, № 29; *Каратаев* 1883, С. 292–293, № 162; *Крыловский* 1890–1915, Т. 5. Вып 13, С. 12, № 30009–30010 (як «Евангелие» без зазначення місця, під 1618 р.); *Родосский* 1891, С. 51–52, № 36; *Сист. кат. КПЛ* 1908, Т. 1, С. 8, № 93 (без розрізнення видань із без сигнатур та з сигнатурами); *Миловидов* 1908-1, С. 24–25, № 16; *Миловидов* 1908-2, С. 6, № 39; *Свенцицкий* 1908, С. 4, № 10(248); *Барвінок* 1924, С. 138 (без розрізнення видань без сигнатур та з сигнатурами); *Попов* 1924, С. 166, № 37 (I 2/15; без розрізнення видань без сигнатур та з сигнатурами); *Петров, Бирюк, Золотарь* 1958, С. 29; № 40 (без розрізнення видань 1600 р. без сигнатур та з сигнатурами); *Зернова* 1959, С. 221, № 36; *Горфункель* 1970, С. 23, № 33; *Лукьяненко* 1973, С. 155–158, № 45; *Максименко* 1975, С. 109, № 764 (без розрізнення видань 1600 р. без сигнатур та з сигнатурами); *Лабынцев* 1979, С. 41, № 161 (5 прим.); *Поздеева, Кашкарова, Ленерман* 1980, С. 56–58, № 67–69; *Галенчанка* 1986, С. 79, № 55; *Лукьяненко* 1993, С. 278–280, № 141; *Поздеева, Ерофеева, Шитова* 2000, С. 68–69, № 60–61; *Кириллические издания Пермской области* 2003, С. 42–44, 388–389, № 17, 18, 345; *Гусева* 2003, С. 1092–1093, № 168. Рис. 168.1–168.7; *Кириллические издания Ростово-Ярославской земли* 2004, С. 67–71, № 44–48; *Шамрай* 2005, С. 89–90, 93, № 113, 114, 118а; *Бондар, Кисельов* 2008, С. 42, № 28; *Немировский, Емельянова* 2009, С. 239–245, № 146.1–146.10; *Гордеева, Романова* 2010, С. 132–135, № 58.1–58.4; *Немировский* 2012, С. 172–183, № 264; *Кажиго* 2013, Р. 178–182, № 59; *Вознесенский, Николаев* 2019-1, С. 79–81, № 45.

Придѣръжа вѣгда рана ше на менѣшо, жи
 кги монта третего, бои мѣть корола по
 ско, и великого кнѣзя литовъского, рѣско,
 прѣско, жомоньского мазовьского и длян
 еского. и дедичного корола шведъского. И
 прина ретенномъ архієпископе и патію,
 митрополите киевскомъ, и галицкомъ,
 єпископе, володимерско. и берестеескомъ
 архимандите петерескомъ. Забо
 лен и позволемъ, іа не велможного пана
 єго мѣти пана, а в са пегн. канъцлера ве
 ликого князства литовъского. слони
 еского, пернавъского, моголевъского,
 старосты, и проча.
 Старанъемъ и на кладмъ, єго мѣти
 пана а в каша мамонича, єкарьного ве
 ликого князства литовъского, старосты
 днененьского. и пна комы мамонича бу
 мѣстра вѣлєско. Выдрѣкована бысть
 єя книга, в месте столечю в наенъско.
 вѣтѣ ѿгозданна мирѣ. З. рн. а ѿво
 площеніа гл в гл, и пса нашего іс хл. а х
 мѣцанна, з і, днѣ.

47. Євангеліє (без сигнатур) (Вильнюс, 1600) Кир.759 (№ 2.8).
 Арк. [2] III рах. з післямовою

СВЯТОГО ДУХА СЛОВО

КНИГОУСТАВУ ХВА, СНА
ДБДВА, СНА АВРААМЛА. А
ВРААМЪ РОДИ СЛАКА. СЛА
КЪ РОДИ ЯКОВА. ЯКОВЪ
РОДИ ИЖДУ, НЕРА
ТІЮ ЕГО. ИЖДАЖЕ РОДИ ФАРЕСА
ИЗАРА, ШДАМАРЫ. ФАРЕЖЕ РОДИ
БЕРОМА. БЕРОМЪЖЕ РОДИ АРАМА. А
РАМЪЖЕ РОДИ АМИНАДАВА. АМИ
НАДАВЪЖЕ РОДИ АССОНА. АССОНЪЖ
НЕ, ПРЕРЖТВОХВЪБ, СГЫ ШЦЪ.

ГЛА
А

А Б

48. Євангеліє (без сигнатур) (Вільнюс, 1600) Кир.860 (№ 2.3).
Перший варіант друку арк. 2 II рах.

ВІСНОВА СВЯТАГО ЕВАНГЕЛІЯ

КНИГА РОДСТВА І УХВА, СНА
ДѢДѢВЪ, СНА АБРААМЛА. А
АБРААМЪ РОДНИ СЛАКА. СЛА
КА ЖЕ РОДНИ ЯКОВА. ЯКОВЪ
ЖЕ РОДНИ ІЗДОУ, ИБРА
ТІЮ ЕГО. ІЗДАЖЕ РОДНИ ФАРЕСА
ІЗАРА, ШАМАРЫ. ФАРЕСЪ ЖЕ РОДИ
БЕРОМЛА. БЕРОМЪ ЖЕ РОДНИ АРАМА. А
РАМЪ ЖЕ РОДНИ АМИНАДАВА. АМИ
НАДАВЪ ЖЕ РОДНИ АЛЕСОНА. АЛЕСОНЪ
ЖЕ, ПРЕЖТВОХВЪ, ОУГЫ ШЦЪ.

ГЛА
І

Б

49. Євангеліє (без сигнатур) (Вільнюс, 1600) Кир.859 (№ 2.2).
Другий варіант друку арк. 2 II рах.

ВѢДЫ ІСЪ, ЯКО ВЪЗДАСТЬ ЕМУ ШЦА
ВРОУЩЕ, И ЯКО ШЕГАНЪЗЫДЕ, И
КЕЮ ГРАДЕТЪ ВСТАВЪ СВЕТРА,
И ПОЛОЖИ РИЗЪИ. И ПРИЕМЪ ЛЕН
ТІШНЪ ПРЕПОДСАМ. ПОТОМЪЖЕ
БАІА ВОДОУ ВЪЗУМЫВАЛНИЦУ,
И НАЧАТЪ ОУМЫВАТИ ОУЧЕ
НИКШМ, И ШТИРАТИ ЛЕНТІЕМ,
И МАЖЕ БЪ ПРЕПОДСАНЪ, ПРИИДЕ
ЖЕ КЪ ИМШОУ ПЕТРОУ. И ГЛАГО
ЛЪ. ГИ, ТЫ ИМШИ ОМЫШИ НО
СѢ. ШЕЩА ІСЪ, И РЕЧЕ ЕМОУ.
ѢЖЕ АЗЪ ТВИРЮ, ТЫ НЕ ВѢСНИИ КЪ
РАЗУМѢШИИЖЕ ПОСИ. ГЛАГО
ЛЪ ПЕТРЪ. НЕ ОМЫШИ НОГЪ МОИ
ВЪ ВѢКЪ. ШЕЩА ЕМОУ ІСЪ. АЩЕ
НЕ ОМЫЮ ТЕБЕ, НЕ ИМАШИ ЧАСТИ

50. Євангеліє (без сигнатур) (Вільнюс, 1600) Кир.859 (№ 2.2).
Перший варіант друку арк. 332

ВѢДЫ ІС, ЯКОВСА ДАСТЬ ЕМУЩЬ
ВРОУЩЬ, И ЯКО ШЕГАНЗЫДЕ, И
КБОУГРАДЕТЪ ВСТАВЪ СВЕРСА,
И ПОЛОЖИ РИЗЫ. И ПРИЕМЪ ЛЕН
ТІОНЪ ПРЕПОДСАСА. ПОТОМЪ
БЛА ВОДОУ ВЪ ОУМЫ БЛАНЦОУ,
И НАЧАТЪ ОУМЫВАТИ ОУЧЕ
НИКОМ, И ОТНРАТНА ЛЕНТІЕМ,
ИМЪЖЕ БѢ ПРЕПОДСАНЪ, ПРИИДЕ
ЖЕ КЪ ИМЪ ОУПЕТРОУ. И ГЛА ЕМ
ТЪ. ГИ, ТЫ ИМ И ОУМЫШИ НО
СѢ. ШЕЩА ІС, И РЕЧЕ ЕМОУ.
СЖЕ АЗЪ ТВОРИЮ, ТЫ НЕ ВѢСНИИ
РАЗУМѢШИИЖЕ ПОСИ. ГЛА ЕМУ
ПЕТРЪ. НЕ ОУМЫШИ НОГЪ МОЮ
ВЪ ВѢКЫ. ШЕЩА ЕМОУ ІС. АЩЕ
НЕ ОУМЫИТЪ СЕБЕ, НЕ ИМАШИ ЧАСТИ

ГЛА

51. Євангеліє (без сигнатур) (Вільнюс, 1600) Кир.860 (№ 2.3).
Другий варіант друку арк. 332

КОГО ПОСЛАЮ , МЕНЕ ПРИЄМАЕТЕ .
А ПРИЄМАЮЩИ МЕНЕ , ПРИЄМАЕТЕ
ПОСЛАЮЩАГО МЯ : СІА РЕКЪ ІСЪ , БЪ
ЗМОУТИСА ДУХОМЪ , И СВѢТЕЛЪ
СТВОВА И РЕЧЕ . АМИНЪ АМИНЪ ГЛЮ
БАЛІА , ІАКО ЄДИНЪ ШЕ БАСЪ ПРЄДА
СТЪ МЯ : СЪЗНИ РАХОУЖЕ СЕБѢ
ЖОУ СОБОЮ ОУЧЕНИЦИ , НЕДОУЧИЮ
ЩЕ СЯ О КІМУ ГЛЕТЬ : БѢЖЕ ЄДИН
ШЕ ОУЧЕНИКЪ ЕГО СЪЗЛЕЖА НА ЛОНѢ
ІСУСѢ , ЕСИЖЕ ЛЮБАШЕ ІСЪ . ПО
МАНЖЕ СЕМОУСИ МОНЪ ПЕТРУ ,
БЪПРОСИТИ . КТО ОУБО БЪТЬ ОНѢ
МЪЖЕ ГЛЕТЬ , НАПЪЖЕТЪ НА ПРЪ
СИ ІСУСИ , ГЛА ЄМЪ . ГИ , КТО БЪТЬ
ШЕ БЪЩА ІСЪ , ТЪ БЪТЬ , ЕСИЖЕ
АЗЪ ОМОУНЪ ХЛѢБЪ ПОДЛАМЪ :

52. Євангеліє (без сигнатур) (Вільнюс, 1600) Кир.859 (№ 2.2).
Перший варіант друку арк. 333 зв.

КИГО ПОСЛАЮ , МЕНЕ ПРІЄМЛЕЧЪ .
 А ПРІЄМЛАНІ МЕНЕ , ПРІЄМЛЕЧЪ
 ПОСЛАВШАГО МѦ : СІА РЕКЪ ІС , ВЪ
 ЗМОУТНЕСА ДХОМЪ , НСВѢТЕЛЪ
 СТВОВА НРЕЧЕ . А МІНЬ АМІНЬ ГЛЮ
 БАМЪ , ІАКО ЕДІНЪ ШВАСЪ ПРЄДА
 СТЪ МѦ : СЪЗНІАХОУЖЕСА МЕ
 ЖОУ СОБОЮ ОУТНЦІ , НЕДОУМѢЮ
 ЩЕСА О КОМЪ ГЛЕТЪ : БѢЖЕ ЕДІН
 ШОУТНІКЪ ЕГО ВЪЗЛЕЖА НА ЛОНІЕ
 ІСОВѢ , ЕГОЖЕ АНБЛАШЕ ІС . ПО
 МАНЖЖЕ СЕМОУСИМОНЪ ПЕТРЪ ,
 ВЪПРОСИТИ . КТО ОУБО ЕСТЬ ОНЕ
 МЖЕ ГЛЕТЪ , НАПАЖЕ ТЪ НАПРѢ
 СИ ІСОВИ , ГЛА ЕМЪ . ГИ , КТО ЕСТЬ
 ШВѢЩА ІС , ТЪ ЕСТЬ , ЕМОУЖЕ
 АЗЪ ОМОУНВЪ ХЛѢБЪ ПОДАМЪ :

53. Євангеліє (без сигнатур) (Вільнюс, 1600) Кир.860 (№ 2.3).
Другий варіант друку арк. 333 зв.

ЄУ, ШМА, ГЛА, АД. НЕ, ПРЕ ВЪ
 ЗДВИЖЕНІЕМЪ. ЄУ, ШІШ, ГЛ,
 Д. СТЫХЪ БГО ШЦЪ, ІШАКЫМА
 ІАННЫ. ЄУ, ШЛУ, ГА, ЛС. СТЫ
 М҃НЦЬ МННШДОРЫ. ИМНТРОДШ
 РЫ. ИНИМ. Д. ДШРЫ. ЄУ, ШМА,
 ГЛА, РА. ПРОПЬНЫА МАТРОЕ. Д. В
 ОДОРЫ. ЄУ, ШІШ, ГА, КН. ОБНО
 ВЛЕНІЕ ХРАМА СТОГОВЪ СКОРНІАХЪА.
 ИСТОГО М҃НКА КОРНИА СТОТНИК.
 ШПРОПРАЗНЕСТВО ВЪЗВІЖЕНІЮ
 ЧТНАГО КРТА. ЄУ, ШМА, ГА, ХЪ
 ВСЕ МІРНОЕ ВЪЗВІЖЕНІЕ ЧТНАГО
 ИЖИВОТВОРЦАГО КРТА. ИЛОУ
 ЄУ, ШІША, ГА, МВ, ШПОЛОУ.
 ИАЛНА, ЄУ, ШІШ, ГА, ХЪ. СТО
 БЛАНКО М҃НКА НИКИТЫ. ЄУ,

Д
І

Л
Г
Г

Л
І

Г
І

54. Євангеліє (без сигнатур) (Вільнюс, 1600) Кир.759(3) (№ 2.8).
Перший варіант друку арк. 362

ЕУ, ШМА, ГЛА, АД. НЕ, ПРЕ ВЪ
 ЗДВИЖЕНІЕМЪ ЕУ, ШІШ, ГЛ,
 А. СТЫХЪ БГО ШЦЪ, ІШАКЫМА
 ІАННЫ. ЕУ, ШЛУ, ГЛ, АС. СТЫ
 МУНЦЬ МНШДОРЫ. ИМНТРОДШ
 РЫ. ИНИМ, ДОШРЫ. ЕУ, ШМА,
 ГЛА, РА. ПРПЕННА МАТЕРЕ, АЕ
 ОДОРЫ. ЕУ, ШІШ, ГЛ, КИ. ОБНО
 ВЛЕНІЕХРАМА СТГОВЪСКРНІАХВА.
 ИСТГОМУНКАКОРНІА ССТНИК.
 И ПРПРАЗНЕСТВО ВЪЗВИЖЕНІЮ
 УТНАГО КРТА. ЕУ, ШМА, ГЛ, ХЗ
 ВСЕ МІРНОЕ ВЪЗВИЖЕНІЕ УТНАГО
 ИЖНВОТВОРДЦАГО КРТА. НАОУ
 ЕУ, ШІША, ГЛА, МЪ, ШПОЛОУ.
 НАЛНР, ЕУ, ШІШ, ГЛ, Х. СТГО
 БЕЛНКО МУНКА НИКИТЫ. ЕУ,

А
І

А
І
ГІ

А
І

БІ

Т
З
В

55. Євангеліє (без сигнатур) (Вільнюс, 1600) Кол. Вітта 18 (№ 2.5).
Другий варіант друку арк. 362

Опис примірників

2.1. Євангеліє (без сигнатур). Вільнюс: Друкарня Мамоничів, 1600.

1-й примірник

шифр **Кир.775**

інв. 4325 ст

Місце зберігання: відділ стародруків та рідкісних видань.

Формула: арк. 3–9, 1–2, 6, 4–5, 3, 7–104, [1 іл.], 106–171, [1 іл.], 172–277, [1 чист.], 278–280, [1 іл.], 281–389.

Повнота / дефектність: примірник неповний – бракує арк. 2 I рах., 390–391, [1–2] III рах. та чистих після 101, 104, 280, 360. Арк. 3 та 6 II рах. переставлені місцями.

Стан збереження: аркуші пошкоджені, забруднені, з численими плямами від воску. Давня непрофесійна реставрація шляхом підклейки переважно нижніх берегів аркушів кількома іншими видами паперу. У кінці книги аркуші не тримаються блоку книги. На арк. 2 II р., 172 II р. та 361 II р. зрізані верхні частини, де розміщувалися заставки. Блок книги розбитий. На арк. 89 зрізано нижній кравий кут. Арк. 7, 28–29, 100, 101 та деякі інші мають менші розміри порівняно із сусідніми, зокрема, коротші знизу.

На арк. 281 заклеєно нижню частину аркуша (напевне. через втрату частини), текст відновлено вручну.

Видавничий варіант (червоного друку на арк. 2 II рах.): I варіант.

Бруд від друкарської фарби: на арк. 119, 120, 120 зв., 134, 236 зв., 237 зв., 238, 238 зв., 239, 239 зв., 240, 240 зв., 241, 241 зв., 242, 243, 246, 270, 309 та деяких інших.

Розміри: блоку книги по оправі 325 x 210 x 62 мм; аркуша 315 x 200 мм.

Провенісції:

Записи: «Четвероевангеліє. / Вільна. / 1600 г. / Тип Мамоничей. / Ф. Ч.» (верхній форзац, посередині навкіс, чорне чорнило).

«Издана въ Вильнѣ въ 1574–75 гг. / Петромъ Тимофеевичемъ Мстислав-/цемъ (Дубликатъ Иваничскаго / Евангелія в зеленомъ бархатѣ)» (верхній контрфорзац, посередині, чорне чорнило, закреслено синім олівцем, внизу дописано синім олівцем «Може 1600?»).

«Сія книга принадлежить Городен-/ской Свято-Лукинской церкви¹⁵» (арк. [5] I рах., внизу під друкованим текстом, чорне чорнило).

Печатки, штамп: «Державна / Публічна / БІБЛІОТЕКА / УРСР», вписано «4325 ст» (маленька прямокутна печатка – арк. 3 зв. I рах., на нижньому березі, фіолетове чорнило).

«Національна бібліотека України / імені В. І. Вернадського / Відділ стародруків та рідкісних видань / інв. № », вписано «4325 ст» (арк. 9 II рах., на нижньому березі, сине чорнило).

¹⁵ село Городне (Городне) Любомльського р-ну Волинської обл., Україна

Шифри, інші відмітки: «Кир.775» (аркуш, приклеєний до верх. форзацу, вверху, теж саме внизу навкіс, простий олівець, сучасний шифр зберігання); «П, 260 dubl. экз. 3-й» (арк. [2] вставний на початку книги, вверху, чорне чорнило, шифр ВСД); «№ 9 й» (там само, вверху, фіолетовий олівець), поруч дописано «экз. 2 й (закресл.) / Вл. муз.» (синій олівець); «П, 260 / dubl.» (арк. 3 I рах., вверху над друк. текстом, чорне чорнило, шифр ВСД).

Наліпки: «Четверо[євангеліє] / Вільно / прим. 2[60]» (на корінці посередині, фіолетове чорнило).

Інші особливості примірника: на початку книги вставлено два чистих аркуші машинного паперу синюватого кольору, перший із них приклеєно до верхнього форзацу.

Оправа: дошки в коричневій шкірі із тисненням. Нижню кришку втрачено. Оправа відокремлена від блоку книги. Шкіра на корінці домонтована іншою, світло-коричневого кольору, забруднена, ушкоджена. Нижньої дошки бракує. Сліди двох застібок. Числені дірочки від гвіздків. Корінець ушкоджений. Каптал плетений на п'ять бинтів. Обріз фарбований червоним.

Філіграні:

Лис у колі з літерами LS: арк. 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 14, 19, 21, 24, 30, 31, 32, 34, 35, 37, 40, 41, 45, 46, 47, 49, 50, 53, 54, 62, 63, 64, 105, 107, 110, 136, 137, 139, 142, 159, 160, 162, 164, 167, 170, 171, 172, 175, 177, 178, 180, 183, 185, 186, 188, 192, 193, 194, 198, 199, 202, 203, 207, 209, 210, 211, 215, 217, 218, 219, 220, 221, 223, 225, 228, 230, 231, 234, 236, 245, 246, 252, 256, 258, 271, 276, 277, 278, 280, 282, 284, 286, 288, 291, 293, 295, 296, 310, 332, 356, 358, 359, 360, 368, 376, 377, 380, 381 = 105.

Лис у бароковому картуші: арк. 314, 347, 348 = 3.

Любич у бароковому картуші: арк. 60, 66, 67, 68, 72, 73, 74, 76, 78, 81, 84, 86, 87, 93, 94, 95, 96, 98, 100, 103, 263, 265, 275, 298, 320, 339, 341, 346, 352 = 29.

Леопард / пів орла в бароковому картуші: арк. 116, 117, 118, 119, 121, 123, 125, 129, 130, 133, 134 = 11.

Єліта в бароковому картуші: арк. 237, 238, 240, 247, 251, 257, 273, 274, 308 = 9.

Вершник у колі: арк. 325, 326, 327, 330, 336 = 5.

Три корони в лінійному картуші: арк. 7 I рах., 372, 373, 386 = 4.

Ястжембец / Туна підкова в округлому картуші: арк. 23?, 114 = 2.

Топор у картуші без корони: арк. 361, 364, 367, 388 = 4.

Топор у картуші під короною: арк. 147 = 1.

Топор у картуші під півмісяцем: арк. 374 = 1.

Гоздава маленька без картуша: арк. 144, 158 = 2.

Гоздава велика в картуші під короною: арк. 365 = 1.

Герб Бауцена в колі: арк. 317 = 1.

Бапти з півмісяцем без картуша: арк. 143, 148, 153, 155, 157 = 5.

Долива в округлому картуші з літерами IR: арк. 311, 318, 321 = 3.

Остоя в картуші під короною: арк. 8 I рах., 28 = 2.

Леварт у бароковому картуші: арк. 266, 267, 302, 334, 344 = 5.

Колоски в бароковому картуші: арк. 338 = 1.

Сліповрон у бароковому картуші: арк. 300, 304 = 2.

Трикутне зображення в колі з написом «Trissel»: арк. 312 = 1.

Коло в хвилястому картуші: арк. 6 I рах. = 1.

Не встановлено за браком аркушів: арк. 2 I рах., [1] чист. після 104, 390, [1] III рах., [2] III рах. = 5.

Поаркушний розпис філіграней примірника див. Додаток 3.2.

Походження: зі збірки Волинського єпархіального давньосховища (Житомир). Надійшов до ВБУ у 1932 р. з Житомира в складі масиву книжок Волинського науково-дослідного музею (*Дубровіна, Онищенко 1998, С. 160–161*).

Фото особливостей примірника – іл. 56.

Бібліографія примірника: *Требин 1913, С. 26, № 260* (як Євангеліє. – Вільнюс, 1574); *Петров, Бирюк, Золотарь 1958, С. 29; № 40; Гусева 2003, С. 1093; Бондар 2007-2, С. 36, 45; Бондар, Кисельов 2008, С. 42, № 28; Немировский 2012, С. 182; Бондар 2018, С. 144.*

2.2. Євангеліє (без сигнатур). Вільнюс: Друкарня Мамоничів, 1600.

2-й примірник

шифр **Кир.859**

інв. 12229 ст

Місце зберігання: відділ стародруків та рідкісних видань.

Формула: арк. 2–9, [1 іл.], 2–101, [1 чист.], 102–104, [1 чист.], [1 іл.], 106–171, [1 іл.], 172–277, [1 чист.], 278–280, [1 чист.], [1 іл.], 281–360, [1 чист.], 361–386, 389, 387–388, 390–391, [1].

Повнота / дефектність: бракує арк. [2] III рах. з вихідними відомостями, арк. 389 вставлений між арк. 386 та 387.

Стан збереження: аркуші дещо забруднені, пошкоджені, із плямами від воску, непрофесійно реставровані, зі слідами ентомологічного ушкодження (дірки від шашелю). Втрачену нижню частину арк. 39 II рах. відновлено рукописним текстом.

Бруд від друкарської фарби: на арк. 270, 273 зв.

Розміри: блоку книги по оправі 330 x 220 x 87 мм; аркуша 295 x 190 мм.

Видавничий варіант (червоного друку на арк. 2 II рах.): I варіант.

Інші особливості: підклеєний на фальц арк. 313.

Бруд від друкарської фарби: на арк. 119, 119 зв., 120; 120 зв., 121, 122, 133, 133 зв., 134, 135, 236, 326 зв., 237, 240, 243, 270, 292, 313 та деяких інших.

Провенієнції:

Записи: починаючи з арк. 4 II рах. великий поаркушний запис XVII ст., чорне чорнило, від нього читається «ЛѢТЪ ~~ѣ~~ЗРДИ [= 7114, тобто 1606] го^{лѣ} сию книгъ /», далі запис затерто на арк. 6, 10, 15, 19, 23, 29, 37, 41, 47, 51, 55, 60, 64, 67.

«Сія // святое // и боголепное // Евангелие // принадлежит // в церкви // Покрова // пресвятыя // Богородицы // в слободу // Покровскою // при д. Залишанъ¹⁶» (арк. 7–20 II рах., внизу під друкованим текстом, чорне чорнило).

«Священник / Гавріил Карташов¹⁷» (арк. 15 II рах., внизу під друкованим текстом, чорне чорнило).

¹⁶ Залишани – с. Поліського р-ну Київської обл., Україна

¹⁷ Карташов Гаврііл Петрович – з 1881 р. диякон храму Успіння Богородиці в Києві, з 1887 р. рукоположений у священники Покровської церкви села Красилівки (Іванківський р-н Київської обл.).

«Священникъ // храма // Покрова // пресвятыя // Богородыцы // Гавріиль // Петрович // Карташовъ» (арк. 90–97 II рах., внизу під друкованим текстом, чорне чорнило).

Шифри, інші відмітки: «280и. / обор. / сп.» (верхній форзац, вверху, фіолетове чорнило).

Печатки, штампни: «Церковная печать Старообрядческой Покровск. церков. Сл. Покров. Киев. г. Красят. вол.¹⁸» (арк. 280 зв., двічі, внизу, фіолетове чорнило).

Маргіналії: «84 от Луки» (нижній форзац, вверху, фіолетовий олівець); під ним «в любодееянии / о жене от Иоанна 28 гл.» (там само, простий олівець).

Оправа: дошки в синьому оксамиті. Дві застібки зі шкіри, обтягнутої тканиною, та металу. На верхній кришці сліди від металевих прикрас, на нижній – було чотири ніжки-жуковини, одну з яких втрачено. Обріз фарбований сіро-жовтим, із тисненим орнаментом. Корінець на п'ять бинтів. Форзаці з паперу XIX–XX ст. із великою округлою філігранню з монограмою по центру та текстом по колу «Писчебумажная фабрика в Ригѣ».

Філіграні:

Лис у колі з літерами LS: арк. 5 I рах., 5, 6, 7, 8, 9, 13, 14, 15, 17, 20, 22, 26, 29, 30, 32, 35, 36, 39, 40, 43, 45, 47, 49, 50, 52, 54, 57, 58, 62, 73, 76, 105, 107, 109, 110, 138, 140, 141, 151, 155, 157, 162, 164, 165, 169, 171, [1] чист. після 171, 174, 176, 178, 179, 184, 185, 186, 187, 188, 190, 191, 194, 196, 198, 199, 202, 205, 207, 209, 211, 215, 217, 218, 219, 220, 223, 225, 226, 228, 229, 230, 231, 238, 246, 248, 250, 251, 258, 259, 271, 277, 280, [1] іл. перед 281, 283, 285, 287, 288, 289, 292, 294, 295, 297, 299, 301, 305, 306, 333, 354, 356, 358, 360, 376, 377, 378, 380 = 113.

Лис у бароковому картуші: арк. 319, 348, 350 = 3.

Любич у бароковому картуші: арк. 60, 65, 66, 67, 74, 82, 83, 84, 88, 90, 91, 92, 96, 98, 99, 101, 263, 265, 268, 269, 298, 309, 345, 346 = 24.

Леопард / пів орла в бароковому картуші: арк. 111, 113, 117, 121, 122, 125, 126, 127, 131, 132, 133, 135, 159? = 13.

Єліта в бароковому картуші: арк. 236, 237, 240, 254, 255, 261, 270 = 7 = 3,5%

Вершник у колі: арк. 325, 326, 327, 335, 336 = 5.

Три корони в лінійному картуші: арк. 2 I рах., 4 I рах., 368, 370, 372, 374, 385, 386, 387, 391 = 10.

Топор у картуші без корони: арк. [1] чист. після 360, 364, 366, = 3.

Топор у картуші під півмісяцем з орлом: арк. 147 = 1.

Топор без картуша: арк. 41 = 1.

Ястжембец / Туна підкова в картуші: арк. 18, 68, 75, 97, 115, 279 = 6.

Гоздава без картуша: арк. 153 = 1.

Гоздава у лінійному картуші з рівним верхом: арк. 144, 145, 150 = 3.

Гоздава у лінійному картуші з хвилястим верхом: арк. 365 = 1.

Герб Бауцена в колі: арк. 310, 316, 321 = 3.

Долива в округлому картуші з літерами IR: арк. 315 = 1.

Остоя в картуші під короною: арк. 8 I рах. = 1.

Леварт в бароковому картуші: арк. 260, 331, 341, 344 = 4.

Колоски в бароковому картуші: арк. 338, 342 = 2.

¹⁸ Красятичі – с. Поліського р-ну Київської обл., Україна.

Не встановлено знаку за браком аркушів: арк. [2] III рах. = 1.

Не вистачає знаку: арк. 313/320 = 1.

Поаркушний розпис філіграней примірника див. Додаток 3.2.

Примітки: примірник переатрибутовано в 2001 р., раніше був описаний як Євангеліє (Вільнюс, 1575).

Походження: не встановлене.

Фото особливостей примірника – іл. 57.

Бібліографія: Гусева 2003, С. 1093; Шамрай 2005, С. 93, № 118 а; Бондар 2007-2, С. 36, 45; Бондар, Кисельов 2008, С. 42, № 28; Немировский 2012, С. 182; Бондар 2013-1, С. 117; Бондар 2015-4, С. 406, 418; Бондар 2018, С. 144–146.

2.3. Євангеліє (без сигнатур). Вільнюс: Друкарня Мамоничів, 1600.

3-й примірник

шифр Кир.860

інв. 12230 ст

Місце зберігання: відділ стародруків та рідкісних видань.

Формула: арк. 2–9, [1 іл.], 2–101, [1 чист.], 102–104, [1 чист.], [1 іл.], 106–171, [1 іл.], 172–277, [1 чист.], 278–280, [1 чист.], [1 іл.], 281–360, [1 чист.], 361–391, [1].

Повнота / дефектність: бракує арк. [2] III рах. з вихідними відомостями.

Стан збереження: аркуші дещо забруднені, пошкоджені, із плямами від воску, слідами замокання, подекуди давня непрофесійна реставрація. Обидва форзаци із паперу XIX ст. На початку окрім форзацного аркуша це один аркуш такого ж паперу XIX ст. Філіграні всіх аркушів у вигляді двоголового орла з гербом посередині у картуші, поряд дати 1882?–1890?, та другої частини, де над зображенням напис «Добрушская фабрика». В кінці книги вставлено також аркуш синюватого паперу із філігранню у вигляді літери У в картуші, поряд літери ПМ.

Розміри: блоку книги по оправі 315 x 205 x 92 мм; аркуша 295 x 185 мм.

Видавничий варіант (червоного друку на арк. 2 II рах.): II варіант.

Бруд від друкарської фарби: на арк. 2 II рах., 41, 131, 133, 196, 220 зв. 221, 221 зв., 223, 223 зв., 224, 224 зв., 225, 226, 226 зв., 227, 240, 243, 247, 248, 249, 255, 270, 278, 297, 314, 344, 346, 370, 372 та деяких інших.

Подекуди просвічує текст зі звороту аркуша.

Провенієнції:

Записи: «Сіе стѣе Евѣліе кѣпленое за // золоты^х соро^{кѣ} и по^а третя по // небо^жчикѣ Корнѣю Маловочку до // хра^{мѣ} Преображѣя Г^дна села // Ячниг^ѣ¹⁹, и деже и са^м тѣло^м ѿпо/чивае^т // при то^м же храмѣ, дѣша же егѣ //

¹⁹ Сіл Ячники в Україні було декілька – на Київщині Ячники (Яшники) (зараз в Переяславському р-ні Київської обл.) існували до Другої світової війни, коли село було майже повністю зруйноване, жителі переселилися до Гусинців Бориспільського р-ну. Гусинці ж були виселені через затоплені Канівським водосховищем, на міліні залишилася Преображенська церква. Інше село Ячники (зараз Яшники) знаходиться у Лохвицькому р-ні Полтавської обл., засноване вихідцями із наддніпрянських Ячників, в селі існувала Введенська церква, знищена за часів радянської влади. Село Ячники (тепер Росава) також є у Миронівському р-ні Київської обл., у селі Миколаївська церква.

да насла^ждается тро^чнагw // немерцающа^г свѣта // почи ѿ Гдѣ ꙗщдї [= 1714] лѣта // в стѣи по^{сѣ} верхо^бны^х стѣх Ап^ль» (поарк. запис арк. 2–11 П рах.).

Печатки, штампи:

Шифри, інші відмітки:

Інші особливості:

Оправа: дошки в коричневій шкірі з тисненим орнаментом, ушкоджена, забруднена. Тиснення на верхній кришці у вигляді кибалкового середника та наріжників з плетінки, обрамлених орнаментальними смужками. Нижнє поле в кількох рамках, всередині тиснення з кількох видів рослинних прикрас. Оправа ремонтвана, корінець новіший, із чорної шкіри, на чотири бинти, з тисненням золотом назви і смужок орнаментів. Назва «Евангеліє П. К. П. Л.» (тобто Києво-Печерська лавра). Сліди двох металевих застібок, залишки двох шпеньок на верхній кришці з жовтого металу, прибитих двома гвіздками. Обріз фарбований червоним.

Філіграні:

Лис у колі з літерами LS: арк. 7 I рах., 1 II рах., 4 II рах., 6 II рах., 9 II рах., 12, 14, 15, 20, 22, 27, 29, 31, 32, 33, 35, 36, 39, 41, 42, 44, 46, 53, 54, 55, 56, 57, 58, [1] чист. після 104, 105, 106, 110, 139, 141, 142, 162, 164, 165, 166, 167, 170, 171, 174, 176, 178, 179, 184, 185, 186, 187, 191, 193, 194, 195, 197, 199, 201, 203, 204, 205, 206, 208, 212, 213, 216, 217, 220, 222, 229, 231, 233, 235, 249, 250, 253, 259, 262, 271, [1] чист. після 277, 278, [1] чист. після 280, [1] іл. перед 281, 281, 282, 283, 284, 289, 292, 294, 295, 300, 302, 303, 304, 341, 353, 356, 358, 359, [1] чист. після 360, 362, 376, 378, 380, 382, 385, 388, 389, 391 = 109.

Лис у бароковому картуші: арк. 7 II рах., 347, 349 = 3.

Любич у бароковому картуші: арк. 60, 65, 67, 68, 75, 77, 80, 81, 83, 85, 87, 89, 91, 93, 95, 100, [1] чист. після 101, 102, 103, 116, 263, 275, 313, 319, 342, 351, 352 = 27.

Леопард / пів орла в бароковому картуші: арк. 117, 118, 123, 124, 125, 126, 129, 130, 133, 134, 140 = 11.

Сліта в бароковому картуші: арк. 221, 224, 236, 237, 239, 241, 244, 248, 255, 257, 261, 270, 274, 309 = 14.

Вершиник у колі: арк. 322, 324, 326, 330, 332, 336 = 6.

Три корони в лінійному картуші: арк. 9 I рах., 363, 372, 373, 375 = 5.

Топор у картуші без корони: арк. 361 = 1.

Топор у картуші під короною: арк. 147 = 1.

Ястжембец / Туна підкова в картуші: арк. 17, 18, 59, 71, 79, 114, 143 = 6.

Ястжембец / Туна підкова в картуші під короною: арк. 143 = 1.

Гоздава без картуша: арк. 144, 154, 157 = 3.

Гоздава у лінійному картуші з хвилястим верхом: арк. 369 = 1.

Герб Бауцена в колі: арк. 306, 317, 321 = 3.

Бапти з півмісяцем без картуша: арк. 145, 156, 158 = 3.

Долива в округлому картуші з літерами IR: арк. 307, 318 = 2.

Остоя в картуші під короною: арк. 6 I рах., 8 I рах. = 2.

Леварт у бароковому картуші: арк. 267?, 331?, 344 = 3.

Колоски в бароковому картуші: арк. 343 = 1.

Сліповрон у бароковому картуші: арк. [1] III рах. = 1.

Трикутне зображення в колі з написом «Trissel»: арк. 305 = 1.

Примітки: примірник, який було описано як Євангеліє (Вільнюс, 1575), переатрибутовано в 2001 р.

Походження: можливо, зі збірки КПЛ, однак характерних шифрів, наліпок збірки на книжці немає.

Фото особливостей примірника – іл. 58.

Бібліографія: *Сист. кат. КПЛ 1908-1912*, т. 1, С. 8, № 92 (як вид. 1575 р., шифр I 2/14) або № 93; як вид. 1600 р., шифр I 2/15); *Барвінок 1924*, С. 137–138; *Попов 1924*, С. 163, № 24 (як вид. 1575 р., шифр I 2/14) або С. 166, № 37 (як вид. 1600 р., шифр I 2/15); *Гусева 2003*, С. 1093; *Шамрай 2005*, С. 90, № 114; *Шамрай 2006*, С. 68; *Бондар 2007-2*, С. 36, 45; *Бондар, Кисельов 2008*, С. 42, № 28; *Немировский 2012*, С. 182; *Бондар 2013-2*, С. 339; *Бондар 2013-3*, С. 124; *Бондар 2015-4*, С. 405; *Бондар 2018*, С. 144.

2.4. Євангеліє (без сигнатур). Вільнюс: Друкарня Мамоничів, 1600.

4-й примірник

шифр **Кир.4340п**

інв. 16458 ст

Місце зберігання: відділ стародруків та рідкісних видань.

Формула: арк. 2–9, [1 іл.], 2–101, [1 чист.], 102–104, [1 чист.], [1 іл.], 106–171, [1 іл.], 172–277, [1 чист.], 278–280, [1 чист.], [1 іл.], 281–360, [1 чист.], 361–391, [1].

Повнота / дефектність: бракує арк. [2] III рах. з вихідними відомостями. Текст та кінцівка на арк. [1] III рах. вирізані двома фрагментами та наклеєні на інший аркуш паперу. На ньому філігрань, ймовірно, Свенчиц, як і наступних чистих аркушах.

На початку книги вставлено два чистих аркуші, перший з яких форзацний, філіграні на обох – герб Одровонж (*Laucevicius 1967*, № 1079 (1618 р.)). У кінці книги вставлено 44 аркуші, на першому з яких запис (див. далі), інші чисті. Філіграні кінцевих аркушів – арк. [1] – можливо, Орел маленький у прямокутному картуші; герб Свенчиц (подвійний хрест) у бароковому картуші (ідентичного в альбомах не знайдено) – арк. [5], [6], [7], [9], [12], [14], [15], [17], [19], [21], [23], [26], [27], [29], [32], [37], [39], [41]; герб Одровонж (*Laucevicius 1967*, № 1079 (1618 р.)) – арк. [35], [44], [45].

Стан збереження: аркуші з плямами бруду та замокання. Сліди ентомологічного ушкодження (дірки від шашелю), плями внаслідок мікологічного ушкодження. Кришки погано тримаються блоку.

Розміри: блоку книги по оправі 320 x 200 x 87 мм; аркуша 310 x 190 мм.

Видавничий варіант (червоного друку на арк. 2 II рах.): II варіант.

Інші особливості:

Перебивки тексту: арк. 3 на 2 зв. I рах.; 3 зв. на 4 і навпаки; 5 на 4 зв.; 6 зв. на 7 і навпаки; 7 зв. на 8 і навпаки; 8 зв. на 9 I рах., 245, 246, 250 зв.; 369 на 368 зв.; 369 зв. на 370 і навпаки; 371 на 370 зв.; 371 зв. на 372 і навпаки; 374 на 373 зв.; 374 зв. на 375 і навпаки; 378 зв. на 379; 384 зв. на 385, 391 на 390 зв.

Бруд від друкарської фарби на арк. 17, 25, 96, 102, 111, 117, 118, 119 зв., 122, 123, 124, 131, 133, 230, 236, 238, 241, 242 зв., 243, 243 зв., 246 зв., 247 зв., 248, 249; 265 зв., 266, 270, 273, 273 зв., 274 та на деяких ін.

Подекуди просвічує текст зі звороту аркуша.

Фоліація на арк. 233 (СЛГ) надрукована в перевернутому вигляді.

Провенісції:

Записи:

«Сіє Євангеліє 1618 года. / см. в концѣ книги въ надписи / Рафаила» (верх. контрфорзац, вверху, простий олівець).

«Я по^н Матвѣи Ѡфонае^с сы^н попо^с / Евалие прода^а и рѹку приложи^а»
(арк. [1 чист.] між 101 та 102 II рах., посередині, чорне чорнило).

«И Рафай^а Непитѹци^а подан^е Благодати Божіей // Игѹмень мана^стыра
светаго а^рхиереа Николы / Пѹсты^нского Кіевского еже ѡ х^ристе з братіею
че^днь/цами капітѹлою намови^сшісе ѡ речь по^требную це^д/кви Бжѣ^с. Тоестъ
Иковѹ Ча^днавскомѹ, мецнанінѹ / и ра^цы Киевскомѹ сее ева^нгеліе
напресто^аное далі / ε^смо емѹ дла ѡправы которое то ѡ^н ѡ насъ / ѹзавъши
свои^м вла^снымъ коштомъ и накладом / ѡправіти повелѣ о^ссами^т и ε^сребра
грівень две / и золотъніковъ десеть на него вдеде и зовсімъ / достато^чне
ѹстрои^сши на престоле во х^раме светаго / а^рхиереа Николы тоу^т ѹ мана^стырѹ
рокѹ божого / тісеча ше^сть сотъ ѡмъна^ацатого мѣца декабра / ше^стого дна
ве^чно положи Бгѹ коу^чти а к ѹ^хва/ле дѹши на ε^спасеніе грехомъ на ѡпѹще^нс. За
/ которѹю то его добродѣтель и пріхі^аность в пот/реба^х домоу бжѣго.
Повин^ні е^смо за него го^спода / бога просіті, и кгда богъ дшѹ его до х^рвалы
своее / светое ѡметъ маемо во^алоу^г звычайо своего / проти^ккѹ тѣла его вы^ті
и на^звыклое мѣстыце / до ма^нтыра печерского допроводити ше^сть дѹшъ родѹ
/ его ѹ помен^никъ ѹписаті. До того те^ж кгда / томѹ ча^с боудеть сорокооу^с
ше^сть недѣль по дѹшѣ / его мае^т отправіті и то все іако се ту^т поме^ніло бе^з
вшелакое заплаты и вымовы такъ на то^т / ча^с за на^с самы^х іако те^ж и по на^с
бѹдѹчіе та^к маю^т / ѹчїніті. Што дла памяти а часѹ пришлого е^сть / в семь
Єва^нгеліи напісано или по^апеча^тю нашою / манастырскою и с по^апісомъ
рѹкі моєє игѹме^нское и не/которы^х бра^ти и Икову Ча^дна^сскомѹ мецнанінѹ и
ра^цы кіевскомѹ е^сть да^н піса^н рокѹ и ^ана вы^именованого. МР.» У лівому
верхньому кутку: «Копія» (арк. вставний [1] в кінці книги, папір цупкий
проклеєний, півустав, чорне чорнило, перша літера червона, фото – іл. 60).

Печатки, штамп: «Центральна наукова / БІБЛІОТЕКА АН УРСР /
Інв. №», вписано «16458 ст» (арк. 2 I рах., те ж саме – арк. 33 II рах., внизу
під друкованим текстом, фіолетове чорнило).

Шифри, інші відмітки: «Z. 8894» (верхня кришка оправи, вверху;
також верхній форзац, вверху, також арк. 2 II рах., вверху, чорне чорнило);
«№ 3 («3» закреслено, зверху надписано «95» (верхній форзац, чорне
чорнило); «А XIII 2/48» (верхній форзац, чорне чорнило).

Оправа: дошки, обтягнені малиновим оксамитом, тканина потерта,
ушкоджена, із втратами фрагментів. На оксамиті видимі сліди від металевих
прикрас – на верхній кришці від кибалкового середника, прямокутних
наріжників та накладок у вигляді херувимів, на нижній кришці – від
прямокутного середника та чотирьох жуковин. Сліди від двох застібок.
Велика кількість залишків гвіздків та дірок від гвіздків. Корінець на п'ять
бинтів. Обріз фарбований золотом з використанням різними кольорами –
червоним, зеленим, із тисненим орнаментом.

Філіграні:

Лис у колі з літерами LS: арк. 7 I рах., 1 II рах., 3 II рах., 5 II рах.,
7 II рах., 10, 11, 12, 16, 20, 26, 28, 30, 32, 35, 37, 39, 40, 41, 43, 45, 47, 49, 50,
52, 54, 57, 58, 62, [1] чист. після 104, 106, 108, 110, 135, 136, 137, 139, 159,
162, 164, 165, 167, 168, 169, 172, 173, 174, 175, 181, 182, 184, 187, 189, 190,
192, 195, 198, 200, 202, 203, 205, 208, 209, 211, 212, 213, 214, 215, 220, 224,
225, 226, 228, 230, 231, 234, 240, 245, 246, 252, 253, 265, 272, 277, 278, [1] іл.

перед 281, 283, 285, 287, 288, 291, 293, 295, 296, 297, 300, 302, 303, 328, 355, 357, 359, 360, 380, 381, 382, 383 = 107.

Лис у бароковому картуші: арк. 347 = 1.

Любич у бароковому картуші: арк. 61, 65, 67, 69, 71, 73, 77, 78, 83, 84, 87, 88, 89, 91, 92, 95, 97, 98, 101, [1] чист. після 101, 263, 275, 314, 345, 351 = 25.

Леопард / пів орла в бароковому картуші: арк. 111, 112, 113, 119, 121, 122, 125, 129, 130, 133, 134 = 11.

Сліта в бароковому картуші: арк. 238, 242, 243, 244, 248, 257, 266, 270, 274, 309, 320 = 11.

Вершиник у колі: арк. 324, 326, 327, 329, 333, 335 = 6.

Три корони в лінійному картуші: арк. 2 I рах., 363, 368, 369, 372, 373, 389, 390, 391 = 9.

Топор у картуші без корони: арк. 361, 365, 367, 388? = 4.

Топор у картуші під короною: арк. 146 = 1.

Ястжембец / Туна підкова в округлому картуші: арк. 18, 74, 115, [1] чист. після 277 = 6.

Ястжембец / Туна підкова в видовженому картуші: арк. 17, 22,

Туна підкова в картуші під короною: арк. 143 = 1

Гоздава без картуша маленька: арк. 149, 152, 154 = 3.

Бапти з півмісяцем без картуша: арк. 145, 156, 158 = 3.

Герб Бауцена в колі: арк. 312, 318 = 2.

Долива в округлому картуші з літерами IR: арк. 310, 311, 316 = 3.

Остоя маленька в картуші під короною: арк. 3 I рах., 6 I рах. = 2

Леварт у бароковому картуші: арк. 255, 267, 331, 337, 340 = 5.

Колоски в бароковому картуші: арк. 342, 343 = 2.

Орел у картуші під короною: арк. 349 = 1.

Не встановлено знаку: арк. [2] III рах. = 1.

Поаркушний розпис філіграней примірника див. *Додаток 3.2*.

Походження: примірник надійшов 1923 р. до ВБУ у складі збірки Київської духовної академії.

Фото особливостей примірника – іл. 59–60.

Бібліографія примірника: *Крыловский 1890–1915*, Т. 5. Вып. 13, С. 12, № 30009 (як «Евангелие» без зазначення місця, під 1618 р.); *Гусева 2003*, С. 1093; *Шамрай 2005*, С. 89–90, № 113; *Шамрай 2006*, С. 64, 68; *Бондар 2007-2*, С. 45; *Бондар 2008-3*, С. 35; *Бондар, Кисельов 2008*, С. 42, № 28; *Немировский 2012*, С. 182, 190; *Бондар 2013-2*, С. 345–346; *Бондар 2015-4*, С. 419; *Бондар 2018*, С. 144.

2.5. Євангеліє (без сигнатур). Вільнюс: Друкарня Мамоничів, 1600.

5-й примірник

шифр Кол. Вігта 18

інв. 1965–3372–18

Місце зберігання: відділ стародруків та рідкісних видань.

Формула: арк. 2–9, [1 іл.], 2–101, [1 чист.], 102–104, [1 чист.], [1 іл.], 106–171, [1 іл.], 172–277, [1 чист.], 278–280, [1 чист.], [1 іл.], 281–360, [1 чист.], 361–391, [1].

Повнота / дефетність: бракує останнього аркуша [2] III рах. із вихідними відомостями. На початку вставлено 3 чистих арк.

Стан збереження: непоганої збереженості, подекуди є забруднення аркушів, плями внаслідок замокання. На окремих аркушах давня

непрофесійна реставрація шляхом їх підклейки іншим папером. Арк. 104, 353, 360, 362, 365 знизу трохи менших розмірів порівняно з іншими.

Розміри: блоку книги по оправі 335 x 220 x 74 мм; аркуша 310 x 200 мм.

Видавничий варіант (червоного друку на арк. 2 II рах.): I варіант.

Перебивки тексту: арк. 3 на 2 зв. I рах.; 3 зв. на 4 I рах.; 5 на 4 зв. I рах.; 6 зв. на 7 I рах.; 8 на 7 зв. I рах.; 8 зв. на 9 I рах. і навпаки; 102 зв. на 103, 248 зв. на 249; 261 зв.; 266; 315 зв. на 316 і навпаки; 317 зв. на 318; 368зв. на 369 і навпаки, 369 зв. на 370; 374 на 373 зв.

Бруд від друкарської фарби: на арк. 102, 120, 122 зв., 123, 131, 171, 236, 236 зв., 237, 238 зв., 239, 241, 242, 242, 243, 243 зв., 244, 246 зв., 247, 248, 270, 273 зв., 274, 282, 346, 247, 248. Брудний розмазаний набір і на деяких інших аркушах. Подекуди просвічує текст зі звороту аркуша.

Провенісції: записів немає.

Печатки, штамп: «Державна Публічна / БІБЛІОТЕКА УРСР / Інв.», вписано «65 / 3372-18» (арк. 2 зв. I рах., внизу під друкованим текстом, фіолетове чорнило).

«Національна бібліотека України / імені В. І. Вернадського / Відділ стародруків та рідкісних видань / інв. №», вписано «1965-3372-3» (арк. 9 II рах., внизу під друкованим текстом, синє чорнило).

Шифри, інші відмітки: «Кол. Вітта / № 18» (верхній форзац, вверху, простий олівець, сучасний шифр зберігання); «18. / 100 р.» (нижній форзац, вверху в кутку, простий олівець); «№ счета 21004» (нижній форзац, посередині аркуша, простий олівець, обидві помітки стосуються придбання бібліотекою збірки В. О. Вітта).

Інші особливості:

Оправа: дошки в коричневому оксамиті, дещо потерта, забруднена численими плямами від воску. Застібки-пробої зі шкіри та жовтого металу, одну відірвано. Дві застібки мають металеві кріплення відмінної форми. І застібки, і кріплення прибиті кожне двома гвіздками. Корінець на три бинти. Корінець на три бинти. Каптал плетений білою і коричневою нитками. Обріз фарбований темним. На обрізі закладки з тканини для полегшення пошуку потрібних уривків тексту. Обидва форзаци із машинного паперу без філіграней, також на початку і в кінці вставлено по 2 чистих аркуші також паперу.

Філіграні:

Лис у колі з літерами LS: арк. 5 II рах., 6 II рах., 7 II рах., 8 II рах., 9 II рах., 11, 12, 15, 17, 19, 21, 25, 26, 30, 34, 35, 36, 40, 41, 42, 45, 46, 50, 51, 52, 56, 57, 58, 59, 104, 105, 107, 109, 138, 140, 142, 162, 164, 165, 166, 168, 170, [1] чист. після 171, 175, 177, 178, 179, 182, 183, 186, 187, 188, 189, 192, 193, 196, 199, 201, 202, 206, 208, 210, 211, 212, 214, 215, 218, 221, 223, 225, 227, 228, 229, 230, 232, 245, 249, 253, 259, 271, 276, 279, 280, [1] чист. після 280, 283, 284, 287, 288, 291, 293, 295, 296, 307, 354, 355, 357, 360, 361, 369, 376, 377, 380, 381 = 103.

Лис у бароковому картуші: арк. 18, 314, 348, 350 = 4.

Любич у бароковому картуші: арк. 61, 66, 67, 69, 72, 75, 76, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 89, 91, 92, 95, 98, 101, [1] чист. після 101, 103, 263, 265, 275, 303, 308, 339, 340, 351, 352 = 30.

Леопард / пів орла у бароковому картуші: арк. 111, 117, 123, 124, 125, 126, 131, 133, 134, 141 = 10.

Єліта в бароковому картуші: арк. 236, 237, 239, 241, 247, 251, 254, 273, 274, 304, 320 = 11.

Вершник у колі: арк. 322, 323, 325, 333, 335, 336 = 6.
Три корони в лінійному картуші: арк. 2 I рах., 370, 371, 385, 389, 391 = 6.

Топор у картуші без корони: арк. 363, 367, 368, 388 = 4.
Топор у картуші під короною: арк. 146 = 1.
Топор у картуші під півмісяцем: арк. 4 I рах. = 1.
Ястжембец / Туна підкова в картуші: арк. 113, 114 = 2.
Гоздава без картуша: арк. 148, 154, 157 = 3.
Гоздава у лінійному картуші з хвилястим верхом: арк. 365 = 1.
Герб Бауцена в колі: арк. 305, 316, 318, 328 = 4.
Бапти з півмісяцем без картуша: арк. 143, 144, 151, 153 = 4.
Долива в округлому картуші з літерами IR: арк. 311 = 1.
Остоя в картуші під короною: арк. 3 I рах., 6 I рах., 28 = 3.
Леварт у бароковому картуші: арк. 255, 266, 267, 299?, 334?, 343?, 344? = 7.

Сліповрон у бароковому картуші: арк. 300 = 1.

Без філіграней (пари аркушів): арк. 129/132 = 1.

Не встановлено знаку: арк. 384/[1] = 1.

Поаркушний розпис філіграней примірника див. Додаток 3.2.

Походження: примірник походить зі збірки В. О. Вітта²⁰, придбаної у його нащадків у 1965 р.

Бібліографія примірника: Гусева 2003, С. 1093; Бондар 2007-2, С. 45; Бондар, Кисельов 2008, С. 42, № 28; Немировский 2012, С. 182; Бондар 2018, С. 144.

2.6. Євангеліє (без сигнатур). Вільнюс: Друкарня Мамоничів, 1600.

6-й примірник

шифр Кол. Попова 86(1)

інв. 1970-3503-16

Місце зберігання: відділ стародруків та рідкісних видань.

Формула: арк. 2–9, 2–101, [1 чист.], 102–104, [1 чист.], 106–277, [1 чист.], 278–280, [1 чист.], 281–360, [1 чист.], 361–391, 391, [1].

Повнота / дефектність: бракує арк. [2] III рах. з вихідними відомостями, аркуші з гравюрами із зображеннями євангелістів – [1 іл.] II рах. після 9 I рах., [1 іл.] перед 106, [1 іл.] після 171, [1 іл.] перед 281, – підклеєні в примірнику на фальц і походять із Євангелія з сигнатурами (Вільнюс: Друкарня Мамоничів, 1600) – див. № 3.7.

Стан збереження: аркуші забруднені, із плямами від воску та внаслідок замокання, особливо на початку і в кінці, подекуди із давньою непрофесійною реставрацією шляхом підклейки аркушів клаптиками іншого паперу. Сліди ентомологічного ушкодження (дірки від шашелю) на кришках оправи та аркушах на початку та в кінці книги. На початку книги два чистих аркуші, перший з яких форзацний.

Розміри: блоку книги по оправі 325 x 210 x 82 мм; аркуша 305 x 185 мм.

Видавничий варіант (червоного друку на арк. 2 II рах.): I варіант.

Бруд від друкарської фарби: на арк. 89 зв., 96, 120, 128 зв., 129, 129 зв., 130 зв., 131, 132, 133, 134, 137, 140 зв., 223, 223 зв., 224, 224 зв., 225, 234, 236, 236 зв., 237, 238, 242, 243, 243 зв., 247, 261, 308, 309 зв.; незначні

²⁰ Про В.О. Вітта детальніше див. опис № 1.8.

перебивки і бруд від друкарської фарби й деяких на інших арк. Подекуди просвічує текст зі звороту аркуша.

Провенісії:

Записи: «Це Евангеліє Виленського друку (у Мамоничів) 1600 р. VII, 19 / Див. Каратаєв Описаніє... № 162 (див. описаніє на стр. 293 варіант)» (верхній форзац, вверху, синє чорнило, запис П. М. Попова).

«П. Попов» (арк. [1] чистий на початку книги, вверху, червоний олівець).

«Начата печати / сія книга, въ 7082 г. / въ градѣ Вильнѣ, при церкви / короля польскаго Гендрика²¹, / при Кіевскомъ митрополити // Іонѣ²², трудами / Петра Тимофиева сына / Мстиславцева, совершена / 1575 года марта 30 дня / 1894 года» (арк. [1] чистий на початку книги, чорне чорнило).

«Ав//гу//ста// 3 дня // ?// свѣ//щен//ника// Си//ме//онѣ/ Аки//мо//въ» (поаркушний запис – арк. [2] чистий на початку книги – арк. 7 I рах., внизу, чорне чорнило).

«Подано // сие // Евангелие // на престолное // в поминование // романово // борисоглебскаго²³ // купца // Никиты // Федоровича // Селиверъстова²⁴ // в Покровской // старообрядческой // монастырь //...» (поарк. запис, арк. 2 I рах. – 7 II рах., на нижньому березі, чорне чорнило).

«Сія книга Климоского / Покровского Единовѣрческаго / монастыря уделничій // ієродіаконъ Германъ» (арк. 2 II рах., на нижньому березі, чорне чорнило).

«честнаго // и животвораще //... // црвѣ // і великого // кнѣза // Васи^и // Ивана // всеа Рѣсии // дякъ //... » (арк. 9–10, 24, 26–29, фрагмент поаркушного запису, напівстертий, XVII ст.?, внизу під друкованим текстом, чорне чорнило, на інших аркушах сліди видалення частин цього ж запису).

«Сія книга Климовскаго Покровскаго / Единовѣрческаго монастыря²⁵ ієродіаконъ / Германъ» (арк. 10 II рах., на нижньому березі, чорне чорнило).

«Издание / Петра Мстиславца / 7082го лѣта въ Вильнѣ при / королѣ Гендрикѣ, при митро-/полит Кіескомъ Іонѣ, / совершена 1575 года» (арк. [1]зв. III рах., посередині, чорне чорнило).

У кінці книги підклеєно розписку олівцем: «Расписка / Продано П. Н. Попову Евангелие / виленской печати в бархатном / переплете (зелено-корычневого цвета) / в лист за 15 руб. / 2.VIII.27. Ф. Пастухов. / Костельная № 1. кв. 20».

Екслібрис: «БИБЛИОТЕКА / ПАВЛА / МИКОЛАЙОВИЧА / ПОПОВА / ПОДАРОВАНА / ЦНБ / АН УРСР / №», вписано «86» (верхній форзац, наліпка).

Печатки, штамп: «Центральна наукова / БИБЛИОТЕКА АН УРСР / Інв. №», вписано «1970-3503-16» (арк. 2 зв. I рах., те ж саме – арк. 9 II рах., внизу під друкованим текстом, фіолетове чорнило).

Шифри, інші відмітки: «№ 2 й (закреслено) 14» (верхній форзац, чорне чорнило); «3503-16» (нижній контрфорзац, вверху навкіс, простий олівець); «80 крб.» (нижній форзац, вверху, простий олівець).

²¹ Генріх III Валуа (1551–1589), король Польський і Литовський у 1573–1575 рр.

²² Іона (Протасович Островський), митрополит Київський і Галицький у 1569–1576 рр.

²³ Романово-Борисоглібськ – з 1918 р. Тутаєв, райцентр Ярославської обл. Росії.

²⁴ Селиверстов Микита Федорович (?–1823), романово-борисоглібський купець III гільдії, підприємець, міський голова 1822–1823 рр., старообрядець.

²⁵ Климовський Покровський монастир – с. Климово Новозибківського р-ну Брянської обл., Росія.

Наліпка: на корінці квадратна наліпка із білого паперу із втратами фрагментів, із уривком тексту з назвою книги «...нгл.іе».

Оправа: дошки, обтягнені малиновим вицвілим оксамитом, що з часом змінив колір на близький до коричневого. На верхній кришці сліди від кибалкового середника, на нижній – фрагмент візерунка, виконаного чорним чорнилом, що перебився на кришку. Дві застібки-пробої з жовтого металу, кріплення зі шкіри та жовтого металу, одне із кріплень втрачено. Застібки прибиті кожна одним гвіздком, кріплення – двома. Корінець на чотири бинти. Каптал плетений сірою та коричневою нитками. Обріз позолочений із тисненим рослинним орнаментом.

Папір обох форзаців та вставних початкових аркушів із водяним знаком ХІХ ст. «Ведмідь із сокирою під короною», контрамарка «АМСЯ», і датою «18//21».

Примітки: примірник переатрибутовано у 2001 р. Раніше був описаний як Євангеліє (Вільнюс, 1575).

Філіграні:

Лис у колі з літерами LS: арк. 2 I рах., 3 I рах., 4 I рах., 8 I рах., 10, 11, 13, 16, 19, 21, 25, 26, 29, 33, 35, 37, 39, 44, 46, 47, 48, 52, 54, 55, 56, 58, 62, 64, [1] чист. після 104, 107, 108, 110, 138, 141, 142, 151, 152, 154, 159, 162, 164, 165, 167, 169, 171, 172, 173, 175, 177, 180, 184, 185, 186, 189, 191, 193, 195, 197, 200, 201, 203, 205, 208, 209, 211, 212, 213, 216, 220, 221, 225, 232, 233, 234, 235, 240, 245, 249, 252, 258, 264, 268, 269, 271, 277, [1] чист. після 277, 278, 285, 286, 287, 288, 290, 293, 294, 296, 348, 354, 355, 357, 358, 365, 367, 378, 379, 382, 383 = 106.

Лис у бароковому картуші: арк. 18, 27 = 2.

Любич у бароковому картуші: арк. 60, 65, 67, 69, 73, 76, 78, 85, 86, 87, 88, 91, 93, 95, 96, 101, [1] чист. після 101, 102, 103, 263, 303, 313, 314, 341, 342, 346, 347, 352 = 27.

Леопард / пів орла в бароковому картуші: арк. 111, 112, 113, 120, 121, 122, 126, 129, 131, 133, 134, 140 = 12.

Єліта в бароковому картуші: арк. 214, 224, 237, 238, 243, 244, 247, 255, 257, 261, 270, 297, 308 = 13.

Вершиник у колі: арк. 322, 323, 325, 330, 332, 334?, 336, 343? = 8.

Три корони в лінійному картуші: арк. 2 I рах., 7 I рах., 363, 370, 371, 375, 385, 388, 389, 391 = 10.

Топор у картуші без корони: арк. 366 = 1.

Топор у картуші під короною: арк. 146 = 1.

Топор у картуші під півмісяцем: арк. 374 = 1.

Ястжембсц / Туна підкова в картуші: арк. 24?, 66, 79, 115 = 4.

Гоздава маленька без картуша: арк. 149, 156 = 2.

Герб Бауцена в колі: арк. 312, 317, 321 = 3.

Бапти з півмісяцем без картуша: арк. 145, 150 = 2.

Долива в округлому картуші з літерами IR: арк. 306, 307, 315 = 3.

Остоя в картуші під короною: арк. 3 I рах., 5 I рах. = 2.

Леварт у бароковому картуші: арк. 267, 299, 337, 343 = 4.

Сліповрон у бароковому картуші: арк. 301 = 1.

Не встановлено знаку за браком аркушів: арк. [1] іл. перед 281, 384/[1] = 2.

Походження: книжка походить із книгозбірні П. М. Попова²⁶, що нараховувала бл. 22 тис. од. зберігання і у 1967 р. була подарована

²⁶ Попов Павло Миколайович (1890–1971) – відомий український вчений, літературознавець, книгознавець, член-кореспондент АН УРСР.

власником разом із архівом до Державної публічної б-ки АН УРСР (тодішня назва НБУВ).

Фото особливостей примірника – іл. 61.

Бібліографія примірника: *Голенченко 1988*, С. 11 (як Євангеліє 1575 р.); *Голенченко 1989*, С. 266 (як Євангеліє 1575 р.); *Бондар 1998*, С. 152 (як 1575 р.); *Гусева 2003*, С. 1093; *Бондар 2007-2*, С. 36, 45; *Бондар, Кисельов 2008*, С. 42, № 28; *Немировский 2012*, С. 182; *Бондар 2013-1*, С. 104–105; *Бондар 2013-2*, С. 350–351; *Бондар 2015-4*, С. 406; *Бондар 2018*, С. 144.

2.7. Євангеліє (без сигнатур). Вільнюс: Друкарня Мамоничів, 1600.

7-й примірник, фрагмент
шифр **Кир.756(2)**

Місце зберігання: відділ стародруків та рідкісних видань.

Інші особливості: арк. 16 Євангелія без сигнатур друкарні Мамоничів 1600 р. вставлений (вклеєний) у примірник Євангелія 1575 р. друку П. Мстиславця (див. № 1.2).

Вставний аркуш має менші розміри (270x170 мм) порівняно з сусідніми аркушами Євангелія 1575 р. (290 x 180 мм). На звороті аркуша дописано останній рядок, щоб його текст збігався із виданням 1575 р.

Філігрань: Лис в округлому пишноморнаментованому картуші

Бібліографія примірника: див. № 1.2.

2.8. Євангеліє (без сигнатур). Вільнюс: Друкарня Мамоничів, 1600.

8-й примірник, фрагмент
шифр **Кир.759(3)**

Місце зберігання: відділ стародруків та рідкісних видань.

Повнота / дефектність: 40 аркушів Євангелія без сигнатур у складі примірника, де переважають аркуші Євангелія з сигнатурами 1600 р. (№ 3.1), вставлені аркуші Євангелія 1575 р. (№ 1.9) та невідомого друку. Детально особливості збірника, його оправу, провенієнцію описано під окремою позицією – див. № 5.

Формула: арк. 19–22, 34–35, 38–39, 43, 46, 65–67, 70–72, 97, 103, 130–131, 143–145, 148–150, 175–176, 268, 275, 289, 296, 361–367, [2] III рах. = 40.

Філіграні:

Лис у колі з літерами LS: арк. 20, 38, 39, 43, 176, 268, 296 = 7.

Лис в округлому пишноморнаментованому картуші: арк. 143 = 1.

Любич у бароковому картуші: арк. 66, 70, 72 = 3.

Леопард / пів орла в бароковому картуші: арк. 131 = 1.

Три корони в лінійному картуші: арк. 363 = 1.

Топор у картуші без корони: арк. 366 = 1.

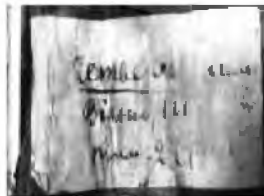
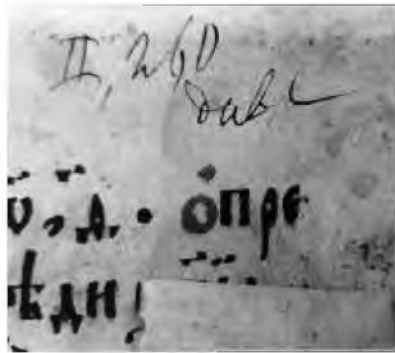
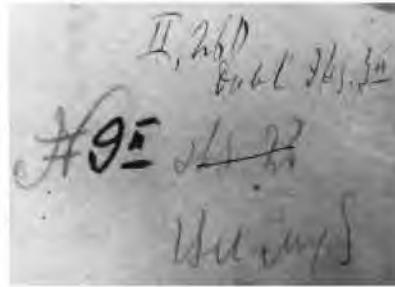
Ястжембєц / Туна підкова в округлому картуші: арк. 19, 97 = 2.

Бапти з півмісяцем без картуша: арк. 144 = 1.

Гоздава велика в картуші під короною: арк. 365 = 1.

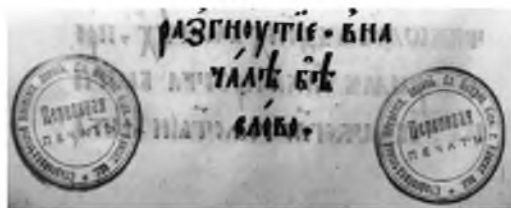
Гоздава маленька без картуша: арк. 145 = 1.

Бібліографія примірника – див. опис № 5.

СІМНИБЫШАПРІВѢЩАТНА,
 Сіх книга приєдложитъ Голов-
 ной Свято-Духовной Церкви.

56. Євангеліє (без сигнатур) (Вільнюс, 1600) Кир.775 (№ 2.1). Аркуш з рукописною вставкою, давні шифри зберігання, наліпка на корінці, фрагмент поаркушного запису

280 ш.
0600.
С. П.

84 от руки
в рукописи
о цене от 28 ш

ВЪЗНЕСЕНІЯ СВЯТЫХ АПОСТОЛЪ ПЕТРА И ПАВЛА
СВЯТЫХ АПОСТОЛЪ ПЕТРА И ПАВЛА

СВЯТЫХ АПОСТОЛЪ ПЕТРА И ПАВЛА
СВЯТЫХ АПОСТОЛЪ ПЕТРА И ПАВЛА

при Д. Замлинскомъ К

57. Євангеліє (без сигнатур) (Вільнюс, 1600) Кир.859 (№ 2.2). Печатки, давні помітки, фрагмент застібки, уривки поаркушних записів

А по ма тв а и ѡ ф о н а є с а по по
є в а н г е л і є пр о д а н о у при ло ж е н н я

59. Євангеліє (без сигнатур) (Вільнюс, 1600) Кир.4340п (№ 2.4).
Давні шифри зберігання, власницький запис чистому аркуші
між 101 та 102 II рах., філіграні вставних аркушів

Прафаи Непитуци Подане Глаголати Кожей
 Нидиеня Манастыра Светаго Ахирей Николы
 Иветыиского Кіевского Еже Сирити Звратнею ченъ
 цали Капитвлюю маловишице Сорети порекндо це
 леви Кже . Тоесть мисовъ чинавексомъ мещанинъ
 Ираци Кнєвкомъ Сеє свасели илпрестоное длаі
 Емо смъ длаі справы котореі то і ѿ ѿнаса
 Хрѣстианъ спомъ Сланими коштомъ инакладомъ
 ѿпракити повелѣ ѿслами прѣгра грѣпеня дже
 иуоловѣнїковѣ дсестъ нанго прадѣ иуовїанъ
 достатонѣ встроими илпрестоле порали светлаго
 Ахирей Николы тоу дмнатырѣ роудъ кождого
 пїсчл шѣ сотѣ смѣнацѣтого мѣца декабра
 шѣтого днѣ пѣно полонѣи Кѣдъ коути Акѣва
 мѣ дѣши Илпассїе грехомъ илѣдѣще . За
 котордо то Его докродѣшла илрїхнїость илпот
 рѣѣ болмоу Ктого . Повинї Емо Занега топора
 Кета прасїтї . илсгды Кетѣ дѣшъ Его допалм своѣ
 Светелѣ ѿлетѣ мамо полосу Хрѣстїю своего
 промїдѣ тѣла Его вытї инавыслоѣ мѣстѣце
 болмѣтыра илрского доправа днїтї шѣ дѣшѣ ро
 дѣ Его дполмїнїка дїсїатї . дотого тѣ Кѣдѣ
 томѣ за коудетъ сорокоу шѣ недѣль порѣштѣ
 Его мѣ ѿпракитї илто исе вїсо се тѣ полѣ
 нїло Кѣшлїкоѣ Хрѣстїанѣ илмїовѣ такѣ нато
 ча Хрѣстїанѣ самѣ мїсо тѣ илпона Кѣдѣтїе тїа мѣло
 дїнїтї . Што длаі памѣтї ачлѣдъ пришлого Е
 ислѣхъ Сваселїи Нлпїсано илн понѣтїю нашою
 Манастырското илпнїсомѣ рѣкї моѣт илгѣмїскоѣ илн
 которѣ Гран Іаковѣ Іанаскомѣ Мещанинѣ Іраци
 мїевскомѣ Е дѣ пїсѣ роудѣ илнѣ кѣ менованото .

60 Євангелїе (без сигнатур) (Вїльнюс, 1600) Кир.4340п (№ 2.4).
 Власницький запис Рафаїла Непитущого в кїнци книги

Це Євангеліє Вишневого друку (у Малешині) 1600 р. VII, 15
 Зуб. Кара тма. Описане... в 162 (Зуб. описане в 162)
 на стр. 298
 К 94 14.

Попову
 Карама, Меламу
 в Книга, в 1708 р.
 в місті Вишні, при церкві
 святого поповського Георгія,

Продамо П. М. Попову Євангеліє
 Вишневого друку в Барялтово
 переписане (зуб. коралитово) у 162
 в міст за 15 руб.
 2/VIII 27
 Федір Асмухін
 Костелюк А. П. К. 20

НЕ, ПРЕРЖТВО ХВЪ, СТЫ ШЦЪ.
 Ся книга. М. М. Попового
 по Куровського Єдинорічського
 Манастиря. В. Ширині.
 Сергія Іоанн. Терма

61. Євангеліє (без сигнатур) (Вільнюс, 1600) Кол. Попова 86 (№ 2.6).
 Маргінальні записи, екслібрис та розписка П. М. Попова,
 власницький запис, філігрань форзаців, фрагменти обрізу

3. Євангеліє (з сигнатурами). Вільнюс: Друкарня Мамоничів, 1600 [насправді 1610–1620-ті рр.].

Опис видання

Вихідні відомості: можливо, були на арк. [1] III рах., не збережені в жодному з описаних примірників.

Склад видання: зміст Євангелія від Матвія «Єже ѿ Матѳеа стго Єв^рліа глвы» – арк. 2–4 I рах., арк. 4 зв. – чистий; Передмова до Євангелія від Матвія Феофілакта Болгарського «Феофілакта архієп^ѣпа Болгарскаго пре^аслввіе, еже ѿ Матѳе^а стго Єва^рліа» – арк. 4–9 I рах.; арк. 9 зв. I рах., 1 II рах. – чисті; Гравюра із зображенням Матвія – арк. 1 зв. II рах., Євангеліє від Матвія «Ѡ Матѳеа стое блговѣствованіе» – арк. 2–101 II рах., арк. 101 зв. – чистий; арк. [1] після 101 – чистий; зміст Євангелія від Марка «Єже ѿ Марка стго Єв^рліа главы» – арк. 102–103 зв.; Передмова до Євангелія від Марка Феофілакта Болгарського «Пре^аслввіе, е^ж ѿ Марка стго Єв^рліа» – арк. 104–104 зв.; арк. [1] після 104 – чистий; арк. [105] – чистий; Гравюра із зображенням Марка – арк. [105] зв.; Євангеліє від Марка «Ѡ Марка стое блговѣствованіе» – арк. 106–167 зв.; зміст Євангелія від Луки «Єже ѿ Лоуки стго Єва^рліа главы» – арк. 168–170 зв.; Передмова до Євангелія від Луки Феофілакта Болгарського «Предислввіе, еже ѿ Лоуки стго Єва^рліа» – арк. 171–171 зв.; арк. [1] після 171 – чистий; Гравюра із зображенням Луки – арк. [1] зв. після 171; Євангеліє від Луки «Ѡ ЛѸки стое блговѣствованіе» – арк. 172–277; арк. [1] після 277 – чистий; зміст Євангелія від Іоанна «Єже ѿ Іванна стаго Єва^рліа, главы» – арк. 278–278 зв.; Передмова до Євангелія від Іоанна Феофілакта Болгарського «Пре^аслввіе еже ѿ Іванна стаго Єва^рліа» – арк. 279–280 зв.; арк. [1] після 280 – чистий; Гравюра із зображенням Іоанна – арк. [2] зв. після 280; Євангеліє від Іоанна «Ѡ Іванна стое блговѣствованіе» – арк. 281–360; 360 зв. – чистий; арк. [1] після 360 – чистий; «Соборникъ ѿ [= 12] м^ѣце^м сказѸа главы коемоуж^ао Єв^рлію» – арк. 361–374 зв.; Показчик євангельських читань «Сказаніє како чтоутса Єв^рліа» – арк. 375 II рах. – [1] III рах.; арк. [1] зв. III рах. – чистий; Післямова «При деръжаве г^ѣдра наше^ѣ нагасне^шшо^ѣ, Жикгимонта третего» – арк. [2] III рах.

Організація видання: формула видання – арк. 2–9, 1–101, [1 чист.], 102–104, [1 чист.], 105–171, [1 іл.], 172–280, [1 іл.], 281–360, [1 чист.], 361–

391, [1–2] = 408. Формат 2°. Фоліація кириличними цифрами внизу аркуша на зовнішньому березі, під титлом.

51 зошит. Сигнатури у вигляді однієї / двох / трьох розташованих посередині під текстом кириличних літер із проміжком між ними, друга / третя літера під титлом, на перших чотирьох аркушах восьмиаркушних зошитів, наприклад, а, а̄, а̄, а̄, а̄.

Формула за сигнатурами – []⁸А⁸ Б⁸ В⁸ Г⁸ Д⁸ Е⁸ Ж⁸ S⁸ З⁸ И⁸ І⁸ К⁸ Л⁸ М⁸ Н⁸ О⁸ П⁸ Р⁸ С⁸ Т⁸ У⁸ У⁶ Ф⁸ Х⁸ W⁸ Ц⁸ Ч⁸ Ш⁸ щ⁸ Ъ⁸ Ы⁸ Ь⁸ Ъ⁸ Є⁸ Ю⁸ ІІ⁶ W⁸ ̇⁸ Ψ⁸ АА⁸ ББ⁸ ВВ⁸ ГГ⁸ ДД⁸ ЕЕ⁸ ЖЖ⁸ SS⁸ ЗЗ⁸ ИИ⁸ ІІ⁸⁺² (або ІІ⁸[])².

Кустодів немає.

Чисті видавничі аркуші – після 1 I рах., 101, 104, 360.

Колонтитули (нерегулярні) у вигляді скорочених назв чотирьох Євангелій (м⁰, м^p, лу^k, іw) на звороті аркушів вверху ближче до зовнішнього берега, надруковані подеколи чорним, подеколи червоним.

На зовнішній берег винесені позначення (індекси) глав (друк чорним) та зачал (друк червоним). У тексті зачала позначені символом «x». У виносках (верхніх та нижніх колонтитулах) над або під основним текстом розміщені початкові слова зачал, надруковані червоним.

Характеристика друку: набір – рядків 17 (основний), 23 + верхні та нижні колонтитули не на всіх аркушах, шрифт (10 рядків) = 126, 82 мм. Дзеркало набору 207 x 112 мм. Друк двома фарбами у два прогони.

Особливості набору та друку: для поділу тексту використано крапки великого та маленького розмірів. Маленькі крапки розміщено внизу рядка на рівня літер, більші піднято над нижньою лінією рядка.

Художнє оформлення:

Ілюстрації – 5, з них 4 цільносторінкові зображення євангелістів: арк. 1 II рах. (Матвій, альб. іл. № 13); арк. 105 зв. (Марко, альб. іл. № 14); арк. [1] зв. після 171 (Лука, альб. іл. № 15); арк. [1] зв. після 280 (Іоанн, альб. іл. № 16); та невелика гравюра-медальйон «Хрест і знаряддя страстей» – арк. 334 (альб. іл. № 686).

Заставки – 11 з 7-и дощок: арк. 2 I рах. (альб. іл. № 326), арк. 5 I рах. (альб. іл. № 33), арк. 2 II рах. (альб. іл. № 42), арк. 102 (альб. іл. № 346), арк. 106 (альб. іл. № 396), арк. 168 (альб. іл. № 326), арк. 172 (альб. іл. № 406), арк. 278 (альб. іл. № 33), арк. 281 (альб. іл. № 416), арк. 361 (альб. іл. № 406), арк. 375 (альб. іл. № 326).

Кінцівки – 2 з 2-х форм?: арк. [1] III рах. (альб. іл. № 55); арк. [2] III рах. (альб. іл. № 54).

Ініціали – 8: (4 з 4-х дощок типу буквиць, друк чорн.: арк. 2 II рах. (К; альб. іл. № 95); арк. 106 (З; альб. іл. № 96); арк. 172 (П; альб. іл. № 97); арк. 281 (В; альб. іл. № 98);

(4 з 4-х форм, типу ломбардів, друк черв.: арк. 5 I рах. (И; альб. іл. № 99); арк. 104 (Е, альб. іл. № 100); арк. 171 (Л; альб. іл. № 101); арк. 279 (И; альб. іл. № 102).

В'язь (черв.) – 6 смужок з 6 форм: арк. 2 II рах. (альб. іл. № 74 або 75), арк. 106 (альб. іл. № 76), арк. 172 (альб. іл. № 77), арк. 281 (альб. іл. № 78), арк. 361 (альб. іл. № 79).

Рамки маргіналій – (16 з 2-х форм): арк. 20 зв. (альб. іл. № 123), арк. 38 (альб. іл. № 125), арк. 60 зв. (альб. іл. № 123), арк. 80 зв. (альб. іл. № 125), арк. 117 зв. (альб. іл. № 125), арк. 130 (альб. іл. № 123), арк. 142 зв. (альб. іл. № 123), арк. 155 (альб. іл. № 125), арк. 192 зв. (альб. іл. № 123), арк. 214 (альб. іл. № 123), арк. 236 зв. (альб. іл. № 123), арк. 257 (альб. іл. № 125),

(альб. іл. № 123), арк. 297 (альб. іл. № 123), арк. 312 зв. (альб. іл. № 123), арк. 327 (альб. іл. № 123), арк. 343 зв. (альб. іл. № 123).

Помилки в нумерації:

на арк. 11 (**āi**) нечіткий відбиток фоліації (у примірниках Кир.773, Кир.774, Кир.1260п, в примірниках Кир 759, Кир.772, Кир.4339п відбиток повний);

на арк. 19 немає колонцифри **θī** в примірнику Кир.759(1), в усіх інших примірниках є;

на арк. 26 (**κś**) перша цифра відбилася лише частково (Кир.773, Кир.774, у примірниках Кир 759, Кир.772, Кир.1260п, Кир.4339п відбиток повний);

арк. 33 замість -г помилково пронумеровано як -i, оскільки у літери «г» не відбилася горизонтальна риска (в усіх примірниках);

арк. 90 замість **č** помилково пронумеровано як **īz** (87) (в усіх примірниках);

арк. 102 замість **řv** помилково пронумеровано як **vř** (у примірниках Кир.772, Кир.4339п, немає помилки – Кир.759, Кир.773, Кир.774, Кир.1260п).

на арк. 301 немає колонцифри **тa** (в усіх примірниках);

арк. 340 замість **тm** помилково пронумеровано як **тmг** (343) (в усіх примірниках);

арк. 373 замість **тbг** помилково пронумеровано як **тbі** (в усіх примірниках).

Немає сигнатур на аркушах:

на арк. 18 (**нī**) немає сигнатури **vř** (в усіх примірниках);

на арк. 19 (**θī**) немає сигнатури **vř** (в усіх примірниках);

на арк. 361 (**тža**) немає сигнатури **ssv** (*Jaroszewich-Pieresławcew* 2004, S. 37–38), в усіх примірниках НБУВ сигнатура є.

на арк. 370 (**тb**) немає сигнатури **zзг** (*Jaroszewich-Pieresławcew* 2004, S. 37–38), в усіх примірниках НБУВ сигнатура є.

Варіанти набору:

1. відмінності в наборі арк. 97 (*Зернова* 1960, С. 228; *Лукьяненко* 1993, № 142, С. 280; *Żurawinska, Jaroszewich-Pieresławcew* 2004, S. 37–38):

I варіант – арк. 97, рядок 14: «...ивъроуем' внего.» (варіант не виявлений).

II варіант – арк. 97, рядок 14: «...ивъроуем' внего.» (в усіх примірниках).

2. відмінності набору та оформлення на арк. 361 та 370, зокрема, різні заставки на арк. 361, а також відсутність сигнатур на арк. 361 та 370 (*Żurawinska, Jaroszewich-Pieresławcew* 2004, S. 37–38), у примірниках НБУВ не зафіксовані. Припускаємо, що варіант, названий польськими колегами як С, відповідає набору тексту Євангелія без сигнатур, тобто в примірник Євангелія з сигнатурами вставлено аркуші або цілі зошити Євангелія без сигнатур. Те ж саме стосується й останнього аркуша [2], що також належить до Євангелія із сигнатурами.

3. відмінності набору та друку арк. 376–383 стандартних примірників та Кир.759(1) – зошит 50 (іл. 62–64):

Арк. 377 зв., рядок 1 : «пне^ā eva^f» – «пне^ā, В eva^f» (іл. 62);

Арк. 378, рядок 17 (останній): «пне^ā eva^f w̄л^k» – «пне^ā eva^f w̄Ma^o»;

Арк. 380, рядок 15: «eva^f w̄Ma^β» – «eva^f w̄Ma^θ» (іл. 63);

Арк. 381, рядки 6, 15: «eva^f w̄Ma^β» – «eva^f w̄Ma^θ»;

Арк. 382, рядок 4: «eva^f w̄Loy^κ» – «eva^f w̄Lϑ^κ»;

Арк. 382 зв., рядок 3: «eva^f w̄Loy^κ» – «eva^f w̄Lϑ^κ» (іл. 64).

Арк. 383, рядок 4: «eva^f w̄Loy^κ» – «eva^f w̄Lϑ^κ».

4. відмінності набору та друку – зошит 51 (сигнатура іі), арк. 384/391+[1/2] (іл. 65–66):

I варіант (Кир.759(1), Кир.772, Кир.773, Кир.774, Кир.1260п, варіант друку відповідає аркушам, надрукованим на папері із філігранню Агнець);

арк. 384, рядок 11: «...eva^f w̄ma^θ гла^κ...»;

арк. 387, рядок 3: «... великою сре^Α...».

II варіант (Кир.4339п, варіант друку відповідає аркушам, надрукованим на папері із філігранню Бродич та без філіграней)

арк. 384, рядок 11: «...eva^f w̄lϑ^κ гла^κ...»;

арк. 387, рядок 3: «... великою ре^Α...».

Початкові літери аркуша та останнього рядка див. Додаток 1. «Ідентифікатори початкових та кінцевих рядків Євангелій», 1.3. Євангеліє (з сигнатурами) (Вільнюс, [1610-1620-ті pp.]).

Фінгерпринт: д.жю бько ъ.иже седи С 1600К.

Філіграні видання: Літера R у картуші під короною (альб. філ. № 3.1-1, 3.1-2, 3.1-3, 3.1-4); Рибка в колі (альб. філ. № 3.3); Агнець у лінійному картуші з SK (альб. філ. № 3.9); Бродич без картуша (альб. філ. № 3.5-1, 3.5-2); Літера W маленька без картуша (альб. філ. № 3.4); Дві літери S у бароковому картуші (альб. філ. № 3.2); Орел у картуші під короною (альб. філ. № 3.7); Чотиридільний герб під митрою (альб. філ. № 3.6); Сліповрон в овальному орнаментованому картуші (альб. філ. № 3.8).

Примірки: усього відомо 70 приміроків (Гусева 2003, С. 1097).

Описано в каталозі 6 приміроків: Кир.759(1) (№ 3.1); Кир.772 (№ 3.2); Кир.773 (№ 3.3); Кир.774 (№ 3.4); Кир.1260п (№ 3.5); Кир.4339п (№ 3.6) та один фрагмент: Кол. Попова 86(2) (№ 3.7).

Бібліографія видання: *Гильдебрандт 1874*, С. 172, № 30; *Каратаев 1883*, С. 292–293, № 162; *Крыловский 1890–1915*, Т. 5. вып 13, С. 12, № 30009–30010 (як «Евангелие» без зазначення місця, під 1618 р.); *Родосский 1891*, С. 51–52, № 36; *Сицинский 1902*, С. 4–5, № 3; *Сицинский 1904*, С. 4–5, № 3; *Миловидов 1908-2*, С. 6, № 40; *Сист. кат. КПЛ 1908-1912*, Т. 1, С. 8, № 93 (без розрізнення видань із без сигнатур та з сигнатурами); *Барвінок 1924*, С. 138 (без розрізнення видань без сигнатур та з сигнатурами); *Попов 1924*, С. 166, № 37 (I 2/15; без розрізнення видань 1600 р. без сигнатур та з сигнатурами); *Петров, Бирюк, Золотарь 1958*, С. 29; № 40 (описано разом Євангелія 1600 р. без сигнатур та з сигнатурами); *Зернова 1959*, С. 221, № 37; *Горфункель 1970*, С. 23, № 34; *Лукьяненко 1973*, С. 158–160, № 46; *Максименко 1975*, С. 109, № 764 (без розрізнення видань 1600 р. без сигнатур та з сигнатурами); *Лабунцев 1979*, С. 41–42, № 162 (6 прим.); *Поздеева, Кашикарлова, Ленерман 1980*, С. 58, № 70; *Варварич 1985*, С. 6, № 1; *Галенчанка 1986*, С. 80, № 56; *Лукьяненко 1993*, С. 280–281, № 142; *Половникова, Ситий 1998*, С. 9–10, № 1; *Полегайлов 1999*, С. 131–132, № 238; *Поздеева, Ерофеева, Шитова 2000*, С. 69–71, № 62–64; *Крейнін, Огнева 2001*, С. 33, № 1; *Кириллические издания Пермской области 2003*, С. 44–45, № 19; *Гусева 2003*, С. 1096–1097, № 170, іл. 170.1–170.7; *Кириллические издания*

Ростово-Ярославской земли 2004, С. 71–74, № 49–52; Żurawinska, Jaroszewich-Pierestawcew 2004, S. 36–38, № 23–24; Шамрай 2005, С. 90–93, № 115–118; Бондар, Кисельов 2008, С. 42, № 29 (6 прим.); Немировский, Емельянова 2009, С. 245–249, № 147.1–147.9; Гордеева, Романова 2010, С. 137–139, № 60.1–60.2; Бондар 2012-1, С. 149, № 4.9; Киреева, Трифонова 2012, С. 14–15, № 1; Немировский 2012, С. 188–191, № 266; Кажиго 2013, Р. 182–184, № 60; Крейнін 2015, С. 31–33, № 1; Юріна 2016, С. 211; Титовец и др. 2017, С. 212–221; Вознесенский, Николаев 2019-2, С. 26–27, № 60а; Титовец и др. 2019, С. 362–372.

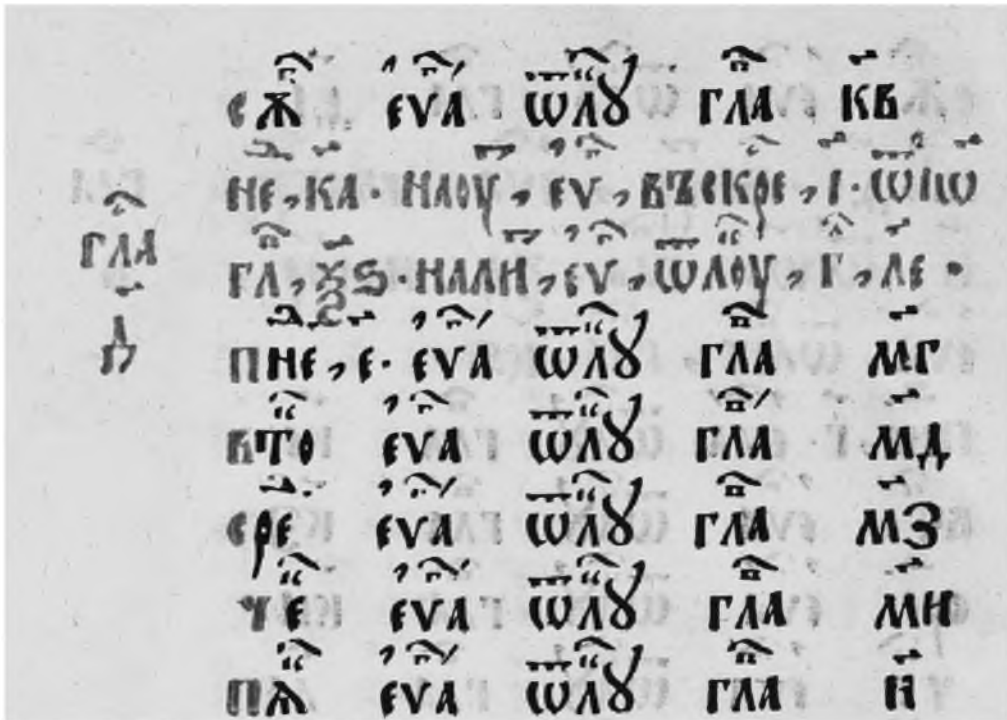

62. Євангеліє (з сигнатурами) (Вільнюс, 1600 [1610-20-ті рр.]). Варіант друку на арк. 377 зв. в примірниках Кир.4339п (№ 3.6) та Кир.759(1) (№ 3.1)

ПНЕ, ГІ, ЕУА, ѠМА, ГЛА, АІ
 БТО, ЕУА, ѠМА, ЕМА, ВІ
 СРЕ, ЕУА, ѠМА, ГЛА, ГІ
 УЕ, ЕУА, ѠМА, ГЛА, АІ
 ПА, ЕУА, ѠМА, ГЛА, ЕІ
 ЕЖ, ЕУА, ѠМА, ГЛА, У
 НЕ, ГІ, НАУ, ЕУ, ВХСКРЕ, В, ѠМА, ГЛА
 ГЛА, О, НАЛН, ЕУА, ѠМА, Г, ПЗ, А

ПНЕ, ГІ, ЕУА, ѠМА, ГЛА, АІ
 БТО, ЕУА, ѠМА, ГЛА, ВІ
 СРЕ, ЕУА, ѠМА, ГЛА, ГІ
 УЕ, ЕУА, ѠМА, ГЛА, АІ
 ПА, ЕУА, ѠМА, ГЛА, ЕІ
 ЕЖ, ЕУА, ѠМА, ГЛА, У
 НЕ, ГІ, НАУ, ЕУ, ВХСКРЕ, В, ѠМА, ГЛА
 ГЛА, О, НАЛН, ЕУА, ѠМА, Г, ПЗ, А

63. Євангеліє (з сигнатурами) (Вільнюс, 1600 [1610-20-ті рр.]). Варіант друку арк. 380 в примірниках Кир.4339п (№ 3.6) та Кир.759(1) (№ 3.1)

64. Євангеліє (з сигнатурами) (Вільнюс, 1600 [1610-20-ті pp.]). Варіант друку арк. 382 зв. в примірниках Кир.4339п (№ 3.6) та Кир.759(1) (№ 3.1)

ЕУА, ѠМА, ГЛА, ЧН • ВЪСТЫН
ВЕЛІКІН ВТО, ЕУА, ѠМА, ГЛА, РВ,
ВЪСТОУЮ ВЕЛНКОУЮ СРЕ • ЕУА,
ѠМА, ГЛА, РН • ВЪСТЫН ВЕЛІКІН
ЧЕ • ЕУА, ѠМА, ГЛА, РЗ •
НЛОУМЫВЕНІЕ НКОГАМЪ • ЕУА,

ЕУА, ѠМА, ГЛА, ЧН • ВЪСТЫН
ВЕЛІКІН ВТО, ЕУА, ѠМА, ГЛА, РВ,
ВЪСТОУЮ ВЕЛНКОУЮ СРЕ • ЕУА,
ѠМА, ГЛА, РН • ВЪСТЫН ВЕЛІКІН
ЧЕ • ЕУА, ѠМА, ГЛА, РЗ •
НЛОУМЫВЕНІЕ НКОГАМЪ • ЕУА,

66. Євангеліє (з сигнатурами) (Вільнюс, 1600 [1610-20-ті рр.]). Варіанти друку на арк. 387 в примірниках Кир.1260п та (№ 3.5) та Кир.4339п (№ 3.6)

Опис примірників

3.1. Євангеліє (з сигнатурами). Вільнюс : Друкарня Мамоничів, [1610–1620-ті рр.].

1-й примірник
шифр **Кир.759(1)**
інв. 4309 ст

Місце зберігання: відділ стародруків та рідкісних видань.

Формула: арк. 2–9 I рах., 1–2, 7–8, 10–15, 17–18, 23–33, 36–37, 40–42, 44–45, 47–64, 68–69, 73–96, 98–102, 104–129, 132–142, 151–158, 160–165, 167–174, 177–267, 269–274, 276–277, 280–288, 290–295, 297–360, 368–375, 384–391, [1].

Повнота / дефектність: примірник повний, однак складається із аркушів переважно Євангелія з сигнатурами, а також Євангелія без сигнатур (№ 2.8), Євангелія 1575 р. (№ 1.9) та окремого варіанту друку. Детально особливості збірного примірника, його оправу, провенієнції описано під окремою позицією – див. № 5.

Філіграні:

Літера R у картуші під короною: арк. 3 I рах., 5 I рах., 7 I рах., [1] II рах., 7, 13, 15, 17, 18, 25, 28, 31, 36, 40, 44, 47, 48, 50, 51, 52, 56, 57, 61, 62, 63, 69, 80, 82, 85, 86, 88, 90, 94, 96, 98, 107, 111, 122, 129, 134, 135, 137, 138, 141, 161, 165, 168, 170, [1 іл.] перед 172, 174, 191, 194, 196, 201, 202, 204, 208, 209, 212, 213, 214, 220, 223, 226, 229, 230, 232, 235, 238, 239, 242, 244, 245, 246, 247, 265, 267, 269, 271, 273, 277, 285, 287, 288, 293, 294, 295, 297, 300, 302, 303, 305, 307, 308, 311, 315, 319, 320, 324, 327, 339, 348, 359, 360, 370, 375 = 106.

Риба в колі: арк. 27, 74, 76, 100, 108, 109, 112, 113, 115, 119, 121, 125, 128, 153, 163, 178, 190, 215, 253, 254, 256, 259, 260, 261, 264 = 25.

Агнець у лінійному картуші з SK: арк. 2 I рах., 316, 321, 326, 330, 334, 336, 337, 343, 347, 351, 352, 357, 358, 384, 386, 387, 390 = 18.

Бродич без картуша: арк. 199, 369 = 2.

Літера W маленька без картуша: арк. 99, 104, 222, 243 = 4.

Дві літери S у бароковому картуші: арк. [1 іл.] перед 281 = 1.

Сліповрон в овальному орнаментованому картуші: арк. 93, 151, 155, 157, 180, 181, 182, 183 = 8.

Чотиридільний герб під митрою: арк. 188 = 1.

Бібліографія примірника – див. опис № 5.

3.2. Євангеліє (з сигнатурами). Вільнюс : Друкарня Мамоничів, [1610–1620-ті рр.].

2-й примірник
шифр **Кир.772**
інв. 4322 ст

Місце зберігання: відділ стародруків та рідкісних видань.

Формула: арк. 2–9, 1–101, [1 чист.], 102–104, [1 чист.], 105–171, [1 іл.], 172–280, [1 іл.], 281–360, [1 чист.], 361–391, [1].

Повнота / дефектність: бракує останнього арк. [2] III рах. із вихідними відомостями.

Стан збереження: аркуші ушкоджені, забруднені, з плямами бруду та воску, зі слідами замокання та мікологічного ушкодження. Давня непрофесійна реставрація шляхом підклейки багатьох аркушів. Дірки внаслідок ентомогічного ушкодження (від шашеля).

Розміри: блоку книги по оправі 335 x 220 x 107 мм; аркуша 310 x 190 мм.

Провенієнції:

Записи: «Во има ѿца и сѣна и стго дѣа стѣпа живонача^аныя // и нера^зделимыа тро^ица. Аминь. // И рабъ бѣи^т Ѳилипъ И^лковови^т коза^к войска // его корѣ^еское мл^ти Запоро^зского вбопол^ане // намѡви^ешиса и^т жоною своею Василисею // Лазо^бковною обмѣнили есмо сию книгѣ, рекомѣю // Ев^ле т^ро, вправленое сребро^м и вксамито^м // чо^бнымъ крыты^м и ѡдали есмо сию // книгѣ рекомѣю Ев^лие т^рь на светѣю // живонача^анѣю и неразделимѣю Тро^ицѣ // цр^квь села Керебе^бдиевѣва^а27 за Днепро^м // в Кане^бцыне за свое ѡпущение грѣховъ // и за жоны свое Василиси и за родичо^к свои^х // и пото^мко^к свои^х, А хто бы мѣль сию книгѣ // ѡ светое живонача^аныя и нераде^злимыа // Тро^ица, гак^и ко^авекъ вбычае^м неслшны^м // взати албо ѡдалити, на такового // ква^ато^кника цр^ккви бѣие неха^а бѣде^т // клатва Сти^х ѡцѣ триста и все^мне^ацать // иже в Никее анаѳема и арамеѳта // и з нами всѣми сѣ^а мѣтиметъ пре^анели//цем^бнымъ сѣдию немає^т сиа // книга порѣшена ѡ прѣ^тла живонача^аныя // и нера^зделимыа тро^ицы ве^чными часы // Писана е ѣ Каневѣ^а28 року ^ахле [= 1635] мѣта // новебра ^г [= 3] дня.» (арк. 2 зв., 3 зв., 4 зв., 6, 7, 8, 8 зв., 9, 9 зв., 10, 11, 12, 12 зв., 13 зв., 14, 15, 15 зв., 16, 17, 17 зв., 18, 18 зв., 19, 19 зв., 21, 22 II рах.; по нижньому берегу під друкованим текстом, чорне чорнило).

«1836го года // декабрь 24го дня // сию // книгу // наречену // Евангилію // обновили // порутчикъ // Евдокимъ // Михайловъ // сынъ // и жена // его // Екатерина // Иванова дочь // Красовскіе // с чадамъ // своѣмъ // дочею // Александрою // и зятемъ // порутчикомъ // Антоніемъ // Игнатіевичемъ // Середнѣцкими // за отпущеніе // грѣховъ // своѣхъ» (арк. 107, 108, 109, 110, 111, 112, 112 зв., 114, 115, 115 зв., 116, 117, 118, 118 зв., 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133 II рах., по нижньому берегу під друкованим текстом, чорне чорнило).

«Подарено от Троиц. церкви. 1635» (арк. [3] зв. чистий на початку книги, вверху, простий олівець).

Печатки, штамп: «Державна / Публічна / БІБЛІОТЕКА / УРСР», вписано «4322 ст» (маленька прямокутна печатка – арк. 2 зв. I рах., на нижньому березі, фіолетове чорнило).

«Національна бібліотека України / імені В. І. Вернадського / Відділ стародруків та рідкісних видань / інв. №», вписано «4322 ст» (арк. 23, на нижньому березі, синє чорнило).

²⁷ зараз с. Келеберда Канівського р-ну Черкаської обл., Україна.

²⁸ Канів – місто, райцентр Черкаської обл., Україна.

Шифри, інші відмітки: «Кир.772» (верхній форзац, вверху, простий олівець, сучасний шифр зберігання); «53» (маленька квадратна наліпка в синій фігурній рамці); «№ 13» (перший чистий арк. на поч. книги, внизу навкіс, простий олівець).

Наліпки: маленька квадратна наліпка в синій фігурній рамці, зв. верхньої кришки, вверху, синім чорнилом вписано «53».

Маргіналії: «Четвероевангеліє / 1600 г. Вильна. / Друк. Мамоничей. / см. Каратаєв № 162. / Ф. Ч.» (верхній контрфорзац, посередині, чорне чорнило).

«два рубли 30 копѣекъ» (нижній контрфорзац).

Інші особливості примірника: на початку книги вставлено 4 чисті аркуші, в кінці – 2, філіграні «35» (тобто 1835 рік) – арк. [3] чистий на початку, «ФС» «18» – арк. [1] чистий в кінці, «КЛКФ» – арк. [2] чистий в кінці.

Оправа (кінець XVIII – початок XIX ст): дошки в суцільнометалевих (мідних?) пластинах з позолотою. Верхня кришка із позолоченим накладним середником з композицією сюжету «Розп'яття із двома пристоячими» в рокайлевому картуші, по кутках чотири накладні карбовані рокайлеві медальйони з постатями євангелістів та їх символами. Між накладками карбований візерунок – рослинний орнамент у вигляді стилізованого листя та восьмипелюсткових розеток. По краю бордюру, декорований низкою опуклин та хвилястих смужок. На нижній кришці накладний позолочений овальний середник із зображенням церковного ієрарха (святителя Мелетія?), по кутках чотири накладні пуклі-жуковини великих розмірів на тлі орнаменту із шестикутних зірок, колосків та рокайлевого облямування. Корінець суцільнометалевий карбований крупним квітково-рослинним орнаментом. Корінець на чотири бинти. Сліди від металевих застібок. Нижній форзац підклеєний смужкою із рукописного документа XIX ст.

Філіграні:

Літера R у картуші під короною: арк. 7 I рах., 8 I рах., 1, 2, 3, 4, 9, 10, 11, 12, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 32, 33, 34, 36, 38, 43, 44, 47, 48, 51, 53, 55, 56, 57, 60, 62, 63, 65, 66, 69, 70, 73, 74, 75, 77, 81, 82, 84, 86, 90, 91, 92, 96, [1] чист. після 101, 103, 105, 122, 129, 130, 140, 142, 147, 148, 152, 155, 158, 161, 163, 165, 169, 172, 177, 180, 182, 183, 186, 192, 193, 194, 197, 200, 203, 204, 205, 207, 209, 212, 213, 214, 215, 223, 227, 231, 233, 234, 235, 237, 238, 239, 244, 245, 246, 255, 257, 258, 259, 261, 262, 264, 267, 270, 271, 274, 275, [1] іл. перед 281, 282, 283, 284, 289, 290, 291, 292, 297, 299, 300, 303, 309, 310, 311, 312, 313, 315, 319, 325, 329, 341, 343, 348, 350, 351, 352, 354, 360, [1] чист. після 360, 361, 362, 363, 376, 380 = 146.

Риба в колі: арк. 107, 109, 110, 111, 113, 114, 117, 119, 120, 124, 128, 134, 136, 139, 149, 150, 156, 159, 167, 176, 188, 198 = 22.

Агнець у лінійному картуші з SK: арк. 2 I рах., 5 I рах., 316, 321, 322, 323, 331, 332, 335, 337, 339, 355, 357, 377, 378, 388, 389, 390, 391 = 19.

Бродич без картуша: арк. 371, 373, 374, 375 = 4.

Літера W маленька без картуша: арк. 98, 168, 173, 225, 236, 279, 280 = 7.

Дві літери S у бароковому картуші: арк. 226, 247 = 2.

Немає знаку (пари арк. без філіграней): арк. 100/101 = 1.

Не встановлено за браком аркушів: арк. [1] чист. після 280, [1] III рах. = 2.

Поаркушний розпис філіграней примірника *див.* Додаток 3.3.

Походження не встановлене.

Фото особливостей примірника – іл. 67.

Бібліографія примірника: Петров, Бирюк, Золотарь 1958, С. 29, № 40; Анушкин 1970, С. 68; Голенченко 1988, С. 19; Голенченко 1989, С. 273; Гусева 2003, С. 1097; Шамрай 2005, С. 90–91, № 115; Бондар 2007-2, С. 45; Бондар 2008-3, С. 36; Бондар, Кисельов 2008, С. 42, № 29; Немировский 2012, С. 190.

3.3. Євангеліє (з сигнатурами). Вільнюс : Друкарня Мамоничів, [1610–1620-ті рр.].

3-й примірник
шифр **Кир.773**

інв. 4323 ст

Місце зберігання: відділ стародруків та рідкісних видань.

Формула: арк. 2–9, 1–171, [1 іл.], 172–280, [1 іл.], 281–391, [I].

Повнота / дефектність: бракує арк. [2] III рах. та чистих видавничих арк. після 101, 104, 360.

Стан збереження: аркуші дещо забруднені, з плямами від замокання, воску. Давня непрофесійна реставрація шляхом підклеювання аркушів. Бракує верхнього форзаца. На початку книги вставлено два чисті аркуші, в кінці – один. Філіграні на початкових (арк. [2]) та кінцевому вставних аркушах однакові – Алламода, під двома фігурами текст – «Allamode Pappier», вверху «Amsdorsser?» (аналогів в альбомах не знайдено).

Розміри: блоку книги по оправі 315 x 195x 78 мм; аркуша 295 x 180 мм.

Провенієнції:

Записи: «IP. 43. / Изъ числа книгъ библіотеки Первокл[а]/сного Кієво Михайловскаго мнѣря» (зв. верх. дошки оправы, вверху, чорне чорнило).

«Євангеліє / 1590 г. Вильна. / Тип. Мамоничей / см. Каратаев № 162. Ф. Ч.» (зв. верх. дошки оправы; нижче від попереднього, чорне чорнило).

«Подарено в мѣрь въ лето / 7136 (от Р. X. 1628)» (арк. [1] чист. на початку кн., вверху, простий олівець, запис XIX – поч. XX ст.).

«Изъ // книгъ // Библі//отеки // Кієво-//Михайлов-//скаго // монасты-//ря» (арк. 2–9 I рах., на нижньому березі під друкованим текстом, коричневе чорнило).

«Въ има ѿца и сѣна и сѣга дѣа, ами^н // В лѣто ѿ бытїа ле^тъ зѣлс [= 7136], а ѿ ро^къ Хва зѣл^ки [= 1628] / мѣа вктоврїа 5 [= 6] дна. Сїе бжѣтве^н/ное и //ное, и сѣенное Іса Хѣ Еѿліе напресто^аное, / зовсѣ^м готовое, свои^м власны^м кшшто^м купи^тши // и вправи^а давши на вѣчное бѣгомолїе / за ѿпущение грѣхо^в свои^х и дѣте^с и кре^тны^х / свои^х // Сестра же^нскаго Миха^ло^вскаго монастыра, // че^тїа инока Панкратїа Е^рмоловна Ма^ртиноваа / з Могилева з до^чкою своєю дѣвицею инокою // Пелагією. При игуменѣ Миха^ловским гѣдне Ішвѣ / Боре^цко^м православно^м митрополите Кіе^вско^м // придали в монастырѣ на че^тїи и хвалѣ ГѢ Бѣгу // къ храму сѣго Архистратига Миха^лла / црѣкве Золотове^дное в Кіевѣ вѣчно не /порѣшно // под клятвою тѣи [= 318] сѣ^т ѿ и^к в Никеи, // кто бы са важиль приданое и ѿфѣ/рованное ѿ того сѣтго монастыра ѿдалати // любо собѣ привлацати а по привате про/давати кро^м великое црѣковное ѿцное / ну^жды. // Ішвѣ Боре^цки^м митрополи^т Кіе^вски^м²⁹

²⁹ Борецький Йов (Іван Матвійович; св.; 1560–1631) – митрополит Київський і Галицький у 1620–1631 рр.

строи/те^А шбители Миха^Ило^Бское в Кіевѣ р^У/кою власною тр» (арк. 2–8 II рах., на нижньому березі з обох боків аркуша під друкованим текстом, чорне чорнило).

«Сия // книга // з библио-//теки // Кієво-//Золото-//верхо// Михай//ловскагw // мн^Етиря» (арк. 9–18 II рах., на нижньому березі на лицевій стороні аркуша під друкованим текстом, чорне чорнило).

«Изъ библиотеки Кієво Михайловского / монастыря / 1861 г.» (нижній контрфорзац, посередині, чорне чорнило). Тут же ще один запис таким само почерком: «Пожертвовано сіє Еван/геліє въ Кієво-Михай/ловский монастырь / 1628 г. / Помощ. библиотекаря Иванъ Спасскій 1861 г. Мая 24».

Шифри, інші відмітки: «№–23» (перший чистий аркуш на початку книги, вверху, чорне чорнило,); «Кир.773» (зв. верх. дошки оправы, вверху, сучасний шифр зберігання).

Наліпки: «Отд. 1. ш. 1. № 23–23» (на корінці).

Печатки, штамп: «Державна / Публічна / БІБЛІОТЕКА / УРСР», вписано «4223 ст» (маленька прямокутна печатка – арк. 2 зв. I рах., на нижньому березі, фіолетове чорнило);

«Національна бібліотека України / імені В. І. Вернадського / Відділ стародруків та рідкісних видань / інв. №», вписано «4223 ст» (арк. 19, на нижньому березі, синє чорнило).

Маргіналії: числені рукописні помітки по тексту, можливо, Іова Борецького. Окремі помітки на полях.

Оправа: дошки у вишнево-коричневій шкірі з тисненням золотом. На верхній кришці тиснення у вигляді кибалкового середника із Розп'яттям Ісуса Христа з чотирма пристоячими та кибалковими наріжниками із євангелістами, на нижній кришці – кибалковий середник із сюжетом, кибалкові наріжники із геометричним орнаментом. Корінець на п'ять бинтів, ушкоджений, із втратами шкіри. Залишки двох металевих застібок. Обріз фарбований синім.

Філіграні:

Літера R у картуші під короною: арк. 4 I рах., 5 I рах., 8 I рах., 2, 3, 4, 8, 9, 10, 11, 13, 18, 21, 22, 24, 26, 28, 30, 32, 33, 34, 35, 37, 41, 42, 44, 46, 49, 50, 51, 52, 57, 60, 62, 63, 65, 66, 67, 68, 73, 76, 78, 79, 81, 85, 86, 87, 91, 92, 96, 99, 101, 102, 104, 107, 109, 111, 123, 127, 130, 132, 133, 139, 140, 151, 154, 157, 161, 163, 167, 169, 172, 176, 181, 182, 188, 189, 190, 197, 198, 200, 203, 204, 205, 208, 209, 213, 216, 217, 219, 220, 221, 222, 228, 229, 230, 232, 239, 241, 242, 243, 244, 246, 248, 250, 252, 254, 256, 258, 260, 262, 264, 266, 272, 273, 274, 275, 277, 279, [1 іл.] перед 281, 281, 283, 284, 287, 290, 293, 294, 296, 297, 298, 301, 302, 307, 309, 311, 312, 315, 319, 320, 324, 327, 338, 347, 352, 368, 369, 371, 373, 376, 379 = 150.

Риба в колі: арк. 90, 103, 105, 112, 115, 116, 119, 124, 126, 136, 142, 156, 159, 168, 173, 180, 183, 191 = 18.

Агнец у лінійному картуші з SK: арк. 9 I рах., 316, 321, 326, 332, 334, 335, 336, 337, 339, 340, 346, 348, 378, 382, 386, 388, 390, 391 = 19.

Бродич без картуша: арк. 143, 146, 148, 149, 355, 359, 360, 363, 365, 366, 367 = 11.

Дві літери S у бароковому картуші: арк. 174 = 1.

Орел у картуші під короною: арк. 224 = 1.

Немає знаку (пари арк. без філіграней): арк. 160/165, 356/357 = 2.

Не встановлено за браком аркушів: арк. [2] III рах. = 1.

Поаркушний розпис філіграней примірника див. *Додаток 3.3.*

Походження: зі збірки Києво-Михайлівського Золотоверхого монастиря, переданої до ВБУ у 1934 р. (Дубровіна, Опиценко 1998, С. 189).

Фото особливостей примірника – іл. 68.

Бібліографія примірника: Гусева 2003, С. 1097; Шамрай 2005, С. 91, № 116; Бондар 2007-2, С. 39, 45; Бондар 2008-3, С. 35; Бондар, Кисельов 2008, С. 42, № 29; Ульяновський 2008, С. 302; Ульяновський, Кошіль 2008, С. 133, № 6-А; Немировский 2012, С. 190; Бондар 2013-2, С. 343, 345; Бондар 2015-4, С. 405.

3.4. Євангеліє (з сигнатурами). Вільнюс : Друкарня Мамоничів, [1610–1620-ті рр.].

4-й примірник

шифр **Кир.774**

інв. 4224 ст

Місце зберігання: відділ стародруків та рідкісних видань.

Формула: арк. 2–9, 1–105, 107–171, [1 іл.], 172–280, [1 іл.], 281–391.

Повнота / дефектність: примірник неповний – бракує арк. 106, [1–2] III рах., також чистих після 101, 104, 360. Арк. 2, 3 I рах. збереглися у фрагментах.

Стан збереження: аркуші забруднені, з плямами внаслідок замокання, ентомологічного та мікологічного ушкодження, подекуди давня непрофесійна реставрація. Деструкція паперу. Значна кількість аркушів відокремлені від блоку. Окремі початкові аркуші із втратами значних фрагментів.

Розміри: блоку книги по оправі 335 x 210 x 84 мм; аркуша 320 x 195 мм.

Перебивки тексту (незначні): арк. 43 зв. на 44; 49 зв. на 50; 67 на 66 зв.; 70 зв. на 71.

На деяких аркушах просвічує текст зі звороту.

Друк на підклеєному папері – арк. 69, 244 зв.

Провенієнції:

Записи: «Веси Бѣлокриницкой»³⁰ (арк. 2 II рах., вверху над текстом, чорне чорнило).

Наліпка: «Четвероевангеліє. / Вільнюс, 1600. Прим. 4 (тип. А)» (верх. кришка оправі).

Шифри, інші відмітки: «293» (на корінці, написано чорним чорнилом на тканині, закреслено); «293» (арк. 2 II рах., вверху праворуч, чорне чорнило); «III / 293» (закреслено, арк. 4 I рах. вверху, чорне чорнило). «Четвероевангеліє. Вільна, 1600. Ф. Ч.» (арк. 4 I рах. унизу, чорне чорнило). «5» (арк. 4 I рах. унизу, простий олівець); «Кир.774» (зв. верх. дошки оправі, вверху, сучасний шифр зберігання).

Печатки, штамп: «Державна / Публічна / БІБЛІОТЕКА / УРСР», вписано «4224 ст» (маленька прямокутна печатка – арк. 2, 4 I рах., 5 зв. I рах., на нижньому березі, фіолетове чорнило);

«Національна бібліотека України / імені В. І. Вернадського / Відділ стародруків та рідкісних видань / інв. №», вписано «4224 ст» (арк. 11, на нижньому березі, синє чорнило).

³⁰ Біла Криниця – зараз с. Радомишльського р-ну Житомирської обл. (перша згадка 1607 р.) або с. Рівненського р-ну Рівненської обл. (перша згадка 1570 р.).

Оправа: дошки, обтягнені сірою мішковиною. Сліди металевих прикрас, у тому числі давні гвіздки. Зверху була оправа із зеленого оксамиту, від якої залишився лише клаптик внизу на корінці, в інших місцях оксамит втрачено. Нижня дошка тріснута. Корінець плетений на три бинти. Обріз фарбований червоним.

Філіграні:

Літера R у картуші під короною: арк. 5 I рах., 7 I рах., 8 I рах., 1, 3, 5, 7, 9, 12, 14, 15, 17, 19, 21, 23, 25, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 37, 41, 43, 44, 47, 49, 51, 52, 55, 59, 60, 63, 64, 66, 67, 68, 72, 74, 75, 76, 80, 83, 85, 87, 88, 89, 94, 98, 100, 107, 109, 110, 111, 122, 129, 133, 134, 137, 139, 154, 157, 161, 162, 167, 170, 176, 179, 180, 182, 186, 190, 194, 196, 197, 200, 201, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 216, 220, 221, 223, 225, 228, 232, 233, 234, 236, 237, 240, 241, 248, 249, 250, 251, 256, 257, 258, 259, 264, 265, 266, 267, 270, 271, 274, 275, 276, 277, 279, 282, 283, 284, 288, 289, 290, 291, 292, 298, 300, 302, 304, 306, 307, 308, 312, 318, 319, 320, 322, 324, 343, 350, 352, 368, 369, 371, 373, 379, 383, 387, 390, 391 = 150.

Риба в колі: арк. 90, 92, 103, 105, 114, 116, 117, 119, 121, 125, 130, 135, 141, 156, 166, 171, 178, 184, 191 = 19.

Агнецъ у лінійному картуші з SK: арк. 2 I рах., 317, 321, 323, 332, 334, 335, 336, 340, 342, 344, 346, 348, 378, 382, 386 = 16.

Бродич без картуша: арк. 143, 144, 147, 148, 354, 358, 360, 362, 363, 366 = 10.

Літера W маленька без картуша: арк. 160 = 1.

Дві літери S у бароковому картуші: арк. 99, 151, 174 = 3.

Чотиридільний герб під митрою: арк. 188 = 1.

Немає знаку (пари арк. без філіграней): арк. 356/357 = 1.

Не встановлено за браком аркушів: арк. [1] чист. після 360; [2] III рах. = 2.

Поаркушний розпис філіграней примірника див. *Додаток 3.3.*

Походження примірника не встановлене.

Фото особливостей примірника – іл. 69.

Бібліографія примірника: Гусева 2003, С. 1097; Бондар 2007-2, С. 45; Бондар, Кисельов 2008, С. 42, № 29; Немировский 2012, С. 190.

3.5. Євангеліє (з сигнатурами). Вільнюс : Друкарня Мамоничів, [1610–1620-ті рр.].

5-й примірник

шифр **Кир.1260п**

інв. 16459 ст

Місце зберігання: відділ стародруків та рідкісних видань.

Формула: арк. 2–9, 1–101, [1 чист.], 102–104, [1 чист.], 105–171, [1 іл.], 172–280, [1 іл.], 281–360, [1 чист.], 361–391, [1].

Повнота / дефектність: бракує останнього арк. [2] III рах. із вихідними відомостями.

Стан збереження: аркуші, переважно початкові, із забрудненням, слідами замокання, плямами від воску. Давня непрофесійна реставрація окремих аркушів шляхом підклеювання берегів та заклеювання дірок. Кришки оправи і корінець відокремлені від блоку книги, блок на початку книги дещо розбитий.

Розміри: блоку книги по оправі 330 x 205 x 92 мм; аркуша 295 x 185 мм.

Перебивки тексту (незначні): арк. 106 зв. на 107; 109 зв. на 110; 141 зв. на 142.

На багатьох аркушах просвічує текст зі звороту.

Провенісній: «Цю книгу поставлено на полиці Лаврської б-ки І 1/1 1950 р. М. Суслопаров³¹» (верхній контрфорзац, посередині, простий олівець).

«Во имя ѿца і сина и сѣаго / духа аминь ІІ рабъ божий / Лукѣанъ и синомъ своимъ Димитриемъ отдаемъ на по/миновение собствений сво^а / дворъ на Дѣвицѣ у церковь стѣителю Христову Николаю / за о^тпущение грѣховъ своихъ / буди би хто кому ... / отимать то судить ему / Богъ на фторомъ прише^{ствии}» (вставний арк. [1] в кінці книги, посередині, чорне вицвіле чорнило).

«Во имя ѿца и сина і сѣаго дѣа / аминь ІІ раба божаа Софѣя / за мужа Іоана Пазока о^тдаю свой дворъ і за свою душу / за поминовение у церковь Божию за отпушение греховъ своихъ / буди би хто коснул би отимат собственое... нажитое то судить ему богъ...» (вставний арк. [2] в кінці книги, посередині, чорне вицвіле чорнило).

Шифри, інші відмітки: «Кир.4340^а» (верхній форзац, вверху, синє чорнило, закреслено, колишній шифр зберігання відділу стародруків); «Кир.1260п» (верхній форзац, вверху, простий олівець, сучасний шифр зберігання); «3084» (підкреслено, верхній форзац, вверху, теж саме – верхній контрфорзац, вверху, навкіс; чорне чорнило,); «інв. 41920» (верхній форзац, вверху, синє чорнило, інвентарний номер ВПД ЛММ); «№ 240.1947» (там само, простий олівець); «І 2/15» (верхній форзац, посередині, простий олівець, шифр бібліотеки КПЛ); «303 / Ц.б.» (контрфорзац, вверху, червоний олівець); «С № 853» (контрфорзац, посередині, фіолетове чорнило); «Вст № 176 / 1931» (контрфорзац, внизу навкіс, фіолетове чорнило).

Печатки, штамп: «Центральна наукова / БІБЛІОТЕКА АН УРСР / Інв. №», вписано «16459 ст» (арк. 2 І рах., те ж саме – арк. 33 ІІ рах., внизу під друкованим текстом, фіолетове чорнило).

Маргіналії:

«Рокъ ах-и [= 1638] Мѣца Окѣбра кѣи [= 28] дна бра^т шлюбъ / Ма^кси^м Васи^леви^ч з села Дѣбна з Проси^мею Зѣбколо/човою Того ж часъ Іако^в Караби^ненко бра^т шлю^б / з Оринею Михале^вною / При которо^у... / Кузма Гороне^вский Федо^р Ти^шкови^ч и Данило Гру... / Ю^лко Гѣзколови^ч и Лѣ^вта^в Хо^лче^вко и Ничипо^л...

Рокъ ах-и [= 1638] Мѣца Ноѣбра а [= 1] дна в небе^ти / мое^у на то^т ча^с в домъ дава^т шлюбъ парафи^нце / мое^у з села Ш^тртовито^в Мало^в Агафею Стеѣано^вною / парафининъ сво^емъ Лѣ^вкѣанъ Васи^левичу Забце/тови^ч ѡте^л Сидо^л Колоде^вский.

Рокъ ах-и [= 1638] Мѣца Ноѣбра ае [= 15] дна бере шлюбъ / Паве^л Че^лне^ві з Ок^синею Ш^тсіно^вною / того ж часъ бра^т шлюбъ Сопхо^в Веревовичъ / з На^тасею Дяди^вною при которо^у... Усеня Авхи... Веревови^ч Апона^в Васи^леви^ч» (арк. 9 зв. І рах., фото – іл. 70).

³¹ Суслопаров Микола Захарович (1901–1974) – український бібліограф, мовознавець, книгознавець. Детальніше про М.З Суслопарова див. С. 8.

Інші особливості примірника: на початку книги вставлено 2 чисті арк., в кінці – 5. По два аркуші на початку і в кінці, обидва однією стороною підклеєні до форзацу, машинний папір ХІХ – поч. ХХ ст. без філіграней. Кінцеві арк. [1–3] з вержерами та понтюзо, але без сюжетного знаку. Арк. [3] продубльований на інший папір.

Оправа (непервісна, кінець ХVІІІ ст., мідь, срібло, позолочення, карбування, гравірування): дошки, поволочені зеленим оксамитом. Кришка відокремлена від блоку книги. Оксамит пошкоджений, особливо на корінці. Оздоблення оправи – металеві карбовані середники і наріжники, виготовлені в різний час у різній стилістиці. На верхній кришці – великий овальний позолочений середник із високорельєфним зображенням святого (Ісуса Христа?) у широкому плащі, поли якого підтримують ангели, біля ніг святого постаті чоловіків у молитовних позах, голову святого оточують ангели. У кутках карбовані посріблені наріжники із зображеннями євангелістів в інтер'єрах. На нижній кришці – овальний карбований середник із постаттю Іоанна Хрестителя (підпис «СТ: ПРО^ѠК / ІОАН КР^ѠТИТЕЛ»), чотири орнаментовані рослинним візерунком наріжники, кожен із восьмипелюстковою квіткою-жуковиною. Середник із Ісусом Христосом (із жовтуватого металу, інші – із металу срібного кольору – срібло?). Корінець плетений на чотири бинти. Залишки (шпеньки) від двох металевих застібок із білого металу. Обріз фарбований золотом із тисненим орнаментом.

Філіграні:

Літера R у картуші під короною: арк. 3 I рах., 4 I рах., 5 I рах., 9 I рах., 5, 6, 7, 8, 10, 12, 14, 16, 18, 20, 22, 24, 25, 27, 29, 31, 34, 36, 38, 40, 41, 45, 46, 47, 49, 50, 51, 52, 58, 60, 62, 64, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 77, 79, 81, 82, 83, 84, 94, 96, 98, 101, 107, 110, 113, 118, 129, 133, 134, 135, 137, 139, 153, 157, 158, 161, 162, 167, 176, 179, 181, 185, 188, 190, 194, 196, 197, 199, 201, 204, 206, 207, 210, 212, 215, 217, 218, 220, 221, 223, 225, 228, 231, 233, 234, 238, 240, 242, 244, 245, 246, 252, 254, 256, 258, 261, 263, 265, 267, 271, 273, 274, 275, 277, 279, 281, 285, 286, 287, 289, 291, 292, 295, 298, 300, 302, 304, 305, 309, 310, 311, 313, 315, 319, 322, 324, 339, 343, 346, 348, 368, 369, 370, 371, 376, 380 = 146.

Риба в колі: арк. 90, 92, 97, [1] чист. після 101, [1] чист. після 104, 105, 114, 117, 122, 124, 125, 126, 130, 141, 155, 159, 168, 178, 183, 187, 192 = 21.

Агнець у лінійному картуші з SK: арк. 317, 321, 326, 329, 330, 332, 334, 337, 340, 347, 352, 377, 378, 384, 387, 389, 390 = 17.

Бродич без картуша: арк. 143, 145, 146, 149, 354, 358, 360, [1] чист. після 360, 364, 365, 366 = 11.

Літера W маленька без картуша: арк. 174, 236 = 2.

Дві літери S у бароковому картуші: арк. 248, [1] іл. перед 281 = 2.

Немає знаку (пари арк. без філіграней): арк. 169/170, 356/357, 385/[1] III рах. = 3.

Не встановлено за браком аркушів: арк. [2] III рах. = 1.

Поаркушний розпис філіграней примірника див. *Додаток 3.3.*

Походження: примірник надійшов до ВБУ в складі бібліотеки Києво-Печерської лаври у 1925 р.

Фото особливостей примірника – іл. 70–71.

Бібліографія примірника: *Сист. кат. КПЛ 1908-1912*, Т. 1, С. 8, № 93; *Барвінок 1924*, С. 137–138; *Попов 1924*, С. 166, № 37 (шифр І 2/15); *Гусева 2003*, С. 1097; *Шамрай 2005*, С. 92–93, № 118; *Бондар 2007-2*, С. 45;

Бондар, Кисельов 2008, С. 42, № 29; Немировский 2012, С. 190; Бондар 2013-2, С. 339–341; Бондар 2013-3, С. 125; Бондар 2015-4, С. 405.

Примітки: раніше книжка зберігалася під шифром Кир.4340п/а.

3.6. Євангеліє (з сигнатурами). Вільнюс : Друкарня Мамоничів, [1610–1620-ті рр.].

6-й примірник
шифр **Кир.4339п**
інв. 16457 ст

Місце зберігання: відділ стародруків та рідкісних видань.

Формула: арк. 1–171, [1 іл.], 172–280, [1 іл.], 281–391, [1] III рах., 2–9 I рах.

Повнота / дефектність: бракує арк. [2] III рах. та чистих арк. після 101, 104, 360. Арк. 2–9 I рах. переставлені в кінець книги.

Стан збереження: аркуші дещо забруднені, з плямами внаслідок замокання. Чистих видавничих аркушів немає жодного.

Розміри: блоку книги по оправі 328 x 198 x 73 мм; аркуша 310 x 192 мм.

Перебивки тексту (незначні): арк. 43 зв. на 44; 44 зв. на 45, 55 на 54 зв., 75 зв. на 76; 76 зв. на 77 і навпаки.

На багатьох аркушах просвічує текст зі звороту.

Провенісції: поаркушних записів немає.

Шифри, інші відмітки: «Кир.4339п» (верхній форзац, вверху, фіолетове чорнило, сучасний шифр зберігання); «№ 2 (закреслено) 94» (верхній форзац, вверху, чорне чорнило); «Z 8895» (верхній форзац, те ж на верхній кришці оправі, теж на арк. I II рах., на арк. 361 II рах. під заставкою, чорне чорнило); «А XIII 2/49» (верхній форзац, посередині, шифр КДА).

Печатки, штамп: «Центральна наукова / БІБЛІОТЕКА АН УРСР / Інв. №», вписано «16457 ст» (арк. 2 II рах. та арк. 33 II рах., внизу під друкованим текстом; внизу під друкованим текстом, фіолетове чорнило).

Оправа: дошки, вкриті зеленою тонкою шкірою (штучний пергамен?), пошкоджена. На верхній кришці сліди великого металевого кибалкового середника, на нижній – сліди овального середника та круглих накладок по кутках (жуків), також залишків гвіздків та дірочки від гвіздків. Обріз фарбований золотом, із тисненим орнаментом. Сліди двох застібок. Шкіру на кришках втрачено частково, на корінці – зовсім. Корінець плетений на чотири бинти. Папір обидвох форзаців з філігранню герб Амстердама з літерами під ним «RG».

Філіграні:

Літера R у картуші під короною: арк. 4 I рах., 8 I рах., 1, 3, 5, 7, 9, 10, 13, 14, 17, 20, 22, 23, 25, 26, 27, 29, 33, 37, 38, 39, 42, 45, 46, 48, 50, 53, 54, 56, 57, 58, 60, 62, 65, 67, 68, 71, 76, 78, 79, 80, 85, 86, 87, 88, 92, 94, 96, 101, 106, 118, 123, 129, 134, 138, 141, 142, 146, 148, 151, 152, 154, 159, 161, 165, 167, 170, 174, 176, 179, 182, 190, 194, 196, 197, 198, 200, 204, 206, 207, 210, 212, 213, 214, 215, 220, 224, 225, 226, 231, 233, 234, 235, 236, 237, 239, 241, 244, 245, 246, 247, 252, 254, 256, 258, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 276, 277, 279, 281, 282, 285, 286, 290, 292, 294, 296, 297, 299, 301, 303, 305, 308, 310, 311, 313, 325, 327, 342, 346, 347, 349, 352, 376, 380 = 143.

Риба в колі: арк. 90, 102, 103, 108, 109, 115, 116, 117, 124, 125, 126, 131, 133, 137, 153, 163, 171, 173, 183, 186, 187, 188, 192 = 23.

Агнець у лінійному картуші з SK: арк. 5 I рах., 9 I рах., 314, 315, 317, 321, 323, 329, 330, 331, 333, 337, 338, 340, 353, 354, 357, 358, 377, 381 = 20.

Бродич без картуша: арк. 143, 144, 361, 364, 365, 367, 369, 371, 373, 375, 384 = 11.

Літера W маленька без картуша: арк. 104 = 1.

Немає знаку (пари арк. без філіграней): арк. 385/[1] II рах., 386/391, 387/390, 388/389 = 4.

Не встановлено за браком аркушів: арк. [1] чист. після 101 = 1.

Поаркушний розпис філіграней примірника див. *Додаток 3.3*.

Походження: примірник надійшов до ВБУ у складі збірки Київської духовної академії у 1923 р.

Бібліографія примірника: *Крыловский 1890–1915*, Т. 5. вып 13, С. 12, № 30010 (як «Евангелие» без зазначення місця, під 1618 р.); *Гусева 2003*, С. 1097; *Бондар 2007-2*, С. 45; *Бондар, Кисельов 2008*, С. 42, № 29; *Немировский 2012*, С. 190.

3.7. Євангеліє (з сигнатурами). Вільнюс : Друкарня Мамоничів, [1610–1620-ті рр.].

7-й примірник

шифр **Кол. Попова 86(2)**

Фрагмент – 4 аркуші з гравюрами із зображеннями євангелістів – [1 іл.] II рах. після 9 I рах., [1 іл.] перед 106, [1 іл.] після 171, [1 іл.] перед 281.

Аркуші знаходяться у складі примірника Євангелія без сигнатур (Вільнюс: Друкарня Мамоничів, 1600; № 2.6), де всі вони підклесні на фальц. Цей факт було встановлено при підготовці каталогу шляхом порівнянн стану збереження дощок. Це ж підтверджуй й філігрань [1 іл.] перед 281 із зображенням Іоанна – Дві літери S. На інших аркушах сюжетних філіграней немає. Парні їм аркуші належать до Євангелія без сигнатур.

Четвергевангеліе
1600г. Вильна.
Друк. Мамоничей.
сн. Каратаева. № 162.
(74)

Друку Вильна 1600
Друку Мамоничей
сн. Каратаева. № 162.

Друку Вильна 1600
Друку Мамоничей
сн. Каратаева. № 162.

Друку Вильна 1600
Друку Мамоничей
сн. Каратаева. № 162.

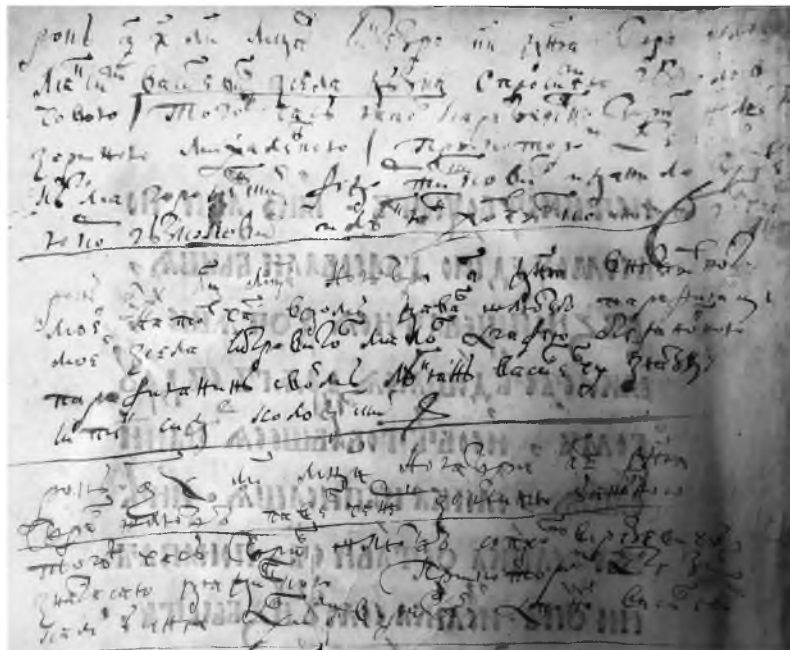
67. Євангеліє (з сигнатурами) (Вільнюс, 1600 [1610-20-ті рр.]).
Кир.772 (№ 3.2). Рукописні помітки, зображення кришок
металевого окладу, фрагменти вкладного запису

И, НАН СЪУЛКЪ: ОНИЖЕ ПИ
 АДХУУ ВСКЪ ГАНЩЕ. АЩЕ
 ІЗ СНЕСЕ, РЕЧЕТЪ НАМЪ, ПО
 БВО НЕВЪЕРЮВАНТЕ ЕМУ; АЩЕ
 ТЕМАЪ СЪУЛКЪ, ВОИМЕСА НЪС
 БИИ БО ИМОУТЬ ПУЛНА ИКО
 НЪОВЪЩАВШЕ ІСОВИ, РЪ
 НЕВЪЕМЫ. РЕЧЕ НАМЪ ИТЪ,
 ЗЪ ВАМЪ ГАН, КИИ БЛАГОУ
 БРИИ. ИИ, АТІ. ПУЖЕСА
 КЪ АМНІТ, ТАКЪ НЪКІИ ИМА

ИИ СЪУЕ АБЛАЖЕ, ПОЛЕНЕШО
 МРТВУХЪ ИДЕТЪ ІКНИМЪ, І
 ИТОЖ, РЕЧЕЖЕ ІСОВУ. АЩЕ М
 СЕЯ ИПРОКЫ НЕПКАУШОИТЪ,
 АЩЕ КТО СЪУЛКЪ БЪУКНИТЪ
 НЕИМУЕТЪ ВЪ СЕБІ. ІАЩЕ
 ПА. РЕЧЕЖЕ ІСОВУ ТАКОУ
 НЕВЪЗМОЖНО ЧЕТЪ ПУЖЕ
 БЛАШНОМ. ПОРЕЖЕ, ПУЖЕ
 ПАНХАДНІТ. СЪ НЕ СЛУУ БЛА
 АЩЕ ЖЪЗНОВЪ ОВЕДЪСІИ
 ЖЪЗКЕ ОБИИ ІСОВУ, ИВЪРЖЕ

69. Євангеліє (з сигнатурами) (Вільнюс, 1600 [1610-20-ті рр.]). Кир.774 (№ 3.4). Рукописні провенієнції, фрагменти арк. 69, 244 зв. з друком на підклеєному папері

70. Євангеліє (з сигнатурами) (Вільнюс, 1600 [1610-20-ті рр.]). Кир.1260п (№ 3.5). Рукописні маргіналії на арк. 9 зв. І рах.

Кир. 4340^а (22) 3084
Кир. 1260^п
inv. 41920.
№ 2510-1947
ЕВАНГЕЛИЕ
Вильно 1600 г.
[июль-август]

С. А. 853.
Эта книга составлена
по рукописи Лаврентьевской Библии
11/1 1950 г. М. С. Савицкий

71. Євангеліє (з сигнатурами) (Вільнюс, 1600 [1610-20-ті рр.]). Кир.1260п (№ 3.5). Рукописні маргіналії, кришки оправи запис на арк. 374

4. Євангеліє. Вільнюс: Друкарня Святодухівського братства, 1644.

Опис видання

Євангеліє = *Евангеліє, сирѣч Благовѣстіє богодухновенныхъ евангелист.*
Вільнюс: Друкарня Святодухівського братства, 21.ХІІ.1644.

Вихідні відомості на титульному аркуші: «ЄV^ѣЛІЄ / сирѣчь: / Бл̄говѣстіє Б̄го / д̄хновенныхъ / ЄV^ѣЛИСТЪ. / Бл̄г̄веніє^м ст̄йшаго / Патріархи / Кв̄^ѣ Парθενіа. / Тцаніємъ Бра^ѣства / Ставро^ѣ: / Храма Сошествіа / Стаго Дх̄а / в^ѣ ВИЛНИ. / в лѣто / ѿ Рож̄ества Х^ѣва, ѿ Х̄ М̄д.[1644] Дека^м: Ка.[21]» (іл. 72).

На останньому аркуші вміщено виправлення помилок під назвою «Ко читателю. Исправленіє посползновеній в книзѣ сей» ([1] Ш рах.) із підписом «Гавріиль Іваннович, / Иг̄мен Євейскій, Типографъ ѿбщего / Житіа» (іл. 74).

Склад видання: Титул – арк. [1] I рах., Молитва «Преблагом̄ и всепокланяемом̄ Вседержителю Б̄г̄» – арк. [1] зв. – [3] зв. I рах.; Коротка передмова «Возлюбленный читателю» – [3] зв. I рах.; Зміст Євангелія від Матвія «Ѿглавленіє еже ѿ Матѳеа стаго ЄV^ѣліа» – арк. [3]–[5] I рах., Передмова до Євангелія від Матвія Феофілакта Болгарського «Предословіє, еже ѿ Матѳеа стаго ЄV^ѣліа. Написанное ѿ стаго Ѳеѳілакта, Архіеп̄па Болгарскаго» – [5] – [7] I рах.; Гравюра із зображенням Матвія – [7] зв. I рах.; Євангеліє від Матвія «Ѿ Матѳеа стое бл̄говѣстіє» – арк. [1] II рах. – 76 зв. II рах.; Зміст Євангелія від Марка «Ѿглавленіє еже ѿ Марка стаго ЄV^ѣліа» – арк. 77–79; Передмова до Євангелія від Марка Феофілакта Болгарського «Предословіє, еже ѿ Марка стаго ЄV^ѣліа» – арк. 79 зв.–80; Гравюра із зображенням Марка – арк. 80 зв.; Євангеліє від Марка «Ѿ Марка стое бл̄говѣствованіє» – арк. 81–128 зв.; Зміст Євангелія від Луки «Ѿглавленіє еже ѿ Л̄уки стаго ЄV^ѣліа» – арк. 129–132; Передмова до Євангелія від Луки Феофілакта Болгарського «Предословіє, еже ѿ Л̄уки стаго ЄV^ѣліа» – арк. 132 зв.–133; Гравюра із зображенням Луки –

арк. 133 зв.; Євангеліє від Луки « \bar{W} Л \bar{u} ки \bar{c} тоє бл \bar{g} ов \bar{v} ствованіє» – арк. 134–215; Зміст Євангелія від Іоанна «Оглавленіє Єже \bar{w} Іванна ста \bar{g} о Є \bar{v} ліа» – арк. 215 зв.–216; Передмова до Євангелія від Іоанна Феофілакта Болгарського «Предословіє, еже \bar{w} Іванна ста \bar{g} о Є \bar{v} ліа» – арк. 216зв.–218; Гравюра із зображенням Іоанна – арк. 218 зв.; Євангеліє від Іоанна « \bar{W} Іванна \bar{c} тоє бл \bar{g} ов \bar{v} ствованіє» – арк. 219–278 зв.; «Соборникъ \bar{b} і [= 12] м \bar{c} е \bar{m} сказ \bar{u} га зачаломъ коем \bar{u} ждо Є \bar{v} лію» – арк. 279–285 зв.; «Се же Є \bar{v} ліа обща въ памяти єдинимъ, и мн \bar{w} ги \bar{m} ст \bar{b} ім \bar{u} : на Оутрна \bar{x} и Лв \bar{r} гіа \bar{x} аще когда въсхоц \bar{e} ши лв \bar{r} гисати» – арк. 286; «Пристезеніє» – арк. 286 зв.; Показчик євангельських читань «Сказаніє изв \bar{e} стно иже повса дни зачаломъ. Како чт \bar{u} тъся Є \bar{v} ліа...» – арк. 287–299 зв.; «Ко читателю. Исправленіє поползновеній в книз \bar{b} сей» – арк. [1] Ш рах.

Організація видання: формула видання – [1–8], 1–299, [1] арк.

Формат 2°.

Фоліація кириличними цифрами внизу на лицьовій стороні аркуша на зовнішньому березі, під титлом, після цифри крапка.

Складається із 75 зошитів. Зошити [A*]⁴Б*⁴А⁴–ІІІ⁴.

Сигнатури літерні, позначені на першому та другому аркушах чотириаркушних зошитів у вигляді однієї / двох, потім двох / трьох розташованих посередині під текстом кириличних літер із проміжком між ними, друга з літер під титлом, наприклад – «А»/«А \bar{v} »; «Аа»/«А а \bar{v} ». На першому аркуші (титулі) позначення немає, на наступному [2] сигнатура «А**», у другому зошиті на аркуші [5] сигнатура «Б*», на наступному арк. [6] – «Б Б*».

Повна формула за сигнатурами – [A*]⁴Б*⁴ А⁴ Б⁴ В⁴ Г⁴ Д⁴ Е⁴ Ж⁴ S⁴ З⁴ И⁴ І⁴ К⁴ Л⁴ М⁴ Н⁴ О⁴ П⁴ Р⁴ С⁴ Т⁴ У⁴ Ф⁴ Х⁴ \bar{W} ⁴ Ц⁴ Ч⁴ ш⁴ ц⁴ Ъ⁴ Ы⁴ Ь⁴ Ю⁴ ІІ⁴ О⁴ \bar{z} ⁴ П⁴ \bar{v} ⁴ \bar{v} ⁴ Аа⁴ Бб⁴ Вв⁴ Гг⁴ Дд⁴ Ее⁴ Жж⁴ Ss⁴ Зз⁴ Ии⁸ Іі⁴ Кк⁴ Лл⁴ Мм⁴ Нн⁴ Оо⁴ Пп⁴ Рр⁴ Сс⁴ Тт⁴ Уу⁴ Фф⁴ Хх⁴ \bar{W} ⁴ \bar{w} ⁴ Цц⁴ Чч⁴ шш⁴ цц⁴ Ъ \bar{b} ⁴ Ы \bar{b} ⁴ Ь \bar{b} ⁴ Ю \bar{b} ⁴ ІІ \bar{b} ⁴.

Кустоди внизу під останнім рядком з обох боків аркуша в правому кінці рядка дрібнішим від основного шрифтом.

На зовнішній березі винесені позначення (індекси) глав (друк чорним) та зачал (друк червоним). У тексті зачала позначені символом зірочки «*». У виносках (верхніх та нижніх колонтитулах) над або під основним текстом розміщені початкові слова зачал, надруковані червоним, після яких також символ «*», розмір шрифту менший порівняно з основним.

Характеристика друку: набір – рядків 18 (основний) + верхні та нижні колонтитули не на всіх аркушах, розмір основного шрифту (10 рядків) = 128 мм, менших = 82, 58 мм. Дзеркало набору 224 x 145 мм. Друк двома фарбами у два прогони.

Художнє оформлення:

Титул-форта, що складається із двох скомпонованих гравірованих рамок, надрукованих червоним і чорним (більша рамка – альб. іл. № 64, менша рамка – альб. іл. № 65; невелика гравюра з Трійцею, вбудована вверху в рамку – альб. іл. № 66).

Ілюстрації – 5, з них 4 цільносторінкові гравюри євангелістів, такі ж як, у Євангеліях 1600 без сигнатур та з сигнатурами, всі в рамках із кількох смужок виливних прикрас: Матвій – [7] зв. І рах. (альб. іл. № 17); Марко – арк. 80 зв. (альб. іл. № 18); Лука – арк. 133 зв. (альб. іл. № 19); Іоанн – арк. 218 зв. (альб. іл. № 20); та невелика гравюра з Трійцею, вкомпонована в рамку на титулі – альб. іл. № 66).

Заставки – 17 з 11-и дощок: арк. [1] зв. I рах. (альб. іл. № 49б), арк. [3] I рах. (альб. іл. № 43), арк. [5] зв. I рах. (альб. іл. № 52), арк. [1] II рах. (альб. іл. № 47), арк. 77 (альб. іл. № 52), арк. 79 зв. (альб. іл. № 50), арк. 81 (альб. іл. № 49а), арк. 129 (альб. іл. № 48), арк. 132 зв. (альб. іл. № 51), арк. 134 (альб. іл. № 44), арк. 215 зв. (альб. іл. № 45), арк. 216 зв. (альб. іл. № 50), арк. 219 (альб. іл. № 43), арк. 279 (альб. іл. № 46), арк. 286 (альб. іл. № 52), арк. 286 зв. (альб. іл. № 53), арк. 287 (альб. іл. № 45).

Кінцівки – 15 з 8-и дощок: арк. [2] зв. I рах. (альб. іл. № 55), арк. [5] I рах. (альб. іл. № 57), арк. [8] I рах. (альб. іл. № 61), арк. 76 зв. (альб. іл. № 58), арк. 79 (альб. іл. № 58), арк. 128 зв. (альб. іл. № 57), арк. 132 (альб. іл. № 60), арк. 133 (альб. іл. № 61), арк. 215 (альб. іл. № 62), арк. 216 (альб. іл. № 61), арк. 218 (альб. іл. № 59), арк. 278 зв. (альб. іл. № 63), арк. 286 (альб. іл. № 61), арк. 286 зв. (альб. іл. № 63), арк. 299 зв. (альб. іл. № 63).

Ініціали – 10 з 10 форм (7 у вигляді буквиць – арк. [5] зв. I рах. (И, альб. іл. № 103), арк. 1 II рах. (К, альб. іл. № 104); арк. 79 зв. (Є, альб. іл. № 105); арк. 81 (З, альб. іл. № 106), арк. 132 зв. (Л, альб. іл. № 107), арк. 134 (П, альб. іл. № 108), арк. 219 (В, альб. іл. № 109); сюжетні в прямокутних рамках – арк. 216 зв. (И, альб. іл. № 110), невеликі у прямокутних рамках з орнаментом – арк. 279 (С, альб. іл. № 111); арк. 286 зв. (П, альб. іл. № 112).

В'язь – 6 з 6-и форм: (черв.): арк. [1] I рах. (титул) (альб. іл. № 86), арк. [1] II рах. (альб. іл. № 81), арк. 81 (альб. іл. № 82), арк. 134 (альб. іл. № 83), арк. 219 (альб. іл. № 84), арк. 279 (альб. іл. № 85).

Виливні прикраси у вигляді різних комбінацій (альб. іл. № 130.1-130.4):

зовнішня рамка зі смужок виливних прикрас на титульному аркуші (зверху та з боків по три смужки, знизу – п'ять смужок різних видів виливних елементів);

заповнення пустот в меншій рамці титулу зверху і знизу на місці її розрізів;

по три смужки прикрас, що складають гравіровані рамки на всіх аркушах видання;

горизонтальні смужки в тексті – арк. [2] зв. I рах., 279, 280, 280 зв., 282, 283, 283 зв., 284, 284 зв., 285, 295 зв., 296, 296 зв., 297, 298, 298 зв., 299;

доповнення до заставок – арк. [1] зв. I рах., [5] зв. I рах., [1] II рах., 77, 79 зв., 81, 129, 132 зв., 134, 216 зв., 219, 286, 286 зв.;

доповнення до в'язі та заголовків – арк. [1] II рах., 81, 134, 219, 279;

рамки для кінцівок – арк. 128 зв.;

рамки для ініціалів – арк. 134;

кінцівка у вигляді кількох елементів виливних прикрас – арк. 80;

невеликі квадратики або прямокутники із виливних прикрас замість рамок маргіналій на полях – арк. 15 зв., 28 зв., 45 зв., 60 зв., 99 зв., 109, 118 зв., 150, 166 зв., 183 зв., 199 зв., 231 зв., 243, 254;

горизонтальні лінійки в тексті – арк. 281, 299 зв.

Разом з рамками з виливних прикрас на аркушах книги використані лінійні рамки.

Помилки в нумерації:

арк. 75 (ѿє) помилково пронумеровано як 74 (ѿд), попередній аркуш також 74 (в усіх примірниках);

арк. 79 (ѿθ) помилково пронумеровано як 78 (ѿи), попередній аркуш також 78 (ѿи) (в усіх примірниках);

арк. 193 (рѿг) пронумеровано як 192 (рѿв), попередній аркуш також 192 (рѿв) (в усіх примірниках);.

арк. 249 (с̄м̄θ) помилково пронумеровано як 250 (с̄н̄), наступний аркуш також 250 (с̄н̄) (в усіх примірниках);

арк. 252 (с̄н̄в) помилково пронумеровано як 251 (с̄н̄а), попередній аркуш також 251 (в усіх примірниках).

Видавничі виправлення в тексті:

арк. 38, рядок 12, в тексті «...и слѣпыа вида» літеру після «п» забілено і виправлено на «ы» (в усіх примірниках).

арк. 57, рядок 18, в слові «бѣдетъ» літеру після «д» забілено і виправлено на «е» (Кир.4343п, Кир.4344п, Кир.4346п, Кир.4347п) або на «е» (Кир.543, Кир.4345п).

арк. 61, рядок 1, в тексті «...дній тѣхъ, слн̄це...» на заклеїці слово «тѣхъ» (в усіх примірниках).

арк. 66, рядок 2, друкована наклейка в слові «дворъ», на заклеїці «ъ» – Кир.543; Кир.4343п, Кир.4347п. У примірниках Кир.4344п, Кир.4345п, Кир.4346п – заклеїки немає, забілювання і виправлення чорнилом.

арк. 88, верхній колонтитул, червоний друк, «...поста. Рече Г̄дь: Аминь...», на заклеїці «Рече Г̄дь:» (в усіх примірниках), під заклеїкою «Воврема оно,»

арк. 104 зв., рядок 14 в слові «тѣца» забілено і вручну виправлено «е» на «ѣ» (в усіх примірниках).

арк. 185 зв., рядок 6, в тексті «/ гаеть ли...» літеру «ъ» забілено і виправлено вручну (в усіх примірниках).

арк. 185 зв., рядок 13, друк червоним «Сре̄: Рече же...», на заклеїці «Р» (тільки у примірнику Кир.4345п). У примірниках Кир.543, Кир.4343п, Кир.4344п, Кир.4347п заклеїки немає – помилку було виправлено в наборі.

арк. 191, рядок 6, в слові «въставъ» літера «а» вручну виправлена чорнилом (в усіх примірниках).

арк. 197 зв., рядок 13, виправлення помилки у слові «ната» останньої літери (вручну виправлено «а» на «ѧ» – Кир.4343п; Кир.4346п; вручну виправлено «а» на «А» – Кир.4344п; зверху коми надруковано «А» – Кир.543, Кир.4347п; літера «А» на заклеїці – Кир.4345п).

арк. 225, рядок 6, друкована наклейка з літерами «о й» в словах «...ѧко ѡс̄на...» (в усіх примірниках).

арк. 226, рядок 13, заклеєно або витерто зайві літери «ва» між словами «свѣдите̄ство» та «его» (заклеєно – Кир.543; Кир.4343п; Кир.4344п, Кир.4346п; витерто – Кир.4347п). У примірнику Кир.4345п виправлення немає.

арк. 227 зв., рядок 16 – «...кланаетеса, егоже...», на друкованій заклеїці кінцева в першому із слів літера «А» (Кир.4345п, Кир.4347п). У примірниках Кир.543, Кир.4343п, Кир.4344п, Кир.4346п літеру забілено і виправлено чорнилом.

арк. 234, рядок 9, в слові «твори» «о» виправлене чорнилом поверх іншої літери (в усіх примірниках).

арк. 237 зв., рядок 17 (останній), в кінці, друк червоним, друкована наклейка в тексті «Коне̄ Поне̄», на заклеїці «оне̄» (в усіх примірниках).

арк. 259, рядок 17, в останньому слові «твориши» літери «во» надруковані на заклеїці (в усіх примірниках).

арк. 259 зв., рядок 8, в тексті ««просла/виса Сн̄ чл̄чк̄й,...» на заклеїці надруковано «са» (в усіх примірниках).

арк. 292 зв., рядок 6, помилки в нумерації зачал «Въскрѣ: і... Зача^а: ѿs» виправлено на «Въскрѣ: ѿ... Зача^а: ѿe»

рядок 14 «Зача^а: ѿѿ» виправлено на «Зача^а: ѿe»

рядок 15 «Зача^а: пг» виправлено на «Зача^а: ле»

виправлення номерів зачал – у примірнику Кир.543, Кир.4345п, Кир.4347 давні виправлення червоним чорнилом, відмінні одне від одного; Кир.4343п, Кир.4344п – пізніші виправлення вручну чорним чорнилом; у Кир.4346п – виправлень немає.

арк. 293 та 294 – також виправлення номерів зачал, однак, вірогідніші, читацькі;

арк. 295 зв., рядок 4, в тексті «... ѿ ЛѸки зачало нв» «нв» виправлено на «чс» (шляхом заклейки друкованим текстом – примірники Кир.4343п, Кир.4344п, Кир.4346п, Кир.4347п; шляхом виправлення чорнилом – Кир.543. У примірнику Кир.4345п виправлення немає).

арк. 295 зв., рядок 7, виправлення в тексті «... ѿ Ма^ѳѳеа зачало...», «Ма^ѳѳеа» надруковано на заклеїці замість «ѿ ЛѸки» (Кир.4343п, Кир.4344п, Кир.4346, Кир.4347п) або виправлено чорнилом (Кир.543). У примірнику Кир.4345п виправлення немає.

Варіанти набору:

титул: I варіант «в' ВИЛНИ», II варіант «в' ВЕВЮ».

I варіант – всі описані примірники;

II варіант – в примірниках НБУВ не виявлено (*Вознесенский, Николаев 2019-2, С. 78*).

Фінгерпринт: а.8. наже а:са Сехо С 1644К.

Початкові літери аркуша та останнього рядка див. Додаток 1. Ідентифікатори початкових та кінцевих рядків Євангелій. 1.4. Євангеліє (Вільнюс, 1644).

Філіграні видання: Лис із літерами PR без картуша (альб. філ. № 4.1-1, 4.1-2); Лис чотиридільний у бароковому картуші (альб. філ. № 4.2).

Примірники: в каталозі описано 6 примірників: Кир.543 (№ 4.1); Кир.4343п (№ 4.2); Кир.4344п (№ 4.3); Кир.4345п (№ 4.4); Кир.4346п (№ 4.5); Кир.4347п (№ 4.6).

Бібліографія видання: *Ундольский 1871, Стб. 66, № 550–551; Гильдебрандт 1874, С. 173, № 77; Каратаев 1883, С. 509–510, № 575?, 576; Крыловский 1890–1915, Т. 1, вып. 1, С. 21, № 138 (АП 1/8); Т. 5, вып. 13, С. 12, № 30011 (А XIII 2/33); Миловидов 1908-1, С. 50–21, № 47; Миловидов 1908-2, С. 9, № 96; Свенцицкий 1908, С. 5, № 12(600); Сист. кат. КПЛ 1908-1912, Т. 1, С. 9, № 121; Петров, Бирюк, Золотарь 1958, С. 55; № 151 (5 прим.); Кубанська-Попова 1971, С. 27, № 27; Лукьяненко 1975, С. 193–197, № 100; Поздеева, Кашикарлова, Ленерман 1980, С. 162–163, № 363; Галенчанка 1986, С. 113, № 146; Шамрай 2005, С. 102–103, № 140–142; Бондар, Кисельов 2008, С. 44, № 42 (6 прим.); Вознесенский, Николаев 2019-2, С. 78–79, № 100.*

КГЪ ИСТИННОМУ НЪЛКЪТЪ ХЪИ
ПАЧЕ ВЪСЪХЪ СЛЪВЪХЪ ЧЛЪКНЪХЪ ПРЕКРАСНЪИШЕМО,
КЕСАРИЮ ВЪЖУСКИХЪ.

МЫ грѣшніи и непотребніи РАБИ ТВОИ и иноуе рабыни тво
еж, Многогрѣшніи **ІНОЦЫ**, общежителнаго Монасты
ра Братскаго Вилненскаго Храма Прес: Дѣа. Множае ПАЧЕ
нежели Благтели въмѣсто жертвы.

ТЕБѢ
ЯКО Прѣрости **НАСТАВНИКУ** ВЪЧИТЬ И ВЪВЪДИ.
ПОХВАЛУ,
Сіе дѣло рѣкъ и оусть твоихъ Престѣхъ въ Благодареніе
во смиреніемъ принонимъ и будемо.

Водмеленный читателю: Вѣстнѣ ти еданъ, якш сіа оглавленіа кождо
булетъ предложена, не Главъ ниже Заглавъ церковныхъ сѣтъ: Но
вещи тамо шертѣаемыхъ. Тѣмъже чсло нхъ на евокачъ изъшера
женно, чорнымъ писменемъ шерѣши.

Также же и шемъ вѣждъ: сже въ вѣнцѣ чорномъ, писаніемъ чорнымъ,
по пяти дней на краяхъ прикождо булетъ написана. Поніже сѣтъ ш
блгочивыхъ хртіанъ шцевин подвижницы: иже въ четырехъ нлхъ по вс
лѣта свои собѣ на единѣ прочтѣаютъ все стоі буліе: и сіа ради
вини се положила, да и тин въ пристанища чтеніа своего не смѣшанса.

ОГЛАВЛЕ

73. Євангеліе (Вильнюс, 1644). Арк. [2] зв. з вихідними відомостями
Кир.4346п (№ 4.5)

КОҢИТАТЕЛЮ.

Исправленіѣ попользовеніи въ книзѣ сей, Читателю
возлюбленне вице исправленн.

Матѣей.

Зауа: мѣ. вѣдали ути вѣдѣли

Зауа: нѣ. рѣша, ути рѣкоша,

Зауа: нѣ. наеледе ути наеледѣ

Марко.

Зауа: нѣ. имаше ути имаше

Лѣка.

Зауа: нѣ. молѣшеж ути молѣшеж

Зауа: нѣ. еѣдега ути еѣдегѣ

Зауа: нѣ. возвергша ути нѣ возвергше

Зауа: нѣ. галілеаннѣж ути галілеаннѣж

Віе нѣ аще бы еѣ болѣе что гнѣво нѣверѣло, нѣ нераденію нашиму, но паче
немоуши чловѣчестей причѣтше намъ: Труднѣшнѣе всѣхъ вѣщнъ, да Сподо
кнѣте прощеніа простъ: да нѣ сами прощеніе оулучите, ѿ Хѣ Бга во днѣ сѣднѣи.

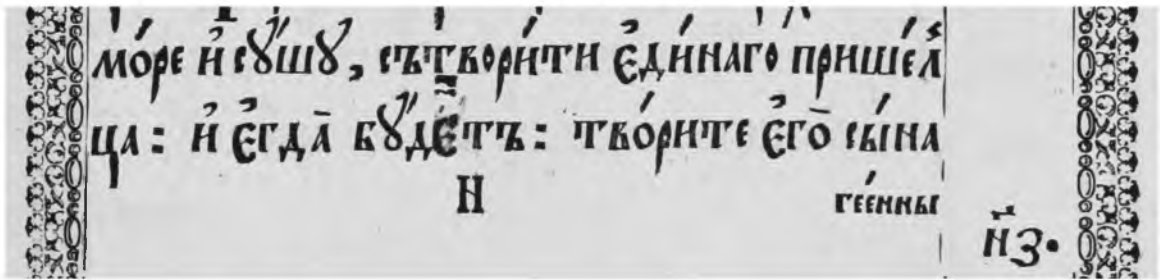
Гаврілаѣ Іѿлѣнокнѣж,

Игѣменѣ Евѣнскіи,

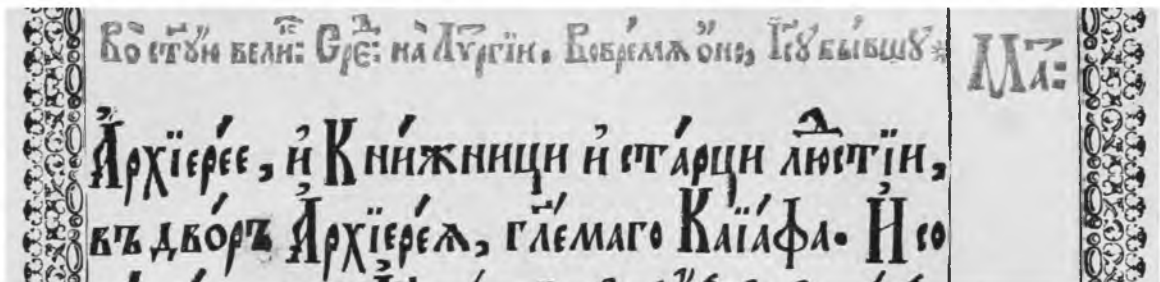
Тупшѣрѣфѣ ѿѣцѣго

Житіа.

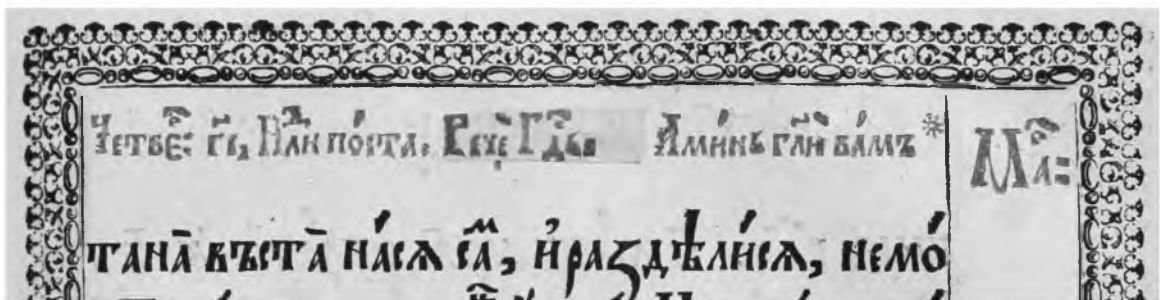
Црѣви вѣкѣвъ, вѣсмертнѣшнѣ, невиди
момѣ, еѣдиноѣ премѣдрѣшнѣ Бгѣ,
чѣстѣ нѣ слава вѣвѣкѣки вѣкѣ,
Аминѣ.

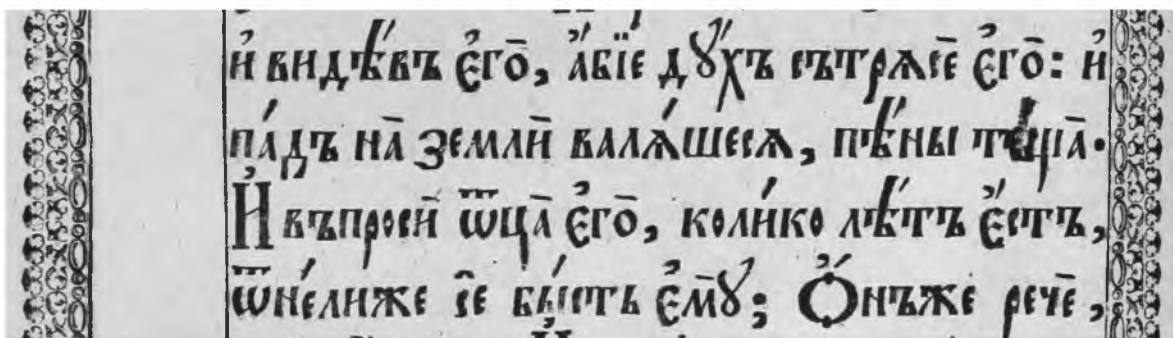
Євангеліє (Вільнюс, 1644). Виправлення помилок при друці на арк. 57 в примірниках Кир.4345п (№ 4.4) та Кир.4345п (№ 4.5)

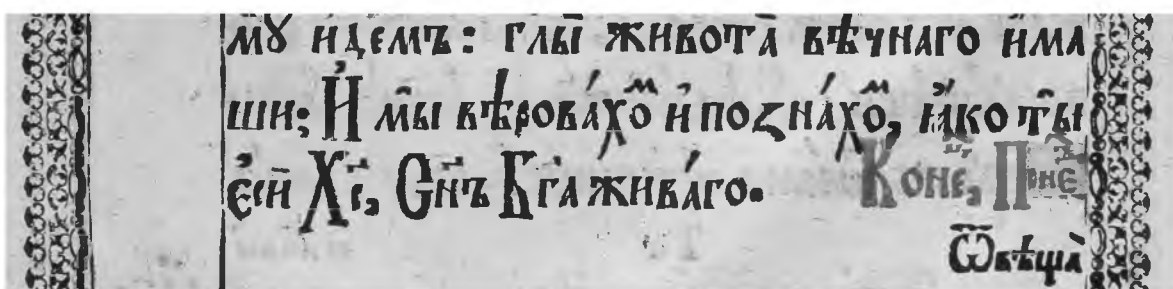
Євангеліє (Вільнюс, 1644). Виправлення помилок при друці на арк. 66 в примірнику Кир.4345п (№ 4.4)

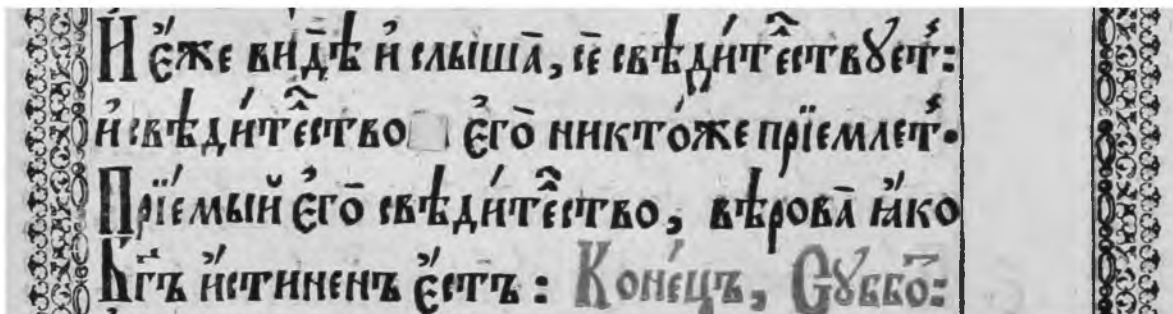
75. Євангеліє (Вільнюс, 1644). Виправлення помилок при друці на арк. 88 в примірнику Кир.4345п (№ 4.4)

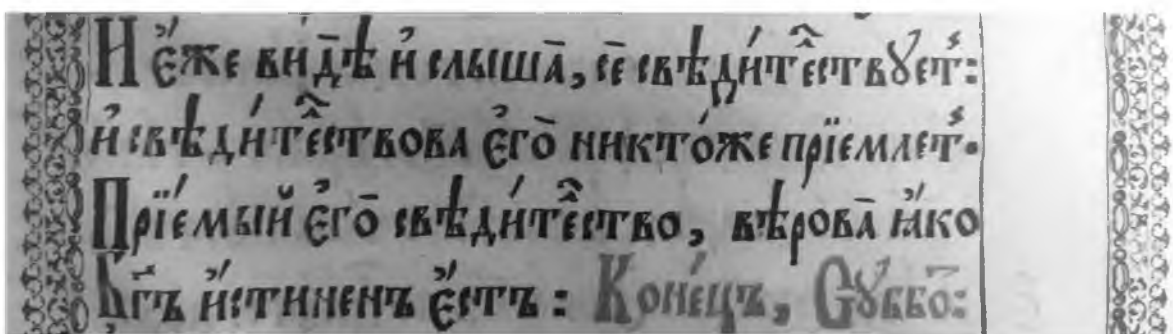
Євангеліє (Вільнюс, 1644). Виправлення помилки при друці на арк. 104 в примірнику Кир.4345п (№ 4.4)

Євангеліє (Вільнюс, 1644). Виправлення помилки при друці заклеюванням на арк. 237 зв. в примірнику Кир.4345п (№ 4.4)

Євангеліє (Вільнюс, 1644). Виправлення помилки при друці заклеюванням на арк. 226 в примірнику Кир.4346п (№ 4.5)

76. Євангеліє (Вільнюс, 1644). Арк. 226 з не виправленою помилкою в примірнику Кир.4345п (№ 4.4)

Опис примірників

4.1. Євангеліє. Вільнюс: Друкарня Святодухівського братства, 1644.

1-й примірник

шифр **Кир.543**

інв. 4093 ст.

Місце зберігання: відділ стародруків та рідкісних видань.

Формула: [8], 299, [1] арк.

Повнота / дефектність: примірник повний.

Стан збереження: аркуші забруднені, пошкоджені, пожовклі, із плямами воску, деякі відокремлені від блоку. Титул та арк. 14, 15 не тримаються блоку. Значна ушкодженість арк. 229–238 – розриви, втрати фрагментів, часткова давня реставрація. На арк. 184 числені розриви заклеєно невеликими шматками паперу. Синім папером заклеєно розриви на арк. 213, 212, 220.

Розміри: блоку книги по оправі 400 x 250 x 74 мм; аркуша 355 x 240 мм.

Інші особливості: чистий аркуш на початку книги.

Перебивки тексту: арк. [2] зв. на [3] I рах, арк. 101–108, 115, 117, 118, 119, 120, 125, 126, 127 II рах.

Перебивки тексту: арк. 101 зв. на 102 і навпаки; 102 зв. на 103; 103 зв. на 104; 106 зв. на 107 і навпаки; 107 зв. на 108; 118 зв. на 119 і навпаки; 119 зв. на 120; 126 на 125 зв.; 127 на 126 зв.; 129 зв. на 130; 132 на 129 зв.; 135 на 134 зв.; 134 зв. на 135; 173 зв. на 174; 196 зв. на 197; 257 зв. на 258.

Провенісції: на титулі закреслений давній власницький запис із двох рядків, що починається словами «Іерей Стефан...».

Штampi, печатки: «кієвський / музей / ИМП. НИКОЛАЯ П» (невелика овальна печатка на чистому арк. на початку книги, така ж на титулі внизу, синє чорнило).

«Державна / Публічна / БІБЛІОТЕКА / УРСР», вписано «4093 ст» (маленька прямокутна печатка – арк. [1] зв. I рах., на нижньому березі, фіолетове чорнило).

«Національна бібліотека України / імені В. І. Вернадського / Відділ стародруків та рідкісних видань / інв. №», вписано «4093 ст» (арк. 9, на нижньому березі, синє чорнило).

Шифри, інші відмітки:

Наліпки: «Староп. /№ 85» (наліпка розміром 20 x 30 мм, у синій тонкій рамці, на верхньому форзаці, посередині, така ж сама на корінці).

Маргіналії: арк. 30 зворот, рядок 1 – «рѣша» виправлено на «рѣкоша» (читацьке виправлення синім олівцем, почерк XIX–XX ст.); арк. 42 зворот, рядок 12 – в тексті «/ŵ сншвъ ли ихъ,...» заклеєно слово «сншвъ», на заклеїці чорнилом написано «сыншвъ»; арк. 116 зв., рядок 4 – «имаше», виправлене на «вяше» (читацьке виправлення синім олівцем, почерк XIX–XX ст.); теж саме – арк. 208 зв., рядок 8 «галілеанынь» виправлено на «галілеанинь».

Оправа: дошки в коричневій плямистій шкірі з тисненням (великий середник із завитками, всередині хрест), пошкоджена, забруднена. Корінець на 6 бинтів, із частковими втратами шкіри. Верхня кришка не тримається блоку. Залишки двох застібок. Обріз фарбований синім плямистим.

Філіграні:

Лис з PR без картуша: арк. 3 I рах., 4 I рах., 7 I рах., 8 I рах., 21, 27, 28, 31, 34, 36, 37, 38, 41, 42, 46, 48, 49, 50, 54, 56, 58, 60, 62, 64, 65, 66, 70, 72, 75, 76, 77, 78, 81, 83, 86, 88, 89, 91, 93, 95, 99, 100, 101, 103, 105, 107, 111, 112, 115, 116, 118, 120, 122, 124, 125, 126, 129, 130, 133, 135, 139, 140, 141, 142, 147, 148, 150, 152, 153, 155, 157, 158, 161, 162, 167, 168, 169, 170, 173, 174, 178, 180, 183, 184, 187, 188, 189, 191, 193, 195, 197, 198, 201, 202, 205, 207, 211, 212, 213, 215, 219, 220, 223, 224, 225, 226, 229, 231, 233, 234, 237, 239, 241, 242, 245, 247, 249, 251, 252, 253, 254, 258, 260, 261, 262, 267, 268, 270, 272, 273, 275, 277, 279, 282, 284, 285, 286, 290, 292, 293, 294, 299, [1] III рах. = 142.

Лис чотиридільний у бароковому картуші: арк. 2, 4, 6, 8, 10, 12, 15, 16, 19, 20, 22, 29 = 12.

Походження: примірник надійшов до ВБУ в складі збірки Київського музею.

Фото особливостей примірника – іл. 77.

Бібліографія: Бондар, Кисельов 2008, С. 44, № 42; Бондар 2015-4, С. 425.

4.2. Євангеліє. Вільнюс: Друкарня Святодухівського братства, 1644.

2-й примірник
шифр **Кир.4343п**
інв. 16462ст

Місце зберігання: відділ стародруків та рідкісних видань.

Формула: арк. [1–8], 1–19, 22–299, [1].

Повнота / дефектність: бракує арк. 20, 21, замість них вставлено чисті, філіграні – «1841», «А Гончаров».

Стан збереження: аркуші забруднені, зі слідами замокання. Початкові аркуші реставровані в XIX ст. шляхом доклейки частин аркушів. Сильно обрізані береги. На початкових та кінцевих аркушах незначні ушкодження від шашелю.

Розміри: блоку книги по оправі 366 x 250 x 64 мм; аркуша 334 x 211 мм.

Перебивки тексту: [5] зв. I рах. на [6] I рах. і навпаки; [6] зв. I рах. на [7] I рах. і навпаки; [7] зв. I рах. на [8] I рах. і навпаки; арк. 106 на 105 зв.; 106 зв. на 107 і навпаки; 114 зв. та 115 і навпаки, 115 зв. на 116, 122 на 121 зв., 126 на 125 зв., 126 зв. на 127 і навпаки, 127 зв. на 128; 129 на 128 зв., 129 зв. на 130; 132 на 131 зв., 132 зв. на 133, 134 зв. на 135, 149 зв. на 150, 152 на 151 зв., 152 зв. на 153.

Підклесні на фальц аркуші: 139, 143.

Провенісції:

Записи: «рѣе гѣу аѣгуста ѣ ѣи аѣ Димиѣроѣскої поѣ Прохорѣ / прода□
сие еваѣгилие Куѣскому³² бл̄говъщеѣскоѣ // попу Ѡедору а вза□ се? поѣ
Прохоѣ на не поѣ Фе/доре дванадцать рѣлевъ денеѣ // и рѣку приложи□»
(арк. 278 зв., 279, 280 внизу між друкованим текстом і рамкою).

Печатки, штамп: «Центральна наукова / БІБЛІОТЕКА АН УРСР / Інв. №», вписано «16462 ст» (арк. [1] зв. І рах. внизу під друкованим текстом; арк. 33 ІІ рах., на зовнішньому березі внизу, між рамкою і друкованим текстом, фіолетове чорнило).

Наліпки: «Муз. С. 501. АХШ 2/53» (наліпка на корінці, шифр ЦАМ при КДА).

Шифри, інші відмітки: «Муз. С. 501» (верхній форзац, вверху, те ж саме, верхній контрфорзац, вверху, обидві – чорне чорнило). «АХШ 2/53» (верхній форзац, посередині, чорне чорнило, шифр КДА).

Оправа: дошки в коричнево-чорній плямистій шкірі з тисненням золотом, XVIII–XIX ст., хорошої збереженості, можливо, київська. Тиснення на обох кришках у вигляді кибалкових сюжетних середників, наріжників із рослинним орнаментом та вузької рамки із прикрас. Середник верхньої кришки – Ісус Христос з двома янголами?, середник нижньої кришки – Богородиця з Богонемовлям на престолі з Антонієм та Феодосієм Печерськими?. Дві металеві карбовані застібки з орнаментом. Кріплення – металеві карбовані на шкіряних накладках із тисненням. Обріз синій крапчастий. Тиснення на корінці – орнамент, назва «ЕВАНГЕЛИЕ». Корінець на сім бинтів. Каптал плетений білою та темною нитками. Обидва форзаци із паперу XIX ст. з філігранями папірні Гончарових, верхній контрфорзац – літери «АГ», нижній контрфорзац – «1830».

Філіграні:

Лис з PR без картуша: арк. 2 І рах., 4 І рах., 5 І рах., 6 І рах., 24, 26, 30, 32, 33, 34, 37, 39, 41, 43, 44, 47, 48, 49, 50, 54, 56, 57, 58, 61, 63, 67, 68, 70, 72, 74, 76, 77, 78, 83, 84, 85, 87, 90, 92, 95, 96, 99, 100, 101, 103, 105, 107, 109, 110, 115, 119, 120, 123, 124, 127, 128, 130, 132, 135, 136, 138, 140, 143, 144, 146, 148, 151, 152, 153, 155, 157, 159, 161, 163, 165, 166, 169, 170, 174, 176, 177, 179, 181, 183, 186, 188, 189, 190, 194, 196, 199, 200, 203, 204, 205, 207, 209, 211, 215, 216, 218, 220, 223, 224, 226, 228, 229, 231, 234, 236, 237, 238, 241, 243, 245, 246, 249, 250, 254, 256, 259, 260, 261, 263, 265, 267, 271, 272, 275, 276, 277, 278, 281, 282, 287, 288, 290, 292, 294, 296, 297, 298 = 141.

Лис чотиридільний у бароковому картуші: арк. 1, 2, 6, 8, 10, 12, 13, 14, 19, 22, 25, 116 = 12.

Не встановлено за браком аркушів: арк. 20/21 = 1.

Походження: примірник надійшов 1923 р. до ВБУ у складі збірки Київської духовної академії.

Фото особливостей примірника – іл. 78.

Бібліографія примірника: *Крыловский 1890–1915*, Т. 5, вып. 13, С. 12, № 30011 (АХШ 2/33); *Бондар, Кисельов 2008*, С. 44, № 42.

4.3. Євангеліє. Вільнюс: Вільнюс: Друкарня Святодухівського братства, 1644.

3-й примірник

³² Курськ – місто, обласний центр, Росія. Давня Благовіщенська церква знаходилася в центрі міста на Червоній площі.

шифр **Кир.4344п**

інв. 16463 ст

Місце зберігання: відділ стародруків та рідкісних видань.

Формула: [8], 299, [1] арк.

Повнота / дефектність: примірник повний.

Стан збереження: аркуші дещо забруднені, з плямами від воску. Невеликі наклейки паперу на місцях розривів на багатьох аркушах внаслідок реставрації ХІХ–ХХ ст. На кількох кінцевих аркушах дірки від шашелю.

Розміри: блоку книги по оправі ≈410 x 262 x 68 мм; аркуша 372 x 239 мм.

Перебивки тексту: арк. 29 зв. на 30; 90 зв. на 91 і навпаки; 101 зв. на 102; 104 на 103 зв.; 104 зв. на 105; 113 зв. на 114; 116 на 115 зв.; 116 на 115 зв.; 119 на 118 зв.; 126 на 125 зв.; 126 зв. на 127 і навпаки; 127 зв. на 128; 138 зв. на 139.

Провенісції:

Записи: «Сіе Евангеліє древнѣйшаго изданія / внести въ Каталогъ бібліотеки / Лаврской и хранить тщательно как книгу рѣдкую. / Филарет митрополитъ Кіевскій³³. / 17 маія 1847.» (верх. контрфорзац, вверху, чорне чорнило).

«Сіе стѣе еѵѣліє надано къ цркви чѣтнаго креста / преѣ пеццєроу прпѣднаго стѣго Антоніа Печеѣскаго. / Зосима Прокопови^ч³⁴ епѣ Чернѣговскій правосланы' намѣѣник Печеѣскій / рѣкою влаѣною. [підпис]» (арк. [5] І рах., внизу олівцем дописано «отъ р. х. 1692», почерк ХІХ–ХХ ст.).

Печатки, штамп: «Центральна наукова / БІБЛІОТЕКА АН УРСР / Інв. №», вписано «16463 ст» (арк. [1] зв. І рах., арк. 33 ІІ рах., обидва на нижньому березі, фіолетове чорнило).

Шифри, інші відмітки: «VI № 6» (верхній форзац, вверху навкіс, простий олівець); «№ 216-й» (верхній форзац, вверху, чорне чорнило); «П-51» (верхній контрфорзац, вверху, простий олівець); К.4344п (верхній форзац, вверху, фіолетове чорнило).

Наліпки: дві давні наліпки на корінці. Одна ушкоджена, із втратами фрагментів. На іншій олівцем зазначено «П/51».

Оправа (вірогідно, палітурні КПЛ): дошки в коричневій шкірі із тисненням. Обидві книжки відокремлені від блоку книги. Тиснення у вигляді великого овального середника, кибалкових наріжників, та рамки із одного ряду басм із рослинним орнаментом. Тиснення на нижній кришці у вигляді поперечних і повздовжніх смужок рослинного орнаменту та лінійок. Ще один ряд з таким само тисненням на звороті обох кришок. Дві металеві застібки втрачено, залишилися лише металеві карбовані кріплення. Обріз фарбований синім крапчастим. Корінець на п'ять бинтів. Форзаци непервісні, папір із філігранню папірні Гончарових, верхній контрфорзац – літери «АГ», нижній контрфорзац – «1841».

Філіграні:

Лис з PR без картуша: арк. 2 І рах., 4 І рах., 6 І рах., 8 І рах., 27, 28, 29, 30, 34, 36, 37, 39, 41, 43, 47, 48, 50, 52, 53, 54, 57, 58, 61, 62, 65, 67, 71, 72, 74, 76, 77, 78, 83, 84, 85, 86, 89, 91, 94, 96, 97, 98, 101, 103, 106, 108, 111, 112,

³³ Філарет (Амфітеатров, Феодосій Георгієвич, св., 1779–1857), митрополит Київський і Галицький у 1837–1857 рр.

³⁴ Зосима Прокопович (?–1656), єпископ Чернігівський. Обіймаючи чернігівську кафедру, перебував у Києво-Печерському монастирі, був благодійцем печер св. Антонія.

114, 116, 118, 120, 121, 123, 127, 128, 130, 132, 134, 136, 138, 140, 141, 142, 145, 146, 149, 151, 153, 155, 157, 158, 162, 164, 167, 168, 171, 172, 173, 175, 179, 180, 181, 182, 186, 188, 189, 194, 196, 198, 200, 202, 204, 207, 208, 209, 211, 213, 215, 218, 220, 221, 222, 226, 228, 231, 232, 233, 235, 237, 239, 241, 243, 246, 248, 250, 252, 255, 256, 257, 258, 263, 264, 267, 268, 270, 272, 273, 274, 279, 280, 281, 283, 287, 288, 291, 292, 293, 294, 297, 299 = 141.

Лис чотиридільний у бароковому картуші: арк. 3, 4, 7, 8, 11, 12, 13, 14, 17, 18, 21, 23, 191 = 13.

Походження: примірник надійшов до ВБУ в складі бібліотеки Києво-Печерської лаври у 1925 р.

Фото особливостей примірника – іл. 79.

Бібліографія примірника: *Сист. кат. КПЛ 1908-1912*, Т. 1, С. 9, № 121 (шифр І 1/21); *Шамрай 2005*, С. 102, № 141; *Бондар, Кисельов 2008*, С. 44, № 42; *Бондар 2015-4*, С. 405, 426.

4.4. Євангеліє. Вільнюс: Вільнюс: Друкарня Святодухівського братства, 1644.

4-й примірник
шифр **Кир.4345п**

інв. 16464 ст

Місце зберігання: відділ стародруків та рідкісних видань.

Формула: [8], 299, [1] арк.

Повнота / дефектність: примірник повний.

Стан збереження: аркуші непоганої збереженості, деякі трохи забруднені по кутках, з підклеюю невеликих фрагментів внаслідок несучасної реставрації, розміщені переважно на початку книги.

Розміри: блоку книги по оправі 390 x 245 x 60 мм; аркуша 370 x 242 мм.

Інші особливості: на початку книги вставлено три чисті аркуші паперу, на всіх філігрань – Леварт у короні в лінійному картуші, близька до *Lausevicus 1967*, № 2260 (1679 р.); в кінці – чотири чистих аркуші, на всіх філігрань Алламода, близька до *Lausevicus 1967*, № 23 (1683–1684 рр.). Майже одночасне датування паперу двох видів, вставленого в примірник, свідчить про виготовлення чи ремонт його оправу у 80-х рр. XVII ст.

Перебивки тексту: арк. 85 зв. на 86; 88 на 87 зв.; 88 зв. на 89; 93 зв. на 94; 96 на 95 зв.; 97 на 96 зв.; 97 зв. на 98; 100 на 99 зв.; 118 зв. на 119 і навпаки; 129 зв. на 130; 132 зв. на 133 (заставка); 138 на 137 зв.; 138 зв. на 139 і навпаки; 139 зв. на 140; 208 зв. на 209.

Провенісції:

Записи: «Одерж. з Полтав. Краєзн. музею / в червні 1938 р. / Зданевич³⁵. / Карат. 576» (зв. першого чистого аркуша на початку книги, вверху, простий олівець).

Штampi, печатки: «Центральна наукова / БІБЛІОТЕКА АН УРСР / Інв. №», вписано «16464 ст» (арк. [1] зв. I рах. та арк. 33 II рах., на нижньому березі, фіолетове чорнило).

Шифри, інші відмітки: «9088» (зв. верхньої дошки, чорне чорнило, те ж саме на першому чистому арк. на поч. книги); «50301» (зв. верхньої дошки, чорне чорнило, те ж саме на першому чистому арк. на поч. книги); «№ 4» (другий чистий арк. на поч. книги внизу, простий олівець).

³⁵ Зданевич Борис Іванович (1886–1966) – науковець, дослідник стародруків, багаторічний співробітник відділу стародруків, укладач каталогу інкунабулів.

Наліпки: маленька прямокутна наліпка у синій рамці, вписано олівцем «27».

Маргіналії: «Ponieważ wiele się ich podieła, sporządzić historyją, o tych sprawach o ktorzych my / pewną wiadomość mamy: Tak iako nam podali ci ktorzy od początku sami wi/dzieli y sługami tego słowa buli, zdało się / też y mnie, ktorzym tego wszystkiego / spoczātku pilnie doszedł, tobie to porządnie wypisać Zaczny Teofile. Abyś poznał / pewnośc tych zreczy ktorzych cię nauczano. [Łuc 1 kap]» (арк. 133, внизу під друкованим текстом, дрібний каліграфічний почерк, червоне чорнило).

Оправа: дошки в синій тканині, більшу частину якої втрачено. Верхня дошка тріснута повздовж. На верхній кришці наклеєно вирізані з білого паперу літери ІС ХС, і хрест із червоного паперу. Сліди від двох застібок у вигляді заглиблень на дошках. На обох кришках сліди гвіздків, на верхній – багато, на нижній – декілька. Обріз фарбований золотом із тисненням орнаментом. Корінець на п'ять бинтів. Каптал плетений червоною і зеленою нитками.

Філіграні:

Лис з PR без картуша: арк. 1 I рах., 3 I рах., 6 I рах., 8 I рах., 21, 27, 29, 33, 34, 38, 40, 41, 42, 45, 47, 51, 52, 55, 56, 59, 60, 62, 64, 67, 68, 69, 71, 75, 76, 78, 80, 83, 84, 85, 87, 89, 91, 94, 96, 97, 98, 101, 103, 105, 107, 109, 110, 113, 115, 117, 118, 121, 123, 127, 128, 130, 132, 134, 136, 138, 140, 143, 144, 146, 148, 149, 151, 153, 155, 159, 160, 163, 164, 167, 168, 170, 172, 173, 175, 177, 178, 181, 182, 186, 188, 189, 190, 195, 196, 197, 198, 202, 204, 207, 208, 209, 210, 213, 215, 217, 219, 222, 224, 225, 226, 231, 232, 233, 234, 239, 240, 241, 242, 245, 247, 249, 250, 255, 256, 259, 260, 261, 263, 267, 268, 269, 270, 275, 276, 278, 280, 281, 283, 286, 288, 290, 292, 293, 295, 297, 298 = 141.

Лис чотиридільний у бароковому картуші: арк. 2, 4, 7, 8, 9, 10, 15, 16, 19, 20, 23, 28, 30 = 13.

Походження: з Полтавського краєзнавчого музею у 1938 р. (див. запис).

Фото особливостей примірника – іл. 80.

Бібліографія примірника: Бондар, Кисельов 2008, С. 44, № 42; Бондар 2015-4, С. 425.

4.5. Євангеліє. Вільнюс: Вільнюс: Друкарня Святодухівського братства, 1644.

5-й примірник
шифр **Кир.4346п**

інв. 16465 ст

Формула: [8], 299, [1] арк.

Повнота / дефектність: примірник повний.

Стан збереження: аркуші хорошої збереженості, два початкові чисті аркуші відокремлені від блоку, на останньому чистому аркуші сліди замокання.

Розміри: блоку книги по оправі 395 x 250 x 64 мм; аркуша 380 x 240 мм.

Перебивки тексту: арк. 29 зв. на 30, 106 на 105 зв., 106 зв. на 107 і навпаки, 107 зв. на 108, 129 на 128 зв., 129 зв. на 130, 134 на 133 зв. (гравюра Луки); 134 зв. на 135 і навпаки, 135 зв. на 136, 137 зв. на 138, 139 на 138 зв., 139 зв. на 140.

Інші особливості: в книгу вставлено по два чисті аркуші на початку і в кінці, всі з однаковою філігранню Риба в колі з написом по колу, знак

подібний до *Laucevicius 1967*, № 4060–4064 (1606–1619 pp.), зображення знаку – іл. 81.

Провенієнції:

Записи: «До числа книгъ Кієво катедральной бібліотеки надлежи^т» (титул, вверху над друкованим текстом, чорніе чорнило).

«Сиа книга прозываемаа // Евангелиа напрестольное // в Вильне купленое // року $\overline{\text{дхлѣ}}$ [= 1649] // мѣца маа $\overline{\text{ке}}$ [= 25] дна // j $\overline{\text{ѡ}}$ мене // много гришънаго // Юрья Нелюбовича Тукальскаго // во'скаго Пиньскаго // до церкѣи Воведениа // пресветое Богородицы // монастира Купетицькаго³⁶ // есть наданое, // а хтобы мель сюю Евангелию // с тое цѣркѣи $\overline{\text{ѡ}}$ зять // розсѣдутьсе зо мною пере^а милости^ѡымъ бого^м МР» (арк. I П рах.– 15 П рах., поарк. запис внизу під текстом на лицьовій стороні аркушів, чорне вицвіле чорнило).

«Ja Zophia Piekarska Hrehorowa Wołodkiewiczowa Obywatelka Powiatu Piskiego, / Na Czesć y na Chwałę Bogu w Troycy iedynemu y Niepokalaney Matce Syna Bożego / tę Ryze Złotogłowową petrachel y Narakwice tezye Materiey. Wozduszek Wielki, Stichar Ofiarowałam y oddałam Wiecznemi Czasy Nie odzownie do Cerkwi Kupiatickiej ofiaro[wa]/nia Naswięszej Panny Bogarodzicę, aby iako za Zywota, tak i posmie[r]ci moiey za mię, / y za dziatki moiey, Maiestat Bozki był błagany. Atych reczey odemnie Nadanych / abysię zaden odtey Cerkwi oddalac niewazył, pod srogim Bozym Sądem, żadam: / stało się to zapanowania Krola Polskiego Jana Kazimierza, za Ihumenstwa Wielebne^g / Oycza Makarya Tokarzewskiego³⁷, Za Namies[t]niestwa Wielebnego Patalemona Malaszewskie^g / Roku 1653 M̄ca Nouembra 21 dnia. Zoffiia Piekarska Hrehorowa Wołodkowiczowa ręką swo[ia] [підпис]» (арк. [I] III рах. зв., вверху аркуша, чорне чорнило).

Штампи, печатки: «Бібліотека Кієво-Софійскаго собора № 37» (овальна печатка, титул, фіолетове чорнило, номер вручну вписано; така ж печатка – арк. 123 – внизу навкіс, арк. 291 – вверху навкіс, шифр не вписано).

Шифри, інші відмітки: «Соф. 37» (арк. [I] чистий на поч. книги); «37» (наліпка внизу на корінці).

Оправа: дошки в пергамені, пергамен забруднений, із плямами, ушкоджений, із втратами значної частини, збереглася половина покриття обох кришок зі сторони корінця. Обріз з тисненим золотом орнаментом. На обох дошках дірочки від гвіздків. По дірочкам видно, що на верхній кришці були металеві прямокутні наріжники, а на нижній чотири жуковини. Корінець на чотири бинти, ушкоджений, укріплений тканиною.

Філіграні:

Лис з PR без картуша: арк. 1 I рах., 3 I рах., 5 I рах., 6 I рах., 21, 25, 26, 30, 32, 33, 35, 37, 39, 41, 43, 46, 48, 49, 50, 54, 56, 58, 60, 63, 64, 65, 67, 70, 72, 74, 76, 77, 79, 82, 84, 85, 86, 91, 92, 93, 94, 99, 100, 102, 104, 107, 108, 110, 112, 114, 116, 117, 119, 121, 123, 126, 128, 129, 131, 133, 134, 137, 139, 141, 143, 146, 148, 150, 152, 153, 155, 158, 160, 163, 164, 165, 167, 169, 171, 173, 175, 179, 180, 181, 182, 187, 188, 189, 191, 195, 196, 197, 199, 201, 203, 205, 206, 210, 212, 213, 215, 219, 220, 221, 223, 225, 227, 230, 232, 233, 234, 238,

³⁶ Куп'ятицький Введенський монастир (зараз с. Купятичі Пінського р-ну Бреської обл., Білорусь).

³⁷ Макарій Токаревський (?–1678) – святий, преподобномученик, ігумен Куп'ятицького монастиря, пізніше ігумен Канівського Успенського монастиря. Убитий турками при нападі на Канів. Зараз мощі святого зберігаються у Михайлівському кафедральному соборі міста Черкас.

240, 243, 244, 245, 247, 251, 252, 253, 255, 259, 260, 261, 262, 265, 267, 269, 270, 273, 275, 278, 280, 283, 284, 287, 288, 289, 291, 294, 296, 297, 299 = 143.

Лис чотиридільний у бароковому картуші: арк. 2, 3, 7, 8, 10, 12, 13, 14, 18, 20, 22 = 11.

Походження: примірник походить зі збірки Києво-Софійського собору, надійшов до ВБУ у її складі у 1925 р.

Фото особливостей примірника – іл. 81–82.

Бібліографія примірника: *Голенченко 1988*, С. 24; *Голенченко 1989*, С. 277; *Шамрай 2005*, С. 102, № 142; *Бондар, Кисельов 2008*, С. 44, № 42; *Бондар 2015-1*, С. 65–70; *Бондар 2015-4*, С. 405–406, 425–426.

Рукописні каталоги: *Каталог книг Києво-Софійського собору 1769 р.*, С. 29, № 8: «в досках старых»; *Каталог книг Києво-Софійського собору 1803 р.*, арк. 11, № 5 «в досках».

4.6. Євангеліє. Вільнюс: Вільнюс: Друкарня Святодухівського братства, 1644.

6-й примірник
шифр **Кир.4347п**

інв. 16466 ст

Місце зберігання: відділ стародруків та рідкісних видань.

Формула: [8], 299, [1] арк.

Повнота / дефектність: примірник повний.

Стан збереження: аркуші пожовклі, забруднені, потріпані, ушкоджені, з плямами від воску та від замокання. Аркуші при корінці подеколи підклеєні смужками рукопису з нотами (арк. 23 зв.–24, 218 зв.–219). Арк. 284 підклеєний клаптиком такого ж паперу з нотами. Частина аркушів, насамперед на початку та в кінці книги, відокремлена блоку. На початкових та кінцевих аркушах сліди ентомологічного ушкодження (дірки від шашелю), на кінцевих також сліди давнього мікологічного ушкодження. Нижній контрфорзац із втратами паперу, відокремлений від блоку книги. Філігрань – герб Остоя, знизу хрест у бароковому картуші (схожа на *Дианова 1993*, № 595 (1654 р.))

Розміри: блоку книги по оправі 385 x 245 x 74 мм; аркуша 375 x 230 мм.

Перебивки тексту: арк. 49 зв. на 50, 100 зв. на 101, 126 зв. на 127 і навпаки, 127 зв. на 128.

Інші особливості: на верхньому форзаці був наклеєний папірець із написом, від якого на клаптику паперу залишились слова «Єв^лліа за...».

Провенієнції:

Записи: «Сїє Євангеліє, соврѣжиса тцаніє^м // висоце превелебнаго єго мл^тти // ѡца Стефана Горайна, // архімандриты Мѣлецкого //, цѣмена Городискаг^w** // рокѣ ѡхѣ [= 1660], в которомъ гривень // срѣбра сі [= 16] въ вѣчныя времена при стѣй // ѡбители Мѣлецкой³⁸ зоставати масть // по^лне бл^гословеніє^м ст^го архіереа Николаа // єго же есть здѣ храмъ сей ст^гый» (арк. 1 П рах.–10 П рах., на нижньому березі, півустан достатньо великих розмірів, чорне і червоне чорнило, написані червоним літери нами підкреслені двома рисками).

Штampi, печатки:

³⁸ Милецький Миколаївський монастир (село Мильці Старовижівського р-ну Волинської обл., Україна).

Шифри, інші відмітки: «Аа 1421» (форзац, те ж саме – титул, чорне чорнило; те ж саме написано чорнилом на корінці, шифр КДА); «1885 XII/23» (форзац, те ж саме – титул, чорне чорнило, шифр КДА); «АШ 1/8» (форзац, шифр КДА).

Наліпки:

Оправа: дошки, обтягнені зеленим вицвілим оксамитом. Оксамит обірваний. Сліди від гвіздків і металевих прикрас, зокрема, хреста на верхній кришці і великого овального середника на нижній. Обріз фарбований темним. Корінець на чотири бинти.

Філіграні:

Лис з PR без картуша: арк. 1 I рах., 3 I рах., 5 I рах., 7 I рах., 24, 27, 28, 29, 30, 35, 36, 37, 38, 41, 42, 46, 48, 51, 52, 54, 56, 57, 59, 61, 62, 65, 66, 70, 72, 73, 74, 78, 80, 81, 82, 85, 87, 89, 90, 95, 96, 97, 99, 101, 102, 106, 108, 109, 110, 114, 116, 118, 120, 123, 124, 127, 128, 131, 132, 135, 136, 137, 139, 142, 144, 147, 148, 150, 152, 155, 156, 159, 160, 162, 164, 165, 166, 169, 170, 174, 176, 177, 179, 183, 184, 185, 186, 189, 191, 193, 195, 197, 199, 201, 202, 205, 207, 211, 212, 213, 214, 218, 220, 223, 224, 225, 226, 229, 231, 235, 236, 237, 239, 241, 242, 247, 248, 249, 251, 253, 255, 257, 259, 261, 262, 265, 266, 269, 271, 273, 275, 277, 278, 281, 282, 287, 288, 290, 292, 294, 296, 298, [1] III рах. = 143.

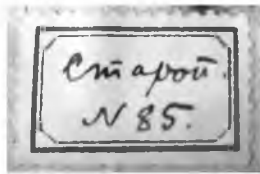
Лис чотиридільний у бароковому картуші: арк. 1, 2, 6, 8, 9, 11, 14, 16, 17, 18, 23 = 11.

Походження: примірник надійшов 1923 р. до ВБУ у складі збірки Київської духовної академії.

Фото особливостей примірника – іл. 83.

Бібліографія примірника: *Крыловский 1890–1915*, Т. 1, вып. 1, С. 21, № 138 (АШ 1/8); *Шамрай 2005*, С. 102, № 140; *Бондар, Кисельов 2008*, С. 44, № 42; *Бондар 2012-3*, С. 432–433; *Бондар 2015-4*, С. 405.

онѣ, Пристѣпнша ко Гѣбѣ оучица
 оучица ^{коша} его, рѣша емѣ,
 хъ глаголеши нмѣ; онѣ
 рече нмѣ: **Іако** камѣ да
 бѣти **пайны** црѣвѣа **нбна**

Симѣонъ; Царіе Земетин
 лютѣ дани, или кинсонѣ
сынѣвъ, или ѿ
 емѣ Петръ, ѿчужденѣ
 оубо свободни сѣтъ инѣ

Пилатѣ же слышавѣ Галиле
 аше члкъ Галилеанѣкъ сѣтъ:
 ѿ **Іако** ѿ области **Иродовы**
 о къ **Иродѣ**, іудѣ и томѣ
 бѣ быд днн. **Иродѣ** же видѣ

77. Євангеліє (Вільнюс, 1644). Кир.543 (№ 4.1). Печатка, наліпка, зразки читацького виправлення тексту, власницький запис на титулі

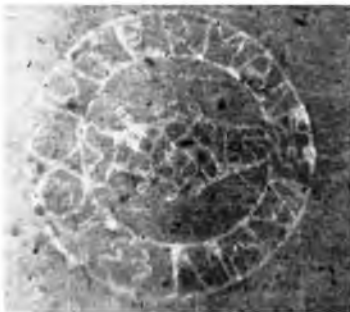
Мур. К. 501

АХІІІ 2 / 53

78. Євангеліє (Вільнюс, 1644). Кир.4343п (№ 4.2). Власницькі записи, фрагменти тиснення оправи, давні шифри

20 Тисяч Кнуръ Кіевъ Кіевскаго Собора. Нелюбовичъ

Я Sophia Педарка Архорона Утодкенимова Обывателька Конвату Руского,
 на Целі і на Свату Богъ в Троїцѣ ідогаси і не похалая Матце Сынъ Божого
 тѣ Рече Стотогловому, ідогаси і параклисе тѣже Матерію. Моздубет миліи Сидар
 Офіаровану і Долати. Мислени Сынъ не до зовніе до Церкви Купитичею Офіаро
 на Намистѣ Сынъ Божародіце, абу ели се дивога, тѣ і помочи мору, Савис,
 і радички. мори, Маїстат Божіи бѣт бл҃гасі, Агѣс речіи До сани Намистѣ
 абу сіе Савис одѣй Церкви оддалас не вачіт, под соніа Божія Ідога, Ідога:
 Істосіе то Запованіа Крѣ Слѣхого Јана Казімірѣа за І Купитича Милѣво
 Іуца Матаріа Тохаровскіго, За Намистіа Милѣвога Сависа Матаріа Милѣво
 Роча 1653. На конвату 21 іаня
 Юфія дїр Кнуръ Нелюбовича
 Утодкенимова сына Іуца

Цита Книга Прозе ваета
 С вангеліа на престол вное
 С вилбни Іу Пилное

81. Євангеліє (Вільнюс, 1644). Кир.4346п (№ 4.5). Записи, філіграні вставних аркушів, печатка Києво-Софійського собору. Початок вкладного запису Ю. Нелюбовича Тукальського

роуу а хнѣ
мѣ мѣта пѣ хнѣ
Лѣтнікѣ мноѣ грішнѣноѣ
Горѣти Нелюбовича Тукальскоѣ
Контрѣбнѣи Совѣрѣннѣи
Пресвѣтѣи Богородици
Монашѣра Лупетинѣноѣ
єстѣв нафатѣи
Лѣтѣи мѣиѣстоѣ євангѣліѣ
єстѣи грішнѣи грішнѣи
роуу хнѣи грішнѣи грішнѣи грішнѣи грішнѣи

82. Євангеліє (Вільнюс, 1644). Кир.4346п (№ 4.5). Продовження вкладного запису Ю. Нелюбовича Тукальського

Сіє Євангеліє, сошрѣ писана тшанѣ
 Бисоце прѣселѣбнаго: Его мѣти
 ѿца Стефана: Горинна :
 Архімандриты мѣлицкого :
 Игумена: Городнска Гсо :
 Рокх: АХѣ : вкотромъ гривентъ :
 СРѣбра: СІ : втвѣуныи времена прѣстои :
 ѿбителн мѣлицкой зоставити маетъ :
 поне Блгословеніе : СТЬ Ахіереа Николя :
 Єго мѣсть здѣ храмъ сѣи : СТЫИ :

Да 1421.
 1885 ^{х"н} 23
 АШ/ѣ

83. Євангеліє (Вільнюс, 1644). Кир.4347п (№ 4.6). Вкладний запис
 С. Горайна 1660 р., давні шифри КДА, філігрань вставного аркуша,
 підклейка тексту нотним рукописом

5. Євангеліє, шифр Кир.759.

інв. 4309 ст

Місце зберігання: відділ стародруків та рідкісних видань.

Повнота / дефектність: примірник повний, однак складається із аркушів переважно Євангелія з сигнатурами (№ 3.1), а також Євангелія без сигнатур (№ 2.8), Євангелія 1575 р. (№ 1.9) та аркушів окремого варіантного друку. Далі описано особливості збірного примірника.

Склад примірника:

Аркуші Євангелія з сигнатурами (№ 3.1): 2–9 I рах., 1–2, 7–8, 10–15, 17–18, 23–33, 36–37, 40–42, 44–45, 47–64, 68–69, 73–96, 98–102, 104–129, 132–142, 151–158, 160–165, 167–174, 177–267, 269–274, 276–277, 280–288, 290–295, 297–360, 368–375, 384–391, [1] III рах. = 346.

Аркуші Євангелія 1600 р. без сигнатур (№ 2.8): 19–22, 34–35, 38–39, 43, 46, 65–67, 70–72, 97, 103, 130–131, 143–145, 148–150, 175–176, 268, 275, 289, 296, 361–367, [2] III рах. = 40.

Аркуші Євангелія 1575 р. (№ 1.9): 9, 16, 278, 279 II рах. = 4.

Окремий варіантний друк: арк. 3–6 II рах., 146–147, 159, 166 (варіант 1), 376–383 (варіант 2) = 16 (іл. 84–99)

Стан збереження: аркуші забруднені, ушкоджені, із плямами та слідами замокання, деякі із втратами фрагментів. Давня непрофесійна реставрація папером блакитного кольору.

Розміри: блоку книги по оправі 334 x 208 x 108 мм; аркуша 315 x 195 мм.

Провенісній:

Записи: «... с^вешнаго бо^дчане помоли^вшисѧ г^дѧ // богу св. Тро^ици нераз^дѣлимъ и ст^бмѧ // а^дхистратигу Миха^лѧ ѡложили сию // книгѧ рекомые Ев^тглие напре^то^лные // до хр^амѧ и до пр^ѣстола ст^бго А^дстига // Миха^лѧ в^ѣчно а непор^ушньо // А хто бы м^ѣль сие Ев^тлие пор^ушити // и на сво^ѣ пожито^ѣ м^ѣль ѡборочати да б^уде^т // проклѧ^т в се^м с^ѣѣци и ^ѣ буд^уще^м // рокѧ ѡхлѧ [1636] за с^чтника ш^тца И^гнатиа» (поарк. запис на зв. арк. 105–113 II рах., частину аркуша відірвано, тому втрачено початкові літери запису).

«Рокѧ ѡхлѧ [= 1636] м^ѣца н^оабра дня θ [= 9] // [дали?] раби бога С^вешнаго бо^дчане м^ужи боро^дки^е ³⁹ / на 'ме Юхи^м Семенови^ч Солуг^ѧ К^уѧш и Григори^ѣ Пана^ѣ / и ^ѣ брато^м Ва^ѣко^м А^ддр^ѣвечи Ю^шко Раеви^ч з пасы^н/ками своими Хрениевичами Селиво^ѧ Са^мсо^ѧ Ку^ѧ / и А^ддр^ѣ Ю^ѣко з брато^м Ва^ѣко^м Григориевичи Хомичи / чотири брати Па^шковичи Дени^ѣ и Кузма ѡсе село / по^ѣполу помоли^вшисѧ Г^дѧ Богу и пр^чѣты^ѣ его ма/тере и вс^ѣм^ѣ ст^бм^ѣ его и

³⁹ йдеться про жителів населеного пункту Борки (Добре Камінь-Каширського р-ну Волинської обл., Україна).

стѡму Арѣтигу Миха'лу / Ѹложили сие рекомые Евѣлие напрѣтольнае / до прѣтола стѡго Аѣтига Миха'ла и в тые^ж часы / Апоѣто^а и Тре^бни^к и^зда^н бо^аши^в вѣчно а не пор^уш^но / а хто бы мѣль сие нада^не вд храмѣ стѡ^а Арѣтига Миха'ла де^бзнѣти и пор^уш^нити и на сво^е пожиток / шборочати да буди прокла^т в се^м ѣвѣци и ^б буд^уще^м. А по^аписова^а си^е по^апи^с Ан^дре^е Е^вхимов[и]^ч Боре^ики^е за панова^на в де^бжавы его ми/ло^ст^а пана Стани^слава Вле^нка на де^н стѡ^а Воскр^снѣа» (арк. 374 зв.) (іл. 101).

Печатки, штампн:

Наліпки: «ДАК № 137» (папірець, приклеений до нижнього форзацу, червоний олівець).

Шифри, інші відмітки: «№ 82» (верхній форзац, простий олівець); «II/245. dubl. Экз. 2-й» (перший арк. на початку книги, вверху біля друкованого тексту, синій олівець, шифр ВСД).

Оправа: дошки, обтягнуті коричневою шкірою із тисненням золотом, зверху поволочені жовто-коричневим (можливо, зеленим?) вицвілим оксамитом. Металеві прикраси – на верхній кришці прямокутний середник із зображенням Розп'яття Ісуса Христа із двома предстоячими та прямокутні наріжники із зображеннями апостолів. Наріжників збереглося три, четвертий (із зображенням Луки) втрачено. На нижній кришці 5 круглих металевих жуків. Обріз фарбований темним із тисненим орнаментом. Залишки двох металевих застібок. Кріплення застібок у вигляді сердечок. Корінець на чотири бинти. Нижня кришка підкреена біля корінця папером помаранчевого кольору

Посторінковий розпис аркушів та філіграней див. *Додаток 3.4.*

Філіграні аркушів варіантного друку:

Орел у колі (альб. філ. № 5.2): арк. 3, 4, 146 = 3.

Олень у картуші (альб. філ. № 5.1): арк. 159 = 1.

Бродич (альб. філ. № 3.5-1, 3.5-2): арк. 376, 380, 381 = 3.

Без філіграней (пари аркушів): 377/382 = 1.

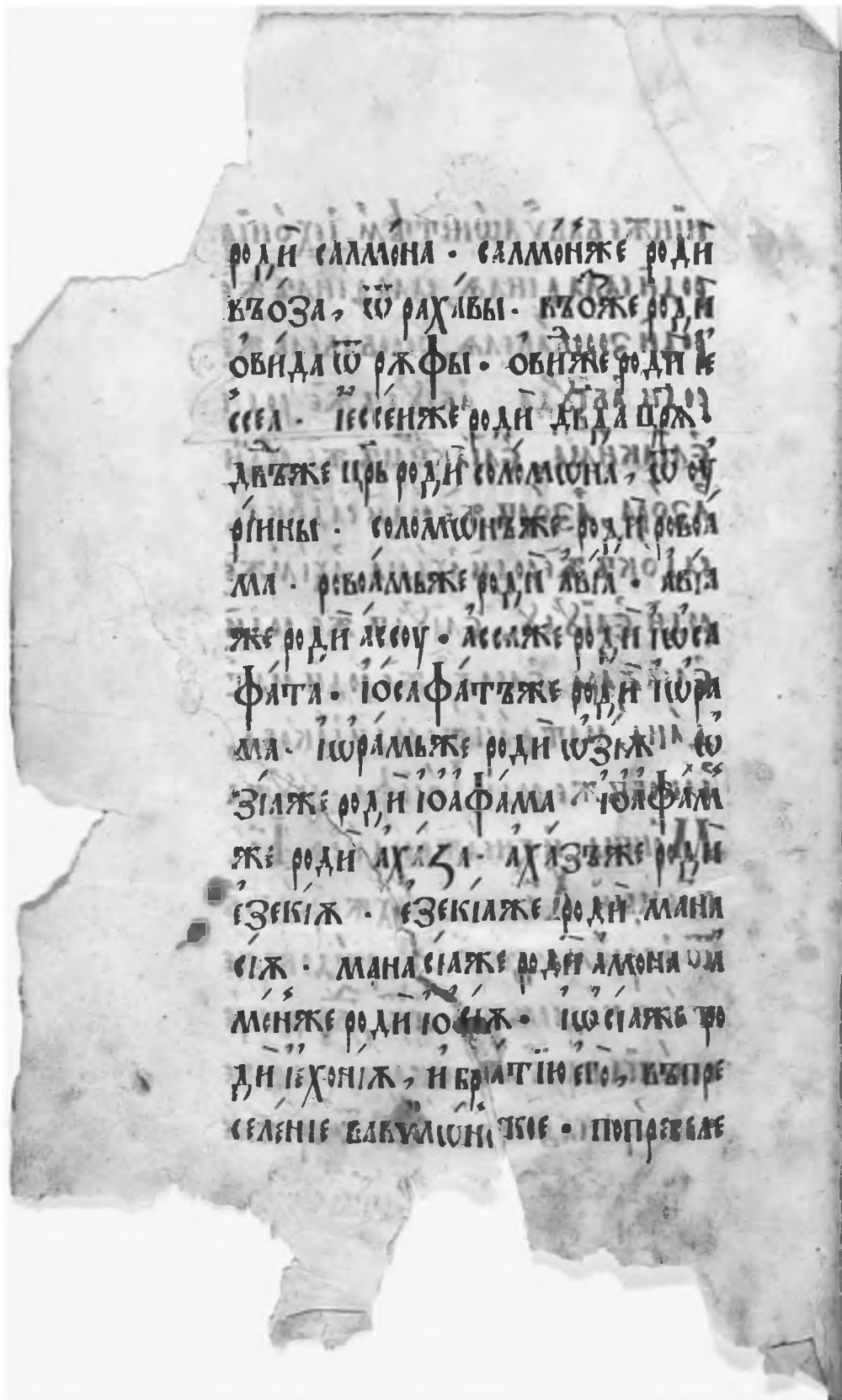
Походження: примірник із Волинського єпархіального давньосховища (Житомир). Надійшов до ВБУ у 1932 р. з Житомира в складі масиву книжок Волинського науково-дослідного музею (*Дубровіна, Онищенко 1998, С. 160–161*).

Фото особливостей примірника – іл. 100–101.

Бібліографія примірника: *Голенченко 1988, С. 19, Голенченко 1989, С. 273; Гусева 2003, С. 1097; Шамрай 2005, С. 91–92, № 117; Бондар 2007-1, С. 316; Бондар 2007-2, С. 35–47; Бондар 2008-3, С. 36–37; Бондар, Кисельов 2008, С. 42, № 29; Ульяновський 2008, С. 303–304; Ульяновський, Кошіль 2008, С. 41, С. 133, № 6-Б; Бондар 2010-1, С. 162–163; Бондар 2010-2, С. 24–28; Бондар 2010-3, С. 226–230; Бондар 2015-4, С. 419–424; Бондар 2015-5, С. 26, 29; Бондар 2018, С. 146; Бондар 2019, С. 64–73;*

84. Євангеліє Кир.759 (№ 5). Варіантний друк арк. 3 II рах.

85. Євангеліє Кир.759 (№ 5). Варіантний друк арк. 3 зв. II рах.

нінже вавулашнѣмъ, ісхоніа
родн саладинла, саладинлъ же
родн зоробавелъ, зоробавель же
родн авіуда, авіудъ же родн
еліакіма, еліакімъ же родн
азора, азоръ же родн садокъ
садокъ же родн ахіма, ахімъ же
родн еліуда, еліудъ же родн
елеазара, элеазаръ же родн мат
дана, матданъ же родн іакова,
іаковъ же родн Іосіфа, мужа
Маріина, и снъ же родн ес Іс,
глемый Хс. **Всѣхъ же рѣдѣ**
ѡ авраама до двѣдѣ, рѣдѣ вѣ
чтыринадесѣте. и ѡ двѣ до
селіа вавулашнакаго, рѣдѣ
чтыринадесѣте. и ѡ пресел

лѣ

и звѣзды. и пославъ ихъ во вѣ
дѣмъ, рече. шедше, испы
тайте и звѣстно шъ отроча
егдаже обрѣтете, возвѣсти
те ми, яко да азъ ше поклоню
ся емъ. шниже послѣшавше
и доша, и се звѣзда иже
видѣша на востѣцѣ, и даше
преннми, дондеже пришедши
ста вѣрхъ и дѣже бѣ отроча.
видѣвше же звѣзду, возрадо
ваша радостю велию съло.
и пришеше въ храмни, видѣ
ша отроча съ марією матерією
его, и падше поклониша
емъ. и шверше сокровища
своа, принесоша емъ дары.

Е

М не, поро хвѣ. ѿшеши влѣхво

Замѣто и амѣлч. и нѣмѣрнѣ
и вѣсть прѣемше военѣ, нево
вратнѣнел кѣ нродѣ, и нѣмѣ
нѣтѣмѣ ѿ ндоша вѣтранѣ
за свою. **К**и нѣ дѣлѣнѣ. **О**шеда
д. шимѣ же нмѣ, се аггѣлѣ гднѣ
военѣ и внѣлѣ ѿсѣфѣ, глѣ, во
стаѣвѣ пойми отрочѣ и мѣтѣ
ѣго, и вѣжи вѣ егѣпетѣ, и
бѣди тамо дондеже рекѣ ти.
хощет бо нродѣ некати отр
чѣте да погубитѣ е. он же вѣ
стаѣвѣ, по жѣтѣ отрочѣ и мѣтѣ
ѣго ношѣю, и ѿидѣ вѣ егѣпетѣ,
и бѣ тамо доумѣртѣл нродѣ.
да събѣдѣл речѣное ѿ глѣ пррѣко
глицимѣ, ѿ егѣпта вѣзвѣхѣ
се, гдѣ, кс. и стѣ млѣденцемѣ.

снѣ мѡро. тогда иродъ видѣвъ, бѣ
яко порубанъ бысть ѡвоухъ,
разрѣвшиа слово, и пославъ,
и зъвища зѣчи, свѣща въ ви
дѣмѣ, и вокохъ предѣлахъ
сродѣхъ ѡлвѣтѣ и ни жана,
подремни ея и зѣвѣтѣ и спа
чѣ ѡвоухъ. тогда се въистѣ
реченное іеремиемъ прѣкомъ глѡ
щемъ, глаголю върамѣ слышанѣ
бысть, пла и рыданіе и вопль
мнѡтъ. рахиль плачущица ѣла
сѣнѣхъ, и не хотѣше оутѣши
тисѣ, яко не вѣдѣтъ. оумершѣ
же иродъ, и се аггль гднь въ
снѣ мвнѣ іосифѣ въ египтѣ,
глаголю: въстѣвъ пойми отрочѣ

101

М

и мѣре егѡ, и иди въ землю иле
вѣ. и змрѡша бо ищущи души
отрочаѣ, он же въста въ, по
мѣть отроча и мѣре егѡ, и при
де въ землю иле вѣ, слышав же
яко архелай цѣтвѣетъ въ иудей
въ мѣсто народа шѣа своего,
оубо асѣ тамо ити, вѣсть же
пріемъ въ сѣбѣ, шѣде въ пре
дѣлы галилейскія, и пришедъ
вселасѣ въ градъ нарицаемѣмъ
назаретъ, яко да събудетсѣ
реченое прѣки, яко назорей на
речетсѣ. ко, не, и младаи
цемъ. въ дни же шны пріиде
иоанъ крѣитель проповѣдалъ
въ пустыни иже дѣиствѣи, и гла,

за
е.
г.

сѡу. прѣпрѣвѣ, въ шѣ, пріиде іоанъ,

91. Євангеліе Кир.759 (№ 5). Варіантний друк арк. 6 зв. II рах.

время смоквѣмъ • и ѿвѣщавъ
їѣ, рече ѣи • да некто мѣѿ тебе
во вѣки нектоже плода не ѣстъ.
и слышахъ оученицѣи его. и
прійдоша пакѣи въ іерлѣмъ. и
вше іѣ въ црковъ, начатъ изгонѣ
ти продающа и кѣпоуща
въ цркви, и трапѣзы торжни
кѣмъ, и сѣдалища продающѣи
гѣлоубѣи, и проверже • и не даа
ше дакто мимо несеѣтъ сосудъ
сквозъ црковъ • ноучаше гла
имъ. несть ли писано, яко хра
мой, храмъ милѣѣ наречѣтсѣ
вѣѣмъ ѣзыкѣмъ; выже съ
твористе его вѣртѣпъ разбойни
кѣмъ. и слышаша книжницы

в д

рмс

и архіерее • и иже кахъ, како егѡ по
 гвѣдѣтъ. бо ахъ оубо егѡ. иже
 весь наро двѣдѣше ѡ оученіи
 егѡ. иже поздѣ бѣше, иже
 жаше вонѣ иже града • и оутро
 мѣмо ходѣше, видѣша смо
 ковницю иже сохшоу иже кореніа •
 иже помѣнѣ въ петръ, гла емѣ.
 рабви, виждѣ смокѡвницю иже
 проклѣтъ, оуѣше. и ѡвѣща въ
 іс гла имъ. мѣните въ рѣвѣжю •
 аминъ бо гла вамъ, иже іже аще
 речетѣ горѣ сей, двѣгни се и
 въверзи се въ море, и иже размы
 слитѣ въ рѣцѣ своемъ, но въ рѣоу
 иже имѣтъ, иже еже глетѣ, бѣвлетѣ •
 бѣдетѣ емѣ еже аще речетѣ •
 ере, еи, не. речетѣ своимъ оучникѡ

за
 на

ко, вѣдо. сего ради глаголю вамъ, всѣмъ
єлика аще молѣшесѣ просите,
вѣрѣйте яко приемлетѣ, и бѣ-
детъ вамъ. и егда стѣиѣ молѣ-
шесѣ, ѡпущайте аще что и
мате накого, да не ѡцъ вашъ иже
ѣсть на небсе, ѡпѣститъ вамъ
сѣгрѣшенїа вашѣ. аще ли же
вы не ѡпущаетѣ, ни ѡцъ вашъ
иже ѣсть на небсе, ѡпѣститъ
вамъ сѣгрѣшенїа вашихъ. ко.
ѡ. II прїидоша пакы въ єрлн.
и въ цѣркви ходѣшѣ ємоу,
прїидоша кнемѣ, архїерее и
книжници и старци. и глаша
ємѣ, кою областїю сїа твори-
ши; и кто ти область сїю дастъ,
че, еі, не. во ѡ, прїиде въ єрлн

лѣ

за
нѣ
лѣ

дѣла творѣши ; іже шѣщавъ,
 рече имъ . въпрѣдъ вы и азъ сло
 во единое, и шѣщайте мѣ, и ре
 къ вамъ кою областію сіа тво
 рю . крщеніе іоанново, иже гла
 бѣ, или шчлкъ ; шѣщайте
 мѣ . и мыслѣхъ къ себѣ глюще .
 аще речемъ, иже се . рече тѣ, по
 что оубо не вѣроваете емъ ; но
 аще речемъ шчлкъ, бо хоще
 людіи . вси бо имѣхъ іоанна
 яко вѣстїи пророкъ бѣ . и ш
 вѣщавше глаша ісѣви, не вѣ
 мы . и шѣщавъ ісѣ, гла имъ .
 ни азъ глѣю вамъ кою областію
 за сіа творю . ко, чѣ . **И** начатъ
 и г имъ бпритча глати . виногра
 пѣ, вѣ, не . рече гъ притчу сію вѣ

95. Євангеліе Кир.759 (№ 5). Варіантний друк арк. 147 зв. II рах.

ѣ, ѿ, ѿ, ѿ, ѿ.
ѿ, ѿ, ѿ, ѿ, ѿ.

нѣвѣзмѡже ѣдїного члса побдѣ
ти; бдїте ѿмолїтесѧ, да не
внїдѣте внапасть. дхъ оубо бо
дръ, плѡть же нѣмоцна. ѿпа
кыше помолїсѧ, тѡже слѡво ре
кѣ. ѿвѣзвращесѧ, обрѣте ѿхъ
пакы сплщсѧ. бѣхѡ бо шчсѧ
ѿмъ тлготна. ѿнеоумѣахѡ
чтѡ вышлѣмъ. швѣщали. ѿ
прїидетретицею, ѿгла ѿмъ.
спїте прочее ѿпочивайте. при
спѣ конецъ, прїидетчлсѡ. се пре
длстесѧ снъ члчкїи врѡкы грѣ
шникшмъ. встлнѣте идѣмъ,
се предадї мѧ приближисѧ.
ко, бгѡ, ѿабїе ещѣ емъ глнщѡ
прїидетїудаѣдинъ сынъ шобѡю
вѣ ш, глнщѡ іѡвнкѡу свѡимъ

ѿ

За
101

рнл

М

надеждѣ, и инимъ нарѣ мно,
и о, ѡжѣимъ и дрекольми, ѡ
архїерїи и книжнїи и старецѣ.
дѣтъ же предади егѡ зѣме
нїи, гла. егѡ же аще лебѣ,
тои естѣ, имѣте игѡ, и ве
дѣте игѡ охрѣно. и пришедѣ,
абїе прїстѣилъ кнѣмѣ гла гла
емѣ. равен равви, и облобыдѣ
игѡ, они же възложиша ѡцѣ
свои нѣнь и ѣша игѡ. едїнъ же
нѣктѣ шестолицїи извлєнож,
оудари раба архїерїова, и оудѣ
за емѣ оухѡ. и швѣща те, рече
и, яко наразбонника ли и зѣ
дѣте оо, ѡжїе и дрекоми и ти
ма; побѣдїи бѣхѣ привѣцѣ

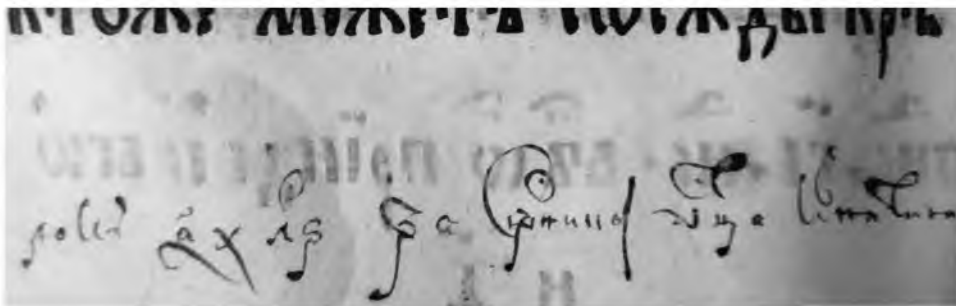
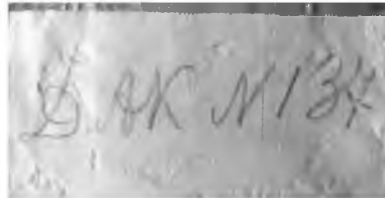
ТРА ВЪ ЕДИНѢ ШЕДОУТЪ, ПРИИ
ДОША НАГРѢ ВОСІАВШЕ СЛНЦѢ,
И ГЛАХОУ КСЕБѢ. КТО ШВАЛИТЪ
НАМЪ КАМЕНЬ Ш ДВЕРИИ ГРѢБА:
И ВЪЗРѢВШЕ ВИДѢША ЯКО Ш
ВАЛЕН БѢ КАМЕНЬ, БѢ БО ВЕЛИИ
СѢЛО. И ВЛѢЗШЕ ВО ГРОБЪ, ВИ
ДѢША ЮНОШЕ СѢДѢЩА ВДѢСНЫ,
Ш ДѢЛАНЪ ВЪ ШОДЕЖДЕ БѢЛОУ, И
ОУЖАСОШАСЯ. ОН ЖЕ ГЛА ИМЪ,
НЕ ОУЖАСАЙТЕСЯ. ІЕСА ИЩЕТЕ НА
ЗАРДНИНА, ПРОПАТАГО. ВОСТА
НИ БѢТЬ ЗДѢ, СЕ МѢСТО ИДѢЖЕ
ПОЛОЖИША ЕГО. НО ИДѢТЕ, РЦѢ
ТЕ ОУТНІКОМЪ ЕГО И ПЕТРОВИ,
ЯКО ВАРДѢ БЫ БГАЛНЛЕН, ТАМО
ЕГО ВИДѢТЕ, ЯКОЖЕ РЕЧЕ ВАМЪ.

рѣс

М ^ѣ се и на оуѣр, възнесеніа хѣла.

и ѡзѣше, бѣжаша ѿ гроба •
и маше же ихъ трепетъ ноужа
съ, и никомѹ же ничею же рѣ
ша бо ахѹбеса. ко, г, не. по
па. и в, мѹ възкресномѹ.

Зѣ ^ѣ възкрѣже іі злоутра въпервѣи
ѡа іѹвѹтѹ, и вна преже мрїи ма
гдалыни, и знеаже и згна іем
бѣшѹвъ. она же шешн възвѣ
стїи снїмъ бывшїмъ, плачу
щїмѣ и рыданщїмъ • и они
слышавше яко живѹтъ, и ви
дѣнъ бысть ѿ неа, неша вѣ
ры • псеихъ же двѣма ѿни гра
доушома, и вна и немъ обра
зомъ, и дѹщема на слѣ. и та
шеша възвѣстїи та прочїмъ,
іѹ, г, възкр. вѹш, възкрѣіі

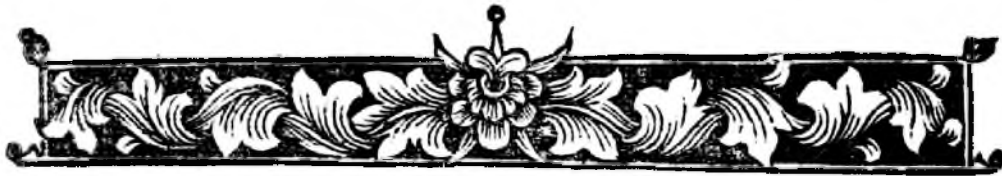
100. Євангеліє Кир.759 (№ 5). Кришки оправи, давні шифри зберігання, фрагмент вкладного запису на арк. 113 зв.

Handwritten text in Church Slavonic script, likely a fragment of the Gospel of Matthew. The text is written in a cursive style with numerous diacritics and is arranged in approximately 15 lines. The script is dense and characteristic of the 17th-century handwritten manuscripts from the Kyiv region.

101. Євангеліє Кир.759 (№ 5). Вкладний запис на арк. 374 зв.

Додатки

Додаток 1

Ідентифікатори початкових та кінцевих рядків Євангелій

Додаток 1.1. Євангеліє (Вільнюс, 1575)

Початкові літери аркушів (за примірником Кир.4334п): **ā** = 1 І рах. – Гї ісе хē (перша літера черв.); **ē** = 2 І рах. – Єжеѡмат+ (заголовок, черв., під заставк.); **ī** = 3 І рах. – хож^āенїи.; **ā** = 4 І рах. – ісѡвѣка+; **ē** = 5 І рах. – Ѡешфила+ (заголовок, черв., під заставк.); **ē** = 6 І рах. – мжжствж.; **ē** = 7 І рах. – исправле+; **ī** = 8 І рах. – баслова; **θ** = 9 І рах. – истинст+; [**ā**] = 1 ІІ рах. – чистий, зі звороту гравюра; **ē** = **Ū**МАТѠЕА (в'язь, черв., під заставк.); **ī** = 3 – нїижева+; **ā** = 4 – ѡгрѣхъи+; **ē** = 5 – звѣзды. и+; **ē** = 6 – сѡмаемого.; **ē** = 7 – покаите+; **ī** = 8 – ко^ī. сж^ē. Є+ (ко^ī. сж^ē. черв., під колонтит.); **θ** = 9 – вѣстыи г+; **ī** = 10 – цимь вѣс+; **ā** = 11 – на. оузрѣв+; **ē** = 12 – его по^āс+; **ī** = 13 – кѡлтарю.; **ā** = 14 – ѡковсак+; **ē** = 15 – глѡвам'. лю+; **ē** = 16 – тебѣавѣ.; **ē** = 17 – неѡпоуца+; **ī** = 18 – вѣзнена+; **θ** = 19 – оутрѣи. Ѡт+ (під колонтит.); **ē** = 20 – нѡ^ēныи, д+ (під колонтит.); **ē** = 21 – именемь+; **ē** = 22 – проказа. (під колонтит.); **ē** = 23 – ко^ī не^ā. И+ (черв., під колонтит.); **ē** = 24 – тогдав'с+ (під колонтит.); **ē** = 25 – нѣцїи ѡк+; **ē** = 26 – Тогда при+ (перша літера черв., під колонтит.); **ē** = 27 – того. ипри+; **ē** = 28 – Видѣвѣже (перша літера черв., під колонтит.); **ē** = 29 – ните. тоуне+ (під колонтит.); - = 30 – вы, непецѣ+; - **ā** = 31 – цѣнитаса+ (під колонтит.); - **в** = 32 – славшаго+ (під колонтит.); - **г** = 33 – црѣьскы^ā+; - **д** = 34 – шаса. ко^ī, (ко^ī, черв.); - **е** = 35 – ипр^āп. Вт+ (літери ипр^āп. В черв., під колонтит.); - **ѕ** = 36 – достоить+ (під колонтит.); - **з** = 37 – слиихъ, ре+; - **и** = 38 – ткабоср+; - **θ** = 39 – тогдаре+; **ā** = 40 – дрѡгааже+ (під колонтит.); **ā** = 41 – шать, истр+; **ā** = 42 – врагъего.; **ā** = 43 – доидеже; **ā** = 44 – еже обрѣ+; **ā** = 45 – лиегона+ (під колонтит.); **ā** = 46 – несошаг+; **ā** = 47 – в'лѣсти в+; **ā** = 48 – вѣвсюст+; **ā** = 49 – Тогдапри+ (перша літера черв., під колонтит.); **ī** = 50 – ѡковъпї+; **ā** = 51 – оучициего.; **ī** = 52 – забышах+; **ī** (помилково надруковано **ā**) = 53 – ноѡпѣмои+; **ā** = 54 – цетъ, дпїж+; **ē** = 55 – едіного. (під колонтит.); **ē** = 56 – невѣзмо+; **ē** = 57 – ісѡтроча.; **ē** = 58 – в'зыскати; **ē** = 59 – ѡѡцаемого; **ē** = 60 – вѣздасть; **ē** = 61 – обав'пло+; **ē** = 62 – нани^ā рж+; **ē** = 63 – ѡчлкъсе+; **ā** = 64 – творита+; **ē** = 65 – маложе и+ (під колонтит.); **ē** = 66 – обладаю+; **ē** = 67 – послетъа.; **ē** = 68 – Видѣвѣше+ (перша літера черв.); **ē** = 69 – стьсію; ѡ+; **ē** = 70 – Иноупри+ (перша літера черв.); **ā** = 71 – глѡвам', ѡко+ (під колонтит.); **ē** = 72 – вни нара+; **ē** = 73 – ревакеса+ (під колонтит.); **ā** = 74 – едіньѡн+ (під колонтит.); **ē** = 75 – злагають; **ē** = 76 – исжшж, сь+; **ē** = 77 – трь юдоу+;

ѿн = 78 – правѣ^ана.; **ѿѿ** = 79 – оуслыша+; **п̄** = 80 – идоа^ацимъ, **п̄а** = 81 – нб^ѣныхъ, (під колонтит.); **п̄в** (помилково надруковано **п̄е**) = 82 – стев'кіи+; **п̄г** = 83 – свѣтилни+; **п̄д** = 84 – исьтвори; **п̄е** = 85 – илѣнвіи.; **п̄с** = 86 – ма. болень.; **п̄з** = 87 – ристе. ии+ (під колонтит.); **п̄и** = 88 – сьтвори+; **п̄ѿ** = 89 – былоемому.; **ѿ** = 90 – в'весь, на+; **ѿа** = 91 – даеца в+; **ѿв** = 92 – писаніа; **ѿг** = 93 – ониже ѿвѣ+; **ѿд** = 94 – видѣвѣи+ (під колонтит.); **ѿе** = 95 – моноуѿп+; **ѿс** = 96 – бивъпре+ (під колонтит.); **ѿз** = 97 – ієдіного; **ѿи** = 98 – испѣсти+; **ѿѿ** = 99 – тоумаріа+ (під колонтит.); **р̄** = 100 – ицете. нѣ+; **р̄а** = 101 – надесате (під колонтит.); **р̄в** = 102 – ежеѿ мар+ (заголовок, черв., під заставк.); **р̄г** = 103 – лѣ. лоу^к, лѣ.; **р̄д** = 104 – Спре^асло+ (заголовок, черв.); **р̄е** = 105 – чист., на зв. – гравюра Марка; **р̄с** = 106 – ѿМАРКАСТОЕ (в'язь, черв., під заставк.); **р̄з** = 107 – галилеи+; **р̄и** = 108 – оучаше. и+ (під колонтит.); **р̄ѿ** = 109 – мнѿгыиз+ (під колонтит.); **р̄и** = 110 – Ивниде па+ (перша літера черв., під колонтит.); **р̄аи** = 111 – пре^авсѣ+ (під колонтит.); **р̄би** = 112 – ѿиметса (під колонтит.); **р̄ги** = 113 – вѣз'глѣють.; **р̄ди** = 114 – исьтвори+; **р̄еи** = 115 – пкаго в'ш+ (під колонтит.); **р̄си** = 116 – ипозоба+; **р̄зи** = 117 – слово, абіе+; **р̄ии** = 118 – прозаба+; **р̄ѿи** = 119 – вѣтроу, ире+; **р̄к** = 120 – данепос+; **р̄ка** = 121 – именемъ+ (під колонтит.); **р̄кв** = 122 – иди в'миръ.; **р̄кг** = 123 – влахоуса; **р̄кд** = 124 – вам^ѣ, ѿра^а+ (під колонтит.); **р̄ке** = 125 – галилеи+; **р̄кс** = 126 – корабле+; **р̄кз** = 127 – надесате (під черв. колонтит.); **р̄ки** = 128 – вѣграды.; **р̄кѿ** = 129 – иінаподо+; **р-** = 130 – глашеже.; **р-а** = 131 – наморе га+; **р-в** = 132 – рѣша, се^а+ (під колонтит.); **р-г** = 133 – неоули чж; **р-д** = 134 – глаимѣ. вы+ (під колонтит.); **р-е** = 135 – сѣагѣлы; **р-с** = 136 – вѣскр^ѣнж+; **р-з** = 137 – ивѣпроси; **р-и** = 138 – иѿбїенѣ (під колонтит.); **р-ѿ** = 139 – иѣтмѣ. Иі (всі літери, крім останньої, черв.; під колонтит.); **р̄м** = 140 – паки нарѿ+ (під колонтит.); **р̄ма** = 141 – аминѣ глѣ (під колонтит.); **р̄мв** = 142 – набогать+; **р̄мг** = 143 – иосоудать+; **р̄мд** = 144 – аще хоче+ (під колонтит.); **р̄ме** = 145 – нанежени+; **р̄мс** = 146 – время смо+; **р̄мз** = 147 – ко^н. вто^к. (черв.); **р̄ми** = 148 – насадич+; **р̄мѿ** = 149 – па^к. Іпос+ (па^к. І черв.; під колонтит.); **р̄п** = 150 – всѣ^ѣ оум+; **р̄па** = 151 – вѣистинѣ+; **р̄пв** = 152 – хранили+; **р̄пг** = 153 – быти, ноне+ (під колонтит.); **р̄пд** = 154 – в'спать, в+; **р̄пе** = 155 – ѿкоблиз+; **р̄пс** = 156 – кроушши; **р̄пз** = 157 – рѣѣтаго; **р̄пи** = 158 – доднѣто; **р̄пѿ** = 159 – невѣзмо+; **р̄ѣ** = 160 – в'црѣкви+; **р̄ѣа** = 161 – сѣа члч^ѣка; **р̄ѣв** = 162 – менетри+ (під колонтит.); **р̄ѣг** = 163 – ониже из+ (під колонтит.); **р̄ѣд** = 164 – деискъ. и+; **р̄ѣе** = 165 – стоа пра+ (під колонтит.); **р̄ѣс** = 166 – тра вѣеді+; **р̄ѣз** = 167 – инитѣма+; **р̄ѣи** = 168 – ежеѿ лоу+ (заголовок, черв., під заставк.); **р̄ѣѿ** = 169 – м^ѣ, сї. иѿ, и.; **рѿ** = 170 – одесати (перша літера черв.); **рѿа** = 171 – предисл+ (заголовок, черв.); [1] – чистий, на зв. гравюра Луки; **рѿв** = 172 – ѿЛѢКІСТО (в'язь, черв., під заставк.); **рѿг** = 173 – бѣмлѣтѣж; **рѿд** = 174 – людїежд+ (під колонтит.); **рѿе** = 175 – ицрѣтѣю (під колонтит.); **рѿс** = 176 – дѣамоагѣ.; **рѿз** = 177 – быхотѣль+; **рѿи** = 178 – иѿ. датира+; **рѿѿ** = 179 – иоубоаша+; **рѿп** = 180 – имаемоуіѣ, (під колонтит.); **рѿпа** = 181 – иблѣвѣа сї+; **рѿпв** = 182 – отрокѣи; **рѿпг** = 183 – юцоуити+; **рѿпд** = 184 – глаимѣ. и+; **рѿпе** =

185 – быстьже; **рп̄с** = 186 – симовъ. но+; **рп̄з** = 187 – стьотебѣ+; **рп̄и** = 188 – исходац+; **рп̄Ѡ** = 189 – ивъзѣпи+ (під колонтит.); **рч̄** = 190 – ша донего; **рча** = 191 – вома, гл̄а.; **рчв** = 192 – скіа, иіе+; **рчг** = 193 – именемъ; **рчд** = 194 – гнетъ но+; **рчє** = 195 – кнім'. вѣп+; **рчс** = 196 – исхож̄а+ (під колонтит.); **рчз** = 197 – неистза+ (під колонтит.); **рчи** = 198 – на̄оучіте+; **рчѠ** = 199 – бывшоу, при+; **с̄** = 200 – ирабоу мо+; **с̄а** = 201 – кр̄тль по+; **с̄в** = 202 – кр̄ц̄ьшеса; **с̄г** = 203 – вѣдѣль бы; **с̄д** = 204 – вѣратвоа (під колонтит.); **с̄є** = 205 – ислыша+; **с̄с** = 206 – возметса+; **с̄з** = 207 – иврїзоуне; **с̄и** = 208 – имолиего+; **сѠ** = 209 – мнѣ; **іс̄же**+; **с̄т** = 210 – ипосла ӣ; **с̄аі** = 211 – Пристоуп+ (перша літера черв., під колонтит.); **с̄ві** = 212 – сн̄оучлч̄к+; **с̄гі** = 213 – петръже; **с̄ді** = 214 – в'васъ, ит+; **с̄єі** = 215 – вахоуса; **с̄сі** = 216 – к'немоуіс̄.; **с̄зі** = 217 – нараспоу+ (під колонтит.); **с̄иі** = 218 – ирече. ис+; **сѠі** = 219 – хотаопра+; **с̄к** = 220 – маріа, ѡже (під колонтит.); **с̄ка** = 221 – прїиде спж+; **с̄кв** = 222 – знаменіа; **с̄кг** = 223 – томоу гор+; **с̄кд** = 224 – темно. блю+; **с̄кє** = 225 – рече емоу.; **с̄кс** = 226 – оученикв+ (під колонтит.); **с̄кз** = 227 – ивл̄чьст+ (під колонтит.); **с̄ки** = 228 – нитѣлом'; **с̄кѠ** = 229 – ваєт'. идѣ+; **с-** = 230 – его. ацели+; **с-а** = 231 – егда оусри+; **с-в** = 232 – смоковні+; **с-г** = 233 – авраамлю (під колонтит.); **с-д** = 234 – начнете; **с-є** = 235 – глюжевам', (під колонтит.); **с-с** = 236 – предъзва+ (під колонтит.); **с-з** = 237 – иприше̄; **с-и** = 238 – иликіи цр̄ь+; **с-Ѡ** = 239 – боудет̄на+; **с̄м** = 240 – наемник+; **с̄ма** = 241 – молашее+; **с̄мв** = 242 – господи+; **с̄мг** = 243 – работати (під колонтит.); **с̄мд** = 244 – ипосли ла+; **с̄мє** = 245 – вмѡре, не+; **с̄мс** = 246 – моужіи, иже; **с̄мз** = 247 – иіскоуше+ (під колонтит.); **с̄ми** = 248 – гл̄ашеже (під колонтит.); **с̄мѠ** = 249 – неправе+ (під колонтит.); **с̄н** = 250 – еце едіно+; **с̄на** = 251 – дн̄ѣв̄ьск+; **с̄нв** = 252 – иакопрї+; **с̄нг** = 253 – коуплюсж+; **с̄нд** = 254 – в̄іер̄лі+ (під колонтит.); **с̄нє** = 255 – каменіе+; **с̄нс** = 256 – или кто е+; **с̄нз** = 257 – ѡбіемъе+ (під колонтит.); **с̄ни** = 258 – кесарев' (під колонтит.); **с̄нѠ** = 259 – сказапри+; **с̄з** = 260 – вверже. в+ (під колонтит.); **с̄за** = 261 – вамѣв̄ьс+; **с̄зв** = 262 – ивъздах'; **с̄зг** = 263 – быти, иста+ (під колонтит.); **с̄зд** = 264 – с̄юуч̄нкы; **с̄зє** = 265 – онже рече; **с̄зс** = 266 – давозме+; **с̄зз** = 267 – надесате; **с̄зи** = 268 – петръже; **с̄зѠ** = 269 – ив'ставше (під колонтит.); **сѠ** = 270 – к'пилатоу.; **сѠа** = 271 – вса̄жена+; **сѠв** = 272 – ив̄вини п+; **сѠг** = 273 – стоахж же; **сѠд** = 274 – лица назе+; **сѠє** = 275 – драхла; **сѠс** = 276 – ин̄ж̄аст+; **сѠз** = 277 – юцем̄и+; **сѠи** = 278 – еже ѡіван+ (заголовок, черв., під заставк.); **сѠѠ** = 279 – пре̄сл̄в+ (заголовок, черв.); **сї** = 280 – могж̄цеи.; [1] – чист., зі зв. гравюра з Іоанном; **сїа** = 281 – ѡіѡанна (в'язь, черв., під заставк.); **сїв** = 282 – вны. ивидѣ+ (крапка черв.); **сїг** = 283 – вы невѣс+ (під колонтит.); **сїд** = 284 – гл̄етсас+ (під колонтит.); **сїє** = 285 – филіппъ, (під колонтит.); **сїс** = 286 – пригласи; **сїз** = 287 – цр̄ков̄ь сіа, (під колонтит.); **сїи** = 288 – в'цр̄твїе; **сїѠ** = 289 – им̄мир'. ко̄, (ко̄, черв.; під колонтит.); **сч̄** = 290 – вы сами м+; **сча** = 291 – самаріи+; **счв** = 292 – жена. г̄и, да+; **счг** = 293 – ичюж̄ахоу+; **счд** = 294 – с̄твори+; **счє** = 295 – абїеже в'+; **счс** = 296 – чл̄канеи+; **счз** = 297 – іс̄, ирече+ (під колонтит.); **счи** = 298 – иізыдоутъ+; **счѠ**

= 299 – испытати+; $\overline{\text{т}}^{\text{в}} = 300$ – хлѣбы, да+; $\overline{\text{т}}^{\text{а}} = 301$ – в'гороуед+; $\overline{\text{т}}^{\text{в}} = 302$ – глѣо вамъ, (під колонтит.); $\overline{\text{т}}^{\text{г}} = 303$ – иградоуца+; $\overline{\text{т}}^{\text{д}} = 304$ – ноумрѡша.; $\overline{\text{т}}^{\text{е}} = 305$ – его послоу+; $\overline{\text{т}}^{\text{с}} = 306$ – бѣже близъ; $\overline{\text{т}}^{\text{з}} = 307$ – съ книги; $\overline{\text{т}}^{\text{и}} = 308$ – никто же; $\overline{\text{т}}^{\text{ѳ}} = 309$ – вма, ѡкоже; $\overline{\text{т}}^{\text{и}} = 310$ – иты ѡгали+; $\overline{\text{т}}^{\text{а}} = 311$ – реченик+ (під колонтит.); $\overline{\text{т}}^{\text{ѳ}} = 312$ – кто же не+ (під колонтит.); $\overline{\text{т}}^{\text{г}} = 313$ – вавшимъ+ (під колонтит.); $\overline{\text{т}}^{\text{д}} = 314$ – бысте оубо+; $\overline{\text{т}}^{\text{е}} = 315$ – съблюде+; $\overline{\text{т}}^{\text{с}} = 316$ – днѣсть.; $\overline{\text{т}}^{\text{з}} = 317$ – можетъ члѣ+; $\overline{\text{т}}^{\text{и}} = 318$ – рѣшажее+; $\overline{\text{т}}^{\text{ѳ}} = 319$ – выдаѡеи, (під колонтит.); $\overline{\text{т}}^{\text{к}} = 320$ – тать неп+; $\overline{\text{т}}^{\text{ка}} = 321$ – его послоу+ (під колонтит.); $\overline{\text{т}}^{\text{кв}} = 322$ – ѡко ты члѣкъ; $\overline{\text{т}}^{\text{кг}} = 323$ – іс̄, рече. сіа; $\overline{\text{т}}^{\text{кд}} = 324$ – стадіи па+; $\overline{\text{т}}^{\text{ке}} = 325$ – маріаже; $\overline{\text{т}}^{\text{кс}} = 326$ – иногама; $\overline{\text{т}}^{\text{кз}} = 327$ – пасха іж+ (під колонтит.); $\overline{\text{т}}^{\text{ки}} = 328$ – с'собою, мет+; $\overline{\text{т}}^{\text{кѳ}} = 329$ – еллини ѡ+ (під колонтит.); $\overline{\text{т}}^{\text{-}} = 330$ – кназьми+; $\overline{\text{т}}^{\text{-а}} = 331$ – но фарісеи; $\overline{\text{т}}^{\text{-в}} = 332$ – Вѣдыіс̄, ѡ+ (перша літера черв.); $\overline{\text{т}}^{\text{-г}} = 333$ – носѣ. обра+; $\overline{\text{т}}^{\text{-д}} = 334$ – иомочьх+; $\overline{\text{т}}^{\text{-е}} = 335$ – мою зата+ (під колонтит.); $\overline{\text{т}}^{\text{-с}} = 336$ – вали, ть^ѳ т+; $\overline{\text{т}}^{\text{-з}} = 337$ – самъ. ко^ѳ, (ко^ѳ, черв.); $\overline{\text{т}}^{\text{-и}} = 338$ – тако тво+ (під колонтит.); $\overline{\text{т}}^{\text{-ѳ}} = 339$ – съблюдо+; $\overline{\text{т}}^{\text{м}} = 340$ – ша, иваше; $\overline{\text{т}}^{\text{ма}} = 341$ – въпраша+; $\overline{\text{т}}^{\text{мв}} = 342$ – къѡцоу; глѣа+; $\overline{\text{т}}^{\text{мг}} = 343$ – ѡмолю ѡца+; $\overline{\text{т}}^{\text{мд}} = 344$ – ты ѡче оуте+; $\overline{\text{т}}^{\text{ме}} = 345$ – давъзме+ (під колонтит.); $\overline{\text{т}}^{\text{мс}} = 346$ – назъвни^к. (під колонтит.); $\overline{\text{т}}^{\text{мз}} = 347$ – спираже.; $\overline{\text{т}}^{\text{ми}} = 348$ – рекъ, тако+ (під колонтит.); $\overline{\text{т}}^{\text{мѳ}} = 349$ – іждейск^ѳ; $\overline{\text{т}}^{\text{и}} = 350$ – іждейск+ (під колонтит.); $\overline{\text{т}}^{\text{иа}} = 351$ – чтикр^ѳтоу. (черв.); $\overline{\text{т}}^{\text{ив}} = 352$ – четырич+(під черв. колонтит.); $\overline{\text{т}}^{\text{иг}} = 353$ – днѣ тоа соу+; $\overline{\text{т}}^{\text{ид}} = 354$ – бѣже нам+; $\overline{\text{т}}^{\text{ие}} = 355$ – Маріаже+ (перша літера черв., під колонтит.); $\overline{\text{т}}^{\text{ис}} = 356$ – посредѣ.; $\overline{\text{т}}^{\text{из}} = 357$ – іина зна+; $\overline{\text{т}}^{\text{ии}} = 358$ – бо нагъ, и+; $\overline{\text{т}}^{\text{иѳ}} = 359$ – петръ, ѡко; $\overline{\text{т}}^{\text{ѳз}} = 360$ – бывають.; $\overline{\text{т}}^{\text{ѳа}} = 361$ – СОБОРНИКЪ+ (в'язъ, черв., під заставк.); $\overline{\text{т}}^{\text{ѳв}} = 362$ – ev^ѳ, ѡма^ѳ, гла^ѳ, -ѳ. (перша літ. черв.); $\overline{\text{т}}^{\text{ѳг}} = 363$ – прп^ѳбнаго+ (перша літ. черв.); $\overline{\text{т}}^{\text{ѳд}} = 364$ – ev^ѳ, ѡлоу^ѳ, гла^ѳ, $\overline{\text{кд}}$. (перша літ. черв.); $\overline{\text{т}}^{\text{ѳе}} = 365$ – ипрп^ѳбна+ (перша літ. черв.); $\overline{\text{т}}^{\text{ѳс}} = 366$ – папы рим^ѳ+; $\overline{\text{т}}^{\text{ѳз}} = 367$ – бѣгоносца.; $\overline{\text{т}}^{\text{ѳи}} = 368$ – ev^ѳ, ѡма^ѳ, гла^ѳ, $\overline{\text{ѳ}}$. (перша літ. черв.); $\overline{\text{т}}^{\text{ѳѳ}} = 369$ – нашего, ма+; $\overline{\text{т}}^{\text{ѳ}} = 370$ – сѣго ипра+ (перша літ. черв.); $\overline{\text{т}}^{\text{ѳа}} = 371$ – гла^ѳ, $\overline{\text{д}}$. иже+ (літ. и черв.); $\overline{\text{т}}^{\text{ѳв}} = 372$ – ev^ѳ, ѡлоу^ѳ, гла^ѳ, $\overline{\text{д}}$. (перша літ. черв.); $\overline{\text{т}}^{\text{ѳг}} = 373$ – кирика и+; $\overline{\text{т}}^{\text{ѳд}} = 374$ – ѡспеніе (черв.); $\overline{\text{т}}^{\text{ѳе}} = 375$ – Сказаніе (друк. черв. крім перш. літ., під заставк.); $\overline{\text{т}}^{\text{ѳс}} = 376$ – наоу^ѳ, ev^ѳ, (черв.); $\overline{\text{т}}^{\text{ѳз}} = 377$ – че^ѳ eva^ѳ (перша літ. черв.); $\overline{\text{т}}^{\text{ѳи}} = 378$ – пне^ѳ, $\overline{\text{д}}$. eva^ѳ (перша літ. черв.); $\overline{\text{т}}^{\text{ѳѳ}} = 379$ – сре^ѳ eva^ѳ ѡма^ѳ гла^ѳ $\overline{\text{ѳ}}$ и (перша літ. черв.); $\overline{\text{т}}^{\text{п}} = 380$ – пне^ѳ, $\overline{\text{ѳ}}$. eva^ѳ (перша літ. черв.); $\overline{\text{т}}^{\text{па}} = 381$ – пне^ѳ, $\overline{\text{ѳ}}$. eva^ѳ (перша літ. черв.); $\overline{\text{т}}^{\text{пв}} = 382$ – сж^ѳ eva^ѳ ѡлѣ^ѳ гла^ѳ $\overline{\text{ѳ}}$ и (перша літ. черв.); $\overline{\text{т}}^{\text{пг}} = 383$ – сж^ѳ eva^ѳ ѡлѣ^ѳ гла^ѳ -с (перша літ. черв.); $\overline{\text{т}}^{\text{пд}} = 384$ – па^ѳ eva^ѳ ѡлѣ^ѳ гла^ѳ $\overline{\text{ѳ}}$ е (перша літ. черв.); $\overline{\text{т}}^{\text{пе}} = 385$ – вто^ѳ eva^ѳ (перша літ. черв.); $\overline{\text{т}}^{\text{пс}} = 386$ – сре^ѳ eva^ѳ ѡма^ѳ гла^ѳ $\overline{\text{ѳ}}$ е (перша літ. черв.); $\overline{\text{т}}^{\text{пз}} = 387$ – eva^ѳ, ѡма^ѳ, гла^ѳ, $\overline{\text{ѳ}}$ и. (перша літ. черв.); $\overline{\text{т}}^{\text{пи}} = 388$ – стоахоу (перша літ. черв.); $\overline{\text{т}}^{\text{пѳ}} = 389$ – сѣым^ѳ точ+; $\overline{\text{т}}^{\text{ѳ}} = 390$ – ѡма^ѳ, гла^ѳ, $\overline{\text{ѳ}}$ ѳ.; $\overline{\text{т}}^{\text{ѳа}} = 391$ – гла^ѳ, $\overline{\text{ка}}$. eva^ѳ (літера е черв.); $\overline{\text{т}}^{\text{ѳв}} = 392$ – іна, ѳ, мъ, іна.; $\overline{\text{т}}^{\text{ѳг}} = 393$ – Похвално (перша літ. черв.); $\overline{\text{т}}^{\text{ѳд}} = 394$ – печатати.; $\overline{\text{т}}^{\text{ѳе}} = 395$ – бывайте.

Початкові літери останнього рядка (за примірником Кир.4334п): \bar{a} = 1 I рах. – еv^fльск+; \bar{b} = 2 I рах. – цююса. ма^b; \bar{c} = 3 I рах. – ци^k, ацел^b+; \bar{d} = 4 I рах. – гна. ма^b, ми.; \bar{e} = 5 I рах. – стоинибы+; \bar{s} = 6 I рах. – дадавить, \bar{z} = 7 I рах. – глїють. мар+; \bar{n} = 8 I рах. – несъше^h+; θ = 9 I рах. – $\bar{t}v$ \bar{x} ва. (рядок 16); [\bar{a}] = 1 II рах. – чистий, зі звороту гравюра; \bar{b} = 2 – надавже (знизу колонтит.); \bar{c} = 3 – четирина+; \bar{d} = 4 – гдѣ есть (знизу колонтит.); \bar{e} = 5 – ца своа, п+; \bar{s} = 6 – глїа. вѣста+; \bar{z} = 7 – доуца на+; \bar{n} = 8 – емоу, нбса; θ = 9 – писанобо+; \bar{t} = 10 – раблїсь+; $\bar{a}i$ = 11 – тса. блаже+; $\bar{b}i$ = 12 – члїкы, мнї+; $\bar{c}i$ = 13 – любы сът+ (знизу колонтит.); $\bar{d}i$ = 14 – бждиже сло+; $\bar{e}i$ = 15 – жеѡпївваш+; $\bar{s}i$ = 16 – оубоимъ. вѣ+; $\bar{z}i$ = 17 – идѣжече+; $\bar{n}i$ = 18 – едїн; иво+; θi = 19 – его. неда+; \bar{k} = 20 – еда вбѣем+ (знизу колонтит.); $\bar{k}a$ = 21 – битсамоу+; $\bar{k}b$ = 22 – стїю, имы+; $\bar{k}c$ = 23 – яможеаце; $\bar{k}d$ = 24 – це. ацеиз+; $\bar{k}e$ = 25 – не^h. И прехо+ (не^h. И черв., знизу колонтит.); $\bar{k}s$ = 26 – ивинопро+; $\bar{k}z$ = 27 – косноуса (знизу колонтит.); $\bar{k}n$ = 28 – іандреа (знизу колонтит.); $\bar{k}\theta$ = 29 – вашъ ква+; - = 30 – стѣчени+ (знизу колонтит.); -a = 31 – дохѣбора+ (знизу колонтит.); -b = 32 – чнїкъ сво+ (знизу колонтит.); -c = 33 – мѣаи оуши; -d = 34 – іс, рече. ис+; -e = 35 – црѣквисоу+; -s = 36 – исждѣасы+ (знизу колонтит.); -z = 37 – го, итогда; -n = 38 – менїене+ (знизу колонтит.); - θ = 39 – онъ^h ѡвѣ+ (знизу колонтит.); \bar{m} = 40 – онъже ѡвѣ+ (знизу колонтит.); $\bar{m}a$ = 41 – иабїе сра+; $\bar{m}b$ = 42 – ма жатвы; $\bar{m}c$ = 43 – плѣвели+ (знизу колонтит.); $\bar{m}d$ = 44 – аглїи, иѡ+; $\bar{m}e$ = 45 – іwannа, сва+ (знизу колонтит.); $\bar{m}s$ = 46 – рwdы, даше+ (знизу колонтит.); $\bar{m}z$ = 47 – цавъже пе+; $\bar{m}n$ = 48 – смертїю; $\bar{m}\theta$ = 49 – тѣ; исхода+; \bar{n} = 50 – ре галїле+ (знизу колонтит.); $\bar{n}a$ = 51 – в'квѣраблѣ; $\bar{n}b$ = 52 – мати. ноѡ+; $\bar{m}a$ (помилк. замїсть $\bar{n}c$) = 53 – рець, іар+ (знизу колонтит.); $\bar{n}d$ = 54 – рїзыжее+ (знизу колонтит.); $\bar{n}e$ = 55 – кр^hтлїре+; $\bar{n}s$ = 56 – драхма к^h+ (знизу колонтит.); $\bar{n}z$ = 57 – имже собла+; $\bar{n}n$ = 58 – мѣ. ацетебе; $\bar{n}\theta$ = 59 – талантѣ. (знизу колонтит.); \bar{z} = 60 – емоуѡср+; $\bar{z}a$ = 61 – его. ацета+; $\bar{z}b$ = 62 – чтоесмѣ+ (знизу колонтит.); $\bar{z}c$ = 63 – н8, илича+; $\bar{z}d$ = 64 – ваце прї+; $\bar{z}e$ = 65 – едїн оде+; $\bar{z}s$ = 66 – млѣчита. (знизу колонтит.); $\bar{z}z$ = 67 – ннаснѡу+; $\bar{z}n$ = 68 – ствїеедї+ (знизу колонтит.); $\bar{z}\theta$ = 69 – шедваѣна, (знизу колонтит.); \bar{b} = 70 – латележе+ (знизу колонтит.); $\bar{b}a$ = 71 – ти. паки по+ (знизу колонтит.); $\bar{b}b$ = 72 – совѣтъ при+; $\bar{b}c$ = 73 – мреїжена; $\bar{b}d$ = 74 – гѣгона+; $\bar{b}e$ = 75 – нбсехъ. ни+; $\bar{b}s$ = 76 – олтаремъ; $\bar{b}z$ = 77 – цемѣри, а+ (знизу колонтит.); $\bar{b}n$ = 78 – градѣи вѣ+; $\bar{b}\theta$ = 79 – льстатѣ+; \bar{n} = 80 – нныа. се п+, $\bar{n}a$ = 81 – идоутѣ. ко^h, (останні три літери черв.); $\bar{n}e$ (замїсть $\bar{n}b$) = 82 – мѣсвоимѣ+; $\bar{n}c$ = 83 – икоупите; $\bar{n}d$ = 84 – тапоста+; $\bar{n}e$ = 85 – ти, даслы+; $\bar{n}s$ = 86 – цимѣошл+; $\bar{n}z$ = 87 – каженаго, (знизу колонтит.); $\bar{n}n$ = 88 – рю пасхж; $\bar{n}\theta$ = 89 – црѣтвїи; \bar{c} = 90 – ше^h кѣоуче+; $\bar{c}a$ = 91 – ѡсоуцихъ; $\bar{c}b$ = 92 – рѣста. съ+; $\bar{c}c$ = 93 – лѣжепри+; $\bar{c}d$ = 94 – ве, досего+; $\bar{c}e$ = 95 – ѡвѣцавже; $\bar{c}s$ = 96 – его, иведо+ (знизу колонтит.); $\bar{c}z$ = 97 – іако бжїи; $\bar{c}n$ = 98 – здѣ. Бѣхж+ (чотири початк. літери черв.); $\bar{c}\theta$ = 99 – рдите іако (знизу колонтит.); \bar{b} = 100 – те, вѣзвѣ+; $\bar{b}a$ = 101 – осмихъ хѣа+ (друк черв.); $\bar{b}b$ = 102 – лу^k, к^h. одце+ (літера о черв.);

р̄г = 103 – м^θ, н̄г. лоу^к; **р̄д** = 104 – всасписа.; **р̄е** = 105 – чист., на зв. – гравюра Марка; **р̄с** = 106 – сть іванн+ (знизу колонтит.); **р̄з** = 107 – цр^εтвїе+; **р̄и** = 108 – бласти идо+; **р̄θ** = 109 – гакоацехо+; **р̄ι** = 110 – тж сѣдаце.; **р̄α** = 111 – грѣшники.; **р̄β** = 112 – сы. і фарі+ (знизу колонтит.); **р̄γ** = 113 – иде, иѡїж+ (знизу колонтит.); **р̄δ** = 114 – нихлѣба (знизу колонтит.); **р̄ε** = 115 – твоа, исест+; **р̄ς** = 116 – бѣма наде+ (знизу колонтит.); **р̄ζ** = 117 – спждомъ.; **р̄η** = 118 – нб^εнымъ.; **р̄θ** = 119 – гаж^ѣыплж+ (знизу колонтит.); **р̄κ** = 120 – вшаголе+; **р̄λ** = 121 – сноуса ри+; **р̄μ** = 122 – спит^ѣ. ироу+; **р̄ν** = 123 – ивбхожа+; **р̄ξ** = 124 – мртвых^ѣ. ть+ (знизу колонтит.); **р̄ο** = 125 – невѣсхо+; **р̄ς** = 126 – речеим^ѣ. да+; **р̄ζ** = 127 – дацапомо+; **р̄η** = 128 – сжтыаже+; **р̄θ** = 129 – те. Ипри+ (літера И черв.); **ρ** = 130 – еажедци+ (знизу колонтит.); **ρ-α** = 131 – излиха ди+; **ρ-β** = 132 – стазати+ (знизу колонтит.); **ρ-γ** = 133 – коу слѣпа+ (знизу колонтит.); **ρ-δ** = 134 – бжїа, ноа+; **ρ-ε** = 135 – ісѡви. ра+; **ρ-ς** = 136 – его. ивъп+; **ρ-ζ** = 137 – ваю, изыди+; **ρ-η** = 138 – чать прїи+ (знизу колонтит.); **ρ-θ** = 139 – еннж, вѡ+; **ρ̄μ** = 140 – питса к^ѣже+ (знизу колонтит.); **ρ̄μα** = 141 – ре. онжеѡ+; **ρ̄μβ** = 142 – ѡѡца, или м+; **ρ̄μγ** = 143 – пію, икрѣце+; **ρ̄μδ** = 144 – помилоуи+ (знизу колонтит.); **ρ̄με** = 145 – сіиже ва+; **ρ̄μς** = 146 – кwm^ѣ. ислы+; **ρ̄μζ** = 147 – ши; икто+ (знизу колонтит.); **ρ̄μη** = 148 – послѣ^ѣ г+; **ρ̄μθ** = 149 – ѡвѣщавъ (знизу колонтит.); **ρ̄η** = 150 – етеса. ко^ѣ, (ко^ѣ черв.); **ρ̄ηα** = 151 – мене, дон+; **ρ̄ηβ** = 152 – цавыіѣ, ре+ (знизу колонтит.); **ρ̄ηγ** = 153 – часъ, се глїи+ (знизу колонтит.); **ρ̄ηδ** = 154 – кѣжепре+ (знизу колонтит.); **ρ̄ηε** = 155 – ивратарю (знизу колонтит.); **ρ̄ης** = 156 – проповѣ+; **ρ̄ηζ** = 157 – мѣ. едааз^ѣ; **ρ̄ηη** = 158 – гжсатебе.; **ρ̄ηθ** = 159 – прїидеи+ (знизу колонтит.); **ρ̄ξ** = 160 – инеобрѣ+; **ρ̄ξα** = 161 – заранино+; **ρ̄ξβ** = 162 – едінаго+; **ρ̄ξγ** = 163 – са емоу, съ+ (знизу колонтит.); **ρ̄ξδ** = 164 – ипрѡпата+; **ρ̄ξε** = 165 – дрѣзнжвѣ (знизу колонтит.); **ρ̄ξς** = 166 – мо его ви+; **ρ̄ξζ** = 167 – дитѣх^ѣ. на+; **ρ̄ξη** = 168 – м^ѣ, ѣ. іѡ, з.; **ρ̄ξθ** = 169 – шїимъ іѣ.; **ρ̄δ** = 170 – о вдовици (перша літера червона); **ρ̄δα** = 171 – всакымъ; [1] – чистий, на зв. гравюра Луки; **ρ̄δβ** = 172 – внииѡе+ (знизу колонтит.); **ρ̄δγ** = 173 – тить кѣг+; **ρ̄δδ** = 174 – ѡѡба, вѣгра^ѣ (знизу колонтит.); **ρ̄δε** = 175 – ріамѣвѣ+ (знизу колонтит.); **ρ̄δς** = 176 – ісѣмени+; **ρ̄δζ** = 177 – пре^ε, рѡ^ѣ, (друк черв.); **ρ̄δη** = 178 – нїж. иїда+ (знизу колонтит.); **ρ̄δθ** = 179 – демъ дови+; **ρ̄ι** = 180 – оутѣхы іи+ (знизу колонтит.); **ρ̄ια** = 181 – цѣ. итав^ѣтъ+; **ρ̄ιβ** = 182 – ко; се ѡѡцѣ; **ρ̄ιγ** = 183 – въправа.; **ρ̄ιδ** = 184 – шеіваннѣ+; **ρ̄ие** = 185 – динъ, иоа+ (знизу колонтит.); **ρ̄иς** = 186 – комѣглѣ+ (знизу колонтит.); **ρ̄иζ** = 187 – емоу кни+ (знизу колонтит.); **ρ̄иη** = 188 – токмо вса+ (знизу колонтит.); **ρ̄иθ** = 189 – вдѡмъ си+ (знизу колонтит.); **ρ̄ι** = 190 – мало. ісѣ^ѣ+ (знизу колонтит.); **ρ̄ια** = 191 – очистити. (знизу колонтит.); **ρ̄ιβ** = 192 – мѣвже іѣ; **ρ̄ιγ** = 193 – рѣша к^ѣне+ (знизу колонтит.); **ρ̄ид** = 194 – са самъ, иї+ (знизу колонтит.); **ρ̄ие** = 195 – иап^ѣлы на+ (знизу колонтит.); **ρ̄иς** = 196 – вам ѡбога+ (знизу колонтит.); **ρ̄иζ** = 197 – чесожеча+; **ρ̄иη** = 198 – твора плѡ+; **ρ̄иθ** = 199 – даприше^ѣ+ (знизу колонтит.); **ς** = 200 – видѣвѣ ю+ (знизу колонтит.); **σα** = 201 – домъ оіван+; **сβ** = 202 – ивино пі+; **сγ** = 203 – моноу. види+; **сδ** = 204 – цимъ

кне+; сѣ = 205 – плвда. ай+; сѣ = 206 – езеро, ис+ (знизу колонтит.); сѣ = 207 – молахоуего.; сѣ = 208 – цюу бѣ, ипа+ (знизу колонтит.); сѣ = 209 – пришедѣже; сѣ = 210 – недооумѣ+ (знизу колонтит.); сѣ = 211 – хлѣбъ ио+ (знизу колонтит.); сѣ = 212 – ихъ слвѣ+; сѣ = 213 – стѣгла^ѣ; сѣ = 214 – просіти+ (знизу колонтит.); сѣ = 215 – вѣинѣ вѣ+; сѣ = 216 – никогоже+ (знизу колонтит.); сѣ = 217 – дешиса. ко^ѣ, (ко^ѣ, черв.; знизу колонтит.); сѣ = 218 – си прѣрцы (знизу колонтит.); сѣ = 219 – его, възли+; сѣ = 220 – наоучины (знизу колонтит.); сѣ = 221 – итлъкоуце+ (знизу колонтит.); сѣ = 222 – двврѣ, вѣс+; сѣ = 223 – тѣ насоудѣ (знизу колонтит.); сѣ = 224 – неижели ; сѣ = 225 – нѣтѣ, давзы+ (знизу колонтит.); сѣ = 226 – брѣ огне+ (знизу колонтит.); сѣ = 227 – оугобзи+ (знизу колонтит.); сѣ = 228 – же травѣ+; сѣ = 229 – тѣи. сеже+; с- = 230 – го, мнѣго (знизу колонтит.); с-а = 231 – доидеже+; с-в = 232 – доухѣне (знизу колонтит.); с-г = 233 – ѣподоблю+ (знизу колонтит.); с-д = 234 – слѣ^ѣни. Вѣ (літера В черв.); с-е = 235 – цѣ вѣпадетѣ. (знизу колонтит.); с-ѣ = 236 – шавже нѣ+ (знизу колонтит.); с-з = 237 – нарѣди м+ (знизу колонтит.); с-и = 238 – шитѣ. ко^ѣ, (ко^ѣ, черв.); с-ѣ = 239 – каюцимса.; сѣ = 240 – имѣ. изнесѣ+; сѣ = 241 – икѣоучнѣ+ (знизу колонтит.); сѣ = 242 – глѣю, сѣтво+; сѣ = 243 – ноюѣмѣ+ (знизу колонтит.); сѣ = 244 – имамѣ бо; сѣ = 245 – цѣ, иже при+ (знизу колонтит.); сѣ = 246 – вѣставѣи+; сѣ = 247 – кровѣ, исѣ+; сѣ = 248 – дѣ глѣтѣ.; сѣ = 249 – вѣ ихъ, глѣ. (знизу колонтит.); сѣ = 250 – сѣтѣ ѣбга.; сѣ = 251 – іѣ, повелѣ+ (знизу колонтит.); сѣ = 252 – бшаго. ко^ѣ, (ко^ѣ, черв.); сѣ = 253 – жѣоутилѣ+; сѣ = 254 – бѣ; онаже (знизу колонтит.); сѣ = 255 – Іѣше^ѣвѣц+ (перша літера черв., знизу колонтит.); сѣ = 256 – члѣкнѣкѣи (знизу колонтит.); сѣ = 257 – роуцѣвтѣ (знизу колонтит.); сѣ = 258 – оумре без+ (знизу колонтит.); сѣ = 259 – естѣ; ко^ѣ, (ко^ѣ, черв.); сѣ = 260 – глѣѣце, ѣко (знизу колонтит.); сѣ = 261 – вѣи, тогда; сѣ = 262 – ми вѣсте, (знизу колонтит.); сѣ = 263 – довашаса.; сѣ = 264 – пѣти ѣ пло+; сѣ = 265 – сѣте колѣ+; сѣ = 266 – ипоклонѣ (знизу колонтит.); сѣ = 267 – ѣконара+; сѣ = 268 – вѣпраша+; сѣ = 269 – слышавѣ (знизу колонтит.); сѣ = 270 – всинарѣ+; сѣ = 271 – глѣти гѣ+; сѣ = 272 – ри. иѣлаше+; сѣ = 273 – та свѣта+; сѣ = 274 – нѣми ѣко+; сѣ = 275 – нѣ нѣкѣа; сѣ = 276 – вѣистиноу; сѣ = 277 – каанѣю, и+; сѣ = 278 – о помаза+ (перша літера черв.); сѣ = 279 – ка вѣдѣани^ѣ; сѣ = 280 – іѣа, егда+; [1] – чѣст., зі зв. гравюра з Іоанном; сѣ = 281 – ѣ бѣа, има (знизу колонтит.); сѣ = 282 – маиереѣ+ (знизу колонтит.); сѣ = 283 – іѣаннѣ, г+ (знизу колонтит.); сѣ = 284 – тѣ изѣти+ (знизу колонтит.); сѣ = 285 – инедоста+ (знизу колонтит.); сѣ = 286 – жнѣкѣ сѣ+ (знизу колонтит.); сѣ = 287 – никодимѣ (знизу колонтит.); сѣ = 288 – тельства+; сѣ = 289 – сѣхѣже прѣ+ (знизу колонтит.); сѣ = 290 – прѣѣмыи; сѣ = 291 – еи. аѣебы+; сѣ = 292 – ѣакограде+; сѣ = 293 – вшагома.; сѣ = 294 – творивѣ+; сѣ = 295 – ѣжеглѣт+ (знизу колонтит.); сѣ = 296 – ди, исѣѣлѣ+; сѣ = 297 – ѣѣа посла+ (знизу колонтит.); сѣ = 298 – тельство+ (знизу колонтит.); сѣ = 299 – вѣглѣтѣ; сѣ = 300 – прѣѣтѣже; сѣ = 301 – иже

нарвдъ; **ѳв** = 302 – стыни, пако+; **ѳг** = 303 – мы знаемъ (знизу колонтит.); **ѳд** = 304 – кровь, има+; **ѳе** = 305 – его. ѿсега; **ѳс** = 306 – сжть. выв+; **ѳз** = 307 – дѣлосѣт+; **ѳи** = 308 – сіа. ипос+; **ѳѳ** = 309 – его, ноні+; **ѳі** = 310 – скѣшающе+ (знизу колонтит.); **ѳї** = 311 – доу. выже (знизу колонтит.); **ѳѳ** = 312 – емоу, тыкто+ (знизу колонтит.); **ѳѳ** = 313 – сѣмаавра+; **ѳд** = 314 – вы невѣроу+; **ѳѳ** = 315 – дее к'немѣ.; **ѳѳ** = 316 – емоу, како+; **ѳѳ** = 317 – дит', невѣ+; **ѳѳ** = 318 – люего тво+; **ѳѳ** = 319 – згонить (знизу колонтит.); **ѳѳ** = 320 – етѣмаѳѳъ.; **ѳѳ** = 321 – Овцамоа (перша літера черв., знизу колонтит.); **ѳѳ** = 322 – ѳтиего, и+ (знизу колонтит.); **ѳѳ** = 323 – дитъ вно+; **ѳѳ** = 324 – оживеть.; **ѳѳ** = 325 – гробѣ, бѣ+; **ѳѳ** = 326 – нѣкто ѿниѣ, (знизу колонтит.); **ѳѳ** = 327 – бѣѳѳвзле+ (знизу колонтит.); **ѳѳ** = 328 – обрѣтже+; **ѳѳ** = 329 – свою в'ми+ (знизу колонтит.); **ѳ-** = 330 – имате, вѣ+ (знизу колонтит.); **ѳ-а** = 331 – иматьсоу+; **ѳ-в** = 332 – неѣмыюте+; **ѳ-г** = 333 – аминѣлю; **ѳ-д** = 334 – ибѣпрос+ (знизу колонтит.); **ѳ-е** = 335 – невѣмы ка+; **ѳ-с** = 336 – стѣ вамъ.; **ѳ-з** = 337 – манетьва+; **ѳ-и** = 338 – рить плѣѣ; **ѳ-ѳ** = 339 – збраѣ васъ; **ѳѳ** = 340 – шитель, е+; **ѳѳ** = 341 – прїидеть+; **ѳѳ** = 342 – радость.; **ѳѳ** = 343 – те. инѣсмъ; **ѳѳ** = 344 – итвоамоа.; **ѳѳ** = 345 – дахъ имъ. (знизу колонтит.); **ѳѳ** = 346 – стоашеже (знизу колонтит.); **ѳѳ** = 347 – ба дверни+; **ѳѳ** = 348 – бѣжеустро, (знизу колонтит.); **ѳѳ** = 349 – дасвѣдѣ+; **ѳѳ** = 350 – пакосебе (знизу колонтит.); **ѳѳ** = 351 – еже глѣт+; **ѳѳ** = 352 – жено, се сѣѣ (знизу колонтит.); **ѳѳ** = 353 – сѣкроуши+; **ѳѳ** = 354 – дрѣгїѣ+ (знизу колонтит.); **ѳѳ** = 355 – жѣѣми, гдѣ (знизу колонтит.); **ѳѳ** = 356 – нарѣкоуе+; **ѳѳ** = 357 – сімѣнѣпе+ (знизу колонтит.); **ѳѳ** = 358 – ше ѿоуѣнѣкъ; **ѳѳ** = 359 – же навече+; **ѳѳ** = 360 (7 рядкѣв на сторїнцї, початок 7-го рядка) – нїа. стих+ (черв.); **ѳѳ** = 361 – та. ипрѣѣ+ (літера и черв.); **ѳѳ** = 362 – велико м+; **ѳѳ** = 363 – сергїа, и+; **ѳѳ** = 364 – глаѣ, -д, ѿпо+; **ѳѳ** = 365 – -с. стѣго (літера с черв.); **ѳѳ** = 366 – колы. наоу+ (літера н черв.); **ѳѳ** = 367 – ѿ лоуѣ, глаѣ, нѣ.; **ѳѳ** = 368 – ѿбѣежїте+; **ѳѳ** = 369 – оѣанаше+; **ѳѳ** = 370 – еѣ, ѿлоуѣ, глаѣ, нѣ. (перша літ. черв.); **ѳѳ** = 371 – на, иелены.; **ѳѳ** = 372 – Мѣѣѣюль. (всі літ., крїм першої, черв.); **ѳѳ** = 373 – ба. еѣ, ѿѣѣ, (літера е черв.); **ѳѳ** = 374 – еѣ, ѿмаѣ, глаѣ, ѣд. (літера е черв.); **ѳѳ** = 375 – еѣ, вѣскр+ (черв.); **ѳѳ** = 376 – сѣ еѣ еѣ ѿѣѣ глаѣ -и (перша літера черв.); **ѳѳ** = 377 – налиѣр, еѣ (черв.); **ѳѳ** = 378 – пнеѣ, ѣ. еѣ ѿмаѣ глаѣ нѣ (перша літ. черв.); **ѳѳ** = 379 – среѣ еѣ ѿмаѣ глаѣ нѣ (перша літ. черв.); **ѳѳ** = 380 – глаѣ, ѣ. налиѣ, еѣ, (черв.); **ѳѳ** = 381 – ѿлоуѣ, глаѣ, рѣд. (черв.); **ѳѳ** = 382 – паѣ еѣ ѿлѣ глаѣ ѣв (перша літ. черв.); **ѳѳ** = 383 – паѣ еѣ ѿлѣ глаѣ ѣг (перша літ. черв.); **ѳѳ** = 384 – среѣ еѣ ѿлѣ глаѣ рѣд (перша літ. черв.); **ѳѳ** = 385 – втоѣ еѣ ѿмаѣ глаѣ нѣ (перша літ. черв.); **ѳѳ** = 386 – сѣ ѣ. ѣ. поста+ (перша літ. черв.); **ѳѳ** = 387 – воины ем+ (перша літ. черв.); **ѳѳ** = 388 – часъ, ѣ. еѣ, (перші 6 літер черв.); **ѳѳ** = 389 – слоужбоу.; **ѳѳ** = 390 – еѣ, ѣ. ѿмаѣ, глаѣ -д. (перша літ. черв.); **ѳѳ** = 391 – ѿмаѣ, глаѣ, ѣз.; **ѳѳ** = 392 – слависа; **ѳѳ** = 393 – намнѣѣ; **ѳѳ** = 394 – молюжевы+; **ѳѳ** = 395 – оуставныа.

Додаток 1.2. Євангеліє (без сигнатур) (Вільнюс, 1600)

Початкові літери аркушів (за примірником Кол. Вітта 18): **Ѣ** = 2 І рах. – ежеѡмат+ (заголовок, черв., під заставк.); **Ѧ** = 3 І рах. – хож^Ѧеніи.; **Ѧ** = 4 І рах. – ісѡвѣ ка+; **Ѣ** = 5 І рах. – ѡеѡфила+ (заголовок, черв., під заставк.); **Ѣ** = 6 І рах. – мжжѡствж.; **Ѣ** = 7 І рах. – исправл+; **Ѣ** = 8 І рах. – ба слова.; **Ѣ** = 9 І рах. – истинст+; [**Ѧ**] = 1 ІІ рах. – чистий, зі звороту гравюра; **Ѣ** = 2 – ѡѡМАТѢЕА (в'язь, черв., під заставк.); **Ѧ** = 3 – ніиже ва+; **Ѧ** = 4 – ѡгрѣхѡи+; **Ѣ** = 5 – звѣзды. и+; **Ѣ** = 6 – сѡмаоего.; **Ѣ** = 7 – покаите+; **Ѣ** = 8 – ко^Ѣ, сж^Ѣ. ем+ (ко^Ѣ, сж^Ѣ. черв., під колонтит.); **Ѣ** = 9 – вѡстыи г+; **Ѣ** = 10 – щимь вѡс+ (під колонтит.); **Ѧ** = 11 – на. оузрѣв+; **Ѣ** = 12 – его по^Ѣс+; **Ѧ** = 13 – кѡлтарю.; **Ѧ** = 14 – ѡковсакъ (під колонтит.); **Ѣ** = 15 – глѡвам'. лю+; **Ѣ** = 16 – тебѣ ѡвѣ.; **Ѣ** = 17 – неѡпоуца+; **Ѣ** = 18 – вѡзнена+; **Ѣ** = 19 – оутрѣи. Ѣт+ (під колонтит.); **Ѣ** = 20 – нѡ^Ѣныи, да+ (під колонтит.); **Ѣ** = 21 – именемъ (під колонтит.); **Ѣ** = 22 – проказа. (під колонтит.); **Ѣ** = 23 – ко^Ѣ, не^Ѣ. И+ (черв., під колонтит.); **Ѣ** = 24 – тогдав'с+ (під колонтит.); **Ѣ** = 25 – нѣцїи ѡк+; **Ѣ** = 26 – Тогда при+ (перша літера черв., під колонтит.); **Ѣ** = 27 – того. ипри+; **Ѣ** = 28 – Видѣвѣже (перша літера черв., під колонтит.); **Ѣ** = 29 – ните. тоуне (під колонтит.); - = 30 – вы, непецѣ+; - **Ѣ** = 31 – цѣнитаса (під колонтит.); - **Ѣ** = 32 – славшаго+ (під колонтит.); - **Ѣ** = 33 – цѣрскы^Ѣ сж+; - **Ѣ** = 34 – шаса. ко^Ѣ, (ко^Ѣ, черв.); - **Ѣ** = 35 – ипрп^Ѣ. Вт+ (ипрп^Ѣ. В черв., під колонтит.); - **Ѣ** = 36 – достоить (під колонтит.); - **Ѣ** = 37 – сли ихъ, ре+; - **Ѣ** = 38 – ткабоср+; - **Ѣ** = 39 – тогда ре+; **Ѣ** = 40 – дрѣгааже (під колонтит.); **Ѣ** = 41 – шать, иср+; **Ѣ** = 42 – врагъ его.; **Ѣ** = 43 – доидеже; **Ѣ** = 44 – еже обрѣ+; **Ѣ** = 45 – ли егона+ (під колонтит.); **Ѣ** = 46 – несоша гла+; **Ѣ** = 47 – в'лѣсти в+; **Ѣ** = 48 – вѡвсю стра+; **Ѣ** = 49 – Тогда при+ (перша літера черв., під колонтит.); **Ѣ** = 50 – ѡко вѡпї+; **Ѣ** = 51 – оучици его.; **Ѣ** = 52 – забышах+ (під колонтит.); **Ѣ** = 53 – ноѡпѣмои; **Ѣ** = 54 – щеть, дѡж+; **Ѣ** = 55 – едіного. (під колонтит.); **Ѣ** = 56 – невѡзмо+; **Ѣ** = 57 – ісѡтроча.; **Ѣ** = 58 – в'зыскати; **Ѣ** = 59 – ѡѡѡа моего; **Ѣ** = 60 – вѡздасть; **Ѣ** = 61 – оба в'пло+; **Ѣ** = 62 – нани^Ѣ рж+ (під колонтит.); **Ѣ** = 63 – ѡчлѣксе; **Ѣ** = 64 – твори та+; **Ѣ** = 65 – маложе и+ (під колонтит.); **Ѣ** = 66 – обладаю+; **Ѣ** = 67 – послеть ѡ.; **Ѣ** = 68 – Видѣвѣше+ (початк. літера черв.); **Ѣ** = 69 – стьсію; ѡ+; **Ѣ** = 70 – Иноупри+ (початк. літера черв.); **Ѣ** = 71 – глѡ вам', ѡко (під колонтит.); **Ѣ** = 72 – шни нара+; **Ѣ** = 73 – рева кеса+ (під колонтит.); **Ѣ** = 74 – едінь ѡни^Ѣ (під колонтит.); **Ѣ** = 75 – злагають; **Ѣ** = 76 – исжшж, сь+; **Ѣ** = 77 – трь юдоуже; **Ѣ** = 78 – праве^Ѣна.; **Ѣ** = 79 – оуслыша+; **Ѣ** = 80 – идоащимь, **Ѣ** = 81 – нѡ^Ѣныхъ (під колонтит.); **Ѣ** = 82 – стев'кіи+; **Ѣ** = 83 – свѣтилни+; **Ѣ** = 84 – исѡтвори; **Ѣ** = 85 – илѣнівьи.; **Ѣ** = 86 – ма. болень.; **Ѣ** = 87 – ристе, ии+ (під колонтит.); **Ѣ** = 88 – сѡтвори; **Ѣ** = 89 – было емоу.; **Ѣ** = 90 – в'весь, на+; **Ѣ** = 91 – даѡтса в+; **Ѣ** = 92 – писанїа (під колонтит.); **Ѣ** = 93 – онижеѡвѣ+; **Ѣ** = 94 – видѣвѣи+ (під колонтит.); **Ѣ** = 95 – моноуѡп+; **Ѣ** = 96 – бивѣпре+ (під колонтит.); **Ѣ** = 97 – іедїного; **Ѣ** = 98 – испѣсти+; **Ѣ** = 99 – тоумарїа (під

колонтит.); **р̄** = 100 – ищете. нѣ+; **р̄а** = 101 – надесате (під колонтит.); **р̄в** = 102 – ежеѡмар+ (заголовок, черв., під заставк.); **р̄г** = 103 – лѣ. лоу^к, л̄а.; **р̄д** = 104 – пре^асловіе, (заголовок, черв.); [**р̄е**] = 105 – чист., на зв. – гравюра Марка; **р̄з** = 106 – ѠМАРКАСТОЕ (в'язь, черв., під заставк.); **р̄з** = 107 – галилеи+; **р̄и** = 108 – оучаше. "и+ (під колонтит.); **р̄θ** = 109 – мнѡгыиз+ (під колонтит.); **р̄ι** = 110 – Ивниде па+ (перша літера черв., під колонтит.); **р̄α** = 111 – пре^авсѣ+ (під колонтит.); **р̄β** = 112 – ѡиметса (під колонтит.); **р̄γ** = 113 – въз'глюѡть.; **р̄δ** = 114 – исьтвори; **р̄ε** = 115 – пкаго в'ш+ (під колонтит.); **р̄ζ** = 116 – ипозоба+; **р̄η** = 117 – слово, абіе+; **р̄ι** = 118 – прозаба+; **р̄θ** = 119 – вѣтроу, ире+; **р̄κ** = 120 – данепос+; **р̄κα** = 121 – именем'иа+ (під колонтит.); **р̄κв** = 122 – иди в'мирь.; **р̄κг** = 123 – влахоуса; **р̄κд** = 124 – вам', ѡра^а+ (під колонтит.); **р̄κε** = 125 – галилеи+; **р̄κз** = 126 – корабле+; **р̄κз** = 127 – надесате (під колонтит.); **р̄κи** = 128 – вьграды.; **р̄κθ** = 129 – иінаподо+; **ρ-** = 130 – глашеже.; **ρ-а** = 131 – наморе га+; **ρ-в** = 132 – рѣша, се^а+ (під колонтит.); **ρ-г** = 133 – неоуличж+; **ρ-д** = 134 – глаим'. вы+ (під колонтит.); **ρ-е** = 135 – сьаггы с+ (під колонтит.); **ρ-з** = 136 – вьскр^енж+; **ρ-з** = 137 – ивьпроси; **ρ-и** = 138 – иѡбіень (під колонтит.); **ρ-θ** = 139 – истмѡ. Иі (истмѡ. И черв., під колонтит.); **ρ̄α** = 140 – пакынарѡ+ (під колонтит.); **ρ̄α** = 141 – аминь глю (під колонтит.); **ρ̄β** = 142 – набогать+; **ρ̄γ** = 143 – иѡсѡдаты; **ρ̄δ** = 144 – аще хоце+ (під колонтит.); **ρ̄ε** = 145 – нанежени+; **ρ̄ζ** = 146 – время смо+; **ρ̄η** = 147 – ко^и, вто^к. (черв.); **ρ̄ι** = 148 – насади ч+; **ρ̄θ** = 149 – па^к. Іпос+ (па^к. І черв.; під колонтит.); **ρ̄ι** = 150 – всѣ^а оумре; **ρ̄α** = 151 – вьистинѡ; **ρ̄β** = 152 – хранили+; **ρ̄γ** = 153 – быти, ноне+ (під колонтит.); **ρ̄δ** = 154 – вьспаты.; **ρ̄ε** = 155 – како близъ; **ρ̄ζ** = 156 – кроуш'ши; **ρ̄η** = 157 – рцѣта го+; **ρ̄ι** = 158 – доднѣ то+; **ρ̄θ** = 159 – невъзмо+ (під колонтит.); **ρ̄ξ** = 160 – в'цркѡи+; **ρ̄ξα** = 161 – сна члч^ека+; **ρ̄ξв** = 162 – менетри+ (під колонтит.); **ρ̄ξг** = 163 – ониже из+ (під колонтит.); **ρ̄ξд** = 164 – деискъ. и+; **ρ̄ξе** = 165 – стоа пра+ (під колонтит.); **ρ̄ξз** = 166 – тра вьеді+; **ρ̄ξз** = 167 – инитѣма+; **ρ̄ξи** = 168 – ежеѡлоу+ (заголовок, черв., під заставк.); **ρ̄ξθ** = 169 – м^д, sī. iŵ, i.; **ρ̄δ** = 170 – о десати (перша літера черв.); **ρ̄δα** = 171 – предисл+ (заголовок, черв.); [1] – чистий, на зв. гравюра Луки; **ρ̄δв** = 172 – ѠЛЖКИСТО+ (в'язь, черв., під заставк.); **ρ̄δг** = 173 – бѣмлѡвж+; **ρ̄δд** = 174 – людіежд+ (під колонтит.); **ρ̄δе** = 175 – ицр^етвію (під колонтит.); **ρ̄δз** = 176 – дш^амоаг^а; **ρ̄δз** = 177 – быхотѣль; **ρ̄δи** = 178 – iŵ. датира+ (iŵ. черв.); **ρ̄δθ** = 179 – иоубоаша+; **ρ̄ι** = 180 – имаемоу іс, (під колонтит.); **ρ̄α** = 181 – ибл^евиасі+; **ρ̄β** = 182 – отрокы+; **ρ̄γ** = 183 – юцоуити+; **ρ̄δ** = 184 – гла им'. имѣ+; **ρ̄ε** = 185 – быстьже; **ρ̄ζ** = 186 – симовъ. но+; **ρ̄η** = 187 – стьотебѣ; **ρ̄ι** = 188 – исходаци+; **ρ̄θ** = 189 – ивъзѣпи+ (під колонтит.); **ρ̄ч** = 190 – ша донего.; **ρ̄ча** = 191 – вома, гла.; **ρ̄чв** = 192 – скіа, иіе+; **ρ̄чг** = 193 – именемъ; **ρ̄чд** = 194 – гнетъ но+; **ρ̄че** = 195 – кнім'. вѣп+; **ρ̄чз** = 196 – исхож^а+ (під колонтит.); **ρ̄чз** = 197 – неистаз+ (під колонтит.); **ρ̄чи** = 198 – на^аоучіте+; **ρ̄чθ** = 199 – бывшоу, при+; **с** = 200 – ирабоу мо+; **с̄α** = 201 – кр^етль по+; **с̄β** = 202 – крѡпѣшеса+ (під колонтит.); **с̄γ** = 203 – вѣдѣльбы+; **с̄δ** = 204 – вѣратвоа+ (під колонтит.); **с̄ε** = 205 –

ислышаце; сѣ = 206 – возметса+; сѣ = 207 – иврїзоуне+; сѣ = 208 – имолиего+; сѣ = 209 – мнѣ; ісже; сѣ = 210 – ипосла иѣ (під колонтит.); сѣ = 211 – Пристоуп+ (перша літера черв., під колонтит.); сѣ = 212 – снѣучлчк+; сѣ = 213 – петръже+; сѣ = 214 – в’васъ, ит+; сѣ = 215 – вахоуса+; сѣ = 216 – к’немоу іс.; сѣ = 217 – нараспоу+ (під колонтит.); сѣ = 218 – ирече. ис+ (під колонтит.); сѣ = 219 – хотаопра+; сѣ = 220 – марїа, паже (під колонтит.); сѣ = 221 – прїиде спж+; сѣ = 222 – знаменїа; сѣ = 223 – томуо гор+; сѣ = 224 – темно. блю+; сѣ = 225 – рече емоу.; сѣ = 226 – оученикв+ (під колонтит.); сѣ = 227 – ивлѣчьст+ (під колонтит.); сѣ = 228 – нитѣлом’; сѣ = 229 – ваеѣ. идѣ+; с- = 230 – его. ацели+; с-а = 231 – егда оусри+; с-в = 232 – смоковнї+; с-г = 233 – авраамлю (під колонтит.); с-д = 234 – начнете; с-е = 235 – глужевам’ (під колонтит.); с-с = 236 – предъзва+ (під колонтит.); с-з = 237 – ипришеѣ; с-и = 238 – иликіицръ; с-ѣ = 239 – боудетьна+; сѣ = 240 – наемник+; сѣ = 241 – молаше е+; сѣ = 242 – господи+; сѣ = 243 – работати (під колонтит.); сѣ = 244 – ипосли ла+; сѣ = 245 – вмре, не+ (під колонтит.); сѣ = 246 – мужїи, иже; сѣ = 247 – искоуше+ (під колонтит.); сѣ = 248 – глѣшеже (під колонтит.); сѣ = 249 – неправе+ (під колонтит.); сѣ = 250 – еце едіно+; сѣ = 251 – днѣвѣск+; сѣ = 252 – иакопрї+; сѣ = 253 – коуплюсж+; сѣ = 254 – в’верѣлі+ (під колонтит.); сѣ = 255 – каменїе+; сѣ = 256 – или кто е+; сѣ = 257 – ѡбіемъе+ (під колонтит.); сѣ = 258 – кесарев’. (під колонтит.); сѣ = 259 – сказапри+; сѣ = 260 – в’верже. вси (під колонтит.); сѣ = 261 – вамъ вѣс+; сѣ = 262 – исвѣздах’; сѣ = 263 – быти, иста+ (під колонтит.); сѣ = 264 – сѣучнїкы; сѣ = 265 – онже рече; сѣ = 266 – давозме+; сѣ = 267 – надесате; сѣ = 268 – петръже; сѣ = 269 – ив’ставше (під колонтит.); сѣ = 270 – к’пилатоу.; сѣ = 271 – всажѣна+; сѣ = 272 – иввинип+; сѣ = 273 – стоахже; сѣ = 274 – лица назе+; сѣ = 275 – драхла; ѡв+; сѣ = 276 – инѣжѣаст+; сѣ = 277 – юцем’ имъ; сѣ = 278 – еже ѡіван+ (заголовок, черв., під заставк.); сѣ = 279 – преѣслвие (заголовок, черв.); сѣ = 280 – можцеи; [1] – чист., зі зв. гравюра з Іоанном; сѣ = 281 – ѡІВАННА (в’язь, черв., під заставк.); сѣ = 282 – вны. ивидѣ+ (крапка черв.); сѣ = 283 – вы невѣс+ (під колонтит.); сѣ = 284 – глѣтса с+ (під колонтит.); сѣ = 285 – филїппъ, (під колонтит.); сѣ = 286 – пригласи; сѣ = 287 – црѣковь сіа, (під колонтит.); сѣ = 288 – в’црѣтвіе+; сѣ = 289 – имъмир’. коі, (коі, черв.; під колонтит.); сѣ = 290 – вы сами м+; сѣ = 291 – самарїи+; сѣ = 292 – жена. гї, да+; сѣ = 293 – ичюжѣахоу+; сѣ = 294 – сѣтвори+; сѣ = 295 – абїежев’+; сѣ = 296 – члѣканеи+; сѣ = 297 – іс, ирече (під колонтит.); сѣ = 298 – иізыдоутъ+; сѣ = 299 – испытай+; сѣ = 300 – хлѣбы, да+; сѣ = 301 – в’гороу ед+; сѣ = 302 – глѣю вамъ, (під колонтит.); сѣ = 303 – иградоуца+; сѣ = 304 – ноумрѣша.; сѣ = 305 – его послоу+; сѣ = 306 – бѣже близъ; сѣ = 307 – съ книги; сѣ = 308 – никтоже; сѣ = 309 – вма, пакоже; сѣ = 310 – иты ѡгали+; сѣ = 311 – рече ник+ (під колонтит.); сѣ = 312 – ктоже не+ (під колонтит.); сѣ = 313 – вавшимъ (під колонтит.); сѣ = 314 – бысте оубо; сѣ = 315 – сѣблюде+; сѣ

= 316 – днѣсть; **тѣи** = 317 – можетъ члѣ+; **тѣи** = 318 – рѣшаже е+; **тѣи** = 319 – видацеи, (під колонтит.); **тѣ** = 320 – тать неп+; **тѣа** = 321 – его послоу+ (під колонтит.); **тѣв** = 322 – како ты члѣкѣ+ (під колонтит.); **тѣг** = 323 – іс, рече. сіа; **тѣд** = 324 – стадіи па+; **тѣе** = 325 – маріаже; **тѣс** = 326 – иногама; **тѣз** = 327 – пасха іж+ (під колонтит.); **тѣи** = 328 – сѣсобою, ме+; **тѣѳ** = 329 – еллини ѿ+ (під колонтит.); **т-** = 330 – князь ми+; **т-а** = 331 – но фарісеи; **т-в** = 332 – Вѣды іс, іа+; **т-г** = 333 – носѣ. обра+; **т-д** = 334 – иомочь х+; **т-е** = 335 – моюзата+ (під колонтит.); **т-с** = 336 – вали, ть^в т+; **т-з** = 337 – самѣ. ко^и, (ко^и, черв.); **т-и** = 338 – тако тво+ (під колонтит.); **т-ѳ** = 339 – сѣблюдо+; **тѣ** = 340 – ша, иваше; **тѣа** = 341 – въпраша+; **тѣв** = 342 – къѿцѳу, гла+; **тѣг** = 343 – ѿмолю ѿца+; **тѣд** = 344 – ты ѿче оуте+; **тѣе** = 345 – давъзме+ (під колонтит.); **тѣс** = 346 – иазъ вни^х. (під колонтит.); **тѣз** = 347 – спираже; **тѣи** = 348 – рекъ, тако+ (під колонтит.); **тѣѳ** = 349 – іждейсѣ; **тѣ** = 350 – іждейсѣи. (під колонтит.); **тѣа** = 351 – чтикрѣтоу. (черв.); **тѣв** = 352 – четырича+ (під колонтит.); **тѣг** = 353 – днѣ тоа соу+; **тѣд** = 354 – бѣженамѣ+; **тѣе** = 355 – Маріаже+ (перша літера черв., під колонтит.); **тѣс** = 356 – посредѣ; **тѣз** = 357 – іина зна+; **тѣи** = 358 – бонагѣ, и+; **тѣѳ** = 359 – петрѣ, како; **тѣѳа** = 360 – бывають; **тѣѳа** = 361 – СОБОРНИКЪ+ (в'язь, черв., під заставк.); **тѣѳв** = 362 – еѿ^ѳ, ѿма^ѳ, гла^ѳ, -ѳ. (перша літ. черв.); **тѣѳг** = 363 – прпѣбнаго+ (перша літ. черв.); **тѣѳд** = 364 – еѿ^ѳ, ѿлоу^ѳ, гла^ѳ, **ѳд**. (перша літ. черв.); **тѣѳе** = 365 – ипрпѣбна+ (перша літ. черв.); **тѣѳс** = 366 – папы рим+; **тѣѳз** = 367 – бѣго носца.; **тѣѳи** = 368 – еѿ^ѳ, ѿма^ѳ, гла^ѳ, **ѳ**. (перша літ. черв.); **тѣѳѳ** = 369 – нашего, ма+; **тѳ** = 370 – стѣго ипра+ (перша літ. черв.); **тѳа** = 371 – гл^ѳ, **ѳи**. иже+ (літ. и черв.); **тѳв** = 372 – еѿ^ѳ, ѿлоу^ѳ, гл^ѳ, **ѳи**. (перша літ. черв.); **тѳг** = 373 – кирика и+; **тѳд** = 374 – ѿспеніе+ (черв.); **тѳе** = 375 – Сказаніе (друк. черв. крім перш. літ., під заставк.); **тѳс** = 376 – наоу^ѳ, еѿ^ѳ, (черв.); **тѳз** = 377 – че^ѳ еѿ^ѳ (перша літ. черв.); **тѳи** = 378 – пне^ѳ, **ѳи**. еѿ^ѳ (перша літ. черв.); **тѳѳ** = 379 – сре^ѳ еѿ^ѳ ѿма^ѳ гла^ѳ **ѳи** (перша літ. черв.); **тѳ** = 380 – пне^ѳ, **ѳи**. еѿ^ѳ (перша літ. черв.); **тѳа** = 381 – пне^ѳ, **ѳи**. еѿ^ѳ (перша літ. черв.); **тѳв** = 382 – сж^ѳ еѿ^ѳ ѿлѣ^ѳ гла^ѳ **ѳи** (перша літ. черв.); **тѳг** = 383 – сж^ѳ еѿ^ѳ ѿлѣ^ѳ гла^ѳ -**ѳ** (перша літ. черв.); **тѳд** = 384 – па^ѳ еѿ^ѳ ѿлѣ^ѳ гла^ѳ **ѳи** (перша літ. черв.); **тѳе** = 385 – вто^ѳ еѿ^ѳ (перша літ. черв.); **тѳс** = 386 – сре^ѳ еѿ^ѳ ѿма^ѳ гла^ѳ **ѳи** (перша літ. черв.); **тѳз** = 387 – еѿ^ѳ, ѿма^ѳ, гла^ѳ **ѳи**. (перша літ. черв.); **тѳи** = 388 – стоѣхоу п+ (перша літ. черв.); **тѳѳ** = 389 – стѣмѣ точ+; **тѳ** = 390 – ѿма^ѳ, гла^ѳ, **ѳи**; **тѳа** = 391 – гла^ѳ, **ѳи**. еѿ^ѳ (літера е черв.); [1] III рах. – ина, ѳ, мѣ, ина; арк. [2] III рах. (I–II варіант) – «Придерѣ+».

Початкові літери останнього рядка (за примірником Кол. Вітта 18):

ѳ = 2 I рах. – цююса. ма^ѳ; **ѳ** = 3 I рах. – ци^ѳ, ацелѣ+; **ѳ** = 4 I рах. – гна. ма, мѣи.; **ѳ** = 5 I рах. – стоинибы+; **ѳ** = 6 I рах. – даѣвѣтъ, **ѳ** = 7 I рах. – глѣють. мар+; **ѳ** = 8 I рах. – несѣше^ѳ; **ѳ** = 9 I рах. – іѿ ѿѳа.; [**ѳ**] = 1 II рах. – чистий, зі звороту гравюра; **ѳ** = 2 – надаѣже+ (знизу колонтит.); **ѳ** = 3 – четырина+; **ѳ** = 4 – гдѣ еѣ (знизу колонтит.); **ѳ** = 5 – ца своѣ, п+; **ѳ** = 6 – глѣ. вѣста+; **ѳ** = 7 – доуца на+; **ѳ** = 8 – емоу, нѣса.; **ѳ** = 9 – писанобо+; **ѳ** = 10 – рабли сѣ+; **ѳи** =

124 – мртвых^х. ть+ (знизу колонтит.); **рѣе** = 125 – невъсхо+; **рѣс** = 126 – речеим^х. да+; **рѣз** = 127 – дацапомо+; **рѣи** = 128 – сжть паже+; **рѣѠ** = 129 – те. Ипри+ (літера И черв.); **р-** = 130 – еажедци (знизу колонтит.); **р-а** = 131 – излиха ди+; **р-в** = 132 – стазати+ (знизу колонтит.); **р-г** = 133 – коу слѣпа+ (знизу колонтит.); **р-д** = 134 – бжїа, нопа+; **р-е** = 135 – ісѡви. ра+; **р-с** = 136 – его. ивъп+; **р-з** = 137 – ваю, изыди+; **р-и** = 138 – чать прїи+ (знизу колонтит.); **р-Ѡ** = 139 – еннж, вьѡ+; **рѣ** = 140 – питса к'же+ (знизу колонтит.); **рѣа** = 141 – ре. онже ѡ+; **рѣв** = 142 – ѡѣа, или м+; **рѣг** = 143 – пію, и крѣце+; **рѣд** = 144 – помилѣи (знизу колонтит.); **рѣе** = 145 – сіиже ва+; **рѣс** = 146 – кѡм^х. ислы+; **рѣз** = 147 – ши; икто+ (знизу колонтит.); **рѣи** = 148 – послѣ^ѣ г+; **рѣѠ** = 149 – ѡвѣцавъ (знизу колонтит.); **рѣ** = 150 – етеса. ко^ѣ, (ко^ѣ черв.); **рѣа** = 151 – мене, дон^х+; **рѣв** = 152 – цавъ іѣ, ре+ (знизу колонтит.); **рѣг** = 153 – часъ, се глїи+ (знизу колонтит.); **рѣд** = 154 – кьеже пре+ (знизу колонтит.); **рѣе** = 155 – ивратарю (знизу колонтит.); **рѣс** = 156 – проповѣ+; **рѣз** = 157 – мѣ. еда аз^х; **рѣи** = 158 – гжсатебе.; **рѣѠ** = 159 – прїиде і+ (знизу колонтит.); **рѣѣ** = 160 – инеобрѣ+; **рѣѣа** = 161 – заранино+; **рѣѣв** = 162 – едінаго; **рѣѣг** = 163 – са емоу, съ+ (знизу колонтит.); **рѣѣд** = 164 – ипрѡпата+; **рѣѣе** = 165 – дрѣзнжвъ (знизу колонтит.); **рѣѣс** = 166 – мо его ви+; **рѣѣз** = 167 – дитѣих^х. на+; **рѣѣи** = 168 – м^ѣ, ѣ. іѡ, ѣ.; **рѣѣѠ** = 169 – шїимъ іѣа.; **рѣ** = 170 – овдовици (перша літера червона); **рѣа** = 171 – всакымъ; [1] – чистий, на зв. гравюра Луки; **рѣв** = 172 – вниѣѡе+ (знизу колонтит.); **рѣг** = 173 – титъ кѣг^х+; **рѣд** = 174 – ѡѣа, вѣгра^ѣ (знизу колонтит.); **рѣе** = 175 – ріам^хвѣд+ (знизу колонтит.); **рѣс** = 176 – исѣмени+; **рѣз** = 177 – пре^ѣ, рѡ^ж, (черв.); **рѣи** = 178 – нїж. іїда+ (знизу колонтит.); **рѣѠ** = 179 – демъ дови+; **рѣ** = 180 – оутѣхы іи+ (знизу колонтит.); **рѣа** = 181 – цѣ. итав^хтъ+; **рѣв** = 182 – ко; се ѡѣѣ+; **рѣг** = 183 – вѣправаа.; **рѣд** = 184 – ше іѡаннѣ+; **рѣе** = 185 – динъ, іѡа+ (знизу колонтит.); **рѣс** = 186 – комѣглѣ+ (знизу колонтит.); **рѣз** = 187 – емоу кни+ (знизу колонтит.); **рѣи** = 188 – токмо вса+ (знизу колонтит.); **рѣѠ** = 189 – вѣдѡмъ си+ (знизу колонтит.); **рѣ** = 190 – мало. исѣ^ѣ+ (знизу колонтит.); **рѣа** = 191 – очистити. (знизу колонтит.); **рѣв** = 192 – мѣвже іѣ; **рѣг** = 193 – рѣша к' не+ (знизу колонтит.); **рѣд** = 194 – сасамъ, іи+ (знизу колонтит.); **рѣе** = 195 – іап^ѣлы на+ (знизу колонтит.); **рѣс** = 196 – вам ѡбога+ (знизу колонтит.); **рѣз** = 197 – чесожеча+; **рѣи** = 198 – твѡра плѡ+; **рѣѠ** = 199 – даприше^ѣ+ (знизу колонтит.); **рѣ** = 200 – вѣдѣвѣю+ (знизу колонтит.); **рѣа** = 201 – дом^х іѡан+; **рѣв** = 202 – ивинопі+; **рѣг** = 203 – моноу. види+; **рѣд** = 204 – цимѣкне+; **рѣе** = 205 – плѡда. аи+; **рѣс** = 206 – езеро, ис+ (знизу колонтит.); **рѣз** = 207 – молахоуего.; **рѣи** = 208 – цѡубѣ, іѡа+ (знизу колонтит.); **рѣѠ** = 209 – пришедѣже; **рѣ** = 210 – недоѡмѣ+ (знизу колонтит.); **рѣа** = 211 – хлѣбъ іѡ+ (знизу колонтит.); **рѣв** = 212 – ихъ слѡве+; **рѣг** = 213 – стѣ гла^ѣ.; **рѣд** = 214 – просїти+ (знизу колонтит.); **рѣе** = 215 – вѣинѣ ве+; **рѣс** = 216 – никогоже+ (знизу колонтит.); **рѣз** = 217 – дешиса. ко^ѣ, (ко^ѣ черв., знизу колонтит.); **рѣи** = 218 – си прѣрци (знизу колонтит.); **рѣѠ** = 219 – его, възли+; **рѣ** = 220 – наоучины (знизу колонтит.); **рѣа** = 221 – итлѣкоуце+ (знизу колонтит.); **рѣв** = 222 – двѡр^х,

въс+; **сѣг** = 223 – ть насоудъ (знизу колонтит.); **сѣд** = 224 – неижели; **сѣе** = 225 – нѣтѣ, давзы+ (знизу колонтит.); **сѣс** = 226 – брь огне+ (знизу колонтит.); **сѣз** = 227 – оугобзи+ (знизу колонтит.); **сѣи** = 228 – жетравѣ+; **сѣѳ** = 229 – тїи. сеже+ ; **с-** = 230 – го, мнѣго (знизу колонтит.); **с-а** = 231 – доидеже+; **с-в** = 232 – доухъне (знизу колонтит.); **с-г** = 233 – Ѹподоблю+ (знизу колонтит.); **с-д** = 234 – слѣѣни. Втъ (літера В червона); **с-е** = 235 – цѣ в'падет'. (знизу колонтит.); **с-с** = 236 – шавженѣ+ (знизу колонтит.); **с-з** = 237 – нарѣди м+ (знизу колонтит.); **с-и** = 238 – шить. коѣ, (коѣ, черв.); **с-ѳ** = 239 – каюцимса.; **сѣ** = 240 – им'. изнесѣ+; **сѣа** = 241 – икъоучнѣк+ (знизу колонтит.); **сѣв** = 242 – глїю, сътво+; **сѣг** = 243 – ною ѡмѣ+ (знизу колонтит.); **сѣд** = 244 – имамъ бо; **сѣе** = 245 – цѣ, иже при+ (знизу колонтит.); **сѣс** = 246 – в'став' иди.; **сѣз** = 247 – кровѣ, исѡ+; **сѣи** = 248 – дѣ глѣтъ.; **сѣѳ** = 249 – вѣихъ, глїа. (знизу колонтит.); **сѣ** = 250 – сѣтъ ѡбга.; **сѣа** = 251 – ісѣ, повелѣ+ (знизу колонтит.); **сѣв** = 252 – бшаго. коѣ, (коѣ, черв.); **сѣг** = 253 – жѣоутилѣ+; **сѣд** = 254 – бѣ; онаже (знизу колонтит.); **сѣе** = 255 – Івшеѣв'ц+ (перша літера черв., знизу колонтит.); **сѣс** = 256 – члѣкнѣкїи (знизу колонтит.); **сѣз** = 257 – роуцѣвтъ (знизу колонтит.); **сѣи** = 258 – оумре без+ (знизу колонтит.); **сѣѳ** = 259 – естъ; коѣ, (коѣ, черв.); **сѣ** = 260 – глѣце, ѣко (знизу колонтит.); **сѣа** = 261 – вѣи, тогда; **сѣв** = 262 – ми вѣсте, (знизу колонтит.); **сѣг** = 263 – довашаса.; **сѣд** = 264 – пїти ѡпло+; **сѣе** = 265 – сѣте колѣ+; **сѣс** = 266 – ипоклонѣ (знизу колонтит.); **сѣз** = 267 – ѣко нара+; **сѣи** = 268 – вѣпраша+; **сѣѳ** = 269 – слышавѣ (знизу колонтит.); **сѣ** = 270 – вси нарѡ+; **сѣа** = 271 – глѣтигѡ+; **сѣв** = 272 – ри. иѣлаше+; **сѣг** = 273 – та свита+; **сѣд** = 274 – нїми ѣко+; **сѣе** = 275 – ны нѣкыа; **сѣс** = 276 – вѣстиноу; **сѣз** = 277 – каанїю, и+; **сѣи** = 278 – о помаза+ (перша літера черв.); **сѣѳ** = 279 – ка в'дѣаниѣ; **сѣ** = 280 – ісѣа, егда+; [1] – чист., зі зв. гравюра з Іоанном; **сѣа** = 281 – ѡбѣа, има (знизу колонтит.); **сѣв** = 282 – маиереа+ (знизу колонтит.); **сѣг** = 283 – іѡаннѣ, гла. (знизу колонтит.); **сѣд** = 284 – тѣзыти+ (знизу колонтит.); **сѣе** = 285 – инедоста+ (знизу колонтит.); **сѣс** = 286 – жнїкы сѣ+ (знизу колонтит.); **сѣз** = 287 – никодимѣ (знизу колонтит.); **сѣи** = 288 – тельства+; **сѣѳ** = 289 – сїх'жепрї+ (знизу колонтит.); **сѣ** = 290 – прїемѣ+; **сѣа** = 291 – еи. ащебы+; **сѣв** = 292 – ѣко граде+; **сѣг** = 293 – вшагома.; **сѣд** = 294 – твори вѣ+; **сѣе** = 295 – ѣжеглѣт+ (знизу колонтит.); **сѣс** = 296 – ди; исѣѣлѣ+; **сѣз** = 297 – ѡѣа посла+ (знизу колонтит.); **сѣи** = 298 – тельство+ (знизу колонтит.); **сѣѳ** = 299 – вы глѣтъ+; **сѣ** = 300 – прїатѣже; **сѣа** = 301 – иже нарѡдѣ; **сѣв** = 302 – стыни, ѣко+; **сѣг** = 303 – мы знаемѣ (знизу колонтит.); **сѣд** = 304 – кровѣ, има+; **сѣе** = 305 – его. ѡсего; **сѣс** = 306 – сѣтъ. вѣв+; **сѣз** = 307 – дѣлосѣт+; **сѣи** = 308 – сїа. ипос+; **сѣѳ** = 309 – его, нонї+; **сѣ** = 310 – скѣшаюце+ (знизу колонтит.); **сѣа** = 311 – доу. вѣже (знизу колонтит.); **сѣв** = 312 – емоу, тыкто+ (знизу колонтит.); **сѣг** = 313 – сѣмаавра+; **сѣд** = 314 – вы невѣроу+; **сѣе** = 315 – дее к'немѣ.; **сѣс** = 316 – емоу, како+; **сѣз** = 317 – дитѣ, невѣ+; **сѣи** = 318 – лю еготво+; **сѣѳ** = 319 – згонить (знизу колонтит.); **сѣ** = 320 – етъмаѡѣ; **сѣа** = 321 – Овцамоа+ (перша літера черв., знизу колонтит.); **сѣв**

= 322 – яти его, и+ (знизу колонтит.); **ткѣг** = 323 – дить вно+; **ткѣд** = 324 – оживеть; **ткѣе** = 325 – гробѣ, бѣ+; **ткѣс** = 326 – нѣкто ѿни^х, (знизу колонтит.); **кѣз** = 327 – бѣ ѿвъзле+ (знизу колонтит.); **ткѣи** = 328 – обрѣтже+; **ткѣѳ** = 329 – свою в’ми+ (знизу колонтит.); **т-** = 330 – имате, вѣ+ (знизу колонтит.); **т-а** = 331 – имать соу+; **т-в** = 332 – неумыюте+; **т-г** = 333 – аминь гюлю; **т-д** = 334 – ибѣ прос+ (знизу колонтит.); **т-е** = 335 – невѣмы ка+; **т-с** = 336 – стѣ вамь; **т-з** = 337 – манеть ва+; **т-и** = 338 – рить плѣ^х+; **т-ѳ** = 339 – збра^х вась; **тм** = 340 – шитель, е+; **тма** = 341 – приидеть+; **тмв** = 342 – радость; **тмг** = 343 – те. инѣсмь; **тмд** = 344 – итвоя моа; **тме** = 345 – дахъ имь. (знизу колонтит.); **тмс** = 346 – стоашеже (знизу колонтит.); **тмз** = 347 – ба дверни+; **тми** = 348 – бѣжеуотро, (знизу колонтит.); **тмѳ** = 349 – дасвѣдѣ+; **тн** = 350 – яко себе (знизу колонтит.); **тна** = 351 – ежеглет+; **тнв** = 352 – жено, се сѣь (знизу колонтит.); **тнг** = 353 – съкроуши+; **тнд** = 354 – дрѣгюи^х+ (знизу колонтит.); **тне** = 355 – жѣми, гдѣ (знизу колонтит.); **тнс** = 356 – нарѣкоу е+; **тнз** = 357 – сѣмнѣ пе+ (знизу колонтит.); **тни** = 358 – ше ѿоучѣнкѣ; **тнѳ** = 359 – же навече+; **тѣз** = 360 (7 рядків на сторінці, початок 7-го рядка) – нѣа. стих+ (черв.); **тѣа** = 361 – та. ипрп^х+ (літера и черв.); **тѣв** = 362 – велико м+; **тѣг** = 363 – сергіа, и+; **тѣд** = 364 – гла^ѣ, **кд**, ѿпо+; **тѣе** = 365 – -с. стѣго (літера с черв.); **тѣс** = 366 – колы. наоу+ (літера н черв.); **тѣз** = 367 – ѿлоу^ѣ, гла^ѣ, **на**; **тѣи** = 368 – ѿбщежіте+; **тѣѳ** = 369 – оѣа наше+; **тѳ** = 370 – е^ѣ, ѿлоу^ѣ, гла^ѣ, **на**. (перша літ. черв.); **тѳа** = 371 – на, иелены; **тѳв** = 372 – М^ѣць июль. (всі літ., крім першої, черв.); **тѳг** = 373 – ба. е^ѣ, ѿиѿ. (літера е черв.); **тѳд** = 374 – е^ѣ, ѿма^ѳ, гла^ѣ; **кд**. (літера е черв.); **тѳе** = 375 – е^ѣ, въскр+ (черв.); **тѳс** = 376 – сж^ѣ е^ѣ ѿиѿ гла^ѣ -и (перша літера черв.); **тѳз** = 377 – нали^ѣ р, е^ѣ (черв.); **тѳи** = 378 – пне^ѣ, **с**. е^ѣ ѿма^ѳ гла^ѣ **на**. (перша літ. черв.); **тѳѳ** = 379 – сре^ѣ е^ѣ ѿма^ѳ гла^ѣ **пс** (перша літ. черв.); **тп** = 380 – гла^ѣ, **ѳ**. нали^ѣ, е^ѣ, (черв.); **тна** = 381 – ѿлоу^ѣ, гла^ѣ, **рд** (черв.); **тпв** = 382 – па^ѣ е^ѣ ѿлѣ^ѣ гла^ѣ **мв** (перша літ. черв.); **тпг** = 383 – па^ѣ е^ѣ ѿлѣ^ѣ гла^ѣ **ѳг** (перша літ. черв.); **тпд** = 384 – сре^ѣ е^ѣ ѿлѣ^ѣ гла^ѣ **рд** (перша літ. черв.); **тпе** = 385 – вто^ѣ е^ѣ ѿма^ѳ гла^ѣ **не** (перша літ. черв.); **тпс** = 386 – сж^ѣ. **а**. поста+ (перша літ. черв.); **тпз** = 387 – воиниєм+ (перша літ. черв.); **пн** = 388 – часъ; **ѣ**. е^ѣ; (перші 6 літер черв.); **тпѳ** = 389 – слоужбою; **тѣ** = 390 – е^ѣ, **ѣ**. ѿма^ѳ, гла^ѣ -д. (перша літ. черв.); **тѣа** = 391 – ѿма^ѳ, гла^ѣ, **кз**; [1] III рах. – слависа (рядок 5, знизу кінцівка); арк. [2] III рах. I варіант – м^ѣцаиюла, (рядок 23, знизу кінцівка); II варіант – июла, **ѳ** дѣна (рядок 19, знизу кінцівка).

**Додаток 1.3. Євангеліє (з сигнатурами) (Вільнюс,
[1610-1620-ті рр.]**

Початкові літери аркушів (за примірником Кир.772): **Ѡ** = 2 І рах. – еже Ѡмат+ (заголовок, черв., під заставк.); **Ѳ** = 3 І рах. – хож^Ѡеніи.; **Ѣ** = 4 І рах. – ісѡвѣ ка+; **Ѥ** = 5 І рах. – Ѳеофила+ (заголовок, черв., під заставк.); **Ѧ** = 6 І рах. – мжжѣствж.; **ѧ** = 7 І рах. – исправл+; **Ѩ** = 8 І рах. – ба слова.; **ѩ** = 9 І рах. – истинст+; **[Ѫ]** = 1 ІІ рах. – чистий, зі звороту гравюра; **Ѭ** = 2 – ѠМАТѲЕА+ (в'язь, черв., під заставк.); **Ѯ** = 3 – нїиже ва+; **Ѱ** = 4 – Ѡ грѣхъ и+; **Ѳ** = 5 – звѣзды. и; **Ѵ** = 6 – сна моего.; **Ѷ** = 7 – покаите+; **Ѹ** = 8 – ко^Ѹ, сж^Ѹ. ем+ (ко^Ѹ, сж^Ѹ. черв., під колонтит.); **Ѻ** = 9 – вѣстыи г+; **Ѽ** = 10 – щимъ вѣс+ (під колонтит.); **Ѿ** = 11 – на. оузрѣв+; **ѿ** = 12 – его по^ѿс+; **ѿ** = 13 – кѡлтарю.; **ѿ** = 14 – Ѳако всакъ (під колонтит.); **ѿ** = 15 – глѡ вам'. лю+; **ѿ** = 16 – тебѣ Ѳавѣ.; **ѿ** = 17 – не Ѡпоуца+; **ѿ** = 18 – вѣзнена+; **ѿ** = 19 – оутрѣи. Ѹт+ (під колонтит.); **ѿ** = 20 – нб^ѿныи, да+ (під колонтит.); **ѿ** = 21 – именемъ (під колонтит.); **ѿ** = 22 – проказа. (під колонтит.); **ѿ** = 23 – ко^ѿ, не^ѿ. И+ (черв., під колонтит.); **ѿ** = 24 – тогда в'с+ (під колонтит.); **ѿ** = 25 – нѣции Ѡк+; **ѿ** = 26 – Тогда при+ (перша літ. черв., під колонтит.); **ѿ** = 27 – того. ипри+; **ѿ** = 28 – Видѣвѣже (перша літ. черв., під колонтит.); **ѿ** = 29 – ните. тоуне (під колонтит.); - = 30 – вы; непецѣ+; - = 31 – цѣнитаса (під колонтит.); - = 32 – славшаго (під колонтит.); - = 33 – црскы^ѿ сж+; - = 34 – шаса. ко^ѿ, (ост. три літери черв.); - = 35 – ипрп^ѿ. Вт+ (ипрп^ѿ. В черв., під колонтит.); - = 36 – достоить (під колонтит.); - = 37 – сли ихъ, ре+; - = 38 – тка бо ср+; - = 39 – тогда ре+; **ѿ** = 40 – дрѣгааже (під колонтит.); **ѿ** = 41 – шатъ, и ср+; **ѿ** = 42 – врагъ его.; **ѿ** = 43 – доидеже; **ѿ** = 44 – еже обрѣ+; **ѿ** = 45 – ли его на+ (під колонтит.); **ѿ** = 46 – несоша гла+; **ѿ** = 47 – в'лѣсти в+; **ѿ** = 48 – вѣвсю стра+; **ѿ** = 49 – Тогда при+ (перша літ. черв., під колонтит.); **ѿ** = 50 – Ѳако вѣп+; **ѿ** = 51 – оучици его.; **ѿ** = 52 – забыша хлѣ+ (під колонтит.); **ѿ** = 53 – но Ѡцѣ мои; **ѿ** = 54 – щетъ, дшж+; **ѿ** = 55 – едіного. (під колонтит.); **ѿ** = 56 – невѣзмо+; **ѿ** = 57 – іс отроча.; **ѿ** = 58 – в'зыскати; **ѿ** = 59 – Ѡоца моего; **ѿ** = 60 – вѣздасть; **ѿ** = 61 – оба в'плю+; **ѿ** = 62 – нани^ѿ рж+ (під колонтит.); **ѿ** = 63 – Ѡчлкъ се; **ѿ** = 64 – твори та+; **ѿ** = 65 – маложе и+ (під колонтит.); **ѿ** = 66 – обладаю+; **ѿ** = 67 – послеть Ѳ.; **ѿ** = 68 – Видѣвше+ (перша літ. черв.); **ѿ** = 69 – стъ сію; Ѡ+; **ѿ** = 70 – Иноу при+ (перша літ. черв.); **ѿ** = 71 – глѡ вам', Ѳако (під колонтит.); **ѿ** = 72 – вни нара+; **ѿ** = 73 – рева кеса+ (під колонтит.); **ѿ** = 74 – едінь Ѡни+ (під колонтит.); **ѿ** = 75 – злагають; **ѿ** = 76 – исжшж, съ+; **ѿ** = 77 – трыдоуже; **ѿ** = 78 – праве^ѿна.; **ѿ** = 79 – оуслыша+; **ѿ** = 80 – идоащимъ, **ѿ** = 81 – нб^ѿныхъ (під колонтит.); **ѿ** = 82 – сте в'кіи; **ѿ** = 83 – свѣтилни+; **ѿ** = 84 – исътвори; **ѿ** = 85 – илѣніввыи.; **ѿ** = 86 – ма. болень.; **ѿ** = 87 – ристе, ии+ (під колонтит.); **ѿ** = 88 – сътвори; **ѿ** = 89 – было емоу.; **ѿ** = 90 – в'весь, на+; **ѿ** = 91 – даеца в+; **ѿ** = 92 – писаніа (під колонтит.); **ѿ** = 93 – ониже Ѡвѣ+;

ѿд = 94 – видѣвъ і+ (під колонтит.); **ѿе** = 95 – моноу ѿп+; **ѿс** = 96 – би
 въпре+ (під колонтит.); **ѿз** = 97 – ієдіного; **ѿи** = 98 – испѣсти; **ѿѳ** = 99 – тоу
 маріа (під колонтит.); **ѿ** = 100 – ицете. нѣ+; **ѿа** = 101 – надесате (під
 колонтит.); **ѿв** = 102 – еже ѿ мар+ (заголовок, черв., під заставк.); **ѿг** = 103 –
 лѣ. лоу^к, ла.; **ѿд** = 104 – пре^асловіе, (заголовок, черв.); **ѿе** = 105 – чист., на зв.
 – гравюра Марка; **ѿс** = 106 – ѿМАРКАСТѢ+ (в'язь, черв., під заставк.); **ѿз**
 = 107 – галилеи+; **ѿи** = 108 – оучаше. и+ (під колонтит.); **ѿѳ** = 109 – мнѣгы
 из+ (під колонтит.); **ѿ** = 110 – Ивниде па+ (початк. літ. черв., під колонтит.);
ѿа = 111 – пре^авсѣ+ (під колонтит.); **ѿб** = 112 – ѿиметса (під колонтит.); **ѿв**
 = 113 – въз'глюѣтъ.; **ѿд** = 114 – иствори; **ѿе** = 115 – пкаго в'ш+ (під
 колонтит.); **ѿс** = 116 – ипозоба+; **ѿз** = 117 – слово, абіе; **ѿи** = 118 –
 прозаба+; **ѿѳ** = 119 – вѣтроу, ире+; **ѿк** = 120 – данепос+; **ѿка** = 121 –
 именемъ иа+ (під колонтит.); **ѿкв** = 122 – иди в'мирь.;; **ѿкг** = 123 – влахоуса;
ѿкд = 124 – вам', ѿра^а+ (під колонтит.); **ѿке** = 125 – галалеи+; **ѿкс** = 126 –
 корабле+; **ѿкз** = 127 – надесате (під колонтит.); **ѿки** = 128 – вѣграды.; **ѿкѳ** =
 129 – иіна подо+; **ѿ-** = 130 – глашеже.;; **ѿ-а** = 131 – наморе га+; **ѿ-в** = 132 –
 рѣша, се^а+ (під колонтит.); **ѿ-г** = 133 – неоули чж+; **ѿ-д** = 134 – гла им'. вы+
 (під колонтит.); **ѿ-е** = 135 – сѣгты с+ (під колонтит.); **ѿ-с** = 136 –
 вѣскр^енж+; **ѿ-з** = 137 – ивѣприси; **ѿ-и** = 138 – иѣбіенъ (під колонтит.); **ѿ-ѳ** =
 139 – истмѣ. И іже (літ. истмѣ. И черв., під колонтит.); **ѿм** = 140 – паки
 нарв+ (під колонтит.); **ѿма** = 141 – аминь глю (під колонтит.); **ѿмв** = 142 –
 набогатъ+; **ѿмг** = 143 – ивсѣдаты+; **ѿмд** = 144 – аце хоче+ (під колонтит.);
ѿме = 145 – нанеже ни+; **ѿмс** = 146 – время смо+; **ѿмз** = 147 – ко^и, вто^к.
 (черв.); **ѿми** = 148 – насади ч+; **ѿмѳ** = 149 – па^к. Іпос+ (па^к. І черв.; під
 колонтит.); **ѿи** = 150 – всѣ^х оумре; **ѿиа** = 151 – вѣистинѣ; **ѿив** = 152 –
 хранили+; **ѿиг** = 153 – быти, ноне+ (під колонтит.); **ѿид** = 154 – вѣспать.;; **ѿие**
 = 155 – іако близь; **ѿис** = 156 – кроуш'ши; **ѿиз** = 157 – рѣѣта го+; **ѿии** = 158 –
 до днѣ то+; **ѿиѳ** = 159 – невѣзмо+ (під колонтит.); **ѿѣ** = 160 – в'цркви; **ѿѣа** =
 161 – сна члч^кка+; **ѿѣв** = 162 – мене три+ (під колонтит.); **ѿѣг** = 163 – ониже
 из+ (під колонтит.); **ѿѣд** = 164 – деискъ. и+; **ѿѣе** = 165 – стоа пра+ (під
 колонтит.); **ѿѣс** = 166 – тра вѣеді+; **ѿѣз** = 167 – инитѣма; **ѿѣи** = 168 –
 ежеѿлоу+ (заголовок, черв., під заставк.); **ѿѣѳ** = 169 – м^ѳ, сї. іѿ, и.; **ѿѳ** = 170 –
 о десати (перша літ. черв.); **ѿѳа** = 171 – предисл+ (заголовок, черв.); [1] –
 чистий, на зв. гравюра Луки; **ѿѳв** = 172 – ѿЛѢКИСТѢ+ (в'язь, черв., під
 заставк.); **ѿѳг** = 173 – бѣ млѣвж+; **ѿѳд** = 174 – людіе жд+ (під колонтит.); **ѿѳе**
 = 175 – ицр^етвію (під колонтит.); **ѿѳс** = 176 – дшѣ моа гѣ.;; **ѿѳз** = 177 – бы
 хотѣлъ; **ѿѳи** = 178 – іѿ. дати ра+ (іѿ. черв.); **ѿѳѳ** = 179 – иоубоаша+; **ѿп** = 180
 – има емоу іс (під колонтит.); **ѿпа** = 181 – ибл^ѳви ѿ сї+; **ѿпв** = 182 – отрокъ іс;
ѿпг = 183 – юцоу ити+; **ѿпд** = 184 – гла им'. имѣ+; **ѿпе** = 185 – быстьже; **ѿпс**
 = 186 – симовъ. но+; **ѿпз** = 187 – стѣ отебѣ; **ѿпи** = 188 – исоходаци^х; **ѿпѳ** = 189
 – ивѣзпи (під колонтит.); **ѿѳ** = 190 – ша донего.;; **ѿѳа** = 191 – вома, гла.;; **ѿѳв**
 = 192 – скіа, иіе+; **ѿѳг** = 193 – именемъ; **ѿѳд** = 194 – гнетъ но+; **ѿѳе** = 195 –
 кнім'. вѣп+; **ѿѳс** = 196 – исож^а+ (під колонтит.); **ѿѳз** = 197 – неистаз+ (під

колонтит.); **рѣи** = 198 – на^а оучіте+; **рѣѳ** = 199 – бывшоу, при+; **с̄** = 200 – ирабоу мо+; **с̄а** = 201 – кр^ѣтль по+; **с̄б** = 202 – крѣ^ѣшеса (під колонтит.); **с̄в** = 203 – вѣдѣль бы; **с̄д** = 204 – вѣра твоа (під колонтит.); **с̄е** = 205 – ислышаце;; **с̄з** = 206 – возметса; **с̄џ** = 207 – иврїзоу не+; **с̄и** = 208 – имоли его+; **сѳ** = 209 – мнѣ; ісже; **сї** = 210 – ипосла и^х (під колонтит.); **с̄аи** = 211 – Пристоуп+ (перша літ. черв., під колонтит.); **с̄би** = 212 – снѳу члч^ѣк+; **с̄вг** = 213 – петръже; **с̄ди** = 214 – вѣвасъ, ит+; **с̄еи** = 215 – вахоуса+; **с̄зи** = 216 – к'немоу іс.; **с̄џи** = 217 – нараспоу+ (під колонтит.); **с̄ии** = 218 – ирече. ис+ (під колонтит.); **сѳї** = 219 – хота опра+; **с̄к** = 220 – марїа, ѳже (під колонтит.); **с̄ка** = 221 – прїиде спж+; **с̄кв** = 222 – знаменїа; **с̄кг** = 223 – томоу гор+; **с̄кд** = 224 – темно. блю+; **с̄ке** = 225 – рече емоу.; **с̄кз** = 226 – оученикѳ+ (під колонтит.); **с̄кџ** = 227 – ивл^ѣчьст+ (під колонтит.); **с̄ки** = 228 – нитѣлом'; **с̄кѳ** = 229 – ваєт'. идѣ+; **с-** = 230 – его. ацели+; **с-а** = 231 – егда оусри+; **с-в** = 232 – смоковні+; **с-г** = 233 – авраамлю (під колонтит.); **с-д** = 234 – начнете; **с-е** = 235 – глуже вам', (під колонтит.); **с-з** = 236 – предъзва+ (під колонтит.); **с-џ** = 237 – иприше^а; **с-и** = 238 – или кїи црѣ; **с-ѳ** = 239 – боудеть на+; **с̄м** = 240 – наемник+; **с̄ма** = 241 – молаше е+; **с̄мв** = 242 – господина; **с̄мг** = 243 – работати (під колонтит.); **с̄мд** = 244 – ипосли ла+; **с̄ме** = 245 – вмѳре, неже (під колонтит.); **с̄мз** = 246 – моужїи, иже; **с̄мџ** = 247 – иіскоуше+ (під колонтит.); **с̄ми** = 248 – глѣшеже (під колонтит.); **с̄мѳ** = 249 – неправе+ (під колонтит.); **с̄и** = 250 – еце єдино+; **с̄иа** = 251 – днѣ вѣск+; **с̄ив** = 252 – иако прї+; **с̄иг** = 253 – коуплю сж+; **с̄ид** = 254 – вѣер^ѣлі+ (під колонтит.); **с̄ие** = 255 – каменїе; **с̄из** = 256 – или кто е+; **с̄иџ** = 257 – ѳбіємь е+ (під колонтит.); **с̄ии** = 258 – кесарев'. (під колонтит.); **с̄иѳ** = 259 – сказа при+; **с̄џ** = 260 – вѣверже. вси (під колонтит.); **с̄џа** = 261 – вамъ вѣс+; **с̄џв** = 262 – ивѣздах'; **с̄џг** = 263 – быти, иста+ (під колонтит.); **с̄џд** = 264 – сѳоучнѣкы; **с̄џе** = 265 – онже рече; **с̄џз** = 266 – давозме+; **с̄џџ** = 267 – надесате; **с̄џи** = 268 – петръже; **с̄ѳѳ** = 269 – ивѣставше (під колонтит.); **сѳ** = 270 – к'пилатоу.; **сѳа** = 271 – всаж^ѣена+; **сѳв** = 272 – ивѳини п+; **сѳг** = 273 – стоахжже; **сѳд** = 274 – лица назе+; **сѳе** = 275 – драхла; ѳв+; **сѳз** = 276 – инѳж^ѣаста; **сѳџ** = 277 – юцем' имь; **сѳи** = 278 – єже ѳіѳан+ (заголовок, черв., під заставк.); **сѳѳ** = 279 – пре^ѣслѳвїе (заголовок, черв.); **сї** = 280 – могжѳеи; [1] – чист., зі зв. гравюра з Іоанном; **сїа** = 281 – ѳіѳанна+ (в'язь, черв., під заставк.); **сїв** = 282 – вны. ивидѣ+ (крапка черв.); **сїг** = 283 – вы невѣсте. (під колонтит.); **сїд** = 284 – глѣтса с+ (під колонтит.); **сїе** = 285 – филїппъ, (під колонтит.); **сїз** = 286 – пригласи; **сїџ** = 287 – црѣковь сїа, (під колонтит.); **сїи** = 288 – в'црѣтвіе; **сїѳ** = 289 – имь мир'. ко^ѳ, (ко^ѳ, черв., під колонтит.); **сѳ** = 290 – вы сами м+; **сѳа** = 291 – самарїи+; **сѳв** = 292 – жена. гї, да+; **сѳг** = 293 – ичюж^ѣахоу+; **сѳд** = 294 – сѳтворихъ.; **сѳе** = 295 – абїеже в'+; **сѳз** = 296 – члѳка неи+; **сѳџ** = 297 – іс, ирече (під колонтит.); **сѳи** = 298 – иізыдоутъ; **сѳѳ** = 299 – испытаи+; **ѳ** = 300 – хлѣбы, да+; **ѳа** = 301 – в'гороу ед+; **ѳв** = 302 – глѳо вамъ, (під колонтит.); **ѳг** = 303 – иградоуца+; **ѳд** = 304 – ноумрѳша.; **ѳе** = 305 – его послоу+; **ѳз** = 306 – бѳже близъ; **ѳџ** = 307 – сѳ книги; **ѳи** = 308 –

никтоже; $\overline{\text{т}}\overline{\text{т}}\overline{\text{т}} = 309$ – вма, $\overline{\text{п}}\overline{\text{а}}\overline{\text{к}}\overline{\text{о}}\overline{\text{ж}}\overline{\text{е}}$; $\overline{\text{т}}\overline{\text{т}}\overline{\text{т}} = 310$ – иты $\overline{\text{в}}\overline{\text{г}}\overline{\text{а}}\overline{\text{л}}\overline{\text{и}}$ +; $\overline{\text{т}}\overline{\text{д}}\overline{\text{т}} = 311$ – рече ник+ (під колонтит.); $\overline{\text{т}}\overline{\text{н}}\overline{\text{т}} = 312$ – ктоже не+ (під колонтит.); $\overline{\text{т}}\overline{\text{т}}\overline{\text{т}} = 313$ – вавшимь (під колонтит.); $\overline{\text{т}}\overline{\text{д}}\overline{\text{т}} = 314$ – бысте оубо; $\overline{\text{т}}\overline{\text{н}}\overline{\text{т}} = 315$ – съблюдеть;; $\overline{\text{т}}\overline{\text{з}}\overline{\text{т}} = 316$ – дньъ есть;; $\overline{\text{т}}\overline{\text{з}}\overline{\text{т}} = 317$ – можетъ чл+; $\overline{\text{т}}\overline{\text{н}}\overline{\text{т}} = 318$ – рѣшаже е+; $\overline{\text{т}}\overline{\text{т}}\overline{\text{т}} = 319$ – выдащеи, (під колонтит.); $\overline{\text{т}}\overline{\text{к}}\overline{\text{т}} = 320$ – тать неп+; $\overline{\text{т}}\overline{\text{к}}\overline{\text{а}} = 321$ – его послоу+ (під колонтит.); $\overline{\text{т}}\overline{\text{к}}\overline{\text{в}} = 322$ – $\overline{\text{п}}\overline{\text{а}}\overline{\text{к}}\overline{\text{о}}$ ты члкы (під колонтит.); $\overline{\text{т}}\overline{\text{к}}\overline{\text{г}} = 323$ – $\overline{\text{і}}\overline{\text{с}}$, рече. сїа; $\overline{\text{т}}\overline{\text{к}}\overline{\text{д}} = 324$ – стадїи па+; $\overline{\text{т}}\overline{\text{к}}\overline{\text{е}} = 325$ – марїаже; $\overline{\text{т}}\overline{\text{к}}\overline{\text{з}} = 326$ – иногама; $\overline{\text{т}}\overline{\text{к}}\overline{\text{з}} = 327$ – пасха іж+ (під колонтит.); $\overline{\text{т}}\overline{\text{к}}\overline{\text{и}} = 328$ – с'собою, ме+; $\overline{\text{т}}\overline{\text{к}}\overline{\text{т}} = 329$ – еллини $\overline{\text{в}}\overline{\text{в}}$ + (під колонтит.); $\overline{\text{т}}\overline{\text{т}} = 330$ – князь мира; $\overline{\text{т}}\overline{\text{т}}\overline{\text{а}} = 331$ – но фарїсеи; $\overline{\text{т}}\overline{\text{т}}\overline{\text{в}} = 332$ – $\overline{\text{в}}\overline{\text{ѣ}}\overline{\text{д}}\overline{\text{ѣ}}$ $\overline{\text{і}}\overline{\text{с}}$, $\overline{\text{п}}\overline{\text{а}}\overline{\text{к}}\overline{\text{о}}$; $\overline{\text{т}}\overline{\text{т}}\overline{\text{г}} = 333$ – носѣ. обра+; $\overline{\text{т}}\overline{\text{т}}\overline{\text{д}} = 334$ – иомочь х+; $\overline{\text{т}}\overline{\text{т}}\overline{\text{е}} = 335$ – мою зата (під колонтит.); $\overline{\text{т}}\overline{\text{т}}\overline{\text{з}} = 336$ – вааи, ть т+; $\overline{\text{т}}\overline{\text{т}}\overline{\text{з}} = 337$ – самъ. ко^{іі}, (ко^{іі}, черв.); $\overline{\text{т}}\overline{\text{т}}\overline{\text{и}} = 338$ – тако творю. (під колонтит.); $\overline{\text{т}}\overline{\text{т}}\overline{\text{т}} = 339$ – съблюдо+; $\overline{\text{т}}\overline{\text{м}}\overline{\text{т}} = 340$ – ша, иваше; $\overline{\text{т}}\overline{\text{м}}\overline{\text{а}} = 341$ – въпраша+; $\overline{\text{т}}\overline{\text{м}}\overline{\text{в}} = 342$ – къ $\overline{\text{в}}\overline{\text{ѣ}}\overline{\text{т}}\overline{\text{о}}\overline{\text{у}}$; $\overline{\text{г}}\overline{\text{л}}\overline{\text{а}}$ +; $\overline{\text{т}}\overline{\text{м}}\overline{\text{г}} = 343$ – $\overline{\text{Ѹ}}$ молю $\overline{\text{в}}\overline{\text{ѣ}}\overline{\text{т}}\overline{\text{а}}$ +; $\overline{\text{т}}\overline{\text{м}}\overline{\text{д}} = 344$ – ты $\overline{\text{в}}\overline{\text{ѣ}}\overline{\text{т}}\overline{\text{е}}$ оуте+; $\overline{\text{т}}\overline{\text{м}}\overline{\text{е}} = 345$ – давъзмети (під колонтит.); $\overline{\text{т}}\overline{\text{м}}\overline{\text{з}} = 346$ – иазъ вни^ѧ. (під колонтит.); $\overline{\text{т}}\overline{\text{м}}\overline{\text{з}} = 347$ – спираже;; $\overline{\text{т}}\overline{\text{м}}\overline{\text{и}} = 348$ – рекъ, таколи (під колонтит.); $\overline{\text{т}}\overline{\text{м}}\overline{\text{т}} = 349$ – іждейск^ѧ;; $\overline{\text{т}}\overline{\text{н}}\overline{\text{т}} = 350$ – іждейскїи. (під колонтит.); $\overline{\text{т}}\overline{\text{н}}\overline{\text{а}} = 351$ – чти кр^ѧтоу. (черв.); $\overline{\text{т}}\overline{\text{н}}\overline{\text{в}} = 352$ – четири ча+ (під колонтит.); $\overline{\text{т}}\overline{\text{н}}\overline{\text{г}} = 353$ – дньъ тоа соу+; $\overline{\text{т}}\overline{\text{н}}\overline{\text{д}} = 354$ – бѣже намѣ+; $\overline{\text{т}}\overline{\text{н}}\overline{\text{е}} = 355$ – Марїаже+ (перша літ. черв., під колонтит.); $\overline{\text{т}}\overline{\text{н}}\overline{\text{з}} = 356$ – посредѣ;; $\overline{\text{т}}\overline{\text{н}}\overline{\text{з}} = 357$ – іина зна+; $\overline{\text{т}}\overline{\text{н}}\overline{\text{и}} = 358$ – бо нагъ, и+; $\overline{\text{т}}\overline{\text{н}}\overline{\text{т}} = 359$ – петръ, $\overline{\text{п}}\overline{\text{а}}\overline{\text{к}}\overline{\text{о}}$; $\overline{\text{т}}\overline{\text{з}}\overline{\text{т}} = 360$ – бывають^ѧ;; $\overline{\text{т}}\overline{\text{з}}\overline{\text{а}} = 361$ – СОБОРНИКЪ+ (в'язь, черв., під заставк.); $\overline{\text{т}}\overline{\text{з}}\overline{\text{в}} = 362$ – е^ѧ, $\overline{\text{в}}\overline{\text{м}}\overline{\text{а}}\overline{\text{т}}\overline{\text{о}}$, (перша літ. черв.); $\overline{\text{т}}\overline{\text{з}}\overline{\text{г}} = 363$ – прп^ѧбнаго+ (перша літ. черв.); $\overline{\text{т}}\overline{\text{з}}\overline{\text{д}} = 364$ 364 – е^ѧ, $\overline{\text{в}}\overline{\text{л}}\overline{\text{о}}\overline{\text{у}}\overline{\text{к}}\overline{\text{ѧ}}$, гла^ѧ, $\overline{\text{к}}\overline{\text{д}}$. (перша літ. черв.); $\overline{\text{т}}\overline{\text{з}}\overline{\text{е}} = 365$ – ипрп^ѧбна+ (перша літ. черв.); $\overline{\text{т}}\overline{\text{з}}\overline{\text{з}} = 366$ – папы рим^ѧ+; $\overline{\text{т}}\overline{\text{з}}\overline{\text{и}} = 367$ – б $\overline{\text{г}}\overline{\text{о}}$ носца; $\overline{\text{т}}\overline{\text{з}}\overline{\text{и}} = 368$ – е^ѧ, $\overline{\text{в}}\overline{\text{м}}\overline{\text{а}}\overline{\text{т}}\overline{\text{о}}$, гла^ѧ, $\overline{\text{ѧ}}$. (перша літ. черв.); $\overline{\text{т}}\overline{\text{з}}\overline{\text{т}} = 369$ – нашего, ма+; $\overline{\text{т}}\overline{\text{б}}\overline{\text{т}} = 370$ – с $\overline{\text{т}}\overline{\text{г}}\overline{\text{о}}$ ипра+ (перша літ. черв.); $\overline{\text{т}}\overline{\text{б}}\overline{\text{а}} = 371$ – гл^ѧ, $\overline{\text{д}}\overline{\text{і}}$. иже+ (літ. и черв.); $\overline{\text{т}}\overline{\text{б}}\overline{\text{в}} = 372$ – е^ѧ, $\overline{\text{в}}\overline{\text{л}}\overline{\text{о}}\overline{\text{у}}\overline{\text{к}}\overline{\text{ѧ}}$, гл^ѧ, $\overline{\text{д}}\overline{\text{і}}$. (перша літ. черв.); $\overline{\text{т}}\overline{\text{б}}\overline{\text{г}} = 373$ – кирика и+; $\overline{\text{т}}\overline{\text{б}}\overline{\text{д}} = 374$ – $\overline{\text{Ѹ}}$ спенїе (черв.); $\overline{\text{т}}\overline{\text{б}}\overline{\text{е}} = 375$ – Сказанїе (друк. черв. крім перш. літ., під заставк.); $\overline{\text{т}}\overline{\text{б}}\overline{\text{з}} = 376$ – наоу^ѧ, е^ѧ, (черв.); $\overline{\text{т}}\overline{\text{б}}\overline{\text{з}} = 377$ – че^ѧ е^ѧ (перша літ. черв.); $\overline{\text{т}}\overline{\text{б}}\overline{\text{и}} = 378$ – пне^ѧ, $\overline{\text{д}}$. е^ѧ (перша літ. черв.); $\overline{\text{т}}\overline{\text{б}}\overline{\text{т}} = 379$ – сре^ѧ е^ѧ (перша літ. черв.); $\overline{\text{т}}\overline{\text{п}}\overline{\text{т}} = 380$ – пне^ѧ, $\overline{\text{ѧ}}$. е^ѧ (перша літ. черв.); $\overline{\text{т}}\overline{\text{п}}\overline{\text{а}} = 381$ – пне^ѧ, $\overline{\text{ѧ}}$. е^ѧ (перша літ. черв.); $\overline{\text{т}}\overline{\text{п}}\overline{\text{в}} = 382$ – сж^ѧ е^ѧ $\overline{\text{в}}\overline{\text{л}}\overline{\text{ѧ}}\overline{\text{к}}\overline{\text{ѧ}}$ гла^ѧ $\overline{\text{т}}\overline{\text{і}}$ (перша літ. черв.); $\overline{\text{т}}\overline{\text{п}}\overline{\text{г}} = 383$ – сж^ѧ е^ѧ $\overline{\text{в}}\overline{\text{л}}\overline{\text{ѧ}}\overline{\text{к}}\overline{\text{ѧ}}$ гла^ѧ - $\overline{\text{з}}$ (перша літ. черв.); $\overline{\text{т}}\overline{\text{п}}\overline{\text{д}} = 384$ – па^ѧ е^ѧ $\overline{\text{в}}\overline{\text{л}}\overline{\text{ѧ}}\overline{\text{к}}\overline{\text{ѧ}}$ гла^ѧ $\overline{\text{ѧ}}$ (перша літ. черв.); $\overline{\text{т}}\overline{\text{п}}\overline{\text{е}} = 385$ – вто^ѧ е^ѧ (перша літ. черв.); $\overline{\text{т}}\overline{\text{п}}\overline{\text{з}} = 386$ – $\overline{\text{т}}\overline{\text{п}}\overline{\text{з}} = 386$ – сре^ѧ е^ѧ $\overline{\text{в}}\overline{\text{м}}\overline{\text{а}}\overline{\text{т}}\overline{\text{о}}$ гла^ѧ $\overline{\text{з}}\overline{\text{ѧ}}$ (перша літ. черв.); $\overline{\text{т}}\overline{\text{п}}\overline{\text{з}} = 387$ – е^ѧ, $\overline{\text{в}}\overline{\text{м}}\overline{\text{а}}\overline{\text{т}}\overline{\text{о}}$, гла^ѧ $\overline{\text{ѧ}}$ (перша літ. черв.); $\overline{\text{т}}\overline{\text{п}}\overline{\text{и}} = 388$ – стоахоу п+ (перша літ. черв.); $\overline{\text{т}}\overline{\text{п}}\overline{\text{т}} = 389$ – с $\overline{\text{т}}\overline{\text{ѧ}}$ ым^ѧ точ+; $\overline{\text{т}}\overline{\text{ѧ}} = 390$ – $\overline{\text{в}}\overline{\text{м}}\overline{\text{а}}\overline{\text{т}}\overline{\text{о}}$, гла^ѧ, $\overline{\text{з}}\overline{\text{ѧ}}$; $\overline{\text{т}}\overline{\text{ѧ}} = 391$ – гла^ѧ, $\overline{\text{к}}\overline{\text{а}}$. е^ѧ (літ. е черв.); [1] III рах. – ина, $\overline{\text{т}}$, мь, ина.; арк. [2] III рах. (I–II варіант) – «Придеръ+».

Початкові літери останнього рядка (за примірником Кир.772): $\overline{\text{ѧ}} = 2$ I рах. – $\overline{\text{ѧ}}$ оюса. ма^ѧ; $\overline{\text{ѧ}} = 3$ I рах. – $\overline{\text{ѧ}}$ и^ѧ, $\overline{\text{ѧ}}$ цель+; $\overline{\text{д}} = 4$ I рах. – гна. ма^ѧ, $\overline{\text{м}}\overline{\text{и}}$.; $\overline{\text{ѧ}} = 5$ I рах. – $\overline{\text{ѧ}}$ оинибы+; $\overline{\text{ѧ}} = 6$ I рах. – $\overline{\text{д}}\overline{\text{а}}$ внїть, $\overline{\text{ѧ}} = 7$ I рах. – $\overline{\text{г}}\overline{\text{л}}\overline{\text{ѧ}}$ ють. мар+; $\overline{\text{н}} = 8$ I рах. – $\overline{\text{н}}\overline{\text{ѧ}}$ сьше^ѧ+; $\overline{\text{т}} = 9$ I рах. – $\overline{\text{д}}\overline{\text{ѧ}}$ два.; [$\overline{\text{д}}$] = 1 II рах. – чистий, зі звороту

гравюра; **Ѣ** = 2 – нада^Ѣже (знизу колонтит.); **Ѣ** = 3 – чѣтыри на+; **Ѣ** = 4 – гдѣ
 есть (знизу колонтит.); **Ѣ** = 5 – ца своа, п+; **Ѣ** = 6 – глѣа. въста+; **Ѣ** = 7 –
 доуца на; **Ѣ** = 8 – емоу, нбѣа.; **Ѣ** = 9 – писано бо; **Ѣ** = 10 – рабли съ+; **Ѣ** = 11 –
 тса. блаже+; **Ѣ** = 12 – члѣкы, мнѣи; **Ѣ** = 13 – любы сът+ (знизу колонтит.); **Ѣ** =
 14 – бждиже сло+; **Ѣ** = 15 – же ѡцѣ ваш+; **Ѣ** = 16 – оубо имѣ. въ+; **Ѣ** = 17 –
 идѣже че+; **Ѣ** = 18 – едѣнѣ; ишо+; **Ѣ** = 19 – его. неда+; **Ѣ** = 20 – еда ѡбъем+
 (знизу колонтит.); **Ѣ** = 21 – битса моу+; **Ѣ** = 22 – стѣю, имы+; **Ѣ** = 23 –
 ꙗможе аще; **Ѣ** = 24 – це. аще из+; **Ѣ** = 25 – не^Ѣ. И прехо+ (не^Ѣ. И черв.,
 знизу колонтит.); **Ѣ** = 26 – и вино про+; **Ѣ** = 27 – косноуса (знизу
 колонтит.); **Ѣ** = 28 – ꙗндреа (знизу колонтит.); **Ѣ** = 29 – вашѣ ква+; - = 30 –
 стѣ Ѹчени+ (знизу колонтит.); -а = 31 – дохѣбо ра+ (знизу колонтит.); -в = 32
 – члѣкъ сво+ (знизу колонтит.); -г = 33 – мѣаи оуши; -д = 34 – иѣ, рече. ис+;
 -е = 35 – црѣкви соу+; -с = 36 – исждѣ ꙗсы+ (знизу колонтит.); -з = 37 – го,
 итогда; -и = 38 – менѣе не+ (знизу колонтит.); -Ѣ = 39 – онѣ^Ѣ ѡвѣ+ (знизу
 колонтит.); **Ѣ** = 40 – онѣже ѡвѣ+ (знизу колонтит.); **Ѣ** = 41 – ꙗбѣе сра+; **Ѣ** =
 42 – ма жатвы; **Ѣ** = 43 – плѣвели+ (знизу колонтит.); **Ѣ** = 44 – аглѣи, иѡ;
Ѣ = 45 – ꙗванна, сва+ (знизу колонтит.); **Ѣ** = 46 – рѡды, даше+ (знизу
 колонтит.); **Ѣ** = 47 – цаѡвѣже пе+; **Ѣ** = 48 – смертѣю; **Ѣ** = 49 – тѣ; исхода+;
Ѣ = 50 – ре галиле+ (знизу колонтит.); **Ѣ** = 51 – вѣкѡраблѣ; **Ѣ** = 52 – мати.
 но ѡ+; **Ѣ** = 53 – рецѣ, ꙗр+ (знизу колонтит.); **Ѣ** = 54 – ризыже е+ (знизу
 колонтит.); **Ѣ** = 55 – крѣтли ре+; **Ѣ** = 56 – драхма кѣ+ (знизу колонтит.); **Ѣ** =
 57 – имже собла+; **Ѣ** = 58 – мѣ. аще тебе; **Ѣ** = 59 – талантѣ. (знизу
 колонтит.); **Ѣ** = 60 – емоуѡср+; **Ѣ** = 61 – его. аще та+; **Ѣ** = 62 – что есмѣ и+
 (знизу колонтит.); **Ѣ** = 63 – нѣ, или ча+; **Ѣ** = 64 – ваще прѣ+; **Ѣ** = 65 – едѣнѣ
 оде+; **Ѣ** = 66 – млѣчита. (знизу колонтит.); **Ѣ** = 67 – нна снѡу+; **Ѣ** = 68 –
 стѣе едѣ+ (знизу колонтит.); **Ѣ** = 69 – ше два ѣна, (знизу колонтит.); **Ѣ** = 70 –
 латележе (знизу колонтит.); **Ѣ** = 71 – ти. пақы по+ (знизу колонтит.); **Ѣ** = 72 –
 совѣтъ при+; **Ѣ** = 73 – мре ижена.; **Ѣ** = 74 – гѣ его на+; **Ѣ** = 75 – нбѣсехъ.
 ни+; **Ѣ** = 76 – олтаремѣ; **Ѣ** = 77 – цемѣри, ꙗ+ (знизу колонтит.); **Ѣ** = 78 –
 градѣи въ+; **Ѣ** = 79 – лѣстатѣ; **Ѣ** = 80 – нныа. се п+, **Ѣ** = 81 – идоутѣ. ко^Ѣ,
 (останнѣ три літери черв.); **Ѣ** = 82 – мѣ своимѣ; **Ѣ** = 83 – икоупите; **Ѣ** = 84 –
 та поста+; **Ѣ** = 85 – ти, даслы+; **Ѣ** = 86 – цимѣ ошѣю; **Ѣ** = 87 – каженаго,
 (знизу колонтит.); **Ѣ** = 88 – рю пасхѣ; **Ѣ** = 89 – црѣтѣи; **Ѣ** = 90 – ше^Ѣ
 кѡуче+; **Ѣ** = 91 – ѡсоуцихѣ; **Ѣ** = 92 – рѣста. съ; **Ѣ** = 93 – лѣже при+; **Ѣ** =
 94 – ве, досего; **Ѣ** = 95 – ѡвѣцаѡвѣже; **Ѣ** = 96 – его, иведо+ (знизу колонтит.);
Ѣ = 97 – ꙗко бжѣи; **Ѣ** = 98 – здѣ. Бѣхѣ+ (чотири початк. літери черв.); **Ѣ** =
 99 – рдите ꙗко+ (знизу колонтит.); **Ѣ** = 100 – те, възвѣ+; **Ѣ** = 101 – осмихѣ
 хѡа+ (черв.); **Ѣ** = 102 – лоу^Ѣ, кѣ^Ѣ. одце+ (літ. о черв.); **Ѣ** = 103 – м^Ѣ, нг. лоу^Ѣ;;
Ѣ = 104 – вса списа.; **Ѣ** = 105 – чист., на зв. – гравюра Марка; **Ѣ** = 106 – стѣ
 ꙗваннѣ (знизу колонтит.); **Ѣ** = 107 – црѣтѣе; **Ѣ** = 108 – бласти идо+; **Ѣ** =
 109 – ꙗко аще хо+; **Ѣ** = 110 – тѣ сѣдаще.; **Ѣ** = 111 – грѣшники.; **Ѣ** = 112 –
 сы. ꙗрѣ+ (знизу колонтит.); **Ѣ** = 113 – иде, иѡѣж+ (знизу колонтит.); **Ѣ** =
 114 – нхлѣба (знизу колонтит.); **Ѣ** = 115 – твоа, исест+; **Ѣ** = 116 – бѣма

наде+ (знизу колонтит.); **рѣи** = 117 – сплдомъ; **рѣи** = 118 – нб^ѣнымъ; **рѣи** = 119 – гаж^ѣы пж+ (знизу колонтит.); **рѣ** = 120 – вшаго ле+; **рѣа** = 121 – сноуса ри+; **рѣв** = 122 – спить. ироу+; **рѣг** = 123 – ишбохожа+; **рѣд** = 124 – мртвух^ѣ. ть+ (знизу колонтит.); **рѣе** = 125 – невъсхо+; **рѣс** = 126 – рече им^ѣ. да+; **рѣз** = 127 – даца помо+; **рѣи** = 128 – сжть таже+; **рѣѣ** = 129 – те. Ипри+ (літ. И черв.); **р-** = 130 – еаже дци (знизу колонтит.); **р-а** = 131 – излиха ди+; **р-в** = 132 – стазати+ (знизу колонтит.); **р-г** = 133 – коу слѣпа+ (знизу колонтит.); **р-д** = 134 – бѣѣа, но та+; **р-е** = 135 – ісѣви. ра+; **р-с** = 136 – его. ивъп+; **р-з** = 137 – ваю, изыди+; **р-и** = 138 – чать прїи+ (знизу колонтит.); **р-ѣ** = 139 – еннж, вѣо+; **рѣ** = 140 – питса кѣже+ (знизу колонтит.); **рѣа** = 141 – ре. онже ѡ+; **рѣв** = 142 – ѡѣа, или м+; **рѣг** = 143 – пїю, икреце+; **рѣд** = 144 – помилѣи (знизу колонтит.); **рѣе** = 145 – сіиже ва+; **рѣс** = 146 – кѡм^ѣ. ислы+; **рѣз** = 147 – ши; икто+ (знизу колонтит.); **рѣи** = 148 – послѣ^ѣ г+; **рѣѣ** = 149 – ѡвѣщавъ (знизу колонтит.); **рѣи** = 150 – етеса. ко^ѣ, (ко^ѣ черв.); **рѣа** = 151 – мене, дон^ѣ+; **рѣв** = 152 – щавъ іѣ, ре+ (знизу колонтит.); **рѣг** = 153 – часъ, се гїи+ (знизу колонтит.); **рѣд** = 154 – кѣже пре+ (знизу колонтит.); **рѣе** = 155 – ивратарю (знизу колонтит.); **рѣс** = 156 – проповѣ+; **рѣз** = 157 – мѣ. еда аз^ѣ; **рѣи** = 158 – гжса тебе.; **рѣѣ** = 159 – прїиде і+ (знизу колонтит.); **рѣѣ** = 160 – инеобрѣ+; **рѣѣа** = 161 – заранино+; **рѣѣв** = 162 – единаго; **рѣѣг** = 163 – са емоу, съ+ (знизу колонтит.); **рѣѣд** = 164 – ипрѡпата+; **рѣѣе** = 165 – дрѣзнжвѣ (знизу колонтит.); **рѣѣс** = 166 – мо его ви+; **рѣѣз** = 167 – дить их^ѣ. на+; **рѣѣи** = 168 – м^ѣ, ѣ. іѡ, ѣ.; **рѣѣѣ** = 169 – шїимъ іѣа.; **рѣѣ** = 170 – о вдовици (перша літ. червона); **рѣѣа** = 171 – всакымъ; [1] – чистий, на зв. гравюра Луки; **рѣѣв** = 172 – внии ѣео+ (знизу колонтит.); **рѣѣг** = 173 – тить кѣт+; **рѣѣд** = 174 – ѡѣа, вѣгра^ѣ (знизу колонтит.); **рѣѣе** = 175 – ріам^ѣ вѣд+ (знизу колонтит.); **рѣѣс** = 176 – ісѣмени; **рѣѣз** = 177 – пре^ѣ, рѡ^ѣ, (черв.); **рѣѣи** = 178 – нїж. іида+ (знизу колонтит.); **рѣѣѣ** = 179 – демъ дови+; **рѣѣи** = 180 – оутѣхы іи+ (знизу колонтит.); **рѣѣа** = 181 – щѣ. ита вѣтъ; **рѣѣв** = 182 – ко; се ѡѣѣ; **рѣѣг** = 183 – вѣправаа.; **рѣѣд** = 184 – ше іѡаннъ; **рѣѣе** = 185 – динъ, іоа+ (знизу колонтит.); **рѣѣс** = 186 – комъ гїѣ+ (знизу колонтит.); **рѣѣз** = 187 – емоу кни+ (знизу колонтит.); **рѣѣи** = 188 – токмо вса+ (знизу колонтит.); **рѣѣѣ** = 189 – вдѡмъ си+ (знизу колонтит.); **рѣѣѣ** = 190 – мало. ісѣд^ѣ+ (знизу колонтит.); **рѣѣѣа** = 191 – очистити. (знизу колонтит.); **рѣѣѣв** = 192 – мѣвже іѣ; **рѣѣѣг** = 193 – рѣша кѣне+ (знизу колонтит.); **рѣѣѣд** = 194 – са самъ, іи+ (знизу колонтит.); **рѣѣѣе** = 195 – іап^ѣлы на+ (знизу колонтит.); **рѣѣѣс** = 196 – вамъ бога+ (знизу колонтит.); **рѣѣѣз** = 197 – чесоже ча+; **рѣѣѣи** = 198 – твора плѡ+; **рѣѣѣѣ** = 199 – даприше^ѣ (знизу колонтит.); **рѣѣѣѣ** = 200 – видѣвѣ ю (знизу колонтит.); **рѣѣѣѣа** = 201 – дом^ѣ оїѡан+; **рѣѣѣѣв** = 202 – ивино пї+; **рѣѣѣѣг** = 203 – моноу. види+; **рѣѣѣѣд** = 204 – щимъ кне+; **рѣѣѣѣе** = 205 – плѡда. аи+; **рѣѣѣѣс** = 206 – езеро, іс+ (знизу колонтит.); **рѣѣѣѣз** = 207 – молахоу его.; **рѣѣѣѣи** = 208 – цѡу бѣ, іпа^ѣ (знизу колонтит.); **рѣѣѣѣѣ** = 209 – пришедѣже; **рѣѣѣѣѣ** = 210 – недѡмѣ+ (знизу колонтит.); **рѣѣѣѣѣа** = 211 – хлѣбѣ іо+ (знизу колонтит.); **рѣѣѣѣѣв** = 212 – ихъ слѡве+; **рѣѣѣѣѣг** = 213 – стѣ гла^ѣ; **рѣѣѣѣѣд** = 214 – просїти (знизу колонтит.); **рѣѣѣѣѣе** = 215 – вѣинѣ ве+; **рѣѣѣѣѣс** = 216 – никогоже (знизу колонтит.); **рѣѣѣѣѣз** = 217 – дешиса. ко^ѣ, (ко^ѣ, черв., знизу колонтит.); **рѣѣѣѣѣи** = 218 –

си пр^брцы (знизу колонтит.); с^бт = 219 – его, възли+; с^к = 220 – наоучи ны
 (знизу колонтит.); с^ка = 221 – итлькоуце+ (знизу колонтит.); с^кв = 222 –
 дввр^б, вьс+; с^кг = 223 – ть насоудь (знизу колонтит.); с^кд = 224 – неижели ;
 с^ке = 225 – нжт^б, давзы+ (знизу колонтит.); с^кз = 226 – брь огне+ (знизу
 колонтит.); с^кз = 227 – оугобзи+ (знизу колонтит.); с^ки = 228 – же трав^б; с^кт
 = 229 – тїи. сеже; с- = 230 – го, мнѡго (знизу колонтит.); с-а = 231 –
 доидеже; с-в = 232 – доухъ не (знизу колонтит.); с-г = 233 – Ѹподоблю
 (знизу колонтит.); с-д = 234 – слѣ^бни. Вть (літ. В червона); с-е = 235 – цъ
 в^бпадет^б. (знизу колонтит.); с-з = 236 – шавже нѣ+ (знизу колонтит.); с-з =
 237 – нарвди м+ (знизу колонтит.); с-и = 238 – шить. ко^и, (ко^и, черв.); с-т =
 239 – каюцимса.; с^м = 240 – им^б. изнесѣ+; с^ма = 241 – икѡучнѣк+ (знизу
 колонтит.); с^мв = 242 – глїю, сътво+; с^мг = 243 – ною ѡмѣ+ (знизу
 колонтит.); с^мд = 244 – имамъ бо; с^ме = 245 – цъ, иже при+ (знизу
 колонтит.); с^мз = 246 – в^бстав^б иди; с^мз = 247 – кровѣ, исв+; с^ми = 248 – дѣ
 глеть.; с^мт = 249 – вѣ ихъ, глїа. (знизу колонтит.); с^н = 250 – сжть ѡбга.; с^на
 = 251 – ісѣ, повелѣ (знизу колонтит.); с^нв = 252 – бшаго. ко^и, (ко^и, черв.); с^нг
 = 253 – ж^боу ти лѣ+; с^нд = 254 – ба; онаже (знизу колонтит.); с^не = 255 –
 Івше^б в^бц+ (перша літ. черв., знизу колонтит.); с^нз = 256 – члѣкъ нѣкїи (знизу
 колонтит.); с^нз = 257 – роуцѣ вть (знизу колонтит.); с^ни = 258 – оумре без+
 (знизу колонтит.); с^нт = 259 – есть; ко^и, (ко^и, черв.); с^з = 260 – глїоце, іако
 (знизу колонтит.); с^за = 261 – вми, тогда; с^зв = 262 – ми вѣсте, (знизу
 колонтит.); с^зг = 263 – довашаса.; с^зд = 264 – піти ѡпло+; с^зе = 265 – сате
 колѣ+; с^зз = 266 – ипоклонъ (знизу колонтит.); с^зз = 267 – іако нара+; с^зи =
 268 – вѣпраша+; с^зт = 269 – слышавѣ (знизу колонтит.); с^б = 270 – вси
 нарв+; с^ба = 271 – глїти гв+; с^бв = 272 – ри. іглаше+; с^бг = 273 – та свита+;
 с^бд = 274 – нїми іако; с^бе = 275 – ны нѣкыа; с^бз = 276 – вѣистиноу; с^бз =
 277 – каанїю, и+; с^би = 278 – опомаза+ (перша літ. черв.); с^бт = 279 – ка
 в^бдѣани^б; с^п = 280 – ісѣа, егда+; [1] – чист., зі зв. гравюра з Іоанном; с^па = 281
 – ѡбѣга, има (знизу колонтит.); с^пв = 282 – ма иереа+ (знизу колонтит.); с^пг
 = 283 – іванн^б, гла, (знизу колонтит.); с^пд = 284 – тѣ изыти+ (знизу
 колонтит.); с^пе = 285 – инедоста+ (знизу колонтит.); с^пз = 286 – жники сѣ+
 (знизу колонтит.); с^пз = 287 – никодимѣ (знизу колонтит.); с^пи = 288 –
 тельства; с^пт = 289 – сїх^бже прї+ (знизу колонтит.); с^ч = 290 – прїемьи; с^ча
 = 291 – еи. аце бы; с^чв = 292 – іако граде+; с^чг = 293 – вшаго ма.; с^чд = 294
 – твори вѣ+; с^че = 295 – іаже глеть+ (знизу колонтит.); с^чз = 296 – ди,
 исцѣлѣ+; с^чз = 297 – ѡпїа посла+ (знизу колонтит.); с^чи = 298 – тельство+
 (знизу колонтит.); с^чт = 299 – вы глеть; с^ч = 300 – прїатѣже; с^ча = 301 – иже
 нарвдѣ; с^чв = 302 – стыни, іако+; с^чг = 303 – мы знаемъ (знизу колонтит.); с^чд
 = 304 – кровь, има+; с^че = 305 – его. ѡсего; с^чз = 306 – сжть. вы в+; с^чз = 307
 – дѣло сът+; с^чи = 308 – сїа. ипос+; с^чт = 309 – его, но нї+; с^чи = 310 –
 склѣшаюце (знизу колонтит.); с^чи = 311 – доу. выже (знизу колонтит.); с^чи =
 312 – емоу, ты кто (знизу колонтит.); с^чи = 313 – сѣма авра+; с^чи = 314 – вы
 невѣроу+; с^чи = 315 – дее к^бнемѣ.; с^чи = 316 – емоу, како+; с^чи = 317 – дит^б,

невѣ+; **тѣи** = 318 – лю его тво+; **тѣи** = 319 – згонить (знизу колонтит.); **тѣ** = 320 – еть ма ѿць; **тѣа** = 321 – Овцамоа+ (перша літ. черв., знизу колонтит.); **тѣв** = 322 – яти его, и+ (знизу колонтит.); **тѣг** = 323 – дить вно+; **тѣд** = 324 – оживеть.; **тѣе** = 325 – гробѣ, бѣ+; **тѣс** = 326 – нѣкто ѿниѣ, (знизу колонтит.); **тѣз** = 327 – бѣ ѿвѣзле+ (знизу колонтит.); **тѣи** = 328 – обрѣт же; **тѣѣ** = 329 – свою вѣми+ (знизу колонтит.); **т-** = 330 – имате, вѣ+ (знизу колонтит.); **т-а** = 331 – имать соу+; **т-в** = 332 – неѣмью те+; **т-г** = 333 – аминь ѣлю; **т-д** = 334 – иѣѣ прос+ (знизу колонтит.); **т-е** = 335 – невѣмы ка+; **т-с** = 336 – стѣ вамъ.; **т-з** = 337 – манеть ва+; **т-и** = 338 – рить плѣ+; **т-ѣ** = 339 – збраѣ васъ; **тѣ** = 340 – шитель, е+; **тѣа** = 341 – прїидеть; **тѣв** = 342 – радость.; **тѣг** = 343 – те. инѣсмь; **тѣд** = 344 – итвоа моа.; **тѣе** = 345 – дахъ имъ. (знизу колонтит.); **тѣс** = 346 – стоашеже (знизу колонтит.); **тѣз** = 347 – ба дверни+; **тѣи** = 348 – бѣже оутро, (знизу колонтит.); **тѣѣ** = 349 – дасвѣдѣ+; **тѣ** = 350 – іако себе (знизу колонтит.); **тѣа** = 351 – еже глет+; **тѣв** = 352 – жено, се сѣѣ (знизу колонтит.); **тѣг** = 353 – сѣкроуши+; **тѣд** = 354 – дрѣгїи ѣ+ (знизу колонтит.); **тѣе** = 355 – жѣ ми, гдѣ (знизу колонтит.); **тѣс** = 356 – нарѣкоу е+; **тѣз** = 357 – сїмѣнѣ пе+ (знизу колонтит.); **тѣи** = 358 – ше ѿоучнѣ; **тѣѣ** = 359 – же навечет+; **тѣѣ** = 360 (7 рядків на сторінці, початок 7-го рядка) – нїа. стих+ (черв.); **тѣѣа** = 361 – та. и прпѣ+ (літ. и черв.); **тѣѣв** = 362 – велико м+; **тѣѣг** = 363 – сергїа, и+; **тѣѣд** = 364 – глѣ, **тѣѣ**, ѿпо+; **тѣѣе** = 365 – -с. стѣго (літ. с черв.); **тѣѣс** = 366 – колы. наоу+ (літ. н черв.); **тѣѣз** = 367 – ѿлоуѣ, глѣ, **тѣѣа**; **тѣѣи** = 368 – ѿбѣжеїте+; **тѣѣѣ** = 369 – оѣа наше+; **тѣѣ** = 370 – еѣѣ, ѿлоуѣ, глаѣ, **тѣѣа**. (перша літ. черв.); **тѣѣа** = 371 – на, иелены.; **тѣѣв** = 372 – Мѣць июль. (всі літ., крім першої, черв.); **тѣѣг** = 373 – ба. еѣѣ, ѿїѣ. (літ. е черв.); **тѣѣд** = 374 – еѣѣ, ѿмаѣ; глаѣ; **тѣѣ**. (літ. е черв.); **тѣѣе** = 375 – еѣѣ, вѣскр+ (черв.); **тѣѣс** = 376 – сжѣ еѣѣ ѿїѣ глаѣ -и (перша літ. черв.); **тѣѣз** = 377 – налиѣр, еѣѣ; (черв.); **тѣѣи** = 378 – пнеѣ, **тѣѣ**. еѣѣ ѿлѣ глаѣ **тѣѣа** (перша літ. черв.); **тѣѣѣ** = 379 – среѣ еѣѣ ѿмаѣ глаѣ **тѣѣс** (перша літ. черв.); **тѣѣ** = 380 – глаѣ, **тѣѣ**. налиѣ, еѣѣ, (черв.); **тѣѣа** = 381 – ѿлоуѣ, глаѣ, **тѣѣ**. (набір черв.); **тѣѣв** = 382 – паѣ еѣѣ ѿлѣ глаѣ **тѣѣв** (перша літ. черв.); **тѣѣг** = 383 – паѣ еѣѣ ѿлѣ глаѣ **тѣѣг** (перша літ. черв.); **тѣѣд** = 384 – среѣ еѣѣ ѿлѣ глаѣ **тѣѣд** (перша літ. черв.); **тѣѣе** = 385 – втоѣ еѣѣ ѿмаѣ глаѣ **тѣѣе** (перша літ. черв.); **тѣѣс** = 386 – сжѣ. **тѣѣ**. поста (перша літ. черв.); **тѣѣз** = 387 – воини ем+ (перша літ. черв.); **тѣѣи** = 388 – часъ; **тѣѣ**. еѣѣ; (перші 6 літер черв.); **тѣѣѣ** = 389 – слоужбоу.; **тѣѣ** = 390 – еѣѣ, **тѣѣ**. ѿмаѣ, глаѣ, -д. (перша літ. черв.); **тѣѣа** = 391 – ѿмаѣ, глаѣ, **тѣѣ**.; [1] III рах. – слависа (рядок 5, знизу кінцівка); арк. [2] III рах. I варіант – мѣцаиюла, (рядок 23, знизу кінцівка); II варіант – июла, **тѣѣ** дѣна (рядок 19, знизу кінцівка).

Додаток 1.4. Євангеліє (Вільнюс, 1644)

Початкові літери аркушів (за примірником Кир.4346п): [1] I рах. – титул; [2] I рах. – Живота Сп+; [3] I рах. – УГЛАВЛЕНИЕ [Євангелія від Матвія] (заголовок, черв., під заставк.); [4] I рах. – О престѸ+ (перша літера черв.); [5] I рах. – О пришес+ (перша літера черв.); [6] I рах. – неже поси+, [7] I рах. – Ма^ѣко пос+; [8] I рах. – вьскр̄се; [а] = 1 II рах. – УМАТӨЕА (в'язь, черв., під заставк.); б̄ = докъ же ро+ (під колонтит.); в̄ = 3 – хомъ пок+; д̄ = 4 – тамѡ до оу+; е̄ = 5 – смѣи ѡчре+; з̄ = 6 – и градѸца (під колонтит.); з̄ = 7 – и Нефѡалим+ (під колонтит.); ӣ = 8 – ша к'немѸ; ѡ = 9 – ѡ закона, (під колонтит.); т̄ = 10 – соблажна+ (під колонтит.); а̄ = 11 – дай: и хота+; б̄ = 12 – гл̄ю вамъ; в̄ = 13 – земли, иде+ (під колонтит.); д̄ = 14 – це что ѡмы, (під колонтит.); е̄ = 15 – комѸ проше+ (черв., під колонтит.); з̄ = 16 – и возвѣаша; з̄ = 17 – аминь гл̄ю (під колонтит.); ӣ = 18 – сп̄си ны: по+ (під колонтит.); ѡ = 19 – члч̄ кій на (під колонтит.); к̄ = 20 – Сїа ЄмѸ гл̄ю+ (перша літера черв., під колонтит.); к̄ = 21 – цихъ ихъ, (під колонтит.); к̄ = 22 – кто в'немъ (під колонтит.); к̄ = 23 – ѡко Г̄дь егѡ. (під колонтит.); к̄ = 24 – не ради, о+ (під колонтит.); к̄ = 25 – болій Іѡа^нна (під колонтит.); к̄ = 26 – Уч̄е, ѡко та+ (під колонтит.); к̄ = 27 – и аце в'пада+ (під колонтит.); к̄ = 28 – нить, наса+ (під колонтит.); к̄ = 29 – лѸкавий; - = 30 – сѣдаше при (під колонтит.); - а = 31 – Ваша же б+; - в = 32 – вьстор'г+ (під колонтит.); - г = 33 – цр̄твіа его (під колонтит.); - д = 34 – тїа егѡ, Іа+ (під колонтит.); - е = 35 – и исцѣли (під колонтит.); - з = 36 – зопи гл̄а, (під колонтит.); - з = 37 – Конец̄, Сре^ѣ: (черв., під колонтит.); - и = 38 – Тогда ѡвѣ+ (під колонтит.); - ѡ = 39 – ведро: черъ+ (під колонтит.); м̄ = 40 – же тебѣ гл̄ю, (під колонтит.); м̄ = 41 – Иподнехъ (перша літ. черв., під колонтит.); м̄ = 42 – и злѣ стра+ (під колонтит.); м̄ = 43 – Втой часъ (перша літ. черв., під колонтит.); м̄ = 44 – бѸдетъ об+ (під колонтит.); м̄ = 45 – повѣле и; м̄ = 46 – ѡвѣцавъ; м̄ = 47 – гл̄еши бл̄га;; м̄ = 48 – матеръ, или (під колонтит.); м̄ = 49 – хоцѸ же и се+ (під колонтит.); н̄ = 50 – первый, бѸ+ (під колонтит.); н̄ = 51 – слѣд'ствѸ+ (під колонтит.); н̄ = 52 – смоков'ни+ (під колонтит.); н̄ = 53 – иже насади; н̄ = 54 – призвати; н̄ = 55 – Кесареви, (під колонтит.); н̄ = 56 – конѣ; Іс̄же; н̄ = 57 – есте. И ѡца (під колонтит.); н̄ = 58 – копръ, и кв+; н̄ = 59 – ремъ. Аминь (під колонтит.); з̄ = 60 – си лже про+ (під колонтит.); з̄ = 61 – Абїе же по+ (під колонтит.); з̄ = 62 – вашъ прїй+; з̄ = 63 – же мѸдримъ (під колонтит.); з̄ = 64 – лан'та при+; з̄ = 65 – вьздадахъ+; з̄ = 66 – Архіереє, (під колонтит.); з̄ = 67 – жаше сь два+; з̄ = 68 – не. Гл̄а ємѸ; з̄ = 69 – сь ѡрѸжіємъ; д̄ = 70 – рѣста. Сей; д̄ = 71 – гмѸ. Страст+ (черв., під колонтит.); д̄ = 72 – браньнымъ; д̄ = 73 – пропатїе. (під колонтит.); д̄ = 74 – Бж̄е мой, вѣ+; д̄ = 75 – лыни, и дрѸ+ (під колонтит.); д̄ = 76 – ѡкоже идоша; д̄ = 77 – УГЛАВЛЕНИЕ [Євангелія від Марка] (заголовок, черв., під заставк.); д̄ = 78 – О седмихъ (перша літера черв.); д̄ = 79 – Одни и часъ. (перша літера черв.); п̄ = 80 – жити тѣмъ; п̄ = 81 – УМАРКАСТО+ (в'язь,

черв., під заставк.); **п̄в** = 82 – дѣ развода+ (під колонтит.); **п̄г** = 83 – зопи гласо+ (під колонтит.); **п̄д** = 84 – и чисть бы+ (під колонтит.); **п̄е** = 85 – твой. И въ+ (під колонтит.); **п̄с** = 86 – ивино про+ (під колонтит.); **п̄з** = 87 – ство мнѣго, (під колонтит.); **п̄и** = 88 – тана въста (під колонтит.); **п̄θ** = 89 – терніе и (під колонтит.); **ч̄** = 90 – ли положень (під колонтит.); **ч̄а** = 91 – погрѣжа+ (під колонтит.); **ч̄в** = 92 – чистїи, в̄ни+; **ч̄г** = 93 – съ зади, при+; **ч̄д** = 94 – И запрѣти (під колонтит.); **ч̄е** = 95 – каютьса. И (під колонтит.); **ч̄с** = 96 – И прискор+ (під колонтит.); **ч̄з** = 97 – споды на (під колонтит.); **ч̄и** = 98 – ла, по стw+ (під колонтит.); **ч̄θ** = 99 – ничесоже (під колонтит.); **р̄** = 100 – вѣе насы+ (під колонтит.); **р̄а** = 101 – кв имате (під колонтит.); **р̄в** = 102 – прїасте; (під колонтит.); **р̄г** = 103 – и возмет' (під колонтит.); **р̄д** = 104 – видѣша, то+ (під колонтит.); **р̄е** = 105 – но аще что; **р̄с** = 106 – кввѣхъ от+ (під колонтит.); **р̄з** = 107 – и всака жер+ (під колонтит.); **р̄и** = 108 – И вбемъ ихъ, (під колонтит.); **р̄θ** = 109 – Аминь г̄лю (під колонтит.); **р̄і** = 110 – имѣже оуго+ (під колонтит.); **р̄ā** = 111 – но нанеже (під колонтит.); **р̄б** = 112 – цр̄ковь. И (під колонтит.); **р̄г** = 113 – Іванново, (під колонтит.); **р̄д** = 114 – какw книмъ (під колонтит.); **р̄е** = 115 – но сѣтъ какw (під колонтит.); **р̄с** = 116 – его Г̄да, и (під колонтит.); **р̄з** = 117 – бо прїидѣтъ (під колонтит.); **р̄и** = 118 – тыи, такова (під колонтит.); **р̄θ** = 119 – бѣмъ своимъ (під колонтит.); **р̄к** = 120 – время пре+; **р̄ка** = 121 – в̄спѣвше; **р̄кв** = 122 – Сн̄ члч̄кїй (під колонтит.); **р̄кг** = 123 – творенн̄ю; **р̄кд** = 124 – п̄тель не+ (під колонтит.); **р̄ке** = 125 – зложиша (під колонтит.); **р̄кс** = 126 – стомѣ, тма (під колонтит.); **р̄кз** = 127 – же Магдалы+ (під колонтит.); **р̄ки** = 128 – щимъ имъ; **р̄кθ** = 129 – ОГЛАВЛЕНИЕ, [Євангелїя від Луки] (заголовок, черв., під заставк.); **р-** = 130 – О запреще+ (перша літера черв.); **р-а** = 131 – Оимѣемъ (перша літера черв.); **р-в** = 132 – Опасцѣ. Ма^{т̄}: (перша літера черв.); **р-г** = 133 – г̄лю: Павл̄.; **р-д** = 134 – **В̄ТЛЖКИСТОЕ**+ (в'язь, черв., під заставк.); **р-е** = 135 – Ивижеса; **р-с** = 136 – въ дни в̄на+; **р-з** = 137 – и цѣлова; **р-и** = 138 – **в̄**ца его за+; **р-θ** = 139 – ихъ: Мл̄рдїа (під колонтит.); **р̄м** = 140 – Слава въ (під колонтит.); **р̄ма** = 141 – доста Рw+; **р̄мв** = 142 – сходащимъ; **р̄мг** = 143 – покаанїа; **р̄мд** = 144 – емѣже нѣсмъ (під колонтит.); **р̄ме** = 145 – мвѣв, Єсрw+ (під колонтит.); **р̄мс** = 146 – искѣсиши (під колонтит.); **р̄мз** = 147 – гладь ве+ (під колонтит.); **р̄ми** = 148 – болащїа (під колонтит.); **р̄мθ** = 149 – зыйди **в̄** ме+ (під колонтит.); **р̄н** = 150 – грѣси твои; **р̄на** = 151 – брачныа (під колонтит.); **р̄нв** = 152 – ста. Рече оубо (під колонтит.); **р̄нг** = 153 – и поносятъ (під колонтит.); **р̄нд** = 154 – Бѣдѣте оубо (під колонтит.); **р̄не** = 155 – иже ископа (під колонтит.); **р̄нс** = 156 – ше въградъ, (під колонтит.); **р̄нз** = 157 – досте ви+ (під колонтит.); **р̄ни** = 158 – отираше; **р̄нθ** = 159 – **в̄** дѣховъ (під колонтит.); **р̄ж** = 160 – иже добрымъ (під колонтит.); **р̄жа** = 161 – И преїдоша (перша літера черв., під колонтит.); **р̄жв** = 162 – зыйдоша (під колонтит.); **р̄жг** = 163 – в̄нити, то+ (під колонтит.); **р̄жд** = 164 – имъ ихъ, **в̄**+ (під колонтит.); **р̄же** = 165 – Архіерей (під колонтит.); **р̄жс** = 166 – шимъ имъ (під колонтит.); **р̄жз** = 167 – мое, мене (під колонтит.); **р̄жи** = 168 – в̄домѣ

мо+ (під колонтит.); $\rho\check{\zeta}\theta$ = 169 – вась, древ+ (під колонтит.); $\rho\check{\delta}$ = 170 – И се
 зако^н+ (під колонтит.); $\rho\check{\delta}\alpha$ = 171 – же нѣкаа (під колонтит.); $\rho\check{\delta}\beta$ = 172 – емѣ
 естъ: (під колонтит.); $\rho\check{\delta}\gamma$ = 173 – и користь; $\rho\check{\delta}\delta$ = 174 – Свѣтил'никъ (перша
 літера черв., під колонтит.); $\rho\check{\delta}\epsilon$ = 175 – Горе вамъ, (перша літера черв., під
 колонтит.); $\rho\check{\delta}\zeta$ = 176 – глѹю вамъ, (під колонтит.); $\rho\check{\delta}\eta$ = 177 – ѿтебе: а ѿже;
 $\rho\check{\delta}\theta$ = 178 – цїи: И вы по+ (під колонтит.); $\rho\check{\delta}\iota$ = 179 – Всакомѣ (перша літ.
 черв., під колонтит.); $\rho\check{\delta}\kappa$ = 180 – такожде; $\rho\check{\delta}\lambda$ = 181 – стоаше ли (під
 колонтит.); $\rho\check{\delta}\mu$ = 182 – слѣднїи, (під колонтит.); $\rho\check{\delta}\nu$ = 183 – И пришедъ (під
 колонтит.); $\rho\check{\delta}\xi$ = 184 – вал'са домѣ (під колонтит.); $\rho\check{\delta}\omicron$ = 185 – в'чемъ осо+
 (під колонтит.); $\rho\check{\delta}\pi$ = 186 – свое, живый; $\rho\check{\delta}\rho$ = 187 – рече ѿпїѣ: (під
 колонтит.); $\rho\check{\delta}\sigma$ = 188 – мѣдрѣ со+ (під колонтит.); $\rho\check{\delta}\tau$ = 189 – Ижелаше; $\rho\check{\delta}\theta$
 = 190 – осельскїй (під колонтит.); $\rho\check{\delta}\iota\alpha$ = 191 – его хвалѣ (під колонтит.); $\rho\check{\delta}\iota\beta$
 = 192 – Поминайте (під колонтит.); $\rho\check{\delta}\iota\gamma$ = 193 – Фарїсей же (під колонтит.);
 $\rho\check{\delta}\iota\delta$ = 194 – прискорбна (під колонтит.); $\rho\check{\delta}\iota\epsilon$ = 195 – приближ+ (під
 колонтит.); $\rho\check{\delta}\iota\zeta$ = 196 – не его не+ (під колонтит.); $\rho\check{\delta}\iota\eta$ = 197 – ник' свойѣ,
 (під колонтит.); $\rho\check{\delta}\iota\theta$ = 198 – И вшедъ въ (перша літера черв., під колонтит.);
 $\rho\check{\delta}\iota\iota$ = 199 – же и того; \check{c} = 200 – пре^л людми. (під колонтит.); $\check{c}\alpha$ = 201 – Снѣ
 емѣ ес+ (під колонтит.); $\check{c}\beta$ = 202 – мѣстахъ, (під колонтит.); $\check{c}\gamma$ = 203 – и на
 земли (під колонтит.); $\check{c}\delta$ = 204 – деже сатана; $\check{c}\epsilon$ = 205 – где же и Ча+; $\check{c}\zeta$ =
 206 – лице, да во+ (під колонтит.); $\check{c}\eta$ = 207 – ѿнихъ Архі+; $\check{c}\theta$ = 208 –
 лю^лстїи, (під колонтит.); $\check{c}\iota$ = 209 – лежно ва+; $\check{c}\kappa$ = 210 – многъ лю+ (під
 колонтит.); $\check{c}\lambda$ = 211 – цр^лтвїи си.; $\check{c}\mu$ = 212 – сними. Об+; $\check{c}\nu$ = 213 – въ днї
 сіа.; $\check{c}\xi$ = 214 – сатихъ, и (під колонтит.); $\check{c}\omicron$ = 215 – рѣцѣ свои.; $\check{c}\pi$ = 216 –
 Орожден+ (перша літера черв.); $\check{c}\rho$ = 217 – женъ, ѿко+; $\check{c}\sigma$ = 218 –
 прилжжити; $\check{c}\tau$ = 219 – ѠЮАННАСТЮЕ+ (в'язь, черв., під заставк.); $\check{c}\theta$ =
 220 – ны. Іваннъ (під колонтит.); $\check{c}\iota\alpha$ = 221 – бысть, ѿко (під колонтит.); $\check{c}\iota\beta$
 = 222 – въ законѣ; $\check{c}\iota\gamma$ = 223 – хѣ почер+ (під колонтит.); $\check{c}\iota\delta$ = 224 – его ѿже
 тво+ (під колонтит.); $\check{c}\iota\epsilon$ = 225 – нбсе, Снѣ (під колонтит.); $\check{c}\iota\zeta$ = 226 –
 прїимати; $\check{c}\iota\eta$ = 227 – ты Жидовинъ; $\check{c}\iota\theta$ = 228 – ннѣ естъ.; $\check{c}\kappa$ = 229 – женѣ
 свѣ + (під колонтит.); $\check{c}\lambda$ = 230 – естъ. и въ+ (під колонтит.); $\check{c}\lambda\alpha$ = 231 –
 Потомъ же (під колонтит.); $\check{c}\lambda\beta$ = 232 – имѣти в'се+ (під колонтит.); $\check{c}\lambda\gamma$ = 233
 – Норазѣмѣ+ (під колонтит.); $\check{c}\lambda\delta$ = 234 – оучнїици же (під колонтит.); $\check{c}\lambda\epsilon$ =
 235 – прїйдоша (під колонтит.); $\check{c}\lambda\zeta$ = 236 – вѣскршѣ (під колонтит.); $\check{c}\lambda\eta$ =
 237 – пїай мою (під колонтит.); $\check{c}\lambda\theta$ = 238 – Ѡвѣца имъ (під колонтит.); $\check{c}\lambda\iota$
 = 239 – ца же имъ; $\check{c}\lambda\kappa$ = 240 – вѣроваша (під колонтит.); $\check{c}\lambda\lambda\alpha$ = 241 – цаша
 оубо (під колонтит.); $\check{c}\lambda\lambda\beta$ = 242 – ктоже Г^лди (під колонтит.); $\check{c}\lambda\lambda\gamma$ = 243 – азъ
 нѣсмъ; $\check{c}\lambda\lambda\delta$ = 244 – рѣша емѣ: (під колонтит.); $\check{c}\lambda\lambda\epsilon$ = 245 – Авраамъ оумре.;
 $\check{c}\lambda\lambda\zeta$ = 246 – оубо иоумыса.; $\check{c}\lambda\lambda\eta$ = 247 – его, ѿко бо+; $\check{c}\lambda\lambda\theta$ = 248 – Г^лди: и по+
 (під колонтит.); $\check{c}\lambda\lambda\iota$ = 249 – и вставла+ (під колонтит.); $\check{c}\lambda\lambda\kappa$ = 250 – И
 непогиб+; $\check{c}\lambda\lambda\lambda\alpha$ = 251 – ѣже братъ; $\check{c}\lambda\lambda\lambda\beta$ = 252 – къ Исѣ: Г^лди.; $\check{c}\lambda\lambda\lambda\gamma$ = 253 – гла
 емѣ се+; $\check{c}\lambda\lambda\lambda\delta$ = 254 – ше въ Іовдеех', (під колонтит.); $\check{c}\lambda\lambda\lambda\epsilon$ = 255 – ють: ѿко
 мнѣ+; $\check{c}\lambda\lambda\lambda\zeta$ = 256 – кто мнѣ слѣ+ (під колонтит.); $\check{c}\lambda\lambda\lambda\eta$ = 257 – ихъ, да неви+;
 $\check{c}\lambda\lambda\lambda\theta$ = 258 – валницѣ, (під колонтит.); $\check{c}\lambda\lambda\lambda\iota$ = 259 – прїемлай; $\check{c}\lambda\lambda\lambda\kappa$ = 260 – Гла

емѸ Сі+ (під колонтит.); сѣа = 261 – глѹ вамъ; сѣв = 262 – Миръ остав+ (під колонтит.); сѣг = 263 – Икоже во³+ (перша літера черв., під колонтит.); сѣд = 264 – своемъ. Не+ (під колонтит.); сѣе = 265 – онъ, дхъ ис+ (під колонтит.); сѣз = 266 – радость; сѣз = 267 – твои бѣша; сѣи = 268 – славъ юже (під колонтит.); сѣѠ = 269 – Сімонъ же; сѣ = 270 – еви. Бѣже Сі+ (під колонтит.); сѣа = 271 – ны, послѸ+; сѣв = 272 – его. Іовдее; сѣг = 273 – сіа сътво+ (під колонтит.); сѣд = 274 – за⁴: ргі. Бѣ+ (черв., під колонтит.); сѣе = 275 – оучнка. Ко+ (під колонтит.); сѣз = 276 – жите, дер+; сѣз = 277 – ста Іс при; сѣи = 278 – тіе, любиши; сѣѠ = 279 – СОБОРНИКЪ (заголовок, в'язь, черв., під заставк.); сѣ = 280 – Стаго сѣе+ (перша літера черв.); сѣа = 281 – прп^анаго; сѣв = 282 – Внавече+ (перша літера черв.); сѣг = 283 – на Оутрни; сѣд = 284 – при олгердѣ; сѣе = 285 – Положеніе (черв.); сѣз = 286 – СЕЖЕ ЕУ^ѠЛПА (заголовок, черв., під заставк.); сѣи = 287 – СКАЗАНИЕ (заголовок, черв., під заставк.); сѣи = 288 – Вто^к еу^Ѡліе ѿ Іова^нна (перша літ. черв.); сѣѠ = 289 – Пне^а еу^Ѡліе ѿ Ма^ѠѠеа (перша літ. черв.); сѣ = 290 – Вто^к еу^Ѡліе ѿ Ма^ѠѠеа (перша літ. черв.); сѣа = 291 – Сре^а еу^Ѡліе ѿ Ма^Ѡка (перша літ. черв.); сѣв = 292 – Па^к еу^Ѡліе ѿ Ма^Ѡка (перша літ. черв.); сѣг = 293 – Соу^Ѡ еу^Ѡліе ѿ ЛѸки (перша літ. черв.); сѣд = 294 – Пне^а еу^Ѡліе ѿ ЛѸки (перша літ. черв., під колонтит.); сѣе = 295 – Пне^а еу^Ѡліе ѿ Ма^Ѡка (перша літ. черв.); сѣз = 296 – еу^Ѡліе ѿ ЛѸки (перше слово черв.); сѣз = 297 – Въ стѣй и (черв.); сѣи = 298 – еу^Ѡліе Ѡ ѿ іванна, (перше слово черв.); сѣѠ = 299 – Двобрачнымъ. (черв.); арк. [1] ІІІ рах. – КОЧИТАТЕЛЮ. (заголовок, посередині рядка).

Початкові літери останнього рядка (за примірником Кир.4346п): [1] І рах. – титул; [2] І рах. – Въ егоже; [3] І рах. – Онепове+ (перша літера черв.); [4] І рах. – О снѸ зеве+ (перша літера черв.); [5] І рах. – лѸка, пѣв, іваннъ, (рядок 10, перша літера черв., знизу кінцівка); [6] І рах. – прелюбо+, [7] І рах. – вѣчное бы+; [8] І рах. – Іс Х^а, сѣа (рядок 16, знизу кінцівка); [а] = 1 ІІ рах. – Арамъ же (знизу колонтит.); б = емѸ, гл^а: І+ (знизу колонтит.); г = 3 – дѣша на во+; д = 4 – землю Іїле+; е = 5 – крѣцаю вы; з = 6 – есть, такъ (знизу колонтит.); з = 7 – по немъи до+ (знизу колонтит.); и = 8 – прп^анымъ. (черв.); Ѡ = 9 – оубо прине+; і = 10 – вължѸ кле+; аі = 11 – же Ѡцѣ вашъ; бі = 12 – влаемъ до+; гі = 13 – ди^Ѡ: не мо+; ді = 14 – Лицемѣре; еі = 15 – рити: ни дре+ (знизу колонтит.); зі = 16 – цѸ, вчити+; зі = 17 – са речен+ (знизу колонтит.); иі = 18 – идѣте, вни; Ѡі = 19 – цїи, шедше (знизу колонтит.); к = 20 – вѣст^Ѡ сіа; ка = 21 – ломей: Ѡома, (знизу колонтит.); кв = 22 – на собори+ (знизу колонтит.); кг = 23 – вѣки, испо+; кд = 24 – И ѿвѣцавъ; ке = 25 – дрост^Ѡ ѿ чад^Ѡ (знизу колонтит.); кз = 26 – ти в^Ѡ сѸбботы. (знизу колонтит.); кз = 27 – ѧзыкомъ (знизу колонтит.); ки = 28 – на Дѣа стѣго; кѠ = 29 – ѿню дѸже; - = 30 – да слышитъ; -а = 31 – слово, и бе+; -в = 32 – гл^а Іс въпри+; -г = 33 – егда испол+ (знизу колонтит.); -д = 34 – мѣахѸ. Днѣю+ (знизу колонтит.); -е = 35 – Иабіе понѸди (перша літ. черв.); -з = 36 – Онъже ѿвѣ+; -з = 37 – и лѣжесвѣ+; -и = 38 – хоцѸ: дане (знизу колонтит.); -Ѡ = 39 – и колико; м = 40 – вбрацѣса; ма = 41 – те, и небой+; мв = 42 – млтвою и по+;

л̄г = 43 – твоа собла+; **л̄д** = 44 – зана на нб+; **л̄е** = 45 – Тогда при+; **л̄с** = 46 – ци его, аце; **л̄з** = 47 – въ цр^ѣтво; **л̄и** = 48 – гыа стоаца; **л̄Ѡ** = 49 – Онъже рече; **л̄** = 50 – жишаса къ (знизу колонтит.); **л̄а** = 51 – са таже сът+; **л̄в** = 52 – рока. И ѿве+; **л̄г** = 53 – тѣмъ; Глаша; **л̄д** = 54 – добрыа: и; **л̄е** = 55 – тѣ своемъ. (знизу колонтит.); **л̄с** = 56 – сити Его; **л̄з** = 57 – ца: и Егда; **л̄и** = 58 – Есте лице+; **л̄Ѡ** = 59 – пристѣпи+ (знизу колонтит.); **л̄** = 60 – ваше зимъ; **л̄а** = 61 – Престѣпи, (черв.); **л̄в** = 62 – пити съп+; **л̄г** = 63 – мѣже еди+; **л̄д** = 64 – лайтъ; **л̄е** = 65 – Възалка+; **л̄с** = 66 – беніе ма съ+; **л̄з** = 67 – и рече: При+; **л̄и** = 68 – Ипришедъ (перша літ. черв.); **л̄Ѡ** = 69 – дѣтса пи+; **л̄** = 70 – же за лани+; **л̄а** = 71 – въ погрѣ+; **л̄в** = 72 – ничтоже; **л̄г** = 73 – Па^ѣкѣ, Ве+ (знизу колонтит.); **л̄д** = 74 – шаса сѣло; **л̄е** = 75 – Сѣботный, (знизу колонтит.); **л̄с** = 76 – ша: и про^ѣ+; **л̄з** = 77 – Лѣка, **л̄и**; **л̄и** = 78 – Лѣка, **л̄д**; **л̄Ѡ** = 79 – Іваннъ, (знизу кінцівка); **л̄** = 80 – что рече; **л̄а** = 81 – вайте пѣт (знизу колонтит.); **л̄в** = 82 – И рече има Іс; **л̄г** = 83 – ли мнѣги; **л̄д** = 84 – к’немъ на+; **л̄е** = 85 – бѣють зд+; **л̄с** = 86 – ботѣ. и в’ни+; **л̄з** = 87 – Іаквѣла; **л̄и** = 88 – тѣ мои; И+; **л̄Ѡ** = 89 – при пѣти; **л̄** = 90 – плодъ, абіе; **л̄а** = 91 – ды пѣты и+; **л̄в** = 92 – иде, и нача; **л̄г** = 93 – доша ѿ Архі+; **л̄д** = 94 – ныхъ, во^ѣ+; **л̄е** = 95 – хоташе его (знизу колонтит.); **л̄с** = 96 – идѣшихъ; **л̄з** = 97 – въ плава+; **л̄и** = 98 – не оумове+; **л̄Ѡ** = 99 – дронъ ис+; **л̄** = 100 – Ѡа, еже есть; **л̄а** = 101 – глѣо вамъ (знизу колонтит.); **л̄в** = 102 – члѣцы быти; (знизу колонтит.); **л̄г** = 103 – поатѣ Іс; **л̄д** = 104 – аце цѣлова+; **л̄е** = 105 – сей рѣдъ; **л̄с** = 106 – аце обло+ (знизу колонтит.); **л̄з** = 107 – Бѣ. Сего+; **л̄и** = 108 – въслѣдъ; **л̄Ѡ** = 109 – и осѣдаты; **л̄и** = 110 – шавъ тако; **л̄а** = 111 – градѣще; **л̄в** = 112 – глѣтъ бы+; **л̄г** = 113 – раба, и того; **л̄д** = 114 – Конецъ. По+ (черв.); **л̄е** = 115 – есть пер+; **л̄с** = 116 – глѣо вамъ; **л̄з** = 117 – стѣса вамъ (знизу колонтит.); **л̄и** = 118 – гѣ градѣ+; **л̄Ѡ** = 119 – главѣ. Бѣ+; **л̄** = 120 – глѣо вамъ; ; **л̄а** = 121 – и тѣжити; **л̄в** = 122 – яти ма; По; **л̄г** = 123 – голати Емѣ; **л̄д** = 124 – в оубійст+; **л̄е** = 125 – что возме+; **л̄с** = 126 – же бѣ Маріа (знизу колонтит.); **л̄з** = 127 – хѣ положи+; **л̄и** = 128 – прѣповѣ+; **л̄Ѡ** = 129 – О теци Пет+ (перша літера черв.); **л̄** = 130 – Матѣей. - з.; **л̄-а** = 131 – Ослѣпци. (перша літера черв.); **л̄-в** = 132 – О клеѣпѣ (перша літера черв., рядок 10, знизу кінцівка); **л̄-г** = 133 – слышати (рядок 13, знизу кінцівка); **л̄-д** = 134 – бывшіи сло+ (знизу колонтит.); **л̄-е** = 135 – рече заха+; **л̄-с** = 136 – дастъ емѣ; **л̄-з** = 137 – си ный, и; **л̄-и** = 138 – Ілѣвъ: тако; **л̄-Ѡ** = 139 – ѿ домѣ и ѿ+ (знизу колонтит.); **л̄** = 140 – исполни+; **л̄а** = 141 – ца дци фа+; **л̄в** = 142 – тако иска+; **л̄г** = 143 – ни дровѣ; **л̄д** = 144 – нанѣ: и гла+; **л̄е** = 145 – едіномъ; **л̄с** = 146 – Проповѣ+ (знизу колонтит.); **л̄з** = 147 – бѣса нечи+; **л̄и** = 148 – стоа при; **л̄Ѡ** = 149 – кажиса Іе+; **л̄** = 150 – наа днесъ; **л̄а** = 151 – сторгахѣ; **л̄в** = 152 – Іаквѣ Ал+; **л̄г** = 153 – ѿ възима+; **л̄д** = 154 – сѣчець иже; **л̄е** = 155 – есть, еже; **л̄с** = 156 – два нѣкаа (знизу колонтит.); **л̄з** = 157 – комѣ сѣт+; **л̄и** = 158 – внідохъ; **л̄Ѡ** = 159 – во^ѣгласи; **л̄** = 160 – и братіа (знизу колонтит.); **л̄а** = 161 – вонѣ. И мо+; **л̄в** = 162 – ризы его; **л̄г** = 163 – хлѣба, ни; **л̄д** = 164 – а накѣпы; **л̄е** = 165 – Бѣте. Ко+ (Ко+ черв.); **л̄с** = 166 –

ценный. до+; **рѣз** = 167 – хоцѣши ли (знизу колонтит.); **рѣи** = 168 – на немъ ми+ (знизу колонтит.); **рѣѳ** = 169 – Радѣйте+ (знизу колонтит.); **рѳ** = 170 – слѣчаю же; **рѳа** = 171 – им': егда; **рѳв** = 172 – мыи, и диви+ (знизу колонтит.); **рѳг** = 173 – оубо, блѣже+ (знизу колонтит.); **рѳд** = 174 – внѣшнее.; **рѳе** = 175 – са нань, и (знизу колонтит.); **рѳс** = 176 – ꙗже подо+ (знизу колонтит.); **рѳз** = 177 – въ всей сла+; **рѳи** = 178 – къ всѣмъ;; **рѳѳ** = 179 – те, тѣча гра+; **рѳп** = 180 – ши ю. Конецъ, (Конецъ, черв.); **рѳпа** = 181 – са; Онѣже ре+ (знизу колонтит.); **рѳпв** = 182 – деть. егда; **рѳпг** = 183 – пыа, И блѣж+; **рѳпд** = 184 – ситѣ Крѣта; **рѳпе** = 185 – Глѣю вамъ.; **рѳпс** = 186 – его, и обло+; **рѳпз** = 187 – воздаждѣ; **рѳпи** = 188 – Бѣгъ рабо+; **рѳпѳ** = 189 – ми, междѣ; **рѳч** = 190 – раю, и пре+ (знизу колонтит.); **рѳча** = 191 – стающѣса; **рѳчв** = 192 – прихожда+; **рѳчг** = 193 – приходи+; **рѳчд** = 194 – рече книмъ.; **рѳче** = 195 – баеть ми; **рѳчс** = 196 – жнеши его; **рѳчз** = 197 – велѣимъ.; **рѳчи** = 198 – ми: Крѣценіе; **рѳчѳ** = 199 – трыеть; **рѳчс** = 200 – гають: А с+ (знизу колонтит.); **рѳчд** = 201 – нѣа своего, (рядок 18); **рѳчв** = 202 – непогиб+ (знизу колонтит.); **рѳчг** = 203 – Чти, Сѣббо^т: (черв.); **рѳчд** = 204 – тебѣ ѣчтлѣ, (рядок 18); **рѳче** = 205 – стехъ мо+; **рѳчс** = 206 – Вели^к: Иви+ (Вели^к: черв.); **рѳчз** = 207 – с'нимъ бѣ.; **рѳчи** = 208 – проси его; **рѳчѳ** = 209 – возми се+; **рѳчг** = 210 – Раздѣла+ (знизу колонтит.); **рѳчд** = 211 – Страстно+ (черв.); **рѳчв** = 212 – и прѣчѣа; **рѳчг** = 213 – срѣцемъ.; **рѳчд** = 214 – те ли что (знизу колонтит.); **рѳчв** = 215 – Възнесе+ (черв., рядок 14, знизу кінцівка); **рѳчс** = 216 – Ма^т: ѣн. Ма^т: мн (рядок 12, знизу кінцівка); **рѳчз** = 217 – егда ѿ Ма+; **рѳчи** = 218 – Бѣгъ бѣ слово. (рядок 8, знизу кінцівка); **рѳчѳ** = 219 – бѣ свѣтъ (знизу колонтит.); **рѳчг** = 220 – кто еси; да; **рѳчд** = 221 – има: чесо (знизу колонтит.); **рѳчв** = 222 – ѿверсто.; **рѳчг** = 223 – опровер+; **рѳчд** = 224 – са; **рѳчв** = 225 – сла. Всакъ; **рѳчс** = 226 – сѣа, и вса; **рѳчз** = 227 – воды текѣ+; **рѳчи** = 228 – к'немѣ. Ме+; **рѳчѳ** = 229 – сѣтвори (знизу колонтит.); **рѳчс** = 230 – в'недѣзѣ+ (знизу колонтит.); **рѳчд** = 231 – ѿцѣ бо лю+ (знизу колонтит.); **рѳчв** = 232 – истиннѣ.; **рѳчг** = 233 – Взыйде же; **рѳчд** = 234 – Іѳ. Море же; **рѳчс** = 235 – ꙗкоже естъ; **рѳчз** = 236 – ѿца и навѣ+ (знизу колонтит.); **рѳчз** = 237 – ропцѣтъ (знизу колонтит.); **рѳчи** = 238 – можетъ ми+ ; **рѳчѳ** = 239 – зоритѣса; **рѳчд** = 240 – жаждет', да; **рѳчд** = 241 – и постави+ (знизу колонтит.); **рѳчв** = 242 – нѣсмъ, но; **рѳчг** = 243 – Конецъ, Па^т+ (черв.); **рѳчд** = 244 – оубѣйца бѣ; **рѳче** = 245 – де даже Ав+; **рѳчс** = 246 – са, и виждѣ.; **рѳчз** = 247 – есмы оѣчн+; **рѳчи** = 248 – ꙗкѣ вѣдѣтъ (знизу колонтит.); **рѳчѳ** = 249 – моего. Ра+; **рѳчс** = 250 – мѣр', вы глѣ+; **рѳчд** = 251 – ꙗкѣ нѣстъ; **рѳчв** = 252 – же срѣте; **рѳчг** = 253 – вонь. Конецъ (Конецъ черв.); **рѳчд** = 254 – Марѣа же; **рѳче** = 255 – и срѣте его; **рѳчс** = 256 – смрѣтѣю хо+; **рѳчз** = 257 – не прѣем+; **рѳчи** = 258 – прѣать* ризы (* черв.); **рѳчѳ** = 259 – сѣтвори; **рѳчз** = 260 – идѣ, вѣсте; **рѳчд** = 261 – меѣте вы.; **рѳчв** = 262 – ю: и всакѣ (знизу колонтит.); **рѳчг** = 263 – сте, но азъ; **рѳчд** = 264 – сѣтворат'; **рѳче** = 265 – тѣхѣ его; **рѳчс** = 266 – са каждо; **рѳчз** = 267 – гибе, токмо; **рѳчи** = 268 – деже бѣ вер+ (знизу колонтит.); **рѳчѳ** = 269 – рече двер+; **рѳчд** = 270 – емѣ Іовдее.; **рѳчд** = 271 – де же вонь; **рѳчв** = 272 – ина двѣ, сю+; **рѳчг** = 273 – чти, Па^ткѣ, (черв., знизу колонтит.); **рѳчд** = 274 – цѣй тѣ на

(знизу колонтит.); сѣе = 275 – Гл̃а ей Іс̃.; сѣс = 276 – Гл̃а ем̃л̃ Іс̃.; сѣз = 277 – В нидеже; сѣи = 278 – братію, ѡко; сѣѳ = 279 – Ст̃аго сщ̃е+ (перша літера черв.); сѣ = 280 – на Оутр: Єv+; сѣа = 281 – Ст̃аго пр+ (перша літера черв.); сѣв = 282 – На г̃ мь Часъ (черв.); сѣг = 283 – Ст̃го и пр+ (перша літера черв.); сѣд = 284 – Єv^ѣліе, ѿ Іwа^ѣна.; сѣе = 285 – Пре^ѣпра+ (перша літера черв.); сѣс = 286 – за^ѣ: к̃а. ѿ Лѣки, (рядок 20. знизу кінцівка); сѣз = 287 – Че^ѣ єv^ѣліе ѿ іwан^ѣа (перша літ. черв.); сѣи = 288 – Па^ѣ єv^ѣліе ѿ іwан^ѣа (перша літ. черв.); сѣѳ = 289 – Че^ѣ єv^ѣліе ѿ ма^ѣѳеа (перша літ. черв.); сѣ = 290 – Соу^ѣ єv^ѣліе ѿ ма^ѣѳеа (перша літ. черв.); сѣа = 291 – Лв^ѣргїи, Єv^ѣліе, (черв.); сѣв = 292 – Пне^ѣ єv^ѣліе ѿ лѣки (перша літ. черв.); сѣг = 293 – Вто^ѣ єv^ѣліе ѿ лѣки (перша літ. черв.); сѣд = 294 – Сре^ѣ єv^ѣліе ѿ ма^ѣка (перша літ. черв.); сѣе = 295 – Па^ѣ єv^ѣліе ѿ ма^ѣка (перша літ. черв.); сѣс = 296 – Н^ѣла: ѧ єv^ѣліе (Н^ѣла: черв.); сѣз = 297 – Вовре^ѣ о^ѣ: (перша літ. черв.); сѣи = 298 – Воврема оно, (перша літ. черв.); сѣѳ = 299 – єv^ѣліе ѧ ѿ ма^ѣѳеа (перша літ. черв.); арк. [1] III рах. – Аминь. (посередині рядка).

Додаток 2

Схема міграції примірників

Євангеліє (Вільнюс, 1575)

1.1 Кир.749: Вільнюс → Житомир (Фундаментальна бібліотека Волинської духовної семінарії) → Житомир (Волинський музей) → Київ (НБУВ)

1.2. Кир.756: Вільнюс → ? (збірка П. Шувалова) → Київ (НБУВ)

1.3. Кир.770: Вільнюс → Іваничі (сmt, райцентр Волинської обл.) → Володимир-Волинський (збірка Володимир-Волинського братства) → Житомир (Волинське єпархіальне давньосховище) → Житомир (Волинський музей) → Київ (НБУВ).

1.4. Кир.771: Вільнюс → Житомир (Фундаментальна бібліотека Волинської духовної семінарії) → Житомир (Волинський музей) → Київ (НБУВ).

1.5. Кир.779: Вільнюс → Житомир (Волинське єпархіальне давньосховище) → Житомир (Волинський музей) → Київ (НБУВ).

1.6. Кир.4334п: Вільнюс → ?збірка Є. Львова → Київ (КДА) → Київ (НБУВ)

1.7. Кир.5231п: Вільнюс → Рославичі (с. Васильківського р-ну Київської обл.) → Київ (церква Миколи Притиска) → Київ (Київська духовна академія) → Київ (НБУВ).

1.8. Кол. Вітта 7: Вільнюс → Москва (збірка В. О. Вітта) → Київ (НБУВ).

Євангеліє (без сигнатур) (Вільнюс, 1600)

2.1. Кир.775: Вільнюс → Городненська Свято-Лукінська церква (с. Городне Любомльського р-ну Волинської обл.) → Житомир (Волинське єпархіальне давньосховище) → Житомир (Волинський музей) → Київ (НБУВ).

2.2. Кир.859: Вільнюс → Слобода Покровська (Покровська церква) → Київ (НБУВ).

2.3. Кир.860: Вільнюс → Ячники (Преображенська церква) → Київ (НБУВ).

2.4. Кир.4340п: Вільнюс → Київ (Миколаївська церква Пустинно-Микільського монастиря) – Київ (Київська духовна академія) → Київ (НБУВ).

2.5. Кол. Вітта 18: Вільнюс → Москва (збірка В. О. Вітта) → Київ (НБУВ)

2.6. Кол. Попова 56: Вільнюс → Климово (Новозибківського р-ну Брянської обл., Росія Климівський Покровський монастир) – Київ (збірка П. М. Попова) → Київ (НБУВ)

2.7. Кир.762(2) фрагмент: Вільнюс → див. № 1.2.

2.8. Кир.759(3) фрагмент: Вільнюс → див. № 3.1.

Євангеліє (з сигнатурами) (Вільнюс, [1610–1620-ті рр.]

3.1. Кир.759: Вільнюс → Борки (Михайлівська церква) → Житомир (Волинське єпархіальне давньосховище) → Житомир (Волинський музей) → Київ (НБУВ).

3.2. Кир.772: Вільнюс → Канів → Келіберда (Троїцька церква) → Київ (НБУВ).

3.3. Кир.773: Вільнюс → Могилів? → Київ (Михайлівський жіночий монастир) → Київ (Михайлівський Золотоверхий монастир) → Київ (НБУВ).

3.4. Кир.774: Вільнюс → Вісь Білокриницька → Київ (НБУВ).

3.5. Кир.1260п : Вільнюс → Київ (Києво-Печерська лавра) → Київ (НБУВ).

3.6. Кир.4339п: Вільнюс → Київ (Київська духовна академія) → Київ (НБУВ).

3.7. Кол. Попова 56(2) – Вільнюс → див. № 2.6.

Євангеліє (Вільнюс, 1644)

4.1. Кир.543: Вільнюс → Київський музей → Київ (НБУВ).

4.2. Кир.4343п: Вільнюс → Курськ? → Київ (Церковно-археологічний музей при Київській духовній академії) → Київ (НБУВ).

4.3. Кир.4344п: Вільнюс → Київ (Києво-Печерська лавра) → Київ (НБУВ).

4.4. Кир.4345п: Вільнюс → Полтавський краєзнавчий музей → НБУВ.

4.5. Кир.4346п: Вільнюс → Куп'ятицький Введенський монастир → Київ (Києво-Софійський собор) → Київ (НБУВ).

4.6. Кир.4347п: Вільнюс → НБУВ.

Додаток 3.
Таблиці філіграней

*Додаток 3.1. Філіграні примірників Євангелія (Вільнюс, 1575)
Кир. 749, Кир. 756, Кир. 770, Кол. Вітта 3*

Пари аркушів	Зошит	Кир. 749 (№ 1.1)	Кир. 756 (№ 1.2)	Кир. 770 (№ 1.3)	Кол. Вітта 3 (№ 1.8)
1–9	1 ⁹	Топор без карт. (2)	Топор без карт. (2)	Топор без карт. (2)	Кабан (1)
[1]–8		немає арк.	не встановлено	Кабан (2)	Кабан (2)
2–7		Кабан (2)	Кабан (2)	Кабан (1)	Кабан (1)
3–6		Кабан (1)	Кабан (1)	Кабан (1)	Кабан (2)
4–5		Кабан (1)	Підкова без карт. (1)	Кабан (2)	Підкова без карт. (1)
1–8	2 ⁸	немає арк.	Абданк під митрою (2)	Абданк під митрою (1)	Свенциц (1)
2–7		немає арк.	Абданк (1)	Свенциц (1)	Абданк (1)
3–6		немає арк.	Абданк (1)	Єліта в лінійн. карт. (1)	Абданк під митрою (2)
4–5		немає арк.	Свенциц (1)	Топор під короною (1)	Свенциц (2)
9–16	3 ⁸	Топор без карт. (1)	Єліта в лінійн. карт. (1)	Топор без карт. (1)	без філіграні
10–15		Топор під короною (1)	Свенциц (1)	Свенциц (1)	Свенциц (1)
11–14		Топор під короною (2)	Свенциц (1)	Підкова без карт. (1)	Топор під короною (2)
12–13		Свенциц (2)	Свенциц (1)	немає арк.	Абданк (2)
17–24	4 ⁸	Топор під короною (2)	Свенциц (1)	Свенциц (2)	Свенциц (2)
18–23		Топор під короною (2)	Топор під короною (1)	Свенциц (1)	Свенциц (1)
19–22		Свенциц (2)	Топор під короною (1)	Свенциц (2)	Свенциц (2)
20–21		Свенциц (2)	Топор під короною (1)	Свенциц (1)	Топор під короною (1)
25–32	5 ⁸	Топор під короною	Топор під короною	Топор під короною	Свенциц (2)

		(1)	(2)	(2)	
26–31		Топор під короною (2)	Топор під короною (2)	Топор під короною (2)	Топор під короною (1)
27–30		Абданк (1)	Топор під короною (2)	Свенчиц (1)	Свенчиц (2)
28–29		Свенчиц (2)	Свенчиц (2)	Топор під короною (1)	Топор під короною (2)
33–40	6 ⁸	Свенчиц (1)	Топор під короною (2)	Свенчиц (2)	Свенчиц (1)
34–39		Топор під короною (1)	Топор під короною (1)	Свенчиц (1)	Топор під короною (1)
35–38		Підкова без карт. (1)	Підкова без карт. (1)	Топор під короною (1)	Топор під короною (1)
36–37		Підкова без карт. (1)	Свенчиц (1)	Топор під короною (2)	Топор під короною (2)
41–48	7 ⁸	Свенчиц (1)	Свенчиц (2)	Топор під короною (2)	Топор під короною (1)
42–47		Топор під короною (1)	Топор під короною (2)	Топор під короною (1)	Топор під короною (2)
43–46		Абданк (2)	Свенчиц (1)	Свенчиц (1)	Абданк (2)
44–45		Єліта під короною (1)	Свенчиц (1)	Єліта під короною (2)	1 – Єліта під короною (1)
49–56	8 ⁸	Топор під короною (1)	Підкова без карт. (2)	Топор під короною (2)	Топор під короною (1)
50–55		Топор під короною (2)	Топор під короною (1)	Топор під короною (2)	Свенчиц (2)
51–54		Топор під короною (2)	Свенчиц (1)	Топор під короною (2)	Свенчиц (1)
52–53		Топор під короною (1)	Топор під короною (2)	Топор під короною (1)	Свенчиц (2)
57–64	9 ⁸	Топор під короною (1)	Топор під короною (2)	Топор під короною (1)	Топор під короною (1)
58–63		Топор під короною (2)	Свенчиц (1)	Топор під короною	Топор під короною (2)
59–62		Топор під	Топор під	Топор під	Свенчиц (1)

		короною (2)	короною (1)	короною (1)	
60–61		Топор під короною (2)	Топор під короною (1)	Топор під короною (1)	Топор під короною (1)
65–72	10 ⁸	не встановлено	Топор під короною (1)	Топор під короною (2)	Топор під короною (1)
66–71		Топор під короною (2)	Топор під короною (1)	Топор під короною (2)	Топор під короною (2)
67–70		Топор під короною (2)	Свенчиц (1)	Топор під короною (2)	Свенчиц (1)
68–69		Топор під короною (2)	Топор під короною (1)	Топор під короною (2)	Свенчиц (1)
73–80	11 ⁸	не встановлено	Свенчиц (2)	Топор під короною (2)	Свенчиц (1)
74–79		Абданк під митрою (2)	Абданк під митрою (2)	Свенчиц (1)	Абданк під митрою (1)
75–78		Топор під короною (1)	Свенчиц (2)	Топор під короною (1)	Топор під короною (1)
76–77		Топор під короною (1)	Топор під короною (1)	Свенчиц (1)	Свенчиц (1)
81–88	12 ⁸	Свенчиц (1)	без філіграні	Топор під короною (1)	Топор під короною (2)
82–87		Топор під короною (2)	Свенчиц (1)	Топор під короною (1)	Топор під короною (1)
83–86		Топор під короною (1)	Топор під короною (2)	Топор під короною (1)	Свенчиц (2)
84–85		Топор під короною (2)	Свенчиц (2)	Топор під короною (1)	Топор під короною (1)
89–96	13 ⁸	Свенчиц (2)	Єліта під короною (1)	Топор під короною (2)	Топор під короною (1)
90–95		Топор під короною (2)	Підкова без карт. (1)	Топор під короною (1)	Підкова без карт. (1)
91–94		Топор під короною (1)	Топор під короною (1)	Топор під короною (1)	Топор під короною (1)
92–93		Топор під короною (2)	Свенчиц (1)	Топор під короною (2)	Топор під короною (2)

97–103	14 ⁸	Топор під короною (2)	Єліта під короною (1)	Єліта під короною (1)	Підкова без карт. (1)
98–102		Єліта в лінійн. карт. (1)	без філіграні	Кабан (2)	Кабан (1)
99–[1]		Топор під короною (1)	Ястрембец (1)	Топор під короною (1)	Ястрембец (2)
100–101		Топор під короною (1)	Свенчиц (2)	Топор під короною (1)	Топор під короною (1)
104–110	15 ⁸	Абданк під митрою (1)	Абданк під митрою (1)	Свенчиц (1)	Абданк під митрою (2)
[1] част. – 109		не встановлено	Підкова без карт. (2)	не встановлено	Топор під короною (1)
105(Мрк) – 108		Топор під короною (1)	Єліта в лінійн. карт. (2)	Топор під короною (2)	Єліта в лінійн. карт. (2)
106–107		Топор під короною (1)	Топор під короною (2)	Топор під короною (1)	Топор під короною (1)
111–118	16 ⁸	Топор під короною (2)	Топор під короною (1)	Топор під короною (2)	Топор під короною (2)
112–117		Топор під короною (2)	Топор під короною (2)	Топор під короною (1)	Свенчиц (1)
113–116		Топор під короною (2)	Топор під короною (2)	Топор під короною (1)	Свенчиц (1)
114–115		Топор під короною (1)	Топор під короною (2)	Підкова без карт. (1)	Підкова без карт. (2)
119–126	17 ⁸	Топор під короною (2)	без філіграні	Свенчиц (1)	Топор під короною (1)
120–125		Топор під короною (2)	без філіграні	Топор під короною (2)	Топор під короною (2)
121–124		Топор під короною (1)	без філіграні	Топор під короною (1)	Топор під короною (1)
122–123		Ястжембец під короною (1)	без філіграні	Топор під короною (2)	Топор під короною (1)
127–134	18 ⁸	Підкова без карт. (1)	Топор під короною	Підкова без карт. (1)	Підкова без карт. (1)
128–133		Свенчиц (2)	Абданк під митрою (1)	Свенчиц (1)	Підкова без карт. (1)

129–132		Топор під короною (2)	Свенчиц (1)	Свенчиц (1)	Свенчиц (1)
130–131		Свенчиц (2)	Топор під короною (2)	Свенчиц (2)	Топор під короною (1)
135–142	19 ⁸	Свенчиц (1)	Свенчиц (2)	Свенчиц (2)	Свенчиц (1)
136–141		Свенчиц (2)	Топор під короною (2)	Топор під короною (2)	Свенчиц (1)
137–140		Топор під короною (2)	Топор під короною (2)	Топор під короною (2)	Топор під короною (1)
138–139		Топор під короною (2)	Підкова без картуша (1)	Підкова без картуша (1)	Підкова без картуша (1)
143–150	20 ⁸	Ястжембец під короною (2)	Ястжембец під короною (2)	Ястжембец під короною (1)	Ястжембец під короною (1)
144–149		Свенчиц (1)	Ястжембец під короною (1)	Труби (1)	Труби (2)
145–148		Підкова без карт. (1)	Свенчиц (1)	Топор під короною (2)	Топор під короною (2)
146–147		Топор під короною (1)	Підкова без карт. (1)	Топор під короною (2)	Топор під короною (2)
151–158	21 ⁸	Свенчиц (2)	Труби (2)	Свенчиц (1)	Свенчиц (2)
152–157		Свенчиц (1)	Труби (1)	Труби (1)	Труби (2)
153–156		Труби (1)	Свенчиц (2)	Свенчиц (2)	Труби (1)
154–155		Свенчиц (2)	Свенчиц (2)	Труби (1)	Свенчиц (2)
159–166	22 ⁸	Труби (2)	Труби (1)	Підкова без карт. (1)	Труби (1)
160–165		Труби (2)	Труби (1)	Труби (1)	Труби (1)
161–164		Свенчиц (2)	Труби (2)	Труби (2)	Труби (1)
162–163		Труби (2)	Свенчиц (2)	без філіграні	Труби (1)
167–[1] іл.	23 ⁸	немає арк.	Свенчиц (1)	Свенчиц (1)	Труби (2)
[1] – [1] част.		немає арк.	немає арк.	немає арк.	Голова блазня (1)
168–171		Труби (2)	Топор без карт. (2)	Кабан (1)	Топор без карт. (1)
169–170		Труби (1)	Труби (2)	Свенчиц (2)	Свенчиц (1)
172–179	24 ⁸	Підкова без карт. (1)	Труби (2)	Труби (2)	Труби (1)
173–178		Труби (2)	Підкова без	Труби (1)	Труби (1)

			карт. (2)		
174–177		Труби (1)	Труби (1)	Підкова без карт. (1)	Підкова без карт. (2)
175–176		Підкова без карт. (1)	Труби (1)	Труби (1)	Підкова без карт. (1)
180–187	25 ⁸	Труби (2)	Труби (1)	Труби (1)	Труби (1)
181–186		Ястжембец під короною (2)	Труби (1)	Труби (2)	Ястжембец (1)
182–185		Підкова без карт. (1)	Підкова без карт. (2)	Труби (1)	Труби (2)
183–184		Труби (2)	Труби (2)	Труби (1)	Підкова без карт. (2)
188–195	26 ⁸	Труби (2)	Підкова без карт. (1)	Підкова без карт. (1)	Підкова без карт. (2)
189–194		Труби (2)	Підкова без карт. (2)	Труби (2)	Труби (2)
190–193		Труби (2)	Труби (2)	Труби (2)	Підкова без карт. (1)
191–192		Труби (1)	Труби (2)	Труби (1)	Труби (1)
196–203	27 ⁸	Труби (1)	Труби (2)	Свенчиц (1)	Труби (1)
197–202		Труби (2)	Свенчиц (1)	Труби (1)	Труби (1)
198–201		Підкова без карт. (1)	Труби (2)	Труби (2)	Підкова без карт. (2)
199–200		Труби (1)	Підкова без карт. (2)	Підкова без карт. (2)	Труби (2)
204–211	28 ⁸	Підкова без карт. (1)	Труби (1)	Ястжембец під короною (1)	Труби (2)
205–210		Підкова без карт. (2)	Труби (2)	Труби (2)	Підкова без карт. (2)
206–209		Підкова без карт. (2)	Труби (2)	Труби (1)	Труби (1)
207–208		Підкова без карт. (1)	Труби (1)	Труби (2)	Труби (2)
212–219	29 ⁸	Труби (2)	Труби (1)	Труби (2)	Труби (1)
213–218		Труби (1)	Труби (2)	Підкова без карт. (1)	Підкова без карт. (2)
214–217		Труби (2)	Труби (2)	Підкова без карт. (1)	Підкова без карт. (1)
215–216		Труби (1)	Труби (2)	Труби (2)	Труби (1)
220–227	30 ⁸	Підкова без карт. (2)	Підкова без карт. (2)	Підкова без карт. (2)	Підкова без карт. (2)
221–226		Труби (1)	Труби (1)	Труби (2)	Труби (2)
222–225		Труби (2)	Труби (1)	Підкова без карт. (2)	Підкова без карт. (2)
223–224		Труби (2)	Труби (1)	Труби (1)	Труби (2)
228–235	31 ⁸	Труби (2)	Труби (2)	Герб С. Гурки	Труби (1)

				(2)	
229–234		Труби (1)	Труби (1)	Труби (2)	Труби (2)
230–233		Труби (1)	Труби (2)	Труби (2)	Труби (1)
231–232		Підкова без карт. (2)	Труби (2)	Підкова без карт. (2)	Труби (2)
236–243	32 ⁸	Труби (1)	Труби (1)	Труби (2)	Труби (1)
237–242		Труби (2)	Труби (1)	Труби (2)	Труби (2)
238–241		Труби (1)	Труби (1)	Труби (1)	Труби (2)
239–240		Труби (2)	Труби (1)	Герб С. Гурки(1)	Труби (1)
244–251	33 ⁸	Труби (1)	Труби (2)	Труби (2)	Труби (1)
245–250		Труби (2)	Труби (1)	Труби (2)	Труби (2)
246–249		Труби (2)	Труби (1)	Труби (2)	Труби (2)
247–248		Труби (1)	Труби (2)	Труби (2)	Труби (2)
252–259	34 ⁸	Труби (2)	Труби (1)	Труби (1)	Труби (1)
253–258		Труби (1)	Труби (1)	Труби (2)	Труби (2)
254–257		Труби (1)	Труби (1)	Труби (1)	Труби (1)
255–256		Труби (2)	Труби (1)	Труби (2)	Труби (1)
260–267	35 ⁸	Труби (1)	Труби (2)	Труби (1)	Труби (1)
261–266		Труби (2)	Труби (1)	Труби (2)	Труби (2)
262–265		Труби (2)	Труби (2)	Труби (2)	Труби (2)
263–264		Труби (1)	Труби (2)	Труби (1)	Труби (2)
268–275	36 ⁸	Труби (2)	Труби (2)	Труби (2)	Труби (2)
269–274		Труби (2)	Труби (1)	Труби (2)	Труби (1)
270–273		Труби (2)	Труби (2)	Труби (2)	Труби (2)
271–272		Труби (2)	Труби (1)	Труби (2)	Труби (1)
276–[1]іл.	37 ⁸	Труби (1)	Труби (1)	Труби (1)	Труби (1)
277–[1]		Труби (1)	не встановлено	Труби (1)	Труби (2)
[1] чист. – 280		Труби (1)	не встановлено	не встановлено	Труби (2)
278–279		Сліга в лінійн. карт. (2)	Сліга в лінійн. карт. (2)	Сліга в лінійн. карт. (2)	Підкова без карт. (1)
281–288	38 ⁸	Труби (1)	Труби (1)	Труби (1)	Труби (2)
282–287		Труби (1)	Труби (1)	Труби (1)	Труби (1)
283–286		Труби (1)	Труби (2)	Труби (2)	Труби (1)
284–285		Труби (2)	Труби (2)	Труби (2)	Труби (1)
289–296	39 ⁸	Труби (1)	Труби (1)	Труби (2)	Труби (1)
290–295		Труби (1)	Труби (2)	Труби (1)	Труби (1)
291–294		Труби (2)	Труби (2)	Труби (2)	Труби (1)
292–293		Труби (1)	Труби (1)	Труби (2)	Труби (2)
297–304	40 ⁸	Труби (2)	Труби (1)	Труби (2)	Труби (2)
298–303		Труби (2)	Труби (1)	Труби (1)	Труби (1)
299–302		Літера S (1)	Труби (1)	Труби (2)	Труби (2)
300–301		Труби (2)	Труби (2)	Труби (2)	Труби (2)
305–312	41 ⁸	Труби (1)	Труби (2)	Труби (2)	Труби (1)
306–311		Труби (2)	Труби (2)	Труби (2)	Труби (1)
307–310		Труби (2)	Труби (1)	Труби (2)	Труби (1)
308–309		Труби (1)	Труби (1)	Труби (1)	Труби (1)
313–320	42 ⁸	Труби (1)	Труби (2)	Труби (1)	Труби (1)

314–319		Літера S (1)	Труби (2)	Труби (2)	Труби (2)
315–318		Труби (1)	Труби (2)	Труби (1)	Труби (1)
316–317		Труби (1)	Літера S (1)	Труби (1)	Труби (1)
321–328	43 ⁸	Кабан (2)	без філіграні	Два хрести (1)	без філіграні
322–327		Риба (1)	Два хрести (1)	Абданк (1)	Риба (2)
323–326		Підкова без карт. (2)	Підкова без карт. (1)	Остоя (1)	Підкова без карт. (1)
324–325		Труби (1)	Літера S (1)	Кабан (2)	Кабан (2)
329–336	44 ⁸	без філіграні	без філіграні	Риба (2)	Риба (1)
330–335		без філіграні	без філіграні	Риба (1)	Труби (2)
331–334		без філіграні	без філіграні	Риба (2)	Риба (1)
332–333		без філіграні	без філіграні	Літера S (1)	Кабан (2)
337–344	45 ⁸	без філіграні	Єліта в лінійн. карт. (1)	Єліта в лінійн. карт. (1)	без філіграні
338–343		без філіграні	Єліта в лінійн. карт. (1)	Єліта в лінійн. карт. (2)	без філіграні
339–342		без філіграні	Єліта в лінійн. карт. (1)	Єліта в лінійн. карт. (2)	без філіграні
340–341		без філіграні	Риба (2)	Риба (2)	без філіграні
345–352	46 ⁸	без філіграні	Підкова без карт. (1)	Підкова без карт. (2)	без філіграні
346–351		без філіграні	без філіграні	Риба (1)	Підкова без карт. (1)
347–350		без філіграні	Єліта в лінійн. карт. (1)	Єліта в лінійн. карт. (2)	без філіграні
348–349		без філіграні	Єліта в лінійн. карт. (2)	Єліта в лінійн. карт. (2)	без філіграні
353–360	47 ⁸	Підкова без карт. (1)	Підкова без карт. (1)	Підкова без карт. (1)	без філіграні
354–359		Кабан (2)	Риба (2)	Кабан (2)	Кабан (1)
355–358		Кабан (1)	Топор під короною (1)	Риба (1)	Риба (2)
356–357		Риба (2)	без філіграні	Підкова без карт. (1)	Риба (2)
[1]–367	48 ⁸	Єліта в лінійн. карт. (1)	Єліта в лінійн. карт. (2)	Єліта в лінійн. карт. (2)	Єліта в лінійн. карт. (2)
361–366		Єліта в	Єліта в	Єліта в	Єліта в

		лінійн. карт. (1)	лінійн. карт. (2)	лінійн. карт. (2)	лінійн. карт. (1)
362–365		Єліта в лінійн. карт. (1)	Єліта в лінійн. карт. (2)	Єліта в лінійн. карт. (1)	Підкова без карт. (2)
363–364		Єліта в лінійн. карт. (2)	Єліта в лінійн. карт. (1)	Єліта в лінійн. карт. (2)	Єліта в лінійн. карт. (1)
368–375	49 ⁸	Підкова без карт. (1)	Підкова без карт. (2)	Підкова без карт. (1)	Підкова без карт. (2)
369–374		Підкова без карт. (1)	Літера S (2)	Літера S (1)	Підкова без карт. (2)
370–373		Підкова без карт. (1)	Підкова без карт. (1)	Підкова без карт. (1)	Підкова без карт. (1)
371–372		Підкова без карт. (2)	Підкова без карт. (2)	Літера S (2)	Підкова без карт. (1)
376–383	50 ⁸	Труби (1)	Труби (2)	Труби (2)	Єліта в лінійн. карт. (2)
377–382		Єліта в лінійн. карт. (2)	Єліта в лінійн. карт. (1)	Єліта в лінійн. карт. (2)	Єліта в лінійн. карт. (1)
378–381		Єліта в лінійн. карт. (1)	Єліта в лінійн. карт. (2)	Єліта в лінійн. карт. (2)	Єліта в лінійн. карт. (1)
379–380		Свенчиц (1)	Єліта в лінійн. карт. (2)	Свенчиц (1)	Єліта в лінійн. карт. (2)
384–391	51 ⁸	не встанов- лено	Остоя (2)	без філіграні	Остоя (1)
385–390		Остоя (1)	Труби (1)	Свенчиц (1)	немає арк.
386–389		Труби (1)	Труби (2)	Труби (1)	Труби (2)
387–388		Єліта в лінійн. карт. (2)	Кабан (2)	Підкова без карт. (2)	Єліта в лінійн. карт. (2)
392–[4]	52 ⁸	не встановлен о	немає арк.	немає арк.	немає арк.
393–[3]		не встанов- лено	немає арк.	Голова блязня (1)	немає арк.
394–[2]		не встанов- лено	немає арк.	немає арк.	немає арк.
395–[1]		Голова блязня (1)	немає арк.	Голова блязня (1)	Голова блязня (1)

Додаток 3.2. Філіграні примірників Євангелія (без сигнатур)
(Вільнюс, 1600) Кир.775, Кир.859, Кир.4340п, Кол. Вітта 18

Пари аркушів	Зошит	Кир.775 (№ 2.1)	Кир.859 (№ 2.2)	Кир.4340п (№ 2.4)	Кол. Вітта 18 (№ 2.5)
2–9 І р.	1 ⁸	немає арк.	Три корони (1)	Три корони (1)	Три корони (1)
3–8 І р.		Остоя (2)	Остоя (2)	Остоя (1)	Остоя (1)
4–7 І р.		Три корони (2)	Три корони (1)	2 – Лис в колі	Топор у карт. під півміс. (1)
5–6 І р.		Коло в картуші (2)	Лис у колі з LS (1)	Остоя (2)	Остоя (2)
1–8 ІІ р.	2 ⁸	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)
2–7		Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)
3–6		Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)
4–5		Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)
9–16	3 ⁸	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)
10–15		Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)
11–14		Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)
12–13		Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)
17–24	4 ⁸	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)	Ястжембец в барок. карт. (1)	Лис у колі з LS (1)
18–23		Ястжембец у барок. карт. (2)	Ястжембец у барок. карт. (1)	Ястжембец у колі (1)	Лис у барок. карт. (1)
19–22		Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)	Ястжембец в барок. карт. (2)	Лис у колі з LS (1)
20–21		Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)
25–32	5 ⁸	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)
26–31		Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)
27–30		Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)
28–29		Остоя (1)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)	1 – Остоя

33–40	6 ⁸	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)
34–39		Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)
35–38		Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)
36–37		Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)
41–48	7 ⁸	Лис у колі з LS (1)	1 – Топор без карт.	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)
42–47		Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)
43–46		Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)
44–45		Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)
49–56	8 ⁸	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)
50–55		Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)
51–54		Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)
52–53		Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)
57–64	9 ⁸	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)
58–63		Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)
59–62		Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)
60–61		Любич у барок. карт. (1)	Любич у барок. карт. (1)	Любич у барок. карт. (2)	Любич у барок. карт. (2)
65–72	10 ⁸	Любич у барок. карт. (2)	Любич у барок. карт. (1)	Любич у барок. карт. (1)	Любич у барок. карт. (1)
66–71		Любич у барок. карт. (1)	Любич у барок. карт. (1)	Любич у барок. карт. (2)	Любич у барок. карт. (1)
67–70		Любич у барок. карт. (1)	Любич у барок. карт. (1)	Любич у барок. карт. (1)	Любич у барок. карт. (1)
68–69		Любич у барок. карт. (1)	Ястжембец у колі (1)	Любич у барок. карт. (2)	Любич у барок. карт. (2)
73–80	11 ⁸	Любич у барок. карт. (1)	Лис у колі з LS (1)	Любич у барок. карт. (1)	Любич у барок. карт. (2)
74–79		Любич у барок. карт. (1)	Любич у барок. карт. (1)	Ястжембец у колі (1)	Любич у барок. карт. (1)

75–78		Любич у барок. карт. (2)	Ястжембец у колі (1)	Любич у барок. карт. (2)	Любич у барок. карт. (1)
76–77		Любич у барок. карт. (1)	Лис у колі з LS (1)	Любич у барок. карт. (2)	Любич у барок. карт. (1)
81–88	12 ⁸	Любич у барок. карт. (1)	Любич у барок. карт. (2)	Любич у барок. карт. (2)	Любич у барок. карт. (1)
82–87		Любич у барок. карт. (2)	Любич у барок. карт. (1)	Любич у барок. карт. (2)	Любич у барок. карт. (1)
83–86		Любич у барок. карт. (2)	Любич у барок. карт. (1)	Любич у барок. карт. (1)	Любич у барок. карт. (1)
84–85		Любич у барок. карт. (1)	Любич у барок. карт. (1)	Любич у барок. карт. (1)	Любич у барок. карт. (1)
89–96	13 ⁸	Любич у барок. карт. (2)	Любич у барок. карт. (2)	Любич у барок. карт. (1)	Любич у барок. карт. (1)
90–95		Любич у барок. карт. (2)	Любич у барок. карт. (1)	Любич у барок. карт. (2)	Любич у барок. карт. (2)
91–94		Любич у барок. карт. (2)	Любич у барок. карт. (1)	Любич у барок. карт. (1)	Любич у барок. карт. (1)
92–93		Любич у барок. карт. (2)	Любич у барок. карт. (1)	Любич у барок. карт. (1)	Любич у барок. карт. (1)
97–103	14 ⁸	Любич у барок. карт. (2)	Ястжембец в округл. карт.	Любич у барок. карт. (1)	Любич у барок. карт. (2)
98–102		Любич у барок. карт. (1)	Любич у барок. карт. (1)	Любич у барок. карт. (1)	Любич у барок. карт. (1)
99–[1] чист.		Любич у барок. карт. (2)	Любич у барок. карт. (1)	Любич у барок. карт. (2)	Любич у барок. карт. (2)
100–101		Любич у барок. карт. (1)	Любич у барок. карт. (2)	Любич у барок. карт. (2)	Любич у барок. карт. (1)
104–110	15 ⁸	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)
[1] чист.–109		немає арк.	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)
105 іл.–108		Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)
106–107		Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)
111–118	16 ⁸	Леопард /	Леопард /	Леопард /	Леопард /

		пів орла (2)	пів орла (1)	пів орла (1)	пів орла (1)
112–117		Леопард / пів орла (2)	Леопард / пів орла (2)	Леопард / пів орла (1)	Леопард / пів орла (2)
113–116		Леопард / пів орла (2)	Леопард / пів орла (1)	Леопард / пів орла (1)	Ястжембец в округл. карт. (1)
114–115		Ястжембец в округл. карт. (1)	Ястжембец в округл. карт. (2)	Ястжембец у колі (2)	Ястжембец в округл. карт. (1)
119–126	17 ⁸	Леопард / пів орла (1)	Леопард / пів орла (2)	Леопард / пів орла (1)	Леопард / пів орла (2)
120–125		Леопард / пів орла (2)	Леопард / пів орла (2)	Леопард / пів орла (2)	Леопард / пів орла (2)
121–124		Леопард / пів орла (1)	Леопард / пів орла (1)	Леопард / пів орла (1)	Леопард / пів орла (2)
122–123		Леопард / пів орла (2)	Леопард / пів орла (1)	Леопард / пів орла (1)	Леопард / пів орла (2)
127–134	18 ⁸	Леопард / пів орла (2)	Леопард / пів орла (1)	Леопард / пів орла (2)	Леопард / пів орла (2)
128–133		Леопард / пів орла (2)	Леопард / пів орла (2)	Леопард / пів орла (2)	Леопард / пів орла (2)
129–132		Леопард / пів орла (1)	Леопард / пів орла (2)	Леопард / пів орла (1)	без філіграні
130–131		Леопард / пів орла (1)	Леопард / пів орла (2)	Леопард / пів орла (1)	Леопард / пів орла (2)
135–142	19 ⁸	Лис у колі з LS (2)	Леопард / пів орла (1)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)
136–141		Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)	Леопард / пів орла (2)
137–140		Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)
138–139		Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)
143–150	20 ⁸	Башти (1)	Гоздава у лінійн. карт. (2)	Ястжембец (1)	Башти (1)
144–149		Гоздава без карт. (1)	Гоздава у лінійн. карт. (1)	Гоздава без карт. (2)	Башти (1)
145–148		Башти (2)	Гоздава у лінійн. карт. (1)	Башти (1)	Гоздава без карт. (2)
146–147		Топор у карт. під короною (2)	Топор у карт. з півміс. і орлом (2)	Топор в карт. під короною (2)	Топор у карт. під короною (2)
151–158	21 ⁸	Гоздава без карт. (2)	Лис у колі з LS (1)	Башти (2)	Башти (1)
152–157		Башти (2)	Лис у колі з LS (2)	Гоздава без карт. (1)	Гоздава без карт. (1)
153–156		Башти (1)	Гоздава без карт. (1)	Башти (2)	Башти (1)

154–155		Башти (2)	Лис у колі з LS (2)	Гоздава без карт. (1)	Гоздава без карт. (1)
159–166	22 ⁸	Лис у колі з LS (1)	Леопард / /пів орла (1)?	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)
160–165		Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)
161–164		Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)
162–163		Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)
167–[1] Лука	23 ⁶	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)
168–171		Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)
169–170		Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)
172–179	24 ⁸	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)
173–178		Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)
174–177		Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)
175–176		Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)
180–187	25 ⁸	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)
181–186		Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)
182–185		Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)
183–184		Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)
188–195	26 ⁸	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)
189–194		Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)
190–193		Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)
191–192		Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)
196–203	27 ⁸	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)
197–202		Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)
198–201		Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)
199–200		Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)
204–211	28 ⁸	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)
205–210		Лис у колі з	Лис у колі з	Лис у колі з	Лис у колі з

		LS (2)	LS (1)	LS (1)	LS (2)
206–209		Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)
207–208		Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)
212–219	29 ⁸	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)
213–218		Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)
214–217		Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)
215–216		Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)
220–227	30 ⁸	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)
221–226		Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)
222–225		Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)
223–224		Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)
228–235	31 ⁸	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)
229–234		Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)
230–233		Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)
231–232		Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)
236–243	32 ⁸	Лис у колі з LS (1)	Єліта в барок. карт. (1)	Єліта в барок. карт. (2)	Єліта в барок. карт. (1)
237–242		Єліта в барок. карт. (1)	Єліта в барок. карт. (1)	Єліта в барок. карт. (2)	Єліта в барок. карт. (1)
238–241		Єліта в барок. карт. (1)	Лис у колі з LS (1)	Єліта в барок. карт. (1)	Єліта в барок. карт. (2)
239–240		Єліта в барок. карт. (2)	Єліта в барок. карт. (2)	Лис у колі з LS (2)	Єліта в барок. карт. (1)
244–251	33 ⁸	Єліта в барок. карт. (2)	Лис у колі з LS (2)	Єліта в барок. карт. (1)	Єліта в барок. карт. (2)
245–250		Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)
246–249		Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)
247–248		Єліта в барок. карт. (1)	Лис у колі з LS (2)	Єліта в барок. карт. (2)	Єліта в барок. карт. (1)

252–259	34 ⁸	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)
253–258		Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)
254–257		Єліта в барок. карт. (2)	Єліта в барок. карт. (1)	Єліта в барок. карт. (2)	Єліта в барок. карт. (1)
255–256		Лис у колі з LS (2)	Єліта в барок. карт. (1)	Леварт? (1)	Леварт?(2)
260–267	35 ⁸	Леварт? (2)	Леварт? (2)	Леварт? (2)	Леварт? (2)
261–266		Леварт? (2)	Єліта в барок. карт. (1)	Єліта в барок. карт. (2)	Леварт? (2)
262–265		Любич у барок. карт. (2)	Любич у барок. карт. (2)	Лис у колі з LS (2)	Любич у барок. карт. (2)
263–264		Любич у барок. карт. (1)	Любич у барок. карт. (1)	Любич у барок. карт. (1)	Любич у барок. карт. (1)
268–275	36 ⁸	Любич у барок. карт. (2)	Любич у барок. карт. (1)	Любич у барок. карт. (2)	Любич у барок. карт. (2)
269–274		Єліта в барок. карт. (2)	Любич у барок. карт. (1)	Єліта в барок. карт. (2)	Єліта в барок. карт. (2)
270–273		Єліта в барок. карт. (2)	Єліта в барок. карт. (1)	Єліта в барок. карт. (1)	Єліта в барок. карт. (2)
271–272		Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)
276–[1] іл.	37 ⁸	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)
277–[1] чист.		Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)
[1] чист. 280		Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Ястжембец в колі (1)	Лис у колі з LS (2)
278–279		Лис у колі з LS (1)	Ястжембец в округл. карт. (2)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)
281–288	38 ⁸	піварк. втрач.	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)
282–287		Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)
283–286		Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)
284–285		Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)
289–296	39 ⁸	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)
290–295		Лис у колі з	Лис у колі з	Лис у колі з	Лис у колі з

		LS (2)	LS (2)	LS (2)	LS (2)
291–294		Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)
292–293		Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)
297–304	40 ⁸	Сліповрон (2)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)	Єліта в карт. (2)
298–303		Любич у барок. карт. (1)	Любич у барок. карт. (1)	Лис у колі з LS (2)	Любич у барок. карт. (2)
299–302		Леварт нечітка? (2)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)	Леварт нечітка? (2)
300–301		Сліповрон (1)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)	Сліповрон (1)
305–312	41 ⁸	Трикутне зображення з написом «Trissel» (2)	Лис у колі з LS (1)	Герб Бауцена (2)	Герб Бауцена (1)
306–311		Долива (2)	Лис у колі з LS (1)	Долива (2)	Долива (2)
307–310		Лис у колі з LS (2)	Герб Бауцена (2)	Долива (2)	Лис у колі з LS (1)
308–309		Єліта в карт. (1)	Любич у барок. карт. (2)	Єліта в карт. (2)	Любич у барок. карт. (2)
313–320	42 ⁸	Любич у барок. карт. (2)	не вставновлено	Єліта в карт. (2)	Єліта в карт. (2)
314–319		Лис у барок. карт. (1)	Лис у барк. карт. (2)	Любич у барок. карт. (1)	Лис у барок. карт. (1)
315–318		Долива (2)	Долива (1)	Герб Бауцена (2)	Герб Бауцена (2)
316–317		Герб Бауцена (2)	Герб Бауцена (1)	Долива (1)	Герб Бауцена (1)
321–328	43 ⁸	Долива (1)	Герб Бауцена (1)	Лис у колі з LS (2)	Герб Бауцена (2)
322–327		Вершник у колі (2)	Вершник у колі (2)	Вершник у колі (2)	Вершник у колі (1)
323–326		Вершник у колі (2)	Вершник у колі (2)	Вершник у колі (2)	Вершник у колі (1)
324–325		Вершник у колі (2)	Вершник у колі (2)	Вершник у колі (1)	Вершник у колі (2)
329–336	44 ⁸	Вершник у колі (2)	Вершник у колі (2)	Вершник у колі (1)	Вершник у колі (2)
330–335		Вершник у колі (1)	Вершник у колі (2)	Вершник у колі (2)	Вершник у колі (2)
331–334		Леварт? (2)	Леварт? (1)	Леварт? (1)	Леварт? (1)
332–333		Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)	Вершник у колі (2)	Вершник у колі (2)
337–344	45 ⁸	Леварт? (2)	Леварт? (2)	Леварт? (1)	Леварт? (2)

338–343		Колоски (1)	Колоски (1)	Колоски (2)	Леварт? (2)
339–342		Любич у барок. карт. (1)	Колоски (2)	Колоски (2)	Любич у барок. карт. (1)
340–341		Любич у барок. карт. (2)	Леварт? (2)	Леварт? (1)	Любич у барок. карт. (1)
345–352	46 ⁸	Любич у барок. карт. (2)	Любич у барок. карт. (1)	Любич у барок. карт. (1)	Любич у барок. карт. (2)
346–351		Любич у барок. карт. (1)	Любич у барок. карт. (1)	Любич у барок. карт. (2)	Любич у барок. карт. (2)
347–350		Лис у барок. карт. (1)	Лис у барок. карт. (2)	Лис у барок. карт. (1)	Любич у барок. карт. (2)
348–349		Лис у барок. карт. (1)	Лис у барок. карт. (1)	Орел у карт. (2)	Лис у барок. карт. (1)
353–360	47 ⁸	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)
354–359		Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)
355–358		Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)
356–357		Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)
[1] чист.–367	48 ⁸	Топор у карт. (2)	Топор у карт. (1)	Топор у карт. (2)	Топор у карт. (2)
361–366		Топор у карт. (1)	Топор у карт. (2)	Топор у карт. (1)	Лис у колі з LS (1)
362–365		Гоздава під короною (2)	Гоздава у лінійн. карт. (2)	Топор у карт. (2)	Гоздава у лінійн. карт. (2)
363–364		Топор у карт. (2)	Топор у карт. (2)	Три корони (1)	Топор у карт. (1)
368–375	49 ⁸	Лис у колі з LS (1)	Три корони (1)	Три корони (1)	Топор у карт. (1)
369–374		Топор у карт. під півміс. з орлом (2)	Три корони (2)	Три корони (1)	Лис у колі з LS (1)
370–373		Три корони (2)	Три корони (1)	Три корони (2)	Три корони (1)
371–372		Три корони (2)	Три корони (2)	Три корони (2)	Три корони (1)
376–383	50 ⁸	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)
377–382		Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (1)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (1)
378–381		Лис у колі з	Лис у колі з	Лис у колі з	Лис у колі з

		LS (2)	LS (1)	LS (2)	LS (2)
379–380		Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)	Лис у колі з LS (2)
384–391	51 ⁸	не встановл.	Три корони (2)	Три корони (2)	Три корони (2)
385–390		не встановл.	Три корони (1)	Три корони (2)	Три корони (1)
386–389		Три корони (1)	Три корони (1)	Три корони (2)	Три корони (2)
387–388		Топор у карт. (2)?	Три корони (1)	Топор у карт. (2)?	Топор у карт. (2)
[1]–[2] III рах.	52 ²	немає арк.	немає арк.	немає арк.	немає арк.

Додаток 3.3. Філіграні примірників Євангелія
(з сигнатурами) (Вільнюс, [1610–1620-ті рр.]
Кир.772, Кир.773, Кир.774, Кир.1260п

Пари аркуші в	Зошит	Кир.772 (№ 3.2)	Кир.773 (№ 3.3)	Кир.774 (№ 3.4)	Кир.1260п (№ 3.5)
2–9 I р.	[(1) ⁸	Агнець (1)	Агнець (2)	Агнець (1)	Літера R (2)
3–8 I р.		Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (1)
4–7 I р.		Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (1)
5–6 I р.		Агнець (1)	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (1)
1 іл.– 8 II р.	A(2) ⁸	Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (2)
2–7		Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (2)
3–6		Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (2)
4–5		Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (2)
9–16	B(3) ⁸	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (2)
10–15		Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (1)
11–14		Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (2)
12–13		Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (1)
17–24	B(4) ⁸	Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (2)
18–23		Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (1)
19–22		Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (2)
20–21		Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (1)
25–32	Г(5) ⁸	Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (1)
26–31		Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (2)
27–30		Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (1)
28–29		Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (2)
33–40	Д(6) ⁸	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (2)
34–39		Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (1)
35–38		Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (2)
36–37		Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (1)
41–48	E(7) ⁸	Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (1)
42–47		Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (2)

43–45		Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (2)
44–45		Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (2)
49–56	Ж(8) ⁸	Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (1)
50–55		Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (1)
51–54		Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (1)
52–53		Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (1)
57–64	S(9) ⁸	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (2)
58–63		Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (1)
59–62		Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (2)
60–61		Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (1)
65–72	3(10) ⁸	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (2)
66–71		Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (2)
67–70		Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (2)
68–69		Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (2)
73–80	И(11) ⁸	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (1)
74–79		Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (2)
75–78		Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (1)
76–77		Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (2)
81–88	Ї(12) ⁸	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (1)
82–87		Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (1)
83–86		Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (1)
84–85		Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (1)
89–96	K(13) ⁸	Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (2)
90–95		Літера R (1)	Риба в колі (1)	Риба в колі (1)	Риба в колі (1)
91–94		Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (2)
92–93		Літера R (1)	Літера R (1)	Риба в колі (1)	Риба в колі (1)
97–103	Л(14) ⁸	Літера R (2)	Риба в колі (2)	Риба в колі (2)	Риба в колі (1)
98–102		Літера W мал. (1)	Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (1)
99–[1] чист.		Літера R (2)	Літера R (1)	Дві літери S (2)	Риба в колі (2)
100–101		без філіграні	Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (2)
104–110	M(15) ⁸	Риба в колі (2)	Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (2)
[1] чист. – 109		Риба в колі (2)	Літера R (2)	Літера R (2)	Риба в колі (1)
105 іл. –108		Літера R (1)	Риба в колі (1)	Риба в колі (1)	Риба в колі (1)
106–107		Риба в колі (2)	Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (2)
111–118	H(16) ⁸	Риба в колі (1)	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (2)
112–117		Риба в колі (2)	Риба в колі (1)	Риба в колі (2)	Риба в колі (2)
113–116		Риба в колі (1)	Риба в колі (2)	Риба в колі (2)	Літера R (1)

114–115		Риба в колі (1)	Риба в колі (2)	Риба в колі (1)	Риба в колі (1)
119–126	О(17) ⁸	Риба в колі (1)	Риба в колі (1)	Риба в колі (1)	Риба в колі (2)
120–125		Риба в колі (1)	не встановлено	Риба в колі (2)	Риба в колі (2)
121–124		Риба в колі (2)	Риба в колі (2)	Риба в колі (1)	Риба в колі (2)
122–123		Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (1)	Риба в колі (1)
127–134	П(18) ⁸	Риба в колі (2)	Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (2)
128–133		Риба в колі (1)	Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (2)
129–132		Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (1)
130–131		Літера R (1)	Літера R (1)	Риба в колі (1)	Риба в колі (1)
135–142	Р(19) ⁸	Літера R (2)	Літера R (2)	Риба в колі (1)	Літера R (1)
136–141		Риба в колі (1)	Риба в колі (1)	Риба в колі (2)	Літера R (2)
137–140		Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (1)
138–139		Риба в колі (2)	Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (2)
143–150	С(20) ⁸	Риба в колі (2)	Бродич (1)	Бродич (1)	Бродич (1)
144–149		Риба в колі (2)	Бродич (2)	Бродич (1)	Бродич (2)
145–148		Літера R (2)	Бродич (2)	Бродич (2)	Бродич (1)
146–147		Літера R (2)	Бродич (1)	Бродич (2)	Бродич (1)
151–158	Т(21) ⁸	Літера R (2)	Літера R (1)	1 – Дві літери S	Літера R (2)
152–157		Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (2)
153–156		Риба в колі (2)	Риба в колі (2)	Риба в колі (2)	Літера R (1)
154–155		Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (1)	Риба в колі (2)
159–166	У(22) ⁸	Риба в колі (1)	Риба в колі (1)	Риба в колі (2)	Риба в колі (1)
160–165		Літера R (2)	без філіграні	без філіграні	без філіграні
161–164		Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (1)
162–163		Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (1)
167–[1]	Y(23) ⁶	Риба в колі	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (1)

іл.		(1)			
168– 171		не встановлено	Риба в колі (1)	Риба в колі (2)	Риба в колі (1)
169– 170		Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (2)	без філіграні
172– 179	Φ(24) ⁸	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (2)
173– 178		Літера W мал. (1)	Риба в колі (1)	Риба в колі (2)	Риба в колі (2)
174– 177		Літера R (2)	Дві літери S (1)	Дві літери S (1)	Літера W мал. (1)
175– 176		Риба в колі (2)	Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (2)
180– 187	Χ(25) ⁸	Літера R (1)	Риба в колі (1)	Літера R (1)	Риба в колі (2)
181– 186		Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (1)
182– 185		Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (2)
183– 184		Літера R (1)	Риба в колі (1)	Риба в колі (2)	Риба в колі (1)
188– 195	Ϟ(26) ⁸	Риба в колі (1)	Літера R (1)	Герб під митрою (1)	Літера R (1)
189– 194		Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (2)
190– 193		Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (1)
191– 192		Літера R (2)	Риба в колі (1)	Риба в колі (1)	Риба в колі (2)
196– 203	Ц(27) ⁸	Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (1)
197– 202		Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (1)
198– 201		Риба в колі (1)	Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (2)
199– 200		Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (1)
204– 211	Ч(28) ⁸	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (1)
205– 210		Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (2)
206– 209		Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (1)
207– 208		Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (1)
212– 219	Ш(29) ⁸	Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (1)
213– 218		Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (2)
214– 217		Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (2)

215– 216		Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (1)
220– 227	ц(30) ⁸	Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (1)
221– 226		Дві літери S (2)	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (1)
222– 225		Літера W мал. (2)	Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (2)
223– 224		Літера R (1)	Орел під короною (2)	Літера R (1)	Літера R (1)
228– 235	ь(31) ⁸	Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (1)
229– 234		Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (2)
230– 233		Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (2)
231– 232		Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (1)
236– 243	Ы(32) ⁸	Літера W мал. (1)	Літера R (2)	Літера R (1)	Літера W мал. (1)
237– 242		Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (2)
238– 241		Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (1)
239– 240		Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (2)
244– 251	Ь(33) ⁸	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (1)
245– 250		Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (1)
246– 249		Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (1)
247– 248		Дві літери S (1)	Літера R (2)	Літера R (2)	Дві літери S (2)
252– 259	Ъ(34) ⁸	Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (1)
253– 258		Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (2)
254– 257		Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (1)
255– 256		Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (2)
260– 267	Є(35) ⁸	Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (2)
261– 266		Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (1)
262– 265		Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (2)
263– 264		Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (1)
268–	Ю(36)	Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (2)

275	⁸				
269– 274		Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (2)
270– 273		Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (2)
271– 272		Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (1)
276–[1] іл.	И(37) ⁶	Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R	Дві літери S (2)
277– 280		Літера W мал. (2)	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (1)
278– 279		Літера W мал. (2)	Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (2)
281– 288	Ѓ (38) ⁸	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (1)
282– 287		Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (2)
283– 286		Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (2)
284– 285		Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (2)
289– 296	Ѕ(39) ⁸	Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (1)
290– 295		Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (2)
291– 294		Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (1)
292– 293		Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (1)
297– 304	Ψ(40) ⁸	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (2)
298– 303		Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (1)	не встановл.
299– 302		Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (2)
300– 301		Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (1)
305– 312	АА (41) ⁸	Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (1)
306– 311		Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (2)
307– 310		Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (2)
308– 309		Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (2)
313– 320	ББ (42) ⁸	Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (1)
314– 319		Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (2)
315– 318		Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (1)

316– 317		Агнець (1)	Агнець (1)	Агнець (2)	Агнець (2)
321– 328	ВВ (43) ⁸	Агнець (1)	Агнець (1)	Агнець (1)	Агнець (1)
322– 327		Агнець (1)	Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (1)
323– 326		Агнець (1)	Літера R (2)	Агнець (1)	Агнець (2)
324– 325		Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (1)
329– 336	ГГ (44) ⁸	Літера R (1)	Агнець (2)	Агнець (2)	Агнець (1)
330– 335		Агнець (2)	Агнець (2)	Агнець (2)	Агнець (1)
331– 334		Агнець (1)	Агнець (2)	Агнець (2)	Агнець (2)
332– 333		Агнець (1)	Агнець (1)	Агнець (1)	Агнець (1)
337– 345	ДД (45) ⁸	Агнець (1)	Агнець (1)	Літера R (2)	Агнець (1)
338– 344		Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (2)	не встановл.
339– 343		Агнець (1)	Агнець (1)	Літера R (2)	Літера R (1)
340– 342		Літера R (2)	Агнець (1)	Агнець (1)	Агнець (1)
345– 352	ЕЕ (46) ⁸	Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (2)	Агнець (2)
346– 351		Літера R (2)	Агнець (1)	Агнець (1)	Літера R (1)
347– 350		Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (2)	Агнець (1)
348– 349		Літера R (1)	Агнець (1)	Агнець (1)	Літера R (1)
353– 360	ЖЖ (47) ⁸	Літера R (2)	Бродич (2)	Бродич (2)	Бродич (2)
354– 359		Літера R (1)	Бродич (2)	Бродич (1)	Бродич (1)
355– 358		Агнець (1)	Бродич (1)	Бродич (2)	Бродич (2)
356– 357		без філіграні	без філіграні	без філіграні	без філіграні
[1] чист.– 367	SS (48) ⁸	Літера R (1)	Бродич (2)	немає арк.	Бродич (1)
361– 366		Літера R (1)	Бродич (2)	Бродич (2)	Бродич (2)
362– 365		Літера R (1)	Бродич (2)	Бродич (1)	Бродич (2)
363– 364		Літера R (1)	Бродич (1)	Бродич (1)	Бродич (2)

368–375	33 (49) ⁸	Бродич (2)	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (1)
369–374		Бродич (2)	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (1)
370–373		Бродич (2)	Літера R (2)	Літера R (2)	Літера R (1)
371–372		Бродич (1)	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (1)
376–383	ИИ (50) ⁸	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (2)	Літера R (1)
377–382		Агнець (1)	Агнець (2)	Агнець (2)	Агнець (1)
378–381		Агнець (1)	Агнець (1)	Агнець (1)	Агнець (1)
379–380		Літера R (2)	Літера R (1)	Літера R (1)	Літера R (2)
384–391	Ї(51) ⁸	Агнець (2)	Агнець (2)	Агнець (2)	Агнець (1)
385–390		Агнець (2)	Агнець (2)	Агнець (2)	Агнець (2)
386–389		Агнець (2)	Агнець (1)	Агнець (1)	Агнець (2)
387–388		Агнець (2)	Агнець (2)	Агнець (1)	Агнець (1)
392–[1]	52 ²	немає арк.	немає арк.	немає арк.	немає арк.

Додаток 3.4.

Філіграні примірника Євангелія Кир.759 (№ 3.1, 2.8, 1.9, 5)

Пари аркушів	Зошит	Сигнатура	видання	Назва філіграні
2–9 I рах.–	[(1) ⁸	—	Єв. з сигн.	Агнець (1)
3–8 I рах.		—	Єв. з сигн.	Літера R (1)
4–7 I рах.			Єв. з сигн.	Літера R (2)
5–6 I рах.		—	Єв. з сигн.	Літера R (1)
[1] іл.–8 II рах.	A(2) ⁸	—	Єв. з сигн.	Літера R (1)
2–7 II рах.		?втрата частини арк.	Єв. з сигн.	Літера R (2)
3–6 II рах.		АГ	варіант I	Орел у колі (1)
4–5 II рах.		ДА (помилка)	варіант I	Орел у колі (1)
9–16 II рах.	B(3) ⁸	—	Єв. 1575	Топор у карт. під короною (1)
10–15		БВ	Єв. з сигн.	Літера R (2)
11–14		БГ	Єв. з сигн.	Літера R (1)
12–13		БД	Єв. з сигн.	Літера R (2)
17–24	B(4) ⁸	В	Єв. з сигн.	Літера R (1)
18–23		немає сигн.	Єв. з сигн.	Літера R (1)

19–20		—	Єв. 1600 без сигн.	Ястжембец у барок. карт.(1)
20–21		—	Єв. 1600 без сигн.	Лис у колі з LS (1)
25–32	Г(5) ⁸	Г	Єв. з сигн.	Літера R (1)
26–31		ГВ	Єв. з сигн.	Літера R (2)
27–30		ГГ	Єв. з сигн.	Риба в колі (1)
28–29		ГД	Єв. з сигн.	Літера R (1)
33–40	Д(6) ⁸	Д	Єв. з сигн.	Літера R (2)
34–39		—	Єв. 1600 без сигн.	Лис у колі з LS (2)
35–38		—	Є. 1600 без сигн.	Лис у колі з LS (2)
36–37		ДД	Єв. з сигн.	Літера R (1)
41–48	Е(7) ⁸	е	Єв. з сигн.	Літера R (2)
42–47		ев	Єв. з сигн.	Літера R (2)
43–46		—	Єв. 1600 без сигн.	Лис у колі з LS (1)
44–45		ед	Єв. з сигн.	Літера R (1)
49–56	Ж(8) ⁸	ж	Єв. з сигн.	Літера R (2)
50–55		жв	Єв. з сигн.	Літера R (1)
51–54		жг	Єв. з сигн.	Літера R (1)
52–53		жд	Єв. з сигн.	Літера R (1)
57–64	С(9) ⁸	с	Єв. з сигн.	Літера R (1)
58–63		св	Єв. з сигн.	Літера R (2)
59–62		сг	Єв. з сигн.	Літера R (2)
60–61		сд	Єв. з сигн.	Літера R (2)
65–72	З(10) ⁸	—	Єв. 1600 без сигн.	Любич у барок. карт. (2)
66–71		—	Єв. 1600 без сигн.	Любич у барок. карт. (1)
67–70		—	Єв. 1600 без сигн.	Любич у барок. карт. (2)
68–69		ЗД	Єв. з сигн.	Літера R (2)
73–80	И(11) ⁸	И	Єв. з сигн.	Літера R (2)
74–79		ИВ	Єв. з сигн.	Риба в колі (1)
75–78		ИГ	Єв. з сигн.	без філіграні
76–77		ИД	Єв. з сигн.	Риба в колі (1)
81–88	Ї(12) ⁸	Ї	Єв. з сигн.	Літера R (2)
82–87		ЇВ	Єв. з сигн.	Літера R (1)
83–86		ЇГ	Єв. з сигн.	Літера R (2)
84–85		ЇД	Єв. з сигн.	Літера R (2)
89–96	К(13) ⁸	К	Єв. з сигн.	Літера R (2)
90–95		КВ	Єв. з сигн.	Літера R (1)
91–94		КГ	Єв. з сигн.	Літера R (2)
92–93		КД	Єв. з сигн.	Сліповрон в овалі (2)
97–103	Л(14) ⁸	—	Єв. 1600 без сигн.	Ястжембец у барок. карт. (1)
98–102		ЛВ	Єв. з сигн.	Літера R (1)
99–[1] чист.		ЛГ	Єв. з сигн.	Літера W мал.

				(1)
100–101		ЛД	Єв. з сигн.	Риба в колі (1)
104–110	М(15) ⁸	М	Єв. з сигн.	Літера W мал. (1)
[1] чист.– 109		—	Єв. з сигн.	Риба в колі (2)
105іл. –108		—	Єв. з сигн.	Риба в колі (2)
106–107		—	Єв. з сигн.	Літера R (2)
111–118	Н(16) ⁸	Н	Єв. з сигн.	Літера R (1)
112–117		НВ	Єв. з сигн.	Риба в колі (1)
113–116		НГ	Єв. з сигн.	Риба в колі (1)
114–115		НД	Єв. з сигн.	Риба в колі (2)
119–126	О(17) ⁸	О	Єв. з сигн.	Риба в колі (1)
120–125		ОВ	Єв. з сигн.	Риба в колі (2)
121–124		ОГ	Єв. з сигн.	Риба в колі (1)
122–123		ОД	Єв. з сигн.	Літера R (1)
127–134	П(18) ⁸	П	Єв. з сигн.	Літера R (2)
128–133		ПВ	Єв. з сигн.	Риба в колі (1)
129–132		ПГ	Єв. з сигн.	Літера R (1)
130–131		—	Єв. 1600 без сигн.	Леопард / пів орла (2)
135–142	Р(19) ⁸	Р	Єв. з сигн.	Літера R (1)
136–141		РВ	Єв. з сигн.	Літера R (2)
137–140		РГ	Єв. з сигн.	Літера R (1)
138–139		РД	Єв. з сигн.	Літера R (1)
143–150	С(20) ⁸	—	Єв. 1600 без сигн.	Лис в орнам. колі (1)
144–149		—	Єв. 1600 без сигн.	Башти (1)
145–148		—	Єв. 1600 без сигн.	Гоздава мал. без картуша (1)
146–147		СД	варіант I	Орел у колі нечітка (2)
151–158	Т(21) ⁸	Т	Єв. з сигн.	Сліповрон в овалі неяк.(1)
152–157		ТВ	Єв. з сигн.	Сліповрон в овалі (2)
153–156		ТГ	Єв. з сигн.	Риба в колі нечітка (1)
154–155		ТД	Єв. з сигн.	Сліповрон в овалі (2)
159–166	У(22) ⁸	У	варіант I	Олень (1)
160–165		УВ	Єв. з сигн.	Літера R (2)
161–164		УГ	Єв. з сигн.	Літера R (1)
162–163		УД	Єв. з сигн.	Риба в колі (2)
167–[1] іл.	Ѡ(23) ⁶	Ѡ	Єв. з сигн.	Літера R (2)
168–171		ѠВ	Єв. з сигн.	Літера R (1)
169–170		ѠГ	Єв. з сигн.	Літера R (2)
172–179	Ф(24) ⁸	Ф	Єв. з сигн.	Літера R (1)
173–178		ФВ	Єв. з сигн.	Риба в колі (2)
174–177		ФГ	Єв. з сигн.	Літера R (1)

175–176		—	Єв. 1600 без сигн.	Лис у колі з LS (2)
180–187	X(25) ⁸	X	Єв. з сигн.	Сліповрон в овалі (1)
181–186		XВ	Єв. з сигн.	Сліповрон в овалі (1)
182–185		XГ	Єв. з сигн.	Сліповрон в овалі (1)
183–184		XД	Єв. з сигн.	Сліповрон в овалі (1)
188–195	Ū(26) ⁸	Ū	Єв. з сигн.	Герб під митрою (1)
189–194		ŪВ	Єв. з сигн.	Літера R (2)
190–193		ŪГ	Єв. з сигн.	Риба в колі (1)
191–192		ŪД	Єв. з сигн.	Літера R (1)
196–203	Ц(27) ⁸	Ц	Єв. з сигн.	Літера R (1)
197–202		ЦВ	Єв. з сигн.	Літера R (2)
198–201		ЦГ	Єв. з сигн.	Літера R (2)
199–200		немає сигн.	Єв. з сигн.	Бродич (1)
204–211	Ч(28) ⁸	Ч	Єв. з сигн.	Літера R (1)
205–210		ЧВ	Єв. з сигн.	Літера R (1)
206–209		ЧГ	Єв. з сигн.	Літера R (2)
207–208		ЧД	Єв. з сигн.	Літера R (2)
212–219	Ш(29) ⁸	Ш	Єв. з сигн.	Літера R (1)
213–218		ШВ	Єв. з сигн.	Літера R (1)
214–217		ШГ	Єв. з сигн.	Літера R (1)
215–216		ШД	Єв. з сигн.	Риба в колі (1)
220–227	щ(30) ⁸	Щ	Єв. з сигн.	Літера R (1)
221–226		ЩВ	Єв. з сигн.	Літера R (2)
222–225		ЩГ	Єв. з сигн.	Літера W мал. (1)
223–224		ЩД	Єв. з сигн.	Літера R (1)
228–235	Ъ(31) ⁸	Ъ	Єв. з сигн.	Літера R (2)
229–234		ЪВ	Єв. з сигн.	Літера R (1)
230–233		ЪГ	Єв. з сигн.	Літера R (1)
231–232		ЪД	Єв. з сигн.	Літера R (2)
236–243	Ы(32) ⁸	Ы	Єв. з сигн.	Літера W мал. (2)
237–242		ЫВ	Єв. з сигн.	Літера R (2)
238–241		ЫГ	Єв. з сигн.	Літера R (1)
239–240		ЫД	Єв. з сигн.	Літера R (1)
244–251	Ь(33) ⁸	Ь	Єв. з сигн.	Літера R (1)
245–250		ЬВ	Єв. з сигн.	Літера R (1)
246–249		ЬГ	Єв. з сигн.	Літера R (1)
247–248		ЬД	Єв. з сигн.	Літера R (1)
252–259	ъ(34) ⁸	ъ	Єв. з сигн.	Риба в колі (2)
253–258		ъВ	Єв. з сигн.	Риба в колі (1)
254–257		ъГ	Єв. з сигн.	Риба в колі (1)
255–256		ъД	Єв. з сигн.	Риба в колі (2)
260–267		Є	Єв. з сигн.	Риба в колі (1)

261–266	Є(35) ⁸	ЄВ	Єв. з сигн.	Риба в колі (1)
262–265		ЄГ	Єв. з сигн.	Риба в колі (2)
263–264		ЄД	Єв. з сигн.	Риба в колі (2)
268–275	Ю(36) ⁸	—	Єв. 1600 без сигн.	Лис у колі з LS (1)
269–274		ЮВ	Єв. з сигн.	Літера R (1)
270–273		ЮГ	Єв. з сигн.	Літера R (2)
271–272		ЮД	Єв. з сигн.	Літера R (1)
276–[1] іл.	И(37) ⁶	ІА	Єв. з сигн.	Дві літери S (2)
277–280		ІАВ	Єв. з сигн.	Літера R (1)
278–279		—	Єв. 1575	Підкова без карт. (1)
281–288	Ω(38) ⁸	Ω	Єв. з сигн.	Літера R (2)
282–287		ΩВ	Єв. з сигн.	Літера R (2)
283–286		ΩГ	Єв. з сигн.	Літера R (1)
284–285		ΩД	Єв. з сигн.	Літера R (2)
289–296	Ϛ(39) ⁸	—	Єв. 1600 без сигн.	Лис у колі з LS (2)
290–295		ϚВ	Єв. з сигн.	Літера R (2)
291–294		ϚГ	Єв. з сигн.	Літера R (2)
292–293		ϚД	Єв. з сигн.	Літера R (2)
297–304	Ψ(40) ⁸	Ψ	Єв. з сигн.	Літера R (1)
298–303		ΨВ	Єв. з сигн.	Літера R (2)
299–302		ΨГ	Єв. з сигн.	Літера R (2)
300–301		ΨД	Єв. з сигн.	Літера R (1)
305–312	ΑΑ(41) ⁸	ΑΑ	Єв. з сигн.	Літера R (1)
306–311		ΑΑВ	Єв. з сигн.	Літера R (2)
307–310		ΑΑГ	Єв. з сигн.	Літера R (1)
308–309		ΑΑД	Єв. з сигн.	Літера R (1)
313–320	ΒΒ(42) ⁸	ΒΒ	Єв. з сигн.	Літера R (2)
314–319		ΒΒВ	Єв. з сигн.	Літера R (2)
315–318		ΒΒГ	Єв. з сигн.	Літера R (1)
316–317		ΒΒД	Єв. з сигн.	Агнець (1)
321–328	ВВ(43) ⁸	ВВ	Єв. з сигн.	Агнець (1)
322–327		ВВВ	Єв. з сигн.	Агнець (2)
323–326		ВВГ	Єв. з сигн.	Агнець (2)
324–325		ВВД	Єв. з сигн.	Літера R (1)
329–336	ΓΓ(44) ⁸	ΓΓ	Єв. з сигн.	Агнець (2)
330–335		ΓΓВ	Єв. з сигн.	Агнець (1)
331–334		ΓΓГ	Єв. з сигн.	Агнець (2)
332–333		ΓΓД	Єв. з сигн.	Агнець (1)
337–344	ΔΔ(45) ⁸	ΔΔ	Єв. з сигн.	Агнець (1)
338–343		ΔΔВ	Єв. з сигн.	Агнець? (2)
339–342		ΔΔГ	Єв. з сигн.	Літера R (1)
340–341		ΔΔД	Єв. з сигн.	Літера R (1)
345–352	ΕΕ(46) ⁸	ΕΕ	Єв. з сигн.	Агнець (2)
346–351		ΕΕВ	Єв. з сигн.	Агнець (2)
347–350		ΕΕГ	Єв. з сигн.	Агнець (1)
348–349		ΕΕД	Єв. з сигн.	Літера R (1)
353–360	ΖΖ	ΖΖ	Єв. з сигн.	Літера R (2)

	(47) ⁸			
354–359		ЖЖВ	Єв. з сигн.	Літера R (2)
355–358		ЖЖГ	Єв. з сигн.	Агнець (2)
356–357		ЖЖД	Єв. з сигн.	Агнець (2)
[1]чист.– 367	SS(48) ⁸	—	Єв. з сигн.	не встановлено
361–366		—	Єв. 1600 без сигн.	Топор у карт. (2)
362–365		немає номера арк., варіант набору	Єв. 1600 без сигн.	Гоздава в карт. під короною (2)
363–364		—	Єв. 1600 без сигн.	Три корони (2)
368–375	33(49) ⁸	33	Єв. з сигн.	Бродич (2)
369–374		33В	Єв. з сигн.	Бродич (1)
370–373		33Г	Єв. з сигн.	Літера R (1)
371–372		33Д	Єв. з сигн.	Бродич (2)
376–383	ИИ(50) ⁸	ИИ	варіант II	Бродич (1)
377–382		ИИВ	варіант II	без філіграні
378–381		ИИГ	варіант II	Бродич (2)
379–380		ИИД	варіант II	Бродич (2)
384–391	ІІ(51) ⁸	ІІ	Єв. з сигн.	Агнець (1)
385–390		ІІВ	Єв. з сигн.	Агнець (2)
386–389		ІІГ	Єв. з сигн.	Агнець (1)
387–388		ІІД	Єв. з сигн.	Агнець (1)
[1]–[2]	52 ²	—	Єв. з сигн.	не встановл.

Альбом ілюстрацій

1

Євангеліє (Вільнюс, 1575) (№ 1). Матвій

2

Євангеліє (Вільнюс, 1575) (№ 1). Марк

3

Євангеліє (Вільнюс, 1575) (№ 1). Лука

4

Євангеліє (Вільнюс, 1575) (№ 1). Іоанн

5

Естампні гравюри. Матвій (№ 1.10)

6

Естампні гравюри. Марк (№ 1.10)

7

Естампні гравюри. Лука (№ 1.10)

8

Естампні гравюри. Іоанн (№ 1.10)

9

Євангеліє (без сигнатур) (Вільнюс, 1600) (№ 2). Матвій

10

Євангеліє (без сигнатур) (Вільно, 1600) (№ 2). Марк

11

Євангеліє (без сигнатур) (Вільно, 1600) (№ 2). Лука

12

Євангеліє (без сигнатур) (Вільно, 1600) (№ 2) Іоанн

13

Євангеліє (з сигнатурами) (Вільнюс, 1610-20 рр.) (№ 3). Матвій

14

Євангеліє (з сигнатурами) (Вільнюс, 1610-20 рр.) (№ 3). Марк

15

Євангеліє (з сигнатурами) (Вільнюс, 1610-20 рр.) (№ 3). Лука

16

Євангеліє (з сигнатурами) (Вільнюс, 1610-20 рр.) (№ 3). Іоанн

17

Євангеліє (Вільнюс, 1644) (№ 4). Матвій

18

Євангеліє (Вільнюс, 1644) (№ 4). Марк

19

Євангеліє (Вільнюс, 1644) (№ 4). Лука

20

Євангеліє (Вільнюс, 1644) (№ 4). Іоанн

21

22

23

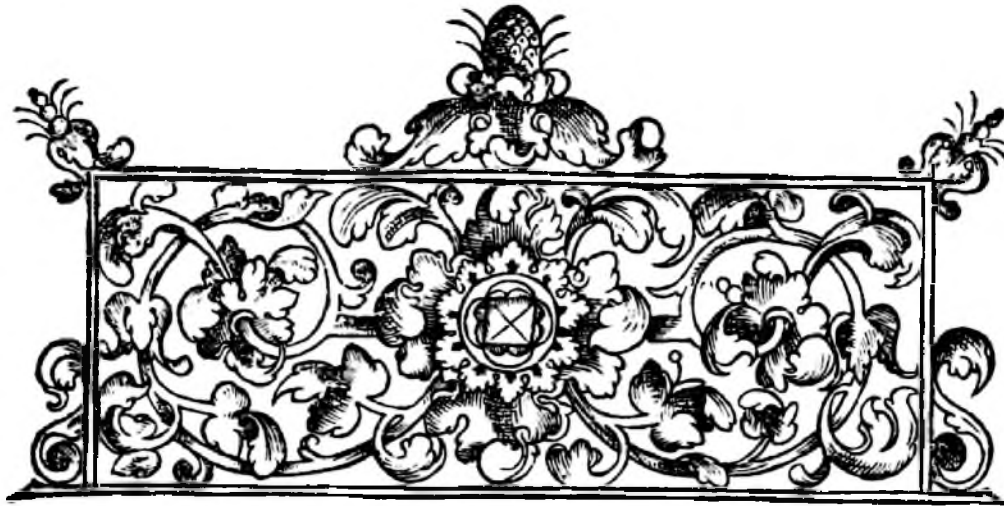
24

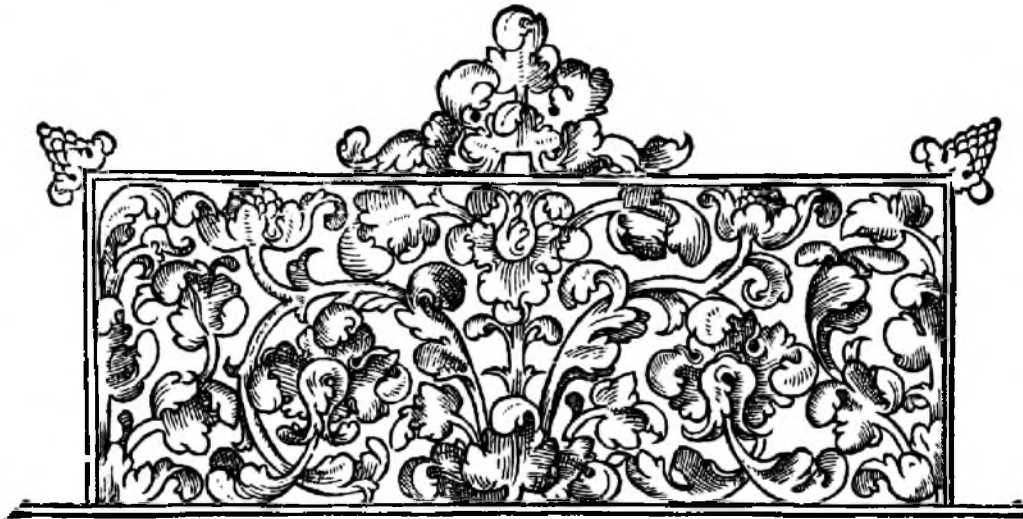
25

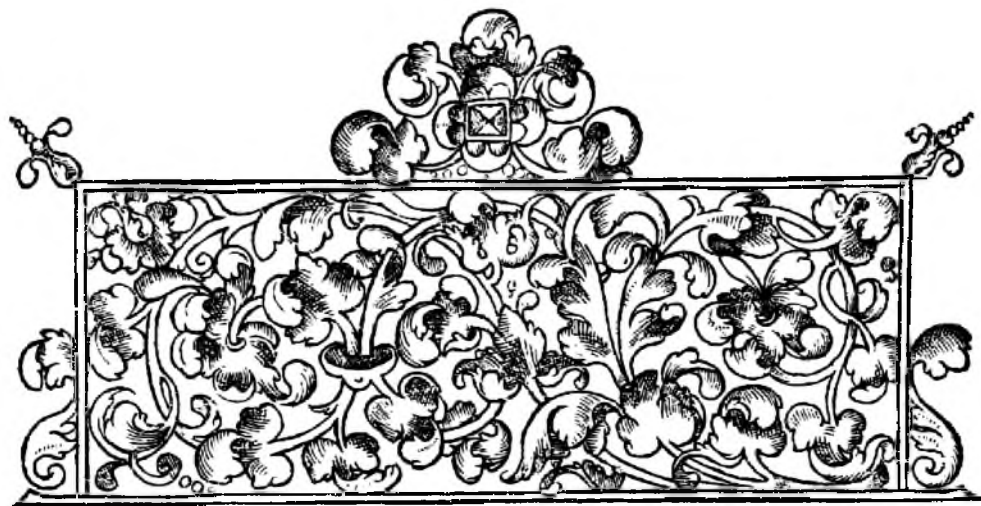
26

27

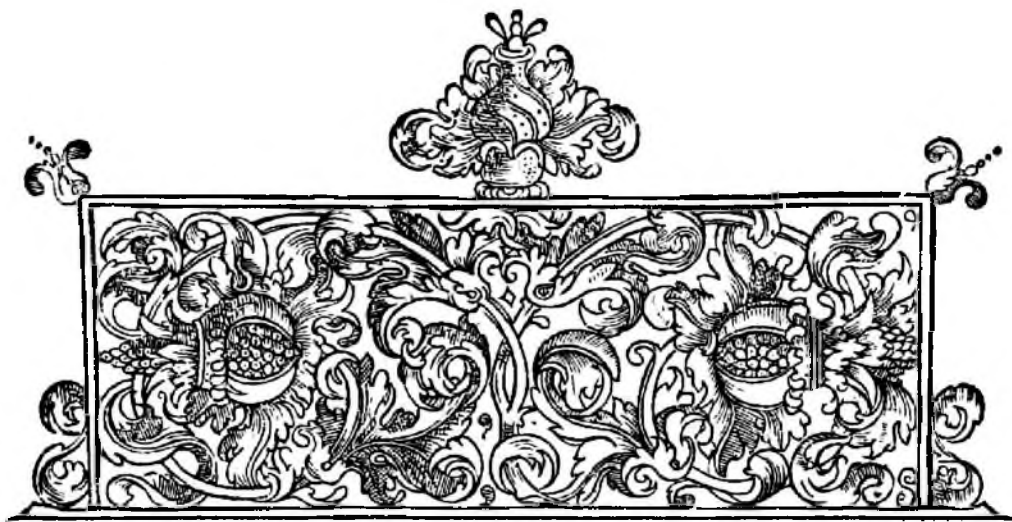
28

29

30

31

32a

326

33

34a

34b

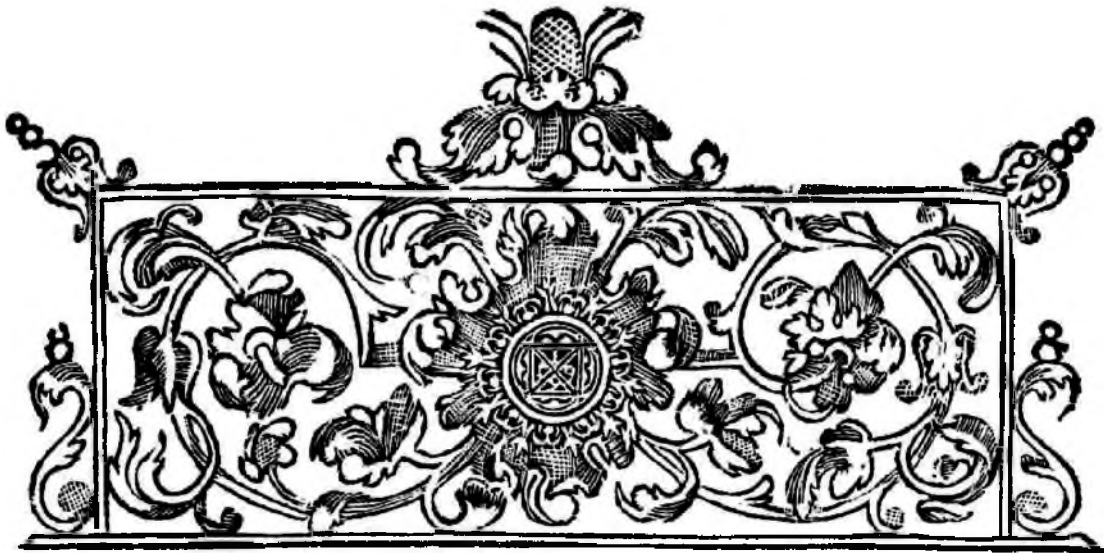
35

36

37

38

39a

396

40a

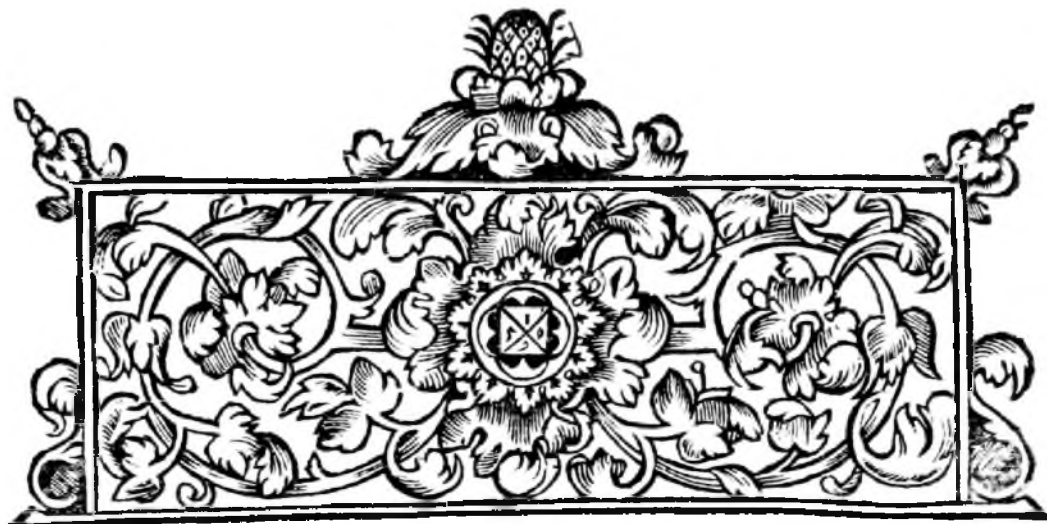
406

41a

41b

42

43

44

45

46

47

48

49a

49b

50

51

52

56

55

54

53

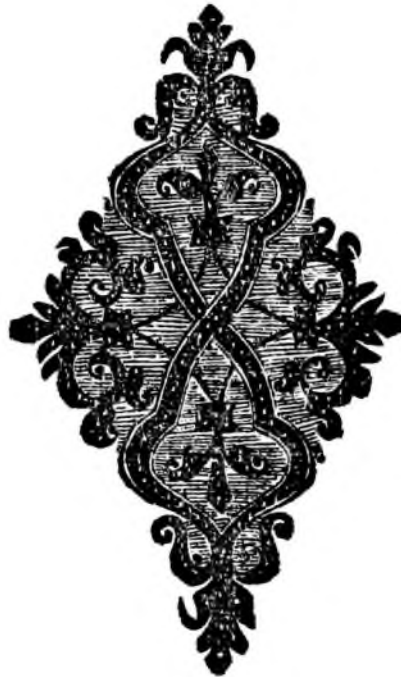

57

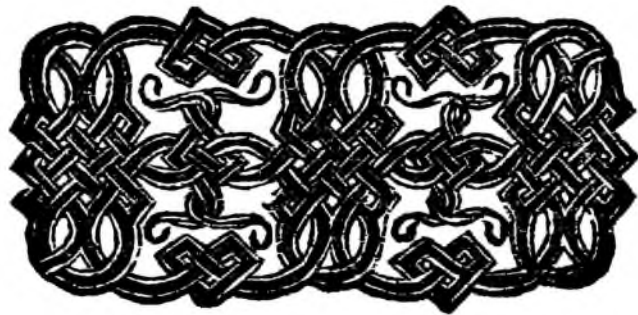
58

59

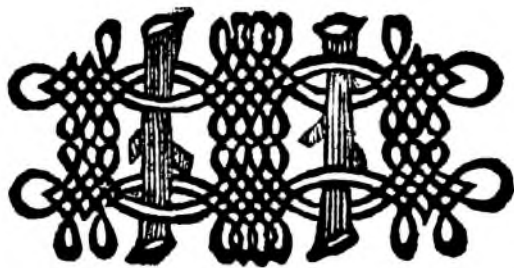
60

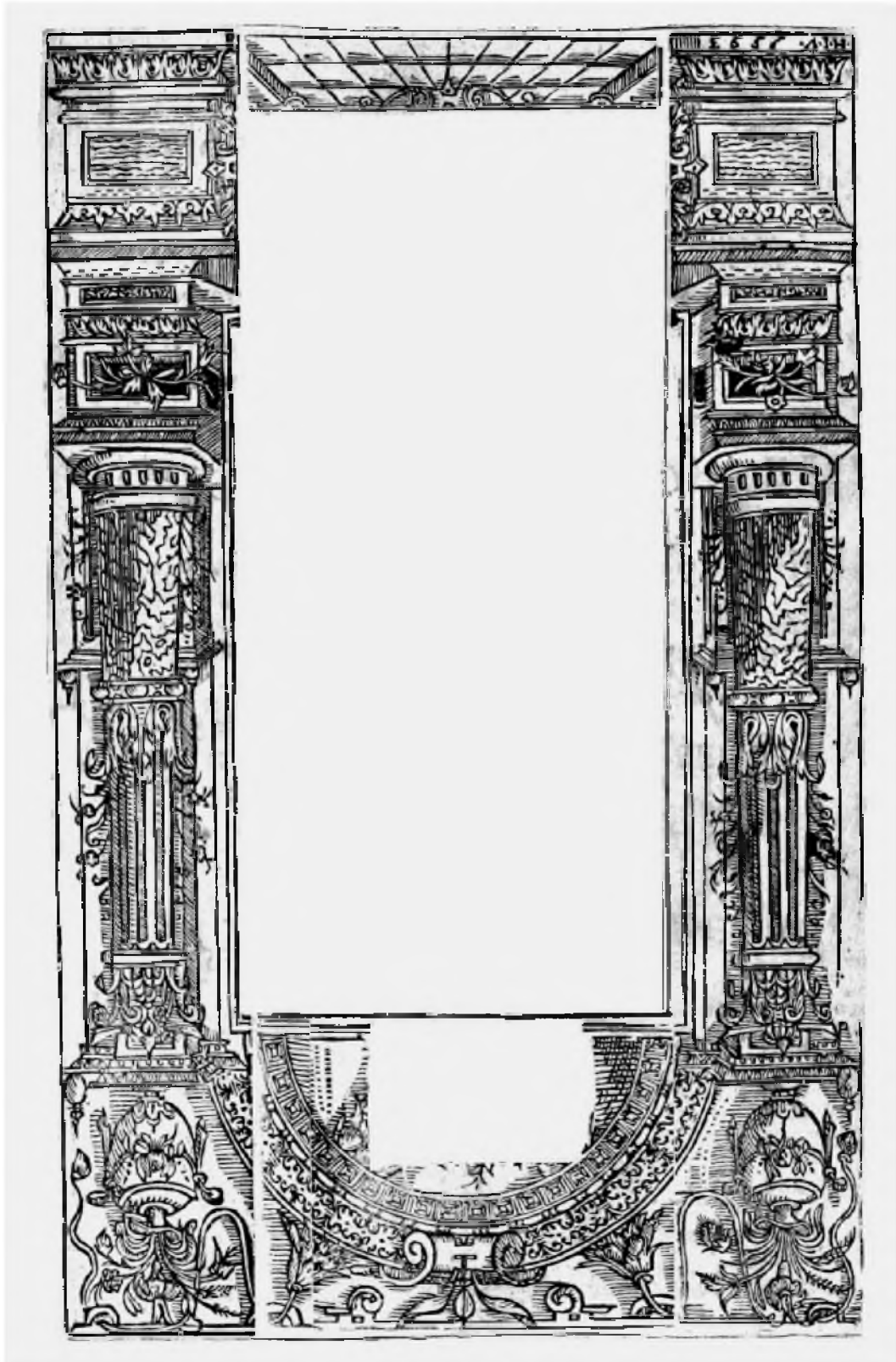
61

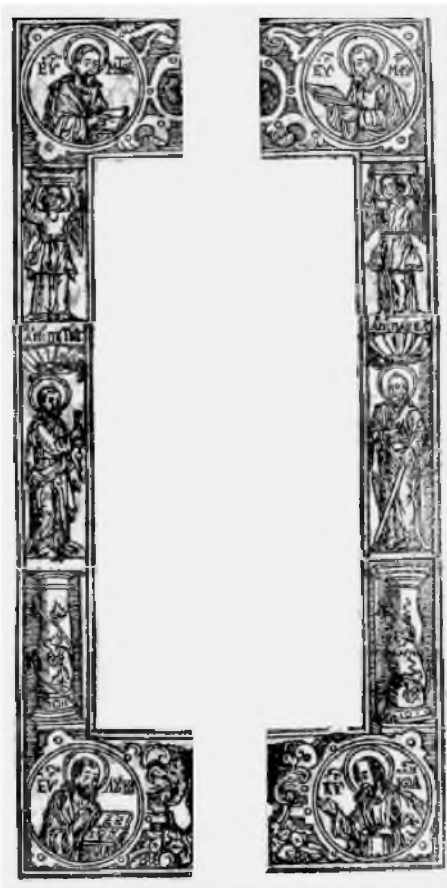

62

63

65

66

67

68a

68b

ТѢЛО ГОТѢЛІЕ ПЕРВІЕ
ТѢЛО ГОТѢЛІЕ ПЕРВІЕ

69

ТѢЛО ГОТѢЛІЕ ПЕРВІЕ
ТѢЛО ГОТѢЛІЕ ПЕРВІЕ

70

ТѢЛО ГОТѢЛІЕ ПЕРВІЕ
ТѢЛО ГОТѢЛІЕ ПЕРВІЕ

71

ТѢЛО ГОТѢЛІЕ ПЕРВІЕ
ТѢЛО ГОТѢЛІЕ ПЕРВІЕ

72

СВЯТЫЙ ДУХЪ СЪЗДА
ЮЩЕ НАСЪ

73

СВЯТЫЙ ДУХЪ СЪЗДА
ЮЩЕ НАСЪ

74

СВЯТЫЙ ДУХЪ СЪЗДА
ЮЩЕ НАСЪ

75

СВЯТЫЙ ДУХЪ СЪЗДА
ЮЩЕ НАСЪ

76

МѢСЯЦА СЪ СВЯТЫМЪ ДУХОМЪ
СЪ СВЯТЫМЪ ДУХОМЪ

77

МѢСЯЦА СЪ СВЯТЫМЪ ДУХОМЪ
СЪ СВЯТЫМЪ ДУХОМЪ

78

СВЯТЫМЪ ДУХОМЪ СЪ СВЯТЫМЪ
СВЯТЫМЪ ДУХОМЪ

79

МѢСЯЦА СЪ СВЯТЫМЪ ДУХОМЪ
СЪ СВЯТЫМЪ ДУХОМЪ

80

ТѢЛОТЪ СЪБЪВЪШЕ
СЪБЪВЪШЕ СЪБЪВЪШЕ

81

ТѢЛОТЪ СЪБЪВЪШЕ
СЪБЪВЪШЕ СЪБЪВЪШЕ

82

ТѢЛОТЪ СЪБЪВЪШЕ
СЪБЪВЪШЕ СЪБЪВЪШЕ

83

ТѢЛОТЪ СЪБЪВЪШЕ
СЪБЪВЪШЕ СЪБЪВЪШЕ

84

ВЪННІКЪ БѢЧЕОКАЗЪА

85

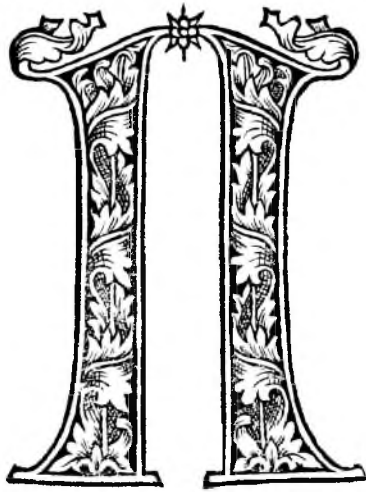
86

87

88

89

90

91

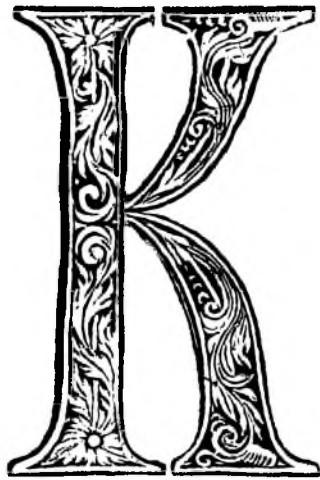
92

93

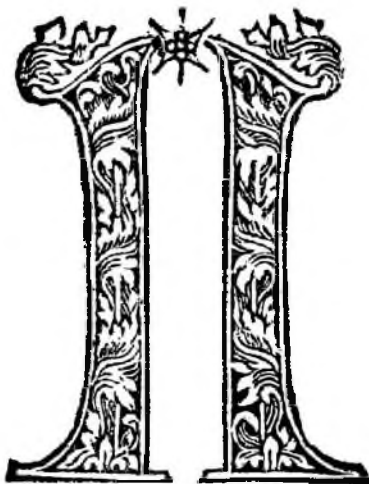
94

95

96

97

98

99

100

101

102

103

104

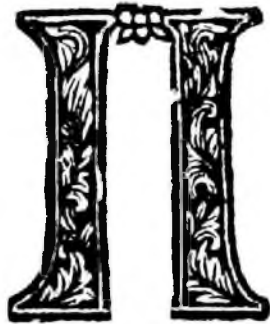
105

106

107

108

109

110

111

112

113

114

115

116

117

118

119

120

121

122

123

124

125

126

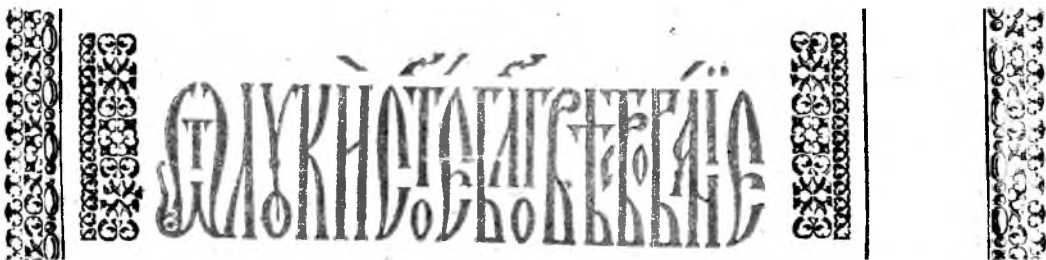
127

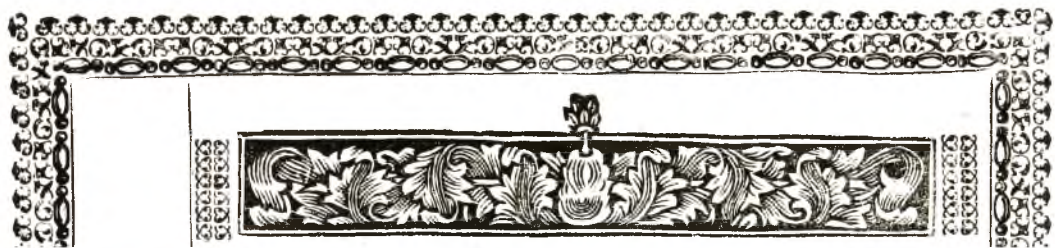
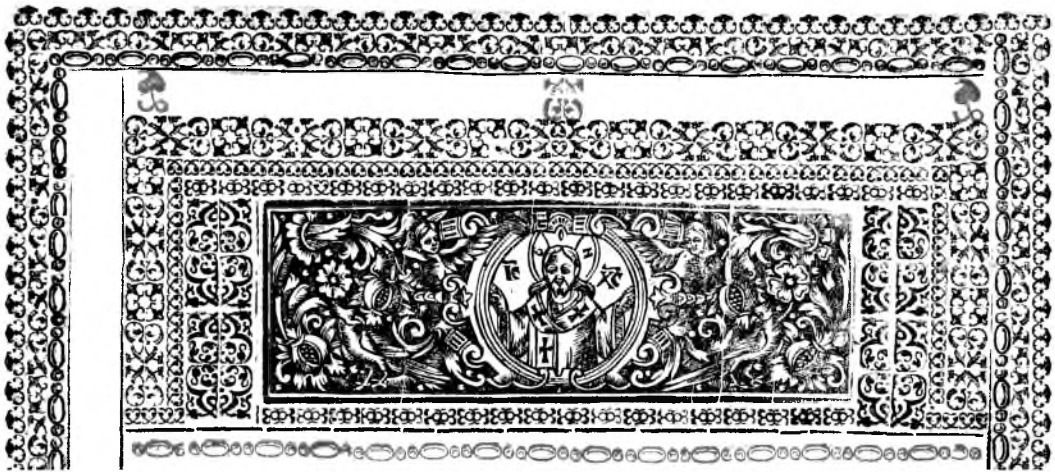

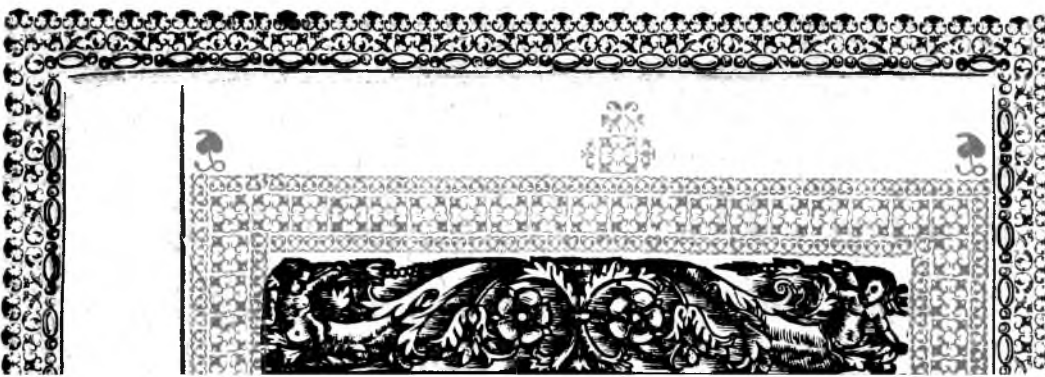
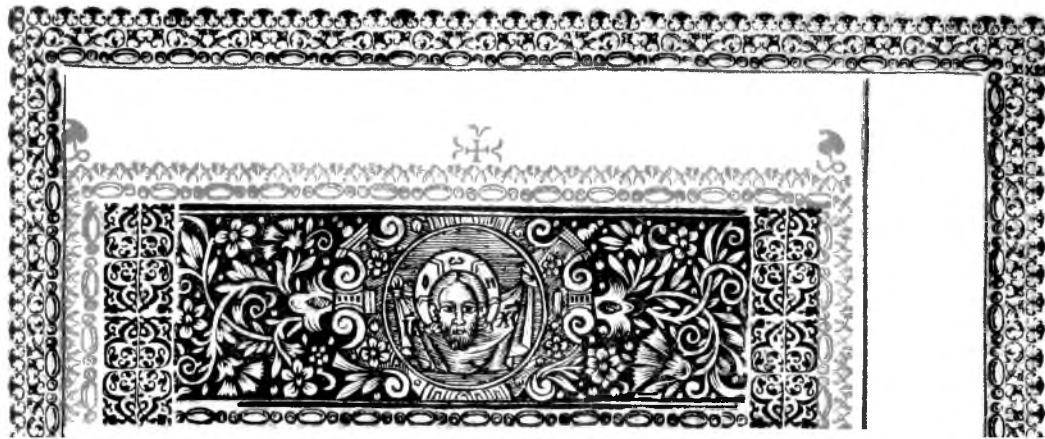
128

129

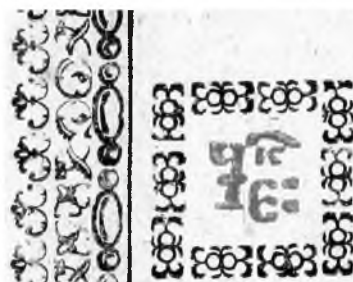

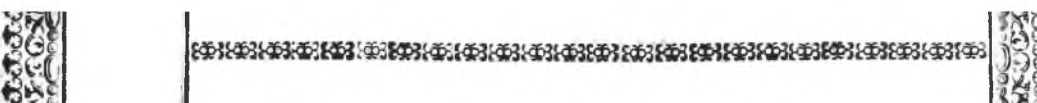
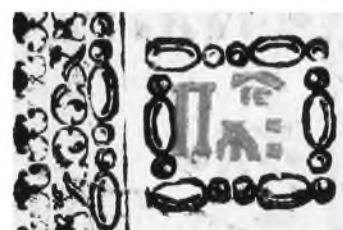

СВЯТЫЙ СВЯТЫЙ СВЯТЫЙ
ЗАЧАЛОМЪ КОСМУЖДО
 СВЛЮ, НА ОУТРОНАХЪ, И ДУРГІАХЪ: КЛУНИМ
 И БГОМАТЕРНИ ПРАЗНИКОМЪ, И ПРАЗДЕМЪ СВТІМЪ.

ШЛІАКА, ЗА ДІ, И М. ШЛОПІ ЗАТА, МЪ
НА ОБЩЕНІЕ СЛЕСИ МУЖЕМЪ

ЗАТАЛО СВЛІА ДІ

Показчик ілюстрацій та орнаментики

№	видання	тип гравюри	аркуш розміщення	розміри в мм
1	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	ілюстрація, апостол Матвій	арк. 1 II рах.	258 x 169
2	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	ілюстрація апостол Марко	арк. 105 зв.	260 x 165
3	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	ілюстрація апостол Лука	арк. [1] зв. після арк. 171	258 x 169
4	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	ілюстрація апостол Іоанн	арк. [1] зв. після 280	260 x 173
5	Естампна гравюра з Євангелія 1575 р. (№ 1.10)	ілюстрація, апостол Матвій	вставлено в примірник Біблії (Острог, 1581) Кир.762	[258 x 169]
6	Естампна гравюра з Євангелія 1575 р. (№ 1.10)	ілюстрація апостол Марк	вставлено в примірник Біблії (Острог, 1581) Кир.762	[260 x 165]
7	Естампна гравюра з Євангелія 1575 р. (№ 1.10)	ілюстрація апостол Лука	вставлено в примірник Біблії (Острог, 1581) Кир.762	[258 x 169]
8	Естампна гравюра з Євангелія 1575 р. (№ 1.10)	ілюстрація апостол Іоанн	вставлено в примірник Біблії (Острог, 1581) Кир.762	[260 x 173]
9	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р.	ілюстрація, апостол	арк. 1 зв. II рах.	259 x 171

	(№ 2)	Матвій		
10	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	ілюстрація, апостол Марк	арк. [105] зв.	258 x 164
11	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	ілюстрація, апостол Лука	арк. [1] зв. після арк. 171	257 x 168
12	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	ілюстрація, апостол Іоанн	арк. [2] зв. після арк. 280	266 x 169
13	Євангеліє (з сигнатурами) [1610–1620 рр.] (№ 3)	ілюстрація, апостол Матвій	арк. 1 зв. II рах.	259 x 171
14	Євангеліє (з сигнатурами) [1610–1620 рр.] (№ 3)	ілюстрація апостол Марк	арк. [105] зв.	258 x 164
15	Євангеліє (з сигнатурами) [1610–1620 рр.] (№ 3)	ілюстрація апостол Лука	арк. [1] зв. після 171	257 x 168
16	Євангеліє (з сигнатурами) [1610–1620 рр.] (№ 3)	ілюстрація апостол Іоанн	арк. [2] зв. після 280	266 x 169
17	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	ілюстрація апостол Матвій	арк. [7] зв. I рах.	259 x 171, з рамкою 304 x 190
18	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	ілюстрація апостол Марк	арк. 80 зв.	258 x 164, з рамкою 304 x 190
19	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	ілюстрація апостол Лука	арк. 133 зв.	257 x 168 з рамкою 305 x 195
20	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	ілюстрація апостол Іоанн	арк. 218 зв.	266 x 169, з рамкою 190 x 306
21	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	заставка	арк. 2 I рах.	17 x 132
22	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	заставка	арк. 5 I рах.	17 x 134
23	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	заставка	арк. 102	18 x 134
24	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	заставка	арк. 168	18 x 137
25	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	заставка	арк. 278	18 x 136
26	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	заставка	арк. 375	18 x 134
27	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	заставка	арк. 2 II рах.	65 x 133
28	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	заставка	арк. 106	65 x 134
29	Євангеліє 1575 р.	заставка	арк. 172	66 x 134

	(№ 1)			
30	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	заставка	арк. 281	63 x 133
31	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	заставка	арк. 361	67 x 133
32а	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	заставка	арк. 2 I рах.	32 x 136
32б	Євангеліє (з сигнатурами) [1610– 1620 pp.] (№ 3)	заставка	арк. 2 I рах., 168, 375	32 x 132 (втрати фрагментів)
33	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	заставка	арк. [5] I рах.	23 x 132
	Євангеліє (з сигнатурами) [1610– 1620 pp.] (№ 3)	заставка	арк. 5 I рах., 278	23 x 127 (втрати фрагментів)
34а	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	заставка	арк. 102	32 x 137
34б	Євангеліє (з сигнатурами) [1610– 1620 pp.] (№ 3)	заставка	арк. 102	32 x 128 (втрати фрагментів)
35	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	заставка	арк. 168	22 x 140
36	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	заставка	арк. 278	27 x 133
37	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	заставка	арк. 375	38 x 134
38	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	заставка	арк. 2 II рах.	67 x 138
39а	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	заставка	арк. 106	65 x 135
39б	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	заставка	арк. 106	65 x 130
40а	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	заставка	арк. 172	67 x 137
40б	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	заставка	арк. 172, 361	67 x 136
41а	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	заставка	арк. 281, 361	69 x 138
41б	Євангеліє (з сигнатурами) [1610–	заставка	арк. 281.	69 x 136 мм

	1620 pp.] (№ 3)			(втрати фрагментів)
42	Євангеліє (з сигнатурами) [1610– 1620 pp.] (№ 3)	заставка	арк. 2 II рах.	66 x 136
43	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	заставка	арк. [3] I рах., 219	66 x 135
44	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	заставка	арк. 134	75 x 144
45	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	заставка	арк. 215 зв., 287	51 x 136
46	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	заставка	арк. 279	55 x 131
47	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	заставка	арк. 1 II рах.	65 x 131
48	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	заставка	арк. 129	36 x 106
49a	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	заставка	арк. 81 II рах. менш ушкоджений стан	36 x 107
49б	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	заставка	арк. [1] зв. I рах. більш ушкоджений стан	36 x 107
50	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	заставка	арк. 79 зв., 216 зв.	24 x 127
51	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	заставка	арк. 132 зв.	23 x 117
52	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	заставка	арк. [5] зв., 77, 286	27 x 129
53	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	заставка	арк. 286 зв.	28 x 128
54	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	кінцівка	арк. [2] III ра х.	30 x 43
	Євангеліє (з сигнатурами) [1610– 1620 pp.] (№ 3)	кінцівка	арк. [2] III ра х.	30 x 43
55	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	кінцівка	арк. [1] III рах.	29 x 66
	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	кінцівка	арк. [2] зв. I рах.	29 x 66
56	Євангеліє (з сигнатурами) [1610– 1620 pp.] (№ 3)	кінцівка	арк. [1] III рах.	59 x 59
57	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	кінцівка	арк. [5] I рах., 128 зв.	38 x 54

58	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	кінцівка	арк. 76 зв.	27 x 60
59	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	кінцівка	арк. 79, 218	85 x 49
60	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	кінцівка	арк. 132	53 x 50
61	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	кінцівка	арк. [8] I рах., 133, 216, 286	28 x 59
62	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	кінцівка	арк. 215	20 x 22
63	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	кінцівка	арк. 278 зв., 286 зв., 299 зв.	29 x 54
64	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	титulyна рамка- форта більша	титул	272 x 170, з рамкою з виливних прикрас 310 x 196
65	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	титulyна рамка- форта менша друк черв.	титул	178 x 89
66	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	невелика гравюра, вкомпо- нована в рамку	титул	28 x 37
67	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	невелика гравюра «Хрест і знаряддя страстей»	арк. 334	50 x 42
68a	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	невелика гравюра «Хрест і знаряддя страстей»	арк. 334	50 x 42
68б	Євангеліє (з сигнатурами) [1610– 1620 pp.] (№ 3)	невелика гравюра «Хрест і знаряддя страстей»	арк. 334	50 x 42
69	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	в'язь (черв.)	арк. 2 II рах.	37 x 119
70	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	в'язь (черв.)	арк. 106	38 x 116
71	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	в'язь (черв.)	арк. 172	37 x 116
72.	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	в'язь (черв.)	арк. 281	36 x 115
73	Євангеліє 1575 р.	в'язь	арк. 361	37 x 115

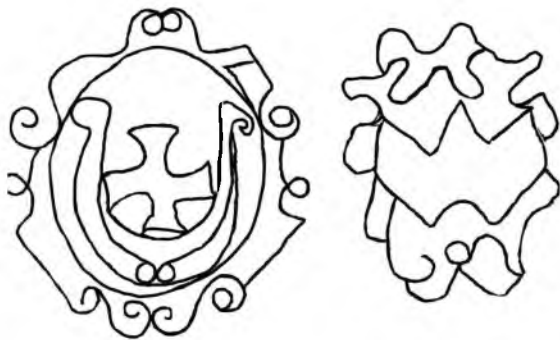
	(№ 1)	(черв.)		
74	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	в'язь (черв.)	арк. 2 II рах. (I варіант)	36 x 118
75	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	в'язь (черв.)	арк. 2 II рах. (II варіант)	38 x 123
76	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	в'язь (черв.)	арк. 106	38 x 116
	Євангеліє (з сигнатурами) [1610– 1620 рр.] (№ 3)	в'язь (черв.)	арк. 106	38 x 116
77	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	в'язь (черв.)	арк. 172	36 x 113
	Євангеліє (з сигнатурами) [1610– 1620 рр.] (№ 3)	в'язь (черв.)	арк. 172	36 x 113
78	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	в'язь (черв.)	арк. 281	36 x 116
	Євангеліє (з сигнатурами) [1610– 1620 рр.] (№ 3)	в'язь (черв.)	арк. 281	36 x 116
79	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	в'язь (черв.)	арк. 361	36 x 117
	Євангеліє (з сигнатурами) [1610– 1620 рр.] (№ 3)	в'язь (черв.)	арк. 361	36 x 117
80	Євангеліє з сигнатурами [1610– 1620 рр.] (№ 3)	в'язь (черв.)	арк. 2 II рах.	38 x 124
81	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	в'язь (черв.)	арк. [1] II рах.	36 x 113
82	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	в'язь (черв.)	арк. 81	34 x 115
83	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	в'язь (черв.)	арк. 134	35 x 113
84	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	в'язь (черв.)	арк. 219	35 x 114
85	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	в'язь (черв.)	арк. 279	35 x 115
86	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	в'язь (черв.)	титул	25 x 51
87	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	ініціал К	арк. 2 I рах.	58 x 41
88	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	ініціал З	арк. 106	93 x 36
89	Євангеліє 1575 р.	ініціал П	арк. 172	60 x 48

	(№ 1)			
90	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	ініціал В	арк. 281	63 x 46
91	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	ініціал И (черв.)	арк. 5 I рах.	90 x 18
92	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	ініціал Е (черв.)	арк. 104	87 x 16
93	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	ініціал Л (черв.)	арк. 171	88 x 21
94	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	ініціал Й (черв.)	арк. 279	87 x 17
95	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	ініціал К	арк. 2 II рах.	60 x 40
	Євангеліє (з сигнатурами) [1610– 1620 pp.] (№ 3)	ініціал К (черв.)	арк. 2 II рах.	60 x 40
96	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	ініціал З	арк. 106	93 x 35
	Євангеліє (з сигнатурами) [1610– 1620 pp.] (№ 3)	ініціал З	арк. 106	93 x 35
97	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	ініціал П	арк. 172	60 x 48
	Євангеліє (з сигнатурами) [1610– 1620 pp.] (№ 3)	ініціал П	арк. 172	60 x 48
98.	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	ініціал В	арк. 281	65 x 45
	Євангеліє з сигнатурами [1610– 1620 pp.] (№ 3)	ініціал В	арк. 281	65 x 45
99	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	ініціал И, (черв.)	арк. [5] I рах.	88 x 20
	Євангеліє (з сигнатурами) [1610– 1620 pp.] (№ 3)	ініціал И, (черв.)	арк. [5] I рах.	88 x 20
100	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	ініціал Е (черв.)	арк. 104	88 x 20
	Євангеліє (з сигнатурами) [1610– 1620 pp.] (№ 3)	ініціал Е (черв.)	арк. 104	88 x 20
101	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	ініціал Л, (дчерв.)	арк. 171	93 x 21
	Євангеліє (з сигнатурами) [1610–	ініціал Л (черв.)	арк. 171	93 x 21

	1620 pp.] (№ 3)			
102	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	ініціал Й (черв.)	арк. 279	87 x 27
	Євангеліє (з сигнатурами) [1610–1620 pp.] (№ 3)	ініціал Й (черв.)	арк. 279	87 x 27
103	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	ініціал И (черв.)	арк. [5] зв. I рах.	36 x 27
104	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	ініціал К (черв.)	арк. 1 II рах.	59 x 38
105	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	ініціал Є (черв.)	арк. 79 зв.	36 x 26
106	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	ініціал З (черв.)	арк. 81	92 x 38
107	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	ініціал Л (черв.)	арк. 132 зв.	36 x 26
108	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	ініціал П (черв.)	арк. 134	38 x 33
109	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	ініціал В (черв.)	арк. 219	66 x 46
110	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	ініціал Й (черв.)	арк. 216 зв.	40 x 33
111	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	ініціал С (черв.)	арк. 279	15 x 10
112	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	ініціал П (черв.)	арк. 286 зв.	15 x 10
113	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	рамка маргіналій	арк. 20 зв., 192 зв.	21 x 30
114	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	рамка маргіналій	арк. 38, 214, 236 зв.	22 x 27
115	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	рамка маргіналій	арк. 60 зв., 327	23 x 29
116	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	рамка маргіналій	арк. 80 зв., 257, 343 зв.	20 x 28
117	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	рамка маргіналій	арк. 117 зв., 297	25 x 30
118	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	рамка маргіналій	арк. 130	20 x 28
119	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	рамка маргіналій	арк. 142 зв., 257, 312 зв.	26 x 30
120	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	рамка маргіналій	арк. 155	21 x 26
121	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	рамка маргіналій	арк. 20 зв.	29 x 20
122	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	рамка маргіналій	арк. 38, 214	27 x 22
123	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р.	рамка маргіналій	арк. 60 зв., 192 зв., 327	28 x 23

	(№ 2)			
	Євангеліє (з сигнатурами) [1610– 1620 pp.] (№ 3)		арк. 20 зв., 60 зв., 130, 142 зв., 192 зв., 214, 236 зв., 257, 297, 312 зв., 327, 343 зв.	
124	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	рамка маргіналій	арк. 80 зв.	27 x 23
125	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	рамка маргіналій	арк. 117 зв., 297	29 x 25
	Євангеліє (з сигнатурами) [1610– 1620 pp.] (№ 3)	рамка маргіналій	арк. 38, 80 зв., 117 зв., 155	29 x 25
126	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	рамка маргіналій	арк. 130	29 x 20
127	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	рамка маргіналій	арк. 142 зв., 312 зв.,	30 x 24
128	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	рамка маргіналій (черв.)	арк. 155	26 x 21
129	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	рамка маргіналій	арк. 236 зв., 257, 343 зв.	29 x 21
130.1 - 130.4	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	композиції з виливних прикрас		

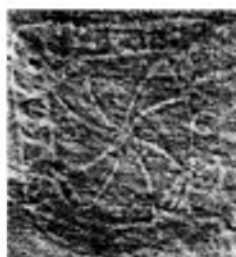
Альбом філіграней

Філіграні Євангелія (Вільнюс, 1575) (№ 1)

1.1-1

1.1-2

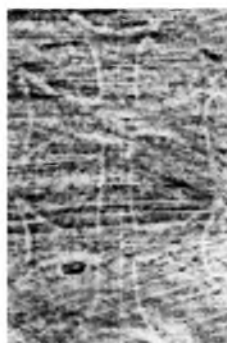
1.2-1

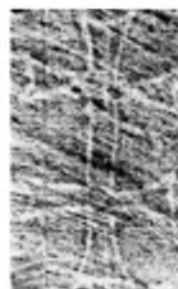
1.2-2

1.3

1.4-1

1.4-2

1.2-3

1.6-2

1.6-1

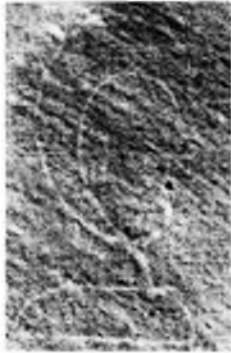
1.5-1

1.5-2

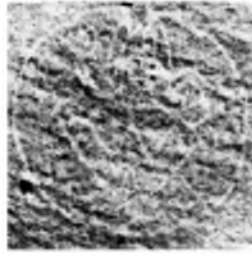
1.5-3

1.7

1.8-1

1.8-2

1.9

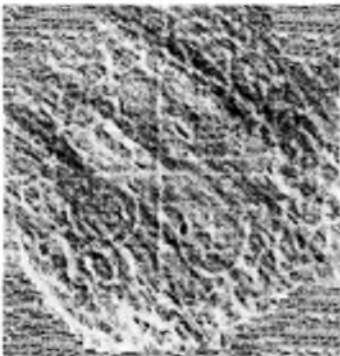
1.10

1.11

1.12

1.13

1.14-1

1.14-2

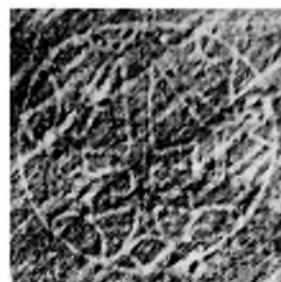
*Філіграні Євангелія (без сигнатур)
(Вільнюс, 1600) (№ 2)*

2.1-1

2.1-2

2.1-3

2.2

2.3-1

2.3-2

2.4-1

2.4-2

2.4-3

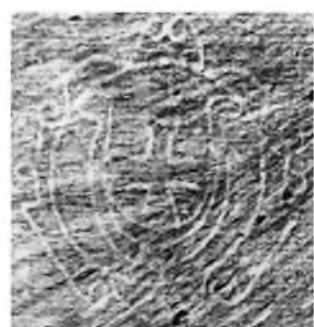
2.5-1

2.5-2

2.5-3

2.6

2.7-1

2.7-2

2.8

2.9

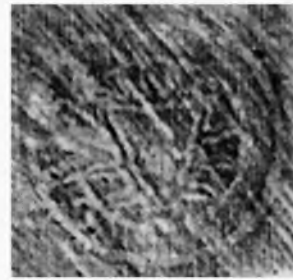
2.10

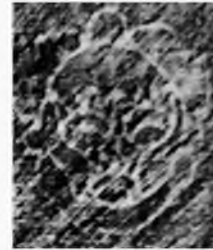
2.11

2.12

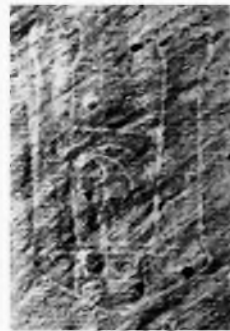
2.13

2.15

2.14-1

2.14-2

2.14-3

2.16-1

2.17

2.18-1

2.18-2

2.16-2

2.19-1

2.19-2

2.19-3

2.21

2.23-1

2.20

2.22

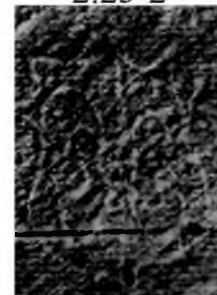
2.23-2

2.24

2.25

2.23-3

*Філіграні Євангелія (з сигнатурами)
(Вільнюс, 1610–1620 ті рр.) (№ 3)*

3.1-1

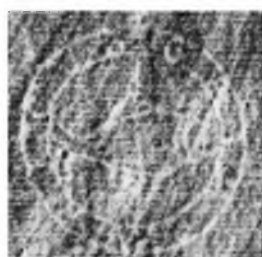
3.1-2

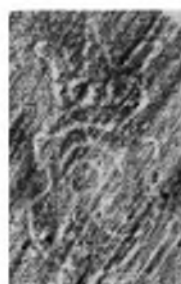
3.1-3

3.2

3.3

3.1-4

3.4

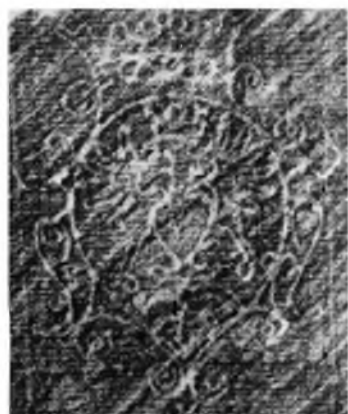
3.5-1

3.5-2

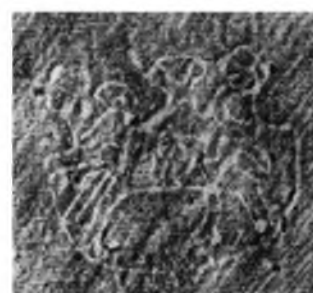
3.6

3.7

3.8

3.9

Філіграні Євангелія (Вільнюс, 1644)(№ 4)

4.1-1

4.2

4.1-2

*Філіграні аркушів варіантного друку
у примірнику Кир.759 (№ 5)*

5.1

5.2

Естампні гравюри з Євангелія 1575 р. (№ 1.10)

6.1-1

6.1-2

Показчик до альбому філіграней

№	Видання	Використана знаку	назва	Розмір в мм
1.1-1	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	Труби в картуші		46x 37
1.1-2	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	Труби в картуші		44 x 40
1.2-1	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	Топор у картуші під короною		45 x 30
1.2-2	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	Топор у картуші під короною		40 x 32
1.2-3	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	Топор без картуша		40 x 24
1.3	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	Ястжембец у картуші під короною		70 x 43
1.4-1	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	Свенчиц без картуша		65 x 37
1.4-2	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	Свенчиц без картуша		53 x 33
1.5-1	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	Кабан без картуша		50 x 40
1.5-2	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	Кабан без картуша		65 x 35
1.5-3	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	Кабан без картуша		55 x 35
1.6-1	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	Підкова маленька з хрестом без картуша		25 x 23
1.6-2	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	Підкова маленька з хрестом без картуша		27 x 27
1.7	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	Голова блазня без картуша		62 x 38
1.8-1	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	Абданк із завитками		52 x 45
1.8-2	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	Абданк у колі під митрою		43 x 43
1.9	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	Остоя в картуші під короною з літерами МК		47 x 24
1.10	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	Два хрести у картуші під короною		64 x 50
1.11	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	Літера S у картуші під короною		75 x 36
1.12	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	Риба в колі з літерами CG		45 x 45
1.13	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	Герб С. Гурки в округлому картуші		60 x 60
1.14-1	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	Сліта менша в лінійному картуші		36 x 36
1.14-2	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	Сліта велика під короною		75 x 60
2.1-1	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Лис в округлому картуші з літерами LS		47 x 45
2.1-2	Євангеліє (без сигнатур)	Лис в округлому		46 x 44

	1600 р. (№ 2)	картуші з літерами LS	
2.1-3	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Лис в округлому картуші з літерами LS	45 x 47
2.2	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Лис в округлому пишно орнаментованому картуші	70 x 67
2.3-1	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Лис у бароковому картуші	71 x 51
2.3-2	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Лис у бароковому картуші	78 x 55
2.4-1	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Єліта в бароковому картуші	73 x 55
2.4-2	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Єліта в бароковому картуші	72 x 48
2.4-3	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Єліта в бароковому картуші	70 x 49
2.5-1	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Любич у бароковому картуші	75 x 53
2.5-2	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Любич у бароковому картуші	81 x 61
2.5-3	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Любич у бароковому картуші	73 x 56
2.6	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Ястжембец / Тупа підкова в округлому картуші	55 x 53
2.7-1	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Ястжембец / Тупа підкова в округлому картуші	65 x 50
2.7-2	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Ястжембец / Тупа підкова в округлому картуші	68 x 51
2.8	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Леопард / пів орла в бароковому картуші	88 x 58
2.9	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Леварт у бароковому картуші	75 x 52
2.10	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Леварт у бароковому картуші	72 x 60
2.11	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Колоски в бароковому картуші	72 x 58
2.12	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Сліповрон у бароковому картуші	74 x 51
2.13	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Трикутне зображення в колі з написом «Trissel»	47 x 49
2.14-1	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Башти з півмісяцем без картуша	61 x 40
2.14-2	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Башти з півмісяцем без картуша	57 x 38
2.14-3	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Башти з півмісяцем без картуша	60 x 38
2.15	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Три корони в лінійному картуші	37 x 42

2.16-1	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Герб Бауцена в колі	40 x 36
2.16-2	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Герб Бауцена в колі	41 x 40
2.17	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Долива в округлому картуші з літерами IR	44 x 44
2.18-1	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Остоя в картуші під короною	55 x 36
2.18-2	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Остоя в картуші під короною	52 x 37
2.19-1	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Топор у бароковому картуші під півмісяцем	69 x 56
2.19-2	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Топор у бароковому картуші під короною	65 x 43
2.19-3	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Топор у бароковому картуші під півмісяцем з орлом	70 x 52
2.20	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Топор без картуша	47 x 26
2.21	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Орел одноголовий у картуші під короною	86 x 49
2.22	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Гоздава без картуша	37 x 27
2.23-1	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Гоздава у великому бароковому картуші під короною	98 x 57
2.23-2	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Гоздава в лінійному картуші	48 x 38
2.23-3	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Гоздава в лінійному картуші	45 x 38
2.24	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Коло в хвилястому картуші	60 x 60
2.25	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Вершник у колі	50 x 50
3.1-1	Євангеліє (з сигнатурами) [1610–1620 pp.] (№ 3)	Літера R у картуші під короною	60 x 40
3.1-2	Євангеліє з сигнатурами [1610–1620 pp.] (№ 3)	Літера R у картуші під короною	57 x 42
3.1-3	Євангеліє з сигнатурами [1610–1620 pp.] (№ 3)	Літера R у картуші під короною	47 x 32
3.1-4	Євангеліє з сигнатурами [1610–1620 pp.] (№ 3)	Літера R у картуші під короною	48 x 26
3.2	Євангеліє (з сигнатурами) [1610–1620 pp.] (№ 3)	Дві літери S у бароковому картуші	51 x 30
3.3	Євангеліє (з сигнатурами) [1610–1620 pp.] (№ 3)	Риба в колі	42 x 41
3.4	Євангеліє (з сигнатурами) [1610–1620 pp.] (№ 3)	Літера W маленька без картуша	17 x 15
3.5-1	Євангеліє (з сигнатурами) [1610–1620 pp.] (№ 3)	Бродич без картуша	57 x 57
3.5-2	Євангеліє (з сигнатурами)	Бродич без картуша	54 x 57

	[1610–1620 pp.] (№ 3)		
3.6	Євангеліє (з сигнатурами) [1610–1620 pp.] (№ 3)	Чотиридільний герб під митрою	76 x 35
3.7	Євангеліє (з сигнатурами) [1610–1620 pp.] (№ 3)	Орел у картуші під короною	71 x 52
3.8	Євангеліє (з сигнатурами) [1610–1620 pp.] (№ 3)	Сліповрон в овальному орнаментованому картуші	52 x 38
3.9	Євангеліє (з сигнатурами) [1610–1620 pp.] (№ 3)	Агнець у лінійному картуші з SK	40 x 46
4.1-1	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	Лис із літерами PR без картуша	87 x 51
4.1-2	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	Лис із літерами PR без картуша	85 x 49
4.2	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	Лис чотиридільний у бароковому картуші	103 x 85
5.1	Варіант друку з примірника Кир.759 (№ 5)	Олень у картуші під короною	83 x 50
5.2	Варіант друку з примірника Кир.759 (№ 5)	Орел у колі	54 x 54
6.1-1	Естампні гравюри з Євангелія 1575 р. (№ 1.10)	Ястжембец (Підкова з хрестом) у округлому картуші з завітками	60 x 56
6.1-2	Естампні гравюри з Євангелія 1575 р. (№ 1.10)	Ястжембец (Підкова з хрестом) у округлому картуші з завітками	58 x 55

Показчик філіграней за альбомами

№	Видання	Використана назва знаку	Позиції в альбомах
1.1	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	Труби в картуші	<i>Laucevicius 1967</i> , № 1413
1.2-1 1.2-2	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	Топор у картуші під короною	<i>Laucevicius 1967</i> № 1654–1657.
1.2-3	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	Топор без картуша	не зафіксовано в публікаціях, схоже на <i>Laucevicius 1967</i> , № 1634
1.3	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	Ястжембец у картуші під короною	<i>Laucevicius 1967</i> , № 2699
1.4	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	Свенциц без картуша	<i>Laucevicius 1967</i> , № 1792–1793
1.5-1	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	Кабан без картуша	<i>Laucevicius 1967</i> , № 3665, 3678, 3689–3690
1.6	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	Підкова маленька з хрестом без картуша	<i>Laucevicius 1967</i> , № 2663
1.7	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	Голова блазня без картуша	<i>Гераклитов 1963</i> , № 1412; <i>Laucevicius 1967</i> , № 2623–2624
1.8-1	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	Абданк із завитками	<i>Laucevicius 1967</i> , № 1029
1.8-2	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	Абданк у колі під митрою	<i>Laucevicius 1967</i> , № 1049
1.9	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	Остоя в картуші під короною з літерами МК	<i>Laucevicius 1967</i> , № 2554–2556
1.10	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	Два хрести у картуші під короною	<i>Laucevicius 1967</i> , № 768
1.11	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	Літера S у картуші під короною	<i>Laucevicius 1967</i> , № 3398
1.12	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	Риба в колі з літерами CG	<i>Laucevicius 1967</i> , № 4045
1.13	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	Герб С. Гурки в округлому картуші	<i>Laucevicius 1967</i> , № 1163
1.14-1	Євангеліє 1575 р.	Сліта менша в	<i>Laucevicius 1967</i> ,

	(№ 1)	лінійному картуші	№ 1511
1.14-2	Євангеліє 1575 р. (№ 1)	Єліта велика під короною	<i>Laicevicius 1967</i> , № 1525
2.1-1, 2.1-2, 2.1-3	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Лис в округлому картуші з літерами LS	<i>Laicevicius 1967</i> , № 1857–1860, 1863–1864; <i>Дианова 1993</i> , № 102
2.2	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Лис в орнаментованому картуші	<i>Laicevicius 1967</i> , № 1867
2.3-1 2.3-2	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Лис у бароковому картуші	<i>Laicevicius 1967</i> , № 1903, 1905; <i>Дианова 1993</i> , № 104
2.4-1 2.4-2 2.4-3	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Єліта в бароковому картуші	<i>Laicevicius 1967</i> , № 1545; <i>Дианова 1993</i> , № 93, 94
2.5-1 2.5-2 2.5-3	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Любич у бароковому картуші	<i>Laicevicius 1967</i> , № 2712; <i>Дианова 1993</i> , № 63, 64
2.6 2.7-1 2.7-2	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Ястжембец / Тупа підкова в округлому картуші	<i>Laicevicius 1967</i> , № [2685–2687–2604], 2705
2.8	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Леопард / пів орла в бароковому картуші	<i>Laicevicius 1967</i> , № 1279; <i>Дианова 1993</i> , № 26
2.9 2.10	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Леварт у бароковому картуші	<i>Laicevicius 1967</i> , 1967, № 2248; <i>Дианова 1993</i> , № 41, 43
2.11	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Колоски в бароковому картуші	<i>Laicevicius 1967</i> , № 3734; <i>Дианова 1993</i> , № 71
2.12	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Сліповрон у бароковому картуші	<i>Laicevicius 1967</i> , № 2720, 2732
2.13	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Трикутне зображення в колі з написом «Trissel»	[<i>Laicevicius 1967</i> , № 2934]; <i>Дианова 1993</i> , № 112
2.14-1 2.14-2 2.14-3	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Башти з півмісяцем без картуша	<i>Laicevicius 1967</i> , № 728–730; <i>Дианова 1993</i> , № 2
2.15	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Три корони в лінійному картуші	<i>Laicevicius 1967</i> , № 1619; <i>Дианова 1993</i> , № 32
2.16-1 2.16-2	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Герб Бауцена в колі	[<i>Laicevicius 1967</i> , № 1338]; <i>Дианова 1993</i> , № 31, 114
2.17	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р.	Долива в округлому картуші з літерами	<i>Laicevicius 1967</i> , № 1312;

	(№ 2)	IR	<i>Дианова 1993, № 23, 24</i>
2.18-1 2.18-2	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Остоя в картуші під короною	<i>Laisevicius 1967, № 2534, 2537; Дианова 1993, № 5</i>
2.19-1	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Топор у бароковому картуші під півмісяцем	<i>Laisevicius 1967, № 1703</i>
2.19-2	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Топор у бароковому картуші під короною	<i>Laisevicius 1967, № 1671, 1676</i>
2.19-3	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Топор у бароковому картуші під півмісяцем з орлом	<i>Laisevicius 1967, № 1706; Дианова 1993, № 109</i>
2.20	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Топор без картуша	<i>Дианова 1993, № 108</i>
2.21	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Орел одноголовий у картуші під короною	подібне до [Laisevicius 1967, № 218]
2.22	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Гоздава без картуша	<i>Laisevicius 1967, № 2052; Дианова 1993, № 46</i>
2.23-1	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Гоздава в великому бароковому картуші під короною	[Laisevicius 1967, № 2160]; <i>Дианова 1993, № 51</i>
2.23-2 2.23-3	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Гоздава в лінійному картуші	[Laisevicius 1967, № 2142]; <i>Дианова 1993, № 49–50</i>
2.24	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Коло в хвилястому картуші	подібне до <i>Laisevicius 1967, № 1419</i>
2.25	Євангеліє (без сигнатур) 1600 р. (№ 2)	Вершник у колі	<i>Laisevicius 1967, № 3495; Дианова 1993, № 19, 21</i>
3.1-2 3.1-3 3.1-4	Євангеліє (з сигнатурами) [1610–1620 pp.] (№ 3)	Літера R у картуші під короною	<i>Гераклитов 1963, № 1452–1461; Laisevicius 1967, № 3268, 3274, 3275, 3278, 3289, 3282, 3283, 3285; Дианова 1993, № 6–14</i>
3.2	Євангеліє (з сигнатурами) [1610–1620 pp.] (№ 3)	Дві літери S у бароковому картуші	<i>Дианова 1993, № 18</i>
3.3	Євангеліє (з сигнатурами) [1610–1620 pp.] (№ 3)	Риба в колі	<i>Лауцявичюс 1967, № 4098, 4099; Дианова 1993, № 85</i>

3.4	Євангеліє (з сигнатурами) [1610–1620 pp.] (№ 3)	Літера W маленька без картуша	<i>Laicevicius 1967, Дианова 1993, № 15</i>
3.5-1 3.5-2	Євангеліє (з сигнатурами) [1610–1620 pp.] (№ 3)	Бродич без картуша	<i>Laicevicius 1967, № 1827–1828; Дианова 1993, № 38</i>
3.6	Євангеліє (з сигнатурами) [1610–1620 pp.] (№ 3)	Чотиридільний герб під митрою	в альбомах не знайдено
3.7	Євангеліє (з сигнатурами) [1610–1620 pp.] (№ 3)	Орел у картуші під короною	[<i>Laicevicius 1967, № 128–130</i>]; <i>Дианова 1993, № 58</i>
3.8	Євангеліє (з сигнатурами) [1610–1620 pp.] (№ 3)	Сліповрон в овальному орнаментованому картуші	<i>Схоже на Laicevicius 1967, № 3819–3821</i>
3.9	Євангеліє (з сигнатурами) [1610–1620 pp.] (№ 3)	Агнець у лінійному картуші з SK	<i>Laicevicius 1967, № 580; Дианова 1993, № 1</i>
4.1-1 4.1-2	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	Лис із літерами PR без картуша	<i>Laicevicius 1967, № 2007–2009, Дианова 1993, № 99</i>
4.2	Євангеліє 1644 р. (№ 4)	Лис чотиридільний у бароковому картуші	<i>Laicevicius 1967, № 1948, Дианова 1993, № 27</i>
5.1	Варіант друку з примірника Кир.759 (№ 5)	Олень у картуші під короною	в альбомах не знайдено
5.2	Варіант друку з примірника Кир.759 (№ 5)	Орел у колі	подібне до <i>Laicevicius 1967, № 175–176</i>
6.1.1-2	Естампні гравюри з Євангелія 1575 р. (№ 1.10)	Ястжембец (Підкова з хрестом) у округлому картуші з завитками	<i>Laicevicius 1967, № 2685–2687</i>

Показчик згаданих у записах осіб

Агафея Стефановна – № 3.5
Акимов Симеон – № 2.6
Андрей – № 5
Баторій Стефан – № 1.3
Бібіков Дмитро Гаврилович – № 1.6
Бібікова Зоя Гаврилівна *див.* Кассіні Зоя Гаврилівна
Богушевич Іваницький Лаврін – № 1.3
Борецький Андрій Юхимович – № 5
Борецький Йов – № 3.3
Василевич Апонас – № 3.5
Василевич Максим – № 3.5
Василиса Лазорковна – № 3.2
Васко Андрієвич – № 5
Васко Григорович Хомич – № 5
Веребович А. – № 3.5
Веребович Сопхон – № 3.5
Вітт Володимир Оскарович – № 1.8, 2.5
Володкевичева Пекарська Софія – № 4.5
Гапка – № 1.6
Горайн Стефан – № 4.6
Гороневский Кузма – № 3.5
Гребелка Федор – № 1.7
Гузколович Юрко – № 3.5
Данило Гру... – № 3.5
Денис – № 5
Димитрій, син Лукіяна – № 3.5
Дядивна Настасея – № 3.5
Зданевич Б. І. – № 4.3
Зосима Прокопович – № 4.3
Зубколочова Просимея – № 3.5
Зябцетович Лукян Василевич – № 3.5
Іваницька Матрона Семенівна – № 1.3
Іваницький Богушевич Лаврін – № 1.3
Ігнатій, отець – № 5
Іоанн – № 1.6
Йов Борецький – № 3.3
Карабиненко Яков – № 3.5
Карташов Гавриїл Петрович – № 2.2
Колоденский Сидор – № 3.5
Красовська Катерина Іванова – № 3.2
Красовський Євдоким Михайлов – № 3.2
Кузьма – № 5
Куяш – № 5
Лукіяна – № 3.5

Львов Євген Олександрович – № 1.6
Макарій Токаревський – № 4.5
Малашевський Панталаим – № 4.5
Маловочка Корній – № 3.2
Мамоничі – № 3.2, 3.3
Марія – № 1.6
Матвей Офонаев сын Попов – № 2.4
Михайло, золотар – № 1.7
Михалевна Ориня – № 3.5
Мстиславець П. – № 1.3, 1.4, 1.5
Нелюбович Тукальський Юрій – № 4.5
Непитущий Рафаїл – № 2.4
Ничипор – № 3.5
Олена – № 1.6
Олешко Станіслав – № 5
Пазок Іван – № 3.5
Панас Андрієвич – № 5
Панкратія Ермоловна Мартиновоя – № 3.3
Пелагія – № 3.3
Петро Іванович, піп Василівський – № 1.2
Пастухов Пилип Євтухович – № 2.6
Пашковичі брати – № 5
Попов Павло Миколайович – № 2.6
Прокопович Зосима – № 4.3
Прохор, Владимирский поп – № 4.2
Родович Парфеній – № 1.7
Самсон Куц – № 5
Селивон – № 5
Середняцька Олександра Євдокимівна – № 3.2
Середняцький Антоній Ігнатович – № 3.2
Солуян – № 5
Софія – № 3.5
Спаський Іван – № 3.3
Стефан, ієрей – № 4.1
Стефан Баторій – № 1.3
Суслопаров Микола Захарович – № 3.5
Тишкович Федор – № 3.5
Токаревський Макарій – № 4.5
Усіновна Оксиня – № 3.5
Федір, курський благовіщенський піп – № 4.2
Феодор, священник – № 1.5
Феодосій (Лазовський), єпископ Володимирський та Берестейський
– № 1.3
Филип Яковович – № 3.2
Філарет (Амфітеатров) – № 4.3
Хотченко Лукьян – № 3.5
Хрєневичі – № 5
Чарнавський Яків – № 2.4
Чернец Павел – № 3.5
Шувалов Павло Петрович – № 1.2
Юрко Григорович Хомич – № 5
Юхим Семенович – № 5

Юшко Раєвич – № 5
Jan II Kazimierz Waza – № 4.5
Lwoff E. – № 1.6
Malaszewski P. – № 4.5
Tokarzewski M. – № 4.5
Schouwalov Paul – № 1.2
Wołodkiewiczowa Piekarska Z. – № 4.5

Показчик бібліотек, церков, монастирів, навчальних закладів та інших інституцій

Борківська Михайлівська церква – № 5
Відділ письма та друку Лаврського музейного містечка (Київ) –
№ 3.5
Волинська православна духовна семінарія, Фундаментальна
бібліотека (Житомир) – № 1.1, 1.4
Волинське єпархіальне давньосховище (Житомир) – № 1.3, 1.5, 2.1,
3.1
Волинський науково-дослідний музей (Житомир) – № 1.1, 1.3, 1.4,
1.5, 2.1, 3.1
Володимир-Волинське братство – № 1.3
Городенська Свято-Лукінська церква – № 2.1
Калібердинська Троїцька церква – № 3.2
Киево-Михайлівський Золотоверхий монастир – № 3.3
Киево-Печерська Успенська лавра – № 1.10, 2.3, 3.5, 4.3
Киево-Софійський собор – № 4.5
Київська духовна академія – № 1.6, 1.7, 2.4, 3.6, 4.2, 4.6
Київська церква Миколи Притиска – № 1.7
Київський Пустинно-Микільський монастир – № 2.4
Климівський Покровський монастир – № 2.6
Куп'ятицький Введенський монастир – № 4.5
Курська Благовіщенська церква – № 4.2
Миколи Притиска церква, Київ, Поділ – № 1.7
Покровська церква Покровської слободи – № 2.2
Полтавський краєзнавчий музей – № 4.4
Рославицька Спасо-Преображенська церква – № 1.7
Церковно-археологічний музей при Київській духовній академії –
№ 4.2
Ячниківська Преображенська церква – № 2.3

Географічний показчик населених пунктів

Біла Криниця? – № 3.4
Білокриницька весь – № 3.4
Борки – № 5
Володимир-Волинський – № 1.3
Городне – № 5
Добре – № 5
Житомир – № 1.1, 1.3, 1.4, 1.5
Залишани – № 2.2
Іваничі – № 1.3

Каліберда – № 3.2
Канів – № 3.2
Красятичі – № 2.2
Москва – № 1.8
Покровська слобода – № 2.2
Романово-Борисоглібськ – № 2.6
Рославичі – № 1.7
Тальне – № 1.2
Тутаєв – № 2.6
Ячники – № 2.3

Список скорочень слів

арк. – аркуш(и)
б. м. і р. – без місця і року
б-ка – бібліотека
бл. – близько
вид. – видання
вип. – випуск
див. – дивись
зазнач. – зазначений
зв. – зворот
інв. – інвентарний номер
ін. – інші
кн. – книга (-и)
кол. – колекція
колонтит. – колонтитул
муз. – музей
не зазнач. – не зазначений
нн. – нумерований(и)
обл. – область
окр. – окремі
перш. – перший
пол. – половина
початк. – початковий
р. – рік
рах. – рахунок
ред. – редактор
р-н – район
рр. – роки
с. – сторінка(и)
св. – святий
ст. – століття
т. – том
тт. – томи
тит. – титул
тит. арк. – титульний аркуш
тр. – третина
ч. – частина
чв. – чверть
черв. – червоний(а)
чист. – чистий(а)

Список скорочень назв установ

- БВУ – Бібліотека Вільнюського університету
ВБУ – Всенародна бібліотека України (Київ)
ВПД ЛММ – Відділ письма та друку Лаврського музейного містечка (Київ)
ВСД – Волинське єпархіальне давньосховище (Житомир)
Ін-т рукоп. – Ін-т рукопису НБУВ (Київ)
КДА – Київська духовна академія
КДС – Київська духовна семінарія
КПЛ – Києво-Печерська лавра
КСС – Києво-Софійський собор
НБ ЛНУ – Наукова бібліотека Львівського національного університету імені І. Франка
НБ МДУ – Наукова бібліотека Московського державного університету імені М. В. Ломоносова
НББ – Національна бібліотека Білорусі (Мінськ)
НБУВ – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (Київ)
ПРБ – Путивльська районна бібліотека
РДБ – Російська державна бібліотека (Москва)
РНБ – Російська національна бібліотека (Санкт-Петербург)
ФБ ВПДС – Фундаментальна бібліотека Волинської духовної семінарії (Житомир)
ЦАМ при КДА – Церковно-археологічний музей при Київській духовній академії
ЦНБ НАНБ – Центральна наукова бібліотека імені Я. Коласа НАН Білорусі (Мінськ)

Список бібліографічних джерел, назви яких подаються скорочено

Альмес 2019 – Альмес І. Друкарня // На перехресті культур: Монастир і храм Пресвятої Трійці у Вільнюсі : колект. монографія. 2-е вид., виправл. і доповн. Львів : Видавництво українського католицького університету, 2019. С. 301–308.

Анушкин 1970 – Анушкин А. На заре книгопечатання в Литве. Вильнюс : Минтис, 1970. 196 с.: ил.

Барвінок 1924 – Барвінок В. І. Загальний огляд стародруків київських бібліотек // Бібліологічні вісти. 1924. № 1–3. С. 132–149 : іл.

Бондар 1998 – Бондар Н. П. Стародруки з бібліотеки П. М. Попова (у фонді відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ) // Наукові праці НБУВ. Бібліотека. Наука. Культура. Інформація. Вип. 1. Київ, 1998. С. 149–155.

Бондар 2005 – Бондар Н. П. До історії побутування книжкових ілюстрацій у якості самостійних естампних гравюр наприкінці XVI–XVII ст. // Рукописна та книжкова спадщина України. Київ, 2005. Вип. 10. С. 212–231.

Бондар 2006 – Бондар Н. П. Ілюстровані примірники острозької Біблії 1581 р. із зібрання НБУВ як джерело дослідження перших естампних східнослов'янських гравюр // Рукописна і стародрукована книга : Зб. праць / Міжнародна наукова конференція, Львів, 23–25 квітня 2004. Львів, 2006. С. 11–18.

Бондар 2007-1 – Бондар Н. П. Водяні знаки віленського видання Євангелія 1575 р. як джерело історико-книгознавчих досліджень // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2007. Вип. 19. С. 307–324.

Бондар 2007-2 – Бондар Н. П. Невідомі аркуші віленського друку у складі примірника віленського видання Євангелія з сигнатурами 1600 р. зі збірки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського // Рукописна та книжкова спадщина України. Київ, 2007. Вип. 11. С. 35–47.

Бондар 2007-3 – Бондар Н. П. Первопечатные эстампные гравюры П. Мстиславца и П. Берынды в экземплярах Острожской Библии 1581 г. из Национальной библиотеки Украины им. В. И. Вернадского // Федоровские чтения, 2007. Москва : Наука, 2007. С. 96–108.

Бондар 2008-1 – Бондар Н. П. Ікона Благовіщення майстра Федуска 1579 р. з Іваничів в контексті дослідження донаторської діяльності волинських шляхтичів Іваницьких // Волинська ікона: дослідження та реставрація : наук. зб. : Матеріали XV міжнародн. наук. конференції, м. Луцьк, 25–26 вересня 2008 року. Луцьк, 2008. Вип. 15. С. 123–125.

Бондар 2008-2 – Бондар Н. П. Порівняльний аналіз водяних знаків заблудівських, львівських та віленських видань Івана Федорова та Петра Мстиславця // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2008. Вип. 22. С. 258–282.

Бондар 2008-3 – Бондар Н. П. Провенієнції віленських видань Євангелія 1575 та 1600 років з фондів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського як джерело історико-книгознавчих досліджень // Вісник Львівського університету. Сер. книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. Львів, 2008. Вип. 3. С. 31–37.

Бондар 2010-1 – Бондар Н. П. Кириличні стародруки XVI–XVII ст. з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, що походять з волинських збірок // Старий Луцьк: науково-інформаційний збірник ЛДКЗ. Луцьк: Терен, 2010. С. 157–175.

Бондар 2010-2 – Бондар Н. П. Провенієнції кириличних стародруків як джерело до історії населених пунктів Волині (с. Борки Володимирського повіту) // Літопис Волині: Всеукраїнський науковий часопис. Ч. 8. Луцьк: ВНУ імені Лесі Українки, 2010. С. 24–28.

Бондар 2010-3 – Бондар Н. П. Філігранологічний аналіз східнослов'янських кириличних стародруків другої половини XVI ст. як джерело книгознавчих досліджень // Рукописна та книжкова спадщина України. Київ, 2010. Вип. 14. С. 211–240.

Бондар 2011 – Бондар Н. П. Острозькі оправи кириличних стародруків // Історія музейництва та пам'яткоохоронної справи в Острозі та на Волині: наук. збірник / Держ. іст.-культ. заповідник м. Острога. Острог, 2011. Вип. 3. С. 440–447.

Бондар 2012-1 – Бондар Н. П. Видання Івана Федорова та Петра Мстиславця з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: дослідження, попримірниковий опис. Київ, 2012. 312 с. : іл.

Бондар 2012-2 – Бондар Н. П. Вкладний примірник вільнюського Євангелія 1575 р. як джерело дослідження ктиторської діяльності подружжя Лавріна та Мотрони Іваницьких // Розмаїття культур: історія і соціально-комунікативна природа Книги: матеріали IV міжнародн. наук.-практичн. семінару (м. Харків, 12–15 квітня 2011 р.). Харків, 2012. С. 24–36.

Бондар 2012-3 – Бондар Н. П. Книжкові пам'ятки зі збірок православних монастирів з фондів НБУВ: історична доля та сучасний стан дослідження // Старий Луцьк: Наук.-інформ. збірник Луцького державного історико-культурного заповідника. Луцьк: Терен, 2012. Вип. 8. С. 428–444.

Бондар 2013-1 – Бондар Н. П. Кириличні стародруки старообрядницьких осередків у збірці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського // Доля старообрядства в XX – на початку XXI ст.: історія та сучасність: зб. наук. праць та матеріалів. Київ, 2013. Вип. 6. С. 103–121.

Бондар 2013-2 – Бондар Н. П. Стародруки XVI ст. з монастирських збірок у фондах НБУВ // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2013. Вип. 37. С. 333–354.

Бондар 2013-3 – Бондар Н. П. Стародруки XVI ст. збірки Києво-Печерської лаври у Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського // Могилянські читання 2012: зб. наук. праць. Київ, 2013. С. 118–126.

Бондар 2013-4 – Бондар Н. П. Філіграні примірників «Книги о постництві» Василя Великого 1594 р. острозького друку як джерело для дослідження діяльності Острозького видавничого осередку // Острозька давнина: наук. зб. Остріг: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2013. Вип. 2. С. 99–113, іл.

Бондар 2013-5 – Бондар Н. П. К вопросу об использовании в старопечатных книгах второй половины XVI века бумаги без сюжетных филиграней // Вспомогательные исторические дисциплины в современном научном знании: Мат. XXV международн. научн. конф. (Москва, 31 янв. – 2 февр. 2013 г.): В 2-х ч. Ч. 2. Москва, 2013. С. 224–228.

Бондар 2014-1 – Бондар Н. П. До історії паперу вільнюського Євангелія (без сигнатур) 1600 р. друкарні Мамоничів // Рукописна та книжкова спадщина України. Київ, 2014. Вип. 18. С. 56–71.

Бондар 2014-2 – Бондар Н. П. Порівняльний аналіз філіграней вільнюських видань Євангелій 1575, 1600 та 1644 рр. як джерело з історії побутування паперу // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2014. Вип. 40. С. 295–304.

Бондар 2015-1 – Бондар Н. П. Из истории книжной культуры Беларуси XVII ст. по вкладным записям вильнюсского Евангелия 1644 г. из собрания Купятицкого монастыря // Берковские чтения – 2015. Книжная культура в контексте международных контактов : материалы Международной научной конференции, Минск, 26–27 мая 2015 г. Минск, 2015. С. 65–70.

Бондар 2015-2 – Бондар Н. П. Порівняльна характеристика кирилических видань Євангелій другої половини XVI – середини XVII ст. вільнюського та львівського друку // Науковий потенціал славістики: історичні здобутки та тенденції розвитку: Тези доповідей Міжнародної наукової конференції до Дня слов'янської писемності і культури (Київ, 21 травня 2015 р.). Київ, 2015. С. 109–112.

Бондар 2015-4 – Бондар Н. П. Экземпляры кириллических изданий вильнюсских типографий из фондов Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского как источник историко-книговедческих и филигранологических исследований // Vilniaus universiteto bibliotekos metraštis 2015. Vilnius: Vilniaus universtieto leidykla, 2015. P. 403–432.

Бондар 2015-5 – Бондар Н. П. Варианты набора и печати виленского издания Евангелия 1575 г. // Здабытки : Дакументальныя помнікі на Беларусі / Нацыянальная бібліятэка Беларусі. Вып. 18. Мінск, 2015. С. 22–35.

Бондар 2015-6 – Бондар Н. П. К истории двух кириллических изданий вильнюсских Служебников 1617 г. // Вспомогательные исторические дисциплины в современном научном знании: Мат. XXVII междунар. научн. конф. (Москва, 9–11 апреля 2015 г.) / Рос. гос. гуманитар. ун-т [та ін.]. Москва, 2015. С. 142–144.

Бондар 2018 – Бондар Н. П. Варіанти набору та оформлення вільнюського Євангелія 1600 р. без сигнатур друкарні Мамоничів як джерело дослідження процесу книговидання // Бібліотека. Наука. Комунікація. 100-річчя Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 6–7 листопада 2018 р.). Київ, 2018. С. 143–147.

Бондар 2019 – Бондар Н. П. Неизвестные листы вильнюсской печати 20-30 гг. XVII ст. в составе Евангелия 1600 г. с сигнатурами как источник по истории издательской деятельности вильнюсских типографий // Язык, книга и традиционная культура позднего русского средневековья в науке, музейной и библиотечной работе : Труды III Международной научной конференции (Мир старообрядчества. Вып. 9.). Москва : Археодоксія, НКТ, 2019. 820 с.

Бондар 2020 – Бондар Н. П. Вільнюський Часовник 1568–1572 рр. у контексті дослідження місцевого кирилического книговидання // Бібліотека. Наука. Комунікація. Розвиток бібліотечно-інформаційного потенціалу в умовах цифровізації. Матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 6–8 жовтня 2020 р.). Київ, 2020. С. 260–264.

Бондар 2021 – Бондар Н. П. Вариантность виленского Евангелия 1575 г. в контексте изучения вопроса использования в старопечатных изданиях XVI ст. бумаги без филиграней // Матэрыялы XVII Міжнародных

кнігазнаўчых чытаньняў. Мінск, 22–23 красавіка 2021 г. Мінск, 2021. С. 95–100.

Бондар, Кисельов 2008 – Кириличні стародруки 15–17 ст. у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського: каталог / уклад. Н. П. Бондар, Р. Є. Кисельов; за уч. Т. М. Росовецької. Київ, 2008. 232 с.

Бочковська, Хауха, Адамович 2008 – Бочковська В. Г. Каталог видань Почаївського та Унівського монастирів XVIII–XX ст. із колекції Музею книги і друкарства України / В. Г. Бочковська, Л. В. Хауха, В. А. Адамович. Київ: Києво-Могилянська академія, 2008. 359 с.: іл.

Варварич 1985 – Варварич Г. Е. Славянские книги кирилловской печати XVI–XX вв.: Каталог книг, хранящихся в Государственной исторической библиотеке СССР / сост. Г. Е. Варварич. Киев, 1985. 138 с.

Вихованець 2015 – Вихованець Т. Книги Святого Письма у приватній власності на Волині (XVI – I-а половина XVII ст.) // Волинська книга: історія дослідження, колекціонування : наук. зб. Острог, 2015. Вип. 3. С. 78–93.

Вознесенский 2015 – Вознесенский А. В. Бондар Н. П. Видання Івана Федорова та Петра Мстиславця з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського [Рецензия] // Книжная старина : Сборник научных трудов. Санкт-Петербург, 2015. Вып. 3. С. 264–271.

Вознесенский, Медведева 2013 – Вознесенский А. В., Медведева Е. М. Московские издания первой половины XVII века в собрании отдела редких книг Российской национальной библиотеки: Каталог. Вып. 1: 1601–1620 гг. Санкт-Петербург, 2013. 379 с.

Вознесенский, Николаев 2019-1 – Вознесенский А. В., Николаев Н. В. Каталог белорусских изданий кирилловского шрифта XVI–XVIII веков из собрания отдела редких книг Российской национальной библиотеки. Вып. 1: 1523–1600 гг. Санкт-Петербург, 2019. 224 с., ил.

Вознесенский, Николаев 2019-2 – Вознесенский А. В., Николаев Н. В. Каталог белорусских изданий кирилловского шрифта XVI–XVIII веков. Из собрания отдела редких книг Российской национальной библиотеки. Вып. 2: 1601–1654 гг. Санкт-Петербург, 2019. 212 с., ил.

Гадалова 2002 – Гадалова Г. С. Кириллические издания в хранилищах Тверской земли: XVI век – 1725 год : каталог / Г. С. Гадалова, Е. В. Перелевская, Т. В. Цветкова ; Науч. б-ка Тверского гос. ун-та и др. Тверь, 2002. 304 с.: ил.

Галенчанка 1986 – Кніга Беларусі: 1517–1917: зводны каталог / склад. Г. Я. Галенчанка та ін. Мінск: Беларус. савецк. энц., 1986. 616 с.

Гарбар 2017 – Гарбар Л. С. Історія української бібліотечної справи в іменах (кінець XIX – 1941): Матеріали до біобібліографічного словника. Київ, 2017. 613 с.

Гераклитов 1963 – Гераклитов А. А. Филигрانی XVII в. на бумаге рукописных и печатных документов русского происхождения. Москва : Изд-во АН СССР, 1963. 260 с.

Гильдебрандт 1874 – Гильдебрандт П. А. Перечень по типографиям и годам западно-русской старопечати церковно-славянского шрифта / П. А. Гильдебрандт // Памятники русской старины в западных губерниях Империи, издаваемые П. Н. Батюшковым. Вып. 6. Санкт-Петербург, 1874. С. 171–193.

Голенченко 1988 – Голенченко Г. Я. Датированные записи на белорусских старопечатных изданиях конца XVI – середины XVII в. // Книга в Белоруссии. Минск, 1988. С. 4–35.

Голенченко 1989 – Голенченко Г. Я. Белорусские старопечатные издания в восточнославянских странах: датированные записи конца XVI – середины XVII в. // Голенченко Г. Я. Идеиные и культурные связи восточнославянских народов в XVI – середине XVII в. Минск : Наука и техника, 1989. С. 258–281.

Гордеева, Романова 2010 – Гордеева М. Ю. Кириллические издания отдела редкой книги БАН: 1493–1600: каталог / Б-ка РАН; сост. М. Ю. Гордеева, А. А. Романова. Санкт-Петербург : БАН, 2010. 170 с.

Горфункель 1970 – Горфункель А. Х. Каталог книг кирилловской печати 16–17 веков / ЛГУ им. А. А. Жданова, Науч. б-ка им. М. Горького ; сост. А. Х. Горфункель. Ленинград : Изд-во Ленинград. ун-та, 1970. 80 с., 7 л. ил.

Гусева 2003 – Гусева А. А. Издания кирилловского шрифта второй половины XVI в. : сводный каталог : Кн. 1–2. Москва : Индрик, 2003. 1356 с. : ил.

Гусева, Каменева, Полонская 1981 – Украинские книги кирилловской печати XVI–XVII вв. : каталог изданий, хранящихся в Государственной библиотеке имени В. И. Ленина. Вып. II. Т. 1: Киевские издания 2-й пол. XVII в. / сост. А. А. Гусева, Т. Н. Каменева, И. М. Полонская. Москва, 1981. 322 с.: ил.

Гусева, Полонская 1990 – Украинские книги кирилловской печати XVI–XVIII вв. : каталог изданий, хранящихся в Государственной библиотеке имени В. И. Ленина. Вып. II. Ч. 2. Львовские, новгород-северские, черниговские, уневские издания 2-й пол. XVII в. / сост. А. А. Гусева, И. М. Полонская. Москва, 1990. 319 с.

Дианова 1993 – Дианова Т. В. Филигранные XVII в. по старопечатным книгам Украины и Литвы : Каталог / Гос. ист. музей; сост. Т. В. Дианова. Москва, 1993. 192 с., 1044 ил.

Дубровіна, Онищенко 1998 – Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: 1918–1941. Київ: НБУВ, 1998. 337 с.

Запаско 1974 – Запаско Я. П. Мистецька спадщина Івана Федорова. Львів : Вища школа, 1974. 221 с. : іл.

Зернова 1947 – Зернова А. С. Начало книгопечатания в Москве и на Украине. Москва, 1947. 193 с.

Зернова 1952 – Зернова А. С. Орнаментика книг московской печати XVI–XVII веков. Москва, 1952. 27 с.; Альбом орнаментики книг московской печати XVI–XVII веков. Москва, 1952. – 84 л.; Указатель орнаментики к альбому орнаментики книг Московской печати XVI–XVII веков. Москва, 1952. 78 с.

Зернова 1959 – Зернова А. С. Типография Мамоничей в Вильне (XVII век) // Книга : Исследования и материалы. Москва: Книга, 1959. Вып. 1. С. 167–223 : ил

Зернова 1960 – Зернова А. С. Методика описания старопечатных книг кирилловской печати // Государственная библиотека СССР имени В.И. Ленина. Труды. Т. 4. Москва, 1960. С. 204–255.

Зернова 1963 – Зернова А. С. Орнаментика книг московской печати кирилловского шрифта XVII–XVIII веков : 1677–1750 : атлас. Москва : 1963. 166 с. ; Орнаментика книг московской печати кирилловского шрифта XVII–XVIII веков : 1677–1750 : указатель / А. С. Зернова. Москва, 1963. 362 с.

Зернова 1964 – Зернова А. С. Первопечатник Петр Тимофеев Мстиславец // Книга: Исследования и материалы. Москва : Книга, 1964. Вып. 9. С. 77–111 : ил.

Иванишев 1849 – Жизнь князя Андрея Михайловича Курбского в Литве и на Волыни : Акты, изд. Врем. комис. выс. учрежд. при Киев. воен., Подол. и Волын. генерал-губернаторе / Труды Н. Д. Иванишева: Т. 1–2. Киев : лито-тип. Вальнер, 1849. Т. 1. 394 с

Исаевич 1989 – *Исаевич Я. Д.* Літературна спадщина Івана Федорова. Львів : Вища школа, 1989. 192 с.: іл.

Кагамлик 2005 – Кагамлик С. Р. Киево-Печерська лавра : світ православної духовності і культури (XVII–XVIII ст.). Київ, 2005. 552 с.: іл.

Каманін, Вітвіцька 1923 – Каманін І. М., Вітвіцька О. І. Водяні знаки на папері українських документів XVI і XVII в.: 1566–1651. Київ: Друкарня УАН, 1923. 124 с.: іл.

Каменева, Гусева 1976 – Украинские книги кирилловской печати XVI–XVII вв.: Каталог изданий, хранящихся в Государственной библиотеке имени В. И. Ленина. Вып. 1. 1574 – I половина XVII в. / сост. Т. Н. Каменева, А. А. Гусева. Москва, 1976. 448 с. : ил.

Каратаев 1878 – Каратаев И. П. Описание славяно-русских книг, напечатанных кирилловскими буквами : 1491–1730. Вып. 1: С 1491 по 1600 г. / сост. И. Каратаев. Санкт-Петербург : Тип. В. С. Балашева, 1878. 280, 3 с.

Каратаев 1883 – Каратаев И. П. Описание славяно-русских книг, напечатанных кирилловскими буквами: Т. 1 : С 1491 по 1652 г. / сост. И. Каратаев. Санкт-Петербург : Тип. Имп. АН, 1883. 552 с.

Качур 2021. – Качур І. Б. Діяльність родини Шліхтинів (1753-1785) у контексті приватного книговидавання Львова XVIII ст. : Монографія-каталог. Львів, 2021. 451 с.

КМА в іменах 2001 – Києво-Могилянська академія в іменах: XVII–XVIII ст.: Енциклопедичне видання. Київ: Видавничий дім «КМ Академія», 2001. 734 с.

Киреева, Трифонова 2012 – Киреева Г. В. Книги кирилловского шрифта XVI – начала XX в. в собрании Национального художественного музея Республики Беларусь: альбом-каталог / Г. В. Киреева, Н. Я. Трифонова. Минск : Белпринт, 2012. 168 с. : ил.

Кириллические издания Пермской области 2003 – Кириллические издания XVI–XVII вв. в хранилищах Пермской области : каталог / под ред. И. В. Поздеевой ; авт. коллектив : Н. В. Банцирова и др.; Пермский обл. краевед. музей. Пермь : Перм. книжн. изд-во, 2003. 488 с. : 24 с. ил.

Кириллические издания Ростово-Ярославской земли 2004 – Кириллические издания Ростово-Ярославской земли : 1493–1652 гг. : каталог / под ред. И. В. Поздеевой ; авт. коллектив : А. М. Белогорьев и др. Ярославль; Ростов, 2004. 629 с.

Коваль, Афанасьева 2005 – Коваль Т. В., Афанасьева З. Б. Книжкові видання колекції Д. Г. Бібікова у фонді Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського // Рукописна та книжкова спадщина України. Київ, 2005. Вип. 10. С. 232–239.

Крейнін, Огнева 2001 – Крейнін С. Н. Каталог видань кириличного друку в установах Волині : 1600–1825 / Волин. краєзнав. музей; упорядн. С. Н. Крейнін, О. Д. Огнева. Луцьк : Надстир'я, 2001. 132 с.

Крейнін 2015 – Крейнін С. Н. Каталог видань кирилівського друку в установах Волині (1600–1825 рр.) / Держ. іст.-культур. заповідник у м. Луцьку; упоряд. С. Н. Крейнін. 2-ге вид. Луцьк : Терези, 2015. 353 с. : іл.

Крыловский 1890–1915 – Крыловский А. С. Систематический каталог книг библиотеки Киевской духовной академии / сост. А. С. Крыловским. Киев, 1890–1915. Т. 1–5. Вып. 1–13.

Кубанська-Попова 1971 – Кубанська-Попова М. М. Києво-Печерський державний історико-культурний заповідник : стародруки XVI–XVIII ст. : Каталог / авт. тексту і упорядн. М. М. Кубанська-Попова. Київ : Мистецтво, 1971. 79 с., 30 арк. : іл.

Кулаковський 2002 – Кулаковський П. Канцелярія Руської (Волинської) метрики 1569–1673 рр. Острог-Львів, 2002. 304 с.

Лабынцев 1979 – Лабынцев Ю. А. В помощь составителям сводного каталога старопечатных изданий кирилловского и глаголического шрифтов: метод. указания. Вып. 4: Предварительный список старопечатных изданий кирилловского шрифта второй половины XVI в. / сост. Ю. А. Лабынцев. Москва : ГБЛ, 1979. 48 с.

Лауцявичюс 1979 – Лауцявичюс Э. Бумага в Литве в XV – XVII веках. Вильнюс: Мокслас, 1979. 188 с.: ил.

Лосиевский 1987 – Лосиевский И. Я. Первопечатные отечественные издания в Харьковских коллекциях : сводный каталог. Ч. 1 : Описание анонимного памятника печати, изданий Ивана Федорова и Петра Мстиславца / сост. И. Я. Лосиевский. Харьков, 1987. 53 с.: ил.

Лукьяненко 1973 – Лукьяненко В. И. Каталог белорусских изданий кирилловского шрифта XVI–XVII в. / Гос. публ. б-ка им. М. Е. Салтыкова-Щедрина; сост. В. И. Лукьяненко. Вып. 1: 1523–1600 гг. Ленинград, 1973. 197 с.

Лукьяненко 1975 – Лукьяненко В. И. Каталог белорусских изданий кирилловского шрифта XVI–XVII в. / Гос. публ. б-ка им. М. Е. Салтыкова-Щедрина; сост. В. И. Лукьяненко. Вып. 2: 1601–1654 гг. Ленинград, 1975. 267 с.

Лукьяненко 1993 – Лукьяненко В. И. Издания кириллической печати XV–XVI вв.: 1491–1600: каталог книг из собрания ГПБ / сост. В. И. Лукьяненко. Санкт-Петербург, 1993. 346 с.

Максименко 1975 – Максименко Ф. П. Кириличні стародруки українських друкарень, що зберігаються у львівських збірках: 1574–1800 / уклад Ф. П. Максименко. Львів : Вища шк., вид-во при Львів. держ. ун-ті, 1975. 127 с.

Малышев 1965 – Малышев В. И. Москвичи – собиратели письменной и печатной старины // Труды Отдела древнерусской литературы ИРЛИ (Пушкинского дома) АН СССР. Т. 21. Ленинград, 1965. С. 383–389.

Мацюк 1964 – Мацюк О. Я. Водяні знаки на папері друків Івана Федорова // Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління УРСР. 1964. № 3. С. 37–46.

Мацюк 1994 – Мацюк О. Я. Історія українського паперу. Київ : Ін-т укр. археограф., 1994. 186 с.: табл.

Миловидов 1908-1 – Миловидов А. И. Описание славяно-русских старопечатных книг Виленской публичной библиотеки : 1491–1800 гг. / сост. А. И. Миловидов. Вильна : Тип. А. Г. Сыркина, 1908. 160 с. : ил.

Миловидов 1908-2 – Миловидов А. И. Старопечатные славяно-русские издания, вышедшие из западно-русских типографий XVI–XVII вв. /

А. И. Миловидов; изд. имп. о-ва истории и древностей российских при Моск. ун-те. Москва: Тип. Штаба моск. воен. округа, 1908. 27 с.

Мицько 1990 – Мицько І. З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія (1576–1636). Київ: Наук. думка, 1990. 192 с.: іл.

Морозова 2021 – Морозова Н. Издания «Апостола» Ивана Федорова, Петра Мстиславца и братьев Мамоничей в книжных собраниях Риги // Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka. 2021. № 10. P. 56–68.

Мякишев 2005 – Мякишев В. П. Бумажные секреты Мамоничей // Федоровские чтения. 2005. Москва: Наука, 2005. С. 199–215.

Мякишев 2014 – Мякишев В. П. Кириллические издания Литовского статута 1588 г. Kraków: Lexis, 2014. 390 с.

Немировский 1987 – Немировский Е. Л. Новый документ о Петре Тимофееве Мстиславце // Федоровские чтения. 1982. Москва: Наука, 1987. С. 33–41.

Немировский 2007 – Немировский Е. Л. Иван Федоров и его эпоха: энциклопедия. Москва: Энциклопедия, 2007. 912 с.: ил.

Немировский 2009-1 – *Немировский Е. Л.* Когда вышло в свет виленское Евангелие 1600 г. с сигнатурами // Румянцевские чтения, 2009. Москва, 2009. Ч. 1. С. 173–175.

Немировский 2009-2 – *Немировский Е. Л.* Славянские издания кирилловского (церковнославянского) шрифта: 1491–2000: Инвентарь сохранившихся экземпляров и указатель литературы: Т. 1: 1491–1550. Москва: Знак, 2009. 584 с.: ил.

Немировский 2011 – Немировский Е. Л. Славянские издания кирилловского (церковнославянского) шрифта, 1491–2000: инвентарь сохранившихся экземпляров и указатель литературы. Т. 2. Кн. 1: 1551–1592. Москва: Знак, 2011. 572, [2] с., ил.

Немировский 2012 – Немировский Е. Л. Славянские издания кирилловского (церковнославянского) шрифта, 1491–2000: инвентарь сохранившихся экземпляров и указатель литературы. Т. 2. Кн. 2: 1593–1600. Москва: АЯК, Рукописные памятники Древней Руси, 2012. 238 с.: ил.

Немировский, Емельянова 2009 – Немировский Е. Л., Емельянова Е. А. Книги кирилловской печати: 1551–1600: каталог. Москва: Пашков дом, 2009. 320 с.: ил.

Нікалаеў 2009 – Гісторыя беларускай кнігі: у 2 т. Т. 1. *Нікалаеў М. В.* Кніжная культура Вялікага Княства Літоўскага. Мінск: Беларус. Энцыкл. імя Петруся Броўкі, 2009. 423 с.: іл.

Пазднякоў 2013 – Пазднякоў В. С. Філіграні архіўных дакументаў Беларусі XVI – пачатку XX ст. / Склад. В. С. Пазднякоў. Мінск: БелНДДАС, 2013. 256 с.

Перетц 1911 – Петерц В. Н. Отчет об экскурсии семинария русской филологии в Житомир 21–26 октября 1910 г. Киев: Тип. Имп. Ун-та Св. Владимира, 1911. 159 с.

Петров, Бирюк, Золотарь 1958 – Славянские книги кирилловской печати XV–XVIII в.: описание книг, хранящихся в ГПБ УССР / сост. С. О. Петров, Я. Д. Бирюк, Т. П. Золотарь. Киев, 1958. 264 с.

Поздеева, Кашкарова, Ленерман 1980 – Поздеева И. В. Каталог книг кириллической печати XV–XVII вв. Научной библиотеки Московского университета / И. В. Поздеева, И. Д. Кашкарова, М. М. Ленерман. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1980. 358 с.: ил.

Поздеева, Ерофеева, Шитова 2000 – Поздеева И. В. Кириллические издания: XVI век – 1641 год: Находки археографических экспедиций 1971–

1993 годов, поступившие в Научную библиотеку Московского университета / И. В. Поздеева, В. И. Ерофеева, Г. М. Шитова. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 2000. 416 с.

Полегайлов 1999 – Каталог стародрукованих книг, що зберігаються у Центральному державному історичному архіві України у м. Києві (ЦДІАК України) : 1494–1764 рр. / упорядн. Полегайлов О. Г. та ін. Київ, 1999. 266 с. : іл.

Половникова, Ситий 1998 – Половникова С. О. Колекція кирилических стародруків із зібрання Чернігівського історичного музею ім. В. В. Тарновського : каталог / упорядн. С. О. Половникова, І. М. Ситий. Київ, 1998. 208 с.

Попов 1924 – Попов П. М. Слов'янські інкунабули київських бібліотек // Бібліологічні вісти. 1924. № 1–3. С. 150–166.

Пуцко 2006 – Пуцко В. Г. Сюжетная гравюра в виленских изданиях Петра Тимофеева Мстиславца // Беларуская кніга у кантэксце сусветнай кніжнай культуры : зб. навук. арт. Ч. 2. Мінск, 2006. С. 5–10.

Ричков, Луц 2004 – Ричков П. А., Луц В. Д. Сакральне мистецтво Володимира-Волинського. Київ: Техніка, 2004. 192 с. : іл.

Родосский 1891 – Родосский А. Описание старопечатных и церковно-славянских книг, хранящихся в библиотеке С.-Петербургской духовной академии / сост. А. Родосский. Санкт-Петербург : Тип. А. Катанского и К°, 1891. Вып. 1: 1491 – 1700 г. включ. 448 с.

Руська (Волинська) метрика 2002 – Руська (Волинська) метрика: Регистри документів Коронної канцелярії для українських земель (Волинське, Київське, Брацлавське, Чернігівське воєводства): 1569–1673. Київ, 2002. 983 с.

Свенцицкий 1908 – Свенцицкий І. Каталог книг церковно-славянской печати / зладив І. Свенцицкий; видавництво Церковного музею во Львові. Жовква : Печатня оо. Василян, 1908. 213 с.

Сидоров 1951. – Сидоров А. А. Древнерусская книжная гравюра. Москва : Изд-во АН СССР, 1951. 396 с.: ил.

Сист. кат. КПЛ 1908-1912 – Михаил [Тростянский]. Систематический каталог книг библиотеки Киево-Печерской лавры : Т. 1–2 / иером. Михаил. Киев: Тип. Киево-Печ. Успен. лавры, 1908–1912. Т. 1. 327 с.; Т. 2. 420 с.

Сицинский 1902 – Сицинский Е. Описание старопечатных книг / Древнехранилище епарх. Ист.-Стат. комитета в г. Каменец-Подольский; сост. Е. Сѣцинский. Каменец-Подольский : Тип. С. П. Киржацкого, 1902. 96 с.

Сицинский 1904 – Сицинский Е. Описание старопечатных книг / Музей Подольского Церковного ист.-археолог. о-ва (бывшего Древнехранилища Ист.-Стат. комитета); сост. Е. Сѣцинский // Прилож. в 10-тому вып. «Трудов Подольского Церковного историко-археологического общества». Каменец-Подольский : Тип. С. П. Киржацкого, 1904. 107 с.

Теодорович 1893 – Теодорович Н. И. Город Владимир Волынской губернии в связи с историей Волынской иерархии. Почаев, 1893. [2], 269 с.: ил.

Титовец и др. 2017 – Кириллические издания XVI века из коллекции Центральной научной библиотеки имени Якуба Коласа Национальной академии наук Беларуси / сост. Е. И. Титовец, О. А. Губанова, П. Д. Скурко, И. Л. Мурашова. Минск : Беларуская навука, 2017. 297 с.: ил.

Титовец и др. 2019 – Кириллические издания XVII века из коллекции Центральной научной библиотеки имени Якуба Коласа Национальной академии наук Беларуси: каталог сост. Е. И. Титовец, О. А. Губанова, П. Д.

Скурко, И. Л. Мурашова. Минск : Беларуская навука, 2019. Вып. 1 : 1602–1620-е гг. 503 с.

Тихомиров 1889 – Тихомиров И. Систематический каталог книг на славянском и русском языках фундаментальной библиотеки Волынской духовной семинарии / сост. И. Тихомиров. Почаев, 1889. 394 с.

Требин 1913 – Требин А. А. Славяно-русскія старопечатныя книги древлехранилищ г. Житомира. Санкт-Петербург: Тип. Имп. Акад. наук, 1913. 28 с.

Ульяновський 2008 – Ульяновський В. І. Середньовічна бібліотека Михайлівського Золотоверхого монастиря: проблеми реконструкції / В. Ульяновський // Науковий збірник, присвячений 900-літтю Свято-Михайлівського Золотоверхого монастиря : Мат. наук.-практич. конф. «Михайлівський Золотоверхий монастир: історія крізь століття». Київ, 2008. С. 294–305.

Ульяновський, Кошіль 2008 – Ульяновський В. І. Старожитня бібліотека Михайлівського Золотоверхого монастиря: Спроба реконструкції кириличної збірки / В. Ульяновський, О. Кошіль. Київ, 2008. 192 с.

Ундольський 1871 – Ундольський В. М. Очерк славяно-русской библиографии В. М. Ундольскаго, с дополненіями А. Ф. Бычкова и А. Викторова / издание Публичного и Румянцевскаго музеев. Москва : Тип. Грачева и К°, 1871. 387 стлб. (Хронологический указатель славяно-русских книг церковной печати с 1491 по 1864 год. Вып. 1).

Ціборовська-Римарович 2019 – Ціборовська-Римарович І. О. Друкарня Бердичівського монастиря босих кармелітів. Історія та видавнича діяльність: 1758–1844. Київ : Академперіодика, 2019. 648, [29] с. : іл.

Цітавець 2017 – Цітавець А. І. Євангеліє 1575 года – помнік славянскаго кнігадруку XVI стагоддзя : 3 электронным дадаткам. Мінск: Беларуская навука, 2017. 76 с. : іл.

Шамрай 2005 – Шамрай М. А. Маргіналії в стародруках кириличного шрифту 15–17 ст. з фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2005. 332 с.

Шамрай 2006 – Шамрай М. А. Нові дані про ціни кириличного друку XVI – XVIII ст. в Україні // Рукописна і стародрукована книга : Зб. праць / Міжнародна наукова конференція, Львів, 23–25 квітня 2004. С. 62–72.

Юріна 2005 – Юріна Л. А. Напрестольні Євангелії XVI–XVIII століть у зібранні Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника : каталог / упорядн. Л. Юріна. Київ : КВІЦ, 2005. 196 с. : іл.

Юріна 2016 – Кириличні стародруки XVI–XVIII ст. у зібранні Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника : каталог / автор-упорядн. Л. Юріна; за участю Н. Батенко. Київ: НКПІКЗ ; Видавець О. Філюк, 2016. 215 с.

Budka 2009 – Budka W. Antologia prac historyka papiernictwa Włodzimierza Budki. [Duszniaki – Zdrój], 2009. 352 s. : il.

Cleminson 2000 – Cleminson R. Cyrillic books printed before 1701 in British and Irish Collections: A Union Catalogue / compiled by R. Cleminson, C. Thomas, D. Radoslavova, A. Voznesenskij. London : The British Library, 2000. 48, 161. il., 172 p.

Ильчезевич 1938 – Ильчезевич Т. Друкарня дому Мамоничов в Вильне (1575–1622). Wilno : Wydawnictwa Towarzystwa Pomocy Naukowej im. E. i E. Wróblewskich, 1938. 155, [3] s.

Jaroszewich-Pieresławcew 2003 – Jaroszewich-Pieresławcew Z. Druki cyrylickie z oficyn Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVI–XVIII wieku. Olstyn : Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2003. 305 s.

Kažuro 2013 – Kažuro I. Vilniaus universiteto bibliotekos kirilikos leidinių kolekcija: 1525–1839: Katalogas / sudarė I. Kažuro. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013. 472 p.: il.

Laucevicius 1967 – Laucevicius E. Popierus Lietuvoje XV–XVIII a. : = Лауцявичюс Э. Бумага в Литве в XV–XVIII в. Vilnius : Mitnis, 1967. 288 p. : il.

Laucevicius 1967, atlasas – Laucevicius E. Popierus Lietuvoje XV–XVIII a. : atlasas = Лауцявичюс Э. Бумага в Литве в XV–XVIII в. : атлас. Vilnius : Mitnis, 1967. 577 p. : il.

Siniarska-Czaplicka 1969 – Siniarska-Czaplicka J. Filigrany papierni położonych na obszarze Rzeczypospolitej polskiej od początku XV do połowy XVIII wieku / J. Siniarska-Czaplicka. – Wrocław-Warszawa-Kraków, 1969. 41 s., 228 tabl.

Żurawinska, Jaroszewich-Pieresławcew 2004 – Żurawinska Z. Katalog druków cyrylicznych XV–XVIII wieku w zbiorach Biblioteki Narodowej / oprac. Z. Żurawinska, Z. Jaroszewich-Pieresławcew. Warszawa, 2004. 464 s.: il.

Рукописні каталоги

Каталог книг Києво-Софійського собору 1769 р. – IP. Ф. 1 спр. 2440: Книги Библиотеки кафедрального Киевософійское монастыря описаны вновь 1769 года.

Каталог книг Києво-Софійського собору 1803 р. – IP. Ф. 1 спр. 2441: Опись кафедральной Киевосійской соборной библиотеки книгамъ на основаніи святѣйшаго правительствующаго Синода указовъ сочиненная 1803-го.

Показчик ілюстрацій у каталожній частині

1	Післямова Євангелія (Вільнюс, 1575). Кир.770 (№ 1.3). Арк. 393.....	141
2	Післямова Євангелія (Вільнюс, 1575). Кир.770 (№ 1.3). Арк. 393 зв.....	142
3	Післямова Євангелія (Вільнюс, 1575). Кир.770 (№ 1.3). Арк. 394.....	143
4	Післямова Євангелія (Вільнюс, 1575). Кир.770 (№ 1.3). Арк. 394 зв.....	144
5	Післямова Євангелія (Вільнюс, 1575). Кир.770 (№ 1.3). Арк. 395.....	146
6	Післямова Євангелія (Вільнюс, 1575). Кир.770 (№ 1.3). Арк. 395 зв.....	147
7	Євангеліє (Вільнюс, 1575). Кир.4334п (№ 1.6). Перший варіант друку арк. 3 II рах.....	148
8	Євангеліє (Вільнюс, 1575). Кир.779 (№ 1.5). Другий варіант друку арк. 3 II рах.....	149
9	Євангеліє (Вільнюс, 1575). Кир.4334п (№ 1.6). Перший варіант друку арк. 3 зв. II рах.....	150
10	Євангеліє (Вільнюс, 1575). Кир.779 (№ 1.5). Другий варіант друку арк. 3 зв. II рах.....	151
11	Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.4334п (№ 1.6). Перший варіант друку арк. 6 II рах.....	152
12	Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.779 (№ 1.5). Другий варіант друку арк. 6 II рах.....	153
13	Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.4334п (№ 1.6). Перший варіант друку арк. 6 зв. II рах.....	154
14	Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.779 (№ 1.5). Другий варіант друку арк. 6 зв. II рах.....	155
15	Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.4334п (№ 1.6). Перший варіант друку арк. 9 II рах.....	156
16	Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.756 (№ 1.2). Другий варіант друку арк. 9 II рах.....	157
17	Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.4334п (№ 1.6). Перший варіант друку арк. 9 зв. II рах.....	158
18	Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.779 (№ 1.5). Другий варіант друку арк. 9 зв. II рах.....	159
19	Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.4334п (№ 1.6). Перший варіант друку арк. 16.....	160
20	Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.779 (№ 1.5). Другий варіант друку арк. 16.....	161
21	Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.4334п (№ 1.6). Перший варіант друку арк. 16 зв.....	162
22	Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.779 (№ 1.5). Другий варіант друку арк. 16 зв.....	163

23	Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.5231п (№ 1.7). Перший варіант друку арк. 20.....	164
24	Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.756 (№ 1.2). Другий варіант друку арк. 20.....	165
25	Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.4334п (№ 1.6). Перший варіант друку арк. 68.....	166
26	Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.770 (№ 1.3). Другий варіант друку арк. 68.....	167
27	Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.4334п (№ 1.6). Перший варіант друку арк. 128.....	168
28	Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.756 (№ 1.2). Другий варіант друку арк. 128.....	169
29	Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.4334п (№ 1.6). Перший варіант друку арк. 128 зв.....	170
30	Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.756 (№ 1.2). Другий варіант друку арк. 128 зв.....	171
31	Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.4334 (№ 1.6). Перший варіант друку арк. 167.....	172
32	Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.749 (№ 1.1). Другий варіант друку арк. 167.....	173
33	Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.4334 (№ 1.6). Перший варіант друку арк. 167 зв.....	174
34	Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.749 (№ 1.1). Другий варіант друку арк. 167 зв.....	175
35	Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.4334п (№ 1.6). Перший варіант друку арк. 196.....	176
36	Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.770 (№ 1.3). Другий варіант друку арк. 196.....	177
37	Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.4334п (№ 1.6). Перший варіант друку арк. 196 зв.....	178
38	Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.770 (№ 1.3). Другий варіант друку арк. 196 зв.....	179
39	Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.749 (№ 1.1). Давня наліпка, шифри. Печатка. Назва на корінці. Фрагмент рукописної вставки. Філіграні паперу рукописної вставки.....	195
40	Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.771 (№ 1.4). Фрагменти давніх шифрів, поміток, підклейка аркушів рукописами.....	196
41	Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.756 (№ 1.2). Екслібрис П. Шувалова, верхня кришка оправи.....	196
42	Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.756 (№ 1.2). Поаркушний запис.....	197
43	Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.770 (№ 1.3). Давні шифри і підписи. Філігрань рукописних аркушів. Вклейка з відомостями про примірник. Фрагмент вкладного запису Іваницьких.....	198
44	Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.779 (№ 1.5). Давні шифри, помітки, маргінальні записи.....	199
45	Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.4334п (№ 1.6). Екслібрис Є. Львова, давні шифри, провенієнції. Філігрань чистого аркуша в кінці книги, тиснення обрізу.....	200
46	Євангеліє (Вільнюс, 1575) Кир.5231п (№ 1.6). Давні шифри, помітки, фрагмент кріплення наліпки, читацькі	

	маргіналії.....	201
47	Євангеліє (без сигнатур) (Вільнюс, 1600) Кир.759 (№ 2.8). Арк. [2] III рах. з післямовою.....	208
48	Євангеліє (без сигнатур) (Вільнюс, 1600) Кир.860 (№ 2.3). Перший варіант друку арк. 2 II рах.....	209
49	Євангеліє (без сигнатур) (Вільнюс, 1600) Кир.859 (№ 2.2). Другий варіант друку арк. 2 II рах.....	210
50	Євангеліє без сигнатур (Вільнюс, 1600) Кир.859 (№ 2.2). Перший варіант друку арк. 332.....	211
51	Євангеліє (без сигнатур) (Вільнюс, 1600) Кир.860 (№ 2.3). Другий варіант друку арк. 332.....	212
52	Євангеліє (без сигнатур) (Вільнюс, 1600) Кир.859 (№ 2.2). Перший варіант друку арк. 333 зв.....	213
53	Євангеліє (без сигнатур) (Вільнюс, 1600) Кир.860 (№ 2.3). Другий варіант друку арк. 333 зв.....	214
54	Євангеліє (без сигнатур) (Вільнюс, 1600) Кир.759(3) (№ 2.8). Перший варіант друку арк. 362.....	215
55	Євангеліє (без сигнатур) (Вільнюс, 1600) Кол. Вітта 18 (№ 2.5). Другий варіант друку арк. 362.....	216
56	Євангеліє (без сигнатур) (Вільнюс, 1600) Кир.775 (№ 2.1). Аркуш з рукописною вставкою, давні шифри зберігання, наліпка на корінці, фрагмент поаркушного запису.....	231
57	Євангеліє (без сигнатур) (Вільнюс, 1600) Кир.859 (№ 2.2). Печатки, давні помітки, фрагмент застібки, уривки поаркушних записів.....	232
58	Євангеліє (без сигнатур) (Вільнюс, 1600) Кир.860 (№ 2.3). Фрагменти поаркушного запису, філігрань вставних аркушів, тиснення на корінці.....	233
59	Євангеліє (без сигнатур) (Вільнюс, 1600) Кир.4340п (№ 2.4). Давні шифри зберігання, власницький запис чистому аркуші між 101 та 102 II рах., філіграні вставних аркушів.....	234
60	Євангеліє (без сигнатур) (Вільнюс, 1600) Кир.4340п (№ 2.4). Власницький запис Рафаїла Непитушого в кінці книги.....	235
61	Євангеліє (без сигнатур) (Вільнюс, 1600) Кол. Попова 86 (№ 2.6). Маргінальні записи, екслібрис та розписка П. М. Попова, власницький запис, філігрань форзаців, фрагменти обрізу.....	236
62	Євангеліє (з сигнатурами) (Вільнюс, 1600 [1610-20-ті pp.]). Варіант друку на арк. 377 зв. в примірниках Кир.4339п (№ 3.6) та Кир.759(1) (№ 3.1).....	242
63	Євангеліє (з сигнатурами) (Вільнюс, 1600 [1610-20-ті pp.]). Варіант друку арк. 380 в примірниках Кир.4339п (№ 3.6) та Кир.759(1) (№ 3.1).....	243
64	Євангеліє (з сигнатурами) (Вільнюс, 1600 [1610-20-ті pp.]). Варіант друку арк. 382 зв. в примірниках Кир.4339п (№ 3.6) та Кир.759(1) (№ 3.1).....	244
65	Євангеліє (з сигнатурами) (Вільнюс, 1600 [1610-20-ті pp.]). Варіанти друку на арк. 384 в примірниках Кир.1260п та (№ 3.5) та Кир.4339п (№ 3.6).....	245
66	Євангеліє (з сигнатурами) (Вільнюс, 1600 [1610-20-ті pp.]). Варіанти друку на арк. 387 у примірниках Кир.1260п та	

	(№ 3.5) та Кир.4339п (№ 3.6).....	246
67	Євангеліє (з сигнатурами) (Вільнюс, 1600 [1610-20-ті рр.]). Кир.772 (№ 3.2). Рукописні помітки, зображення кришок металевого окладу, фрагменти вкладного запису.....	258
68	Євангеліє (з сигнатурами) (Вільнюс, 1600 [1610-20-ті рр.]). Кир.773 (№ 3.3). Давні шифри і рукописні помітки на берегах, фрагменти вкладного запису, записи на нижньому форзаці, тиснення на середнику оправи.....	259
69	Євангеліє (з сигнатурами) (Вільнюс, 1600 [1610-20-ті рр.]). Кир.774 (№ 3.4). Рукописні провенієнції, фрагменти арк. 69, 244 зв. з друком на підклеєному папері.....	259
70	Євангеліє (з сигнатурами) (Вільнюс, 1600 [1610-20-ті рр.]). Кир.1260п (№ 3.5). Рукописні маргіналії на арк. 9 зв. I рах.....	260
71	Євангеліє (з сигнатурами) (Вільнюс, 1600 [1610-20-ті рр.]). Кир.1260п (№ 3.5). Рукописні маргіналії, кришки оправи.....	261
72	Титульний аркуш Євангелія (Вільнюс, 1644) Кир.4345п (№ 3.2).....	267
73	Євангеліє (Вільнюс, 1644). Арк. [2] зв. з вихідними відомостями Кир.4346п (№ 4.5).....	268
74	Євангеліє (Вільнюс, 1644). Арк. [1] III рах. Виправлення помилок. Кир.4346п (№ 4.5).....	269
75	Євангеліє (Вільнюс, 1644). Виправлення помилок при друці на арк. 57, 66, 88.....	270
76.	Євангеліє (Вільнюс, 1644). Виправлення помилок при друці на арк. 104, 237 зв., 226.....	271
77.	Євангеліє (Вільнюс, 1644). Кир.543 (№ 4.1). Печатка, наліпка, зразки читацького виправлення тексту, власницький запис на титулі.....	281
78	Євангеліє (Вільнюс, 1644). Кир.4343п (№ 4.2). Власницькі записи, фрагменти тиснення оправи, давні шифри.....	282
79	Євангеліє (Вільнюс, 1644). Кир.4344п (№ 4.3). Власницькі записи, давній шифр, фрагменти тиснення оправи.....	283
80	Євангеліє (Вільнюс, 1644). Кир.4345п (№ 4.4). Записи, давній шифр, верхня кришка оправи, філіграні вставних аркушів.....	284
81	Євангеліє (Вільнюс, 1644). Кир.4346п (№ 4.5). Записи, філіграні вставних аркушів, печатка Києво-Софійського собору. Початок вкладного запису Ю. Нелюбовича Тукальського.....	285
82	Євангеліє (Вільнюс, 1644). Кир.4346п (№ 4.5). Продовження вкладного запису Ю. Нелюбовича Тукальського.....	286
83	Євангеліє (Вільнюс, 1644). Кир.4347п (№ 4.6). Вкладний запис С. Горайна 1660 р., давні шифри КДА, філігрань вставного аркуша, підклейка тексту нотним рукописом.....	287
84	Євангеліє Кир.759 (№ 5). Варіантний друк арк. 3 II рах.....	290
85	Євангеліє Кир.759 (№ 5). Варіантний друк арк. 3 зв. II рах....	291
86	Євангеліє Кир.759 (№ 5). Варіантний друк арк. 4 II рах.....	292
87	Євангеліє Кир.759 (№ 5). Варіантний друк арк. 4 зв. II рах....	293
88	Євангеліє Кир.759 (№ 5). Варіантний друк арк. 5 II рах.....	294
89	Євангеліє Кир.759 (№ 5). Варіантний друк арк. 5 зв. II рах....	295

90	Євангеліє Кир.759 (№ 5). Варіантний друк арк. 6 II рах.....	296
91	Євангеліє Кир.759 (№ 5). Варіантний друк арк. 6 зв. II рах...	297
92	Євангеліє Кир.759 (№ 5). Варіантний друк арк. 146 II рах.....	298
93	Євангеліє Кир.759 (№ 5). Варіантний друк арк. 146 зв. II рах.....	299
94	Євангеліє Кир.759 (№ 5). Варіантний друк арк. 147 II рах.....	300
95	Євангеліє Кир.759 (№ 5). Варіантний друк арк. 147 зв. II рах.....	301
96	Євангеліє Кир.759 (№ 5). Варіантний друк арк. 159 II рах.....	302
97	Євангеліє Кир.759 (№ 5). Варіантний друк арк. 159 зв. II рах.....	303
98	Євангеліє Кир.759 (№ 5.1). Варіантний друк арк. 166 II рах..	304
99	Євангеліє Кир.759 (№ 5). Варіантний друк арк. 166 зв. II рах.....	305
100	Євангеліє Кир.759 (№ 5). Кришки оправи, давні шифри зберігання, фрагмент вкладного запису на арк. 113 зв.....	306
101	Євангеліє Кир.759 (№ 5). Вкладний запис на арк. 374 зв.....	307

Загальний іменний покажчик

- Агафєя Стефановна 254
Адамович В. А. 120, 125, 460
Акимов С. 63, 228
Александрович В. С. 61
Алексєєнко М. В. 132
Альмес І. 26, 132, 457
Амосов А. А. 87
Амфітеатров Філарет див. Філарет
(Амфітеатров)
Андрей 288
Анушкин А. 250, 457
Афанасьєва З. Б. 66, 189, 462
Барвінок В. І.
Бабич Я. 21
Базилік К.
Балабан Д. 59
Банцирова Н. В. 462
Баранович Лазар 55
Барановська (Велятицька) К. Р.
111
Барановський А. 108, 109, 110, 111
Барвінок В. І. 54, 139, 189, 191,
207, 223, 240, 256, 457
Барлетіус М. 123
Батенко Н. 466
Баторій Стефан див. Стефан
Баторій
Белогорьєв А. М. 42, 462
Бендюк М. М. 132
Березенко Б. 110, 132
Беринда П. 104, 116
Бибииков Д. Г. (Бібіиков Д. Г.) 65,
66, 189, 462
Бирюк Я. Д. 6, 7, 60, 139, 185, 207,
219, 240, 250, 266, 464
Бібікова З. Г. див. Кассіні З. Г.
Білоус Л. І. 61
Боброва М. І. 132
Богатирьов С. 132
Богушевич Іваницький Лаврін див.
Іваницький Богушевич Л.
Бонари 87
Бондар Н. П. 5, 7, 9, 11, 22, 23, 41,
42, 44, 47, 51, 60, 67, 69, 70, 76,
77, 78, 81-83, 90-92, 98-100,
116, 117, 137, 138-140, 180,
181, 183, 186, 187, 189, 191,
193, 194, 205, 207, 219, 221,
223, 225, 227, 230, 241, 250,
252, 253, 256, 257, 266, 273,
274, 276, 277, 279, 280, 289,
457-460
Борецкий А. Е. 108, 289
Борецька Є. 56
Борецька (Чеховичівна) Н. 56
Борецький А. М. 108
Борецький Й. 56, 108, 109, 250
Боровська С. 74
Бочковська В. Г. 120, 125, 132,
460
Будка В. див. Budka W.
Бычков А. Ф. 466
Вайткявичюте В. 21
Валецький В. 132
Варварич Г. Е. 240, 460
Василевич А. 254
Василевич М. 254
Василиса Лазорковна 62, 248
Васко Андрієвич 288
Васко Григорович Хомич див.
Хомич В. Г.
Веребович А. В. 255
Веребович С. 254
Викторов А. Е. 466
Витт В. О. (Вітт В. О.) 65, 192,
193, 226, 227,
Вихованець Т. 186, 460
Вишневський Я. 111
Вільчковські 72
Вітвіцька О. І. 104, 179, 462
Владимиров Л. И. 28
Вознесенский А. В.
(Вознесенський А. В.) 11,
18, 27, 29, 41, 77, 79, 100,

- 127, 132, 138, 140, 206, 207,
241, 266, 460, 466
- Володкович Г. М. 58
- Володкович М. 58
- Володковичева Пекарська С.
див. *Piekarska*
Wołodkiewiczowa Z.
- Волощенко С. А. 132
- Гавриїл Іоаннович 28, 31, 262
- Гадалова Г. С. 140, 460
- Галванускайте В. 132
- Галенчанка Г. Я. *див.*
Голенченко Г. Я.
- Гальченко О. М. 112
- Гапка 188
- Гарабурда В. 19, 60, 77
- Гарабурда М. 110
- Гарбар Л. С. 8, 254, 460
- Гедройц (Война, Мамонич) Б.
94
- Гедройц М. 94
- Гембицький Вавжинець 95
- Геннадий Схолярій 19
- Генріх III Валуа 17, 135, 191,
228
- Гераклитов А. А. 460
- Герман 63, 228
- Гильдебрандт П. А. 139, 207,
240, 266, 460
- Гізель І. 63
- Гнатенко Л. А. 112
- Голенченко Г. Я. (Галенчанка
Г. Я.) 8, 22, 28, 140, 185,
207, 230, 240, 250, 266, 279,
289, 460, 461
- Гончаров А. 273
- Горайн І. Б. 59
- Горайн М. 59
- Горайн С. 59, 279, 287
- Гордеев С. П. 76
- Гордеева М. Ю. 22, 25, 27, 140,
204, 206, 207, 241
- Горін С. М. 59
- Гороневский К. 254
- Горфункель А. Х. 139, 207,
240, 461
- Грановский Б. В. 9
- Гребелка Ф. 190
- Грег У. У. 41
- Григорій Федорович 111
- Гринь Іванович
- Груша О. І.
- Губанова О. А. 67, 70, 120, 465
- Гузколович Ю. 254
- Гурка Б. 74
- Гурка К. 74
- Гурка С. 69, 74, 139, 185
- Гурки 74
- Гусева А. А. (Гусева О. О.) 7, 9,
17, 18, 19, 22, 23-25, 27,
114, 120-122, 125, 131, 132,
140, 180, 183, 186, 187, 189,
191, 193, 206, 207, 219, 221,
223, 225, 227, 230, 240, 250,
252, 253, 256, 257, 289, 461,
462
- Данило Гру... 254
- Демченко Є. П. 132
- Денис 288
- Дзензелюк Л. С. 132
- Дзюба О. М. 132
- Дианова Т. В. (Діанова Т. В.)
68, 81, 82, 83, 92, 93, 95, 96,
449-451, 461
- Димитрій, син Лукяна 254
- Димитрій Ростовський
(Туптало) 109
- Довнар Л. Й. 132
- Дубровіна Л. А. 61, 66, 180,
182, 185, 186, 188, 219, 252,
289, 461
- Дядивна Н. 255
- Емельянова Е. А. 23, 25, 77, 78,
99, 101, 140, 207, 241, 464
- Ерофеева В. И. 22, 101, 140,
207, 240, 464-465
- Железняк О. О. 10
- Желіборська М. 111
- Жигмунд Август *див.*
Сигізмунд Август
- Журавльова І. К. 132
- Жуховський В. 94, 104
- Жуховська (Мамонич) Б. 94,
104
- Журавінська З. *див.* *Zurawinska*
Z.
- Заболотна Н. В. 10, 43
- Заборовський Р. 64
- Загороський В. 56
- Замойський Я. 110, 112
- Запаско Я. П. 28, 116, 119, 120,
126, 129, 461
- Зарецький І. С. 17, 18, 20, 28,
135, 191

- Зарецький З. С. 17, 18, 20, 28, 135
- Зарецькі 6, 16, 17, 19, 21, 29, 80, 119
- Зданевич Б. І. 9, 65, 276
- Зернова А. С. (Зьорнова А. С.) 19, 20, 22, 25, 26, 41, 73, 79, 112, 117, 120, 122, 139, 207, 239, 240, 461, 462
- Зизаній Л. 125
- Зінченко С. В. 132
- Золотар Т. П. (Золотарь Т. П.) 6, 7, 60, 139, 185, 207, 219, 240, 250, 266, 464
- Зосима Прокопович *див.* Прокопович Зосима
- Зубколючова П. 254
- Зубцовська (Полубенська, Вишневецька) М. А. 111
- Зубцовський К. 111
- Зубцовський О. 111
- Зубцовський П. 111
- Зьорнова А. С. *див.* Зернова А. С.
- Зябцетович Л. В. 254
- Иванов Василий 63
- Иванишев Н. Д. 110, 111, 462
- Иван Федоров *див.* Федоров Иван
- Иванов В. *див.* Иванов Василий
- Иваницька М. С. 59, 61, 183, 184
- Иваницький Богушевич Л. 59, 61, 183, 184
- Иваницькі 60, 61, 62, 198, 457, 458
- Иванова О. А. 112
- Ігнатий 108, 288
- Ільків-Свидницький М. М. 132
- Ільяшевич Т. *див.* Piaczewicz Т.
- Іоанн 188,
- Іов Борецький *див.* Борецький Й.
- Іона (Протасович Островський) 17-19, 135, 191, 228
- Іпатій Потій 27, 202
- Ісаєвич Я. Д. 60, 462
- Йов Борецький *див.* Борецький Й.
- Йосиф Нелюбович Тукальський *див.*
- Нелюбович Тукальський Йосиф
- Кавечинський М. 74
- Кавечинські 74
- Кагамлик С. Р. 55, 462
- Кажуро І. *див.* Każuro І.
- Каманін І. М. 104, 179, 462
- Каменева Т. Н. 120, 122, 125, 461, 462
- Карабиненко Я. 254
- Каратаєв И. П. (Каратаев И. П.) 22, 26, 139, 207, 228, 240, 249, 250, 266, 276, 462
- Карнковський С. 94
- Карташов Г. П. 219, 220
- Кассіні (Бібікова) З. Г. 66, 189
- Качур І. Б. 67, 120, 132, 462
- Кашкарова И. Д. 60, 99, 139, 207, 240, 266, 464
- Каштанов С. М. 78,
- Киреева Г. В. 132, 241, 462
- Кисельов Р. Є. 7, 10, 22, 23, 43, 51, 60, 98, 132, 140, 180, 183, 186, 187, 189, 191, 193, 207, 219, 221, 223, 225, 227, 230, 241, 250, 252, 253, 256, 257, 266, 273, 274, 276, 277, 279, 280, 289
- Кметь В. Ф. 132
- Коваль Т. В. 66, 189, 462
- Ковалевська М. 132
- Ковальчук Г. І. 8, 132
- Ковкіль Л. 132
- Колоденский С. 254
- Колосовська О. М. 132
- Кольбух М. М. 61
- Кононенко І. І. 132
- Коритко С. 72
- Корнілова Т. В. 132
- Кошіль О. 109, 252, 289, 466
- Красовская К. И. (Красовська К. І.) 62, 248
- Красовский Е. М. (Красовський Є. М.) 62, 248
- Крейнін С. Н. 240, 241, 462, 463
- Криловський А. С. *див.* Крыловский А. С.
- Кроковський І.
- Крыловский А. С. (Криловський А. С.) 8, 63, 64, 65, 139, 189, 191, 207,

- 225, 240, 257, 266, 274, 280, 463
- Кубанська-Попова М. М. 266, 463
- Кузьма 288
- Кулаковський П. 109, 110, 111, 463
- Куль Л. 60
- Куль Л. 60
- Курбська (Семашківна) О. П. 111
- Курбський А. 109, 110-112, 462
- Куц С. 288
- Куцевич В. 64
- Куяш 288
- Лабинцев Ю. А. (Лабинцев Ю. А.) 9, 10, 139, 180, 183, 185, 186, 189, 193, 207, 240, 463
- Лазар Баранович *див.*
Баранович Лазар
- Лауцявічюс Е. *див.* Laucevičius Е.
- Ленерман М. М. 60, 99, 139, 207, 240, 266, 464
- Ленчицький Д. 19
- Лемешкін І. 132
- Липинський В. 57
- Ломонос-Рівна Г. І. 9
- Лосиевский Ю. 61, 67, 463
- Лукін Д. В. 132
- Луковський Ш. 85
- Лукьяненко В. И. (Лук'яненко В. І.) 22, 41, 42, 43, 46, 51, 121, 137, 139, 140, 207, 239, 240, 266, 463
- Лукян 254
- Луц В. Д. 60, 186, 465
- Львов Є. О. (Lwoff E.) 64, 65, 66, 189, 200
- Люта Т. Ю. 57
- Макарій Токаревський *див.*
Tokarzewski М.
- Максименко Ф. П. 139, 207, 240, 463
- Малашевський П. *див.*
Malaszewski Р.
- Маловочка К. 54, 221
- Мальшев В. И. 193, 463
- Мамонич Б. *див.* Гедройц (Война, Мамонич) Б.
- Мамонич К. 17, 20, 21, 27, 28, 135, 202
- Мамонич Л. (Леон) 21, 22, 26, 100
- Мамонич Л. (Лука) 17, 20, 21, 27, 28, 104, 135, 202
- Мамоничі 6-8, 16, 17, 19, 20-22, 24, 25, 26-29, 44, 54, 79, 80, 81, 84, 91, 94, 99, 100, 102, 105, 114, 115, 117, 119, 122-124, 128, 130, 186, 202, 217, 219, 221, 223, 225, 227, 230, 249, 250, 459, 461, 464, 466
- Манг С. 125
- Марія 188
- Матвей Офонаев сын Попов 224
- Мацюк О. Я. 72, 76, 85, 86, 463
- Медведева Е. М. 41, 460
- Мекенем І. 129
- Микитась В. Л. 57
- Миловидов А. И. (Миловидов О. І.) 69, 139, 207, 240, 266, 463, 464
- Минодора 56
- Миронович А. *див.*
Mironowicz А.
- Михаил [Тростянский] 465
- Михайло 190
- Михалевна О. 254
- Мицик Ю. А. 108
- Мицько І. З. 60, 186, 464
- Млодзейовські 89, 132, 106
- Могила Петро 108
- Морозова Н. 78, 99, 132, 464
- Мстиславец П. (Мстиславец П.) 5-9, 11, 17, 18, 19, 20, 28, 29, 30, 40, 41, 43, 44, 49, 54, 60, 61, 67, 69, 70, 73, 79, 81, 90, 101, 105, 113-117, 119-122, 124, 127-129, 135, 184, 186, 187, 207, 217, 228, 230, 457, 458, 462-464
- Мурашова И. Л. 466
- Мякишев В. П. (Мякішев В. П.) 21, 26, 72, 82, 84, 86, 91, 99, 127
- Настульчук Т. 132
- Нелюбович Тукальський Йосиф 57, 58,
- Нелюбович Тукальський Ю. 57, 278, 285, 286

- Немировский Е. Л.
(Немировський Є. Л.) 19,
23, 25, 76-78, 81, 99, 101,
114, 129, 140, 180, 181, 183,
186, 187, 189, 191, 193, 207,
219, 221, 223, 225, 227, 230,
241, 250, 252, 253, 256, 257,
464
- Непитуший Р. 56, 223, 224, 235
- Николаев Н. В. (Ніколаєв
М. В., Нікалаєў М. В.) 26,
27, 28, 79, 127, 138, 140,
206, 207, 241, 266, 460, 464
- Ничипор 254
- Ніцоліо М. 81
- Нічик В. М. 108
- Огінський Б. 28
- Огнева О. Д. 240, 462
- Олена 188
- Олешко (Радзейовська) А. 110
- Олешко (Гораїнівна) І. 110
- Олешко С. 111, 289
- Олешко (Білоблещка) Т. І. 110
- Олешко Ф. С. 110, 111
- Онищенко О. С. 61, 66, 180,
182, 185, 186, 188, 219, 252,
289, 461
- Остапчук Е. 32, 132
- Острозький В. К. 20, 80, 122
- Пазднякоў В. С. 85, 94, 464
- Пазок І. 254
- Пазок С. 254
- Панас Андрієвич 288
- Панкратія Ермоловна
Мартиновья 56, 250
- Парфеній І 28, 30, 262
- Пастухов П. Є. 63, 228
- Пашкович Д. (Демид) 111
- Пашкович Д. (Денис) 111, 288
- Пашкович К. 111, 288
- Пекарська Володковичева С.
див. Piekarska
Wołodkiewiczowa Z.
- Пелагія 56, 250
- Перелевская Е. В. 460
- Перетц В. Н. 180, 186, 464
- Петр Иванович 66, 181
- Петров Н. И. 57
- Петров С. Й. 6, 7, 139, 185, 207,
219, 240, 250, 266, 464
- Поздеева И. В. (Поздеева І. В.)
22, 42, 60, 99, 101, 132, 139,
140, 207, 240, 266, 462-465
- Поздняков В. С. див.
Пазднякоў В. С.
- Позіховська С. В. 132
- Полегайлов О. Г. 22, 240, 465
- Половникова С. О. 22, 240, 465
- Полонская И. М. (Полонська
І. М.) 120, 125, 461
- Попов П. М. 54, 63, 65, 66, 139,
189, 191, 207, 223, 228, 229,
236, 240, 256, 457, 465
- Потій Іпатій див. Іпатій Потій
- Потоцька С. 66
- Потоцький С. Щ. 66
- Пробстлі Г. 94
- Прокопович Зосима 55, 56, 275
- Прокопович Ф. 64
- Проход 65, 274
- Пуцко В. Г. 57, 61, 112, 113,
465
- Радзивіл М. 79, 81
- Радзивілі 95, 103
- Радивиловський А. 63
- Радишевський О. 32
- Раевич Ю. 288
- Рамазанова Д. Н. 132
- Ранкелене С. 132
- Рафаїл Непитуший див.
Непитуший Р.
- Рейнер Г. 86, 87
- Решка С. 88
- Ричков П. А. 60, 186, 465
- Родович Парфеній 64, 190
- Родосский А. 139, 207, 240, 465
- Романова А. А. 22, 25, 27, 140,
204, 206, 207, 241, 461
- Росовецька Т. М. 7, 460
- Рудакова Ю. К. 132
- Сапега Т. А. 132
- Сапіга К. Л. (Sapieha K. L.) 97
- Сапіга Л. (Сапега Л., Sapieha
L.) 27, 83, 84, 89-91, 117,
202
- Сапіга П. 94, 96
- Сапіги 73, 84, 89, 94, 97
- Свенцицкий І. 139, 207, 266,
465
- Селиверстов Н. Ф. 63, 228
- Селивон 285

- Середняцкая А. Е.
(Середняцька О. Є.) 62, 248
- Середняцкий А. И.
(Середняцький А. І.) 62,
248
- Сеннік М. 99
- Сигізмунд II Август 18, 19
- Сигізмунд III Ваза 202
- Сидоров А. А. 112, 113, 118,
465
- Ситий І. М. 22, 240, 465
- Сицинский Е. О. (Сіцинський
Ю. Й.) 65, 240, 465
- Сінкевич Н. О. 57
- Сінярська-Чапліцька Я. *див.*
Siniarska-Czaplicka J.
- Скорина Ф. 10, 18, 21, 76
- Скурко П. Д. 67, 70, 120, 132,
465-466
- Сльозка М. 98, 122
- Соболь С. 122
- Солуян 288
- Сохань С. В. 56
- Спасский И. (Спаський І.) 251
- Стадниченко І. В. 10
- Станіслав Карнковський *див.*
Карнковський Станіслав
- Стефан 272
- Стефан Баторій 183
- Стефанович О. В. 132
- Столярова Л. В. 78
- Суслопаров М. З. 7-8, 55, 254
- Суша О. О. 132
- Тампахій Г. 81
- Тарасевич А. 116
- Тенчинські 71, 72, 86
- Теодорович Н. И. (Теодорович
М. І.) 60, 185, 465
- Тесленко І. А. 59, 110, 132
- Тимошенко Л. В. 17, 132
- Титовец Е. И. (Титовець О. Й.,
Цітавец А. І.) 17, 24, 41, 67,
70, 92, 93, 99, 120, 132, 140,
241, 465, 466
- Тихомиров И. 180, 186, 466
- Тишкович Ф. 254
- Токаревський М. *див.*
Tokarzewski M.
- Торбаков И. Б. 9
- Траполднер Л. 114
- Транквіліон Ставровецький К.
122
- Требин А. А. 180, 185, 186,
188, 219, 466
- Трифопова Н. Я. 241, 462
- Тромонин К. И. 69
- Ульяновський В. І. 109, 252,
289, 466
- Ундольский В. М. 139, 207,
266, 466
- Усіновна О. 254
- Федор 65, 274
- Федоров Іван 5, 7, 9, 11, 16, 19,
21, 28, 29, 41, 43, 49, 60, 67,
69, 70, 73, 80, 113, 114, 119,
121, 122, 124, 126-130, 457,
458, 461-464
- Федуско 61, 457
- Феодор 188
- Феодосій 114
- Феодосій Лазовський 183
- Феофан Прокопович *див.*
Прокопович Ф.
- Филарет (Амфитеатров) 55,
275
- Филип Яковович (Пилип
Яковович) 62, 248
- Филипп Молдаванин 114
- Фіоль Ш. 62, 127
- Фірлеї 88
- Фрис В. Я. 132
- Хауха Л. В. 120, 125, 132, 460
- Хижняк З. І. 108
- Ходкевич Г. 113
- Ходкевич Я. 87
- Хомич В. Г. 288
- Хомич Ю. Г. 288
- Хотченко Л. 254
- Хренивичи 288
- Цветкова Т. В. 460
- Цинкаловський О. 62
- Ціборовська-Римарович І. О.
10, 120, 132, 466
- Цітавец А. І. *див.* Титовець Е. О.
- Чарнавський Я. 56, 224
- Чека Я. Б. 85
- Ченцова В. 78
- Чернец П. 254
- Шамрай М. А. (Shamrai M.) 7,
9, 10, 60, 108, 109, 140, 183,
186, 191, 207, 221, 223, 225,
241, 250, 256, 266, 276, 279,
280, 289, 466
- Шарфенберг М. 79, 81, 99

- Шевченко І. 108
 Шитова Г. М. 22, 101, 140, 207, 240, 464-465
 Шліхтини 67
 Шувалов П. П. 66
 Шувалов П. П. 66, 181, 182, 196
 Шувалова (Барятинська) Є. В. 66
 Шувалова (Наришкіна) С. Л. 66
 Шувалови 182
 Шустова Ю. Е. 132
 Юріна Л. А. 132, 140, 241, 466
 Юрко Григорович Хомич *див.* Хомич Ю. Г.
 Юхим Семенович 288
 Яковенко Н. М. 59
 Ян II Казимир 278
 Ярошевич-Переславцев З. *див.* Jaroszewich-Piereslawcew Z.
 Budka W. (Будка В.) 73, 75, 87, 88, 94, 95, 117, 466
 Cleminson R. 140, 466
 Dąbrowski J. 87
 Iliaczewicz T. 26, 79, 466
 Jan II Kazimierz Waza 278
 Jaroszewich-Piereslawcew Z. (Ярошевич-Переславцев З.) 17, 21, 22, 51, 132, 239-241, 466
 Kažuro I. (Кажуро І.) 14, 41, 101, 132, 140, 207, 241, 466
 Laucevicius E. (Лауцявічюс Е.) 23, 25, 51, 52, 68, 69, 71, 73, 81, 83, 84, 86-88, 92-97, 100, 104, 105, 107, 116, 179, 185, 194, 223, 276, 278, 448-451, 463, 466
 Lwoff E. *див.* Львов Є. О.
 Malaszewski P. 58, 278
 Mironowicz A. 57
 Radoslavova D.
 Piekarska Wołodkiewiczowa Z. (Пекарська Володковичева С.) 58, 278
 Sapieha L. *див.* Сапіга Л.
 Sapieha K. L. *див.* Сапіга К. Л.
 Schouwalov P. *див.* Шувалов П. П.
 Shamrai M. *див.* Шамрай М.
 Siniarska-Czaplicka J. 71, 72, 74, 85, 86, 87, 88, 107, 466
 Thomas C. 466
 Tokarzewski M. 58, 278
 Voznesenskij A. *див.* Вознесенский А. В.
 Wentzel von Meroschwa 125
 Wolski M.
 Wołodkiewiczowa Piekarska Z.
 Żurawinska Z. 22, 51, 239-241, 275, 466

Зміст

Примірники видань Євангелій 1575–1644 рр. з фондів НБУВ: засади бібліографування та історико-книгознавче дослідження	3
1. Загальні засади підготовки публікації	
1.1. Історія дослідження та бібліографування видань і примірників збірки НБУВ.....	5
1.2. Методичні підходи до організації каталогу та структура бібліографічного опису.....	10
2. Історико-книгознавче дослідження вільнюських Євангелій 1575–1644 рр. за примірниками з фондів НБУВ.....	
2.1. Друкарня Петра Мстиславця, Зарецьких і Мамоничів у контексті публікації Четвероєвангелія 1575 р.....	16
2.2. Час виходу та вихідні відомості Євангелій 1600 р. без сигнатур та з сигнатурами. Історія друку Євангелія 1644 р.....	21
2.3. Порівняльна характеристика Євангелій вільнюського друку.....	28
3. Варіанти набору та друку вільнюських Євангелій 1575–1644 рр.....	
3.1. Підходи до вивчення та опису варіантності стародруків. Видавничі варіанти Євангелія 1575 р.....	40
3.2. Варіанти набору та друку Євангелій 1600 р. без сигнатур та з сигнатурами та видання 1644 р.....	49
4. До історії побутування примірників вільнюських Євангелій	54
5. Дослідження філіграней паперу вільнюських Євангелій 1575–1644 рр.....	
5.1. Філігранологічний опис видань і примірників як складова їх дослідження та бібліографування. Філіграні Євангелія 1575 р.....	67
5.2. Варіантність видання Євангелія 1575 р., надрукованого на папері без сюжетних філіграней, і особливості такого паперу.....	76
	481

5.3. Філіграні примірників Євангелія 1600 р. без сигнатур.....	82
5.4. Філіграні примірників видань Євангелій з сигнатурами та 1644 р.....	92
6. Особливості «збірного» примірника Кир.759.....	
6.1. Аналіз складу примірника та аркушів невідомого вільнюського друку.....	98
6.2. Побутування Євангелія Кир.759 у контексті дослідження місцевої мікроісторії.....	108
7. Художнє оформлення видань вільнюських Євангелій 1575– 1644 рр.....	
7.1. Гравюри Євангелій 1575, 1600 та 1644 рр. Використання ілюстрацій 1575 р. як самостійних естаппних гравюр.....	112
7.2. Ілюстративний матеріал Євангелій вільнюського друку.....	119

**Каталог видань і примірників вільнюських Євангелій 1575–
1644 рр. з фондів НБУВ.....** 133

1. Євангеліє. Вільнюс: Друк Петра Мстиславця, 1575.....	
Опис видання.....	135
Опис примірників.....	
1.1. Кир.749.....	179
1.2. Кир.756.....	181
1.3. Кир.770.....	183
1.4. Кир.771.....	186
1.5. Кир.779.....	187
1.6. Кир.4334п.....	188
1.7. Кир.5231п.....	190
1.8. Кол. Вітта 3.....	191
1.9. Кир.759(2).....	193
1.10. Кир.762(2).....	193
2. Євангеліє (без сигнатур). Вільнюс: Друкарня Мамоничів, 1600.....	
Опис видання.....	202
Опис примірників.....	
2.1. Кир.775.....	217
2.2. Кир.859.....	219
2.3. Кир.860.....	221
2.4. Кир.4340п.....	223
2.5. Кол. Вітта 18.....	225
2.6. Кол. Попова 86(1).....	227
2.7. Кир.756(2).....	230
2.8. Кир.759(3).....	230
3. Євангеліє (з сигнатурами). Вільнюс: Друкарня Мамоничів, 1600 [насправді 1610–1620-ті рр.].....	
Опис видання.....	237
Опис примірників.....	
3.1. Кир.759(1).....	247
3.2. Кир.772.....	247
3.3. Кир.773.....	250
3.4. Кир.774.....	252

3.5. Кир.1260п.....	253
3.6. Кир.4339п.....	256
3.7. Кол. Попова 86(2).....	257
4. Євангеліє. Вільнюс: Вільнюс: Друкарня Святодухівського братства, 1644.....	
Опис видання.....	262
Опис примірників.....	
4.1. Кир.543.....	272
4.2. Кир.4343п.....	273
4.3. Кир.4344п.....	274
4.4. Кир.4345п.....	276
4.5. Кир.4346п.....	277
4.6. Кир.4347п.....	279
5. Євангеліє, шифр Кир.759.....	288
Додатки	
Додаток 1. Ідентифікатори початкових та кінцевих рядків Євангелій.....	
Додаток 1.1. Євангеліє (Вільнюс, 1575).....	311
Додаток 1.2. Євангеліє (без сигнатур) (Вільнюс, 1600).....	319
Додаток 1.3. Євангеліє (з сигнатурами) (Вільнюс, [1610-1620-ті рр.].....	321
Додаток 1.4. Євангеліє (Вільнюс, 1644).....	329
Додаток 2. Схема міграції примірників.....	335
Додаток 3. Таблиці розміщення філіграней.....	
Додаток 3.1. Філіграні примірників Євангелія (Вільнюс, 1575).....	338
Додаток 3.2. Філіграні примірників Євангелія (без сигнатур) (Вільнюс, 1600).....	347
Додаток 3.3. Філіграні примірників Євангелія (з сигнатурами) (Вільнюс, [1610-1620-ті рр.].....	356
Додаток 3.4. Філіграні примірника Євангелія Кир.759 (№ 3.1, 2.8, 1.9, 5).....	362
Альбом ілюстрацій	375
Показчик ілюстрацій та орнаментики.....	425
Альбом філіграней	434
Показчик до альбому філіграней.....	444
Показчик філіграней за альбомами.....	448
Показчик згаданих у записах осіб.....	452
Показчик бібліотек, церков, монастирів, навчальних закладів та інших інституцій.....	454
Географічний показчик населених пунктів.....	454
Список скорочень слів.....	455
Список скорочень назв установ.....	456
Список скорочень бібліографічних джерел.....	457
Показчик ілюстрацій у каталожній частині.....	468
Загальний іменний показчик.....	473

Bondar N. P. Vilnius Gospels of 1575–1644 from the collections of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine : research, single-copy description, album with illustrations / NAS of Ukraine. V. I. National Library of Ukraine. Institute of Book Studies; Execut. ed. H. I. Kovalchuk. Kyiv, 2021. 485 p. : il. ISBN978-966-02-7751-9

Annotation The work consists of the research, a bibliographical description of editions and copies of the Gospels, published in Vilnius during 1575–1644, and an album with illustrations from these editions (130 images). The catalogue includes detailed descriptions of 32 copies of four Vilnius editions of Gospels, printed by P. Mstyslavets in 1575; by Mamonichi printing house in 1600 (with signatures) and in 1610–1620-es (without signatures); by Holy Spirit Brotherhood printing house in 1644; and fragments of an unknown in the bibliography edition of 1620–1630-es. The editions of the Vilnius Gospels contain original by their content owners' and inserted notes, valuable book bindings. The history of these editions is remarkable. The work includes substantial scientific reference apparatus, appendixes with leaf identifications, a scheme of copy migration, and a table with data on filigree location. The study is illustrated with a large number of images depicting printing variants, owners' notes, fragments of book binding impressions, and filigrees from described copies.

The publication is intended for specialists in the humanitarian sphere and a wide audience of readers. Its goal is to aid in the introduction of early printed Cyrillic book heritage into scientific circulation and popularization.

